T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İMZALANMA SÜRECİ VE TARTIŞMALARIYLA SEVR ANTLAŞMASI

SİNAN DEMİRAĞ

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

OCAK- 2022

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İMZALANMA SÜRECİ VE TARTIŞMALARIYLA SEVR ANTLAŞMASI

DOKTORA TEZİ

Sinan DEMİRAĞ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

"Bu tez 21/01/2022 tarihinde yüzyüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Enis ŞAHİN	Başarılı
Doç. Dr. Handan AKYİĞİT	Başarılı
Doç. Dr. Sabit DOKUYAN	Başarılı
Doç. Dr. Zeynep Cumhur İSKEFYELİ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Dilara USLU	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır X

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Sinan DEMİRAĞ

21/01/2022

ÖNSÖZ

Sevr Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık iki asır boyunca Avrupalı büyük güçler tarafından parçalanma projesinin metne dökülmüş son halidir. Bu bakımdan Sevr Antlaşması'nın Şark Meselesi'nin vücut bulmuş hali olması, Türk tarihi için önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple Antlaşma metninin hazırlanışından, imzalanma aşamasına kadar her safhasının detaylı olarak bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Son yıllarda konuya dair hazırlanan çalışmaların sayısı artmış olsa da, bu eserler genelde kısa bir açıklama ve antlaşma metninin tam halini içermektedirler. Bu hali ile Sevr Barış Antlaşması içerikte mevcut kaynaklar noktasında bir doktora çalışması seviyesinde ele alınmamıştır. Son yıllarda tasnif edilen Osmanlı Arşivi kataloglarında konuya dair yazışma ve belgelerin gün yüzüne çıkması, bu çalışmaya eğilmemizdeki diğer bir cesaret kaynağımız olmuştur. Yeni belgeler ışığında, Sevr Antlaşması'nın bu hali ile ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Bu anlamda çalışmamızın, Sevr Antlaşması'nın Müttefikler tarafından hazırlanması sürecini, Osmanlı devlet ileri gelenlerinin yaklaşımları ve kamuoyundaki yansımaları hakkındaki eksikliklerin giderilmesine hizmet etmesi umulmaktadır. Bu çerçevede geniş bir arşiv taraması ve kamuoyunun nabzını tutan basındaki detaylı akisler bu çalışmanın hazırlanmasında önemli etkiye sahiptir. Çalışmamızın birinci bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sırasında Müttefikler tarafından paylaşım tasarıları, Osmanlı'nın savaştan çekilme süreci ve paylaşımının tatbikatı görünümünde olan Mondros Mütarekesi yer almaktadır. İkinci bölümde; Osmanlı kamuoyunun nabzı ve devlet ileri gelenlerinin barışa dair faaliyetleri, Müttefik devletlerin tutumu ve Osmanlı heyetinin Paris Barış Konferansı'na davet edilmesi incelenmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Sevr Barış Antlaşması'nın metin haline getirilmesi süreci incelenerek, Müttefiklerin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılıklı politikaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Doktora tezi olarak hazırlanan bu konu, hocam Sn. Prof. Dr. Enis Şahin'in tavsiyeleri ve yardımları olmadan ele alınması mümkün değildi. Kendisine minnettarlığımı sunarken, en derin şükranlarımı sunarım. Eserin okunması ve tavsiyeleri ile tartışmalarından dolayı Selim Hüsem'e ve eserin tashih edilmesinde Mehmet Şirin Pirol'a, her daim

desteklerini esirgemeyen sevgili dostum Gökhan Yüksek'e ve adını burada sayamadığım tüm aile üylerime ve dostlarıma teşekkürü borç bilirim.

Bu günlere gelmemde emeklerinin karşılığını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim sevgili annem Leyla Demirağ'a, sonsuz anlayışıyla zahmetime katlanan eşim Kübra Demirağ'a ve çalışmalarıma destek vererek, teşvik eden sevgili kızım Erva Demirağ'a minnettarım.

Sinan DEMİRAĞ

21/01/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **iii**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**

GİRİŞ **1**
BÖLÜM 1: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MÜTAREKE'NİN İMZALANMASI **25**
1.1. Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu 25
1.2. Klasik Çağ İmparatorluklarının Son Savaşı: I. Dünya Savaşı 33
1.3. Osmanlı İmparatorluğu Topraklarının I. Dünya Savaşı Sırasında İtilaf Devletleri Tarafından Paylaşım Tasarıları 38
1.3.1. İstanbul Antlaşması (4 Mart- 12 Nisan 1915) 38
1.3.2. Londra Antlaşması (26 Nisan 1915) 42
1.3.3. Sykes-Picot Antlaşması (3 Ocak 1916) 43
1.3.4. Saint Jean De Maurienne Antlaşması (19-21 Nisan 1917) 46
1.4. Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşünde Arap İsyanı 46
1.5. Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaştan Çekilme Planı ve Mütareke Girişimleri 50
1.6. Müttefiklerin Osmanlı İmparatorluğu ile Mütareke Koşullarını Sağlama Çabaları 58
1.7. Mütareke Görüşmeleri İçin Osmanlı Heyeti'nin Seçilmesi 66
1.8. Osmanlı Hükümeti ve İtilaf Temsilcileri Arasında Mütareke Görüşmeleri 71
1.8.1. Osmanlı Hükümeti'nin Mondros'tan Almış Olduğu Telgraflara Verdiği Cevaplar ve 30 Ekim 1918 Oturumu Müzakereleri 92
1.8.2. Müzakereler Sonunda Mütareke Maddeleri 104
1.9. İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasına Tepkileri 105
1.10. Basında Mütarekenin Etkisi 113
1.11. Mütareke Sonrası Yaşananlar ve İlk Etkileri 117
BÖLÜM 2: SULH İÇİN HAZIRLIKLAR BAŞLIYOR **131**
2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Barış İçin İlk Görüşler ve Sulh Meselesinin Kamuoyuna Yansımaları 131
2.2. Müttefikler Buluşuyor; Paris 1919 141
2.3. Osmanlı Heyeti Konferansa Davet Ediliyor 174
2.4. İngilizlerle Gizli Antlaşma İddiası 191

BÖLÜM 3: OSMANLI BARIŞININ GÖRÜŞÜLMESİ VE İMZALANMASI 198
3.1. Londra Konferansı (12 Şubat 1920-10 Nisan 1920) 215
3.2. San Remo Konferansı (18 Nisan 1920-26 Nisan 1920) 223
3.3. Osmanlı Barışı İçin Müttefikler Tarafından Ele Alınan Başlıca Konular 226
3.3.1. İstanbul, Boğazlar ve Trakya Meselesi..... 226
3.3.2. Osmanlı İmparatorluğu İçin Mandater Sistem Tartışmaları 257
3.3.2.1. King-Crane Heyeti'nin Faaliyetleri 265
3.3.2.2. Harbord Askeri Heyeti'nin Faaliyetleri ve Raporu 275
3.3.3. İzmir Meselesi 281
3.3.4. Arap Topraklarının Müttefikler Arasında Paylaşılması Meselesi 291
3.3.5. Osmanlı'nın Doğu Sınırlarının Belirlenmesi: Kürdistan ve Ermenistan Meseleleri 297
3.3.6. Batum Meselesi 310
3.4. Sevr Barış Antlaşması'nın Osmanlı Heyeti'ne Tebliği ve İmzalanması 311
3.5. Sevr Antlaşması'nın Değerlendirilmesi 328
3.5.1. Sevr Barış Antlaşması'nın Genel Yapısı 328
3.5.2. Osmanlı Devleti Topraklarının Yeniden Düzenlenmesi, Elden Çıkan Topraklar ve Vatandaşlık Konuları..... 331
3.5.3. Osmanlı Devleti'nin Askeri Durumu 338
3.5.4. Osmanlı Devleti'ne Yaptırımlar, Yeni İktisadi Yapı ve Çalışma Hayatına İlişkin Hükümler..... 342
3.5.5. Osmanlı Devleti'nde Ulaşım ve İletişim 348
3.6. Sevr Antlaşması'na Kamuoyun Tepkileri 351

SONUÇ 355
KAYNAKÇA.....361
EK 372
ÖZGEÇMİŞ 546

KISALTMALAR

A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri

BEO : Bab-ı Ali Evrak Odası

BDA : T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Bkz. : Bakınız

BOA : Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BL : Bonar Law Papers

CAB : Cabinet

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

DH. EUM. AYŞ. : Dâhiliye Nezareti Asayiş Kalemi

DH. KMS. : Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa

DH. ŞFR. : Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi

Ed. : Editör

HAT. : Hatt-ı Hümayun

HR. MKT. : Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi

HR. SFR. 4 : Paris Sefareti

HR. SYS. : Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi

HÜTAD : Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Hzl. : Hazırlayan

İ-DUİT : İrade Dosya Usulü

MAZC : Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi

ML. : Maliye Nezareti

MMZC : Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

MV. : Meclis-i Vükela Mazbataları

PRFUS. **:** Papers Relating to the Foreign Relations of the United States

PRO. **:** Public Record Office

s. **:** Sayfa

ss. **:** Sayfa Sayısı

TİTE **:** Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

TTK **:** Türk Tarih Kurumu

TNA **:** The National Archives

UKPA **:** United Kingdom Parliamentary Archives

ÖZET

Başlık: İmzalanma Süreci ve Tartışmalarıyla Sevr Antlaşması

Yazar: Sinan DEMİRAĞ

Danışman: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

Kabul Tarihi: 21/01/2022

Sayfa Sayısı: vi (ön kısım)+377 (tez)+174 (ek)

Sevr Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu için Şark Meselesi'nin son evresi olduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır. Türk tarihi için son derece kritik bir noktaya sahip bu evrenin açıklanması, Türk Siyasal hayatı için büyük önem arz etmedir. Savaş sırasında ve sonrasında İtilaf güçleri tarafından tasarlanan Sevr paylaşım planları, Paris Barış Konferansı ve uzantıları olan Londra, San Remo ve Spa Konferansları ile nihai halini almıştır. Şark Meselesi'nin vücut bulduğu Sevr Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'na bir yıkım belgesi olarak imzalatılmıştır. Büyük tartışmalara sahne olan Sevr Antlaşması'nın hazırlanma süreci Osmanlı kamuoyunda yakından takip edilmekteydi. İtilaf tarafından imzalanacak antlaşmanın ne mahiyette olacağı, yürütülen işgal politikaları sayesinde Osmanlı kamuoyunda erkenden fark edilmişti. İtilaf Devletleri'nin politikalarına karşı oluşturulan Kuva-yı Milliye oluşumu ve Milli Mücadele Hareketi, bu tavırlar karşısında zorunlu bir tepki olarak ortaya çıkmıştı.

Bu çalışmadaki amaç; Sevr Antlaşması'na giden süreçteki politikalar, antlaşmanın hazırlanış süreci, Osmanlı kamuoyunun meseleye yaklaşımı ve Müttefiklerin bu konudaki tutumlarının tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda konuya dair araştırmalara yeni bir ufuk kazandırılması umulmaktadır. Konunun mahiyetine yönelik yazım aşamasında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Britanya National Archive, resmi yayınlar, Meclis-i Mebusan tutanakları, Avam Kamarası tutanakları, dönemin önemli gazeteleri, etkin kişilerin hatıraları ve araştırma eserlerinden istifade edilmiştir. Elde edilen kaynakların kullanılmasında karşılaştırma yöntemi ile doğru bilgilere ulaşılmasına çaba gösterilmiş, yöntem olarak doküman analiz tekniği kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular sonucunda denilebilir ki; Osmanlı kamuoyu Sevr Antlaşması'na hiçbir zaman itimat etmemiş, imzalandığı günden itibaren yok hükmünde saymıştır. Mağlup bir devlet olarak imzalanan metin, antlaşmadan daha çok bir yok etme belgesi görünümündedir.

Anahtar Kelimeler: Sevr Antlaşması, Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu, İtilaf Devletleri.

ABSTRACT

Title of Thesis: Treaty of Sèvres with Signing Process and Discussions

Author of Thesis: Sinan DEMİRAĞ

Supervisor: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

Accepted Date: 21/01/2022 **Number of Pages:** vi (pre text)+ 377(thesis)+174 (app)

The Treaty of Sèvres is an approach that accepted as the last phase of the Eastern Question for the Ottoman Empire. The explanation of this phase, which has an extremely critical point for Turkish history, is of great importance for Turkish political life. The Sèvres sharing plans designed by the the Entente Powers during and after the war were finalized with the Paris Peace Conference and its extensions which the London, San Remo and Spa Conferences. The Treaty of Sèvres, in which the Eastern Question came into being, was signed by the Ottoman Empire as a document of destruction. The preparation process of the Treaty of Sèvres, which witnessed great debates, was followed closely by the Ottoman public. The importance of the treaty to be signed by the the Entente Powers was noticed early in the Ottoman public opinion due to the occupation policies carried out. The formation of the National Forces (Kuva-yı Milliye) and the National Movement (Milli Mücadele Hareketi), which was formed against the policies of the Entente States, emerged as a necessary reaction against these attitudes.

The purpose of this study is that the policies in the process leading to the Treaty of Sevres, the preparation process of the treaty, the approach of the Ottoman public opinion to the issue and the determination of the Allies' attitudes on this issue. In line with this purpose, it is hoped that a new horizon will be gained in research on the subject. During the writing process on the subject, the Presidency State Archives, the British National Archive, official publications, the minutes of the Ottoman Parliament (Meclis-i Mebusan), the minutes of the House of Commons (Avam Kamarası), the important newspapers of the period, the memories of respected people and research were used. In the use of the obtained resources, an effort was made to reach the right information by the comparison method, and document analysis technique was used as a method for this.

As a result of the findings, it can be concluded that the Ottoman public never trusted the Treaty of Sèvres and considered it null and void since the day it was signed. The treaty, signed as a defeated state, looks more like a document of destruction than treaty.

Keywords: Treaty of Sèvres, Eastern Question, Ottoman Empire, Entente Powers.

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

XIX. Yüzyıla gelindiğinde Osmanlı ile Avrupalı büyük güçler arasında denge unsuru Avrupa lehine değişmiş, İmparatorluk birçok alanda gerilemişti. Bunun sonucunda takip edilen denge politikası ile Osmanlı İmparatorluğu devlet yaşamını sürdürmeye çalışmıştır. Tarihçilerin Osmanlı için "En Uzun Yüzyıl" tabiri ile ifade ettiği bu süreç, I. Dünya Savaşı ile son bulurken, Osmanlı İmparatorluğu da saltanatının sonuna gelmiştir. Uzun süre devam eden Osmanlı'nın parçalanması projesi Sevr Antlaşması ile nihai amacına ulaştırılmak istenmiştir. Tezin ana konusunu oluşturan bu aşamada Sevr Antlaşması, büyük güçlerin örtülü politikalarının açığa vurması adına önemli bir tarihi belgedir. Sevr Barış Antlaşması'nın hazırlanma ve imzalanması süreci tezimizin konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma aşamasının son safhası olan Sevr Barış Antlaşması'nın hazırlık ve imza sürecinin anlaşılmasını sağlamaktır. Bu hali ile çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun antlaşmanın hazırlık ve imza aşamasındaki yaklaşımı ve Müttefik Devletlerin politikalarının açıklanması hedeflenmektedir. Böylelikle bu çalışma, Sevr Barış Antlaşması'nın Türk Siyasal Tarihi içerisindeki yerinin tespit edilmesini ve büyük güçlerin Osmanlı'ya karşı yürütmüş olduğu yıkım politikalarının ortaya çıkarılması amacını taşımaktadır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmada, tez konusunun işaret ettiği döneme dair birçok çalışma olsa da konunun kaynak ve içerik bakımından bu hali ile bir incelemeye tabi tutulduğundan söz etmek zordur. Bu araştırmalarda kaynak bakımından kısıtlı olarak yapılan incelemeler, tarafların yaklaşımlarını tek kaynakta ortaya koymaktan uzak bir görünümdedir. Haliyle bir bütün olarak değerlendirmeye muhtaç olan Sevr Barış Antlaşması'nın hazırlık ve imza sürecinin ortaya konulması, tarafların bakış açılarının tespit edilmesi çalışmanın en önemli noktasıdır.

Çalışmanın Yöntemi

Konu başlığı ve sınırlarının belirlenmesinin ardından tezin ilk aşamasını, kaynak tespiti ve bunların temin edilmesi oluşturmaktadır. Konuya dair belgelerin tespiti için Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi ve The National Archives katalogları taranarak ilgili belgeler temin edilmiştir. Antlaşma süreci kamuoyunun nabzını tutan Osmanlı ve İngiliz gazeteleri; Milli Kütüphane, Atatürk Kitaplığı, Sakarya Üniversitesi Kütüphanesi ve Beyazıt Kütüphanesi veri tabanlarından çevrimiçi veya araştırma salonlarından temin edilmiştir.

Veri analizi yöntemi ile ayrıştırılan belge ve bilgiler, tercüme ya da latinize edilerek fişleme yöntemi ile ayrıştırılmıştır. Elde edilen ana kaynaklar konuya dair araştırma eserleri ile harmanlanarak, veriler tez için kullanılabilir bir hale getirilmiştir. Bu verilerin sınıflandırılması sayesinde tezin ana bölümleri ve bunlarla ilişkili alt bölümleri oluşturulmuştur.

Kullanılan veri analiz yöntemi sayesinde Sevr Antlaşması hazırlık ve imza süreci, Osmanlı ve Müttefik Devletlerin konuya dair yaklaşımları ve politikaları incelenmeye çalışılmıştır. Tezde ana akış Osmanlı ve İngiliz ana kaynakları etrafında ilerlerken, konular arası bağlantının sağlanması ve tamamlayıcı bilgilerin edinilmesi için araştırma ve telif eserlerden de faydalanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş öncesi durumu, savaş sırasında Müttefiklerin yürütmüş olduğu paylaşım politikaları ve Mondros Mütarekesi süreci ele alınmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı tarafından kabul edilen Mondros Mütarekesi'nin müzakere süreci, imzası ve mezkûr mütarekeye olan tepkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Müttefiklerinde bu mütarekeye yaklaşımları ve tepkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun sulh için yapmış olduğu hazırlıklar ve Müttefiklerin Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı barışı hakkındaki tutumları incelenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'nın barış girişimleri için çabası ve Müttefiklerin Osmanlı barışına bakış açıları konunun ehemmiyeti açısından önem taşımaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, Osmanlı barışının görüşülmesi ve imzalanması sürecini kapsamaktadır. Bu aşamada Müttefiklerin kendi aralarında yürüttükleri müzakerelerin

tek taraflı olarak ve daha çok dikte ile kabul ettirilecek bir antlaşma taslağı inşa ettikleri görülmektedir. Antlaşmanın müzakere sürecinin taraflar açısından ne anlam ifade ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu kısımda Müttefikler tarafından hazırlanan antlaşma metnine Osmanlı devlet ileri gelenlerinin ve kamuoyunun tepkileri Türk tarafının Sevr Barış Antlaşması'na olan yaklaşımı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Şark Meselesi ve XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılma Süreci

XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru dünya tarihini derinden etkileyecek büyük olaylar meydana gelmişti. Britanya'da Sanayi Devrimi, 1776 tarihinde Kuzey Amerika kıtasındaki on üç koloninin bağımsızlığı ve 1789 tarihinde Fransız İhtilali ortaya çıkmıştı. Bu gelişmelerden son ikisi özellikle çok milletli devletleri yani imparatorlukların temel durumlarını derinden sarsacak olaylara sebebiyet verirken, XIX. yüzyılda tüm devletler için kaos ve savaşların yoğun şekilde yaşanmasına neden olmuştur. XVIII. Yüzyılda büyük savaşların ve devrimlerin ardından Avrupa'da güçler dengesinde Fransa, Avusturya, Prusya, Britanya ve Rusya gibi önemli aktörler tarih sahnesine çıkarken, İsveç, Hollanda ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devletler büyük güç olma etkilerini yitirmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda Hollanda deniz aşırı sömürgelerini Britanya'ya kaptırırken, İsveç ve Osmanlı toprakları Avusturya ve Rusya'nın amansız saldırılarına ve işgallerine maruz kalmıştır[1]. Bu gibi gelişmeler neticesinde yeni yüzyıla girilirken dünya askeri, siyasi ve ekonomik dengelerinde büyük değişimler ortaya çıkacaktır. En az iki büyük olay kadar etkiye sahip Sanayi Devrimi ise yeni bir teknik çağın başlamasına etki etmiştir.

Britanya'da başlayan Sanayi Devrimi kısa sürede diğer Avrupa ülkelerinde de kendisine gelişim alanı bularak hızla yayılmıştı. Bu aşamada birçok alandaki yenileşme ve icatlar, Avrupa Medeniyetinin dünyanın diğer bölgelerindeki devletlere üstünlük kurmasının yolunu açmıştı. Buharlı makineler ile ham maddeler süratli bir şekilde mamul hale getirilirken, insan emeğine olan ihtiyaç hızla yerini makineleşmeye bırakmıştı. Hızlı ve kaliteli üretim ise artı ürüne, bunun sonucunda da büyük pazarlara olan ihtiyacı beraberinde getirmiştir[2]. Diğer bölgelere kurulan teknolojik üstünlük sayesinde üretici

[1] John Morris Roberts, *Avrupa Tarihi,* çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitapevi, İstanbul (2010), s. 382-385.
[2] A. Mesut Küçükkalay, "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, (Güz 1997), s. 54; Mim Kemal (Bülent) Öke, " "Şark Meselesi" ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları (1876-1909)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, III, (1982), s. 249.

konuma geçmiş olan Avrupa'nın karşısında, eskinin üretim alanları pazar haline gelmiştir. Bu değişim hâlihazırda yükselişte olan Avrupa'nın emperyalizme daha sıkı sarılmasını zorunlu kıldığı gibi uluslararası politikaların yönünde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu açısından değerlendirildiğinde üç büyük devrimden özellikle Fransız İhtilali yıkıcı bir tesire sahip olmuştur. Hristiyan nüfusun yoğunlukta olduğu Balkan coğrafyasında kendisine alan bulan Milliyetçilik akımı, zamanla büyük bağımsızlık mücadelelerine dönüşmüştü. Bu etkileşim sonucunda meydana gelen isyan hareketleri XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmişti. Osmanlı İmparatorluğu bu isyan hareketlerinin sonucunda büyük bir yıkıma uğramıştır.

Osmanlı İmparatorluğu için yeni devrin politik dengesi şüphesiz ki klasik dönem koşullarından çok farklıydı. İlk olarak güç dengesi teknolojik donanımlarla ordularını ve sistemlerini geliştiren Avrupalı devletlere dönmüştü. Günden güne güç kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısında üç asırdır yer alan Avusturya ve Rusya İmparatorlukları ekseriyette taarruz halinde bulunmaktaydılar. Osmanlıya karşı yürütmüş oldukları ortaklık ile toprakların doğu ve güney yönünde genişletme hedeflerini sıkı sıkıya takip ediyorlardı. Özellikle Rusya'nın tarihi hedefleri Avusturya'dan bir farkla dini amaçta taşımaktaydı ki bu Osmanlı tebaası üzerinde hâkimiyet kurma amacının önemli bir provake aracı olacaktı.

Uzun süre devam eden bu mücadelede en önemli dönüm noktalarından bir tanesi Polonya'nın paylaşılması meselesi, 1768 Osmanlı-Rus Savaşı'nın da temelini teşkil etmektedir. Osmanlı ile Rusya arasında alışıla gelmiş ilişkiler halini alan bu savaş, sonuçları bakımından diğerlerinden oldukça farklı ve yıkıcıdır. Zira savaş sonucunda Osmanlı, tarihinin en ağır antlaşmalarından birisini imzalamak zorunda kalmıştır. Albert Sorel'e göre XIX. yüzyılın Avrupa için uluslararası dengelerini etkileyecek nitelikte olan Küçük Kaynarca Antlaşması yeni problemlerin de ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu sorunlar daha sonra Şark Meselesi'nin temelini oluşturacaklardır. Kaynarca Antlaşması'nın getirmiş olduğu büyük problemlere atıf yapan Sorel, Şark Meselesi'nin başlagıcını daha erken bir tarihe göre götürmektedir. Ona göre; Şark Meselesi; *"Türklerin Avrupa'ya ayak basması"* ile çok erken dönemlerde başlamış, bu yüzyılda terimsel anlamda kendisine karşılık bulmuştur. Tarihi açıdan geniş bir dönemi

kapsadığını işaret ettiği bu meselenin çözümü ise ona göre Rusya tarafından üstlenilmiştir[3].

Şark Meselesi kavramının tanımlama meselesi, çıkış noktasından ele alındığında; muhtelif görüşler çerçevesinde inşa edilmiş, döneme göre anlamlar ve dayanaklar etrafında, alt tanımlamalar da dâhil edilerek kavramın belirlenmesine çalışılmıştır[4]. Her ne kadar değişik zaman dilimlerine ve çıkış noktalarına atıf yapılmış olsa da batılıların ekserisinin benzer bir tanımlama üzerinde durduğu ve batı için Şark Meselesi'nin *"doğudan gelen tehditler*" anlamında ifade edildiğini söylemek mümkündür[5]. Genel olarak kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için bu konu hakkında ileri sürülen tanımların incelenmesi çalışmamız adına önem teşkil etmektedir.

İsmail Soysal'ın Emile Bourgeois'e yaptığı atıfla Şark Meselesi, VI. yüzyıla dayandırılmıştır. Buna göre Şark Meselesi; *"Avrupa'yı doğudan istilaya gelen barbarlar ile mücadele döneminde"* başlamıştır[6]. Şark Meselesi kavramının tanımlanması için sıklıkla atıf yapılan Sorel'in tarihsel tanımından başka Edouard Driault da bu konu hakkında genel kabul gören bir yaklaşım ileri sürerek, Şark Meselesi'nde ana unsur olarak din kavramını ileri sürmektedir. Ona göre Şark Meselesi *"İslamiyet'in tebliğ edilmesi"* ile başlamaktadır. Çünkü Şark Meselesi, Müslümanların İslam coğrafyasına komşu olanlara karşı ilerlemesi ve gelişmesi tarihini ihtiva etmektedir. İslam İmparatorluğu zamanla uçsuz bucaksız bir hâkimiyet alanına sahip olurken, bu süreci yürütmek farklı hanedanların ve kavimlerin bayrak devri ile en sonunda Osmanlı'ya geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun geri çekilmesi ile Şark Meselesi başlamıştır[7]. Yani üç müellifte meseleye "doğudan gelen tehditler" çerçevesinde yaklaşmaktadırlar. Ancak Bourgeois'ten ayrı olarak iki müellifin tanımsal

---

[3] Albert Sorel, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muâhedesi*, çev. Yusuf Ziya, Haz. Eyyub Şimşek, İdeal Kültür & Yayıncılık, İstanbul (2016), s. 22. Sorel'in işaret ettiği kısım olan, "Türklerin Avrupa'ya ayak basması" sürecinden itibaren onlarca proje dâhilinde Türkler bölgeden uzaklaştırılmak istenmiştir. Bu projeler hakkında detaylı bilgi bkz. Trandafir G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913),* çev. Pulat Tacar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2020).

[4] Kemal Beydilli, "Şark Meselesi" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara (2010), s. 353.

[5] Yusuf Akçura, *Şark Meselesine Dair ve Eski "Şûrây-ı Ümmet"te Çıkan Makalelerimden*, Haz. Erol Kılınç, Ötüken Yayınevi, İstanbul (2018), s. 17.

[6] İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara (1999), s. 36.

[7] Edouard Driualt, *Şark Mes'elesi (Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar)*, çev. Nafiz, Haz. Emine Erdoğan, Berikan Yayınevi, Ankara (2003), s. 30-31.

olarak Şark Meselesi'nde kesiştiği nokta Osmanlı İmparatorluğu'nun ricat etmesi Şark Meselesi'nin ortaya çıkmasındaki ana etken olmasıdır.

Paul Hourie de adı geçen müelliflerin kesiştiği noktada görüşlerini paylaşırken, Osmanlı'nın gerilemesini ve parçalanmasını teşkilatsızlığa bağlamaktadır. Ona göre; Osmanlı, hâkimiyet altına aldığı topraklarda sağlam mali, askeri ve siyasi yapılar inşa edemediği için buralardaki sorunlar devleti çöküşe itmiştir[8]. Dolayısı ile buralardaki çekilme ya da buradaki milletlerin devlete isyan ederek yabancı devletlere yönelmesi tesadüfî değildi.

Mustafa Kamil Paşa'ya göre ise Şark Meselesi'nin temelinde dinin etkisi küçümsenemese de meselenin arka planında Osmanlı topraklarının büyük güçler tarafından paylaşılması amacı yatmaktadır. Ona göre din, sadece öz amaca ulaşmak için kullanılan temel bir araçtır. Dolayısı ile Şark Meselesi, Osmanlı ile Avrupa arasında bir var olma meselesidir[9]. Kamil Paşa burada diğer yazarların net olarak vurgulamadığı noktaya işaret ederek, Avrupalıların dini açıdan da meseleye emperyalist bir açıdan yaklaştığını ileri sürmektedir. Mustafa Kamil Paşa'nın ileri sürmüş olduğu bu düşüncelerinde haksız olmadığı XIX. yüzyıldaki gelişmeler etrafında ortaya çıkacaktır.

Şark Meselesi'nin ileri sürülen tanımlarından da anlaşılacağı üzere konunun ana unsurları Osmanlı ve bu amacı güden büyük devletler olacaktır[10]. Dönemsel olarak aktörlerin rollerindeki değişme göre Sorel,*"Rusya bir Avrupa devleti olur olmaz, bu meseleyi kendi menfaatine en uygun şekilde halletmek yoluna girdi"* ifadesi ile meselenin aslında diğer önemli aktörünü en başından beri Rusya olarak belirlemişti. Rusya'nın bu meselenin çözüm noktasında ise Avusturya yaklaşık bir yüzyıl kadar müttefiki durumundaydı[11].

Avusturya ya Rusya ile harp ederek Osmanlı ülkesini kendisine alacaktı ya da alamasa bile tamamını Ruslara bırakmak gibi bir niyeti yoktu. Bu sebeple en iyi ihtimal, Avusturya ve Rusya aralarında yürütülecek bir ittifak ile Şark Meselesi'ni kendi lehlerine çevirmek istemişlerdi. Hatta her iki devletin ortak yayılma alanı için taraflar

[8] Paul Hourie, *Türkiye Nasıl Paylaşıldı?,* çev. Tüccarzade İbrahim Hilmi, Haz. Emre Gör, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul (2016), s. 22.
[9] Mustafa Kamil Paşa, *Şark Meselesi*, çev. Mustafa Özcan, Özgü Yayınları, İstanbul (2016), s. 23.
[10] Akçura, *Şark Meselesine Dair ve Eski "Şûrây-ı Ümmet"te Çıkan Makalelerimden*, s. 42.
[11] Sorel, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muâhedesi*, s. 22.

arasında "Grek Projesi" ve "Dakya İmparatorluğu'nun" kurulması ileri sürülmüştü[12]. Bu iki projede direkt olarak Osmanlı toprakları yayılma alanı olarak görülmüştü.

Diğer Avrupalı devletlerden de bu meseleye dâhil olan Fransızlar, kendi menfaatleri doğrultusunda uzun yüzyıllar takip ettiği Osmanlı siyasetinde köklü bir değişime gitmiştir. Napolyon Bonapart döneminde Fransız İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı meselesini gündemine almış olsa da Şark Meselesi'ne asıl etkinin milliyetçilik akımı üzerinden olduğu görülmektedir. Zira Osmanlı'nın parçalanması için harekete geçirilen milletlerin nerdeyse yegâne sığınakları milliyetçilik akımı olmuştu[13]. Millet kavramı çerçevesinde motivasyonu sağlanan Osmanlı gayrimüslim tebaasının, merkeze yönelik olumsuz hareketleri bu doğrultuda daima desteklendiği aşikârdır.

Türkiye'nin modernleşmesi üzerine önemli çalışmaları bulunan çağdaş tarihçilerden Carter V. Findley meseleye "Doğu Sorunu" şeklinde yaklaşırken sürecin başlangıç odağına Osmanlı, Fransız ve Rusları koymaktadır. Ona göre "Doğu Sorunu" XVIII. yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen iki önemli gelişmede aranmalıydı. 1768 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1792 tarihinde Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesi olayları ki bunlar batının yani Haç'ın İslam'ın kalbine doğru ilerlemesi anlamına gelmekteydi. Bu tanımlama ile Şark Meselesi'nin temelini din kıstasına dayandıran Findley, Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ise *"…Osmanlı tarihi için büyük kayıplar ve zorunluluklar barındıran çözümsüzlükler üzerine kurulu zoraki bir metinden ibaret…"* olduğunu ileri sürmüştür[14]. Enver Ziya Karal'da Findley'e benzer şekilde Şark Meselesi ifadesinin XVIII. yüzyılda meydana gelen yıkıcı gelişmelerin sonucunda, Avrupalılar tarafından tanımlanan ve yürütücüsünün müsaade edildiği kadarıyla Rusya olduğunu belirtmiştir. Karal, Şark Meselesi tanımının politik bir terim olduğuna dikkat çekmiştir. Karal'a göre Şark Meselesi, büyük savaşımların sonucunda geliştirilen ve Osmanlı'nın aşamalı olarak yıkılmasını öngören bir politikadır[15].

---

[12] Sinan Yüksel, "1781 Rus-Avusturya İttifakı ve Grek Projesi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23, (2013), s. 103,108.
[13] Akçura, *Şark Meselesine Dair ve Eski "Şûrây-ı Ümmet"te Çıkan Makalelerimden*, s. 54-57.
[14] Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi* (1789-2007), çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul (2016), s. 24-28.
[15] Enver Ziya Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul (1999), s. 47.

Bu aşamalar yukarıdaki bilgiler ışığında kategorize edilecek olunursa, birinci süreç; Kavimler Göçü, İslam'ın yeryüzüne yayılması ve Birinci Haçlı Seferi'nin başladığı 1096 yılından 1699 yılında imzalanan Karlofça Barış Antlaşması'na kadar olan dönemi kapsamaktadır ki; bu aşamada kesintili olmuş olsa da uzun süreli bir yayılma durumu söz konusudur. Bu yıllar arasında Türkler-Müslümanlar hücum eden, Avrupa savunmada kalan taraftı. 1699 yılından Osmanlı İmparatorluğu'nun son bulduğu 1922'ye kadar geçen ikinci süreç ise Avrupa'nın ilerlediği, Osmanlıların/Müslümanların savunmada kaldığı süreç olarak değerlendirilmiştir[16].

Şark Meselesi'nin ulaşmış olduğu ikinci safhadaki gelişmeler Osmanlı tarihi için son derece çarpıcı bir boyuta ulaşmıştır. Yüzyıllardır müttefik durumundaki Fransız Devleti'nin takındığı tutum Osmanlı için beklenilmedik bir gelişmeydi. Fransızların Napolyon liderliğinde Mısır'a asker çıkararak burayı işgal girişiminde bulunması, Osmanlı İmparatorluğu için "Denge Politikası'nın" başlangıcını ifade etmekten öte yenidünya düzenin ve Şark Meselesi'nin en çarpıcı ve yıkıcı tarafı ile karşılaşılması anlamına da gelir. Kendisini Makyavelist ve Emperyalist politikaların ortasında bulan Osmanlı İmparatorluğu, Fransa'nın tutumu karşısında bir an şaşkınlık duymuş olsa da bu sorunu tek başına savaşarak sonuçlandıramayacağını anlamış bulunuyordu[17]. Bu doğrultuda Fransa'nın Akdeniz'de yayılma isteğini olumlu karşılamayan Rusya ve Britanya ile kurulan ittifak sayesinde Fransızların Mısır'dan çıkarılması mümkün olmuştu[18].

Bu anlamda Osmanlı, bir tarafında Emperyalizmin en büyük temsilcilerinden olan Britanya, diğer tarafında mazilerinde ilişkilerin neredeyse tamamının savaş üzerine kurulu olduğu Rusya İmparatorluğu'nun yanında yer alması, Denge Politikası'nın en çarpıcı örneği olarak dikkat çekmektedir. Fransızların Mısır'ı işgalini önlemek adına kurulan bu ittifak ağı sadece taraf değişiklikleri ile İmparatorluğun son günlerine kadar devam eden "Denge Politikası'nın" başlangıcını da oluşturmaktaydı[19]. Bu politika, bir yandan batılı güçlerle Osmanlı arasındaki bağların askeri alanda da ilerletilmesine

[16] Kemal Beydilli, "Şark Meselesi" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara (2010), s. 353.
[17] Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, s. 28.
[18] Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, çev. Fusün Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2018), s. 220.
[19] Ahmet Dönmez, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci", *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara (2018), s.156-158.

hizmet ederken diğer yandan devletlerarası yalnızlık politikasını da büyük oranda sonlandıracaktır. Ayrıca bu durum devletin nereden gelirse gelsin tehditlere karşı büyük bir direnç oluşturması zorunluluğunu da ortaya koyuyordu[20]. Bu gerçeklik karşısında Osmanlı elitleri meselelerin sadece ittifak ağı ile çözülmeyeceğini anlamışlardı. Bu doğrultuda Şark Meselesi'nin uygulanma aşamalarına aynı güce ulaşarak cevap verilebileceği gerçeği, ıslah programının yerine getirilmesine bağlıydı.

Şark Meselesi'nde gelinen aşama Osmanlı İmparatorluğu için kaygı verici bir hale gelirken, devletin kurtuluşunu sağlayacak çarelerin üretilmesi gerekiyordu. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla gelişmekte olan Avrupalı güçlere karşı koyabilmesi mevcut koşullarda son derece güçtü. XIX. Yüzyıla gelindiğinde, yaklaşık iki yüzyıldır kurumların gerilemesinden ve köhneleşmesinden şikâyet edilmekteydi. Dolayısı ile yenidünya düzenine ve Şark Meselesi projesine cevap verecek şekilde çözüm yollarının tasarlanması gerekiyordu.

XVI. Yüzyılın ortalarından başlayan ancak çözüm bulunamayarak kronikleşen problemlerin tespiti ve çözümü yaklaşık üç yüzyıl gibi uzun bir müddet, devletin gündeminde daima sıcaklığını korumuştur. XVII. Yüzyılda birkaç devlet ileri geleninin yüzeysel çözümler öneren kısıtlı ıslahatları kendileri ile birlikte tarihe karışırken, bu atılımlar kısa süreli saman alevi misali sönmüşlerdi. XVII. yüzyıl boyunca kaleme alınan risalelerin benzerlerinin ertesi yüzyıl da muhtelif kişiler tarafından kaleme alınmaya devam ettiği, tarihi vesikalar ile sabit olmakla birlikte, bu dönemdeki raporların içerikleri ile önceki çalışmalar arasında bazı farklılıklar mevcuttu[21].

Risale şeklindeki eserlerde, artık düzeltilmesi gereken bir sistemden ziyade geri kalmışlığın sebepleri teşhis edilirken, Osmanlı'nın geri kalmışlığı, Avrupa'nın gelişimi ile karşılaştırılarak ortaya konulmaktadır. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalmasındaki askeri sebeplerin başında, ordunun eski bir mekanizmaya göre işlemesi ve kullanılan silahların etkisini yitirmiş olması gelmekteydi. Dolayısı ile ordunun ve teçhizatların modernleştirilmesi ile savaşlarda daha etkin olunacağı düşünülmekteydi[22].

---

[20] Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları (Mebde-i Kanun-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul (2019), s. 96-100.

[21] İbrahim Müteferrika'nın fikri gelişimi ve hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Niyazi Berkes, *"İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği", Belleten*, XXVI/104, Türk Tarih Kurumu, (Ekim 1962), s. 715-738.

[22] Hüseyin G. Yurdaydın, "Düşünce ve Bilim Tarihi", *Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti (1600-1908)*, ed. Sina Akşin, III, Cem Yayınevi, İstanbul (2002), s. 300-303.

Böylelikle devlet ileri gelenlerine göre temelde askeri güçten doğan kudretle modernleşmenin ve teknik anlamda ilerlemenin yolu açılacaktır. Ne var ki bu süreç sanıldığı kadar kısa süreli bir inceleme ve gelişim dönemi olmamakla birlikte yaklaşık iki yüz yıl süren "yenileşme politikasının" da temelini teşkil edecektir.

On sekizinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı'daki problemler için sadece askeri kısımlara yönelik kısıtlı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yeni yüzyılın eşiğinde Osmanlı devlet ileri gelenleri, özellikle III. Selim döneminden itibaren farklı ıslahat konularını da programa dâhil etme gereksinimi duymuşlardır. Ayrıca Avrupa'ya yüksek rütbeli devlet adamlarının ziyaretleri sıklaşmış ve konuya dair geniş bir bakış açısının ortaya çıkmasına yönelik çabalar arttırılmıştı[23]. Bu gezi ve gözlemlerde edinilen tespitlerin, sadece kaleme alınan eserlerin sayfalarındaki çarpıcı cümleler olmaktan öteye geçemediği aşikârdır. Bu tavsiyelerin yerine getirilememesin muhtelif sebepleri olsa da, temel sorunun devlet içi iktidar mücadelesinin olduğunu söylemek mümkündür.

İmparatorluğun merkezinde, reform hareketlerine engel olan imtiyazlı gruplar olarak varlığını koruyan yeniçeriler ve ulema, konumlarını muhafaza edebilmek için isyan çıkarmak veya iktidarı değiştirmekten imtina etmemekteydiler. Bu durum özellikle devlet işlerinde nüfuz kargaşasına ve çatışmalara ortam hazırlarken, üst mevkilerde meydana gelen yoğun değişiklikler, idari anlamda da büyük boşlukların yaşanmasına sebebiyet vermekteydi[24]. Haliyle devletin kalbinde yaşanan iktidar mücadelesi yeterli ve liyakatli devlet adamlarının yetişmesine imkân vermezken, mevcut ıslahat tavsiyelerinin planlı bir politikaya dönüşmesi ise bu koşullarda mümkün değildi. Binaenaleyh büyük devletlere yönelik yürütülebilecek başarılı bir karşı hareketin gereksinimleri yerine getirilememekteydi.

Bu eksikliklere rağmen amaçlanan hedeflere ulaşılması adına III. Selim ile birlikte başlayan programlı ıslahat girişimleri, II. Mahmut Dönemi'nde daha geniş alanlarda icra edilmeye başlamıştı. Genel görünümü askeri alanlarda olmak üzere devam eden ıslahat hareketlerindeki ivme Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile sürat kazanmıştı[25]. Yeniçeri

[23] Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4),* İletişim Yayınları, İstanbul (2015), s. 10; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul (2016), s. 90-91.
[24] Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* s. 99.
[25] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HAT, 1236/48106, Tarih: 29 Zilhicce 1241.

Ocağı tehdidinin ortadan kalkmasıyla askeri alanda başlayan ıslahat programı, siyasal ve toplumsal alanlarda yaygınlaştırılarak, köklü değişimlere gidilmiştir[26].

Osmanlı İmparatorluğu'nun uygulamaya çalıştığı "yenileşme hareketi", Şark Meselesi karşısında yoğun olarak başvurduğu önemli bir politika olmuştur. Çoğunlukta büyük devletlerin iç ve dış müdahaleleri karşısında kurtuluş noktasında yenilik hareketlilikleri ön plana çıkartılmıştı. Avrupa'nın özellikle teknik anlamda geliştirdiği birçok teknolojik gelişmeyi hızlı şekilde alarak tatbik eden devlet ileri gelenleri, bu sayede büyük devletlerin seviyelerini yakalamayı amaçlamışlardır. Çoğunlukla bu gayelerinde başarılı olamayan devlet ileri gelenleri, en azından ithalat yoluyla vatandaşlarının yaşam koşullarının geliştirilmesine katkı sağlamışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu, merkezde yeniden organizasyon çalışmaları ile Şark Meselesi karşısında durmaya çalışırken, Balkan coğrafyasının hassas bölgelerinde ayrılıkçı hareketlenmeler başlamıştı[27]. Bölgesel sorunların da etkili olduğu Sırp İsyanı, merkezi idarenin bölgesel istekleri karşılayamaması sonucu başlamış, Avusturya'nın ve daha çok Rusya'nın etkisi ile gelişmişti[28]. Yaklaşık altı yıl süren yıpratıcı savaş sonunda imzalanan 1812 Bükreş Antlaşması ile Osmanlı'nın milliyetçilik eksenindeki ilk isyanı sonuçlanmıştı[29].

Bu olay, Şark Meselesi'nde Balkan politikası için bir dönüm noktası olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu gibi Avrupalı devletler için de önemli bir tehdit haline gelen ayrılıkçı milli hareketler 1815 Viyana Kongresi'nin de ana teması olmuştu. Bu kongre çok uluslu

---

[26] 1775 ve 1795 yıllarında kurulan Deniz, Kara mühendishaneleri teknik askeri sınıflar için mevcut olsa da yeterli değildi. 1827'de açılan Askeri Tıbbiye ise eski bir müfredata sahipti. Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, X/1, Ege Üniversitesi Basımevi, (1995), s. 15; Yüksel Çelik, "Asakir-i Mansure Ordusu'nda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 19, (2008), s. 91-93; Yüksel Çelik, "Nizam-ı Cedid'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askeri Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (Ed.) Seyfi Kenan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul (2010), s. 574-575; Özcan, "Sultan III. Selim Devri Islahat Hareketleri (Nizam-ı Cedid)", s. 676.

[27] Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul (2013), s. 40-41; Selim Aslantaş, "Sırp İsyanlarına Giden Yol (1788-1804)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD),* III/3, (2005), s. 117-119.

[28] Aslantaş, "Sırp İsyanlarına Giden Yol (1788-1804)", s. 121.

[29] Selim Aslantaş, "Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, VI/21, (2009), s. 110-132.

yapıların Fransız İhtilali etkilerinden kurtarılmasını amaçlamaktaydı[30]. Viyana Kongresi katılımcıları kendi yakın coğrafyaları ve azınlıkları için politikalarını belirleyerek toplantıya katılmış, Osmanlı Devleti toprakları İngiliz baş temsilcisi Lord Castlereagh tarafından ileri sürülen tez neticesinde kongrenin garantisi altına alınmıştı[31]. Osmanlı'nın durumu dar bir kapsamda ele alınırken, Şark Meselesi'nin bir terim olarak ilk burada kullanıldığı çoğu araştırmacı tarafından kabul görülmektedir[32]. Ayrıca bu toplantının Şark Meselesi adıyla bir başlangıcı ihtiva ettiğini ve Osmanlının yıkılmasına kadarki olan süreçte yapılmış olan genel toplantı ve antlaşmaların gündemlerinde, Şark Meselesi önemli bir yeri işgal edecektir[33].

Ne varki bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan bölgesinde ortaya çıkan Rum İsyanı için Avrupalı devletler, Viyana Sistemi'ni devreye almayı akıllarına dahi getirmemekteydiler[34]. 1828 yılına gelindiğinde Rusya konu hakkındaki uluslararası talepleri uygulatma bahanesi ile Osmanlı Devleti'ne savaş açmış, 14 Eylül 1829 Edirne Antlaşması ile neticelenen bu savaştan doğan tazminat miktarının azaltılması karşılığında Yunanistan'ın imparatorluktan ayrılması kabullenilmişti[35].

İsyanın gelişmesi safhasında çaresiz kalan Osmanlı Padişahı'nın Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemesi, yeni bir süreci beraberinde getirmişti. 1825'te Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın başarıları, Osmanlı'yı üstün konuma getirmiş ve bu gelişme meselenin uluslararası boyutunu etkilemişti[36]. İngiltere ve Rusya'nın aktif olduğu uluslararası diplomatik süreç Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul görmemiş ve buna binaen İngiltere ve Fransa donanmaları 20 Ekim 1827'de Navarin Limanı'ndaki Mısır-Osmanlı birleşik donanmasına baskın yapmışlardı[37].

---

[30] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994),* Remzi Kitabevi, İstanbul (1995), s. 113.
[31] Şayan Ulusan, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19, (2009), s. 232.
[32] Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 203.
[33] Beydilli, "Şark Meselesi" maddesi, XXXVIII, s. 354.
[34] Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan Bağımsızlığı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir (1999), s. 61-67; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (BDA), *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I Balkanlar'da Yunan Mezâlimi,* Ankara (1995), s. 13; Salahi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde Türkler Nasıl Yok Edildiler", *Belleten*, LXII/233, Türk Tarih Kurumu, (1998), s. 107-110; Serap Toprak, "1821 Mora İsyanı", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, (2013), s. 320-323.
[35] Bayrak, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan Bağımsızlığı*, s. 199-222; Karal, *Osmanlı Tarihi,* V, s. 120-121.
[36] Driault, Şark Mes'elesi, s. 190-191.
[37] Bayrak, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan Bağımsızlığı*, s. 190-198.

Baskının ardından büyük zayiat veren Osmanlı ve Mısır kuvvetleri bölgedeki hâkimiyetini kaybetmişlerdi.

Rum İsyanı'nın bitmesi ile yeni bir meselenin fitili ateşlenmiş oluyordu. Yunan İsyan'ın da Osmanlı merkez ordusuna yardım eden Kavalalı'nın yeni talepleri Padişah tarafından olumsuz karşılanmıştı. Bu taleplerin karşılanmaması ise Osmanlı ordusunun Konya'da Mısır kuvvetlerine mağlup olması ile sonuçlanmıştı[38].

Osmanlı sınırları dâhilinde meydana gelen bu gelişmeler, en çok Rusları endişeye sevk etmişti. Öncelikle karşısında gücü kırılmış Osmanlı yerine güçlenmekte olan Mısır'ı görmek istemeyen Rusya, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa dâhil olmuştu. Kısa zaman önce savaşta olunan Rus ordusunun bu defa müttefik olarak boğazlara kadar gelmesi beklenmedik bir gelişmeydi[39]. Rusya'nın krize dâhil olması üzerine, onların İstanbul'da kalıcı olmasını istemeyen büyük devletler, hadiseyi yatıştırmak amacı ile Mehmet Ali Paşa'ya baskı uygulamaya başlamışlardı. Nihayetinde Mehmet Ali Paşa Kütahya Antlaşması ile Mısır, Girit, Şam, Adana ve Cidde valiliklerinin kendisine ve oğlu İbrahim Paşa'ya verilmesi halinde Anadolu'dan çekilmeyi kabul etmiştir[40].

Bu kriz nedeniyle Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması (8 Temmuz 1833), Osmanlı ile Rusya'yı birbirine karşı sorumlu hale getirmekteydi[41]. Bir süre sonra Rusya ve Avusturya'ya ilaveten, Prusya'nın da içerisinde bulunduğu 18 Eylül 1833 tarihli Münchengratz Antlaşması ile Mehmet Ali Paşa'nın Balkanlar'a yayılma ihtimaline karşı Osmanlı hanedanının hakları ve Osmanlı'nın yıkılmasının ardından nüfuz paylaşımları, yerine kurulacak devletler ve prenslikler meselesi üzerinde uzlaşılmıştı. Mezkûr devletler bu muhtemel durumları, ilgili antlaşmaya gizli madde olarak eklemişti[42]. Aslında bir ittifak antlaşması olarak kabul edilen bu antlaşada dahi Osmanlı'nın parçalanması projesi mevzubahis edilmiştir. Bu büyük güçlerin Osmanlı'ya karşı yaklaşımları gösteren önemli bir örnektir.

---

[38] Mustafa Kamil Paşa, *Şark Meselesi*, s. 106-107; Salih Kış, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23, (2013), s. 145-158.

[39] Rus donanmasının boğazlardaki durumu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Mustafa Aydın, "Rus Filosu İstanbul'da (20 Şubat-10 Temmuz 1833)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XXXII, (2008), ss. 323-344.

[40] Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 131.

[41] Bayram Soy, "Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, (Güz 2007), s. 147.

[42] Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi (1831-1841)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara (1945), s. 145-164.

Rusya'nın avantajlarına karşılık Britanya, İstanbul'da Rus etkisi ve Akdeniz'de güçlü bir Mısır görmemek adına planlarını geliştirmekteydi. Bu amaçla Osmanlı'nın yıkılmasına sebep olabilecek her türlü etkiye karşı II. Mahmut reformlarının desteklenmesi benimsenmiştir[43]. Britanya'nın bu davranışı, Padişahı ve Osmanlı kamuoyunu etkilemiş, bu doğrultuda kendileri ile 1838 Balta Limanı (Serbest Ticaret) Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmayla İngiliz ürünleri, uygun gümrük vergileri ile Osmanlı topraklarına girişini mümkün kılmıştır[44]. Antlaşma sadece ürünlerin Osmanlı topraklarına girişini sağlamıyor, Osmanlı'da tekellerden en çok faydalanan birisi olan Mısır Valisi'nin de ekonomik anlamda çökmesine etki ediyordu[45]. Bu durum Akdeniz'den İngiliz sömürgelerine giden yolda kilit noktada olan Mısır'ın, müstakil olarak güçlenmesini engelleyerek İngilizlere ayrıca bir fayda sağlamıştı. Hemen ardından, Osmanlı ile Kavalalı arasında yeniden çatışma başlamış, Mısır orduları Nizip'te merkez ordularını bir kez daha mağlup etmişti.[46].

Osmanlı-Mısır sorunu, Şark Meselesi içerisinde çözülmesi gereken bir kriz olmuştu. İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya 15 Temmuz 1840 tarihinde, Londra'da dörtlü bir antlaşma ile bir çözüm kararı vermişlerdi. Buna göre; Mısır, hanedan tarzı bir yönetim ile Mehmet Ali Paşa ailesine verilecekken Suriye'nin güneyi Mehmet Ali Paşa'nın ölümüne kadar kendisine verilecekti[47]. Ancak Kavalalı, Fransa'ya da güvenerek antlaşmaya yanaşmamış, kendisine kabul etmesi için tanınan kısıtlı zaman diliminin sonunda büyük devletlerin temsilcilerini çağırarak, Mısır'a düşmanca bir tavır takınılması halinde İstanbul'a yürüyeceğini bildirmişti. Londra Antlaşması'nda imzası bulunan devletler ise valinin İstanbul'a yürümesine karşı tedbir almaya kararlıydılar. Ağustos 1840 itibariyle başlayan savaş, Mehmet Ali Paşa'nın Fransa'dan istediği desteği alamamasının ardından sadece Mısır Valiliği'ni kabulü ile neticelenmişti[48]. Mısır meselesi, Osmanlı açısından merkezi otoritenin ne durumda olduğunu gözler önüne sermekteydi. Bu gelişmelerin sonucunda Avrupalı büyük güçlerin menfaatleri Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalmasına yönündedir

[43] Soy, "Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti", s. 147.
[44] B. Ali Eşiyok, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası:1838 Serbest Ticaret Anlaşması", *Mülkiye Dergisi*, XXXIV/266, (2010), s. 78-79.
[45] Soy, "Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti", s. 149-150.
[46] Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, s. 40-41.
[47] Soy, "Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti", s. 154-155.
[48] Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, s. 43-45.

Üst üste gelen siyasi, askeri ve diplomatik başarısızlıklar karşısında, Osmanlı'nın değişik unsurlardan meydana gelen toplumsal yapısında farklı hareketler ortaya çıkmaktaydı. Buna karşılık padişah ve devletin önemli isimlerinde, modernleşmenin sağlanması ile Avrupa'da yükselişe geçen milliyetçilik, Kapitalizm ve Liberalizm akımlarının Osmanlı tebaası üzerindeki tesirlerinin azaltılmasında ve buradan gelecek tehditlerin bertaraf edilmesinde başarı sağlanacağı umulmaktaydı[49]. Bu bağlamda, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki etkisini kırmayı amaçlayan ve bunun Osmanlı'nın idari ve askeri anlamda kendisine yetmesi ile mümkün olduğuna inanan Britanya Dış İşleri Bakanı Palmerston, gizli kalmak koşulu ile Mustafa Paşa aracılığıyla, Padişah'a şu tavsiyede bulunmaktaydı: *"...Osmanlı devleti, Rusya'nın hilelerine ve korkutmalarına aldırış etmeksizin, askerine nizam vermeye, ziraat ve ticaretini geliştirmeye, memleketini imar etmeye devamlı olarak, dikkat etmelidir"*[50] derken, ona göre Osmanlı'nın kurtuluş çaresi modernleşme kriterinde aranmalıydı. Bir hazırlık sürecinin nihayetinde, 3 Kasım 1839 tarihinde Mustafa Reşit Paşa tarafından eşitlik ilkesi ve kanuna bağlı hareket etme mecburiyeti gibi önemli esasları ihtiva eden Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) tebaanın modern anlamda haklarının geliştirilmesi adına atılan önemli bir girişimdir.

Daha önce kısa ömürlü olan Sened-i İttifak'ta, padişah ilk kez ayan da olsa tebaasına karşı bir sorumluluk üstlenirken, bu defa tüm halkına yemin ederek güvenceler vermekteydi. Yani padişah "Hukukun Üstünlüğü" ilkesini kabul etmiş oluyordu. Bu gelişme klasik dönemin bitişine işaret olmuştu. İdarecilerin keyfi uygulamaları, suiistimalleri karşısında halkın malı, canı, şerefi ve hayatı garanti edilmekteydi. Mustafa Reşit Paşa'nın ilk etapta önem verdiği konu, cezalandırmaların kanunname ile düzenlenecek olmasıydı[51]. Bu gelişme ile ileri gelenleri Osmanlı'nın toplumsal birliğini sağlayarak sorunların uluslararası boyutlara dönüşme riskini ortadan kaldırmayı umuyorlardı. Ancak Tanzimat ile getirilen uygulamalar toplumsal alanda beklenen memnuniyeti yaratmamış, Müslümanlar bu gelişmeleri kâfirlikle bağdaştırmışlardı.

---

[49] Yavuz Özdemir-Erol Çiydem-Elif Aktaş, "Tanzimat Fermanı'nın Arka Planı", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, XXII/1, (2014), s. 325-326; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara (2010), s. 63-72.

[50] Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi", *Belleten*, XXVIII/112, Türk Tarih Kurumu, (2001), s. 594-595.

[51] Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Belleten*, XXVIII/112, Türk Tarih Kurumu, 1964, s. 619-620.

XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Britanya için Hindistan'a giden "İmparatorluk Yolu'nun" Osmanlı elinde bulunması önemliydi. Bu sebeple Britanya Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yana bir dış politika sürdürmekteydi. Fransa Napolyon sonrası klasik dönemde elde ettikleri imtiyazları korumaya gayret etmekteydi. Akdeniz ve civarına Rusya'nın inmesindense klasik dönem imtiyazları ile Osmanlı'nın bu bölgede kalması daha değerliydi[52]. Osmanlı hakkında planlarını açıkça ortaya koyan Rus Çarı Nikola'nın hedeflediği politikalar, 1840 Londra Antlaşması ile kesintiye uğrasa da *"Hasta Adam"* ifadesini kullandığı Osmanlı hakkında kanaatlerini değiştirmemişti[53]. 1841 yılında boğazlar meselesinin çözülmesinde Rusya'nın istek ve hassasiyetlerinin dikkate alınması, Çar Nikola'yı İngilizler hakkında ümitlendirmişti[54].

Boğazlar meselesi üzerinden yeni bir görünüme kavuşan İngiliz-Rus münasebetlerinin odağında yine Osmanlı vardı. 1844 yılında İngiltere'ye ziyarette bulunan Çar Osmanlı Devleti'nin ölmekte olduğunu, İngiltere ve Rusya'nın bu duruma hazırlıklı olmaları gerektiğini ifade etse de, İngilizler teklif hakkında görüşlerini belirtmemişlerdi[55]. Buna benzer görüşler 9 Ocak 1853 tarihinde, St. Petersburg kış sarayında İngiliz elçisi Sir George Hamilton Seymour'a iletilmişti. Çar Nikola Osmanlı'dan Avrupa için pek çok sorunun temeli olacak bir unsur olarak bahsetmekteydi. Elçiye, Osmanlı'nın *"ansızın ölebilecek hasta bir adam"* olduğu ve ortaya çıkacak felakete kesinlikle önlem alınması gerektiğinden bahseden Çar, aldığı cevapla şaşırmış ancak yinede ümidini kaybetmemişti. Elçi Çar'a, *"hastanın ölmesi felaketini"* düşünmektense neden tedavisi yoluna gidilmediğini sormuş, Çar ise hafif bir cevapla konu hakkındaki düşüncelerini söylemeyi tercih etmişti[56]. Britanya Rusya'ya karşı Osmanlı toprak bütünlüğünden yana olduğunu açık bir şekilde belli etmiştir.

Rusların bu tavrı, sadece Britanya tarafından değil, Fransızlar tarafından da onaylanmamaktaydı. Kutsal topraklar üzerinden gelişen gerilimli ortamda Ruslar Ortodoksları, Fransızlar ise Katolik tebaanın hâkimiyetini içeren bir yönetim anlayışını benimsemekteydiler[57]. Osmanlı başkentine Çar tarafından, "Fevkalade Elçi" olarak

[52] Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, s. 28-32.
[53] Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara (1987), s. 326.
[54] Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, s. 70.
[55] Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, s. 327.
[56] Driault, *Şark Mes'elesi,* s. 271.
[57] Mustafa Kamil Paşa, *Şark Meselesi*, s. 131-132.

gönderilen Prens Mençikof, diplomatik nezakete aykırı tavırlarla uzlaşmaktan ziyade taraflar arasında bazı krizlere sebep olmuştu. Mençikof Küçük Kaynarca'ya ek bir antlaşma yapmak talebiyle, on iki milyon Ortodoks'un hakları ile ilgili taleplerde bulunmaktaydı[58]. Aynı zamanda Mençikof'un bir teklifi de 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yenilenerek Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin ortadan kaldırılmasıydı. Bununla birlikte gerekirse doğrudan askeri destekle Osmanlı İmparatorluğu'nun dış müdahaleye karşı savunulmasına dair teklifini 16 Mart 1853'te hükümete iletmişti. Ancak Osmanlı'yı himaye altına almayı hedefleyen bu teklif olumlu yanıt bulmamıştı[59].

Rusların Ortodokslar hakkındaki yeni taleplerinin reddedilmesi yeni bir savaşı beraberinde getirmişti. Bunun üzerine 19 Mayıs günü Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan etti. Prens Mençikof 21 Mayıs günü Türkiye'yi terk etmiş ve muhtemel bir savaşın ilk adımını atmıştır[60].

Ruslar Ortodokslara dair isteklerin kabul edilmemesi karşısında Eflak ve Boğdan'ı işgal edeceğini ilan etmişti. Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu saldırganlığı karşısında Avrupa'dan o tarihe kadar gördüğü en büyük desteği alarak, 4 Ekim 1853 günü resmen Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Şubat 1854'te Britanya ile Fransa arasında imzalanan altı maddelik bir ittifak antlaşmasını 12 Mart 1854'teki Osmanlı ittifak antlaşması takip etmiştir. Osmanlı yanında savaşa girmeyi kabul eden iki büyük güç kısa bir süre sonra Rusya İmparatorluğu'na savaş ilan etmişlerdir[61].

Avusturya ve Prusya ise bu devletler dışında askeri harekâta katılmaksızın Rusya'nın işgaline karşı, 20 Nisan 1854 tarihinde Berlin'de bir antlaşma imzalamışlardı. Osmanlı, İngiltere ve Fransa ittifakını destekleyen Avusturya 3 Haziran 1854 tarihinde Rusya'ya ültimatom vererek, Osmanlı ile 14 Haziran 1854 günü antlaşma imzalamıştı. Ayrıca Fransa, İngiltere ve Avusturya arasında imzalanan bir diğer antlaşma ile Eflak ve Boğdan'ın statüsünün düzenlenmesi için komisyon kurulmasına karar verilmişti[62]. Bu baskılar karşısında Rusya'nın Eflak ve Boğdan'dan çekilmesi üzerine, bölgede Avusturya-Osmanlı idaresi dönemi başlamıştır.

---

[58] Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, s. 75-80
[59] Erdoğan Keleş, "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi", *OTAM,* 23, (2008), s. 162.
[60] Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, s. 81-82.
[61] Keleş, "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi", s. 164-179.
[62] Birbudak, *1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı-Avusturya İlişkileri*, s. 248-249.

Rusya'ya asıl darbe ise Britanya ve Fransa'nın, Kırım'a askeri müdahalede bulunması olmuştu[63]. Kırım'a düzenlenen müttefik harekâtına yüz bini aşkın kuvvet katılmaktaydı. Türk, Fransız ve İngiliz kuvvetlerine ek olarak 1855 yılı başında Piyomente askerleri de kuvvetlere dâhil olmuştu. Savaş bir ara Viyana müzakereleri ile kesintiye uğramış olsa da mücadeleler bahar aylarında Müttefiklerin daha yüksek sayıda askeri katılımıyla tekrar başlamıştı[64]. Eylül 1855'te Sivastopol'ü ele geçiren Müttefikler, psikolojik üstünlüğü ele alarak Rusya üzerindeki baskılar daha da artmışlardır[65]. Rusya "kayıtsız, şartsız" bir halde teslim olmasıyla belki de tarihinin en büyük mağlubiyetlerinden birisine uğramıştır[66].

25 Şubat-30 Mart 1856 tarihinde sürdürülen Paris barış görüşmeleri neticesinde, Paris Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri hukukundan faydalanacağı imza altına alınmış oluyordu. Antlaşmaya taraf devletler, Osmanlı toprak bütünlüğünü garanti ederlerken, her iki tarafta Karadeniz'de donanma bulunduramayacaklardı[67]. Kutsal yerler meselesi ile başlayan bu kriz devasa orduların katıldığı büyük bir savaşa dönüşürken, Osmanlı Devleti hem diplomatik hem de askeri açıdan en kapsamlı ittifak savaşını burada vermişti. Osmanlı'nın on dokuzuncu yüzyılda elde ettiği en önemli askeri başarılardan biri olan Kırım Savaşı, Şark Meselesi'nin yeniden konumlandırılmasına etki etmiştir. Bir sürede olsa büyük devletleri Osmanlı'yı koruma politkaları Rusya'nın ezeli politikası için bir engel teşkil etmiştir.

Paris Konferansı'nın önemli tartışma konularından birisi olan Hristiyan tebaanın hakları meselesi savaşın önemli sebeplerinden birisi idi. Rusya'nın savaş bahanesi olarak ele aldığı bu sorun Osmanlı için de tam anlamıyla çözümlenmiş değildi. Tazminat Fermanı'nın çözüm olamadığı problemler, Islahat Fermanı giderilmeye çalışılmıştır.

Islahat Fermanı'ndan bir ay kadar sonra imzalanan Paris Antlaşması'nın dokuzuncu maddesi Islahat Fermanı'na atıf yapmaktaydı. Antlaşmanın ilgili maddesi, Islahat Fermanı'nı bir uluslararası baskı eseri değil, padişahın kendi iradesinin sonucu gibi

[63] Keleş, "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi", s. 180.
[64] Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, s. 92-93.
[65] Birbudak, *1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı-Avusturya İlişkileri*, s. 253.
[66] Mustafa Kamil Paşa, *Şark Meselesi*, s. 154-155.
[67] Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, s. 98.

göstermekteydi. Padişahın Hristiyan halk için iyi niyetini teyit eden bu ferman, ilgili devletler tarafından oldukça olumlu değerlendirmişti[68].

Başta Mustafa Reşit Paşa olmak üzere fermanın sunduğu ayrıcalıkların büyük devletler tarafından suiistimal edileceği yönünde düşünen kişilerin sayısı az değildi. Ayrıca klasik sistemin imtiyazlıları başta olmak üzere pek çok kesim bu fermanı da olumlu karşılamamışlardı[69]. Tanzimat'ın mihmandarı olarak görülen Mustafa Reşit Paşa'nın Islahat Fermanı hakkında Paris Antlaşması'nda zikredilmesinden dolayı duyduğu endişe haklı çıkmış, daha önce Rumeli isyanlarında rol alan büyük güçler, imparatorluğun her noktasındaki azınlık ayaklanmalarında aktif olmaya devam etmişlerdir. Bu yönüyle Paris Antlaşması ve Islahat Fermanı, Sevr'e giden ve Şark Meselesi'nde amaca hizmet eden yıkım yoluna döşenen en parlak taşlardan olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Kırım Savaşı ve Islahat Fermanı'nın ilanının ardından Lübnan ve Suriye bölgelerinde yine İngiltere ve Fransa'nın da müdahaleleriyle bazı isyan hareketleri ortaya çıkmıştı. İngiliz Viskonsolosu ve Fransız Konsolos'un ölümüne sebep olan olayların yatıştırılması için Britanya ve Fransa'ya ait gemiler, şehri bombardımana tutarak olayların başlıca faili gördükleri 10 kişiyi de yakalatarak idam ettirdiler. Bu durum Suriye bölgesinde geniş çaplı bir isyana sebep oldu. Bu hareketlenmeler ile gelenek bozulmamış, Osmanlı Lübnan bölgesine muhtariyet tanımak zorunda kalarak, buraya atanacak valinin Fransızlarında etkisi ile Hristiyan olmasını kabul etmiştir[70].

Osmanlı Asya'sında büyük devletlerin menfaat mücadelesi sürerken Osmanlı Avrupa'sı yüzyılın başında ilk kurşunu atan Sırplar tarafından yakından takip edilen pek çok ayrılıkçı hareketin merkezi halinde olması süregeliyordu. XIX. yüzyılın son çeyreğine girilirken Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleri ve Rusya'nın baskılarıyla tüm isyanlarda taviz vermesi, Sırbistan ve Karadağ'daki toplulukları isyana teşvik etmekteydi. Karadağ bu sırada Hersek'te süregelen isyana destek olurken, Sırbistan Slav birliği propagandasının merkezi haline gelmişti[71].

---

[68] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1856-1861)*, VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara (2007), s. 6-7.
[69] Karal, *Osmanlı Tarihi,* VI, s. 8-11.
[70] Karal, *Osmanlı Tarihi,* VI, s. 37-41.
[71] Rusya ve Avusturya 1 Temmuz 1876 tarihinde Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı'ya savaş açmasından bir hafta sonra 8 Temmuz günü Reichtad'da bir prensip antlaşması yapmışlardı. Reichtad Antlaşması

Bosna-Hersek'te ortaya çıkan olaylar, Osmanlı'nın Balkan toprakları için yeni sıkıntıların habercisi niteliğindeydi. Sırplıların hareketlerinden rahatsız olan Osmanlı devlet ileri gelenleri, bölgeye gönderdikleri ordularla Belgrad yolunu ele geçirmişlerdi. Ne var ki mesele sadece Osmanlı boyutu ile kalmadığı gibi Britanya ve Rusya'nın müdahaleleri, durumu uluslar arası boyuta taşımıştı[72]. Olayların büyümesi sonrasında 4 Kasım günü, Osmanlı'nın Balkanlar'da yaşadığı sorunu ele almak üzere Paris Antlaşması taraflarının katıldığı Tersane Konferansı toplanmıştı[73].

Fransa'nın pasif kalmasına karşın İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı aleyhindeki tutumu Balkanlardaki tüm bölgeler için geniş hak taleplerini içeren teklifleri Osmanlı tarafından ret edilmiştir[74]. Rusya yeni durumda Kırım Savaşı'nda yaşadığı diplomatik baskının benzeri ile karşılaşmamayı hedefleyen bazı adımlar atmıştı. Bunların en önemlilerinden birisi Bosna-Hersek'i Avusturya'ya bırakmayı öngören ve muhtemel savaş sırasında tarafsız kalmasını sağlayan 18 Mart 1877 tarihli Peşte Antlaşması, Rusya'ya Balkanlar'da geniş bir hareket alanı sağlamaktaydı. Bunun üzerine Rusya'nın ilişkileri keserek savaş hali bildirmesi karşısında Osmanlı İmparatorluğu Paris Antlaşması taraflarından destek istemiş, ancak fiili bir hamle görememişti[75]. Britanya, 2 Mayıs günü Gorçakof nezdinde meseleyi protesto[76] etmişse de 6 Mayıs 1877'de Rusya'ya tarafsız kalacağına dair nota ile tavrını ortaya koymuştur[77].

Rusya İmparatorluğu'nun Britanya çıkarlarını zedelemeden Osmanlı topraklarında ilerlemeye başlaması Osmanlı İmparatorluğu için tam bir felaket olmuştu. Doğu ve batı sınırlarında büyük yıkımlara sebep olan savaşın mütareke koşulları savaş halinden daha yıkıcı idi[78]. Taraflar arasında iki sözleşme imzalanırken, bunlardan ilki bir sulh mazbatasıydı. Bu mazbata, Grandük'ün mütareke görüşmelerine ön şart olarak sunduğu barış esaslarının tespitine dair metni içermekteydi. İkincisi ise Edirne Mütarekesi olarak

---

savaşı Osmanlı'nın kazanması halinde statükonun korunması, kaybetmesi halinde devam edecekti. Sina Akşin, "Siyasal Tarih", *Türkiye Tarihi (Osmanlı Devleti 1600-1908)*, ed. Sina Akşin, III, Cem Yayınevi, İstanbul (2002), s. 153.

[72] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907),* VIII, Türk Tarih Kurumu, Ankara (2007), s. 3-24.

[73] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tersane Konferansının Mukarreratı Hakkında Şûra Mazbatası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, VI/9, (1954), s. 123-124.

[74] Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994),* s. 330.

[75] Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi,* s. 505- 507.

[76] Mahmut Celalettin Paşa, *Mir'ât-ı Hakîkat*, Haz. İsmet Miroğlu, Berekât Yayınevi, İstanbul (1983), s. 328-329.

[77] Nota metninin tercümesi için bkz; Mahmut Celalettin Paşa, *Mir'ât-ı Hakîkat*, s. 330-331.

[78] Karal, *Osmanlı Tarihi,* VIII, s. 58-60.

literatüre geçmiştir. Sulh Mazbatası daha sonra Yeşilköy'de (Ayastefanos) imzalanan barış antlaşmasının temelini teşkil ederken, Bulgaristan topraklarının genişletilmesi, muhtariyet haklarının arttırılması ve kendi ordusuna sahip olması koşulları öngörülmekteydi. Ayrıca Karadağ, Eflak-Boğdan (Romanya) ve Sırbistan'ın bağımsızlığı tanınacak ve sınırlar bu devletlerin lehine tespit edilecekti. Bosna-Hersek'e ise özerk statü tanınması ve Osmanlı Avrupa'sında ıslahat garantisi verilecekti. Osmanlı İmparatorluğu Rusya'nın savaş masraflarını karşılayacak bir metodun ileride tespitini kabul etmek durumunda kalmıştı. Padişah ve Çar'ın boğazlar hakkında müzakere yapacaklarına dair madde ise mazbatanın sonunda yer almaktaydı. Mazbatanın sonunda yer alan bir diğer hüküm ise Vidin, Rusçuk, Silistre ve Erzurum kalelerindeki Osmanlı askerlerinin müzakere süresince çekilmesine karar verilirken, bu bölgelerde Rus askeri bulunacaktı. Aynı gün imzalanan Edirne Mütarekesi; Rusya, Sırbistan ve Karadağ ile olan savaşı sonlandırırken, maddelerin neredeyse tamamı Ruslar lehine işlemekteydi[79].

Ruslar tarafından İstanbul'un kapısı olarak görülen Ayastefanos'ta (Yeşilköy) 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan barış antlaşması yer seçimi açısından Ruslar için önemli bir gövde gösterisiydi[80]. Bu antlaşma ile sınırları oldukça geniş ve serbest bir Bulgaristan Prensliği ortaya çıkmıştı. Yine Bosna-Hersek'te Avusturya ve Rusya denetiminde ıslahat yapılması kabul edilmişti. Girit'te sürmekte olan idare modeli Arnavutluk, Tırhala ve Rumeli'nin diğer bölgelerinde de uygulanması, Ayastefanos'ta yer alan hükümlerdendi. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu ekonomik durum göz önüne alınarak savaş tazminatı konusunda farklı bir model benimsenmiş, Batum, Kars, Ardahan, Bayezid başta olmak üzere Doğu Anadolu'nun Kafkasya'ya açılan cephesi Ruslara verilmişti. Yine Doğu Anadolu'nun Osmanlı elinde kalan bölümünde Ermenilerin meskûn olduğu kabul edilen bölgede ıslahat yapılmasına dair ifade, 16. madde de yer almıştır[81]. Bu madde ile Şark Meselesi'nde Doğu Hristiyanları ile ilgili önemli bir husus olan Ermenilerin geleceği konusu uluslararası bir antlaşmaya dâhil edilerek, mesele yeni bir boyuta ulaşmıştı. Ayastefanos'un getirdiği şartlar Rusya haricinde kalan pek çok tarafı memnun etmemişti. Alman ve İtalyan milli devletlerinin de gelişmesiyle Avrupa'da hareket alanı kısıtlanan Avusturya, Balkanların Rus hegemonyasına girmesinden rahatsızdı. İngiltere'nin de Rus etkisinden duyduğu

[79] Mahmut Celalettin Paşa, *Mir'ât-ı Hakîkat*, s. 542-545.
[80] Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 511.
[81] Mahmut Celalettin Paşa, *Mir'ât-ı Hakîkat*, s. 574-581.

rahatsızlıklar neticesinde Avusturya'nın talebi, Britanya'nın isteği ile Ayastefanos'un tadil edilmesi teklifi Çar tarafından kabul edilmişti[82].

Britanya'nın savaş süresince devam ettiği tarafsızlığı bozmasındaki sebebi Dışişleri Bakanı Salisbury'nin 10 Mayıs 1878'de İstanbul'daki elçi Layard'a gönderdiği mektupta anlaşılmaktaydı. Buna göre İngilizler Anadolu'nun kuzeyinde kazandığı alan sayesinde Rusya'nın Suriye ve daha güneye baskı oluşturabileceğinden endişelenmekteydiler. Rusların Doğu Anadolu'dan çekilmesinin sağlanabilmesi amacıyla seçenekler masaya yatırılmıştı. Bu doğrultuda Osmanlı ile Britanya arasında 4 Haziran 1878 tarihinde savunma ittifakı imzalanmıştı. Bu antlaşma ile İngilizlerin Kıbrıs Adası'nı işgal etmesi ve yönetmesi kabul edilirken, metinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya tarafından Anadolu'da bir saldırıya maruz kalması halinde İngiltere tarafından savunulacağı yer almaktaydı[83]. Osmanlı-İngiliz savunma işbirliğinden kısa bir süre sonra 13 Haziran 1878 tarihinde Berlin'de toplanan kongrede Balkanlarda ıslahat ve Boğazların statüsünün karara bağlanmıştı[84].

Kongre sürerken Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Adası'nı fiilen kaybettiği süreç işletilmiş, İngiliz Ordusu adaya çıkmıştı[85]. Bu gelişme elde edilmesi uzun yıllar almış bir toprağın fiilen elden çıkmasına sebep olurken, Kıbrıs meselesi Sevr'e giden süreçte Osmanlı'nın haklarından feragat etmesinin özellikle istendiği konulardan birisi olmuştu.

Ayastefanos'ta ortaya çıkan yeni bir mesele de "Ermenilerle meskûn vilayetler" veya diğer bir söylemle "Vilayat-ı Sitte" meselesidir. Berlin'de gündeme taşınan bu konu için Britanya delegasyonundan destek bekleyen Osmanlı Heyeti hayal kırıklığına uğramıştı[86]. Böylelikle Berlin Kongresi, 1856 Paris Antlaşması'nda kabul edilen Osmanlı toprak bütünlüğüne aykırı bir metinle sonuçlanmıştı. Kıbrıs karşılığında kongrede İngilizlerin desteğini bekleyen Osmanlı Devleti'ne en büyük zararı İngilizlerin talep ve faaliyetleri vermişti. İngiltere kongredeki politikası ile Rus çıkarlarını lehine dönüştürmeyi amaçlamıştı. Bosna-Hersek kâğıt üstünde Osmanlı toprağı kalsa da Avusturya tarafından yönetilecekti. Bulgaristan üç ayrı bölgeye ayrılırken; birinci bölge

[82] Karal, *Osmanlı Tarihi,* VIII, s. 67-69.
[83] Şükrü Sina Güler, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960),* Kıbrıs Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul (1984), s. 21-24.
[84] Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 515-219.
[85] Güler, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960),* s. 25-26.
[86] Karal, *Osmanlı Tarihi,* VIII, s. 75-76.

özerk bir prenslik olmakla birlikte artık Osmanlı askerinin giremeyeceği bölgeydi. İkinci bölge; Doğu Rumeli olarak anılacak bir eyalet olacak ve Hristiyan bir vali beş yıllık süre ile atanacaktı. Üçüncü bölge ise tarihi Makedonya topraklarıydı. Bu bölgede ise geniş çaplı ıslahat yapılacaktı. Batum, Kars, Ardahan Ruslara verilirken Eleşkirt Osmanlı'da kalmış, Kotur Vadisi'nin İran'a bırakılması kararlaştırılmıştı. Balkan isyanlarının ilk kurşununu atan Sırbistan, ayaklanmaların en yoğun görüldüğü Romanya (Eflak-Boğdan) ve son savaşı başlatmış olan Karadağ sınırları yeniden düzenlenmek şartı ile bağımsızlıklarını kazanmaktaydılar[87]. Ermeni meselesi buradaki metne de 61. madde olarak giriş yaparak uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Bu durum Anadolu üzerinde Osmanlı otoritesinin uluslararası tartışmaya açılması demekti.

Osmanlı otoritesinin zayıfladığı bir diğer bölge de Kuzey Afrika'daki eyaletlerdi. Osmanlı-Rus savaşında Paris Antlaşması gereği üzerine düşen desteği göndermeyen, İngiliz, Fransız ve İtalyanların yeni hareket alanı haline gelen Tunus'un merkezle irtibatının bu denli kopması, bölgeyi Avrupa devletleri için cazibe merkezi haline getirmişti[88]. Berlin Kongresi'nde istediğini alamayan Fransa, Tunus'un işgali konusunda Almanya ve İngiltere'nin de muvafakatini almıştı. Fransa tarafından 4 Nisan 1881 tarihinde Kumir kabilesinin Cezayir sınırını aştığı bahanesi ile 20.000 kadar asker ile Tunus içine harekât başlatılmıştı. İlgili tarihten çok kısa süre sonra 12 Mayıs'ta Tunus Beyi Fransız himayesini tanımak durumunda kalırken, Osmanlı İmparatorluğu ise durumu 16 Mayıs 1881 günü telgrafla protesto etmekle yetinmiştir[89]. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu Tunus'un kaybedildiğini kabullenmek zorunda kalmıştı.

Kuzey Afrika'daki en önemli yerlerden birisi olan Mısır ise 1867 yılında Hidiv (Mısır Valisi) olan İsmail Paşa döneminde Osmanlı'dan iyice uzaklaşmış, 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın da açılmasıyla Mısır'da İngiltere ve Fransa'nın etki alanının genişlemesi neticesinde merkez ile bağları zayıflamıştı. Büyük devletler (Fransa-İngiltere) Hidiv'i borçlandırarak ekonomik etkilerini arttırmayı hedeflemişti[90]. Borçların ödenemez hale gelmesi üzerine İngiliz ve Fransız delegelerden oluşan komisyon, Mısır'ın mali durumunu denetlemeye başlamıştı. 1878 yılına gelindiğinde ise iş artık Mısır Hükümeti'ne İngiliz ve Fransız nazırlar atanmasına kadar varmıştır. Hidiv'in aldığı

[87] Uçarol, *Siyasi Tarih,* s. 351-353.
[88] Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, s. 136.
[89] Karal, *Osmanlı Tarihi,* VIII, s. 81-86
[90] Mustafa Kamil Paşa, *Şark Meselesi*, s. 232.

tepkiler neticesinde tamamen Mısırlılar tarafından bir hükümet kurmayı denemesi, 18 Haziran 1879'da Britanya ve Fransa Konsolosları tarafından görevden el çektirilmesine giden yolu açmıştı. Büyük devletler Hidiv'den oğlu lehine görevden feragat etmesini ve Mısır'dan ayrılmasını istenmişti[91]. Ardından göreve gelen Tevfik Paşa döneminde Mısır'da huzursuzluk iyiden iyiye artmış, farklı siyasi fikir grupları ortaya çıkmaya başlamıştı[92].

"Mısır Mısırlılarındır" sloganı ile en çok dikkat çeken gruplardan olan Vatani'lerin meşruti idareyi ele alması, Mısır için yeni bir süreci başlatmıştı. 2 Haziran 1882'de Fransa, Mısır meselesini görüşmek üzere uluslararası konferans talep etti. Söz konusu konferans 23 Haziran tarihinde İstanbul'da toplanmasına rağmen Osmanlı, bu görüşmelerde aktif rol almak istemedi. Konferanstan memnun olmayan İngiltere'nin 6 Temmuz 1882 tarihinde Amiral Seymour tarafından Mısır Hükümeti'ne verilen ültimatom ile Mısır'ın işgal süreci de başlamış oldu. İstanbul'daki konferansın Osmanlı'nın Mısır'a asker göndermesi tavsiyesine karşın 15 Eylül 1882'ye kadar İngilizler harekâtı tamamlamış ve Kahire ele geçirilmişti. İstanbul'daki İngiliz Elçisi aracılığı ile Türk Ordusu'nun gelmesine ihtiyaç olmadığı bildirilmişti. Bireysel hareketi nedeniyle baskı altına kalan Britanya ile Osmanlı İmparatorluğu, 24 Ekim 1885'te Mısır hakkında antlaşma imzalamışlardır. Osmanlı bu antlaşma ile Mısır'ı çözümsüzlük içerisinde İngiliz işgaline terk ederek, tarihinin en büyük toprak kayıplarından birisini yaşamıştı. Böylelikle Mısır yalnızca kâğıt üzerinde Osmanlı toprağı olarak kalmış olsa da İngiliz otoritesine geçmişti.

[91] Karal, *Osmanlı Tarihi,* VIII, s. 88-89.
[92] Halil Görgün, "Mısır'da XIX. Yüzyıl Sonunda Panislamist Osmanlı Tarih Yazıcılığı: Muhammed Ferid ve Mustafa Kamil", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, (2000), s. 105.

BÖLÜM 1: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MÜTAREKE'NİN İMZALANMASI

1.1. Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar ve Afrika'da kalan topraklarının büyük kısmını fiilen kaybetmesi büyük devletlerde ve Avrupa'da Osmanlı algısının da değişmesine etki etmiştir. Yeni düzende Osmanlı toprakları stratejik nüfuz alanlarına ayrılmakta, merkezi otoritenin tesirini kaybetmiş olduğu eyaletlerle devletin bağı kesilmekteydi. Dolayısıyla devlet mekanizma devletin devamı için XIX. yüzyılda olduğu gibi XX. yüzyılda da iç ve dış meseleler ile mücadele etmek zorundaydı[93]. XX. Yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı merkezindeki siyasal meselelerden kaynaklanan otorite mücadeleleri devletin hassas olduğu bölgelerdeki sorunları kritik noktaya getirmiş, kimi yerlerde ise tamamen kopuşa sebep olmuştu. Özellikle Balkanlardaki olumsuz gelişmeler bu bölgedeki toprakların ardı sıra elden çıkmasına neden olmuştur. Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın kopuşlarının ardından Balkan Savaşları ile Batı Trakya'nın elden çıkması, Osmanlı'nın Batı sınırlarının başkente doğru kritik bir şekilde daralmıştır[94].

Avusturya-Macaristan ile Osmanlı arasındaki Bosna-Hersek Meselesi 26 Şubat 1909 tarihinde imzalanan protokol ile sonuçlanmıştır. Protokolün ilk maddesi ile bölgenin Avusturya işgalinde Osmanlı toprağı olarak kalmasını ön gören Berlin Antlaşması ve 21 Nisan 1879 tarihli ikili protokol yok sayılmıştır. İkinci madde ile de Bosna-Hersek'in mevcut hali tanınmıştır. Hâlihazırda Bosna-Hersek'te bulunan Müslümanlar Osmanlı topraklarına göç etmekte serbest bırakılmakla beraber Osmanlı vatandaşı sayılacaklardı. Göç etmeyi tercih etmeyenler ise Avusturya uyruğundan sayılacaktı. Halkın dini ve ekonomik hakları korunacak, camilerde Müslümanların halifesi sıfatıyla Osmanlı padişahı adına hutbe okunmaya devam edilecekti[95]. Bu durum ile birlikte Doğu Avrupa'da önemli bir İslam merkezi haline gelmiş olan Bosna-Hersek tamamen kaybedilmiştir. Gelinen bu noktada Berlin Antlaşması ile kaybedilmiş bir toprağın durumunun resmen kabullenilmesi gerçeğiydi.

---

[93] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet Ve Birinci Dünya Savaşı (1908 - 1918))*, IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara (1999), s. 13-14.

[94] Avusturya-Macaristan'ın doğuya açılma politikası "Drag Nach Osten" olarak isimlendirilmektedir. Hourie, *Türkiye Nasıl Paylaşıldı?,* s. 22.

[95] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (BDA), *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s. 304-307, Belge No: 80.

II. Meşrutiyet'in ilk döneminde ve sonraki yıllarda yaşandığı gibi Berlin Kongresi ile dondurulan sorunlar, merkezi otoritenin iç karmaşa ile meşgul olduğu ilk fırsatta hassas bölgeler Osmanlı'dan kopmaya başlamıştır.

II. Meşrutiyetin hemen ardından Osmanlı ikinci şoku Bulgaristan'da yaşayacaktı. Ayastefanos'ta oldukça geniş bir alan kazanan ve Berlin Antlaşması ile gücü dengelenen Bulgaristan, Doğu Rumeli Eyaleti'ni de kendi kontrolüne alarak, otonom bir prenslik olarak varlığını sürdürmekteydi. Diplomatik ilişkilerinde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalmak zorunda olan Bulgar Prensliği, Rusya'nın etkisi altında hareket etmekteydi. Bu karmaşanın sona ermesini arzu eden Prens Ferdinand, hem Osmanlı hem de Rusya'nın etkisinden kurtularak bağımsızlık ilan etmek için fırsat kollamaktaydı.

Rusya sayesinde, 1899 yılında Hollanda'da toplanan silahsızlanma konferansına, Bulgaristan Prensliği'nin münferiden katılması sağlanmıştı. Konferans sonucundaki bildiriye diplomatik usullere uygun olarak Osmanlı temsilcilerinden sonra değil, egemen bir devlet olarak alfabetik sıraları geldiğinde imza atmış olmaları uluslararası alanda Bulgaristan'ın Osmanlı'dan bağımsız hareket ettiğine somut bir örnek teşkil etmiştir. Bulgar Prensi Ferdinand'ın 1905 yılı Mart ve Nisan aylarında Avrupa başkentlerine yaptığı seyahat bağımsızlık düşüncesiyle hareket etmesi adına önemli bir gelişme idi. Temaslarında Bulgaristan'ın bağımsız olmasına dair tartışmalar, muhtemel bağımsızlık tarihi ve Ferdinand'ın kendisinin Çar unvanı alması gibi meseleleri büyük devletler ile görüşmüş olsa da Rusya dışında, Berlin Antlaşması'nın Balkanlar'da oluşturduğu statükonun bozulması büyük devletler tarafından istenmemekteydiler[96]. Berlin Antlaşması'ndan Osmanlı'ya miras kalan diğer bir problem ise Bulgar sorunu idi. En başından beri bağımsız bir devletmiş gibi hareket eden Bulgar Prensliği, II. Meşrutiyet döneminde tam bağımsızlık için uygun koşullar arıyorlardı. Bir dizi olayların bahane edilerek kriz boyutuna getirilmesi ise bu amaca hizmet noktasında anlaşılmaz bir durum değildi[97].

Bulgaristan Meselesi Şark Demiryolları Kumpanyası'ndaki kriz ile son boyutuna ulaşmıştı. Demiryolu hattının Bulgaristan ve Doğu Rumeli'den geçen kısmı için

[96] Erol Çetin, *Bulgaristan Prensliği İle Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul (2003), s. 262-264.
[97] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar,* III, Dergâh Yayınları, İstanbul (1982), s. 1393.

Osmanlı'nın ödeme yapmasına rağmen Bulgar Prensliği hattın bu kısmına el koyarak kendi işletmeye başlamıştı. Osmanlı Hükümeti ise bu durumu Berlin Antlaşması tarafları nezdinde protesto etmiş olsa da tam bir sonuç alamamıştı. Büyük devletler ise buna karşılık Bulgaristan'a göstermelik bir ihtarda bulunurken, Prenslik bu uyarıya, demiryollarına kendi milletinin arzusu ile el koyduğu karşılığını vermiştir. Ayrıca Bulgaristan Hükümeti, demiryollarının bırakılmasına milletin razı olmayacağını bahane ederek asker toplamaya başlamıştır. Prens Ferdinand, 23 Eylül 1908 günü Bulgaristan ve Bosna-Hersek hakkında alınacak nihai karar için gittiği Viyana'da, bağımsız bir kral gibi karşılanmıştır. Ferdinand seyahati dönüşü 6 Ekim günü Tırnova'da bağımsızlık ilan etmeye ve bağımsızlığı müteakip Çar unvanı almaya karar verdi[98]. Osmanlı merkezi ise yalnızca durumu protesto etmekle yetindi[99]. Böylece Balkanlarda devletin muhtariyetle yönetilen son bölgelerinden bir tanesi olan Bulgaristan, resmen bağımsızlığını ilan etmiştir.

Böylelikle Bosna-Hersek ve Bulgaristan meseleleri Osmanlı İmparatorluğu için olumsuz bir şekilde neticelenmiştir. Bu durum Osmanlı için Balkanlarda toprak kaybından daha öte diğer alanlarda da olumsuz gelişmelerin habercisi mahiyetinde olmuştur. Buradaki gelişmeler değinildiği gibi artık Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında yeni bir aşamaya geçildiğinin habercisi olmuştur. Batı sınırlarında bu gibi gelişmeler yaşanırken Osmanlı'nın Doğu ve Güney sınırlarında da benzer cereyanların etkisinde olayların ortaya çıkması kaçınılmaz bir hale gelmekteydi. Özellikle yeni yüzyılın en önemli sömürge kaynaklarından olan petrolün büyük bir kısmının Osmanlı topraklarında olması, büyük devletlerin iştahlarını daha da kabartmıştı.

Britanya'nın Hindistan güzergâhına açıldığı ve Kızıldeniz'in çıkışında bulunan Yemen, ticaret için stratejik bir öneme haiz idi. XVI. Yüzyılda Osmanlı hâkimiyeti tesis edilen Yemen'deki ilk İngiliz bağlantı teşebbüsü 1838 yılında Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında olmuştur. Devletin isyan ile uğraştığı sırada Aden'de bulunan şeyhi para vererek himayesi altına alan İngilizler bölgedeki etkinliğini zaman içerisinde önemli bir boyuta taşımıştır. Osmanlı'nın merkezinden bir hayli uzak olan bu alanda geliştirilen

[98] Erol Çetin'in çalışmasına göre bu unvan bağımsızlığın ilanındaki çabası nedeniyle Ferdinand'a Bulgar Meclisi tarafından verilmişti; Bkz. Çetin, *Bulgaristan Prensliği İle Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)*, s. 268-269.
[99] Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, s. 227-229.

ilişkiler olası isyan hareketlerinin temelini teşkil etmiştir. Britanyalı devlet temsilcilerinin de bölgedeki hareketleri aşiretleri isyan noktasında cesaretini arttırırken, 1891 yılında bu bölgede İmam el-Menşur liderliğinde büyük bir isyan hareketi ortaya çıkmıştır. Aralıklı olarak uzun bir zaman dilimine yayılan bu hareketlenmelerde modern silahlarla donatılmış aşiretlere karşı yürütülen mücadeleden tam olarak başarı elde edilemezken, isyan hareketlerinin kısmen sonuçlandırılması 1911 yılına dek sürmüştür. Buradaki senaryoda da bölgesel kuvvetlere imtiyazlar sağlanarak isyan hareketi yatıştırılmıştır[100]. 1910 yılında Türklere karşı cihat ilan eden İmam Yahya ile Osmanlı Devleti arasında, Trablusgarp hadisesinin başlaması nedeniyle çatışmalar durdurulmuş ve 13 Ekim 1911'de çeşitli reformları içeren bir antlaşma imzalanmıştı[101].

Bu gibi dış tesirli iç problemlerle uğraşan Osmanlı İmparatorluğu Afrika'da kalan son toprak parçasını da kaybetmek üzereydi. Siyasal birliğini geç sağlayan ve sömürgecilik yarışında bir hayli geri kalmış İtalya, büyük devletlerinde desteği ile henüz işgal edilmemiş Trablusgarp'ı alma eğilimine girmiştir[102]. 28 Eylül 1911'de İstanbul elçisi De Martino aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'na 24 saat süreli bir ültimatom veren İtalya, Trablus'taki Osmanlı memurlarının İtalyanlara karşı tavır aldığını bahane ederek, Bingazi ve Trablus'un İtalyan askeri tarafından işgal edileceği bildirilmişti. Bu duruma hazırlıksız yakalanan Hakkı Paşa Hükümeti'nin kuvvetlerin büyük bir kısmını Yemen'e sevk etmesi bölgeyi iyice savunmasız bırakmıştır[103].

Ne var ki İtalyanlar sanıldığı kadar kolay ilerleyememiş, gönüllü subayların organize ettiği milis kuvvetler başarılı bir savunma örneği göstermiştir. İlk aylarda kıyılardan içeri sokulamayan İtalyanlar, işgali kabullendirmek için farklı yollara başvurarak Osmanlıyı buna razı kılmak istemekteydi[104]. Bu doğrultuda Osmanlı'nın Akdeniz'deki stratejik noktalarına saldıran İtalyanlar çareyi On İki Adalara asker çıkarmakta bulmuşlardır[105].

---

[100] Edward J. Erickson, *Osmanlılar ve Ermeniler*, çev. İbrahim Türkmen, Timaş Yayınları, İstanbul (2015), s. 97-108.
[101] Karal, *Osmanlı Tarihi,* IX, s. 237.
[102] Necdet Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2015), s. 18.
[103] Rıfkı Selim Burçak, "İtalya'nın Dış Politikası (1882-1915)", Ankara Üniversitesi *SBF Dergisi*, I/4, (1943), s. 728-729.
[104] Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, s. 281.
[105] Burçak, "İtalya'nın Dış Politikası (1882-1915)", s. 731.

İtalya'nın savaşı Akdeniz ve Adalar Denizi'ne yayma düşüncesi bu bölge için yeni bir meseleyi gündeme getirmekteydi. İtalya'nın parçası olduğu üçlü ittifakın paydaşı olan Avusturya-Macaristan bu durumu Balkanlarda statü değişikliğine sebep olarak menfaatlerine zarar verici şekilde değerlendirdi. İttifakın bir diğer mensubu Almanya ile de diplomatik görüşmelerde bulunan İtalya burada herhangi bir itiraz ile karşılaşmamıştı. Hatta bu noktada destek gördükleri de bir gerçekti. Mevzu bahis adalar ve boğazlar girişimi üçlü ittifakta olduğu gibi karşı blokta da bir etki uyandırmıştı. Rusya'nın tavrı İtalya'nın Petersburg elçisi ile görüşen Sazanoff tarafından bildirilirken, bu hareketin Jön Türklere ceza niteliğinde olacağından Rusya'yı memnun kıldığı ifade edilmiştir. Savaştan önce İtalya'yı işgal politikasında serbest bırakan Fransa ve Britanya bu hareketler karşısında da destekleyici bir konumdaydılar[106].

Taraflar arasında Trablusgarp'ta başlayan Anadolu kıyılarını ve adaları hatta Çanakkale Boğazı'nın bombalanmasına kadar varan savaşın sonlandırılması konusunda isteksiz olan büyük devletlerin aksine Osmanlı, bu sürecin sona erdirilmesi için çareyi uluslar arası bir konferansın toplanmasında görmekteydi. Taraflar arasında 12 Temmuz 1912 tarihinde İsviçre'nin Caux şehrinde başlayan görüşmeler 12 Ağustos itibariyle Lozan Uşi'de devam etmiştir[107]. Müzakereler 15-18 Ekim tarihlerinde imzalanan bir gizli anlaşma ile onun eklerini oluşturan barış anlaşması ve 3 protokol ile neticelendi. Trablusgarp'taki haklarından vazgeçmeyen Osmanlı, bölgeyi fiilen İtalyan işgaline terk etmek durumunda kaldı. Ege adalarındaki işgal ise rehine dönüşmüştü. Aynı dönemde patlak veren Balkan Savaşı'nı göz önüne alan İtalyanlar, olası Yunan işgaline karşı adaları ellerinde tutma olanağını fırsat bilmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu ise bu durumu kabullenmek zorunda kalmıştır[108].

Osmanlı İmparatorluğu için adeta kâbusun biri bitiyor diğeri başlıyordu. Bu seferde Balkanlarda savaş çanları çalmakta ve bölgedeki devletler Makedonya bölgesi için silahları kuşanmış bir durumdaydılar. Bu sefer Osmanlı'dan ayrılmış olan milletlerin kurduğu devletler, topraklarını buraya yönelik genişletmek için bir araya gelmişlerdir. Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın oluşturmuş olduğu ittifak ile Osmanlı

[106] Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, s. 19-22.
[107] Hasan Tevfik Güzel, "Hasta Adam Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı", *Vakanüvis Dergisi*, 1, (2017), s. 107.
[108] Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu,* s. 48-54.

topraklarına saldırılarını 13 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın savaş ilanı ile başlatmışlardır[109].

Tanin Gazetesi'nin "Hele Şükür" başyazısı ile duyurduğu savaş, Osmanlı için -umulduğunun aksine- büyük kayıplara mal olmuştur[110]. Bulgaristan geniş bir sahada yayılarak Çatalca'ya kadar gelmiş, böylelikle son yarım yüzyıl içerisinde –Rusya'dan sonra- başkente bu kadar yaklaşan ikinci devlet olmuştur. Mağlubiyet karşısında Osmanlı büyük devletlerin arabuluculuğuna başvurmuş olsa da bu devletler tüm tarafların oluru olmadan teklifi kabul edemeyeceklerini belirtmişlerdir[111].

Bulgar saldırısının 18 Ekim'de Çatalca önlerinde durması ile savaşan devletlerarasında mütareke görüşmeleri başlamıştır. Ancak 3 Aralık 1912'de Yunanistan'ın geri durması sebebi ile mütareke protokolünün ilk maddesin de tarafların Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Osmanlı İmparatorluğu orduları olduğu belirtilmiştir. Barış görüşmelerinin on gün sonra Londra'da başlamasına karar verilmiş ve görüşmelerin başarısızlığı halinde taraflar, savaşa başlamadan dört gün önce birbirlerine bildirecekti. Mütareke anında ise orduların durumunu muhafaza edecek bir serbest bölge tespit edilecekti[112].

Mütarekede sözü edilen konferans Londra'da 16 Aralık 1912 tarihinde İngiltere Başbakanı Edward Grey'in açılış konuşması ile St. James Sarayı'nda başlamıştır[113]. Konferans iki kısımdan oluşacak, birincisi savaşan tarafların, ikincisi ise büyük devletlerin elçilerinin katılımı ile gerçekleştirilecekti. 16 Aralık 1912-6 Ocak 1913 arasında dokuz toplantısı yapılan savaşçılar konferansında Balkan Devletleri aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen ortak hareket etmekteydiler[114].

Çekişmeli geçen konferans görüşmelerinde Balkan Müttefiklerinin ilk barış şartlarına göre; Gelibolu hariç Osmanlı'nın Avrupa toprakları, Ege adaları ve Girit, imparatorluktan koparılıyordu. Rusya söz konusu teklifin kabulü için bastırırken, Fransa teklifin kabul edilmesini ve ardından Edirne ve adaların silahsızlandırılmasını vaat etmişti. 28 Aralık'ta Osmanlı tarafı kendi isteklerini konferansa bildirirken, Trakya ve Edirne Vilayeti'nin eskisi gibi kalmasını talep etmekteydi. Makedonya'da Osmanlı

[109] Karal, *Osmanlı Tarihi, IX,* s. 295-296.
[110] "Hele Şükür", *Tanin,* 9 Teşrinievvel 1912, No: 1465; "Muharebe Başladı: Evvel Karadağ", *Tanin,* 9 Teşrinievvel 1912, No: 1465.
[111] Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu,* s. 69.
[112] Karal, *Osmanlı Tarih, IX,* s. 322-328.
[113] Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu,* s. 72.
[114] Karal, *Osmanlı Tarihi,* IX, s. 328-330.

hâkimiyetinde ve Osmanoğlu Hanedanı'ndan bir prens başkanlığında muhtar bir devlet teşkil edilmesi ileri sürülmüştür. Ege'de Türk hâkimiyeti devam edecek, Girit meselesi konferans dışında bırakılacaktı.

Benzer bir teklifi büyük devlet elçilerine de sunan Osmanlı, Edirne'nin Osmanlı'da kalmak üzere batısının terk edilmesini, Ege adalarından vazgeçilemeyeceğini ancak büyük devletler ile adaların durumunun tartışılabileceğini ve Girit hakkındaki kararın büyük devletlere ait olmasını önermişti. Osmanlıya verilen cevap ise Edirne'nin terk edilmesi tavsiyesiydi. Muhataplar Edirne dâhil tüm Osmanlı Avrupa'sını ve Adalar Denizi'ni istemekteydiler. 6 Ocak'ta Mustafa Reşit Paşa Osmanlı'nın yeni teklifini açıklarken, Ege Adaları ve Edirne kırmızı çizgi olmakla birlikte Girit'ten vazgeçilmekteydi. Balkan ittifakı bu teklifi yetersiz bularak konferanstan çekilirken Osmanlı bu durumu protesto etmiştir[115].

Balkan Harbi'nin savaşanlar konferansı kısır çekişmeler ile kesilirken Şark Meselesi'nin büyük aktörleri Londra'da Osmanlı'nın durumunu Büyükelçiler Konferansı'nda karara bağlamak üzere bir araya gelmişlerdir. Büyükelçiler Konferansı'nın ana teması Osmanlı karşısında ezilmesi beklenen küçük devletlerin beklenmedik galibiyeti sonrası Osmanlı'nın Avrupa topraklarından atılmasıydı. Uzun süredir devam eden Girit meselesinin nihayete erdirilerek devletten koparılması, Adalar Denizi'nde, İstanbul'un batısında kalan Rumeli'de, Makedonya'da ve Arnavutluk'ta Osmanlı hâkimiyetinin sonlandırılması konferansın temel hedeflerindendi.

Büyükelçiler Konferansı tartışmalar sonucunda 17 Ocak 1913'te Osmanlı'ya ilk notayı verirlerken, bu metinde barışa mani olunması halinde İstanbul ve Anadolu'nun tehlikeye düşeceği hususu ön plana çıkarılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ileri sürülen bu yaptırımlara bir nota ile karşılık verirken; Edirne'nin Osmanlı için hayati öneme haiz olduğu, adaların güvenlik için gerekliliği ve buraların Anadolu'nun ayrılmaz parçaları olduğu, kapitülasyonların ortadan kaldırılarak yeni döneme geçilmesi gerektiği yanıtını vermiştir. Bu cevap üzerine, büyük devletlerinde teşviki ile Balkan İttifakı yeniden askeri hazırlıklara başladılar. Bulgaristan'da mütarekenin feshi talimatı verilerek bu karar 29 Ocak günü bir nota ile Osmanlı delegasyonuna bildirilmiştir. Mütarekenin ilgili hükmü uyarınca savaş 3 Şubat 1913'te tekrar başlamış aynı günlerde Londra elçisi

[115] Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu,* s. 73-80; Karal, *Osmanlı Tarihi,* IX, s. 330-332.

Tevfik Paşa 17 Ocak notasına atıfla büyük devletlerin arabuluculuğunu istemişti. 23 Şubat tarihine gelindiğinde Osmanlı kabinesi mecburen mağlubiyeti ve Edirne'nin terkini kabul ederek adalar meselesini büyük devletlere havale etmeyi kabul etmek durumunda kalmıştır[116]. Meclis-i Vükela toplantısında Mahmut Şevket Paşa başkanlığında sulhün kabul edilmesi görüşü benimsenmişti[117].

Büyükelçiler Konferansı, Osmanlı'nın barışı kabul etmesinin ardından şartların görüşülmesine 14 Mart'ta başlamıştır. Balkan ittifakının şartları 5 Nisan'da konferansa bildirilirken, 8 Nisan'da ise konferans bu devletlerin şartları üzerinde düzenlemeye gitmiştir. Savaşanlar konferansından bu tarihe kadar geçen sürede Müttefikleri ile ilişkileri bozulan Bulgaristan ve buna mecbur hale gelen Osmanlı antlaşmaya en yakın taraflardı. 27 Mayıs'ta İngiliz Dışişleri Bakanı taraflarla birebir görüşerek son önerileri aldı. Nihayetinde *"ya imzalayın ya gidin"* ültimatomunu içeren barış taslağı 30 Mayıs 1913'te imzalandı. Midye-Enez hattının batısı uluslararası komisyona bırakılmış, Arnavutluk ve Ege adaları üzerinde bütün kararlar büyük devletlere terk edilmişti. Girit adası tamamen Osmanlı'dan koparılıyordu. Mali sorunlar Paris'te bir komisyon ile çözülmek üzere ileri bırakılırken savaş esirleri ve adli meseleler sonra halledilecekti[118].

Birinci Balkan Savaşı olarak literatüre geçen bu hadiseler zinciri ile Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine kurulduğu Rumeli ve Makedonya'yı tamamen kaybetmesinin yanında Arnavutluk'un elden çıkması ile senaryo tam bir felaketle sonuçlanmıştır. Ancak savaşın sonucundan memnun olmayan Balkan İttifakı arasında çıkan anlaşmazlık yeni bir harbi beraberinde getirmiştir. Bulgaristan, karşısındaki geniş ittifaka mağlup olurken Osmanlı 20 Temmuz'da Edirne'yi kurtarmıştır. Meriç nehrinin sağ kıyısına geçmeme garantisi veren Osmanlı Hükümeti, Edirne'yi bu sayede kurtarmıştı. Londra Antlaşması'na aykırı bu sınır değişimi başta İngiltere olmak üzere batıda büyük yankı bulmuştu. Osmanlı İkinci Balkan Savaşı kazanımlarını 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması ile Bulgarlara kabul ettirdi. Ardından Osmanlı Hükümeti bir diplomatik başarı daha sağlayarak büyükelçiler konferansından alamadığı

[116] Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu,* s. 82-94; Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, s. 334-336.
[117] Murat Bardakçı, *Mahmut Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2014), s. 65-66.
[118] Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu,* s. 96-98.

sonuçları Yunanistan ile birebir görüşme yaparak elde etmeyi denemiş, iki taraf 14 Kasım'da Atina Antlaşmasını imzalamıştır[119].

Böylelikle bir asıra yakın süren Şark Meselesi'nin ilk aşaması nihayete ermiştir. Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmını elinde tutan Osmanlı İmparatorluğu XIV. yüzyıldaki batı sınırlarına karadar gerilemiştir. Bu süreç gerisinde Balkan coğrafyası için bir sondan ziyade yeni yüzyılda günümüze kadar olan problemlerin başlangıcı olmuştur. İlk olarak Yunanistan ile başlayan süreci Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığı takip ederken kısa zaman zarfında Bosna-Hersek ve Bulgaristan da Osmanlı'dan ayrılmış oluyordu.

1.2. Klasik Çağ İmparatorluklarının Son Savaşı: I. Dünya Savaşı

Ortaçağın büyük devletlerinden birisi olan Anadolu'nun batısında kurulan ve bir Balkan imparatorluğu olarak gelişme gösteren Osmanlı, Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan yeni hareketlerden oldukça etkilenmiştir. İdareleri altında tuttukları birbirinden farklı halkların, yenidünyayı keşfetmiş modern devletlerin ve Rusya gibi büyük bir gücün tehdidi altında Trablusgarp Savaşı ile Oniki Ada Grubu ve Rodos'u kaybeden Osmanlı İmparatorluğu Balkan Savaşları felaketi ile neredeyse tüm Avrupa topraklarını kaybetmiş, elinde yalnızca Doğu Trakya ve Gelibolu kalmıştı. XVI. Yüzyılda Orta Avrupa'ya ulaşmış Osmanlı, 1699 yılından itibaren peyderpey batı topraklarını kaybetmiştir. Geriye Şark Meselesi'nin son adımı olan ve batı literatüründe Küçük Asya olarak nitelenen Anadolu topraklarının Türklerden alınması kalmıştı. Bunun karşısında Osmanlı, İttihat ve Terakki yönetiminde Balkan mağlubiyeti sonrası askeri gücünü yenilemeye çalıştığı sırada kaybettiği prestiji geri kazanacağı bir çıkış arıyordu.

Balkan Savaşları'ndan I. Dünya Savaşı'na giden süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli meselesi ayakta kalabilmek olmuştu. Balkan devletlerine karşı alınan ağır mağlubiyet sonrasında Büyükelçiler Konferansı'nda Osmanlı için iki büyük tehdit vardı. Birincisi; boğazlar rejimini değiştirmek isteyen Rusya, diğeri İngiltere öncülüğünde yakın doğudaki çıkarlarını korumaya çalışan sömürge imparatorlukları. Bu kapsamda uzun süredir Basra'ya yerleşmeye çalışan İngiltere ile Osmanlı arasında Mart 1913'te temaslar başladı. Görüşmelerde tarafların farklı amaçları olsa da genel kanaat tarafeynin güvenlik ihtiyacıydı. Kendisine büyük güçlerden destek arayan Osmanlı'ya karşılık Hindistan ve Irak'taki çıkarlarını korumaya çalışan İngilizler, Türkler ve

[119] Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, s. 340-347.

Almanlar ile eş zamanlı diplomatik temaslar yürütmekteydi. Uzun süren temasların sonucu 29 Temmuz 1913'te imzalanan Osmanlı-İngiliz Antlaşması; Şattülarap, Dicle ve Fırat Irmakları Gemi İşletmeleri, Osmanlı-İran Güney Sınırı gibi konulara ayrılmış sözleşmeleri ihtiva etmekteydi[120].

Buna göre; Osmanlı, Şattülarap'ta Türklerden ve İngilizlerden oluşan komisyon kurulmasını ve buradaki faaliyetin bütün devletlere açık olarak bu komisyon tarafından denetlenmesini kabul etmekteydi. Bunun yanı sıra Fırat ve Dicle üzerinde buharlı gemi işletme imtiyazı altmış yıl süre için İngilizlere verilmiştir. Kuveyt, Osmanlı toprağı kalmakla beraber bölgeye asker sevk edilemeyecek ve idari olarak tasarrufta bulunulamayacaktı. Gizli bir madde ile Kuveyt'in dışişlerinde İngiliz haklarının tanınması ile birlikte buradaki ve Katar'daki memurlarını, asker ve diğer görevliler dâhil geri çekecekti. Osmanlı, Kuveyt Şeyhi ile İngilizler arasındaki antlaşmaları tanımayı kabul ederken, Katar kıyılarındaki bütün hak ve iddialarından da böylelikle vazgeçmiş oluyordu[121]. Yine körfez bölgesindeki Bahreyn bağımsızlığını kazanmış, Osmanlı buradaki hak ve isteklerinden vazgeçmişti. İngiltere ise tüm bu imtiyazlara karşılık gümrük resminin yüzde on dört artırılmasını destekleyecekti. Bu antlaşma ve sözleşmeler ile Osmanlı tüm körfez bölgesindeki haklarının çoğundan vazgeçmişti. İngilizler ise antlaşmaların verdiği imtiyazlardan faydalanmakta gecikmemiş, 27 Ekim 1913'te Kuveyt'te petrol arama imtiyazı elde etmiştir[122]. Osmanlı topraklarına yönelik hâkim pazar anlayışı, boğazlar ve ticaret ekseninde gelişen sömürgecilik faaliyetlerine yüzyılın yeni yıldızı ve aynı zamanda günümüze kadar akan kanın yeni şekli olan petrol madeni de eklenmiş oluyordu.

19 Mart 1913'te imzalanan antlaşmaya göre ise Osmanlı topraklarının en büyük petrol havzası olan Irak petrollerinin dörtte üçü İngilizlere, kalan kısmı Almanlara bırakılıyordu[123]. Böylelikle Britanya ve Almanya'nın bölgedeki politik sıkıntılarının en önemli safhalarından birisine giden sürecin yolu açılırken, aynı zamanda bu durum bölgenin Osmanlı topraklarından koparılmasının temel gerekçesini oluşturacaktı.

---

[120]Uçarol, *Siyasi Tarih,* s. 451-453.
[121]Turgay Murat, "Kuveyt Üzerine Osmanlı-İngiliz Mücadelesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* XXIII/1, (2013), s. 313.
[122] Uçarol, *Siyasi Tarih,* s. 453.
[123] Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, s. 375-376.

Emperyalist devletler bu yüzyılda Osmanlı toprakları için sadece petrol madenleri üzerinde değil, ulaşım ağlarının genişletilmesi sayesinde de Osmanlı'dan kopardıkları imtiyazlar vasıtasıyla sömürge alanlarına da yeni kazanımlar sağlamışlardır. Bilindiği üzere Almanların etkisi ile gelişmeye ve genişlemeye başlayan Osmanlı demiryollarında İngilizler 12 Ağustos 1913 tarihinde yeni imtiyazlar elde etmiştir. 9 Ekim 1913'te ise bu sefer Rusya ile Osmanlı arasında demiryolları hakkında imzalanmış olan bir antlaşma ile Trabzon-Pekeriç-Harput-Diyarbakır hattının doğusunda yapım ve işletme hakkı Rusya'ya bırakılmıştır. 6 Mart 1914 tarihinde İngiliz-İtalyan Antlaşması ile Aydın, Muğla, Marmaris, Burdur ve Antalya güzergâhında yapılacak demiryolunun bölgeleri masaya yatırılmıştır. 9 Nisan 1914'e gelindiğinde Osmanlı hem İngiliz hem Fransızlarla antlaşmalar imzalamıştır. Fransızlar ile Kuzey ve Batı Anadolu ile Suriye'de kurulacak Fransız nüfuz bölgelerini, İngilizlerle ise Irak'taki petrol ve demiryolu haklarına karşılık Osmanlı'nın tekel maddeleri ile gümrüklerde düzenleme yapılması benimsenmiştir. Sürecin son halkası olarak 15 Haziran 1914 tarihinde Alman-İngiliz Antlaşması imzalandı, böylelikle Osmanlı Asya'sında iki tarafın birbirleri nezdinde karşılıklı çıkarları tanınmıştı[124].

Emperyalist güçler sadece Anadolu topraklarındaki kısıtlı rayları ve imtiyaz haklarını paylaşmakla kalmıyor, dünyanın her tarafında amansız bir sömürge yarışı veriyorlardı. Dolayısıyla muhtelif çıkarların çatışma halini alması kaçınılmaz bir durumu beraberinde getirmiştir. Kılıçların çekildiği ve tarafların artık savaşmak için neredeyse bahane aramaya başladığı bir dönemde ilk kıvılcım, bir türlü huzura kavuşmamış eski bir Osmanlı toprağı olan Saraybosna'dan, ateş halini almıştır. 27 Haziran 1914 tarihinde Bosna'da manevraları takip eden Avusturya-Macaristan Veliaht Prensi Arşidük Ferdinand ve eşi, Gavrilo Princip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından suikasta uğramışlardır[125]. Böylelikle dünya tarihinin en büyük savaşlarından biri olan I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması için herhangi bir engel kalmamıştır. Artık taraflar uzun süredir devam ettirdikleri perde arkası siyasetini bırakarak, savaş alanlarında kozlarını paylaşacaklardır.

[124] Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 453-458.
[125] Bülent Bakar, "Savaş Döneminde Türk Basınında Tarafsız Yayın Politikası: Saraybosna Suikastı'ndan Sultan Osman ve Reşadiye Gemileri Olayına Savaş Algısı", *II. Meşrutiyet'ten Mütareke Dönemi'ne Türkiye*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul (2018), s. 64-65.

Suikast sonrası Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a karşı yapılacak hamle için Almanya'nın nabzını yoklamaya başlarken, Sırbistan'ın Rusya'dan almış olduğu güvencelere karşı Almanya'nın kendisine destek olabileceğine emin olmak istiyordu. Kayzer niyetini çok gizlemeden, Avusturya'yı karşılık verme konusunda desteklemekteydi. Bu sayede Avusturya, Sırbistan'ın egemenlik haklarına aykırı kabul edilemeyecek kadar ağır bir ültimatom vererek bir anlamda savaşın yolunu açmıştır[126]. Zira Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kendi topraklarında Büyük Slav Devleti kurmayı amaçlayan Sırpların engellenmesine dair amaçladığı tüm tedbirleri Sırplara kabul ettirmek istemekterken, onlar için Sırbistan toprakları uygun bir savaş alanı olarak görülmekteydi[127].

Ültimatomun ertesi günü Alman Hükümeti Rus, İngiliz ve Fransız başkentlerine bir nota vererek istekleri makul gördüğünü iletirken, açıktan açığa Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na desteğini ilan etmiş bulunuyordu[128]. Bu gelişmeleri takiben 28 Temmuz 1914 günü saat 11'de, bir ay önce, Ferdinand suikastının gerçekleştiği gün ve saatte, Avusturya-Macaristan Hükümeti Sırbistan'a savaş ilanını bildirerek, Belgrad'ı bombalamıştır[129]. Bu süreci diğer devletlerinde savaşa katılması takip ederken bütün dünya büyük bir felaketin içerisine sürüklenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu devlet ileri gelenleri, Balkanlarda ortaya çıkan savaşın kendilerini de etkileyeceği ihtimaline yönelik, ilk etapta Meclis-i Vükela tarafından alınan tarafsızlık kararı savaşan taraflara bildirilmiş ve kısmi seferberlik ilanı ile yirmi yaşından kırk beş yaşına kadar bireyler silâhaltına alınmıştır[130]. Her ne kadar Osmanlı bu gibi hareketler çerçevesinde hareket etmiş olsa da savaşın dışında kalamayacağı aşikârdır.

Bu sıralarda Osmanlı ile Almanya arasında gizli bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Osmanlı'nın saldırıya uğraması halinde Almanya'nın silahlı yardımı esasına dayanırken, gerektiğinde "Rusya'ya karşı askeri tedbir" ifadesi de antlaşmada yer

---

[126] Basil Liddell Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2019), s. 23-25.
[127] Karal, *Osmanlı Tarih,* IX, s. 368.
[128] Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, s. 26.
[129] Bakar, "Savaş Döneminde Türk Basınında Tarafsız Yayın Politikası…", s. 66-78; Hart, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, s. 27-36.
[130] Bakar, "Savaş Döneminde Türk Basınında Tarafsız Yayın Politikası…", s. 82; "Yirmiden Kırk Beşe Kadar Silah Başına", *İkdam*, 4 Ağustos 1914, No: 6269.

almaktaydı. Bu antlaşma savaş durumunda Osmanlı'da görevli Alman heyetinin Türk ordusunda aktif görev almasını da öngörmekteydi. Bilindiği üzere Almanya Osmanlıyı savaşa dâhil ederek sınırlarındaki savaşları diğer alanlara yaymayı hedeflemekteydi. Ayrıca Halifelik makamının etkisi ile Britanya'nın hâkimiyetindeki Müslümanların cihada çağrılması ise Almanya için kulağa son derece hoş gelmekteydi. Osmanlı'nın henüz savaşa dâhil olabilmesi için yeterli hazırlığı olmadığı gibi gerekli silahlardan da yoksundu. Hazırlıkların devamında, Amiral Wilhelm Souchon komutasındaki iki Alman zırhlısı Goben ve Breslau Fransa'ya ait Cezayir kıyılarını bombaladıktan sonra Osmanlı denizlerine ve boğazlara doğru ilerleyerek, 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı önüne ulaşmışlardır[131].

Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa 11 Ağustos günü Bahr-i Sefid Müstahkem Mevki Kumandanlığına bir telgraf çekerek, Alman gemilerini takip ederek boğaz girişine gelen İngiliz zırhlısına bu iki geminin Osmanlı İmparatorluğu tarafından satın alındığının bildirilmesini ve boğazın kapatılmasını emretmiştir. Satın alınan gemilere Yavuz ve Midilli isimleri verildi. Sultan Osman ve Reşadiye Gemileri hadisesinin bir karşı adımı olarak görülen bu satın alma, kamuoyunda olumlu yankı bulmuştu. Alman sempatisini arttıran bu olay, Almanlar için de bir propaganda malzemesi olmuştur. Eş zamanlı olarak, Türk basınında yakından ve destekleyici haberlerle takip edilmekteydi[132].

Osmanlı-Alman İttifakının gelişmesi İtilaf Devletleri nazarında büyük yankı uyandırırken, Osmanlı için uzun zamandır hayali kurulan Kapitülasyonların kaldırılması için şartlar olgunlaşmıştı. Bu doğrultuda müttefik Almanya'nın dahi tepkise sebep olan bu gelişme, Osmanlı için savaşın nadirde olsa olumlu getirilerinden birisi olarak değerlendirilmiştir. 9 Eylül 1914 günü ilgili devlet elçiliklerine verilen nota, irade-i seniyye ile "imtiyazat-ı ecnebiyyenin" ilgasına karar verildiği şeklinde ifade edilmekteydi[133].

Bu gelişmeyi takiben Rus büyükelçisinin de raporlarında beklenen bir hadise olan Yavuz ve Midilli'nin Karadeniz'e açılarak Rus limanlarını topa tutmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getiren hadiseler zincirinin ilk halkası olmuştur. Bu olaydan

[131] Karal, *Osmanlı Tarihi,* IX, s. 383-385.
[132] Bakar, "Savaş Döneminde Türk Basınında Tarafsız Yayın Politikası…", s. 96.
[133] Düstur, II. Tertip, VI, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1334, s. 1273.

sonra İtilaf Devletleri Büyükelçileri İstanbul'dan ayrılarak, yaklaşan savaşı haber vermekteydiler. Çok zaman geçmeden Osmanlı, İtilaf Devletleri'nin ayrı ayrı savaş ilanlarına 13 Kasım 1914'te "cihad-ı ekber" ilan ederek cevap vermiştir. Cihat ilanı ile Müslümanlara zulmeden üç devlete karşı Halife ve Padişah Mehmet Reşat, tüm İslam âlemini savaşa çağırıyordu[134].

1.3. Osmanlı İmparatorluğu Topraklarının I. Dünya Savaşı Sırasında İtilaf Devletleri Tarafından Paylaşım Tasarıları

1.3.1. İstanbul Antlaşması (4 Mart- 12 Nisan 1915)

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa dâhil olmasından üç gün sonra Rus Dışişleri Bakanı Sazanof ile Fransa'nın Rus Çarlığı nezdinde ki Büyükelçisi Maurice Paléologue arasında yapılan bir görüşmede Rus bakan büyükelçiye; *"Türkler Rusya'ya karşı saldırganlıklarının bedelini ödemeliler"* sözü ile ülkesinin amaçlarını dile getirmiştir. Ona göre Osmanlı'nın savaşa katılmasının bedeli ağır ödettirilmeliydi. Taraflar arasında temkinli olunan bir dönemde Rusya, Sivastopol'da her ne kadar yara alan taraf olsa da boğazlarla ilgili amacını dillendirmemekteydi[135]. 9 Kasım'da İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey Londra'daki Rus büyükelçisi Benckendorff'a İstanbul ve boğazlar meselesinde Rusya'nın isteklerinin önemli olduğundan bahsetmiştir[136]. İngiltere'den aldığı olumlu dönüt ile Ruslar ikinci kez Fransızların amaç ve düşüncelerini anlayabilmek için yeni bir görüşme yaptılar. Çar II. Nikola Fransız büyükelçisini Petrograd'da ağırlayarak savaşın geleceği ile ilgili birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Çar bu görüşme sırasında önündeki harita ile barış durumundaki düşüncelerini açıklarken, boğazların durumuna ilaveten Ermenilere özerk bir devlet oluşturulması konusu üzerinde de durmuştur. Ne var ki süreç Rusya'nın umduğu gibi devam etmiyor, büyük sıkıntılar yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlıyordu[137].

Müttefikler, Çar'ın talebi üzerine Rusya'ya yardım için Çanakkale Cephesi'nin açılmasına kararı vermişlerdir. Bu cephenin açılması, Rusya'nın destek alabilmesi ve

---

[134] Bakar, "Savaş Döneminde Türk Basınında Tarafsız Yayın Politikası…", s. 122-136.
[135] İsmail Köse, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 89, (2019), s. 6-7.
[136] *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması,* Der. E.E. Adamof, çev. Babaeskili Hüseyin Rahmi, Kaynak Yayınları, İstanbul (2001), s. 151-152.
[137] Köse, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması, s. 8-11.

kuvvet planlamasını daha elverişli yapabilmesi için hayati önem taşımaktaydı. Boğazlarda başarılı olunması durumunda söz konusu olabilecek İstanbul'un işgali ise Sazanof'un düşüncesine göre Karadeniz'deki Rus donanması güçlenene kadar ileri atılacaktı. Sazanof boğazlara İngiliz ve Fransız hücumuna eş zamanlı olarak kuzeyden Rus donanması hücumunun İstanbul'un işgalini kolaylaştıracak tek yol olduğuna inanmaktaydı. Bu suretle Rusların İstanbul'a bir harekât düzenleme hedefi yerine gelmezken, Çar bu konudaki fikrinde ısrarcıydı[138].

Çar II. Nikola, Dışişleri Bakanı Sazanof'un etkisi ile Mart 1915'te boğazlar konusundaki tavrını daha da netleştiriyordu. Türk boğazlarının iki yakasının Rus egemenliğine bırakılmasına dair taleplerini bu dönemde dile getirmiştir. 3 Mart 1915 tarihinde Fransız General Peau'nun verdiği bir resepsiyonda Çar II. Nikola Fransa büyükelçisine, İstanbul ve Güney Trakya'nın kendi topraklarına katılmasını istediğini ve İstanbul için özel bir rejim uygulanabileceğini deklare etmiştir[139]. Bu talep ilk kez resmi olarak Fransa'ya iletilmiş, Raymond Poincare tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Söz konusu teklif dile getirildiğinde Yunanistan, İtalya, Bulgaristan ve Romanya'nın İtilaf Devletleri'ne katılması görüşmeleri devam etmekteydi. Görüşmeleri tehlikeye atabilecek olan bu Rus teklifi hoş görülmese de İngiltere'nin kabul etmeyeceğine güvenen Fransızlar, mezkûr taleplere itirazda bulunmayacakları yönünde bir cevap vermişlerdir. Ancak Fransızların bu görüşü İngiltere yönünde farklı aksetmekteydi. Kral V. George ve Dışişleri Bakanı Edward Grey Rus teklifine sıcak bakmaktaydı. Britanya'nın olumlu yaklaşımına karşılık olarak Ruslar, İngilizlerin İran'daki imtiyazlarını genişletmesini ve Mısır'ın ilhakını benimseyeceklerdir[140].

Kral V. George, 13 Kasım'da Boğazların Ruslara verilmesine dair görüşünü bildirmiştir. Çar'ın Fransızlara bildirdiği bu görüş Sazanof tarafından İngiliz ve Fransız Büyükelçileri ile görüşülmüştür. Mevzubahis teklif bir nota metni haline getirilerek kendilerine teslim edilmiştir. Nota metninde; İstanbul ve boğazlar meselesinin tamamen halledilmesi için İstanbul ile Marmara Denizi; Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın batı yakası ve Midye-Enez hattına kadar Doğu Trakya ve buna ek olarak Marmara

[138] Sevilya Aslanova, *20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir (2008), s.124-127.
[139] *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması*, s. 157.
[140] Köse, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", s. 12-13.

Denizi'nin Anadolu sahili; Sakarya nehri, İzmit Körfezi ve belirlenecek alanlar stratejik güvenlik nedenleri ile Rusya'nın kontrolüne bırakılmalıydı. Ayrıca Akdeniz'e açılacak stratejik konuma sahip Gökçeada ve Bozcaada Ruslar tarafından talep edilmekteydi[141]. Ruslar söz konusu bölgede Fransız ve İngiliz çıkarlarının korunmasını taahhüt ederken, Rusya'nın bu notası Müttefiklerin kendisinden önce boğaza ulaşması endişesini barındırmaktaydı. Bu nota iki tarafı da hoşnutsuzluğa sevk etmişse de hem İngilizler hem de Fransızlar birbirlerinden sert cevap verilmesini umuyorlardı. Ruslar, İngilizlere Mısır ve İran konusunda verilen garantilerin bir benzerini Fransa'ya Kasım 1914'te vererek, Fransa'nın da bu konuda desteğinin kazanılması amaçlamaktaydılar. Fransızlar da Rusların Filistin ve Suriye hususunda kendilerine destek karşılığında bu notaya itiraz etmeme taahhüdünde bulunmuştu. Çar bu sebeple Fransa'nın daha kolay ikna edilebileceğini düşünmekteydi.

İngiliz Savaş Kabinesi bu notayı 10 Mart 1915 tarihinde görüşerek, İskenderun'un kendilerine bırakılması karşılığında teklifin kabul edilmesinin uygun olabileceğine karar vermiş olsa da Lloyd George, bunun yeterli olmadığı görüşündeydi. George, Filistin'de kurulacak İngiliz egemenliğinin de tanınmasını istiyordu. Kabinede aksi görüşler olsa da teklif Rusların beklediğinden daha kolay kabul edilmiştir[142]. Bu noktada kriz yaratan tek husus ise Yunanistan'ın Çanakkale saldırısına katılması olurken, Rusya bu yönde bir hamleyi kabul etmeyeceğini muhataplarına bildirmekten çekinmemişti. Sir Edward Grey kabine kararı ile aynı gün Çar'ın teklifinin kabulünün bildirilmesi ve Yunanistan'a karşı Rusların koyduğu itirazdan vazgeçilmesi yönünde talimat vermiştir[143].

12 Mart günü Rusya'daki İngiliz elçisi Sazanof ile görüşerek bu kararları ve Britanya'nın isteklerini Ruslara bildirmiştir. Her ne kadar Fransa da bu görüşmeden haberdar edilmiş olsa da kabinenin bazı gizli kararları ile mesajın tamamı Fransızlardan gizlenmiştir. Sonuç olarak 12 Mart'ta Britanya Hükümeti tarafından, zafer kazanılması halinde 4 Mart tarihli notada verilen teklifin kabul edildiği Rusya'ya bildirilmiştir. Ayrıca İngilizlerin diğer bölgelerdeki çıkarlarına Rusya tarafından saygı gösterilmesine atıfta bulunulmaktaydı. Ancak bu noktada Çanakkale önünde Yunan destroyerlerine

[141] Uçarol, *Siyasi Tarih,* s. 493.
[142] Köse, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", s. 13.
[143] *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması,* s. 166-167; Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 492.

ihtiyaç duyulduğu ve Balkan devletlerinin İtilaf bloğuna katılımının önemi vurgulanarak, Rusya'nın bu istekleri görmezden gelmemesi belirtilmişti[144].

İstanbul ve Boğazlardan vazgeçmek karşılığında, kalan Osmanlı toprağı ve Balkanlardaki arazide oldukça geniş bir hareket alanı kazanmaya çalışan İngiliz teklifi, Sazanof tarafından kabul görmüştü. İngilizlerin Rusya'daki elçisi Buchman, son görüşmesini Çar ile bizzat gerçekleştirmiştir. Çar Balkan devletleri hususundaki talepleri -Yunanistan çekincesi haricinde- kabul etmiştir. İstanbul ve boğazlar konusunda İngilizlerden istediğini alan Çarlık Rusya için geriye kalan tek iş Fransa'nın bu taleplere itiraz etmemesini sağlamaktı. Başlangıçta boğazlar konusunda Rusya için cepte olan Fransa'nın onayı, geçen süreçte daha zor hale gelmişti. Karadeniz'i Rus iç denizi haline getirecek bu hamle ile ilgili Fransa'nın tereddütleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca Almanya'nın mağlup edilmesi ile de Rusya'nın Fransızlarla olan ittifak bağına ihtiyacı önemli ölçüde azalacaktı. Keza Rusların Akdeniz'e kolay geçişi Fransız çıkarlarına tehdit niteliği taşıyabilirdi. Fransa'nın 11 Mart 1915 tarihinde Rus notasına verdiği ilk cevapta Fransızların Nisan 1914'te elde ettiği imtiyazları koruyabilmesi için Osmanlı toprak bütünlüğünün zarar görmemesi gerektiği, İstanbul'un ise üç ülkenin yüksek komiserleri tarafından idare edilen bir şehir haline getirilmesinin makul olduğu yer almaktaydı. Ayrıca Osmanlı Sultanının isterse burada kalmasına müsaade edilmesini ve Hristiyanlara ait kutsal yerlerin Fransa'nın kontrolünde olması talep edilmekteydi[145].

Sazanof, henüz İngiliz cevabı gelmediği için Fransız teklifini prensipte kabul etmişse de bir gün sonra (12 Mart) beklenen İngiliz onayı alınınca Fransız taleplerinin kabulünün mümkün olmadığını Paéologue'ya iletmiştir. Bu sebeple boğazlar üzerinde antlaşma 12 Mart 1915 günü tamamlanabilecekken mümkün olmamıştı. İngilizlerin onayından bir hafta sonra Müttefiklerin büyük donanması Çanakkale'de ağır bir mağlubiyet alınca Fransız talepleri Rusya'nın gözünde daha da değer kaybetmiştir. Ancak İtalya'nın denkleme dâhil olma ihtimali de ortaya çıkınca sorun aşılmaz bir hal almaya başlamıştı. 8 Mart günü, İngiltere'nin onay verme ihtimalini zayıf görerek Rusya'nın taleplerine prensipte olumlu bakıyormuş havası veren Fransa, beklenmedik İngiliz dış politika

[144] Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 418-419.
[145] Köse, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", s. 13.

hamlesi karşısında müzakeredeki taleplerini değiştirmiş ve mümkün oldukça yüksek isteklerle masaya gelmiştir. 14 Mart gününe gelindiğinde antlaşmaya razı olmak için; İskenderun Körfezi dâhil Toros Dağları'na kadar Kilikya ve Suriye'nin kendisine bırakılmasını isteyen Fransızlar, bir gün sonra Filistin'in de Suriye'ye ait olduğunu iddia etmişti. Taleplerin değişimi 12 Mart'ta İngilizlerin Rus taleplerini onaylamasından kaynaklanmaktaydı. Teklif son haliyle pazarlık yapılabilir bir noktaya ulaşmıştı. 16 Mart günü Filistin'in Suriye'ye dâhil olup olmadığı konusunun açıklığa kavuşturulması için Sazanof, Paris'teki Rus büyükelçisine bir telgraf çekti. Sazanof 20 Mart 1915 tarihinde bir yazılı nota ile İngiliz taleplerinin Rus Hükümeti tarafından kabul edildiğine dair kararı bildirirken hilafetin Türklerden alınması, İsfahan ile Yezd'in Rusya'nın kontrolüne bırakılmasını istediklerini, Afganistan ile aralarında sorun olan Zülfikar bölgesini talep ettiklerini İngilizlere bildirmiştir.

Fransa ile müzakere sürecini devam ettiren Rusya'da çözüm yolları aranmaktaydı. 10 Nisan günü Petrograd'daki Fransız büyükelçi Paéologue tarafından dışişlerine verilen nota İngiltere ve Fransa'nın doğudaki planlarının gerçekleştirilmesi şartıyla boğazlar ve İstanbul'un Ruslara bırakılabileceğini bildirmekteydi. Bu notadan hemen önce Ruslar, Filistin'in Suriye'ye dâhil olduğunu kabul etmişti[146]. Paéologue ise artık görüşmelerin geldiği noktada Rus notasının kabulü için dışişlerine talepte bulunmaktaydı. İstanbul antlaşması 10 Nisan 1915 tarihinde tamamlanmış ve 23-24 Nisan tarihlerinde İtalya'nın İtilaf Devletleri'ne katılımı için yapılan görüşmelerde aynen onaylanmıştır[147].

Rusya ile tamamlanan İstanbul Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk gizli antlaşması olarak tarihteki yerini almıştı. 1699 yılından itibaren Avrupa topraklarını parça parça kaybeden Osmanlı'nın İstanbul'u kaybetmesi ve Asya'daki topraklarının bölünmesi ile İmparatorluğun topraklarında ilk kez nüfuz bölgeleri Müttefikler arasında resmi olarak belirlenmiştir.

1.3.2. Londra Antlaşması (26 Nisan 1915)

Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci gizli paylaşım antlaşması Nisan 1915'in sonlarında İtalya'nın katılımı üzerine imzalanmıştır. Savaştan önce Almanya ve Avusturya'nın

[146] *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması*, s. 177.
[147] Köse, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazların Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", s. 12-20.

ittifak sistemine dâhil durumda olan İtalya, savaşın başında bu ittifakta değilmiş gibi davranarak 3 Ağustos'ta tarafsızlık ilan etmişti. İtalyanların savaşa girmemesinde askeri gücünün yetersizliğinin yanısıra, savaştan önceki müttefikleri ile mevcut olan sorunları, uzlaşma noktasını sıkıntılı bir hale sokmaktaydı. Almanya bu gerçeği bildiği halde savaşın kısa süreceğini tahmin ederek bu noktada İtalya'nın hareketine herhangi bir tepki göstermemiştir. Ancak İtalyanlar Çanakkale Deniz Muharebesi'nin ardından Akdeniz de gelişen duruma binaen İttifak Devletleri'nin yanında savaşa girebilmek adına bazı taleplerde bulunmuşlar ve fırsattan istifade ederek Avusturya'dan geniş bir sınır düzenlemesi talep etmişlerdi. Almanya ve Avusturya tarafından kesin olarak reddedilen bu yüksek talepler, İtalya'yı diğer bloğa yaklaştıran ana unsurlardan biri olmuştu[148]. İtalya'nın savaştan beklediği kazanç Adriyatik ve Anadolu'nun Güneybatı sahilleriydi.

Rusya'nın da dâhil olduğu görüşmeler 26 Nisan 1915 tarihinde Londra Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Londra Antlaşması'nın Osmanlı'yı yakından ilgilendiren ilk kısmı; sekizinci madde de Adalar Denizi'nde işgal edilmiş olan Oniki Ada'nın egemenliğinin İtalya'ya bırakılmasıydı. Ayrıca Antalya ve çevresinde İtalya'ya bir pay verilirken, Fransa ve İngiltere'nin çıkarlarının gözetileceği İtalya tarafından kabul edilmekteydi. Bu paylaşım ile beraber İtalya'nın Akdeniz'de sağlanan kuvvet dengesindeki yeri tanınmaktaydı. Ayrıca Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması veya nüfuz bölgelerinde herhangi bir değişiklik yapılması halinde İtalyan çıkarları da gözetilecekti. Savaş tazminatında ise İtalya'ya kullandığı gücü oranında pay verilecekti. Buna mukabil Fransa, İngiltere ve Rusya arasında Arap Yarımadası hakkında yapılmış olan antlaşma İtalya tarafından tanınmaktaydı[149].

1.3.3. Sykes-Picot Antlaşması (3 Ocak 1916)

Ortadoğu'nun paylaşımını etkileyen en önemli metinler arasında önde gelen ve bugün dahi tartışmalara konu olan Sykes-Picot Antlaşması ise gizli antlaşmalar arasında oldukça önemli bir yer tutmaktaydı. Sir Mark Sykes ve François Georges-Picot arasında gerçekleştirilen görüşmeler Müslüman memleketlerin geleceği üzerine kurulacak nüfuz

[148] Ömer Osman Unar-Melek Yenisu, "Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXVI/101, (2020), s. 39-40.
[149] Harry N. Howard, *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)*, çev. Salih Sabit Togay, Türk Tarih Kurumu, Ankara (2018), s. 241-242; Karal, *Osmanlı Tarihi,* IX, s. 542-544.

bölgelerini tayin etme gayesini taşımaktaydı. Bu amaçla 1915 yılı yaz aylarının başlarından 1916 Mart ayına kadar görüşmeler sürmüştür. Britanya'nın Ortadoğu politikalarının uygulanması noktasında ise Fransızların görüşlerinin önemi son derece büyüktür. Bu sebeple bölgede icra edilecek faaliyetlerin Fransızlar tarafından da bilinmesi gerekiyordu. Bu amaçla Britanya Dışişleri Bakanlığı Fransa Hükümeti'nden Suriye sınırlarını müzakere etmek üzere bir heyet göndermesini istemiştir[150]. Fransız temsilci François Georges-Picot bu amaçla Londra'ya gelerek 23 Kasım 1915'te görüşmelere başlamıştı[151].

İlk haberdar oldukları anda konu hakkında görüşmelere katılan Picot uzlaşmaz bir tutum sergilemiş, görüşmeler tıkanma noktasına geldiğinde de Britanya Hükümeti, kendi adına görüşmeleri başlatan Nicholson'u görevden alarak Mark Sykes'ı bu müzakerelerle görevlendirmiştir. Picot, Fransa'nın Suriye ve Filistin politikalarının ana savunucularından biri olmakla beraber, Pierre-Etienne Fladin'in yayınlamış olduğu Suriye ve Filistin konulu raporunun en büyük destekçilerinden birisi olmuştur. Dolayısı ile Britanya ile yürütülecek müzakerelerde bu kadar ısrarcı olunması son derece normaldi. Fladin raporuna dayanan görüşlerine göre; Suriye ve Filistin yüzyıllardır "Ortadoğu'nun Fransa'sını" oluşturacak derecede, Fransa tarafından "biçim verilmiş bir bölge" olduğunu iddia edilmekteydi. Ayrıca Fransa'nın bu misyonu, bölge ile olan ticari ve kültürel bağları sebebiyle devam ettirilmeliydi[152]. Ayrıca Picot Osmanlı İmparatorluğu ve Akdeniz dünyası ile olan tarihsel ticari bağların zarar görmemesi adına Türklerin toprak bütünlüğünün devam etmesi taraftarıydı. Ne var ki böyle bir devamlılığın olmayacağı kesindi ve yeni politikaların geliştirilmesi elzem bir durumdu. Pazarlık planlarını geniş tutan Picot, Çukurova'nın Fransızlara kalması konusunda ısrarcı davranıyor, bu taleplerine Lübnan, Suriye ve Musul bölgelerini de katıyordu. Britanya'nın hamlelerine mukabil Picot'un siyasi manevraları. şaşkınlık verecek bir boyuta ulaşmıştı. Musul'a kadar olan Fransız taleplerinin Lord Kitchener tarafından olumlu görülmesi ise aslında Fransa'yı bir ateş çemberinin içerisine atmaktaydı.

[150] David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı*, çev. Mehmet Harmancı, Epilson, İstanbul (2016), 159-161.
[151] Cevdet Küçük, "Sykes-Picot Antlaşması" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara (2010), s. 205.
[152] Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 161-162

Kitchener'a göre Akdeniz'den Musul'a kadar uzanan bir Fransız hâkimiyet alanı Rusya ile Britanya nüfuz alanları arasında eşsiz bir tampon görevi görebilirdi[153].

Taraflar bu görüşmeler nihayetinde büyük oranda isteklerini almıştı. Fransızlar; Akdeniz'den Musul'a kadar olan alanlarda nüfuz sahibi olacaktı. Britanya ise Bağdat ve Basra gibi iki büyük vilayet ile Akka ve Hayfa gibi iki önemli limanda nüfuz alanı kuracaktı. Söz konusu alanların dışında ise bir Arap devleti ya da konfederasyonu kurulacak, bu devlet sözde bağımsız, ancak Britanya ve Fransız etki alanı içerisinde kalacaktır[154].

Sykes ve Picot, iki devletin isteklerinin yanında Mart ayında Rusya ile de görüşerek taleplerini almışlardır. Rusya bu müzakerede İstanbul Antlaşması'ndaki kazançlarına ilaveten Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis ve Trabzon'dan itibaren sonradan tespit edilecek şekilde Karadeniz kıyısı, Van'ın güney kısmından Muş, Siirt ve Dicle Vadisi'ni talep etmişti. Bu görüşmede Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin, Harput'un Fransızlara ait olacağı da benimsenmişti. İngiltere ise Rusya'ya bırakılan arazide menfaatlerinin korunmasını talep etmekteydi. Rusya Petrograd'da imzalanan bir sözleşme ile Doğu Anadolu'daki paylaşım noktalarını garanti altına alırken Bağdat, Basra, Hayfa, Akka, Ürdün ve Irak'ın güneyinin Britanya'ya bırakılmasını kabul ediyordu. Fransa'ya ise Irak'ın kuzeyi, Suriye ve Lübnan bırakılmıştı. Dolaylı nüfuz bölgeleri ve antlaşma haricinde kalan bölgelerde Arap liderlerin başkanlığında devletler kurulacaktı. Sykes-Picot Antlaşması'nda ayrılan bölgeler A ve B bölgeleri şeklinde haritalandırılarak kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu durum, savaş devam ederken yapılan paylaşım haritası olarak tarihe not düşülmüştü[155]. Sykes-Picot Antlaşması sürecinde yukarıda bahsedilen şartlarda Rusya ile varılan uzlaşma ise literatüre "Petrograd Antlaşması" olarak bilinmektedir[156].

[153] İsmail Şahin-Cemile Şahin-İsmail Şükür, "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 38, Ağustos (2015), s. 246.
[154] Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 162.
[155] Unar-Yenisu, "Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları", s. 40-45.
[156] Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2006), s. 70-73.

1.3.4. Saint Jean De Maurienne Antlaşması (19-21 Nisan 1917)

Osmanlı toprakları hakkında Müttefikler arasındaki son paylaşım tasarısı St. Jean de Maurienne Antlaşması olmuştur. Sykes-Picot Antlaşması'ndan haberdar olmayan İtalyanların Müttefiklerinden bilgi istemesi üzerine yeni bir süreç başlamış, Fransa istemese de antlaşma metni İngilizler tarafından İtalya'ya verilmiştir. Müttefiklerine nazaran oldukça az pay alan İtalyanlar, yeni bir plan etrafında, Londra Antlaşması dışında kalan araziden; Konya, Aydın, İzmir, Mersin ve Adana'yı talep etmekteydiler. Ayrıca onlara göre; boğazlar üzerinde Fransa ve İngiltere ile eşit hakların kendilerine de verilmesi Müttefikler arasında adil bir paylaşımı sağlayabilirdi. 17 Nisan 1917 tarihinde nihayete eren temaslar sonucunda İngiliz ve Fransız haklarının korunması şartı ile İzmir ve çevresi, Konya'nın bir bölümü, Menteşe Sancağı ve Antalya İtalyanlara bırakılırken, Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da ticari imtiyazlar tanınacaktı[157].

Sykes-Picot Antlaşması'nda kabul edilen paylaşım tasarıları da dikkate alınarak, Rusya'nın onayı halinde Saint Jean De Maurienne Antlaşması'nın yürürlüğe alınması şartı getirilmiştir. Ancak Rusya'nın onayı alınamadığı için bu paylaşım metni kâğıt üzerinde kalmış, bu durum Paris Konferansı'nda İtalyanlar ve Müttefikleri için büyük sorunların temeli haline gelmiştir[158].

1.4. Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşünde Arap İsyanı

XVI. Yüzyılda II. Selim Dönemi'nde Arap Yarımadası'nın büyük bir kısmı ve Kuzeydoğu Afrika Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bu sayede Müslümanların kutsal kenti Mekke de Osmanlı Hanedanı'na geçmiş oluyordu[159]. Osmanlı'nın bu coğrafyaya hâkim olması, İslam tarihindeki en büyük imparatorluklardan birinin teşekkülüne etki etmiştir. Osmanlı kara ordusu ve Barbaros Hayrettin Paşa başta olmak üzere Osmanlı sultanına biat etmiş denizciler ile Kuzey Afrika'daki fetih hareketlerine devam edilmiştir[160]. XVI. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde Akdeniz havzası büyük oranda Osmanlı hâkimiyetine dâhil olmuştur.

---

[157] Howard, *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923),* s. 240.
[158] Tolon, *Sevr'e Giden Yol*…, s. 86.
[159] Jane Hathaway, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları 1516-1800*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2018), s. 3.
[160] Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktay, Alfa Tarih, İstanbul (2018), s. 21-23.

Yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan Kızıldeniz ve Nil havzası devletin önemli ekonomik ve stratejik alanlarından bir tanesi olmuştur. Özellikle iaşe noktasında Mısır, Osmanlı'nın buğday ambarı olarak nitelendirilmektedir. Mısır başta olmak üzere Afrika'daki topraklar sadece Osmanlı merkezi ile bağlantı halinde değil, Avrupa'nın birçok devleti ile de ticaretin sürdürülmesinde ön planda olmuştur. Dolayısıyla bölgenin ekonomik kazançları XIX. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlerin dikkatini çekiyordu. Bu yüzyılın ortalarına doğru patlak veren Mısır İsyanı, devamında büyük güçlerin sürece dâhil olmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı için olumsuz sonuçlar doğuran Mısır İsyanı, devletin Afrika topraklarındaki hâkimiyetini büyük oranda sarsmıştır[161]. Böylelikle Afrika'daki bölgelerin, başkent ile olan bağlarının zayıflaması bu bölgenin emperyalist güçlerin kontrolüne geçmesine sebebiyet vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'daki bölgeler ile bağlarının zayıflaması ve topraklarının elden çıkması durumu Arap coğrafyası için de geçerli olmuştur. Uzak eyaletlerden başlayan çözülme, yüzyıl ortalarından I. Dünya Savaşı'na kadar devam edecek olan dağılma sürecini beraberinde getirmiştir.

Osmanlı ileri gelenleri İmparatorluğun son yüzyılında toprak bütünlüğünü sağlamak için sadece dışa yönelik siyasi manevralarla kalmamış, iç politikada da muhtelif stratejiler geliştirmişlerdir. İlk olarak Osmanlıcılık fikri etrafında şekillenen bu politikayı benimseyen bazı Arap aydınlarının olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan öne çıkan isimlerden bir olan Selim Faris 1894'te Hürriyet adlı bir gazete çıkarmış, Osmanlı Islahat Fırkası adı altında siyasi bir kuruluş oluşturmuştur. Prens Sabahattin ile yakınlığı bilinen Faris, muhalif olmasına rağmen Jön Türkler tarafından doğrudan temas kurulmakta tereddüt edilen bir isimdi. Jön Türkler bu sebeple Arap coğrafyasındaki politikalarını Türk-Suriye Komitesi adı altındaki kuruluş üzerinden yürütmekteydiler. I. Meşrutiyet döneminde meclise mebus olarak katılmış olan Halil Ganem komitenin liderliğini yapmaktaydı. Meclisin kapatılmasının ardından Fransa'ya firar eden Ganem, 1893 itibariyle La Croissant (Hilal) adında bir derginin yayını icra etmiştir. Aynı dönemde Paris'e giden Dürzî liderlerden Emin Emir Arslan ile yakın ilişkiler geliştirmişti. Arapların bu dönemde muhalif harekette ön plana çıkan isimlerinden bir diğeri ise aforoz edilmiş bir papaz olan Kateb, Fransız desteği ile bir

[161] M. Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2015), s. 6.

gazete çıkararak hareketini sürdürmekteydi. Bir süre sonra bu üç kişi yukarıda zikredilen komite altında bütünleşerek Türkiye El-Fettat (Genç Türkiye) adında bir dergi yayınlamışlardı. Ayrıca Halil Ganem Jön Türklerin yayın organlarından olan Meşveret Gazetesi'nde de yazmaktaydı. Araplar II. Meşrutiyet ile yeni siyasi yapılanma imkânlarından faydalandılar ve bazı Arap aydınları da bu çerçevede Jön Türklerin hareketlerine katıldılar[162]. Bu dönemde teşkil edilen kuruluş dışında gizli faaliyetler yürüten bazı cemiyetlerin de varlığı bilinmektedir. Böylelikle teşekküller haline gelen Arap siyasi hareketinin fikirleri basın yayın yolu ile geliştirilmeye çalışılırken, Osmanlı merkezi siyasal süreci ile de organik bağ kurulmuştur. Devamında ise sürecin ayrı yollara doğru sevki ise Osmanlı'da diğer milletler için geçerli olan sürecin bir benzerini oluşturmuştur.

I. Dünya Savaşı yıllarında meydana gelen Arap isyan hareketlerinin liderliğini Haşimi soyundan Şerif Hüseyin üstlenmiştir. Daha I. Dünya Savaşı başlamadan Hüseyin, Osmanlı'nın Mekke Mebusu olan oğlu Abdullah'ı Mısır'a; Lord Kitchener ile destek arayışı için göndermiştir[163]. 1914 yılında Kahire'de başlayan görüşmelerde İngilizler bu ilk temasta Arapların Osmanlı'dan ayrılma niyeti olduğuna emin olmuştu. Lord Kitchener'ın aynı yılın Ağustos ayında Savaş Bakanlığı'na getirilmesi ile yerine Henry McMahon Mısır Yüksek Komiseri olarak atanmıştır. Şerif Hüseyin ile McMahon mektuplaşması ise Arapların İngilizler ile birlikteliğinin sınırları çiziliyordu. Şerif Hüseyin İngiliz temasının da etkisi ile Osmanlı'nın cihat ilanına mukabil çeşitli şartlar sunarak kabul edilmesi zor bir cevap vermişti. Şerif Hüseyin, Arapların bu şartlarının yerine gelmesi halinde savaşa katılabileceğini açıklarken, Osmanlı Hükümeti bu duruma sert bir şekilde cevap vermiştir[164].

Şerif Hüseyin 1916 yılında fiilen isyana başlamadan hemen önce, İstanbul'dan benzer talepler geldiği zaman, Osmanlı'dan Arapların temel haklarının sağlanması, genel af ilanı, Suriye ve Irak'a otonomi tanınması ve Mekke Şerifi olarak hukuki durumunun

[162] Kemal Yakut, "Arap Dünyasının Hatay Devleti'nin Kurulmasına Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhadeneti (Dostluk) Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI/62, (2008), s. 778-779.
[163] İsmail Köse, "İngiliz Belgelerine Göre Arap İsyanı ve Arap Milliyetçiliği (1908-1917)", Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, (2019), s. 134-135.
[164] Ali Bilgenoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul (2007), s. 200-213.

tanınmasını talep etmişse de bu istekler merkez tarafından olumsuz karşılanmıştır[165]. Batılı kaynaklara göre; İngiltere'nin Mekke Şerif'ini isyana kolayca ikna etmesinde Cemal Paşa'nın bölgedeki yönetim usulü ve İttihat ve Terakki'nin Türkleştirme siyaseti önemli rol oynamıştır. Bu duruma göre Arap tepkisinin gelişmesi ise son derece tabii bir durumdur. Dolayısı ile Cemal Paşa'nın idari modeli, İttihat ve Terakki'nin bölgedeki politikasının son örneğidir[166].

Arap isyanı sırasında Şerif Hüseyin, merkezi Şam olan ve güçlü bir alan oluşturan El-Fettat Cemiyeti ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu politika çerçevesinde İngilizler ile temaslarını arttıran Hüseyin, İstanbul ile de eş zamanlı temaslarını sürdürmeye önem vermekteydi. Bu konuda kendisine düzenleneceğini düşündüğü bir komploya karşı Faysal'ı İstanbul'a göndererek endişeleri gidermeye çalışmıştır. Faysal'ın yolculuğunun bir diğer önemli yanı El-Fettat Cemiyeti ile münasebet tesis etmekti. Faysal, Türklere yakın kimliği ile bu ilişkileri kurabilecek birisi olarak görülmekteydi. Aynı zamanda Şam'da bir süre kalan Faysal, kardeşi Abdullah ve Lord Kitchener ile bölge hakkındaki tasarrufları konusunda değerlendirmelerde bulunmaktaydılar. Faysal'ın dönüşünde El-Fettat ve El-Ahd[167] mensupları ortak bir harekât planında birleşmişti. İki cemiyet kendi aralarında yaptıkları protokole Büyük Britanya'nın belirli sınırlar dâhilinde Arap istiklalini tanıdığını yazarak başlamıştır. Sınırlar, Kuzeyde 37. paralel boyunca Birecik, Urfa, Mardin, Midyat, Cizre, İmadiye hattını takip edecek ve İran sınırına uzanacak bir çizgi; Doğu'da İran sınırından İran körfezine; Güney'de Hint Okyanusu'ndan Aden'e; Batı'da ise Kızıldeniz'den Akdeniz kıyısındaki Mersin'e kadar uzanan bir çizgi olacaktı. Kapitülasyonlar kaldırılacak, Büyük Britanya, kurulacak Arap Devleti ile savunma antlaşması yapacaktı. Ekonomik hususlarda Büyük Britanya'ya öncelik verilecekti. İstikbalde düşlenen Arap devletinin hem haritada hem de tasavvurda sınırları bunlar olacaktı. Söz konusu protokol Arap bağımsızlık hareketinde yeni bir aşama sayılabilirdi. İngiltere'den aradığı desteği bulan cemiyetler Haşimilerin de etkisi ile bir devlet planlamaktaydı. Bu metin "Şam Protokolü" olarak tarihe geçmiştir.

---

[165] Süleyman Beyoğlu, *Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul (2018), s. 36.
[166] Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, s. 76-77.
[167] El-Ahd: Gizli bir cemiyettir. Lideri Seyyid Talip, Lawrence tarafından genç John Wilkes olarak anılmaktadır. Güneydoğu Irak'ta Arap yanlısı subayların dahi katıldığı güçlü bir örgüttür. Lawrence Türk ordusunun Arap coğrafyasındaki birçok önemli mevkiinde bu örgütün subaylarının bulunduğunu iddia etmiştir. *General Allenby'nin Hatıratı Arap Ayaklanması ve Filistin'in Osmanlı'dan Kopuşu*, Hzl. Faruk Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul (2013), s. 20-21.

Protokolden sonra isyan sürecini hızlandıran bir diğer husus; Cemal Paşa'nın etkisiyle 1916 yılında Suriye'de gerçekleştirilen idamlar oldu[168]. Bu noktada devreye giren Faysal, Cemal Paşa'yı idamları durdurmaya ikna edemeyince Şam'dan ayrılarak babasının isyancı kuvvetlerine katıldı. 27 Haziran 1916 tarihine gelindiğinde istediği ortamı bulan Şerif Hüseyin İngilizlerle vardığı antlaşmaya uygun olarak isyanı başlattı[169]. Gelinen noktada Osmanlı topraklarında Müslümanlar da ümmetçilik anlayışını bırakarak ırk temelinde bağımsızlık kazanma yoluna gitmişlerdi. Osmanlı topraklarının elde kalan bu kısımları da bu olaylar neticesinde hakimiyetinden çıkmıştı.

1.5. Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaştan Çekilme Planı ve Mütareke Girişimleri

Osmanlı İmparatorluğu için savaştan çekilme sürecine bakıldığında, savaşa girişilmesi hususundaki karmaşık durumun burada da devam ettiğini belirtmek mümkündür. Tam mutabakatın olduğunu söylemek güç olmakla beraber girişimlerin 1916 yılına kadar götürülmesi mümkündür. Bir oldubitti ile savaşa katılmış gibi görünen Osmanlı İmparatorluğu'nun en kısa sürede savaştan ayrılması gerektiğini savunan kişiler iktidara tam anlamıyla nüfuz etmiş olan İttihat ve Terakki de dahi mevcuttu. Enver Paşa'ya olan yakınlığı ile bilinen Sapancalı Hakkı Bey, İtilaf Devletleri temsilcileri ile temas kurmakla görevlendirilmişti. Sapancalı Hakkı Bey yurtdışında bu gibi girişimlerde bulunurken, dâhilde İttihat ve Terakki'nin tanınan isimlerinden olan Yakup Cemil de mütareke fikrini ilk savunanlardandı[170]. Müstakil bir sulh yapılması taraftarı olan Yakup Cemil, hükümetin bunu gerçekleştirmeyeceği düşüncesi ile darbe yapmayı dahi göze alırken, bu girişimini canı ile ödemek durumunda kalmıştır[171]. Yakup Cemil bu girişimi nedeniyle 11 Haziran 1916'da idam edilmiştir[172]. Darbe girişimine katıldıkları tespit edilen kişilerin ise İstanbul'dan uzaklaştırıldıkları görülmüştür[173].

1918 yılı Osmanlı İmparatorluğu için savaşın sonucunu etkileyen felaketleri beraberinde getirmiştir. Güney cephesinde Şubat 1918 itibariyle İngiliz ve Arap isyancılarının

---

[168] İhtilal ve buna dair mahkeme hakkında detaylı bilgi için Bkz. Cahit Kayra, *Arap İhtilali ve Şam Mahkemesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul (2008).
[169] Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, s. 79-82.
[170] Seydi Vakkas Toprak, "Teşkilat-ı Mahsusa Komitacılığından İzmit Mebusluğuna: Sapancalı Hakkı Bey", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV, III, ed. Haluk Selvi-İbrahim Şirin-M. Bilal Çelik-Ali Yeşildal-Resül Narin, Kocaeli (2018), s. 1141.
[171] Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara (2014), s. 447-449.
[172] BOA, İ-DUİT, 172/79, Tarih: 9 Eylül 1916(22 Eylül 1916).
[173] Asaf Özkan, "Mütareke Döneminde İttihatçı Karşıtlığına Bir Örnek: Yakup Cemil Meselesinin Yeniden Gündeme Getirilmesi", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 70, (Ocak 2021), s. 566-567.

taarruzuna maruz kalan Osmanlı Ordusu, bu bölgede Halep'e kadar çekilmek zorunda kalmıştır[174]. Nihayetinde Makedonya ve Filistin cephelerinin çöküşü, Osmanlı için savaşın durdurulması düşüncesini elzem bir hale getirmiştir. Bunun farkında olan hükümet yetkilileri Müttefiklerin barış hakkındaki düşüncelerini etkileme görevini Berlin Elçisi Rifat Paşa'ya vermişlerdir. Zira hâlihazırda Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un ilan ettiği 14 umdeye uygun bir barış görüşü Osmanlı kamuoyunca da uygun bulunmaktaydı[175]. 26 Eylül 1918 tarihinde Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri'ne mütareke teklifinde bulunması ve 30 Eylül'de Selanik'te imzalanan ateşkes, Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasındaki kara bağlantısını koparırken, İstanbul'un emniyetini büyük bir tehlikeye düşmüştü[176]. Bunun ardından İtilaf ordusunun Selanik'ten Tuna yönüne askeri harekâtta bulunacağına dair gelen istihbarat Osmanlı Hükümeti'nin nezdinde büyük endişeye yol açmıştı[177]. Gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nu tedirginliğe sevk ederken sulhun sağlanmasının elzem olduğu gerçeği ilgilileri barış için daha yoğun girişimlere sevk etmiştir.

İttihat ve Terakki henüz iş başındayken hükümet haricinde de mütareke arayışları mevcuttu. 3 Ekim 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa, henüz sadrazam değilken, Irak cephesinde Kut'ül Amare'de esir alınan General Townshend ile görüşme yaparak, İngiltere nezdinde ateşkes ihtimalini değerlendirmişti[178]. 4 Ekim 1918 tarihinde Talat Paşa'nın istifayı düşünmesi Osmanlı kamuoyu tarafından da ağırlık kazanan bir görüştü[179]. Nitekim padişahta, Talat Paşa'nın bu yönde karar vermesini istemekteydi[180]. Buna rağmen Talat Paşa Hükümeti 5 Ekim'de Atina'daki İngiliz elçisi nezdinde barış girişiminde bulunmuş; fakat büyükelçi, Türklerin sulh için geç kaldığını belirterek bu teşebbüsü olumlu karşılamamıştı[181].

[174] Tolon, *Sevr'e Giden Yol*…, s. 91-92.
[175] Gotthard Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", *Belleten*, XXVIII/109, Türk Tarih Kurumu, (Ocak 1964), s. 141.
[176] Tolon, *Sevr'e Giden Yol*…, s. 92.
[177] BDA, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II*, İstanbul (2013), s. 260.
[178] Mahmut Akkor, "Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci ve Mütareke Tutanaklarında Boğazlar Konusu", *Tarihin Peşinde Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 21, (2019), s. 278.
[179] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Mutlakıyete Dönüş 1918-1919)*, I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2010), s. 4.
[180] Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu, Ankara (1949), s. 162-163.
[181] Tolon, *Sevr'e Giden Yol*…, s. 93.

5 Ekim 1918 tarihinde Madrid Maslahatgüzarı aracılığı ile İspanya Hükümeti'ne verilen notaya göre[182]; Osmanlı Hükümeti, İspanya Krallığı'ndan ABD Başkanı ile barışın tesis edilmesi için müzakerelere başlanmasına aracılık etmesi rica edilmekteydi. Osmanlı Hükümeti, müzakerelerde Wilson'un 8 Ocak 1918 tarihinde ilan ettiği prensipler ve 27 Eylül tarihli nutkundaki esasların temel alınmasını arzu etmiş olsa da söz konusu notaya Amerika'nın cevabı oldukça geç gelmiştir. Notadaki talepler ABD Devlet Sekreteri'ne 14 Ekim'de ulaşmış, cevap ancak 31 Ekim tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne iletilmiştir[183]. Her ne kadar mezkûr talepler kabul ediliyor olsa da cevabın hükümet tarafına ulaştığı tarihte bunun herhangi bir anlamı kalmamıştı. Çünkü notaya verilen cevabın bir gün öncesinde Osmanlı yetkilileri mütarekeyi imzalamışlardı. Cevabın gecikmesinde İtilaf kuvvetlerinin askeri hedeflerindeki belirleyiciliğin etkili olduğu söylenebilir[184].

Talat Paşa Wilson aracılığı ile yapılacak barış formülünü tek seçenek olarak görmezken, İzmir Valisi'nin aracılığıyla başka bir ihtimali de denemek istemiştir. Bu doğrultuda 6 Ekim'de, İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden olan İzmir Valisi Rahmi Bey, vilayetin hariciye işleri müdürü Charles Karabiber Bey ve İzmir'de tüccarlık yapan Fransız vatandaşı Edmond Giraud'u İngiltere ve Fransa ile ateşkes imkânını temin etmek amacıyla temas sağlamaları adına Liverpool Kruvazörü ile Atina'ya gitmelerini istemiştir. Ancak heyet burada İngiltere ve Fransa elçileri ile yaptıkları görüşmelerden

[182] Söz konusu notanın tam metni şu şekildedir: "Zirde vaziü'l-imza Devlet-i Osmaniye Madrid Maslahatgazarı Hümkümet-i metbuasından aldığı emir üzerine Hükümet-i Kıraliye'den (İspanya Hükümeti) şurasını rica ile kesb-i şeref eder ki, Osmanlı Hükümeti'nin Cemahir-i Müttehide-i Amerika Reisicumhuru'nda sulhün emr-i iadesini üzerine almasını ve bilcümle Hükümat-i Muhasımayı bu talepten haberdar ederek kendilerini müzakerata başlamak üzere murahhaslar tayinine davet etmesini rica ettiğini Cemahir-i Müttehide-i Amerika Reisicumhuru Efendi'ye tebliğ etsin. Hükümet-i Osmaniye Cimahir-i Müttehide-i Amerika Reisicumhuru'nun 8 Kânunusani 1918 tarihinde kongreye gönderdiği beyannamesinde ve muaheren vaki olan beyanatında ve hususiyle 27 Eylül tarihli nutkunda çizdiği programı müzakerata esas olmak üzere kabul eyler. Sefk-i dimaya nihayet verilmek üzere Hükümet-i Osmaniye karada, denizde ve havada derhal umumi mütareke akdine delalet edilmesini rica eyler." Celal Bayar, *Ben De Yazdım* Milli Mücadeleye Gidiş, I, Sabah Kitapları, İstanbul (1997), s. 209.

[183] Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (PRFUS), 1918, Supplement 1, The World War, Volume I, s. 359-360.

[184] Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", s. 141-143; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, İstanbul (1982), s. 1981.

netice alamamıştı[185]. Lord Granville bu durumu İngiliz Dışişlerine "Türklerin silah bırakmaya hazır oldukları" şeklinde bir ifade ile bildirmiştir[186].

Aynı tarihlerde bir girişim de Kut'ül Amare'de esir alınan General Townshend üzerinden yürütülmüştür. Hükümet dışında 3 Ekim'de Mısırlı Aziz Paşa ile Townshend muhtemel bir barış hakkında görüşme sağlarlarken, burada General Townshend, serbest bırakılması durumunda görüşmelerde rol almaktan memnuniyet duyacağını ve bununla birlikte İngilizlerden bazı imtiyazlar elde edebileceği yönünde teminatta bulunmuştur. Buna göre Townshend; Çanakkale Boğazı'nın açılması, İstanbul'un serbest liman haline gelmesi ve en önemlisi Osmanlı topraklarının Avrupa ve Anadolu'daki hiçbir kısmının ilhak edilmemesi yönünde teminatların sağlanmasını vaat etmekteydi[187]. Görüldüğü gibi barış görüşmeleri sadece hükümet nezdinde değil, muhtelif çevreler tarafından da yürütülmekteydi. Bu ise herkesin artık mütareke üzerinde mutabık bir görüş geliştirdiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Osmanlı Hükümeti'nin bu gibi teşebbüslerinin sonuçsuz kalması üzerine yeni bir kabinenin bu girişimleri yönetmesi eğilimi kuvvetli bir hale gelmiştir. Bu durumun farkında olan Sadrazam Talat Paşa 8 Ekim 1918 tarihinde Padişah'a istifasını sunmuştur[188]. Padişah hükümeti kurma görevini Tevfik Paşa'ya vermiş olsa da, yeni hükümet teşkil edilinceye kadar Talat Paşa'nın görevine devamını istemiş ve bir ayrıntı olarak Paşa, istifasından hemen önce kurulacak hükümet için -biri Cavit Bey olmak üzere- iki İttihatçının yeni kabinede bulunmasını şart koşmuştu[189]. Padişah ile yakın mesai yapmasına rağmen, Tevfik Paşa hükümeti kurma başarısını gösteremediğinden, bu görev Ahmet İzzet Paşa'ya tevdi edilmişti[190]. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nde İttihatçılardan Maliye Nazırı Cavit Bey ve bu hükümetin Şeyhülislamı Hayri (Ürgüplü) Efendi'ye yer verilmiştir. Yine bu hükümette, Sofya Elçiliği görevinde bulunmuş

[185] Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul (2013), s. 26-27; Akkor, "Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci ve Boğazlar Konusu…", s. 278.
[186] Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", s. 143.
[187] Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", s. 144.
[188] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 209.
[189] Tolon, *Sevr'e Giden Yol*…, s. 93.
[190] Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 166.

İstanbul mebusu ve II. Abdülhamit'in Selanik günlerinde Alatini Köşkü'nde görevli bulunan Fethi (Okyar) Bey Dâhiliye Nazırı olarak bulunmuştur[191].

14 Ekim (Teşrinievvel) 1918 tarihinde yeni hükümetin kurulmasıyla bir dönem sona ermiş oldu. İttihatçı hükümetler devri bitmiş, mütareke dönemi için ilk adım atılmıştı. Hükümet programında sulha atfedilen öneme vurgu yapılmış, kurulan kabinenin dört seneden beri savaşta olan memlekete barışın getirilmesi için çaba gösterileceği açıklanmıştı. Bu noktada Amerikan Başkanı Wilson'un ilan ettiği umdelerin, istenen barışa esas teşkil etmesi gerektiği vurgulanmıştı. Programın[192] barış hakkındaki kısmı şu şekildedir:[193]

> *"...Sulh-i haricîye gelince hey'etimiz bütün efrad-ı milletin atşân olduğu müsâlemet-i hariciyeyi bir ân evvel te'min için sarf-ı mezîd-i mesâî eylemekdedir. Amerika Reisicumhuru tarafından ilân edilmiş olan hak ve adl esaslarına müstenid bir sulhu kemâl-i hulûs ile kabul edeceğiz. Mösyö Wilson'un Washington'un mezârında irâde eylediği nutukda dermiyân olunan arazi, hâkimiyet-i milliye, münâsebât-ı siyasiye, itilâfat-ı iktisadiye mesâilinin kendi nüfûz-ı haricîlerini veya rüchân-ı siyasîlerini te'min etmek isteyen milel ve akvâmın menfaatleri esasına nazaran değil doğrudan doğruya alakadâr olan kavim tarafından serbestce kabul olunacak bir şekilde hall ü tesviyesi düstûruna tamamen tarafdârız. Münasebât-ı düveliyede ilk defa olarak hak ve adalet düstûrları kabul ve bi-hakkın tatbik olunursa memleketimizde ecânibin ihtirasât-ı istilacûyânesinden masûn kalır ve teceddüd ve ıslahât esasları te'min edilerek bilcüme akvâm ve anâsır için yeni bir devre-i refâh ve huzur küşâde edilmiş olur. Hükûmetimiz şimdiden bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb bi'l-cümle anâsırın hukuk-ı siyasiye-i memleketden müsâvâten istifadelerini serbestî-i inkişâflarını ve idare-i umûr-ı memlekete her sûretle iştirâklerini te'min eyleyecek ve ekalliyetlerin muhafaza-i hukuk için kavânîn-i intihâbiyemizde icab eden ta'dîlâtı teklif edecekdir. Vilâyât-ı Arabiye meselesinin makam-ı Hilâfet ve Saltanata râbıtaları mahfûz olmak üzere âmâl ve metâlib-i milliyeye muvâfık bir muhtâriyet te'mini sûretiyle halline çalışacağız. İşte efendiler bize itimad etdiğiniz takdirde dakika fevt etmeyerek deruhde eylediğimiz bu büyük ve güç*

[191] Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Haz. Cemal Kutay, Tercüman Tarih Yayıları, İstanbul (1980), s. 244; İhsan Güneş, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2012), s. 216.

[192] Hükümet programı hakkında detaylar için bkz. Güneş, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları...,* s. 216; Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), Devre 3, I, İçtima Senesi: 5, Dördüncü İnikad, 19 Teşrinievvel 1334 (1918), s. 28-35.

[193] BDA, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II*, İstanbul (2013), s. 262.

vazifeyi neticelendirmeğe gayret edeceğiz. Muvaffakiyet Cenâb-ı Hak'dandır…"

Osmanlı İmparatorluğu, Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nden önce iki defa Amerika'ya başvurmasına rağmen istediğini elde edememişti. Bunlara ek olarak evvelce bahsedilmiş olan İzmir valisi Rahmi Bey'in hamlesi, Bern'deki ateşemiliter Miralay (Albay) Halil Bey'in Townshend ile teması, Suriye'de Fransız konsolosunun oğlu banka müdürü Marsel Savva ve Haham Başı Nahum Efendi aracılığı ile yapılan çeşitli girişimler sonuçsuz kalmıştı[194].

İstanbul Hükümeti'nin bilgisi dışında bir sulh teşebbüsü de İzmir'de gündeme gelmiştir. Eski valilerden Hüsnü Bey, İstihbarat Müdürü Yüzbaşı Hami, Yusuf Mnapire, demiryolu memurlarından Yüzbaşı Remzi, ihtiyat zabiti Feridun, Emekli Binbaşı Hüseyin Lütfi, Fransızca çıkartılan Le Levant Gazetesi yazarı Halid Bey ve Selanikli Bolşevik olarak tanınan Tahsin Bey münferit sulh modeli hakkında bir toplantı icra etmişlerdi. Buna göre; hükümet merkezi İzmir olmak üzere İstanbul'daki idareyi tanımayan ve İtilaf ile sulh amacı taşıyan bir kabine kurulacaktı. İttihat ve Terakki hükümetinin bölgedeki dayanağı olan Aydın Kolordu Kumandanı Nureddin Paşa'nın ya desteği kazanılacak ya da tarafsızlığı sağlanacaktı. Bandırma bölgesine de bir kişi gönderilerek destekleri sağlanacaktı. Ayrıca İstanbul'a gönderilecek bir kişi ile barışa taraftar olan cemiyet mensuplarıyla temasa geçilecekti. Oluşturulan gizli örgüt faaliyetlerine, İzmir Valisi Rahmi Bey de dâhil edilmek istenmiş, Binbaşı Hüseyin Lütfi Bey bu duruma karşı çıkmıştır. Bu faaliyetten Kolordu Komutanı Nureddin Bey haberdar edilmiş ise de kendisinin bir asker olarak bu girişime iştirak edemeyeceğini bildirmiş, ancak örgütün olası bir tenkiline dair merkezden gelecek emir doğrultusunda asker göndermeyeceğini de belirtmiştir. Ne var ki görüşmenin hemen ardından bütün gelişmeler Nureddin Bey tarafından bir şifreli mesaj ile İstanbul'a bildirilmiştir. Vali Rahmi Bey ve Cevat Paşa girişimlerinin ifşa olmasının ardında İstanbul'a davet edilmişlerdi. Böylelikle İzmir'in münferit sulh girişimi neticeye ulaşamadan sona ermiş, adli bir kovuşturmaya gerek duyulmadan dosya kapatılmıştı[195].

Bu sırada başkentte yakın zamanda mütarekenin imzalanması amacıyla Fethi Okyar'ın aktardığına göre; saray adına General Townshend ile ilk gizli temas Satvet Lütfi

[194] Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 1986-1987; Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", s. 145.
[195] Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki–Nasıl Öldü*, III, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul (2014), s. 554-557.

tarafından sağlanmıştı[196]. General Townshend ile hükümet yetkililer ise kabine teşkilinin hemen akabinde görüşmelere başlamıştı. Ayrıca hükümetin kurulmasından bir gün sonra Townshend'dan Rauf Bey'e ulaşan mektupta, İngiliz general; esaret süresince gördüğü iyi muameleden ötürü teşekkürlerini ifade ederken, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında olası bir mütareke için arabulucu olmak konusundaki istekliliğini dile getirmekteydi[197].

Townshend'ın mektubunu yanında görevli Deniz Yüzbaşı Tevfik Bey getirmiş, Rauf Bey ise söz konusu mektubun muhatabının Sadrazam Paşa'nın olması noktasındaki fikrini Tevfik Beye iletmiştir. Townshend vakit geçirmeden aynı teklifi Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya da yapmış, İzzet Paşa bir gün sonra Rauf Bey'i Sadarete çağırmıştır. İzzet Paşa gelen mektup hakkında Rauf Bey'in görüşünü sormuş, Rauf Bey kendisine yapılan müracaattan bahisle bu girişimin faydalı olacağı kanaatini sunmuştur. Ancak İzzet Paşa bizzat görüşmenin Müttefikler açısından yanlış yorumlanabileceği yönünde bir düşünceye sahip olmasına rağmen Townshend'ı Bab-ı Ali'ye davet etmişti. Aynı zamanda Mösyö Savva aracılığı ile General Franche D'esperey ile temasa geçilerek Fransızların bu konudaki eğilimleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hahambaşı Hayim Nahum'un ise Amerika'da temaslar kurarak Osmanlı aleyhindeki olumsuz kanaatleri gidermeye çalışması, barışa giden yolda bir diğer hizmet olarak nitelendirilebilir. 16 Ekim tarihinde Meclis-i Vükela toplantısında, bu şartlarla neticesinde tarafsız ülkeler üzerinden, Wilson ilkelerine dayanan başarısız barış girişimlerinden bahsedilirken, Townshend'a verilecek bir şartnamenin de tespit edilmesine çalışılmıştır. Hükümetin barış esasları olarak; İtilaf Devletleri'nin işgal ettiği topraklarda muhtariyetin kabul edilmesi, Türkiye'nin siyasi, mali ve iktisadi bağımsızlığının korunması, mevcut buhranın aşılması için Türkiye'ye Müttefikler tarafından mali yardım yapılması talep edilmiştir[198]. Bu esaslar dâhilinde yapılacak bir

[196] Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 246.

[197] General Charles Vere Ferres Townshend hatıralarında bu mektuptan söz etmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi esareti sırasında gördüğü saygın muameleye karşılık olarak Osmanlı Hükümeti'nin İngilizlerle yapacağı müzakerelere yardımcı olmaya oldukça istekli olduğunu vurgulamıştır. Ülkeler için en uygun mütareke şartlarını sağlayabileceğini iddia etmiştir. Osmanlı tarafının teklini kabulü halinde kendisini İngiliz donanmasına ulaştırmasını istemiştir. Townshend'ın bu görevi yerine getirmekteki yegâne şartı ise ülkeden ayrılmadan hürriyetinin kendisine iadesi yani esirliğinin son bulmasıydı. Charles V.F. Townshend, *Mezopotamya Seferim*, çev. Gürol Koca, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2012), s. 636.

[198] Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatıralarım)*, I, Emre Yayınları, İstanbul (1993), s. 58-62.

sulhun devletin menfaatine uygun olabilecek hususlardan oluşmasının yanısıra kabul edilmesi gerçekçi olmayan talepler olduğunu da söylemek mümkündür.

17 Ekim 1918 tarihinde İzzet Paşa, Rauf Bey ve Townshend arasında düzenlenen toplantıda bu metin Generale tevdi edilerek, "şerefli bir barış" kavramının Osmanlı için son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Buna karşın Townshend'ın sunduğu taslakta ise; Boğazlar İngilizlere açılacak, Kafkasya, Irak ve Suriye'ye Osmanlı hâkimiyeti dâhilinde özerklikler verilecekti. Irak ve Suriye bölgelerindeki üçlü anlaşma ordularının çekilmesi öngörülürken, Osmanlı'nın Avrupa sınırları; Londra Antlaşması'nda tespit edildiği üzere, Midye-Enez hattı olacaktı. Buna ek olarak İngiliz ve Hintli esirler geri verilecekti. Townshend'ın barış planı[199] hususunda Rauf Orbay maddelerin makul olduğunu ifade ederken, İzzet Paşa büyük bir şaşkınlık içersinde "müthiş" olarak nitelemiştir[200]. Öyle ki Osmanlı ileri gelenlerinin dahi aklına gelmeyecek bu önerilerin, İngiliz Hükümeti tarafından değil müzakeresi edilmesi, dikkate dahi alınmasının söz konusu olmadığı çok geçmeden ortaya çıkacaktı.

Osmanlı Hükümeti hem kendi iç görüşmeleri hem de Townshend ile yapılan mülakatlar neticesinde sulh için harekete geçmeye karar vermiştir. Rauf Orbay'ın anlattığına göre; Townshend'ın Akdeniz'deki İngiliz filosu temsilcilerine, Hayim Nahum'un ise Amerika'ya gönderilmek üzere Köstence'ye gizlice götürülmesine karar verilmişti. Ancak Townshend'ın Akdeniz'deki İngiliz filosuna ulaşmasının önünde önemli bir engel vardı. Hükümetin barış için böyle bir hamle başlatmasının Almanlar tarafından duyulması çeşitli endişeleri de beraberinde getirmekteydi. Aynı zamanda Çanakkale Boğazı'nın torpil döşeli olması, istihkâmlardan iki tanesi ve genel olarak savunma hattının Almanların komutasında bulunması, Townshend'ın buradan geçişini zorlaştırmaktaydı. Savaşın başından beri İstanbul ve çevresine hâkim olan Alman askeri

---

[199] Townshend hatıratında tasavvur ettiği barış şartlarını Büyükada'dan İstanbul'a görüşmeye giderken kamarasında kaleme aldığını anlatmaktadır. Burada defterine şunları yazdığını aktarmıştır:
"Osmanlı İmparatorluğu bu koşulları kabul eder mi?
1. Çanakkale Boğazı ile İstanbul Boğazı'nın İngiliz donanmasına açılması.
2.Irak ve Suriye'de padişahın hâkimiyetinde Bavyera, Saksonya, Wüttenberg vs. gibi Eyaletler Konfederasyonu şeklinde özerk bir yönetim kurulması.
3. Aynı türden bir yönetimin Kafkaslarda kurulması.
4. İtilaf kuvvetlerine ait kıtaların Irak ve Suriye'den çekilmesi.
5.Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki sınırlarının Londra Antlaşması'nda kararlaştırılıp tanımlandığı gibi kalması.
6. İngiliz ve Hint savaş esirlerinin derhal serbest bırakılması, İzmir'de toplanıp gemilerle Sakız Adası'na nakledilmesi."; Townshend, *Mezopotamya Seferim*, s. 637.
[200] Tolon, *Sevr'e Giden Yol*…, s. 94-95.

heyeti, İzzet Paşa Hükümeti'nin kurulmasından sonra Bab-ı Ali'ye karşı tavır almaya başlamıştı. Rauf Bey, bu tavrın en önemli işareti olarak donanmanın komutasından sorumlu olan Alman amiralin kendisini ve Sadrazam'ı ziyaret etmemesini göstermekteydi.

Almanların hükümet aleyhine zararlı faaliyetlere teşebbüsünden endişe eden Rauf Bey, Townshend için aradığı formülü aynı dönemde İstanbul'da olan İzmir Valisi Rahmi Bey'in dönüş yolculuğu ile bulmuştu. Bu şekilde Rahmi Bey ile gizlice İzmir'e gidecek olan Townshend, oradan Midilli'ye geçecekti. Rauf Bey mütareke hakkında son bir kez adadaki köşkte ziyaret ettiği Townshend'a hükümetin barış için esas aldığı noktaları aktarmıştır. Sadrazam'ın bir önceki görüşmeden dolayı Townshend'ın üstlendiği vazifeden ümitli olduğunu aktaran Rauf Bey, savaş durdurulabilirse İtilaf donanmalarının boğazlardan geçebilmesi için gerekli koşulların sağlanacağı güvencesini Generale iletmiştir[201]. Böylelikle Hükümet tarafından iyi niyet göstergeleri ile güvenceler sunularak İngiltere'nin dostluğu temin edilmeye ve Müttefiklerin mütarekeye yanaşmaları için gerekli koşullar sağlanmaya çalışılmıştır. Rauf Orbay'ın bulduğu formül doğrultusunda 18 Ekim 1918 tarihinde İstanbul'dan ayrılan General Townshend 19 Ekim günü öğlen saatlerinde İzmir'e ulaşmış, 20 Ekim'de ise Midilli'ye giderek Amiral Calthorpe ile ilk görüşmeyi yapmıştır. Calthorpe, General'in mütareke isteğini benimsemekle beraber getirdiği teklifleri kabul etmemiştir[202].

1.6. Müttefiklerin Osmanlı İmparatorluğu ile Mütareke Koşullarını Sağlama Çabaları

1918 yılının ortalarına kadar Müttefikler açısından görülen askeri belirsizlikler mütareke şartlarının oluşturulmasına etki etmişse de bu doğrultuda bir mütareke ya da barış taslağı etrafında girişimlerin gündeme gelmesine sebebiyet verememiştir. Aynı yılın sonbahar aylarında Müttefiklerin askeri başarıları ve İttifak güçlerinin bir bir savaştan çekilme eğilimleri, bu yönde çalışmaları zorunlu hale getirmiştir. Fransızlar tarafından Osmanlı'ya yönelik hazırlanan bir mütareke taslağı İngilizler tarafından sert bulunarak yumuşatılmaya çalışılmıştır. Britanya Savaş Bakanlığı (War Cabinet) Türkiye'ye yönelik barış sürecinin değerlendirilmesine 3 Ekim 1918 tarihindeki

[201] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 62-66.
[202] Tolon, *Sevr'e Giden Yol*…, s. 95.

toplantılarında askeri ve donanma koşullarını kapsayan 18 maddelik bir tasarı ile olası bir mütarekenin imzalanmasını teklif etmekteydi[203]. Bu toplantıda savaş sırasında yapılan Sykes-Picot ve St. Jean de Maurienne Antlaşmalarına atıf yapılarak mezkûr antlaşmaların güncellenmesi için zorlu bir sürece ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Zira Lloyd George harp devam ederken verilmiş olan taahhütlerden hiç memnun değildi[204]. Böylelikle Türkiye'ye barış teklif etmeden önce Fransız ve İtalyanlarla görüşülerek ilgili düzenlemelerin yerini alacak metinlerin oluşturulması zorunluydu. Ayrıca savaş kabinesine göre Türklerin etkili ve ses getirmeyecek bir barıştansa, savaşa devam etme tehlikesi ihmal edilemeyecek derecede kuvvetliydi[205].

Balfour, Türklere tek seferde barış şartları teklif etme ihtimali üzerinde dururken, Müttefiklerin böyle bir yönteme ikna edilmesinin uzun ve zorlu olacağının altını çizmekteydi. Sonuçta Lloyd George, Clemenceau'ya ayrı barış teklifi yapmayı öngörürken, Balfour'un teklifi mütarekeye verilecek tepkilere göre açıklanmasını önermekteydi. Ayrıca Balfour, Türklerin geleceğini belirsizliğe düşüren koşullarda ateşkes yapmayı reddetmesinin muhtemel olduğunu düşünse de sonuçta Türklerin kendisine tanınacak şartları genel olarak bilmek isteyeceğini düşünmekteydi. Balfour'un gündeme getirdiği bir diğer husus ise, Osmanlı'nın barış için ilk müracaat edeceği muhtemel kişi olan Amerikan Başkanı Wilson'u devreye sokmaktı. Zira Osmanlı'nın ayrı bir barışı kabul etmemesi halinde, Wilson'dan Amerika'nın Türklere savaş açacağı tehdidinde bulunmasının Türkler üzerinde caydırıcı bir etki yapacağını düşünmekteydi. Ne var ki bu teklif, Wilson'un uygun görmesi ihtimalinin zayıf olması düşüncesiyle kabul görmedi. Sonuçta Savaş Bakanlığı ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın önerdiği taslak İstanbul'un işgal edilmesi ile ilgili kısımları yumuşatan bazı değişikliklerle beraber genel olarak benimsenmiştir. Britanya kabinesinin sunduğu ilk taslak şu şekildedir:

> 1. *Çanakkale Boğazı ve Boğaz'ın açılması ve Karadeniz'e erişim. İstanbul (belgede İstanbul ifadesi silinmiştir) ve Çanakkale istihkâmlarının İngiliz birlikleri tarafından işgali.*

[203] Public Record Office (PRO.), Cabinet (CAB.), 23/14, War Cabinet 482A, 3 October 1918.
[204] Gwynne Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2: A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros", *Middle Eastern Studies*, VIII/3, October (1972), s. 316.
[205] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 82-86.

2. Müttefik gemilerinin artık Türk işgalinde olan tüm liman ve demirleme yerlerinin serbestçe kullanımı ve düşmanlar tarafından kullanılmalarına kapatılması.

3. Türk sularındaki tüm savaş gemilerinin teslim olması ve bunların yönlendirilebilecek liman veya limanlarda tutulması.

4. Tüm Türk ticari nakliyeleri Müttefikler tarafından yönetilecek ve gerektiği şekilde kiralanabilmesi.

5. Telsiz, telgraf ve kablo istasyonlarının Müttefikler tarafından yönetilmesi.

6. Türk karasularındaki tüm mayın sahalarının, torpido tüplerinin ve diğer engellerin konumları gösterilecek ve gerektiğinde taranması veya kaldırılması için yardım sağlanacaktır.

7. Karadeniz'deki mayınlarla ilgili tüm bilgilerin verilmesi.

8. İstanbul'un Müttefikler için bir deniz üssü olarak kullanılması ve tüm Türk limanlarında ve cephaneliklerinde tüm gemi onarım tesislerinden yararlanılması.

9. Türk kaynaklarından kömür, akaryakıt ve deniz malzemesi alımı için kolaylık sağlanması.

10. Trans-Kafkas demiryollarının şu anda Türk kontrolü altında olan kısımları da dâhil olmak üzere tüm demiryollarına İngiliz Kontrol Subayları yerleştirilecek, bunlar serbest ve tamamen İngiliz makamlarının emrinde olmalıdır.

11. Toros Tünel Sisteminin Müttefikler tarafından işgal edilmesi.

12. Türk birliklerinin Kuzeybatı İran ve Trans-Kafkasya'dan savaş öncesi sınırlarına derhal çekilmesi.

13. Hicaz, Asir ve Yemen'deki tüm garnizonların en yakın İngiliz Komutanına veya Arap temsilcisine teslim olması.

14. Trablus'taki tüm Türk subayların en yakın İtalyan garnizonuna teslim olması.

15. Tüm Almanların ve Avusturyalıların, Deniz, Askeri ve Sivillerin en yakın İngiliz veya Müttefik Komutana teslim olması.

16. Türk Ordusu ve teçhizatının nakil de dâhil olmak üzere elden çıkarılması ve elden çıkarılması için verilebilecek emirlere uyulması.

17. Ordu malzemelerini kontrol etmek için İngiliz subayların atanması.

18. Tüm Müttefik savaş esirleri İstanbul'da toplanacak ve kayıtsız şartsız Müttefiklere teslim edilecektir" [206].

Görüldüğü üzere Britanya Savaş Kabinesi tarafından sunulan taslak her ne kadar yumuşatılmış bir görünümde ise de, son derece ağır şartları ihtiva etmektedir. Bu mütareke taslağı ile Osmanlı tam anlamı ile teslim alınmak istenilmektedir. Ayrıca savaş sürecinde elde edilen kazanımların iade edilmesi, askeri alandaki teslim alımlarla birlikte bunlara yönelik yeni girişimlerin de önüne geçilmesi umulmaktadır. Bazı değişimlerle birlikte, büyük oranda imza altına alınacak bu taslağın içerisinde daha sonra mütareke metnine dâhil olacak 7 ve 24. maddelere dair henüz bir önerinin olmadığı görülmektedir.

Britanya Dışişleri Bakanlığı ve Hindistan Masası uzmanlarının görüşleri kabine tarafından 7 Ekim'de istenmişti. Aynı tarihlerde Lloyd George ise Clemenceau ve Orlando ile barış hakkında görüşmek için Paris'e gitmiş, 3 Ekim tarihli kabine kararlarını da yanına almıştı. Müttefikler buradaki toplantıda Osmanlı'nın barışa ikna edilmesini sağlayacak bazı ihtimalleri masaya yatırmışlardı[207]. 5 Ekim'de düzenlenen toplantı sırasında Osmanlı ile Müttefikleri arasındaki demiryolu ağının kesilmesinin savaştan çekilmesine etkisi tartışılırken, General Foch, bu görevin iki hafta içerisinde yerine getirilebileceğini öngörmüştü. Türkiye'nin müttefikleriyle demiryolu bağının kesilmesinin, yani kara iletişiminin kesilmesinin savaştan ayrılması yönünde işe yaramaması halinde ise General Allenby'nin kuvvetlerinin Suriye'den Makedonya'ya taşınması ihtimali de planlanmıştı. Osmanlı'nın savaştan ayrılması ile Müttefik orduları Balkan coğrafyasında ihtiyaç duyduğu lojistik kanalları açabilecek, yarım milyondan fazla imparatorluk askeri Batı cephesi veya başka bir alanda konuşlandırılmak üzere

[206] PRO. CAB. 23/14, War Cabinet 482A, 3 October 1918.
[207] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 86.

boşa çıkacaktı. Neticede Allenby'nin Makedonya'ya nakil için hazırlık yapması konusunda bilgilendirilmesine karar verildi.

6 Ekim günü ise Rahmi Bey heyetinin barış teklifi haberi Paris'teki toplantıya ulaştı. Lloyd George konferansa katılan temsilcilere bunu açıklarken, kendi kabinelerinde görüşülen savaş esnasında yapılan paylaşım antlaşmalarının yenilenmesi yönündeki önerisini de dile getirmiştir. Ona göre; Türklerin, topraklarının geleceği hakkında ne kadarının ellerinde kalacağını bilmek isteyecekleri yönünde bir düşünce ile anlaşmaların yeniden planlanmasına dair teklifini Müttefiklerine sunmuştur. Fransız ve İtalyanlar ise savaş sırasında taahhüt edilenleri kaybetme konusunda endişeye sahip oldukları için böyle bir düzenleme ile ilgilenmediklerini ilettiler. Konferans görüşmelerinin sonunda taraflar İngiliz kabinesinin ateşkes hakkındaki koşullarını teklif taslağı haline getirilmesini kabul ettiler[208].

Görüşmeler esnasında Lloyd George taslaktaki Britanya ibarelerini Müttefikler olarak değiştirmeyi kabul etmiştir. Yine burada eklenen bir diğer husus da, İtalya Dışişleri Bakanı'nın Trablus'taki Türk subaylarının teslim olmasına ek olarak aynı durumun Libya'daki Sirenayka'da (Cyrenaica) bulunanlar için de geçerli olması talebidir. İtalya Krallığı'nın Dışişleri Bakanı olan Baron Sonnino'nun Libya üzerindeki diğer talebi Trablus, Misrata ve Sirenayka'daki önemli üslerin en yakın müttefik garnizonuna teslim edilmesiydi. Yine bu konferansta müzakere edilen bir diğer nokta, savaş esirlerine ek olarak Ermeni tutukluların ve hapsedilenlerin Müttefiklere teslimi talebiydi. Üç gücün deniz ve askeri uzmanlarından Amiral de Bon, Amiral Hope, Amiral Grassi, General Albi, General Wilson ve Sir Maurice Hankey taslağı daha ayrıntılı incelemek için görüşmelere davet edilmişlerdi. Konferans şartlarının uzmanlar tarafından değerlendirilmesinin ardından 18.15'te Savaş Bakanlığı'nda Clemenceau'nun odasında bir araya gelen taraflardan Fransız Dışişleri Bakanı Stpehen Pichon, Türk Ordusu hakkında düzenlemeler talep etmişti. Pichon'a göre; sınırların kontrolü ve asayişin korunmasında gerekli sayının dışında kalan Türk Ordusu'nun terhis edilmesi gerekmekteydi. Aynı zamanda Osmanlı'nın Müttefikleri ile tüm ilişkisinin kesilmesi sağlanmalıydı. Bu önerilerinin kabulünün ardından Baron Sonnino yeni bir madde ile Müttefik birliklerinin stratejik noktaları işgal etmesini talep ediyordu. Bu girişim şüphesiz İtalyanların gizli antlaşmalardan ziyade Anadolu'daki toprak taleplerini

[208] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2…", s. 317.

ateşkes kapsamına sokma amacını taşımaktaydı. Bu öneri kabul edilse de stratejik noktaların metinde yer alması hususunda kriz çıktı. Sir Maurice Hankey bu noktaların eklenmesi durumunda metnin onaylanmaması ihtimaline dikkat çekerken, tartışmanın nihayetinde ilgili stratejik noktaların metinde geçmemesine karar verilmişti[209].

6 Ekim günü üzerinde anlaşılan metne, 7 Ekim 1918 tarihinde çeşitli eklemeler yapılarak uzlaşma sağlanmıştır. Konferans delegeleri Türk Hükümeti ile üç İtilaf Devletinden herhangi birisinin anlaşılan şartlar dâhilinde ateşkes yapabileceği yönünde uzlaşma sağlanmıştı. Konferansın üzerinde anlaştığı şartlar ABD Başkanı Wilson'a gönderilirken ayrıca Britanya'nın Akdeniz Komutanı Amiral Calthorpe, General Milne ve General Allenby'e de konu hakkında bilgilendirme yapılmıştır. 11 Ekim'de Kabine toplantısında Lloyd George, taslağın daha sert bir hale getirilerek kabul edildiği bilgisini vermiştir[210].

Bu arada Townshend'ın Limni'de sunduğu teklif Londra'ya ulaşmıştı. Beş maddelik bu teklif "*Türkler her şeyden önce İngiltere'ye dost olmayı arzuluyor*" ifadesi ile başlamaktaydı. İkinci maddede ise "*Osmanlı, Sultan'ın egemenliği altındaki işgal edilmiş topraklara özerklik vermeye hazırdır*" ifadesi yer alırken aynı madde c fıkrası ile İngiltere'nin *"devam eden operasyonları durdurması"* istenmiştir. Teklifin dördüncü maddesinde yer alan "*Almanya'nın düşmesi durumunda Türkiye'deki mali kriz olası olduğu için İngiltere'nin Türkiye'ye daha sonra ihtiyaç duyması halinde mali yardım vereceğini umuyor*" ifadesiyle savaş sonrası oluşacak ekonomik ihtiyaçlara binaen eklendiği kabul edilebilir. Hâlihazırda Türkiye'nin ekonomik çöküntüsü göz önüne alındığında İzzet Paşa'nın Townshend aracılığı ile gönderdiği bu talep Osmanlı Hükümeti açısından oldukça önemliydi. Teklifin son kısmı ise finansal, politik ve endüstriyel bağımsızlık üzerine gerçekçi olmayan bir istekti. Townshend telgrafında bunlara ek olarak İstanbul'daki yeni hükümetin İngiltere ile işbirliği konusunda iyi niyetli olduğuna vurgu yapmıştır. Yine bu telgrafta Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu zor durumdan bahsedilmiş, Trakya ve Çanakkale Boğazı'nda harekâtın durdurulmaması durumunda İstanbul'da bir Yunan isyanı çıkabilme ihtimalinin olumsuz sonuçlara sebebiyet vereceği uyarısı yapılmaktadır. Rauf Bey'in İngilizlerden dostane bir barış

[209] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2…", s. 317-318.
[210] PRO. CAB. 23/8, War Cabinet 484, 11 October 1918.

beklediği ve imkânsız şartlar sunularak çaresiz bir direnişe sürüklenmek istemediği de mektuba eklenmekteydi[211].

Townshend'ın telgrafı İngiliz Hükümeti'ne ulaştığında Downing Sokağı'nda Almanya ile barışın şartları masadaydı. Ancak bu gelişme diğer sorunların bir kenara itilerek Osmanlı olası mütarekesinin ana gündem olmasını sağlamıştır. 21 Ekim'de yapılan bu toplantıda Alman cephesindeki durum tartışma konusu olmuştu. Kabine'de Bulgaristan'ın çöküşü ile Tuna cephesinin kurulması değerlendirilirken diğer tarafta Alman Ordusu'nun çekilse bile lojistik ikmal hatlarına vereceği zararın, şartları daha da ağırlaştırması göz önüne alınmaktaydı. 21 Ekim tarihli Britanya Savaş Kabinesi toplantısında Osmanlı cephelerindeki durum hakkında bir bilgi geçildi[212].

Buna göre General Allenby'nin Halep'i ele geçirmesi için iki veya üç haftalık bir süre öngörülürken, General Marshall'ın Irak'ta yaşadığı lojistik sorunlar nedeniyle harekâtının engellendiği ve Musul'dan 120 mil uzakta olduğu bildirilmişti. Tüm bu bilgiler ışığında Osmanlı'nın askeri yollarla savaş dışına itilmesi birkaç ay daha sürebilirdi. Aynı dönemde Almanların geri çekilmeyi kendi sınırlarında durdurabileceği öngörülmekteydi. Bu sebeple Osmanlı'nın barışa ikna edilerek İngiliz kuvvetlerinin Karadeniz'e girmesi ve buradan İttifak Devletleri'ne karşı yeni askeri harekâtlar düzenlenmesi istenmekteydi. Ayrıca Kabine, Osmanlı Devleti ile ateşkesin hızlı bir şekilde elde edilmesi gerektiği görüşünü taşımaktaydı. Lord Milner Paris'te tespit edilen ateşkes hükümlerinin Türk girişimlerini bozacağı görüşündeydi. Bonar Law ise ateşkeste boğazların güvenli geçiş şartlarının önemini vurgulamaktaydı. Bonar Law'ın önerisi üzerine Lloyd George Ege Denizi'ndeki İngiliz Amiral'e Paris'teki barış şartları esas olmak üzere Karadeniz'e güvenli erişim sağlayacak bir mütareke elde etmek üzere maddelerde değişiklik yapma yetkisi vermişti. Lord Curzon ise Lloyd George'un aksine "Türklerin fena halde dövülmüş bir düşman" olduğunu savunmaktaydı. Bununla birlikte ateşkes şartlarının hafifletilmesi görüşüne karşıydı. Balfour ise bu toplantıda Türklerin ateşkes talebini içeren şartlarının Clemenceau ve Orlando'ya iletilmesi için bir telgraf hazırlamıştı. Burada Balfour Lloyd George'un öngördüğü Karadeniz'e serbest ve güvenli erişim karşılığında şartların müzakeresi teklifini ilgili devletlere kabul ettirmek istemekteydi. Toplantı bir sonraki güne ertelenmeden önce Limni'nin Mondros

[211] PRO. CAB. 23/14, War Cabinet 489A, 21 October 1918.
[212] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2…", s. 320-321.

Limanı'ndaki Amiral Calthorpe'a ateşkes şartlarının görüşülmesi için yetkili olduğu ve bu durumun Türklere bildirilmesi talimatı verilirken, mütareke şartları taslağının bir gün sonra gönderileceği haber verilmişti[213].

22 Ekim'de yapılan Kabine toplantısında hâlihazırdaki ateşkes şartlarının önem sırasına göre düzenlendiğinden söz edilmişti. Amiral Calthorpe'ın mümkün olduğu kadar fazla noktayı güvence altına alacağı ve elde ettiklerini bildirerek Kabine'den antlaşma yapmayı isteyeceği varsayılmaktaydı. Savaş Kabinesi, bu toplantısında, pek fazla tartışmadan önceki gün bildirilen hususların korunarak müzakerelere devam edilmesine ve Calthorpe'a verilen talimata göre; Fransız ve İtalyanlara da İngiliz kararını ifade eden bir telgraf gönderilmesine karar vermişti. Tespit edilen 24 maddelik ateşkes teklifi sonunda bir tavsiye metni ile birlikte Calthorpe'a iletilmiştir. İlgili metinde durum şu şekilde anlatılmaktaydı: *"...Bu koşulları aklınızda bulundurmanız ve mümkün olduğunca bunları elde etmeniz sadece karşılıklı olarak mutabık kalınan hatlarda ilerlemek için elinizden gelenin en iyisini yapmamız, Fransızları ve İtalyanları ikna etmemizi sağlamak için gereklidir. Ama bizim görüşümüze göre ilk dört koşul çok büyük önem taşıyor ve eğer tam olarak yerine getirilirse kaçınılmaz olarak bizi durumun efendisi haline getirecektir. Bunların hepsinde ya da herhangi birinde gereksiz yere ısrar ederek onları hızlıca elde etme arzusu ile geri kalan yirmi madde ya da herhangi birini iyileştirmek için dört maddenin durumu tehlikeye atmak istemiyoruz..."*[214]. Böylelikle Britanya Hükümeti'nin mütareke koşullarından ödün vermeyeceği maddeler kesin ifadelerle Calthorpe'a iletilmiştir.

Fransız Hükümeti İngilizlerin mütareke şartlarında tek başına değişiklik yaptığını duyduğunda bunu öfkeyle karşıladı. Fransa Dışişleri Bakanı Pichon 23-24 Ekim'de Amiral Calthorpe'ın Müttefik hükümetlerin izni olmaksızın Türklerle ateşkes müzakereleri yapmasını ve şartlarda değişikliğe gidebilmesini protesto etti. Bunun üzerine 24 Ekim'de Savaş Bakanı Lord George Milner, Clemenceau'yu sakinleştirmek amacıyla Paris'e gönderildi. Lloyd George, Milner'a Paris'teki temasları sırasında Türkiye'de farklı bir hükümet ile temasta olduklarından bahsetmekteydi. Buradaki kasıt, Osmanlı'nın yeni iktidarının Almanları ülkeden çıkarmaya meyilli olduğu ve ateşkes ile bu hükümetin kendileriyle işbirliği yapabileceğiydi. Lloyd George'a göre; bu durumda

[213] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 120-122.
[214] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2…", s. 323.

Paris'te uzlaşmaya varılan şartlar uygulanabilir değildi. Bu sırada toplanan Savaş Kabine'sinde Balfour, Türkiye'ye toprak garantisi önerisini sundu. Müttefikler, Küçük Asya'da bağımsız bir monarşi bırakarak ve İstanbul'un onlardan alınmayacağına dair güvence vererek ateşkes müzakerelerinin kolaylaştırılmasını amaçlamaktaydı. Kabine bu hususu kabul edilebilir bulsa da İstanbul'daki çıkarlarını ileri süren Fransızların ikna edilmesi de gerekmekteydi. Milner ile Clemenceau'nun 25 Ekim'deki görüşmesinde Calthorpe'ın Ege'yi kontrol etmesi ve gözden geçirilmiş İngiliz talepleri kabullenilirken, Türkiye'ye verilmesi gündeme getirilen toprak garantisi sorunu aşılamadı. Milner'ın çabaları Fransızları ateşkes müzakerelerinde hareketsiz kılmaya yetmese de İngiltere süreci tek başına yürütmekte kararlıydı. İtilaf içindeki bu kriz Mondros'a da yansımış, Calthorpe'a, Fransız Koramiral Amet'in müzakerelerden dışlanması talimatı verilmiştir. Calthorpe bu talimatı uyguladı ve Amet'in pasifsize edilmesi karşısında Fransızlar ve İtalyanlar bu emrivakiyi kabullenmek durumunda bırakıldılar[215].

1.7. Mütareke Görüşmeleri İçin Osmanlı Heyeti'nin Seçilmesi

Osmanlı ile yapılacak mütarekede kendi önceliklerini korumaya çalışan Büyük Britanya'nın emrivaki hamlelerine karşı Müttefikleri Fransa ve İtalya kendileriyle derin fikir ayrılıkları yaşamaktaydılar. Ancak savaşı bir an önce nihayete erdirme, Batı cephesindeki kilidi açma önceliği, tarafların hesaplaşmalarını ileri bir tarihe ertelemesini mecburi kılmıştır.

General Townshend, 20 Ekim 1918'de, sabaha karşı 3'te Yüzbaşı Tevfik Bey ile birlikte Limni'ye ulaşmıştır[216]. Hatıratında, uzun yıllar sonra tekrar İngiliz bayrağı altında olmaktan duyduğu mutluluğu ifade eden Townshend, İngiliz donanmasının başında olan Amiral Wemyss'e telgraf çekerek serbest bırakıldığını haber vermiş ve durumun eşine bildirilmesini istemiştir. Daha sonra Britanya Savaş Bakanlığı'na ve Dışişlerine, Osmanlı'nın durumu ve serbest bırakılması hakkında bilgi vermiştir. Eşine ve Savaş Bakanlığı'na çektiği telgrafta Londra'ya doğru yola çıktığının bildirilmesini istemiştir. Aynı zamanda General, Amiral Wemyss'den kendisi için hızlı bir tekne istemiştir. Townshend 20 Ekim günü öğleden sonra Mondros Limanı'na varmış,

[215] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2…", s. 323.
[216] BOA, DH. ŞFR., 599/31, Tarih: 21 Teşrinievvel 1334.

Akdeniz Donanması Başkomutanı Sir Arthur Calthorpe ve Tümamiral Sir Michael Culme-Seymour tarafından karşılanmıştır. Townshend'a, adaya ulaşmasının hemen ardından, İmparatorluk Genelkurmay Heyeti'nden gelen telgraf ile Generalin ikinci bir emre kadar Mondros'ta kalmasını ve orada bulunduğu süre zarfında mümkün olduğunca saklanmasını içeren bir emir verilmişti[217].

23 Ekim 1918 tarihinde Britanya Hükümeti tarafından mütarekenin imzalanması için tayin edilen Amiral Calthorpe aynı gün İzzet Paşa'ya telgraf çekerek müzakerelerin başlaması için Osmanlı delegelerinin Mondros'a gönderilmesini istemiştir[218]. İngilizlerin mütareke konusunda verdiği olumlu cevap memnuniyet ile karşılanırken, delegasyon seçimi hükümet ve padişah arasında yeni bir krizi de beraberinde getirmiştir. Padişah, İzzet Paşa ile ilk görüşmesinde, muhtemel murahhas adayları olarak kimleri düşündüğünü sorarken, İzzet Paşa mütareke heyeti için Nurettin Paşa, Genelkurmay'dan Sadullah Bey ve Hariciye müsteşarı Reşat Bey'i önermiştir. Padişah ise bir askerin delege olarak gönderilmesi konusundaki tereddüdünü İzzet Paşa'ya açıklayarak önerdiği isimlere sıcak bakmadığını belli etmişti[219]. Buna karşılık Padişah Vahdettin, Osmanlı'nın mütareke heyetine birinci murahhas olarak Damat Ferit'in dâhil edilmesini istemiştir. Ali Fuat Türkgeldi'nin aktardığına göre; Sadrazam İzzet Paşa bu iradeye itiraz ederek, Padişaha Damat Ferit için *"Bu adam mecnundur; bu misillü vezâif-i mühimme kendisine nasıl tevdi olunabilir?"* sözleri ile fikrini beyan etmiştir. Padişah Vahdettin ise *"biz onu idare ederiz"* şeklinde cevap vererek ısrarını sürdürmüştür[220].

Yüzbaşı Tevfik Bey Townshend'dan getirdiği mektuplarda, General'in özellikle Rauf Bey'in heyette olmasını tavsiye ettiğini hükümete ve padişaha arz etmiştir. Ayrıca Townshend'ın bu isteğinin gizli olarak Rauf Bey'e iletilmesi yönünde talebiyle birlikte, Generalin bu konudaki ricasının hassasiyetini vurgulamıştır[221]. Aynı gün Meclis-i Vükela toplantısında Padişahı haberden memnun olarak ve kendilerini ise tebrik etmiştir[222].

---

[217] Townshend, *Mezopotamya Seferim*, s. 644.
[218] Akkor, "Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci ve Boğazlar Konusu…", s. 279.
[219] Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", s. 150.
[220] Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 168.
[221] Maliye Nazırı Cavid Bey, *Felaket Günleri*, I, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul (2000), s. 26.
[222] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 80-81.

Ali Fuat Türkgeldi'nin aktardığına göre; Ayan dairesinde görüştüğü Ferit Paşa'nın mütareke hakkında görüşleri şu şekildeydi: *"Devletin temamiyet-i mülkiyesi üzerine mütareke akdini kabul ettiremezsem hemen bir sefine-i harbiye isteyip doğruca Londraya azimet ve İngiltere kıralı ile mülakat ederek ve 'ben senin babanın kadim dostu idim; arzularımın kabulünü senden beklerim' diyerek teklifatımızı kabul ettiririm."* Buradan da anlaşılacağı üzere Damat Ferit muhtemel bir olumsuzluk durumunda önceden Londra'da sefaret görevinde de bulunan kendisini Britanya Kralı V. George'un babası VII. Edward ile dost ilan etmekte bir sakınca görmekte, durumu kurtarabileceğinden son derece emindi. Türkgeldi'ye göre; söz konusu ruh hali bu Damat Ferit'in devlet adına hayati bir görevde bulunmasının oldukça sakıncalı olduğunu göstermekteydi[223].

Rauf Bey hatıratında; Padişahın kararının Vükela toplantısında yarattığı sessizliğin ardından, kendisinin söz alarak *"deli"* olarak nitelenen bir şahsın memleketin müdafaası için mütareke yapmaya gönderilmesinin sakıncasından bahsetmiş, menfaatlerin bu yolla savunulamayacağını beyan etmiştir[224]. Padişahın fikrinde ısrar etmesi halinde yerine getirilmesi, kabinece uygun olmayan bu karara karşı, hükümetin istifa etmesi dahi gündeme alınmıştır[225]. Ali Fuat Bey'in davet edilmesi üzerine, Bab-ı Ali'nin bekleme odasında bulunan Damat Ferit Paşa'ya daha fazla beklememesi gerektiğine dair bir tezkere yazıldı. Bu durum hükümetin onu tercih etmeyeceğine dair kararın işaretiydi[226].

Hükümet ile yaptıları görüşmede Ali Fuat Bey'e bildirilen karara göre; Padişah'ın Damat Ferit Paşa'nın delege seçilmesi hususundan vazgeçilmesi istenmekteydi. Bu sırada mütareke heyeti için seçilecek kişiler görüşülmeye başlanmıştı. Ali Fuat Bey saraya döndüğü sırada Padişah Vahdettin, Damat Ferit ile görüşmedeydi. Bab-ı Ali'den dönen Ali Fuat Beyi koridorda karşılayan Padişah Vahdettin'e, Ferit Paşa kararında ısrarın devam edilmesi halinde, hükümetin çekilmeye hazır olduğu yönünde bilgi vermişti. Bu durum karşısında krizin büyüdüğünü fark eden Padişah Vahdettin ısrarından vazgeçmekle birlikte durumu Damat Ferit'e de bildirerek kararını değiştirmiştir. Ancak gönderilecek heyete bildirilmek üzere iki maddelik bir

[223] Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 169.
[224] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 82.
[225] Cavid Bey, *Felaket Günleri*, I, s. 27.
[226] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 83.

talimatnamenin iletilmesini istemekteydi[227]. Padişahın Ali Fuat Bey'le gönderdiği:*"Vükelâ hey'etinin kararını Zâtı Şâhâneye arzettim. Ferit Paşa'nın memuriyetinde musîr değilim. Hükümetin murahhası olarak göndermeği uygun göreceği zatı ben de kabul ederim, buyurdular"* şeklindeki beyanı ile delegasyon krizi aşılmaktaydı[228].

Padişah Vahdettin'in görüşmelere katılacak heyete iki maddelik talimatnamesi ise şu şekildeydi[229]:

> *"1. Hilafet-i celile ve Saltanat-ı seniyye ve Hanedan-ı Osmanî hukuku nun temami-i mahfuziyetinin temini.*
>
> *2. Bazı eyalete verilecek muhtariyet-i idarenin şekil ve mahiyeti temin olunarak muhtariyetin yalnız idari olup siyasi olmaması, şayet hiçbir çare ve imkan bulunamayıp da siyasi olacak ise istiklâliyet daha ehven olacağı ve eğer siyasi muhtariyeti kabul edecek olursak âlem-i islama ihanet etmiş olacağımız fikrindeyim."*

Padişah Vahdettin bu maddeler ile hükümete Saltanatın ve toprak bütünlüğünün korunması sorumluluğunu yüklemiş oluyordu.

Krizin aşılmasının ardından hükümet asıl delegasyonu seçme işine geçmiştir. Adliye Nazırı Ürgüplü Hayri Efendi müzakere heyetine ilk olarak Rauf Bey'i teklif ederken, Rauf Bey buna ilk başta olumlu yanıt vermediği görülmektedir. Rauf Bey hâlihazırda ifa ettiği Bahriye Nazırlığı ve İstanbul'un asayişi hakkındaki meşguliyetlerini öne sürerek, bu görevin ordunun durumunu daha yakından bilen birine tevdi edilmesini istemiştir. Sadrazam İzzet Paşa ise buna uygun bir başka şahsın aynı sıralarda İstanbul'da bulunmadığını ifade ederek Nafia Nazırı Ziya Paşa'nın kendisine vekâlet edebileceği teklifi ile Rauf Bey'den görevi kabulünü rica etmiştir. Rauf Bey ise diplomaside tecrübeli birisinin bu göreve atanmasının ve bir başka askeri yetkilinin de ona yardımcı olmasının daha faydalı olacağı görüşünü öne sürerek ikinci kez itirazını tekrarladı. Hariciye Nazırı Nabi Bey, bu itiraza karşılık Rauf Bey'in heyet başkanı olması ve Hariciye Nezareti'nden bir müsteşarın yanlarına verilmesini teklif etmiştir. Rauf Bey'in diretmesi üzerine Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, durumun ehemmiyetini ve aciliyetini belirten bir ifade ile kendisinin görevi kabulünde ısrarcı olmuştur. Rauf Bey'in görevi kabulünün ardından, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Kurmay

[227] Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 170.
[228] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 83.
[229] Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 170.

Yarbay Sadullah Bey heyete seçilmesiyle Osmanlı'nın mütarekeyi müzakere edecek yetkili heyet oluşmuştur. Sadrazam ve Hariciye Nazırı'nın imzaları ile heyete şartların müzakeresi ve mütareke yapmaya yetkili olduklarına dair mazbata verilmiştir[230].

Mütareke heyetine verilmek üzere ilk talimatname Vahdettin tarafından hükümete gönderilmişti. Ancak Ahmet İzzet Paşa, yukarıda da bahsedilen, bu talimatların ancak sulh konferansın da tartışılabilineceğini, mütareke müzakerelerinin konusu olmayacağı şeklinde cevap vermiştir. Bu taslağın daha sonraki barış görüşmelerinde dikkate alınabileceğini ifade etmekten geri durmamıştı. Ancak bunun dışında sekiz maddelik bir talimatname hükümet tarafından hazırlanıp delegasyona verilmişti. Mezkur metin şu şekildedir[231]:

> *"1. Boğazların Küşadı (açılması): Mütareke esnasında Boğazların sefain-i tücariyye (ticaret gemileri) ve harbiyeye küşâde olması (açılması) esasını kabul ediyordu. Yalnız, Yunan harp gemilerinin duhullerine (girmelerine) müsaade edemeyiz. Boğazların istihkâmati Osmanlı kuvve-i askeriyesi tarafından muhafaza edilecektir. Hasım tarafından şiddetli ısrar olursa kontrol sıfatıyla muayyen miktarda İngiliz subaylarının bulunmasına da muvafakat edebiliriz. Bunların barış antlaşmasını müteakip Boğazları terk etmeleri şartı protokole dâhil edilecektir.*
>
> *Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarından girecek olan harp sefineleri (gemileri) iki boğaz arasında iki günden fazla kalmayarak, Karadeniz ve Adalar Denizi'ne geçeceklerdir.*
>
> *2. Askerin Terhisi: Askerin terhisine dair olan teklif esas itibariyle kabul edilecektir. Dâhilî asayişi muhafaza için barış zamanındaki miktarı tecavüz etmeyecek askerî kuvvet silâhaltında kalacaktır. Orduda bulunan yabancı subaylar ve erler, memleketlerine muayyen zamanda iade edileceklerdir.*
>
> *3. Mütarekenin yevm-i akdindekî (akdi günündeki) harp cepheleri tecavüz edilmeyecektir. Doğal olarak mütareke umum cephelere ve İngiltere ile Müttefiklerine şâmil olacaktır.*
>
> *4. Gerek dâhilde, gerek karasularında emniyet ve asayişin muhafazasını hükümet tekeffül ve taahhüt eder. Hükümet idaresinde hiçbir suretle müdahaleleri kabul edilmeyecektir. Memleketin hiçbir noktasına askerî kuvvet çıkarılmayacaktır.*

[230] BOA, MV., 249/210, Tarih: 26 Teşrinievvel 1918; Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 83-85.
[231] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları (3. Baskı), Ankara (1999), s. 34-35.

5. Karadeniz havzasında Almanların taarruzlarının gelmesine ve deniz yollarını tehlikeye sokmaları ihtimaline karşı sahillerimizde ve karasularımızda savunma önlemleri almak bize aittir. Lâkin İngilizler kendilerine kanaat gelecek tarzda denetleme hakkına malik olabilirler.

6. Mütarekeyi müteakip ticaret serbestîsini ve gemilerini mutlak surette kabul ederiz. Memleketimize hububat ve sair gıda maddelerinin ithalini çabuklaştırmalarım teklif edeceğiz.

7. Müzakereyi müteakip Almanya'nın Türkiye'ye ıkrazata (borç vermeye) devam edemeyeceği muhakkak olduğundan para yardımında bulunulması.

8. Millî gururu incitecek her çeşit istekler ret olunacaktır. Alman ve Avusturya-Macaristan askerî kuvveti ile elçilik memurları ve konsoloslarının Türkiye'yi terk etmeleri için en aşağı iki ay müddet tayin edilecektir. Türkiye dâhilinde bulunan Alman ve Avusturya-Macaristan uyrukluların memleketlerine gitmeye mecbur edilmelerini -adı geçen hükümetlerin bizim uyruklularımız hakkında aynı suretle muamele etmelerini gerektireceğinden, hâlbuki miktarı belki 15.000-20.000 geçen Osmanlı uyrukluların, özellikle öğrencilerin şu sırada yurda dönmeleri kesinlikle kabul olunamayacağından bu yolda olacak bir teklif ret edilecektir."

Sonuç olarak Mondros'ta müzakerelere giden süreçteki talimatname bu şekilde tamamlanmıştı. Osmanlı devlet ileri gelenleri savaşın sona ermesi için istekliliklerini göstermiş, İngilizler ise kendi tahayyül ettikleri barışı elde etmek için Müttefikleri ile gereken tartışmayı yapmışlardı. Geriye sadece masanın kurulması ve imzaların atılması kalmıştı. Bu masa; Limni Adası'nın askeri bir üs haline getirilmiş Mondros Limanı'nda İngiliz Agamemnon Zırhlısı'nda kurulacaktı[232].

1.8. Osmanlı Hükümeti ve İtilaf Temsilcileri Arasında Mütareke Görüşmeleri

Osmanlı Heyeti 26 Ekim 1918'de Mondros Limanı'na ulaştı. İngiliz Filosunun komuta gemisi olan Agamemnon Zırhlısı'na günün geç saatlerinde ulaşmışlardı. Heyeti karşılayan İngilizlere göre; delegasyondaki temsilcilerin daha yetkili kişilerden oluşması beklenmekteydi. İngilizlerin Boğazlara saldırı ihtimali karşısında büyük kayıplar verilebileceği kanaatinde olan Türk delegasyonu, aldıkları talimatname haricinde pek fazla direnmeden mütarekeyi elde etme eğilimdeydiler[233]. Rauf Orbay

[232] Heather Lehr Wagner, *The Division of the Middle East The Treaty of Sevres*, Chelsea House Publisher, London (2014), s. 31.
[233] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2:...", s. 323.

centilmence karşılandıklarını ve Amiral Calthorpe'un kendi kamaralarını Osmanlı Heyeti'ne vermesinden memnuniyetle bahsetmekteydi[234]. Ancak Rauf Orbay'ın iyi niyetli düşünceleri karşısında İngilizler açısından durum hiçte iç açıcı değildir. Osmanlı Heyeti'nin ruh halini erken tahlil eden İngilizleri cesaretlendiren bir durum da Avusturya-Macaristan cephesindeki hızlı ilerleme olmuştu. Almanların doğu kanadından sıkıştırılmasını öngören plan için Türkleri hızlıca savaş dışına itmek isteyen İngilizler, Avusturya-Macaristan'ın İtalyan hücumu karşısında direnememesi üzerine Osmanlı'ya teklif edilecek şartların hafifletilebilmesi görüşünden vazgeçmekteydiler[235].

Mütareke müzakereleri Osmanlı Heyeti'nin adaya ulaşmasından bir gün sonra 27 Ekim 1918 tarihinde saat 09.30'da başlamıştır[236]. Görüşmelerin henüz başında Osmanlı Heyeti'nin fikirlerine güvendiği eski esirleri General Townshend'ın görüşmelere katılmayacak olması, heyet üzerinde oldukça kötü bir tesir yaratmıştı[237]. Ayrıca Rauf Bey İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Britanya'nın diğer Müttefikler adına tek yetkili olarak Amirali atadığını bildirmekteydi[238].

Rauf Orbay anılarında müzakereler başlamadan hemen önce Calthorpe ve İkinci Amiral Seymour ile bir görüşme yaparak, burada öncelikle Osmanlı'nın savaşa giriş sebebinin Rusya olduğunu vurgulayarak konuşmasına başlamıştır. Rusya'nın başta Osmanlı için hayati risk taşıyan bir tehdit olduğunu ifade eden Rauf Bey, Çarlık idaresini deviren ihtilalin ardından, Osmanlı'nın stratejik konumunun düşünülmesini önererek, devletlerinin sulh içerisinde gelişip ilerlemesinin, İtilaf Devletleri için de faydalı olacağını ileri sürmüştü. Osmanlı Hükümeti siyasetinin, İngiliz politikasına uygun olarak sürdürüleceğine değinen Rauf Bey, bağımsızlıklarının göz ardı edileceği bir mütareke ve barışın mümkün olmadığını İngiliz Heyeti'ne belirtmiştir. Ayrıca savaşın kesilmemesi halinde, İstanbul'daki azınlıkların çıkaracağı ayaklanma ihtimali sadece Britanya Hükümeti'nin değil, Osmanlı yönetiminin de öngördüğü bir gelişmeydi. Bir iç savaş durumunda İtilaf Devletleri'nin de herhangi bir fayda elde edemeyeceğini açıkça anlatan Rauf Bey, mecbur kalınırsa Osmanlı'nın sonuna kadar savaşacağını söylemiştir. Bir saate yakın süren konuşmada Rauf Bey'in Calthorpe'tan aldığı cevap her iki

[234] BOA, HR. SYS., 2563/1, Tarih: 25 Teşrinievvel 1918; Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 89-90.
[235] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2:...", s. 323.
[236] BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918.
[237] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 142.
[238] BOA, HR. SYS., 2563/1, Tarih: 27 Teşrinievvel 1918.

devletin menfaatlerini koruyacak ve dostluğu yeniden tesis edecek bir mütareke yapılacağı yönündeydi[239]. Bu noktada ifade edilen hususlar daha önce İngiliz kabinesinin toplantısında öngörülen endişelere paralel bir görünüm arz etmektedir. Ne var ki Rauf Bey'in anlatımı özellikle makul şartlar dâhilinde bir mütarekeye önem verildiğini gösterir nitelikteydi. Elbette bunların diplomatik temenniler olmaktan fazlası olmadığı çok geçmeden anlaşılacaktır.

Nihayet tarafların haftalardır sürdürdüğü diplomatik temaslar, 27 Ekim 1918 günü sabah saat 9.30'da başlayan müzakereler ile yeni bir evreye geçmişti[240]. Oturumun başında Rauf Bey tarafından Osmanlı Heyeti'nin yetki belgeleri karşı tarafa sunulmuştur. Amiral Calthorpe ise bir yetki belgesi olmadığını beyan ettikten sonra devamla hükümetinden gelen telgrafı gösterebileceğini, müzakere için görevlendirildiğinin, Ahmet İzzet Paşa'ya bildirildiğini ifade etmiş ve söz konusu telgrafın okunması ile Calthorpe'un müzakereye memur olduğu açık bir şekilde anlaşılmıştır[241]. Ardından Britanya Hükümeti'nin kendisine vermiş olduğu talimata göre Calthorpe, ilk dört maddede herhangi bir değişiklik yapılamayacağını açıklamıştı. Hükümetinin diğer maddelerdeki bazı taleplerin kabul edilebilmesine izin verse de hükümetlerinin söz konusu dört maddede kesinlikle bir düzenleme kabul etmeyeceklerini bildiren[242] Amiral, hemen ardından birinci maddeyi okudu[243]. İngiliz tutanaklarına göre Calthorpe; *"İlk koşulumuz şudur; Çanakkale Boğazı'nın açılması ve Karadeniz'e güvenli geçiş. Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının İtilaf güçlerine devri*[244]*"* şeklindeki cümlesi ile müzakereleri başlatmıştır. Rauf Bey bu maddedeki

[239] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 90-92.
[240] BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918.
[241] BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918.
[242] Rauf Orbay'ın anılarına göre yetki konusunun tamamlanması ardından Amiral söz konusu dört maddeyi teklif ederek görüşmeleri başlatmıştı. Birinci maddede Karadeniz'e geçiş için boğazların açılması ve istihkâmların işgali, ikinci maddede Osmanlı sularındaki torpil tarlaları ile torpido kovan mevzileri vesair mânialar yerlerinin gösterilmesi ve bunları taramak, kaldırmak için gerektiğinde yardım edilmesi, üçüncü maddede İtilaf hükümetlerine mensup harp esirleri ile Ermeni esir ve tutukluların İstanbul'da toplanarak, kayıtsız şartsız İtilaf hükümetlerine teslimi, dördüncü maddede ise Karadeniz'deki torpil yerleri hakkında bilgi verilmesi istenmekteydi. Amiral bu maddelerin kesinlikle kabulünü istemiş, diğer maddeleri ancak bu şekilde pazarlığa açabileceğini Osmanlı Heyetine iletmiştir. Rauf Bey bu durumu uygun bulmayıp itiraz ettiğini ve şartların hepsinin bilinmesi gerektiğini Calthorpe'a bildirmiştir. Bu durum bir tartışmayı beraberinde getirmiş, Amiral sonunda diğer maddeleri de okumaya karar vermiştir; Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 93; BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918.
[243] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 32-33.
[244] BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918; Celal Bayar'ın Ali Fuat Türkgeldi'den aktardığına göre Osmanlı tutanaklarında "Karadeniz'e geçmek için Çanakkale ve Karadeniz Bogazları'nın

"devir edilmesi" hususuna endişeli yaklaşırken, maddenin işgal olmaksızın İngilizler lehine güvence vererek yeniden düzenlenmesini teklif etti[245].

Amiral Calthorpe, bu teklifin karşısında mevkilerin işgalinin gerekli olduğunu, Osmanlı'da bir hükümet değişikliğinde savaşın yeniden başlama riskinin bulunduğunu öne sürerek olası bir değişikliğe itiraz etmiştir. Osmanlı Heyeti'nin askeri danışmanı Sadullah Bey bu meselenin bir *"izzetinefis durumu"* olduğunu belirterek, serbest geçiş ile ilgili tüm garantilerin verilebileceğini söylemiş, gerekirse top kamalarının çıkarılabileceğinin güvencesini vermiştir. Amiral bu durumun kamuoyunda yaratacağı hislerle ilgili endişelere dair söz konusu istihkâmlardan bazılarının Almanlar tarafından kontrol edildiği iddiasında bulunsa da Rauf Bey buna cevaben Almanların o mevkileri müttefik olarak ellerinde tuttuğunu, ancak İtilafın işgalinin Osmanlı iç güvenliğine dokunacak bir husus olduğunu ifade etmiştir. Reşat Hikmet Bey de Rauf Bey'in ifadesini destekleyerek iki durumun birbirine benzemediği yönünde fikir beyan etmiştir[246]. Calthorpe Türk görüşünü anlamakla beraber dört yıl boyunca savaştıktan sonra sulh isteyen Osmanlı karşısında İngiliz Hükümeti'nin tam bir emniyet isteyeceğini belirtmiştir. Amiral Calthorpe'un ısrarı karşısında Rauf Bey, söz konusu işgale umum milletlerin dâhil olup olmayacağı yönündeki sorusuna ise evet yanıtını almıştır. Rauf Bey'in bu işgallere İtalyanlar ve Yunanlıların da dâhil olup olmadığı hususundaki sorusuna da Amiral, onların da bulunduğu şeklinde yanıt vermiştir. Rauf Bey hiçbir hükümetin bu iki devletin katılacağı işgali kabul etmeyeceğini beyan ederek özellikle Yunan askerinin istihkâmların muhtemel bir işgalde bulunmaması gerektiğini söylemiştir[247].

Buna karşılık Amiral Calthorpe istihkâmları İngilizlerin işgal etmesini, diğer devletlerin İstanbul'da temsili olarak gemilerini bulundurmalarını teklif etse de bu görüşe Osmanlı Heyeti olumlu yaklaşmamıştır. Ardından Sadullah Bey işgalin askeri açıdan gereksiz olduğunu, mevkilerin işlemez hale getirilmesi ile maksadın hâsıl olabileceğini ifade ile Osmanlı milletinin izzetinefsini muhafaza ettiğini ve bunu da devam ettirmeye kararlı olduğunu açıklamıştır. Bu noktada istihkâmlarda Osmanlı askerleri ile birlikte kontrolör

---

açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması. Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının Müttefikler tarafından işgali." Şeklinde yer almıştır; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 33.

[245] Akkor, "Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci ve Boğazlar Konusu…", s. 284.

[246] BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918.

[247] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 145-146.

sıfatıyla İngiliz ve Fransız subaylarının bulunması da gündeme gelmiş, fakat Amiral, müttefik orduları ile Osmanlı askerlerinin bir arada bulunamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Osmanlı delegeleri, aldıkları talimatlara göre; bundan ilerisi için yetkili olmadıklarını açıklamışlardı[248].

Yunan gemileri hususu ise birinci günde Amiral tarafından bir formül ile açıklanmıştı. Eğer Yunan gemilerinin de Karadeniz'e geçişinden vazgeçilmezse bile bu geçişin sorumluluğunun kendisine ait olacağı ve gerekirse gece yapılabileceği ifade edilmekteydi[249]. Rauf Orbay'ın hatıralarına göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Boğazları müdafaa imkânı yoktu. Ancak yakın zamanda haksız ithamlarla Trablusgarp'a saldıran ve aynı dönemde işgal edilen adaları çeşitli bahanelerle iade etmeyen İtalyanlar ile Türklere karşı çeşitli planlar geliştiren Yunanların Boğazlardaki işgale katılması engellenmeliydi. Bununla birlikte anlaşmaya varılamayan birinci madde hakkında Amiral Calthorpe maddenin tartışılmasını ileriye bırakarak hükümetine danışma kararı almıştır[250].

Amiral Calthorpe tartışmalara sebebiyet veren birinci maddenin görüşülmesinin ardından mayınların durumu ile ilgili olan ikinci maddeyi okumuştur. Rauf Bey'in kabul ettiği bu maddenin ardından Karadeniz'deki torpil mevkileri hakkında bilgi verilmesini içeren üçüncü madde de aynen onaylanmaktaydı[251]. Ancak Rauf Orbay bu noktada Ruslar tarafından Karadeniz'e yerleştirilen torpil mevkilerinin bilgilerine sahip olmadıklarını, sadece Osmanlı tarafından bilinenler hakkında yardımcı olabileceklerini belirtmiştir[252].

Amiral bunun ardından mütarekeye esas dördüncü maddeyi okuyarak harp esirleri ile birlikte Ermeni esirlerin ve tutuklularının İtilaf kuvvetlerine teslim edilmesini istemekteydi. Rauf Bey bu teklife karşı, hapishanelerde Ermeni bulunmadığını, Rus ve Ermeni tebaadan esir edilenlerin memleketlerine iade edildiğini söylemiştir. Ayrıca tutukluların serbest bırakılmaları için umumi af ilan edildiğini beyan etmiştir. Buna rağmen Amiral, Ermeniler hakkında kamuoyunun teskin edilmesi için mütarekeye bu maddenin konulması gerekliliğini vurgularken, umumi aftan memnun olduklarını da

[248] BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918.
[249] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 33-34.
[250] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 101-102.
[251] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 35.
[252] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 102.

ifade etmiştir. Buna karşılık Reşat Hikmet Bey hükümetin gerekli tedbirleri aldığını, Kafkasya'da kurulmuş Ermenistan Hükümeti'nin de tanındığını ve mezkûr hükümetin istediği bir kısım arazinin de kendilerine verileceğini söyleyerek böyle bir maddeye gerek olmadığını ifade etmiştir. Amiral Calthorpe ısrarla halen tutuklu Ermeni varsa İstanbul veya başka bir yerde toplanmaları gerektiğini Osmanlı Heyeti'ne bildirmiştir. Reşat Hikmet Bey her ne kadar hükümet adına garanti verse de Calthorpe, İngiltere ve Amerika kamuoyunda tepki ile karşılaşacakları endişesini taşıdıkları için bu maddenin metinde olması gerektiği yönünde ısrarını sürdürmüştür. Aynı zamanda Osmanlı delegasyonu tarafından maddenin metne dâhil edilmemesi amacıyla, esirlerin tesliminin İstanbul dışında yapılması fikri öne sürülmüştür. Maddenin değişmesine karşı olan Amiral Calthorpe ileride tekrar müzakere edilmek üzere bu konuyu atlayarak beşinci maddeye geçmiştir[253].

Beşinci madde Osmanlı Ordusu'nun durumuyla ilgiliydi. Bu maddeye göre; sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli miktarda askerin bırakılması ve bunun haricindekilerin derhal terhisi istenmiş, askeri bakiyenin belirlenmesi ise daha sonra İtilaf kuvvetlerince tespit edileceği vurgulanmıştı. Reşat Hikmet Bey miktarın Osmanlı Hükümeti ve Müttefikler tarafından ortak belirlenmesini teklif ederken, Amiral bu teklifin Osmanlı'nın oyu alındıktan sonra Müttefikler tarafından kararlaştırılması şeklinde değişiklik yapılması gerekliliğini vurgulamıştır.

Bir diğer önemli gündem ise Osmanlı donanmasının teslimi koşullarının görüşülmesiydi. Rauf Bey polis ve sair hususlar için ihtiyaç duyulacak küçük gemilerin bu maddeden hariç tutulmasını ve aynı maddede yer alan *"...iş bu harp gemileri gösterilecek liman veya limanlarda kontrol altında bulundurulacaktır"* ibaresindeki liman kelimesinin Osmanlı limanı olarak değiştirilmesini talep etmekteydi. Rauf Bey gemilerin Haliç'e bırakılması ve Yavuz (Goben) zırhlısı üzerinde Osmanlı'nın tasarruf hakkının olamayacağı, Alman bayrağı çekerek gitmesi halinde Goben'in bu hareketten men edilemeyeceği yönünde ifadelerini de ayrıca karşı tarafa iletmiştir[254]. Ancak Amiral Haliç meselesinden ziyade Goben üzerinde durarak, bu geminin Osmanlı gemisi sayıldığını, bu konuda olumlu yaklaşamayacağını belirterek niyetini ortaya koymuştur.

[253] BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918.
[254] Rauf Bey bu konuda ileri sürmüş olduğu fikir için 27 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Heyeti adına İzzet Paşa'ya bir telgraf göndererek hükümetin bu konudaki görüşlerini sormuştur. BOA, HR. SYS., 2563/1, Tarih: 27 Teşrinievvel 1918.

Bu madde son haliyle; "küçük gemiler ve güvenlik faaliyeti gösterecek basit gemiler" bırakılmakla birlikte diğer gemilerin Osmanlı limanlarında tutulmasına karar verildiği şeklinde mütareke metnine girmiştir[255].

Bu maddenin görüşülmesinin ardından, sıra antlaşmanın sonrasında çok defa gündeme gelecek ve farklı yorumlanmaya en açık maddesinin görüşülmesine gelmişti. Yedinci madde *"Mühim askeri sevk ve idare noktaları İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilecektir"* şeklinde kabul ettirilmek istenmiştir. Rauf Bey öncelikle bu maddenin açıklanmasını istemiştir. Amiral Calthorpe ise maddenin anlaşmaya konulma sebebine vakıf olmadığını ve bu maddenin bazı doğu vilayetlerinin işgali şeklinde yorumlanabileceği ihtimalini kabul ettikten sonra hükümetine danışmak için müsaade isteyerek, bir sonraki maddeye geçmiştir. Birinci oturumun son maddesi olan sekizinci madde okunmuş, buna göre; İtilaf kuvvetlerinin Osmanlı limanlarından ve demiryollarından istifade edebilmeleri istenmiştir. Rauf Bey buna karşılık Osmanlı gemilerinin de aynı serbestlikten faydalanması hususunu karşı tarafa sunmuştur. Ancak Amiral Calthorpe Türk gemilerinin işgal altında bulunanlar dâhil tüm Türk limanlarına gidip gelebileceğini, hatta yabancı memleketlere gidebilmeleri durumunda dahi herhangi bir sakıncanın olmadığını belirtmiştir. Ayrıca mütareke yapıldıktan sonra savaşa devam etme ihtimali olan Osmanlı müttefiklerinin, Türk limanlarından faydalanmasına izin verilmeyecekti. Buna göre madde yeniden yazılarak *"Bugün Osmanlı işgali altında bulunan bütün liman ve demir mahallelerinden İtilaf gemilerinin istifade etmesi ve İtilafla harp halinde bulunanlara karşı kapalı bulundurulması, Osmanlı gemileri de ticaret ve ordunun terhisi hususlarında ayniyle istifade edeceklerdir"* şeklinde düzenlenmiştir. Oturumun sonunda Reşat Hikmet Bey sulhtan sonra Çanakkale Boğazı'nın işgal altında tutulmayacağı hakkında garanti ve açıklama istemişse de Calthorpe'un tek kelimelik *"zannetmem"* cevabı ile karşılaşmıştır[256]. Birinci oturum kapandıktan sonra öğleden sonra yapılacak toplantıya kadar olan sürede Osmanlı Heyeti kendilerine sunulan mütareke şartlarını İstanbul'a şifreli bir telgrafla bildirmeye çalışmışlardır[257].

[255] BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918.
[256] BOA, HR. SYS., 2305/20, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 35-37.
[257] BOA, HR. SYS., 2563/1, Tarih: 27 Teşrinievvel 1918; Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 106.

Mütareke görüşmelerinin ikinci oturumu aynı gün öğleden sonra toplandı. Oturumun hemen başında Fransız Amiral Amet'in müzakerelere katılma talebini içeren mektubu Calthorpe tarafından Türk tarafına açıklandı. Mektupta Fransızların müzakerelere dâhil olacağı ve Amet'in Fransız Bahriye Nezareti'nden alacağı talimatlarla karar vereceği açıklanmıştı[258]. Rauf Bey, Amiral Calthorpe'un bu mektubunu açıkladıktan sonra Osmanlı Heyeti'nin fikrini sordu. Rauf Bey anılarında ve hükümete gönderdiği telgrafta bu teklife karşı Calthorpe'un İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafa atıf yaparak İtilaf hükümetleri adına tek başına mütareke yapmaya yetkili olduğunu hatırlatmıştı. Yine aynı konuşmasında Rauf Bey oturumlardan önce Calthorpe'un gösterdiği telgrafla bu durumun teyit edildiğini söylemiş, Amet'in yazdığı gibi Fransızların kendi heyetiyle görüşmelere katılmasının mevcut durumu değiştireceğini ifade etmiştir. Rauf Bey bu yeni durumda meseleyi hükümete arzetmek ve yeni talimatlar istemek durumunda kalacağını söylemiştir. Calthorpe bu görüşü doğrulayarak İtilaf hükümetlerinin ayrı ayrı heyet tespiti ile müzakerelere katılmalarının süreci uzatmak haricinde hiçbir işe yaramayacağını, Fransız Amirale bildireceğini söylemiştir. Tarafeynin görüşmelerin bir an önce tamamlanması konusundaki görüş birliği ile müzakerelere devam edildi[259]. Mondros'ta bulunan Amiral Amet, hükümetinin talebi üzerine, İtilaf Devletleri'nin Akdeniz Başkomutanı Amiral Dominique M. Gauchet'in temsilcisi olarak görüşmelere katılmayı istemişti. Buna rağmen Amiral, iki tarafın ortak kararıyla, Calthorpe tarafından Agamemnon'a davet edilmedi[260].

Fransızların daveti meselesinin iki devletin ortak görüşü ile göz ardı edilmesinin ardından dokuzuncu maddeye geçildi. Bu maddeye göre İstanbul, İtilaf donanması için bir üs olarak kullanılacak ve Osmanlı tersanelerinin tamir işlerini kolaylaştırmak için İtilaf donanmasının hizmetine sunulacaktı. Calthorpe bu maddeyi okuduktan sonra kısa bir izahat yapmıştı. Bu madde ile İtilaf donanmasının, Karadeniz'de Almanlarla gireceği muhtemel çarpışmalardan dolayı oluşacak hasarların en yakın Osmanlı tersanesinde onarılması amaçlanmaktaydı. Türk delegasyonun diplomat üyesi Reşat Hikmet Bey, maddenin zikredilen amacı aştığını iddia ederken Rauf Bey ise İstanbul'da çeşitli asayiş sorunlarına sebebiyet vereceği iddiasıyla bu maddeye karşı çıkmış, İtilaf gemilerinin

[258] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 38.
[259] BOA, HR. SYS., 2563/1, Tarih: 27 Teşrinievvel 1918; Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 107.
[260] Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 326.

İzmit'te tamirinin mümkün olabileceğini söylemiştir[261]. Buna göre Osmanlı Heyeti, İstanbul'a gelmesi muhtemel İtilaf donanmasının önünü kesmeye çalışmış ise de Calthorpe'un maddenin aynen kabulünde ısrar etmesi üzerine tartışmalar sonraki müzakerelere bırakılmıştır.

Onuncu madde ise Toros tünellerinin işgalini ihtiva etmekteydi ve Rauf Bey'e göre bu maddenin amacı Adana'nın işgali niyetini taşımaktadır[262]. Maddenin görüşmelerinde Osmanlı Heyeti tarafından, mütarekeden sonra Osmanlı Ordusu'nun büyük bir kısmı terhis olacağından, bu bölgenin işgaline ihtiyaç kalmayacağı belirtilmiştir. Toros tünellerinin tahribinin ise İtilaf menfaatlerine uygun olmayacağı ileri sürülmüştür. Amiral Calthorpe bu maddenin de çıkarılmasına karşı direndi ve maddenin müzakeresi ileri atıldı[263].

Hemen ardından, Türk Ordusu İran'ın kuzey batısında ve Mavera-yı Kafkasya'dan çekilmesini ön gören on birinci maddeye geçildi. Buna göre söz konusu bölgedeki Osmanlı askerleri savaş öncesi konumlarına çekilecekti. Rauf Bey, İran'ın kuzey batı bölgelerinin boşaltılmasını olumlu karşılamış olsa da Bakü'ye kadar giden ordunun bu bölge ahalisinin isteği üzerine asayişi sağlamak için orada bulunduğunu ifade etmiştir. Bu coğrafyadan da çekilebileceklerini söyleyen Rauf Bey, Brest-Litowsk Antlaşması ile alınan üç sancak (Kars, Ardahan, Batum) boşaltılacak olursa bölgenin sahipsiz kalacağını ilave etmiştir. Bu üç vilayetin, Berlin Antlaşması'nda savaş tazminatı olarak verildiği söylenmiş, Kıbrıs ile ilgili antlaşmada da bu coğrafyanın söz konusu edildiği hatırlatılmıştır. Sonuç olarak Calthorpe bu görüşe saygı duymuş, ilgili sancakların gerekli görüldüğü takdirde Müttefikler ile müzakere sonucu boşaltılacağını söylemiştir. Neticede ilgili madde bu kapsamı şamil bir halde revize edilmiştir[264].

Konferansın bir sonraki konusu Osmanlı'nın haberleşmesini İtilafa teslim eden on ikinci madde üzerineydi. Madde; *"Telsiz-telgraf ve kablo istasyonlarının Müttefikler tarafından idaresi"* şeklinde düzenlenmişti. Rauf Bey, bu ibareye çekinceli yaklaşmıştı. Bu maddenin konulmasında İtilaf güçlerinin hareketlerinden düşmanın haberdar edilmesi endişesi varsa, sorumluluğu Osmanlı hükümetinin üstlenebileceğini ifade eden Rauf Bey, Berlin ve Viyana'ya çekilecek telgrafların İtilaf yetkililerine gösterilmesinin

[261] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 38-39.
[262] BOA, HR. SYS., 2563/1, Tarih: 27 Teşrinievvel 1918.
[263] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 107-108.
[264] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 38-39.

sıkıntı yaratmayacağını, fakat Anadolu'ya çekilen telgrafların gösterilmesinin hükümeti, vazifesini yapmaktan alıkoyacağını belirtmiştir. Reşat Hikmet Bey ise mütareke yapıldığı takdirde, Alman ve Avusturya-Macaristan heyetlerinin memleketlerine döneceğini, buralardaki Osmanlı elçilerinin geri geleceğini belirterek, bu ülkelere çekilecek telgrafların kontrolüne dahi ihtiyaç olmadığını eklemiştir. Amiral Calthorpe ise maddenin lüzumlu görülmesinde Alman taraftarı Türkleri gerekçe göstermekteydi. Rauf Bey, Amiral Calthorpe'un bu görüşüne karşılık Avrupa'ya çekilecek hususi telgrafların kontrolüne razı olabileceklerini ancak hükümet haberleşmesinin bundan ayrı tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konu üzerinde anlaşılamamış[265] ve tekrar görüşülmek üzere sonraki müzakerelere bırakılmıştır[266].

On üçüncü madde Amiral Calthorpe tarafından *"Denize, cihet-i askeriyeye ve ticarete ait madde ve malzemelerin tahripten men'i"* şeklinde teklif edildi. Rauf Bey maddenin amacını anlamadığı için izahat istemişti. Calthorpe ise bu maddenin neden istendiğini hükümetine sormak üzere ileri bırakılmasına karar vererek on dördüncü maddeye geçmiştir. Söz konusu maddede kömür, akaryakıt ve deniz levazımının Türkiye'deki kaynaklardan satın alınmasına kolaylık gösterilmesi istenmekteydi[267]. Rauf Bey söz konusu ürünlerin memleketin ihtiyaçlarına dahi yetmediğini, İtilaf hükümetlerine bunların satışı durumunda Osmanlı'nın sıkıntı yaşayacağını söylemiştir. Amiral ise Osmanlı'nın ihtiyaçları giderilmeden bu malzemelerin satın alınması gibi bir durumun mümkün olmadığını belirtmekle birlikte sözü edilenlerin ihtiyaç fazlası ürünler olduğunu ifade etmiştir.[268] Nihayetinde madde "memleketin ihtiyaçları temin olunduktan sonra" ibaresi ile nitelenerek son halini almıştı. Buna göre ilgili malzemeler Osmanlı ihtiyaçları karşılandıktan sonra da memleket haricine çıkarılmayacak buradaki Müttefiklerin ihtiyaçları karşılanacaktı[269].

Mütareke müzakerelerinin en önemli maddelerinden bir tanesi de demiryolları konusundaydı. İtilaf hükümetleri Bakü ve Batum'un işgalinde de bu madde kapsamında hak sahibi olurken, Mavera-yı Kafkasya'daki demiryolları dâhil tüm ulaşım ağı İtilaf

[265] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2:…", s. 328.
[266] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 108-109.
[267] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 39.
[268] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 110-111.
[269] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 40.

Devletleri kontrolüne bırakılacaktı. Buna karşılık Rauf Bey maddenin Osmanlı hükümetinin görevini yerine getiremez hale düşüreceğini söyleyerek itiraz etmiştir[270].

Mütarekenin on beşinci maddesi de Osmanlı Heyeti tarafından itirazla karşılanmıştı. Rauf Bey ilk etapta maddede yer alan *"itilaf kontrol subaylarının idaresi"* ibaresini "teftişi" olarak değiştirmek istemiş ise de Calthorpe bu teklifi benimsememiştir. Demiryollarının serbest olması ve tam kontrolü hakkında iki taraf arasında görüş ayrılıkları vardı. Burada yorum farklılığına sebep olan husus, Osmanlı ve Kafkasya ayrımıydı. Osmanlı Heyeti Kafkasya için serbest kontrol fıkrasının uygulanabileceği görüşünü kabul ederken, Osmanlı toprakları için aynı düşünceyi taşımamaktaydı. Buradaki farklılık Kafkasya'nın Osmanlı toprağı olmadığı, sadece bir denetim bölgesi olmasından kaynaklanmaktaydı[271].

Reşat Hikmet Bey bu noktada devreye girerek, "*İngilizlerin Osmanlı memleketlerindeki demiryollarından faydalanmaları daima mümkündür. Onun için böyle bir fıkra eklenmesini fazla buluyorum*" sözü ile görüşünü dile getirmişse de Amiral Calthorpe maddenin Osmanlı Heyeti'nin talep ettiği şekilde değiştirilmesi durumunda mütareke şartlarını İngilizlerin değil Osmanlı İmparatorluğu'nun belirlediği algısına yol açılabileceği endişesini karşı tarafa iletmiştir. Rauf Bey ise bu konuyu anılarında naklederken Amiral'in sözü karşısında *"demiryollarının tamamen İtilaf emrine verilmesi durumunda halkın ihtiyaçları ve terhis edilecek ordunun memleketlerine dönmesi noktalarında sıkıntılar yaşanacağını"* belirtmiştir. Buna karşılık Calthorpe ülkenin ihtiyaçlarının dikkate alınacağını ve bu hükmün maddeye eklenebileceğini vurgulamıştır. Ancak bunu söylerken maddedeki asıl amacın; İtilaf güçlerinin sevkiyat ihtiyacı olduğunda trenlerin zevk ve sefa gezileri gibi sebeplerle meşgul edilmesinin engellenmesi olduğunu söylemiştir[272]. Bu maddeye dâhil olan Kafkasya hususunda ise Osmanlı Hükümeti, Bakü'yü gözden çıkarmış ve işgaline razı olduğunu maddeye eklemiştir[273]. Söz konusu maddenin görüşmeleri İngiliz kayıtlarına göre nihai halini alırken Türk kayıtlarına göre ise nihai halini almadan bir sonrakine geçilmişti[274].

---

[270] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 111-112.
[271] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 40.
[272] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 112.
[273] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 41.
[274] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 156.

Calthorpe on altıncı maddeyi okuyunca müzakerelerde yeni bir tartışmanın daha fitilini ateşlemiştir. Çünkü bu madde "*Hicaz, Asir, Yemen, Suniye, Kilikya ve Mezopotamya'da bulunan garnizonların en yakın İtilâf komutanına veya Arap mümessiline teslimi"* şeklindeki bir madde anlaşmaya konulmak istenmiştir[275]. Burada Osmanlı açısından oldukça onur kırıcı bir hadise mevcuttu idi ki; mütareke tartışmalarındaki ilk nokta garnizonların teslimi değil, buradaki askerlerin tahliye edilmesi üzerineydi. Rauf Bey'in bu hususta itiraz ve teklifine Amiral Seymour *"savaşın bitirilmemesi halinde söz konusu coğrafyada kuşatılmış birliklerin zaten esir edileceğini, mütarekeden sonra barış anlaşması yapılamayıp savaşa yeniden başlanırsa Osmanlı'nın bu askerlerden faydalanması ihtimali olduğunu söyleyerek oradaki askerlerin ancak sulh sonrası iade edilebileceğini"* belirtmiştir. Ayrıca Reşat Hikmet Bey maddede Kilikya'nın bulunmasına da itiraz etmiştir. Mütareke durumunda orduların yerlerinde kalmasının icap ettiğini söyledikten sonra savaş hattının gerisinde kalan Kilikya'daki Osmanlı askerinin İngiliz hattına giderek *"bizi teslim alın"* demesi anlamı taşıdığını söyleyen Reşat Hikmet Bey, amacın bu olup olmadığını açık bir dille sorduğunda Amiral Seymour'un *"evet"* cevabı ile karşılaşmıştır. Rauf Bey ise bu maddeye dair, İtilaf kuvvetlerinin işgal ettiği hattın gerisinde kalmış bölgelerdeki Osmanlı kuvvetlerinin bulundukları yeri boşaltmalarının görüşülebileceğini söylemiştir. Ancak Türk ordusunun hattının arkasında bulunan Kilikya'nın işgaline razı olunamayacağını ve oradaki birliklerin teslim olmasının söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Reşat Hikmet Bey ise bir sonraki itirazını *"Arap temsilcileri"* ifadesindeki kastı nedeniyle yaptı. Amiral Seymour burada atıf yapılanın Mekke Emiri olduğunu söylemiştir. Reşat Hikmet Bey maddedeki *"Arap temsilcileri"* ifadesinin silinmesini sağlamakla beraber Hicaz'da bulunan kuvvetlerinin Cidde ve Yenbu limanlarındaki İngiliz kuvvetlerine teslim olmak sureti ile bölgeyi boşaltmalarının uygun olacağı ve isyancılara teslim olmalarının mümkün olmayacağı yönünde bir teklifte bulunmuş, Amiral Seymour ise bu isteği kabul etmiştir. Maddenin son halinde, İngiliz delegasyonunun Kilikya hususu için hükümetlerinden açıklama isteyeceği kararı ile bir sonraki maddeye geçildi.

Arap coğrafyasına yönelik on altıncı maddenin tamamlayıcı niteliğinde olan on yedinci ve on sekizinci maddelerden, on yedincisinde Trablus ve Bingazi'de kalan Osmanlı subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslimi teklif edilmekteydi. Bu teklif Türk

[275] Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 45.

heyeti tarafından reddedilmiş, görüşmeler ertesi güne ertelenerek on sekizinci maddeye geçilmiştir. Yine Trablusgarp ile alakalı olan bu madde ile Trablus, Bingazi ve Misrata'da işgal edilmiş limanların en yakın İtilaf garnizonuna teslimi istenmekteydi. Rauf Bey bu teklif karşısında bölgeye fiilen hâkim olmadıklarını ve anavatandan oldukça uzak olduğunu hatırlatmıştır. Limanların boşaltılması yönünde emir verebileceklerini, ancak emrin uygulanmasını sağlayacak kudrete sahip olmadıklarını söylemiştir. Uşi Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyen İtalyanlardan bahseden Rauf Bey, uygulanması konusunda tereddütlerin olduğu bir maddeyi kabul edemeyeceklerini dile getirmiştir. On sekizinci madde hakkındaki karar bir önceki maddenin kararlaştırılmasının sonrasına bırakılmıştır[276].

Calthorpe'un geçtiği bir sonraki madde Osmanlı Heyeti'nin şiddetle itiraz ettiği bir hüküm içermekteydi. Amiral Calthorpe'un okuduğu maddeye göre; *"...Osmanlı İmparatorluğu'ndan savaş sırasında Müttefikleri olan Alman ve Avusturya'nın askerleri, sivil memurları ile birlikte tebaasından olanları en yakın İngiliz ve Müttefik komutanlara teslim etmeleri..."* istenmekteydi. Rauf Bey bu teklife şiddetle karşı çıkmıştır. Rauf Bey, Amiral Calthorpe'a cevap verirken bu maddenin *"insanlık kaidelerine aykırı olduğunu",* Osmanlı'nın kurulduğu günden itibaren hiçbir dostunu düşmana teslim etmediğini belirmişti. Buna karşılık milletinin birçok tehlikelere maruz kaldığını, fedakârlıkla sonuç ne olursa olsun böyle bir hamle yapmadığını söyleyerek, konuşmasına devam eden Rauf Bey, böylesine bir şeyi yapmaktansa ölümü tercih edeceklerini ifade etmiştir. Rauf Bey bu maddede ısrarcı olunursa karşı tarafa görüşmeleri kesecekleri tehdidinde dahi bulunmuştur. Buna karşılık ilgili kişilerin en kısa sürede memleketlerine dönmelerinin sağlanması noktasında güvence vermiştir. Calthorpe Osmanlı Heyeti'nin bu itirazını anlamış, maddenin müzakeresini ileri bir tarihe bırakmıştır. Bu maddenin ardından 19.25'te oturuma son verilerek birinci gün tamamlanmış oldu[277].

Mütareke müzakerelerinin ilk günü İngilizler açısından oldukça verimsiz geçmişti. Görüşülen 19 maddeden 9'u nihai halini alırken 6 madde taraf hükümetlerin tasdikine bırakılacak şekilde onaylanmış, 4 maddenin ise görüşülmesi sonraki güne

[276] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 113-114; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 41-42; Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 157-158.
[277] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 115-116; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 42.

bırakılmıştı[278]. Osmanlı Heyeti için asıl endişe ilk günün sonuna kadar alamadıkları taslak metnin tamamını elde etmeleriyle başladı. Osmanlı'nın genel ruh halinden dolayı bunalımda olan Heyet, ateşkes şartlarının İngilizler tarafından önem sırasına göre düzenlendiğini fark etmemişlerdi. İlk gün tamamlandığında Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya gönderilen telgrafla gelinen durum ve müzakere edilen ateşkes detayları özetlenmiştir[279].

Bunun yanısıra Müttefikler adına Calthorpe, İngiliz Hükümeti'nden onayı beklenen değişiklikler olsun veya olmasın, şartları kabul etmek ya da görüşmeleri kesmek noktasında tam yetki istemiştir. Calthorpe hükümetine çektiği telgrafta Türklerin işgal ve içişlerine müdahale olarak değerlendirilebilecek maddelere karşı duyarlı olduğunu iletmiştir. Boğazlardaki İngiliz ve Fransız işgal gücünü sınırlamayı teklif ederek bu değişiklikle başbakanlarından bu maddeye onay istediğini bildiren Calthorpe, ilk dört maddenin bu şekilde kabul edilmesi durumunda kalan yirmi maddenin daha iyi oranda korunacağına dair umutlu olduğunu söylemiştir.

Calthorpe'un müzakere başlangıcında benimsediği tavır görüşmelerdeki psikolojik üstünlüğünü tetikleyen bir diğer unsur olmuştur. Osmanlı tarafının çaresizliğini de sezen Calthorpe, ilk gün maddeleri tek tek açıklayarak Osmanlı Heyeti'nin metnin bütünü üzerinde yapabileceği teklifleri engellemiştir. Aynı zamanda itiraz edilen maddeleri hükümete sormak veya ertesi gün görüşmek üzere tehiri ile kapsamlı maddeleri tartışmaktan kaçınmıştır[280]. Ali Fuat Türkgeldi'ye göre; Osmanlı Heyeti birinci ve yedinci maddeyi ağır bulmakla birlikte bazı değişikliklerin yapılabilmesi ümidini taşımaktaydı. Ancak Calthorpe'un psikolojik üstünlük kurma politikası ikinci oturumda da etkisini göstermiş, Osmanlı Heyeti'nin karamsarlığını tetikleyen bu durum burada da devam etmiştir[281].

28 Ekim 1918 Pazartesi günü öğleden önce herhangi bir oturum yapılmamıştır. Amiral Calthorpe aynı günün sabahında Londra'nın birinci madde hakkındaki cevabını almıştı.

---

[278] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 159.
[279] 27 Ekim tarihli "7 numaralı telgraf" olarak literatürde yer alan bu metin, Türklerin müzakereler hakkındaki intibaını yansıtmaktaydı. Telgrafa göre şartların Müttefikler arasındaki tartışmalarla önceden kararlaştırıldığı anlaşılmaktaydı. Müzakerelerde hâkim olan durum ise şartlardaki değişiklilere İngilizlerin yanaşmadığı merkeze bildirilmiştir. Antlaşmanın Osmanlı lehine yapılacak değişikliklerle kabulü için yetki verilmesi veya müzakerelerin kesilerek geri dönmeye müsaade edilmesi için hükümetin kararı istenmiştir; BOA, HR. SYS., 2563/1, Tarih: 27 Teşrinievvel 1918; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 53.
[280] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2…", s. 328-329.
[281] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 160.

Buna göre, Türklere Boğaz istihkâmlarının sadece İngiliz ve Fransız birliklerince işgal edileceğine dair güvence verilmesine müsaade edilirken, ilgili maddenin değiştirilmeden aynı kalması istenmişti. Osmanlı delegasyonunun İstanbul'a çektiği telgrafın cevabı ise henüz kendilerine ulaşmamıştı. 27 Ekim günü olumsuz hava şartları İstanbul ile kablolu veya kablosuz iletişimi engellemişti. Rauf Bey fırtına nedeniyle kesilen iletişim sorununu çözmek için çareler aramaktaydı[282]. İletişimsizlik, Calthorpe'un aceleciliği ile birleşince tamiri mümkün olmayan hasarlara neden olabilirdi. Müzakere sürecinin başladığı dönemde Townshend ile iletişimini sağlayan Yüzbaşı Tevfik Bey'i Çeşme'ye gönderen Rauf Bey, bu sayede İstanbul ile temas kurulmasını ummaktaydı[283]. Bu şekilde merkez ile iletişimi kopan Osmanlı Heyeti müzakereleri sağlıklı bir şekilde yürütememek durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

Amiral Calthorpe öğleden sonraki oturumu Londra'dan aldığı telgrafla açmıştır. Birinci maddede işgali söz konusu olan istihkâmlara sadece İngiliz ve Fransızların yerleşeceği konusunda garanti verildiğini açıkladıktan sonra maddenin metindeki halinin değiştirilemeyeceğini belirtmiştir[284]. Türk tarafı henüz başkentten cevap alamadığı için bu maddeye her hangi bir yorum getirememiş ve bu madde üzerinde taraflar kesin bir uzlaşı sağlayamamışlardır[285].

Önceki günden kalan bir diğer madde ise işgalleri meşru hale getirmeyi amaçlayan yedinci maddeydi. Amiralin bu madde için aldığı cevaba göre; tüm Osmanlı garnizonlarının değil karışıklık halinde bazı stratejik noktaların kastedildiği Osmanlı Heyeti'ne bildirilmekteydi. Osmanlı Heyeti tarafından tutulan kayıtlarda ve Rauf Bey'in hatıralarında ise *"herhangi bir askeri sevk noktası"* ifadesinin eklenmesinin teklif edildiği aktarılmaktadır. Yedinci maddeden hemen sonra limanların kullanımı hakkındaki dokuzuncu madde ile ilgili bir açıklama yapan Amiral Calthorpe, İstanbul'u üs olarak kullanmak yerine İzmit'te bulunmanın Müttefikler adına sorun olacağını söylemiştir. Ona göre; Karadeniz'de ihtiyaç hâsıl olduğunda, bu güzergâha çıkmanın dahi iki üç saat kaybettireceği önemli bir sorundu[286]. Calthorpe, bu maddenin

[282] Rauf Bey İzmir 8. Ordu Kumandanı Cevat Paşa'ya gönderdiği telgraflar dahi ancak 30 Ekim tarihinde Paşa'ya ulaşmıştır. BOA, HR. SYS., 2563/6, Tarih: 30 Teşrinievvel 1918.
[283] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 162.
[284] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 42.
[285] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 163.
[286] Rauf Orbay'ın hatıralarında üç dört saatlik zaman kaybı olarak geçmektedir; Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 117.

tartışmalarında sekizinci maddeye göre Osmanlı limanlarından İtilaf donanmasının yararlanması kabul edilmişken, bu maddeye neden itiraz edildiğini anlamadığını beyan etmiştir. Rauf Bey, bu itiraza bir denizci olarak izahat getirerek, deniz üssü ve demir yerinin farklı olduğunu söylemiş, herhangi bir zorlayıcı nedenle İtilaf gemilerinin bir limana sığınması ile bu limanı donanma için sürekli tamir ve cihazlama merkezi haline getirmesinin birbiri ile aynı durumlar olmadığını açıklamıştır. Bu maddedeki halin doğrudan işgal demek olduğunu ve bunu kabul edemeyeceklerini beyan etmiştir. Bu noktada Amiral Calthorpe İstanbul'un üs olarak kullanılması hükmünün çıkarılması kaydıyla maddenin kabulünü istemiştir[287].

Rauf Bey, Toros tünellerinin işgali hakkında Adana'nın boşaltılması meselesinde taşıdığı endişeyi düşünerek muhataplarını Adana'nın boşaltılmamasına ikna edebileceği tahayyülü ile İstanbul'u deniz üssü olmaktan kurtarmak amacını gerçekleştirmek için teklife razı olduğunu belirtmiştir. Ne var ki Calthorpe bu iki maddenin kabulü için yedinci maddeyi gözden çıkarmıştı. Ancak İngilizlere göre Türkler dokuzuncu maddeye odaklandığı için İngilizler açısından demiryolları hususunda önem taşıyan onuncu madde hakkındaki bu teklife razı olmuşlardı. Bu noktada Osmanlı Heyeti yedinci maddeyi antlaşmadan çıkarabilecek bir fırsatı kaybetmiş oluyordu.

Bunun ardından görüşülen muhaberat ile ilgili on ikinci ve on beşinci maddeler iletişim ve ulaşım yolları üzerindeki kararları içermekteydi. On ikinci madde hakkında yapılan görüşmeler neticesinde *"hükümet haberleşmesi hariç telsiz telgraf ve kabloların İtilaf denetiminde olması"* şeklinde düzenlenerek bu haliyle kabul edilirken, on beşinci madde de benzer şekilde, etraflıca tartışılmadan karara bağlanmıştır. Buna göre; bütün demiryollarının İtilaf kontrol subaylarının denetimine alınması, Osmanlı kontrolü altında olan Mavera-yı Kafkasya'daki demiryollarının da buna dâhil edilmesi kabul edilmiştir. Buna ek olarak Kafkasya'daki demiryollarında İtilaf memurlarının serbest ve tam idaresi kabul edilirken, Osmanlı demiryolları için halkın ihtiyaçları gözetilecekti. Bu maddeye Batum'un işgalinin de dâhil olduğu, Bakü'nün işgali hususunda ise Osmanlı Hükümeti'nin itirazda bulunmayacağı kayda alınmıştır[288].

[287] Onuncu madde Osmanlı Heyeti'nin bir gün önce net bir şekilde itiraz ettiği Toros tünellerinin işgali hakkındadır. Amiral burada bir geri adım atıyormuş gibi görünerek diğer maddenin değiştirilmeden kabulünü sağlamayı amaçlamıştır.
[288] Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 36-37.

Hemen ardından ise on altıncı maddeye geçilmiştir. Mekke yakınlarındaki Taif'de bulunan Osmanlı muhafaza kuvvetlerinin Araplara teslim olduğuna atıf yapılarak teklifin insani amaç taşıdığı iddia edilmiştir. Araplara teslim olmayan ve durum itibariyle İngilizlerin teslim alamayacağı askerlerin çölde ölüm tehlikesi ile karşılaşacaklarını söyleyip, yine de bu gibi zor durumda kalmış kuvvetlerin teslim alınması için ellerinden gelen tüm imkânların seferber edileceği sözüne ilaveten İngilizler, *"Arap mümessilleri"* ifadesinin kaldırılacağını taahhüt etmişlerdir. Rauf Bey bu noktada cephe gerisinde kalmış, bağlantı durumu kesilmiş birliklerin İngilizlerce teslim alınması talebinin haklı bir düşünceye dayandığını aktarmaktadır. Buna göre seyyar orduların geri çekilmesinden sonra zaruri nedenlerle bu alanda kalan askerler, Bedeviler tarafından vahşice öldürülmüş, aşiret reisleri de bu duruma sessiz kalmıştır. Reşat Hikmet Bey imkânlar dâhilinde İngiltere hükümetinin ellerinden geleni yapacaklarına inandıklarını söylemiş ve bu maddenin görüşmelerine nihayet verilmiştir[289].

Amiral Kilikya bölgesi ile ilgili olarak buradaki hükmün, Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesi şeklinde değiştirilmesini teklif etti. Reşat Hikmet Bey, burada geri çekilecek askerlerden kastın garnizonlar mı olduğunu sorarken, Calthorpe, bütün Osmanlı askerlerinin çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Reşat Hikmet Bey devamında, buradaki isteğin İngiliz askeri birliklerinin yakınlarında, Osmanlı kıtalarının bulunmasının bir sorun oluşturduğunun farkına vararak, memurların bulunmasında sakınca olmayacağını söylemiştir. Calthorpe ise antlaşma şartlarını Müttefiklerin belirlediğini ifade ederken, sadece askerin Adana bölgesinden çekilmesinin istendiğini ve memurlardan bahsedilmediğini eklemiştir. Belirsiz konuşmalar üzerine bu madde yine üzerinde uzlaşılamayıp ileri bir oturuma bırakılmıştır.

Hemen ardından ise on yedinci madde tekrar okunarak görüşmeler sürdürülmüştür. Reşat Hikmet Bey, buradaki subayların daha önce de geri getirilmesi için girişimlerde bulunulduğundan bahsederek, önceki dönemde İtalyan elçisi ile yaptığı görüşmede, buradaki subaylara İtalyanlar aracılığı ile dönmeleri emredildiğini ancak dönmediklerini, getirmek için kuvvet göndermek istediklerinde ise İtalyan elçinin olumsuz cevap verdiğini belirtmiştir. Reşat Hikmet Bey, bunun taahhüt ve uygulama imkânı olmadığına vurgu yaparken Rauf Bey, ilgili subayların dönmelerine dair emir

[289] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 42-44

verilmesini, dinlemezlerse Osmanlı İmparatorluğu ile alakalarının kesilmesini öngören şekilde maddenin revize edilmesini teklif etmiştir. Sonuçta madde *"Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subaylarının İtalyanlara teslim olmasının emredileceği, emre itaat edilmemesi halinde kendileri ile iletişim ve yardımın kesileceğine"* dair düzenlenip kabul olunmuştur. Yine Rauf Bey maddenin kabulünün hemen ardından harp nedeniyle memlekete dönemeyen Şehzade Osman Fuat Efendi'nin getirilmesi mevzusunu açmış, Calthorpe bunun anlaşmaya eklenmesini doğru bulmadığını, ancak Britanya'nın diplomatik olarak çaba sarf edeceğini taahhüt etmiştir[290].

Bundan sonra önceki günden kalan son konuya, Alman ve Avusturyalıların teslimine dair on dokuzuncu maddenin yeniden tartışılmasına geçildi. Osmanlı Heyeti Almanya'da on beş binden fazla Osmanlı vatandaşı olduğundan bahsederek bu teklifin kabulü halinde Almanların misli ile karşılık vereceği hususundaki endişelerini dile getirerek maddenin reddini istemiştir. Ancak Calthorpe bu durumun savaşın tatsız gelişmelerinden biri olduğunu söyleyerek Almanya ve Avusturya-Macaristan vatandaşlarının mütarekeden sonra Osmanlı sınırları içerisinde kalmalarına razı olamayacaklarını söylemiştir. Rauf Bey ise bu durumda memleketlerine dönmelerinin sağlanması şartı ile Osmanlı'dan ayrılmalarını kabul edecekleri cevabını vermiştir. Mevzubahis maddenin *"Alman ve Avusturya-Macaristan tebaasından olanlarla birlikte askeri ve sivil memurların bir ay içinde, merkezden uzak mevkilerde olanların ise bir aydan sonra en kısa süre içinde Osmanlı ülkesini terk etmelerine"* şeklinde düzenlenmesine karar verilmişti[291].

Önceki günden kalan maddelerin tamamlanmasının ardından diğer antlaşma maddelerinin müzakeratına devam edildi. Amiral Calthorpe tarafından okunan "*Türk kuvvetlerinin, konuş, teçhizat, silah, cephane ve nakliyesi hakkında verilecek emirlere itaat olunması*" maddesine Rauf Bey karşı çıkmıştır. Rauf Bey'e göre bu madde Osmanlı birliklerinin askeri ve ticari vasıtalarla yurt dışına veya ihtiyaç halinde İtilaf Devletleri'nin savaştığı cephelere gönderilmesine varacak kadar geniş bir anlam çıkarılabilecek haldeydi. Calthorpe bu itiraz karşısında ordunun tasfiyesini öngören beşinci maddeye "*İşbu askeri kuvvetlerin miktarı ve vaziyetleri İtilaf hükümetleri*

[290] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 121-122.
[291] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 42-44; Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 117-121; Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2...", s. 331; Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 164-167.

tarafından, Osmanlı Devleti ile görüşüldükten sonra kararlaştırılacaktır" hükmünün eklenmesi karşılığında yirminci maddenin "*Beşinci madde gereğince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait silah, cephane, teçhizat ve nakil vasıtalarının kullanılması tarzına dair verilecek talimata riayet edilecektir*" şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir. Rauf Bey, teklifin bu halini de sakıncalı bulurken, Osmanlı Heyeti bu noktada müzakereyi keserek dinlenmeye çekilmiştir.

Delegasyon, diğer maddelerin görüşülmesi ve mütareke hakkında kararın en son verilmesi düşüncesi ile saat altıda masaya geri dönmüştür. Görüşmeler yirmi birinci maddenin okunması ile buna göre; *"iaşe ve ikmal işlerinin kontrolü İtilaf subaylarına verilecekti*". Osmanlı Heyeti, bu noktada kastın ne olduğuna dair bir açıklama istemiştir[292].

Müzakerelerde bir sonraki konu Türk savaş esirleridir. İngilizlerin "*Türk harp esirleri İtilaf kuvvetleri nezdinde muhafaza edilecektir*" hükmünü mütareke metnine yirmi birinci madde olarak koydurmak istemesine karşılık Rauf Bey, İtilaf esirleri gibi Osmanlı esirlerinin de geri verilmesini karşı tarafa iletmiştir. Bunun kabul görmemesi karşısında, kırk yaşından büyük olanların iadesini talep eden Rauf Bey, bundan da olumlu sonuç alamamıştır. Buna karşılık Rauf Bey esirlerin mübadelesine dair Bern Antlaşması'na[293] atıf yaparak İngilizlerin de söz konusu anlaşmaya taraf olduğunu hatırlatmıştır. Mütarekede bu anlaşmanın göz ardı edilemeyeceği ifade edilerek, "*Sivil harp esirleriyle askerlik yaşı dışında olanların tahliyesi nazarı dikkate alınacaktır*" hükmünün maddeye eklenmesi sağlanmıştır[294]. Bu haklı gerekçe karşısında Britanya tarafı da durumu kabullenmek zorunda kalmıştır.

Bu maddede uzlaşılmasının ardından yirmi üçüncü maddenin müzakeresine başlanmıştır. Buna göre İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştaki Müttefikleri ile ilişkilerini kesmesini istemekteydi. Madde bu hali ile mali anlamda Osmanlı için sıkıntı yaratmaktaydı. Savaş döneminde, Alman hazine tahvilleri karşılığında Berlin'de basılan

[292]Rauf Bey anılarında bu konuda kendilerine yeterli açıklama yapılamadığını söyleyerek maddenin sonraya bırakıldığını belirtmiştir. Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 121-122; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 44-45; Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 45.

[293] Bern Antlaşması, savaş esirlerinin durumunun iyileştirilmesi amacıyla 28 Aralık 1917'de Osmanlı Devleti ile İngiltere, 23 Mart 1918 tarihinde ise Fransa ile imzalanmıştır. Padişah 8 Nisan 1918 tarihinde İngilizlerle, 3 Mayıs 1918 tarihinde ise Fransızlarla imzalanan antlaşmaları tasdik etmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Erdal Yılmaz, Bern İtilafnameleri 1917-1918 (Osmanlı Devleti–İngiltere–Fransa), *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XV/2, (2013 Aralık), s. 291-310.

[294] Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 38.

Osmanlı paralarının tedavüle sürülmesi ile ihtiyaçlarını karşılayan Osmanlı İmparatorluğu, ilişkilerin kesilmesi halinde istikrazın ödenmemesi nedeniyle güç duruma düşebilirdi. Bu durumda Rauf Bey bu maddenin çıkarılmasını istemiş ise de talep uygun bulunmamıştır. Maddenin müzakeresi sonraya bırakılarak yirmi dördüncü maddeye geçilmiştir. Rauf Bey bu maddenin görüşmelerinde kesilecek Alman finansmanı yerine İtilaf Devletleri'nin ekonomik desteğini gündeme getirmeye çalışsa da, Calthorpe bunun askeri ateşkes kapsamında bir konu olmadığı gerekçesiyle gündeme almamıştır[295].

Yirmi dördüncü madde, İtilaf Devletlerince "Ermeni vilayetleri" olduğu iddia edilen, Osmanlı tarafından ise Vilayat-ı Sitte olarak bilinen bölgeyi kapsamaktaydı. Madde, iki fıkra halinde teklif olundu. Maddenin a fıkrasında "*Altı vilayette iğtişaş zuhurunda Müttefikler bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını muhafaza ederler*," hükmü yer alırken b fıkrasında "*7. 10. ve 15. Maddelerle alakadar olarak Sis, Haçin, Zeytun ve Ayıntap işgal olunacaktır*" ibaresi vardır. Rauf Bey maddenin oldukça büyük sorunlara sebep olabileceğini ileri sürerek kabulünün mümkün olmadığını bildirmiştir. Reşat Hikmet Bey buradaki iğtişaş (karışıklık) kelimesinden ne anladıklarını ve sözcüğün Fransızca-İngilizce anlamlarında bir farklılık olup olmadığını sormuştur. Amiral Calthorpe ise bir farklılık olmadığını söylemiştir. Calthorpe'a göre bu maddenin konmasındaki amaç, Ermeniler hakkındaki söylentiler için Amerikan ve İngiliz kamuoyunun teskin edilmesiydi. Amiral Calthorpe açıklamalarında ise işgal için bu bölgeye asker göndermenin menfaatlerine uygun olmadığına dair görüşünü açıklamıştı. Rauf Bey bu bölgedeki Ermeniler hakkında görüşünü merak eden Calthorpe'a cevaben, bölge Ermenilerinin bir kısmının Rus ordusuna katıldığı, bazılarının birtakım sebeplerle İran'a geçtiğini ve bazılarının muhtelif nedenlerle bölgeden ayrıldıkları, dolayısı ile bölgede yoğun bir Ermeni nüfusu kalmadığını belirtmiştir. Rauf Bey'in ABD'nin süreci yakından takip ettiğini söylemesi üzerine Calthorpe, Türklerle savaş halinde olmayan Amerika'ya danışılmadığını ifade etmiştir.

Calthorpe 24. maddenin kabul olmaması durumunda ise 7. madde için baskıyı arttırmayı planlamaktaydı. İngilizlerin Mondros kayıtlarına göre yedinci maddenin kabulü halinde yirmi dördüncü maddenin ikinci fırkasının kaldırılması kabul edilebilirdi. Rauf Bey ise işgal kelimesinin *"garnizon kurmak"* kavramı ile değiştirilmesini önermekteydi. Amiral

[295] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 122-123; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 45.

Seymour Türklerin işgal kelimesinden hoşlanmadığını fark etmiş ancak *"işgal etmek"* ve *"garnizon kurmak"* arasındaki farkı anlamak istemiştir. Türkgeldi'nin tuttuğu kayıtlara göre ise Calthorpe'un kamuoyunu teskin açıklaması, Türk heyetini tatmin etmemişti. Reşat Hikmet Bey önerilen maddenin önceki mütarekelerde bir örneğinin olmadığını iddia ederken, Calthorpe buna karşılık Bulgaristan ile yapılan mütarekeyi örnek göstermiştir. Reşat Hikmet Bey bu örneğin askeri gerekçelerle Çanakkale Boğazını kapsayan halinin Ermeni iddiasıyla ilgili şehirlerin işgali ile örtüşmediğini öne sürmüştür. Ayrıca Calthorpe, Türk tarafının Adana hakkındaki tasarrufunu da merak etmekteydi. Yine bu noktada tartışmaya yanaşmayan Osmanlı Heyeti'ne, yedinci madde üzerinden baskıyı arttırmaktaydı.

Kilikya meselesini zorlayan Calthorpe, Osmanlı Heyeti'ne İstanbul'un cevabının iletilmediği bilgisi üzerine yedinci maddeyi tekrar tartışmak istemiştir. Rauf Bey ise yedinci maddenin hükümetin istifası veya mütarekenin kesilmesine sebep olabileceğini düşünmekteydi. Amiral Seymour amaçlarının Türkiye'nin işgali olmadığını iddia ederek örneğin on bin kişilik bir kuvvet, İtilaf Devletleri'nin güvenliğini tehdit ederse ilgili bölgenin derhal işgalinin söz konusu olacağını söylemesi karşısında Rauf Bey, örnekte verildiği gibi bir durum halinde mütarekenin hükümsüz kalmasının haklı olacağını düşünmüş, maddenin Seymour'un anlattığı gibi düzenlenmesini istemiştir. Sonuçta madde "*Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet çıktığından, her hangi sevk-ül-ceyş noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır*" şeklinde düzenlenmiştir[296]. Maddenin kabulünde etkili olan bir diğer unsur ise Calthorpe'un müzakere sürecinin uzaması halinde her şeyin bozulma ihtimalinin aynı oranda artacağı tehdidiydi[297].

Amiral Calthorpe günün sonuna doğru uzayan görüşmelerden şikâyetçi olurken, müzakerenin ticari ve iktisadi bir husus için değil, savaş halindeki iki milletin geçici bir ateşkes için yapması olduğunu İngiliz Hükümeti'nin uzamadan rahatsız olduğunu açıklamıştır. Sedan Mütarekesi'nin Moltke ve Fransız temsilci arasında üç saatte imzalandığına atıf yapan birinci madde hususundaki ısrar ve itirazı anladığını, ancak her madde için müzakereyi normal görmediğini beyan etmiş, İtilaf komutanlarının bir an önce menfi veya müspet bir cevabı kendisinden beklediğini söylemiştir. Buna ek olarak

[296] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 123-125; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 45-46; Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 169-172.
[297] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2:..", s. 331.

birinci maddenin öneminden dolayı Türk heyetine "cevap alabilirseniz yarın bizimle görüşün" demiştir. Rauf Bey ise bu durum karşısında cevaben: "*Mütareke için teklif ettiğiniz şartlar, hükümetimin tahmininden çok daha ağırdır. Bu sebeple yeni talimat istemeğe mecburuz. Muhabere işindeki aksaklıklardan olacak ki, çektiğimiz telgraflara vaktinde cevap alamıyoruz. Siz de bazı noktaları hükümetinizden sormağa lüzum görmüş olduğunuzdan, durumu takdir edersiniz. Müzakereleri çabuk neticelendirmenin tek çaresini Çeşme'ye dönüp, emin ve seri bir surette İstanbul ile muhabere edebilmemizde görüyorum"* ifadesi Amiral tarafından pek de olumlu karşılanmamıştır.

Ardından ise söz on üçüncü maddeye gelmiştir. Silahların tasarrufu hakkındaki bu maddenin silinmesinin hükümetine teklifi halinde Calthorpe, Londra'da uyanacak hissin *"Türklerin elinde kalan silahların tahrip edileceği"* yönünde olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu söylemiştir. Amiral Calthorpe maddenin *"Türklerin elinde kalacak olan kara ve deniz kuvvetlerine ait silahların tahrip edilmeyeceği"* şeklinde tadil edilmesi teklifi, diğer malzemenin ise tahrip edileceği şeklinde anlaşılmıştır. Bu konuda görüşmeler uzamış ancak madde metinde aynen bırakılmıştır[298]. Osmanlı Heyeti maddelerin tümünün görüşülmesinin tamamlandığı (tartışıldığı) bu oturumdan sonra bir telgrafla durumu Hükümet'e aktarmıştır. Buna göre bazı maddelerdeki cüzi değişiklikler dışında bir şey elde edilemediği, Amiralin haberleşme hususunda acele edilmesini isterken bu suretle Osmanlı Heyeti üzerinde baskı kurmayı amaçladığı ifade edilmiştir[299].

1.8.1. Osmanlı Hükümeti'nin Mondros'tan Almış Olduğu Telgraflara Verdiği Cevaplar ve 30 Ekim 1918 Oturumu Müzakereleri

Osmanlı Heyeti zorlu iletişim koşulları altında, başkentten ilk olarak 28 Ekim 1918 günü öğleden sonra cevap alabilmiştir. Gelen şifrenin son derece karışık olması sebebi ile Osmanlı Heyeti, Amiral Calthorpe'tan bir tezkere vasıtasıyla on iki saatlik ek süre istemiştir. Talebin kabul edilmesiyle oturum ertesi güne bırakılmıştır[300]. 28 Ekim günü gerçekleştirilen temaslar hakkında murahhaslar hükümete bir telgraf daha çekmiştir. Bu telgrafta;*"Mütareke şartları gayet ağır ve durum son derecede elimdir. Antlaşma*

[298] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 125-126; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 46-47; Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 172-173.
[299] BOA, HR. SYS., 2563/1, Tarih: 28 Teşrinievvel 1918.
[300] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 126.

şartları İtilâf Devletleri arasında evvelden kararlaştırılmış ve tespit edilmiş olduğundan, İngiliz amirali bu şartları bize imza ettirmeye memurdur. Mütareke maddelerini müştereken tetkik ediyorsak da müzakereyi kabul etmiyor. İzahatımız üzerine ufak değişiklikler yapılmakta ise de kararların ruhunu değiştirmiyorlar. Bu şartları kabul etmediğimiz takdirde ya imzaya veya avdete davet olunmamız muhakkaktır. Bu takdirde elde edebileceğimiz küçük tadillerden de mahrum kalacağız. İngilizlerin harekâta devamları halinde, harben İstanbul'a girerlerse vazedememeği şartlar, istiklâl ve mevcudiyetimizle kabil-i telif olmayacak kadar ağır olabilir. Hâlbuki bugün İngilizlerin bize karşı durumları ilerisi için bir dereceye kadar ümit verecek gibi, biraz samimiyet his olunuyor. İlk dört maddenin aynen kabulünde ısrar ediyorlar. Diğerlerinde ise cüz'i tadilât mümkün olacaktır. Derhal imza etmek veya dönmek zorunda kalacağız[301]*"* ifadeleri ile Müttefikler adına Britanya'nın politikaları net bir şekilde ortaya konulmuştur. 29 Ekim'de Osmanlı Heyeti, 9 numaralı telgrafla mütareke görüşmelerinin gelindiği durum hakkında İstanbul'a tekrar izahat vermiştir. Telgrafta Amiral Calthorpe'un ısrarlı tutumundan ve müzakereleri kısıtlı tutmasından bahsedilmiş, mütarekenin kayıtsız şartsız kabulüne, elde edilen kısmi değişikliklerle mütarekenin imzasına veya anlaşma sağlanmazsa geri dönmeye müsaade istenmiş, ertesi gün öğlene kadar bu taleplere cevap verilmesi rica edilmiştir[302].

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa geç de olsa kendilerine ulaşan 7 ve 9 numaralı telgraflara 29-30 Ekim'de cevap vermiştir. Buna göre mütareke şartları hakkındaki 7 numaralı telgrafa verilen cevapta hükümetin maddeler hakkında kararları kısaca şu şekildedir:

"Madde 1 kabul edilmiştir. İtalyan ve Yunan askerlerinin bulunmamasına, Osmanlı askerlerinin istihkâmlarda İngiliz ve Fransız askeri ile birlikte bulunmasının sağlanmasına çalışılması istenmiştir.

Madde 2 kabul edilmiştir. Osmanlı Genelkurmayınca malum olanlar gösterilecektir.

Madde 3 kabul edilmiştir. Karadeniz'de mevcut torpil mevkileri hakkında da Genelkurmay tarafından mevcut malumat verilecektir.

Madde 4'e göre İtilaf güçlerine mensup harp esirleri teslim edilecektir. İstanbul'da bulunmayan esirlerin getirilmesi zaman alacağından en yakında bulunan İngiliz

[301] BOA, HR. SYS., 2563/1, 28 Teşrinievvel 1918; Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 38-39.
[302] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 53-54; Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 174-175.

kıtalarına teslim edilmeleri daha uygun görülmektedir. Kafkasya'da esir alınan Ermeniler, Ermeni Hükümeti delegelerinin müracaatları üzerine memleketlerine gönderilmiştir. Siyasi tutuklular tahliye edilmiş olduğundan Ermeniler için ayrıca bir uygulama yapılmasına ve İtilaf temsilcilerine teslim edilmelerine sebep görülmediği bildirilmiştir.

Madde 5 ve 6 düzenleme çerçevesinde kabul edilmiştir.

Madde 7 için amacın açıklanması beklenmektedir. Bu madde de İstanbul'un istisna edilmesi öngörülmektedir.

Madde 8 için yapılan tadilatın kabul edilmekle birlikte asayişin bozulmasına sebep olmamak için Yunan gemilerinin ve askerlerinin bulunmaması konusunda ısrar edilmelidir.

Madde 9 İstanbul'un askeri işgale uğramaması şartı ile barış kesinleşinceye kadar bu maddenin hükmü düzenlendiği şekliyle kabul edilmiştir.

Madde 10'daki hüküm için bir sebep görülmediğinden hükümet tarafından kabul edilmemiştir. Müzakere neticesinin beklendiği eklenmiştir.

Madde 11'deki tadilat kabul edilmekle birlikte Üç Sancağın umumi sulhun kararlaştırılmasına kadar Osmanlı'da kalması kabul edilmiştir.

Madde 12'de hükümet haberleşmesinin müstesna tutulmasının sağlanması arzusu ile kabul edilmiştir.

Madde 13 aynen kabul edilmiştir.

Madde 14 düzenleme çerçevesinde kabul edilmiştir.

Madde 15'te yer alan Kafkas demiryolları hükmü kabul edilmemektedir. Diğer demiryolları ile ilgili hükmün, ortaya konan talep için sebep olmadığından vazgeçirilmeye çalışılması istenmiştir. Bakü ve Batum limanı ve kurumlarının işgaline itiraz etmeyeceklerini beyan eden Hükümet, on birinci madde gereğince Batum ile Osmanlı ilişkisinin kesilmemesinin teklif edilmesi istenmiştir. Bakü petrollerinden hisse edinmeye çalışılması Hükümetin önemli isteklerinden olmuştur.

Madde 16 düzenleme uyarınca kabul edilmiş, söz konusu birliklerin silah ve cephaneleriyle teslim etmelerinin talep edilmesi istenmiştir.

Madde 17'de söz konusu edilen Trablus ve Bingazi'deki subayların İngiliz gemileri ile memlekete getirilmeleri istenecektir.

Madde 18 ise aynen kabul olunmuştur.

Madde 19 uyarınca memleketlerine dönmesi kararlaştırılan Avusturya ve Almanya tebaasından kişilerin ayrılmasının birçok Osmanlı kurumunun kapanmasına sebep olacağı ve zarara uğrama ihtimalinden dolayı bunların hariç bırakılmasının teklif edilmesi istenmiştir.

Hükümet madde 20 ve 21'deki amaçların açıklanmasını beklediklerini bildirmiştir.

Madde 22'de sözü edilen Türk esirlerinin adalet dairesinde geri verilmeleri gerektiği açıklanmıştır.

Madde 23'te öngörüldüğü gibi söz konusu devletlerle siyasi münasebetlerin kesilmesi normal bulunmuştur.

Madde 24'te ise hükümetin üzerinde durduğu önemli bir nokta olmuştur. Hükümet doğu vilayetlerinin asayişinin sağlanması için ellerindeki tüm araçları kullanacaklarını açıklarken, barış imzalanana kadar bir İngiliz kontrol heyetinin idareye nezaret edebileceği görüşü murahhaslara iletilmiştir. Mütarekede bu hükmün bulunmasının muhtemel bir kargaşayı mümkün kılacağını düşünen Hükümet, bölge ahalisinin menfaati için İtilaf Devletleri'nin bu maddenin eklenmesinden vazgeçirilmesinin sağlanmasını istemiştir. B fıkrasında adı geçen kasabaların işgali konusunun da aynı şekilde antlaşmadan çıkarılmasının üzerinde ısrar edilmesi talep edilmekteydi. Ayrıca hükümet, mütarekenin tüm İtilafı kapsayacak şekilde imzalanmasına vurgu yapmıştır. İzzet Paşa Hükümeti tarafından heyete gönderilen telgrafın sonunda bu düzenlemelerin sağlanması, sağlanamazsa müzakereyi kesmeden önce son durumun bildirilmesi istemiş, söz konusu metindeki bazı maddelerin aynen kabulünün Osmanlı Hükümeti'ni zor durumda bırakacağı hatırlatılmıştır[303].

Ahmet İzzet Paşa bundan sonra 9 numaralı telgrafın cevabını heyete göndermiştir. Bu telgrafa Almanların dönmesi hakkındaki 19. madde ile başlanmış, kendilerine gönderilen telgrafta kara kuvvetlerinin adının anılmamasının bir şifre hatası olduğu değerlendirilirken, eğer verilen sürenin kapsamı askeri mahiyeti de içeriyorsa maddenin

[303] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 54-56.

hükümetçe kabul edildiğini bildirmiştir. Hemen ardından 24. maddeye geçilmiş bu haliyle şimdiden ilgili vilayetlerde kargaşa çıkmasına ortam hazırlandığı, mümkünse gizli tutulmasının sağlanması istenmiştir. Altı vilayette asayişin sağlanması için mütareke sırasında İtilaf Devletlerince gerekli görülecek kontrol tedbirlerinin taahhüt edilebileceği heyete iletilmiştir[304].

Mütareke görüşmelerinin dördüncü oturumu bir günlük erteleme ile 30 Ekim 1918 Çarşamba günü toplanmıştı[305]. Rauf Bey, İzzet Paşa'dan aldığı telgraflardan birinin sonunda yer alan, mütarekenin sadece İngiltere mi yoksa tüm İtilaf Devletleri adına mı imzalanacağı sorusunu gündeme getirdi. Calthorpe cevaben mütarekeyi İngiltere ve Müttefikleri adına imzalayacağını beyan etmiştir. Ardından görüşmelere devamla Amiral Calthorpe tarafından birinci madde hakkında Osmanlı Hükümeti'nin kararı soruldu. Rauf Bey esasen birinci maddenin kabul edildiğini, istihkâmlarda İngiliz ve Fransızlarla birlikte Osmanlı askerinin de bulunması konusunda hükümetin ısrar ettiğini söylemiş, ikinci ve üçüncü maddenin de kabul edildiğini eklemiştir. Calthorpe ilk üç maddenin kabulünden duyduğu memnuniyet ile istihkâmlarda Türk askerinin de bulunması konusunda Türk tezini destekleyerek konuyu kendi hükümetine yazacağını ve gelecek cevabı kendilerine ileteceğini söylemiştir. Rauf Bey bu noktada kendisine verilecek hususi bir mektup ile mevzu bahis hususun taahhüt edilmesini istemiştir. Amiral Calthorpe, gizli kalması kaydıyla bu mektubu yazacağını söylemiş, Rauf Bey; sadrazam ve padişahın haberdar edilmesinin gerekli olduğunu, bunların haricinde kalanlardan gizli olabileceği şeklinde cevap vermiştir. Amiral bu şartla mektup yazacağını yeniden dile getirmiştir[306]. Müzakerenin bu oturumunun Calthorpe açısından olumlu bir şekilde başlamış olmasının bu vaadin verilmesine etki ettiğini düşünmek mümkündür.

Maddelerin yeniden görüşülmesine devamla Rauf Bey, Osmanlı Hükümeti'nin Yunan gemilerinin Türk karasularında görülmesi endişesini aktarmış, bunların Karadeniz'e geçirilmesinden vazgeçilmesini talep etmiştir. Amiral bu konudaki ilk vaadine atıf

[304] Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 40.
[305] Celal Bayar ve diğer kaynaklar bu oturumun 30 Ekim'de gerçekleştiğini, 29 Ekim tarihinde toplantı yapılmadığını yazmaktayken, Rauf Orbay hatıratında burada bahsedilen toplantı için 29 Ekim tarihini vermektedir. Mezkûr hatıratta toplantının erteleme talebinin ve sürecin doğru gittiği görülmüş, tarihin böyle verilmesinin sehven olduğu değerlendirilmiştir.
[306] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 127; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 47; Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 162.

yaparak gerekirse gece geçirilmesi teklifini yinelemiştir. Ardından Marmara'da bulunan Alman denizaltıları sorulmuş, uçak hangarlarından faydalanma konusu gündeme getirilmiştir. Rauf Bey mütarekenin akdedilmesi halinde, Alman denizaltılarının faaliyetlerinin duracağını belirttikten sonra hangar meselesinin taraflar arasında görüşülebileceğini karşı tarafa iletmiştir. Ardından Türk tarafı, harp esirleri hakkındaki dördüncü maddenin *"herhangi bir iskeleden geçmeleri"* şeklinde düzeltilmesini teklif etmiş, vakit kaybına imkân bırakılmaması istenmiştir. Bu hususdaki görüşmeler, Amiral Seymour ve Reşat Hikmet Bey arasında gerçekleşmiş, Calthorpe, Türk heyetinin nokta-i nazarını mantıklı bularak hükümetine yazacağını beyan etmiştir. Aynı maddedeki Ermeni hususunda cereyan eden tartışma hakkında Rauf Bey, Osmanlı ülkesinde tutuklu Ermeni bulunmadığını tekrarlamıştır. Savaş sırasında tehcir edilmiş olan Osmanlı Ermenilerinin mümkün olduğunca kısa bir zamanda mesken ve yurtlarına yollanacaklarını ve yabancı memleketlere gitme arzusu olanların serbest bırakılacağını açıklamıştır. Calthorpe maddenin serbest bırakılanlarla ilgisi olmadığını, tutuklular hakkında olduğunu açıklamıştır[307].

Osmanlı Hükümeti'nin ve delegasyonun en büyük meselelerinden birisi ise İstanbul'un işgali hakkındaydı. Rauf Bey, Osmanlı Hükümeti'nin beş ve altıncı maddelerde yapılan düzenleme çerçevesinde, yedinci maddedeki hükümden İstanbul'un hariç tutulması kaydıyla kabul edileceğini Calthorpe'a bildirmiştir. Amiral Calthorpe, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgale dair bir düşüncesinin hiçbir zaman olmadığını, istisna hükmünün koyulmasının düşünülmeye değer olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Rauf Bey cevaben, İstanbul'un işgali ve Yunan gemilerinin getirilmemesi noktalarında Osmanlı Hükümeti'nin itirazını karşı tarafa bildirmiştir. Amiral Calthorpe İstanbul'un işgal edilmeyeceğine emin olduğuna dair kanaatini yeniden ifade ettikten sonra madde içerisinde Yunan gemilerine dair bir hüküm olmadığı için endişenin yersiz olduğunu ifade etmiştir. Reşat Hikmet Bey ise İngilizlerden hükümetin İstanbul'u işgalini düşünmediğine dair bir mektup istemiştir. Amiral bu talebe karşılık hükümetinin iznini alması gerektiğini söylemiş, *"her noktada hükümetten izah isteyemem"* şeklindeki ifadesiyle maddenin aynı kalması yönünde tavrını ortaya koymuştur. Reşat Hikmet Bey ise İstanbul meselesindeki ısrarını arttırmaktaydı. Ona göre bu mesele, Türkler ve hükümetleri tarafından yüksek hassasiyet gösterilen milli bir meseleydi. Reşat Hikmet

[307] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 128-129; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 48.

Bey, İngiliz Heyeti tarafından bu hassasiyetin takdir edileceğinden şüphesi olmadığını dile getirmiştir. Calthorpe buna cevap olarak, ahalinin galeyana gelmemesi için imkân dâhilinde her şeyi yapmayı vaat ettikten sonra İzmir ve İstanbul'a Yunan gemilerinin gönderilmeyeceğini düşündüğünü iletmiştir. Maddeye, İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair bir hüküm eklenmesi için hükümete yazması durumunda ise Müttefiklerle görüşmeleri gerekeceğini, bunun da mütareke sürecini uzatacağını ve vakit kaybettireceğini ileri sürmüştür. Reşat Hikmet Bey hükümetin bu konuda ısrarcı olduğunu bildirirken, Calthorpe müzakerelerin başından beri sürdürdüğü tavrını sertleştirmeye başlamıştır. Öncelikle antlaşmada İstanbul kelimesinin geçmediğini söylemiş, bu gidişle görüşmelerin tamamlanamayacağını, cephedeki generallerin kendisinden müzakerelerin gidişatını sorduğunu, yakında görüşmeleri kesmesini söyleyebileceklerini ifade ettikten sonra Osmanlı Heyeti'nin kararlar noktasında daha geniş yetkileri olması gerektiğini belirtmiştir. Bir ara daha ileri giderek bu salahiyetler çerçevesinde heyetin müzakere yetkisini küçümseyerek, oradaki varlığını dahi sorgulamıştır.

Reşat Hikmet Bey bu tepkiye karşılık, Heyetin müzakeratı uzatmak niyetinde olmadığını, muhaberede yaşanan zorluklardan dolayı Adana hakkındaki talimatın kendilerine ulaşmadığını, İstanbul ile muhabere neticesinin bir an önce alınmasında kolaylık sağlanmasını istemiştir. Ancak artan gerginlikle Amiral Calthorpe elindeki mütareke maddelerinin yazılı olduğu kâğıtları göstererek, maddelerin Müttefikler tarafından kesinleştirilmiş olarak sunulduğunu, buna rağmen kendi taraflarından pek çok geri adım atıldığını daha fazlasının yapılamayacağını söyledikten sonra Türk Heyeti'nden akşam saat dokuza kadar hükümetlerinden bekledikleri cevabı alamadıkları takdirde sorumluluğu üstlenerek mütarekeyi imzalamasını istemiştir. Calthorpe Toros tünelleri hakkındaki, dolayısıyla Adana meselesi ile ilgili, onuncu maddenin kabulünde ısrarını sürdürdü[308]. Reşat Hikmet Bey, *"saat dokuza kadar cevap gelmezse"* şeklindeki uyarıyı kabul etmeyerek, İstanbul'dan gelen talimatlara uymak zorunda olduklarını açıklamıştır. Buna karşılık Calthorpe, sürekli ertelemenin mütarekeyi tehlikeye attığını belirtmiştir. Yedinci maddenin orijinalinden çok daha ılımlı bir hale geldiğinden

[308] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 129-131; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 49.

bahisle, maddenin kabulünün önemli olduğunu vurgulayarak heyete "*hükümetiniz size güvenmiyorsa müzakere yapamazsınız*" şeklinde ithamda bulunmuştur[309].

Tartışma sonrasında görüşmelere devamla Osmanlı Heyeti on birinci maddeyi düzeltildiği haliyle, on ikinci maddeyi *"hükümet haberleşmesi istisna edilmek*" şartı ile onaylanmıştır. On beşinci madde ise yeniden görüşmeye açılırken, Osmanlı Heyeti, Batum'un işgali hakkındaki hükmün oradaki mülki idareye son vermek amacı taşıyıp taşımadığını öğrenmek istemiştir. Amiral Calthorpe bu soru karşısında, maddedeki içerik ile amaçlananın Batum'u Türkiye'den koparmak değil, Almanların Kafkasya'ya sızmasını engellemek olduğunu söylemiştir. Rauf Bey Batum petrollerinden faydalanmayı gündeme getirmesine karşılık ise Amiral Calthorpe, *"ne bulursanız alabilirsiniz"* demiştir. Bu madde üzerinde anlaşıldıktan sonra on altıncı maddeye geçilmiştir.

Calthorpe bu maddeden Arap temsilci ifadesinin çıkarıldığını söylemiştir. Esirlerin teslimi hakkında Allenby ve Mekke Emiri arasında bir sözleşme yapılmasına çalışacaklarını beyan etmiştir. Calthorpe bu hususta konuşmasına devam ederken mütarekeden sonra asker terhis olacağı için başka bir tedbire ihtiyaç olmadığını, İngiltere Hükümeti'nin adalet çerçevesinde hareket edeceğini Osmanlı Heyeti'ne iletmiştir. İngilizler, mevzubahis maddedeki Kilikya konusunda ise askerlerin geri çekilmesini kabul etmiştir. Madde üzerindeki değişiklik talebi Calthorpe tarafından uygun bulunmamıştır. Aynı şekilde on yedinci maddede hükümetin talebi olan Trablus ve Bingazi'deki subayların ve erlerin İngiliz gemileri ile getirilmeleri isteği de Calthorpe tarafından mütarekeden sonra kararlaştırabileceği bahanesi ile kabule yanaşılmamıştır[310].

Müzakerenin bir sonraki hususu ise iaşe ve ikmalin İtilaf denetimine alınmasını öngören yirmi birinci maddedeydi. Osmanlı Hükümeti, erzak ve levazımın İtilaf subaylarının kontrolünde olmasına çekince ile yaklaşmaktaydı. Osmanlı Heyeti ilgili faaliyetin yerine getirilmesinin son dönemde kurulan İaşe Nezareti'ne ait olduğunu söylemiş, maddenin bu haliyle Türkiye'nin iç işlerine müdahale anlamına geleceğini ileri sürmüştür. Calthorpe ise bu gerekçeye karşılık teklif edilen kontrol (murakabe) ifadesinin çıkarılarak temsilci kavramının kullanılmasını önermiştir. İtilaf

[309] Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2:..", s. 334.
[310] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 131-132.

temsilcilerinin müfettiş olarak görevlendirilmesi ve gerekli talimatın kendilerine verilmesi ile hem İngiliz ve müttefik vatandaşlarının haklarının korunması sağlanacak, hem de Osmanlı Hükümeti ikaz edilmiş olacaktı. Madde bu çerçevede yeniden düzenlenmiştir. Yeni haliyle *"Müttefiklerin menfaatlerini korumak için İaşe Nezareti nezdine İtilaf mümessilleri merbut bulunacak ve kendilerine bu bapta lüzum görülecek bütün malumat verilecektir"* şeklinde metne girmiştir. Ardından yirmi iki ve yirmi üçüncü maddeler aynen kabul edilmiştir[311].

Müzakerenin son noktası Vilayat-ı Şarkiye hakkındaki yirmi dördüncü maddeydi. Rauf Bey, hükümetinden aldığı talimat doğrultusunda ilgili vilayetlerde yerleşmiş bütün ahalinin maruz kaldığı acı ve musibetlerin hafifletilerek emniyet ve güvenliğin temini için ellerindeki bütün araçları kullanacaklarını söylemiş, işgal hükmünün gereksiz olduğunu ve Ermenileri durup dururken ayaklanmaya teşvik edebileceğini dile getirmiştir. Osmanlı Heyeti, İngilizlerin işgal yerine, kontrol heyeti kurarak barışa kadar duruma nezaret etmesini teklif etmekteydi. Calthorpe, ilk etapta bu teklifi olumlu karşılamıştı. Aynı zamanda, Müttefiklerce yanlış anlamaya sebep olunabilecek bu durumun önüne geçebilmek adına, komisyonda Amerikalıların da bulunmasını önermekteydi. Yine de İngiliz Heyeti maddenin aynen kalmasında ısrar etmek ile birlikte kontrol heyeti gönderilmesi ibaresini fıkraya eklemek istemiştir. Osmanlı Heyeti ise kontrol heyeti konusunu, daha sonra iki hükümet arasında görüşülmesini isteyerek, eklenmesi düşünülen hükümden vazgeçmiştir. Bununla birlikte a fıkrası aynen bırakılarak, b fıkrasının görüşmelerine geçildi. Rauf Bey, bu fıkranın silinmesinin Osmanlı Hükümeti tarafından önemsendiğini dile getirmiş, buna karşılık Calthorpe, Osmanlı'nın Adana (Kilikya) meselesindeki tavrını anlayınca karar vereceğini söylemiştir. Reşat Hikmet Bey söze girerek, maddenin b fıkrasının yedinci maddenin düzeltilmiş haliyle zaten uygulanabileceğini söylemiş, bunun dışında işgale razı olmadıklarını İngiliz Heyeti'ne iletmiştir.

Osmanlı Heyeti'nin ısrarından sonra bir süre kendi aralarında görüşen İngilizler, masaya döndüklerinde tavrın nedenini sormuşlardır. Rauf Bey bu soruya neden olarak İtalyanların, Akdeniz'de gerçekleştirdiği işgalleri -anlaşmalara rağmen- sonlandırmamasını örnek vererek, işgal ibaresinin konulmasında çekincelerini belirtmiştir. Rauf Bey, bu sebeple durumun geçici askeri tedbir olmaktan öteye geçerek

[311] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 133; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 50.

Adana bölgesinin kurtulamayacağından ve durumun işgale dönüşebileceğinden korkmaktaydı. Rauf Bey, Adana veya diğer şehirlerin işgalini kabul edemeyeceklerini beyan etmiştir. Amiral buna mukabil yedinci ve onuncu maddenin İstanbul'a danışmaksızın kabulü halinde on altıncı maddeye ek yapılmasını teklif etmişti. Buna göre beşinci madde; Kilikya'da düzen sağlanana kadar Osmanlı kuvvetlerinin kalmasına izin verilecekti. Amiral on altıncı maddeye mevzubahis hükmün eklenmesine ek olarak yirmi dördüncü maddenin b fıkrasının silineceğini ifade etmiştir. Reşat Hikmet Bey İstanbul'un cevabına ihtiyaç duyduklarını ve bir iki saatin önemi olmadığını, Amiral Seymour ise bir iki saatin pek çok ehemmiyeti olduğunu söylemiştir. Ardından Reşat Hikmet Bey'in mütarekenin selameti için sayılan maddeler haricinde hiçbir meselede İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'nın iç işlerine karışmamasını metne ekletme teklifine karşılık Calthorpe, mütareke metnine siyasi madde eklenemeyeceğini, kargaşa yaşanmadığı takdirde İstanbul'un işgal edilmeyeceğini söylemiştir. İngilizler, mütarekenin bu haliyle derhal imzalanmasında ısrar etmiştir. Reşat Hikmet Bey Calthorpe'a, mütarekeyi Müttefikleri namına da imzalayıp imzalamayacağını yeniden sormuş, Calthorpe buna evet demekle birlikte akşam saat dokuzda toplanmak üzere oturumu kapatmıştır. Bu sırada Calthorpe Osmanlı Heyeti'nden yapılacak toplantıda kabul veya ret kararlarının bildirmesini istemiştir[312].

Rauf Bey ve Osmanlı Heyeti müzakereye ara verilen sürede İstanbul ile iletişim kurmaya gayret göstermişti. Ancak iki gündür devam eden şiddetli fırtına buna imkân tanımamaktaydı. 28 Ekim tarihinde çekilen telgrafın cevabında değişikliklerle anlaşmayı imza yetkisi heyete verilmiş olsa da muhaberatın sağlanmasında herhangi bir sonuç alınamamıştı. Rauf Bey, başta İstanbul ve İzmir'in işgali olmak üzere pek çok mahzurlu iş olabileceğinden, bu mütarekenin sorumluluğunu tek başına üstlenmek istememiş ancak beklediği cevabı da alamamıştı[313].

Mütarekenin beşinci oturumu 30 Ekim Çarşamba günü akşam saat dokuzu çeyrek geçe toplandı. Osmanlı delegasyonu, toplantıya başlarken yedinci maddenin kabulünü bildirirken, Amiral Calthorpe son defa maddelerin tamamını okumaya başladı. Amiral Calthorpe birinci maddede üzerinde anlaştıkları şekli ile İngiliz ve Fransız askerler ile

[312] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 133-136; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 51-52; Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 162; Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2:..", s. 334-335.
[313] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 137-143; Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2:..", s. 335.

beraber bir kısım Türk askerinin istihkâmlarda kalması hususunu ve Yunan gemileri hakkındaki hassasiyeti hükümetine bildirdiği telgrafı Osmanlı Heyeti'ne göstermiştir. Ardından ikinci ve üçüncü maddeler onaylanmıştı. İtilaf esirleri konusunda Calthorpe İstanbul'da toplanmak yerine esirlerin en yakın İtilaf komutanlarına teslim edilmesi gerektiğini hükümetine bildireceğini söylemiştir. Beşinci ve altıncı maddeler de okunarak onaylanmıştır. Amiral İstanbul hakkında meseleyi hükümetine açıklayacağını, Müttefikler tebaasından kimsenin can güvenliğine zarar gelmedikçe, buranın işgal edilmeyeceğine dair hükümetine yazacağı fıkrayı okumuştur. Bu maddeden on altıncı maddeye kadar tamamı okunarak kabul edildi. On altıncı madde üzerinde anlaşmaya varılan hali ile Kilikya'da beşinci madde uyarınca nizamı sağlayacak sayıda birlik kalması hükmü de eklenmesi kabul görüldü. Amiral Calthorpe da Araplar tarafından kuşatılan Türk askerlerinin İngiliz komutanlarına teslim olacağını hükümetine bildirmiştir.

Rauf Bey, Alman ve Avusturyalılar hususuna gelindiğinde ise mali mecburiyetler gereği bu tebaadan uzmanların Osmanlı Hükümeti'nin mesuliyetinde, yerlerinde bırakılmalarını talep etmiş, Calthorpe hükümetine bu konuyu yazacağını söylemekle yetinmiştir. Yirmi bir ve yirmi ikinci maddeler değişikliklerle, yirmi üçüncü madde ise ilk haliyle olduğu gibi metinde yer aldı. Yirmi dördüncü maddeye gelindiğinde "karışıklık zuhur etmesi halinde" bu bölgelerin işgal edilmesi hükmü korunmuştu. Sadullah Bey, Ermenilerin bu hükümden bir ümide kapılacaklarını beyanla maddenin hiç değilse gizli tutulmasını istemiştir. Reşat Hikmet Bey bu haliyle maddenin Ermeni çetelerinin fesadına sebebiyet vereceği endişesini karşı tarafa bildirmiştir. Amiral Calthorpe, Wilson Prensipleri'ne atıf yaparak gizli maddelerin buradaki umdelere aykırı olduğunu dile getirmiş, Reşat Hikmet Bey ise Wilson ilkelerinin bu hükmünün insaniyet için olduğunu, maddenin gizli kalmasının da insaniyet yararına olacağını söylemiştir. Calthorpe, bu isteği de hükümetine yazacağını bildirdikten sonra sözü, uygulanma sürecinde doğacak anlaşmazlıklar konusuna getirip İngilizce metnin esas kabul edilmesini istemiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi için 31 Ekim 1918'de yerel saatle

öğlen vaktinin esas alınması Calthorpe tarafından teklif edilmiştir. Antlaşma bu şartlarla, Amiral Calthorpe ile Rauf Bey arasında 30 Ekim tarihinde imza edildi[314].

İmza sırasında Calthorpe "*Mütarekenameye imza atmakla yıllardan beri insan kanı akıtılıp gidilişine nihayet vereceğimizi ümit ediyoruz*" demiş, Rauf Bey cevaben "*Mütarekenamenin şartları ağırdır. Bununla beraber onları yerine getirmeğe sadakatle çalışacağız. İngiliz devlet ve milletinin imzalarına sadık, vaatlerine vefakâr olduklarına itimadımız vardır. Bu inanç üzerimize düşen ağır vazifeyi yapmakta bize cesaret verdi. Büyük İngiliz milleti ile Müttefiklerinin taahhütlerine ve vaatlerine sadakatle riayet edeceklerine olan itimadımızda hatamız yoktur zannındayız*" diyerek çaresizce güvenmekten başka bir yolun olmadığını ifade etmek zorunda kalmıştır. Ardından Calthorpe Rauf Bey'in yanına gelerek "*Rauf Bey, dedi. Müzakerelerimizde heyetlerimiz açık ve şerefli insanlara yakışır surette hareket etti. İngiltere ve Müttefikleri adına imzaladığım mütarekenamenin bütün maddelerine dikkat ve itina ile riayet olunacağını tekrar teyit ederim*" dedikten sonra kendi maiyetine dönerek "*Efendiler, İngiltere daima imzasına riayet ve sadıkane hareket eder, değil mi*" diye sormuş, "*evet efendim*" şeklinde cevap almıştır. Bu sırada Amiral Calthorpe görüşmelerde sözü edilen, Sadrazam ve Padişah dışında kimseye gösterilmemesi istenen mektubu Rauf Bey'e verdi. İstihkâmların işgali, İtilaf hükümetleri adına mütarekenin tatbikini takip edecek temsilci zabitin atanması ve kesilmiş olan kablonun İngilizler tarafından tamiri ile İstanbul muhaberatının sağlanması kararlaştırıldı[315].

Delegeler, Agamemnon'dan ayrılıp Liverpool Kruvazörü ile Türkiye topraklarına döndükten sonra Ahmet İzzet Paşa'ya telgrafla mütarekeyi bildirmişlerdir. Ayan ve Mebusan Meclisi de gizli oturumlarla hükümete mütareke için tam yetki vermişti. Padişah Vahdettin, şartların ağır olduğunu, Osmanoğlu hanedanı ve şahsı aleyhinde kayıt görmediğini ve İngilizlerin müsamahalarına nail olmak ümidini taşıdığını beyan ederek imzayı tavsiye etmişti. Delegasyonun ilk telgrafı imza için yetki istemekte ancak buna cevabın yetişmemesi nedeniyle gelen ikinci telgraf, mütarekenin imzasını bildirmekle, gerekli işlerin yapılmasını istemekteydi. Sadrazam heyete tebriklerini iletmiştir. Aynı zamanda Ahmet İzzet Paşa, İzmir Valisi Nurettin Paşa vasıtası ile

[314] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 143-146; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 57-59; Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 191-195; Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2:..", s. 336; BOA, DH. KMS., 48/93, Tarih: 6 Teşrinisani 1918.
[315] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, s. 146-147.

Calthorpe'a bir teşekkür mektubu göndermiştir[316]. Antlaşmanın imzasının ardından İstanbul'a dönen heyet, hastalığından dolayı sadrazamla görüşememiş, padişah da yorgun olduğunu ve hareme çekildiğini iletip Salı günü gelmelerini buyurmuştur.

1.8.2. Müzakereler Sonunda Mütareke Maddeleri

27, 28 ve 30 Ekim tarihlerinde beş oturum neticesinde imzalanan mütareke ile dört yıldır süren savaş, Osmanlı açısından muvakkaten de olsa noktalanmıştı. Buna göre; birinci, ikinci, üçüncü, onuncu, on üçüncü, on sekizinci ve yirmi üçüncü maddeler İngilizlerin teklif ettiği haliyle metinde yer almıştır. Bunun haricinde beşinci maddeye, bırakılacak askeri kuvvet mevcudunun Osmanlı Hükümeti'nin önerisinin alındıktan sonra Müttefikler tarafından belirleneceği hükmü eklenmiştir. Deniz taşıtlarına el koyulmasını ön gören altıncı maddede ise polisiye görev yapan veya küçük gemilerin istisna edilmesine dair hüküm eklenmiştir. Dördüncü maddede, esirlerin toplanması mecburiyeti yerine en yakın noktada teslim edilmesi hükmü metne dâhil edilmiştir. Yedinci maddeye, *"Müttefiklerin emniyetini tehdit vaziyeti zuhurunda"* ibaresi eklenmiş, *"mühim stratejik noktaları" ifadesi "herhangi bir stratejik nokta*" olarak değiştirilmiştir. Sekizinci maddeye Osmanlı Devleti'nin ticaret gemileri ve askerin terhisi hususlarında limanlardan faydalanacağı hükmü konulmuştur. Tartışmalı dokuzuncu maddedeki İstanbul'un askeri üs olması ibaresi metinden çıkarılmıştır. İran'ın kuzey batısı ve Kafkasya hakkındaki on birinci madde uyarınca tahliye gerçekleştirilecektir. Muhaberat hakkındaki on ikinci maddeye *"hükümet haberleşmesinin müstesna tutulacağına"* dair hüküm eklenmiştir. On dördüncü maddede, ülkenin ihtiyaçları karşılandıktan sonra, levazımın ülke dışına çıkarılmamak kaydıyla İtilaf tarafından alınmasına kolaylık göstermesi şeklinde düzenleme yapılmıştır. Müzakeresi oldukça uzun süren on beşinci madde ile Kafkasya dâhilindeki demiryolları İtilaf subayları kontrolüne verilmişti. Kafkasya kısmında İtilaf temsilcilerinin tam yetkili olacağı, Osmanlı topraklarında ahalinin ihtiyaçlarının gözetileceği belirtilmiştir. Batum'un işgali kabul edilirken, Bakü'nün işgaline Osmanlı hükümetinin itiraz etmeyeceği hükme bağlanmıştır.

Son dakikaya kadar görüşmeleri süren on altıncı maddede Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan garnizonların en yakın İtilaf komutanlarına teslim edilmesi kabul

[316] Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 59-60.

edilmiştir. Kilikya hususunda ise beşinci maddeye uygun olarak asayişi sağlayacak kadar kuvvetin burada kalması benimsenmiştir. Trablus ve Bingazi'deki subaylar hakkındaki on yedinci madde de ise Osmanlı Hükümeti emre itaat edilmemesi durumunda, bunlarla muhabere ve yardımı kesmeyi kabul etmekteydi. Alman ve Avusturya memurları ile tebaasının geri gönderilmesi hakkındaki on dokuzuncu madde, bu kişilere bir ay, uzak bölgelerde olanlara ise azami bir süre verilmesi şeklinde düzenlenmiştir. Yirminci madde beşinci madde çerçevesinde terhis olunacak ordunun malzemelerinin nakliyesine dair tarzın talimatla belirleneceği şekline gelmişti. Yirmi ikinci maddeye Bern Antlaşması'ndaki duruma uygun olarak sivil esirlerin ve askerlik yaşı dışında olanların salıverilmesi hükmünün dikkate alınması eklenmiştir. Yirmi dört yani sonuncu maddede ise Sis, Haçin, Zeytun ve Ayıntap işgalini öngören b fıkrası çıkarılmıştır.[317] Böylelikle kısa maddeler veya düzenlemeler dâhilinde Osmanlı görüşüne dair bazı prensiplerin yer aldığı maddeler, büyük oranda Britanya Hükümeti'nin isteği doğrultusunda oluşturulmuştur.

1.9. İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasına Tepkileri

Mondros Mütarekesi'nin maddeleri incelendiğinde İngilizler, Ekim başında planladıkları taslağın oldukça üstünde kazanımlar elde etmişlerdir. Karadeniz'e geçişi güvence altına almakla beraber Türklerin Irak ve Suriye sahası ile bağlantısını kesmiş, Ermenistan için istedikleri otonom alanını yaratmışlardı. Osmanlı Hükümeti'ni, baskı altına alabilecekleri maddeleri kabul ettirmekle birlikte, muhataplarının çaresizliği sayesinde bu maddeleri genişçe yorumlayabilme imkânına kavuşmuşlardı.

31 Ekim 1918'de İngiliz Savaş Bakanlığı mütarekeyi görüşmekteydi. Calthorpe'un biri mütarekenin tam metnini, diğeri Türk tarafının talepleri üzerine yazılmış açıklamalarını kapsayan telgrafları saat 12'de Savaş Bakanlığı'na ulaştığında mütarekenin yirmi beşinci maddesine göre antlaşma yürürlüğe girmişti. Mütareke koşullarında Türklere karşı hiçbir ödün verilmemesini isteyen Lord Curzon kabineye ulaşan metni gördüğünde Calthorpe'un beklentilerden daha iyi şartlar elde etmesini takdir etmişti. Önceliği Karadeniz'e güvenli çıkış olan Savaş Bakanlığı, ilk dört maddenin kabulünden sonra diğer maddelerin orijinaline en yakın halleri ile benimsenebileceğine inanmamıştı. Ancak Türk ordusunun terhisini öngören beşinci madde sadece Osmanlı Hükümeti ile

[317] Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 42-46.

istişare edilmek hükmü eklenerek kabul edilmişti. Mütarekenin altıncı maddesinde yapılan değişiklik ise Donanma Kurmay Başkan Yardımcısı tarafından eleştirilmişti.

Osmanlı gemilerinin, İtilaf limanlarında enterne edilmesi yerine Türk limanlarında kontrol altına alınması istenen bir şey değildi. Ona göre Türkler, Goeben gibi bazı iyi destroyerlerini barış şartlarında ellerinden çıkarmak istemiyorlardı. Bu sırada antlaşma maddeleri, Paris'te uzlaşılan metinle karşılaştırılmaktaydı. Yine dokuzuncu maddedeki İstanbul'un deniz üssü olmasına dair hükmün çıkarılması, Donanma Kurmay Başkan Yardımcısı tarafından Türklere verilen bir ödün olarak değerlendirilmişti. Mütareke görüşmelerinde Calthorpe'un ödün verdiği bir diğer madde, telgraf haberleşmesi hakkındaydı. Bu maddede, Osmanlı Hükümeti'nin haberleşmesinin müstesna tutulması, hükümetin, İtilaf güçlerinin haberi olmayan şifrelerle mesaj gönderebilecekleri anlamına gelmekle birlikte İngiliz Savaş Bakanlığı haberleşmenin genel olarak kontrol altında tutulmasının yeterli olacağına dair görüş birliğine varmıştı. Savaş Bakanlığı toplantıda geri kalan maddeler de görüşülmüş, herhangi bir tartışma konusu ortaya çıkmamıştı.

Kabine, Calthorpe'a bir tebrik telgrafı göndermeye karar verirken, maddeler hakkındaki son görüşmelerin tamamlanmasından sonra Calthorpe'un bildirdiği Osmanlı delegasyonunun bazı istekleri, Savaş Bakanlığı'nda tartışıldı. Maddeler konusunda istenilenin alındığını tespit eden Savaş Kabinesi, Türklerin basit istekleri konusunda tepkili yaklaşmıştı. Birinci maddede istenen, Türk askerlerinin, en azından bir miktarının, istihkâmlarda kalması talebi kesinlikle kabul edilmemişti. Diğer taraftan aynı madde üzerindeki diğer Türk talebi olan Yunan gemilerinin İstanbul veya İzmir'e gelmemesi hususu ise Karadeniz askeri operasyonları açısından makul görülmemişti. Yalnızca İzmir konusunda İtalyanların tepkisinden dolayı bir çekince mevcuttu. Sonuçta Türklerin, bu hususstaki talepleri reddedilmekteydi. Osmanlı Heyeti'nin, esirler hakkındaki maddede İstanbul'a toplanmaları yerine en yakın İtilaf subaylarına teslim edilmeleri tavsiyesi, esirler lehine görüldüğü için kabine tarafından benimsenmiştir. Savaş Kabinesi'nin üzerinde tartıştığı bir diğer Türk talebi, İstanbul'un yedinci maddeden müstesna olmasıydı. Mütareke yapılmadan önce Türk hükümetine bu yönde ufak tefek sözler verilmiş olsa da Robert Cecil ve Lord Curzon İstanbul'un işgal edilmesinden yana tavır koymuşlardı. Özellikle Lord Curzon Türklerin yenildiklerinin bir nişanesi olarak başkentlerinin işgal edilmesi gerekliliğini ileri sürmekteydi.

Nihayetinde İstanbul hakkında herhangi bir taahhütte bulunulmaması görüşü ağır bastı[318]. 31 Ekim tarihli Savaş Kabinesi'nin aldığı kararlar şu şekildeydi:

> *"1) Lord Curzon ile Dışişleri Bakanı Yardımcısı şu anda Paris'te bulunan Başbakan Lloyd George'a gönderilmek üzere bir telgraf hazırlanmalı ve adı geçen telgrafta Savaş Kabinesi'nin, mütareke şartları ile Türklerin teklifleri dikkatli bir şekilde incelendikten sonra aldığı kararlar dile getirilmeliydi. Buna göre:*
>
> *a- Madde 1'e ilişkin olarak hiçbir Türk askerinin işgal edilen istihkâmlarda kalmasına izin verilmemelidir.*
>
> *b- Yine 1. Madde bağlamında Yunan savaş gemilerinin İzmir'e gitmemeleri tavsiye edilebilir bir hususken, adı geçen gemilerin İstanbul'a gitmemeleri daha uygun olacaktır.*
>
> *c- Madde 4'e ilişkin olarak Türklerin elinde bulunan İtilaf esirlerinin bir an evvel iadeleri hususunda gereken düzenlemelerin yapılması için elverişli ve mümkün olan tüm adımlar atılmalıdır.*
>
> *d- Madde 7'ye ilişkin olarak İstanbul'un İtilaf güçleri tarafından işgal edilmesi arzu edilir bir durumdur. Bunun yanında şehirde bulunan kutsal mekânlar bağlamında bir garanti verilmelidir.*
>
> *e- Türk delegelerin Madde 16'yla ilgili tekliflerinin kabul edilmesi hususunda mutabakat sağlanmıştır.*
>
> *f- Türk delegelerin Madde 19'la ilgili teklifleri tamamen reddedilmelidir.*
>
> *g- Türk delegelerin 24. Madde'ye ilişkin teklifleri kabul edilmeli, bununla beraber adı geçen madde yayınlanmalıdır.*
>
> *2) Koramiral Calthorpe'a gönderilmek üzere İçişleri Bakanı tarafından bir telgraf taslağı hazırlanıp, Lord Curzon'un onayına sunulmalıdır. Adı geçen telgrafta Türk delegasyonunun mütarekenin 4. Maddesi'ne ilişkin tekliflerinin kabul edildiği bildirilerek, Türklerin*

[318] PRO. CAB. 23/14, War Cabinet 494A, 31 October 1918.

elinde bulunan İtilaf savaş esirlerinin en kısa zamanda serbest bırakılmaları hususunda ısrar edilmelidir.

3) Donanma Kurmay Başkan Yardımcısı, mütarekenin 4. Maddesine yönelik olarak Koramiral Calthorpe'a bir telgraf göndererek, İtilaf savaş esirlerinin en kısa zamanda iade edilmelerine yardım etmek maksadıyla uygun Türk Limanlarına savaş gemileri gönderilmesi hususunda bütün olanakları seferber etmesi için ona talimat vermelidir.

4) Askeri İstihbarat Müdürü, General Marshall'a bir telgraf ileterek oradaki Türk garnizonunun teslim alınması için vakit kaybetmeksizin Musul'a bir birlik göndermesi hususunda ona talimat vermelidir.

5) Askeri İstihbarat Müdürü, 593 Z. ve 595 Z. Numaralı telgrafların suretleri General Allenby'ye göndermelidir.

6) Hindistan Bakanı, mütareke maddelerini Hindistan Genel Valisi'ne telgrafla iletmelidir[319]".

Mütareke hakkında İngiliz Avam Kamarası'nda İçişleri Bakanı George Cave, kabine üyesi Carson'a açıklama yapıp yapmayacağını sormuştu. O da meclisin ilgisini çekeceğini düşündüğü bir haberi paylaşmayı uygun bularak, Türklerin barış için müracaat ettiğini ve Amiral Calthorpe ile yetkili Türk Heyeti arasında bir mütarekenin imzalandığı bilgisini vermekteydi. Tezahüratlar eşliğinde gelişmeleri anlatan Carson, İtilaf filolarının serbestçe Karadeniz'e geçişini, Çanakkale'deki mevkilerin işgalini, Müttefik savaş esirlerinin serbest bırakılacağını meclise ifade etmiştir[320]. Avam Kamarası'nın mütareke hakkındaki en önemli soru işaretlerinden birisi de Türklere herhangi bir garanti verilip verilmediği konusuydu. Ermenilerin geleceği ve İstanbul hakkında Türklerle ilgili endişeler gündeme getirilmiş, nihayetinde Dışişleri Bakanı Balfour, Ermenilerin Türk yönetiminden alınmasını, Ortadoğu politikasının önemli bir parçası olarak nitelendirmiştir[321].

[319] PRO. CAB. 23/14, War Cabinet 494A, 31 October 1918.
[320] "Statement in the House", *The Times*, 1 November 1918, No: 41936.
[321] "The Future of Turkey", *The Times*, 7 November 1918, No: 41941.

İtilaf Devletleri, İngiltere'nin fikri öncülüğünde Mondros Mütarekesi sonrasını inşa etmekteydiler. Ancak gerek hükümetler gerekse askeri yetkililer arasında bazı görüş ayrılıkları da görülmüyor değildi. Özellikle Londra'daki hükümet ile Türkiye yakınlarındaki askeri yetkililer arasında bir ayrışma noktası olduğu, İstanbul'daki fiili işgal sürecinde görülmüştü. Frenchett D'esperey, bu iletişimsizlikten beslenerek İstanbul meselesinde askeri alanda ön plana çıkmıştı. Bu gelişmeler karşısında Lloyd George gibi Türkiye'ye karşı menfi düşüncelerini her nutkunda dile getiren İngiliz siyasetçiler, Amiral Calthorpe ve General Milne'yi işgal hakkında daha sert ve hamle yapacak şekilde yönlendirmişlerdi. Milne ve Calthorpe'un mütareke hükümlerini yorumlaması ile Downing Street'deki yorumlamalar birbirinden tamamen farklıydı. Mevzu bahis muğlâk maddeler konusunda Britanya Hükümeti, şartları son noktasına kadar zorlamaktan geri durmamaktaydı.

Mütareke, Fransa'da ilk olarak 31 Ekim 1918 tarihinde gerçekleştirilen meclis toplantısında gündeme getirildi. Bahriye Nazırı Georges Leygues, Osmanlı delegasyonu ile Müttefiklerin temsilcisi İngiliz Amiral Calthorpe arasında mütareke imzalandığını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan çekildiğini bildirmiştir. Leygues, mütareke hükümlerinden tam olarak bahsedemeyeceğini belirterek kısaca; Müttefik donanmalarının Karadeniz'e serbest çıkış hakkı elde ettiğinden, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının işgalinden, Müttefiklerin tüm savaş esirlerinin serbest bırakılarak iadesine karar verildiğinden bahsetmiştir. Laygues alkışlarla kürsüden inerken, haberin verdiği mutlulukla Fransız Meclisi'nde oturuma ara verilmişti. Ertesi günün gazeteleri haberi manşetten duyurmuştu. Gazetelere göre bu mütareke, Almanya'nın da kısa sürede savaştan çekileceğinin bir işaretiydi. Aynı zamanda Karadeniz'e serbest geçiş sayesinde bir askeri harekât yapılabileceğinden bahisle Rusya'ya karşı savaş çığlıkları da atılmaya başlamıştı. Le Temps Gazetesine göre; artık Bolşevizm, Müttefiklerin ulaşıp söndüremeyeceği bir yangın değildi. Journal des Debats yayını ise mütarekenin hemen ertesinde Osmanlı'nın mukadderatı hakkında değerlendirme yapmak için zamanın erken olduğunu ifade etmiş, ancak ilkelerin tespit edilmesi gerekliliği dile getirilmişti. Türk idarecileri oldukça kötü sıfatlarla niteleyen ilgili yayında, Türklerin idaresinden kurtulan topraklarda Müttefiklerin vesayetinin zorunluluğu üzerinde durulmaktaydı.

Le Temps ise Türk-Alman ittifakının bir faturasını çıkarmaktaydı. Faturalandırmaya Çanakkale'de batan gemilerden başlanması, Türklere karşı öfkenin temelinde

Çanakkale'deki müttefik hezimetinin yattığını gösteriyordu. Bu haberde diğer bir vurgu da 23 Kasım 1914 tarihli Cihad-ı Ekber ilanınaydı. Bu ilanın, İngiliz Hindistan'ı ve Fransız Afrikası'nda karşılık bulmamasının bir şans olduğu dile getirilmekteydi. Mütarekenin Fransa'daki etkilerinde en ilginç durum ise İstanbul ve Boğazlar konusunda basında yer alan kararsızlıktı. Türklerin İstanbul'u kaybedeceğine dair bir karikatür yayınlayan Le Journal Gazetesi görüşünü değiştirmiş, Müttefiklerin zaferinin Avusturya ve Türkiye'yi de Alman işgalinden kurtaracağından bahsetmiştir. L'action Française Gazetesi ise İstanbul boğazında Türk denetiminin süreceği, bu durumun bir öç alma vaziyeti olmadığını ifade etmiştir. Gazeteye göre; bir kan davası güdülmeyerek huzurlu bir dünya tesisi için kuralların Bulgaristan ve Türkiye için de uygulanması gerekliydi. L'Echo de Paris ise mütarekeyi Pierre Loti'nin mektubu ile duyurmuştu. Bu gazete diğerlerinin aksine daha çok Türk yanlısı düşüncelere sahipti[322].

6 Kasım 1918 tarihinde Lord Balfour Savaş Bakanlığı'nda mütareke süresince Türklere karşı uygulanması gereken tavır hususunda Amiral Calthorpe'a talimat vererek barış imzalanıncaya kadar Türklerden gelecek misafirperverlik tekliflerinin reddedilmesini istemekteydi. Türkler ile İtilaf Devletleri arasındaki münasebetler resmi düzeyde tutulacak ve buna göre emirler verilecekti. Söz konusu tavsiyeye uygun olarak Calthorpe'a verilen talimatname altı maddeden oluşmaktaydı:

"1 – Britanya ile Türkiye Hükümeti arasında mütarekenin tatbiki ve İngiltere'nin Türkiye'deki umumi menfaatlerinin korunması için resmi irtibat kurulacaktır.

2 – Kontramiral R. Webb yüksek komiser yardımcısı, Mr. T. B. Hohler baş siyasi memur ve Mr. A. Ryan da ikinci siyasi memurdur…

4 – Müttefik Devletlerle Türkiye arasında askıda bulunan bütün meseleler sulh konferansının kararına bırakılmıştır.

5 – Bununla beraber Türk halk kamuoyunun umumi temayülü, memleket içindeki iktisadi ve siyasi durum ve Türk memur ve siyaset adamlarının sevk ve idarelerine taalluk eden hususlar için gereken emir ve kararlara müteallik hususlarda tam rapor verilecektir.

[322] Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu, Ankara (1988), s. 69-72.

6 – Fransız, İngiliz, İtalyan ve Amerikalı meslektaşlarla sıkı temas muhafaza edilecek, onlarla işbirliğinde devama gayret göstereceksiniz." Balfour söz konusu talimatı vermekteki amacını 9 Kasım tarihinde ayrı bir yazı ile Calthorpe'a bildirmiştir. Buna göre, Türklerin doğu kültüründen gelen bir etki ile savaş sonrası zevahiri kurtarmak adına yapacağı hamlelerin karşılık bulmaması ve yenildiklerinin Britanya İmparatorluğu çatısı altındaki Müslümanlar tarafından da tam olarak anlaşılması ile Panislamizm'e darbe vurulması amaçlanmaktaydı. Türk bakanların barışa giden süreçte Müttefiklerden birilerini kendi lehlerine çekebilmek adına yapacağı çeşitli girişimlere karşı da uyarıda bulunulmuştu[323].

Mütarekenin imzalanmasından bir ay sonra, Müttefikler arasında muhtemel bir barış konferansı için hazırlıklar yapılmaktaydı. Yüksek Savaş Konseyi'nin de merkezi olan Paris'te düzenlenmesi planlanan barış konferansı hakkında galip devletler, taraf ve tavırlarını belirlemekteydi. 1 Aralık 1918'de, Clemenceau ile Lloyd George Downing Street No 10'da buluşmuştu. Söz konusu toplantı ile ABD Başkanı'nın idealist fikirlerini sunmasından önce Fransa ve İngiltere, özel antlaşmalarla gelecekteki barış konferansını şekillendirmek istemekteydiler. Mezkûr toplantıda, tarafların not tutmadıkları için toplantı gündemi söz konusu tarihten sekiz ay sonra Balfour tarafından kabineye açıklanmış ve bu durum Lloyd George'un anılarında doğrulanmıştır.

Görüşmenin içeriğine bakıldığında Avrupa sorununun tartışılmasının ardından Ortadoğu hakkında görüşmelere geçilmişti. Burada Clemenceau, İngilizlere değişiklik taleplerini sormuştu. Buna göre; Filistin ve Musul'un İngilizlerin olması benimsenmişti. Bu noktada Fransa, söz konusu feragatlerini yazılı bir belge halinde almamıştı. Fromkin'e göre; Clemenceau'nun buradaki isteği, Almanya karşısında İngiltere'nin desteğini almaktı. Bilinene göre 1 Aralık toplantısından somut bir sonuç çıkmamıştı. Lloyd George, Fransızların Suriye'den de vazgeçmesini beklemekteydi. Görüşmelerden bir gün sonra kabinenin Doğu Komisyonu toplantısında Lord Curzon Fransa'nın Suriye'den uzak tutulmasına dair görüşlerini bildirirken, bu politika ile İngiltere'nin, Büyük Devletleri Hindistan yolundan uzak tutma eğilimini sürdürdüğü görülmekteydi. 9 Aralık 1918 tarihinde verilen Genelkurmay muhtırasında da 1916 yılındaki Sykes-Picot Antlaşması ile ortaya çıkan durumda, yabancı bir askeri gücü -ki Fransa

[323] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu, Ankara (2011), s. 21-23.

kastediliyor- Ortadoğu'nun ortasına yerleştirmenin yanlış olduğu belirtilmekteydi. Buna göre Lloyd George, mümkün oldukça fazla toprağı elinde tutmak üzerine bir siyaset inşa etmekteydi[324].

Amerikan Başkanı Woodrow Wilson, muhtemel barış konferansı için 4 Aralık 1918'de, New York Limanı'ndan George Washington gemisi ile hareket ederek Avrupa seyahatini başlattı[325]. Wilson, Aralık ayının ikinci haftasında vardığı Fransa'da ilk temasını Clemenceau ile kurmuştu. Bu sırada Avrupa'daki siyasi durum oldukça karmaşıktı. Burada Osmanlı'yı ilgilendiren kısım ise topraklarının paylaşımı hakkında Fransa-İngiltere arasında oluşan gerginlikti. Bu noktada Wilson'un bir nevi hakem rolü üstlenmesi düşünülmekteydi. İlk görüşme taraflar açısından oldukça olumlu bir hava yaratmıştı. Wilson genel konular çerçevesinde görüşlerini bildirirken, Clemenceau Milletler Cemiyeti fikrine iştirak etmişti.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın bir sonraki durağı Londra olacaktı. Wilson buradaki temaslarına başlarken İngiliz Başbakanı ve bakanlarının Fransa'da kendisini karşılamamasından dolayı buruktu. Aynı zamanda İngiltere'deki seçimler nedeniyle barış konferansının da ertelenmesinden memnun değildi. Wilson'un soğuk tavırları Buckingham Sarayı'ndaki resepsiyona da yansımış, burada Amerikalılar ile İngilizler aynı dili konuşmasının gereğinden fazla abartıldığını, iki toplumun kardeş veya kuzen olmadığını söyledikten sonra Amerikalıların sadece Anglo-Sakson değil farklı kültürlerden geldiklerini belirtmiştir. Wilson, iki ülke arasındaki yakın ilişkiler kurmak için ise sunduğu iki kaynak; "idealler ve çıkarlar birliği" kurmaktı. İngiliz Kralı, ABD kuvvetleri şerefine kadeh kaldırırken Wilson bu komplimana cevap vermemişti. Lloyd George, ortada dostluğa dair bir şey olmadığından bahsederken ortak tehlikeden kurtulmanın memnuniyetinin dahi önemli olmadığına vurgu yapmıştı. Ancak Lloyd George, buzları eritmek istiyordu. Henüz ilk görüşmede bu hava değişmeye başlarken, Wilson'un önem verdiği Milletler Cemiyeti konusunun konferansta ilk sırada konuşulması talebi, Lloyd George tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Buna

[324] Fromkin, *Barışa Son Veren Barış,* s. 328-330.
[325] Margaret Macmillan, *Paris 1919: Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara (2004), s. 11.

mukabil Amerikan Başkanı, denizler ve Alman kolonileri konularında uzlaşmaya yakın görüntü sergilemişti[326].

1.10. Basında Mütarekenin Etkisi

30 Ekim 1918 Osmanlı tarihinin en ağır teslimiyetinin ve belki de siyasi açıdan devletin çöküşünün başlangıcını teşkil eden tarih olmuştur. Karşılaşılan felaket, cephelerde son dönemde yüz yüze gelinen aciz durumun neticesi olmakla beraber, 1911'den beri bilfiil savaşta olan devleti artık mücadele edemeyecek duruma getirmişti. Ümitsizlik, Osmanlı yetkililerini teslimiyete itmiş, padişah başta olmak üzere pek çok devlet adamı çareyi İngilizlerin insafına sığınmakta bulmuştu. Birçoğu bunu dile getirmekten de kaçınmamış, Mütareke döneminde, Milli Mücadele sürecinde Ankara'yı maceraperestlikle suçlamaktan geri durulmamıştır. Elbette bu ruh hali, özellikle İstanbul basınında derin izler bırakması gelinen noktada çok da anlamsız değildi.

Ahmet Emin (Yalman) Bey, Vakit Gazetesi'ndeki 1 Kasım tarihli yazısında mütarekeden bahsetmeye, harbin sebebi olarak gördüklerini eleştirerek başlamıştır. Buna göre Ahmet Emin, Osmanlı'nın dünya savaşı macerasını keyfi ve düşüncesiz bir girişim olarak nitelemekteydi. Mütarekeyi imzalayan İzzet Paşa kabinesini ise adeta savaşın ıstırabını üstlenmek zorunda kalmış mağdurlar olarak tanımlayan bir üslup kullanan Ahmet Emin, Türk ordusunun harp sırasındaki faaliyetlerinden övgü ile bahsettiği yazıda çok az mevcutla aç ve susuz kalan askeri birimlerin dahi teslim olmak yerine ölmeyi seçtiklerine vurgu yapmıştır. Ahmet Emin, makalenin son paragrafında, tüm felaketlere rağmen milletin başının dik olması gerektiğine dair ifadeler kullanmıştır. yazısını tamamlamıştır[327].

Gazetenin aynı gün yer verdiği diğer haberde ise mütareke hakkında bilgilendirme yer almaktaydı. Söz konusu haber, İzzet Paşa kabinesinin İngiltere ve Fransa ile İsviçre ve Danimarka hükümetlerinden münferit sulh teklifi aldığı bilgisini içermekteydi. General Townshend aracılığı ile İngiltere nezdinde ikinci teşebbüs yapıldığı ve İngilizlerle diplomatik temasın sürdürülemediği bilgisine yer verilen haberde, Fransa'nın Osmanlı'ya cevap vererek mütareke şartlarını bildirdiğini ve İtilaf Devletleri adına müzakereleri İngilizlerin gerçekleştirmeyi kabul ettiğinden söz ediliyordu. Haberde yer

[326] Macmillan, *Paris 1919*, s. 27-28.
[327] Ahmet Emin, "Mütareke", *Vakit*, 1 Teşrinisani 1918, No: 368.

alan bilgiye göre; Fransa'nın, İngiliz şeraitine razı olduğu bilinmektedir. Bu cevabın ise müzakerede hiçbir etkisi olmadığı vurgulanmıştır. Antlaşmaya dair maddelerin tamamen bilinmediği belirtilen haberde, maddeler hakkında kısmen doğru bilgiler verilmişti. Bununla birlikte imzalanan mütareke çerçevesinde gerekli emirler verilmiş, ordular ve ilgililer bilgilendirilmiştir[328]. Ayrıca teslim edilecek İngiliz esirlerin nakline başlandığı belirtilmiştir[329]. İkdam Gazetesi ise 1 Kasım tarihli nüshasında, mütareke şartlarından kısaca bahsetmişti. Şartların oldukça ağır olduğunu, bazı şartların tadil edilebildiği haliyle ancak imzalanabildiği yorumu yapılmıştır. Bir sonraki haberde antlaşmanın imzalandığı kısa bir bilgi notu ile kamuoyuna duyurulmuştu[330].

Britanya kamuoyunun önemli yayın organlarından birisi olan The Times Gazetesi 1 Kasım 1918'de, "Türkiye teslim oluyor" başlığı altında mütareke hakkında ilk bilgileri vermektedir. The Times, mütarekeyi askeri bir zaferin ürünü olarak duyururken, doğunun iki cephesi Suriye ve Mezopotamya'da Türk ordusunun mağlup edildiği, Filistin'deki ordusunun yok edildiği belirtilip, batıda Bulgaristan'ın çöküşü ile birlikte Trakya'dan doğan tehdidin Türkleri mütarekeye mecbur kıldığını kamuoyu ile paylaşmıştır. Zaferin, İngiliz ve Hint güçlerinin doğudaki başarılarından ve Kraliyet donanmasının gücünden geldiğini iddia eden gazete, Türklerin başka çareleri kalmadığı için İngilizlere teslim olduğuna vurgu yapmaktaydı. Mezkûr haber bir paragraf boyunca savaşı özetlerken Çanakkale'de mağlup olduklarında, Türk ordusunun da çiçek hastalığı nedeniyle zarar görmeye başladığını ve sonraki yıllarda bundan kurtulamadığını anlatmış, doğuda ise Mezopotamya'da kilitlenmek yerine Allenby'nin Filistin üzerinden yaptığı harekâttan övgü ile bahsetmişti. Neticede Bağdat Demiryolunun kesilmesinin ise Mezopotamya yolunun Türklere kapanmasını sağladığı belirtilmekteydi. Savaşın asıl müsebbibi olarak Alman tesirindeki İttihat ve Terakki Hükümeti suçlanmaktaydı[331].

The Times'ın aynı gün öne çıkardığı en önemli vurgulardan biri, Karadeniz yolunun Müttefiklere açılması hususuydu. Bununla birlikte Ermenistan'ın bağımsızlığı ile ilgili

[328] "Mütareke İmza Edildi-Dün Öğle Zamanından Beri Terk-i Muhasalat-Fransa'nın Cevabı", *Vakit*, 1 Teşrinisani 1918, No: 368.
[329] "İngiliz Esirleri Nakil Olunuyor", *Vakit*, 1 Teşrinisani 1918, No: 368.
[330] "Münferit Mütareke Müzakeratı Etrafında", *İkdam*, 1 Teşrinisani 1918, No: 7802; "Mütarekename vakt-i zahirde imzalandı", *İkdam*, 1 Teşrinisani 1334, No: 7802.
[331] "Turkey Surrenders", *The Times*, 1 November 1918, No: 41936.

birkaç cümle yazılmış ve Calthorpe'un mütareke görüşmelerinde Ermeniler hakkındaki maddelerde ısrarı, elde edilecek bir hürriyetin işareti olarak kabul edilmiştir[332].

Ahmet Emin, 2 Kasım tarihli yazısında, Sadrazam Ahmet İzzet ve Bahriye Nazırı ve aynı zamanda baş murahhas olan Rauf Bey ile yaptığı mülakattan bahsettiği başyazısında, mütarekenin İstanbul'da yarattığı hüzünlü hava üzerinden bu duruma başyazısında bir takım yorumlamalar getirmiştir[333]. Aynı gün Vakit Gazetesi'nde, Bahriye Nazırı Rauf Bey'in mülakatı ile mütareke hakkında bir kısım bilgiler yer almıştır. Buna göre Rauf Bey, mütarekenin sanıldığı kadar ağır olmadığını ifade ederken, ilk teklifte mütareke metninin işgal hükümlerinde ısrarcı olduğunu, ancak bu durumun sağlam bir duruş neticesinde bertaraf edildiğini söylemiştir. İstanbul'un kesinlikle işgal olunmayacağını ilave eden Rauf Bey, yine bu beyanatında mütarekenin siyasi şartlar taşımadığını, Evliye-i Selase için herhangi bir şart bulunmadığını ve tahliyelerinin söz konusu olmadığını belirtmiştir[334]. Oysaki Kafkasya'nın önemli bölgeleri, özellikle Batum'un ve Bakü'nün askeri olarak işgali mütareke metnine girmişti. Metnin meclis oturumundan sonra neşredileceği açıklanırken, Rauf Bey bu beyanlarıyla mütareke şartlarını kamuoyundan gizlediği izlenimi vermektedir.

2 Kasım 1918 tarihli İkdam Gazetesi, Mütareke haberinin İstanbul'daki azınlıklar üzerindeki tesirine İkdam Gazetesi geniş yer ayırmıştır. Bu haberde gayrimüslim ve yabancıların yoğun olarak yaşadığı Beyoğlu'nda bazı Rumların dükkânlarına Yunan bayrakları, bazı Levantenler ise evlerine İngiliz ve Fransız bayrakları astığı bilgisi kamuoyu ile paylaşılmıştır. Hatta bu bölgedeki tebaanın günlük kıyafetlerine, mezkûr devlet bayraklarından kokartlar takarak gezdiklerinden esef ile bahseden İkdam, bu durumun hoş bir vaziyet olmadığını belirtmiştir. İkdam Gazetesi ayrıca bazı Rumca gazetelerin haberlerinden edindiği, birkaç hafta içinde İngiliz gemilerinin İstanbul'a geleceği ve birkaç Yunan gemisinin de aralarında bulunacağı bilgilerini aktarmaktaydı. Devamında bazı gazetelerin Venizelos'un İstanbul'a geleceği iddialarında bulunduğunu aktaran İkdam Gazetesi, şehirdeki Türklerin ise sükûnetini koruduklarını bildirmekteydi. Gazete, ilgili haberinin sonunda Bulgar mütarekesinin daha ağır tatbik edildiğini ifade ederek, mütareke şartlarının sadece barışa kadar geçerli olacağı için

[332] "The Surrender: Turkey's Part in the War", *The Times,* 1 November 1918, No: 41936.
[333] "Mütarekeden Sonra", *Vakit*, 2 Teşrinisani 1918, No: 369.
[334] "Mütareke Şeraiti Sarf-ı Askeri Bir Mahiyeti Haiz", *Vakit*, 2 Teşrinisani 1918, No: 369.

telaşa gerek olmadığını yazmış, kamuoyunun bu bilgilendirme ile sükûnet içerisinde kalmasını tavsiye etmiştir[335].

2 Kasım günü çıkan The Times Gazetesi'nde ise Osmanlı Hükümeti hakkında bir değerlendirme yapılmaktaydı. Burada aktarılanlara göre İttihat ve Terakki'nin iktidarı barış elde edilinceye kadar devretmiş, ancak mevcut hükümetin başkanı Ahmet İzzet Paşa durumu kurtarmaya çalışan zayıf bir karakter olarak görülmüştü. Bununla birlikte hükümet üyelerinin savaş sırasındaki geçmişleri hakkında bilgi verilerek İngilizler karşısındaki görüşleri değerlendirilmiştir[336]. Bu yazıdaki amaç tam olarak kestirilmese de açık olarak Osmanlı Hükümeti'ne ve devlet ileri gelenlerine yönelik bir güvensizliğin hâkim olduğunu gözlemlemek mümkündür.

Mütareke metni 3 Kasım'da gazetelerde genişçe yer bulmuş ve değerlendirilmiştir. Basına bu bilgilendirmeyi, Mondros delegasyonunun diplomat mensubu Reşat Hikmet Bey yapmıştır. Maddeler hakkında yapılan değerlendirmelerde ilk etapta esirler hakkındaki kısımdan bahsedilmektedir. Dördüncü madde olarak metne giren İtilaf esirleri hususunda, İngilizlerin katı tavrından şikâyetle, esirlerin İstanbul'da toplanmak yerine en yakın limanlarda İtilaf kuvvetlerine teslim edileceği belirtilmiştir. Yine bu maddede Ermeni esirlerden bahisle mütarekenin yirmi ikinci maddesinde yer alan Türk esirleri hususunda ise heyetin çaba göstermesine rağmen barış antlaşmasına kadar istenen sonucun alınamadığı aktarılmıştır.

Hemen ardından donanma konusuna açıklık getirilmiş, karakol ve gümrük için ihtiyaç duyulan gemilerin istisna edildiği, diğerlerinin barışa kadar Osmanlı limanlarında saklanması şeklinde İngilizlere kabul ettirildiği ve Müttefikler tarafından müsadere edilmeyecekleri açıklanmış, Yavuz gemisinin de Osmanlı'da kaldığı vurgulanmıştır. İngiliz teklifinde işgale dair hususlar olduğu da belirtilip bu hususların Osmanlı Heyeti tarafından sorgulanması neticesinde, asayişi tehdit edecek haller ortaya çıkması halinde işgal olarak düzeltilmesi sağlanmıştır. Seyr-i sefain meselesinde ise Türk boğazları ve Osmanlı limanlarının, İtilafa açıldığı bildirilirken, tersanelere vaz-ı yed edilmeyeceği anlatılmıştır. Osmanlı gemilerinin ticaret amacıyla İtilaf limanlarına girmeleri hususunda ise İngilizlerin, Müttefiklerinin rızasının alınması gerekliliği hususundaki şartı eklenmiştir. Batum ve havalisi hakkındaki hükümlerin ise açıklanmasında Wilson

[335] "Mütarekenin Akdinden Sonra", *İkdam*, 2 Teşrinisani 1918, No: 7803.
[336] "Turkey Peace Ministry", *The Times*, 2 November 1918, No: 41937.

ilkelerine vurgu yapılmış, Bakü'nün işgaline itiraz edilmeyeceği ancak Evliye-i Selase'de mülki ve askeri idarenin devam edeceği beyan edilmiştir. Bunun dışında demiryolları, telgraflar, Adana'nın tahliyesi, Alman ve Avusturya vatandaşlarının durumu hakkındaki hükümler oldukça yumuşak bir üslupta izah edilmiştir[337]. Burada dikkat çeken husus ise mütareke şartlarının mahiyetinin neredeyse tamamı açıklanırken, Rauf Bey'in verdiği beyanatla birçok çelişki ortaya çıkmıştır. Böylelikle maddeler vasıtasıyla kamuoyu, konu hakkında daha açık bilgilendirilmeye çalışılmıştır.

İkdam Gazetesi'nde 4 Kasım 1918 tarihinde, Wilson İlkelerindeki, milletlerin kaderini tayin hakkına dayanan bir haber geçmekteydi. Burada Türk milletinin tabi haklarının İngilizler tarafından verilip verilmeyeceği üzerine bir değerlendirmeden ziyade, mütarekenin getirdiği ağıt şartlar eleştirilmekteydi. Öncelikli konu Kafkasya'nın tahliyesi meselesiydi. Osmanlı idaresinin burada yeni teşekkül etmiş Gürcistan ve Ermenistan tarafından da tanındığına vurgu yapılmış, Türk ordusunun çekilmesi halinde oluşacak asayiş sıkıntısının büyük bir etki yaratacağı endişesine değinilerek, devamında İngiliz Amiral Calthorpe'un bölgedeki Türk hâkimiyetini tanımadığını bu habere eklenmiştir. Bu durumun Wilson ilkelerinden Türklerin mahrum edilmesi anlamına geldiği eleştirisi yapılmıştır. Aynı yazının devamında, Bulgarların mütarekeden sonra mali destek aldığından, bazı Romen, Yunan ve Sırp şehir ve kasabalarının Bulgaristan'a dâhil edildiğinden bahsedilirken, Türklerin nüfus olarak hakkı olan Batı Trakya'dan söz edilerek Bulgaristan'a yapıldığı gibi Türklerin de eski topraklarına kavuşmasının gerektiği ifade edilmiştir. Hatta Belgrad'tan doğuda kalan toprakların ahalisinin Müslüman ve Türk olduğu belirtilerek benzer şekilde buraların dahi Türk topraklarına ilave edilmesi üzerinde durulmuştur[338]. Görüldüğü gibi mütareke şartları açıklandıkça aslında metnin son derece ağır olduğu, mütareke metninin savaş esnasında ilan edilen Wilson Prensipleri ile çeliştiği açıkça görülmektedir.

1.11. Mütareke Sonrası Yaşananlar ve İlk Etkileri

Sadrazam ve Harbiye Nazırı sıfatıyla Ahmet İzzet Paşa tarafından, 30 Ekim 1918 tarihinde tüm ordulara şifreli olarak çekilen telgrafta; *"Bugün, 31 Ekim 1918 öğleden muteber olmak üzere, Düvel-i İtilafiye ile mütareke akd eyledik. Düvel-i mezkûrenin*

[337] "Mütarekenamenin Resmi Metni-Dâhili İşlerimize Müdahale ve Hâkimiyet-i Milliyemize Tecavüz Yok", *Vakit*, 3 Teşrinisani 1918, No: 370.
[338] "Türk Milletinin Hakkı", İkdam, 4 Teşrinisani 1334, No: 7805.

murahhasları keyfiyeti Bulgaristan, Suriye, Irak'ta bulunan orduların komutanlıklarına tebliğ etmişlerdir. Mütareke şeraitine suret-i kat'iyyede riayet olunması ve tebliğin alındığının iş'arı lazımdır. Tafsilat ayrıca bildirilecektir[339]*"* ifadesi komutanlar arasında mütarekenin görülen hali "*Bizim murahhas heyetimize adeta dikine indirilmiş olan şu mütarekename hemen kayıtsız şartsız teslim olmak gibi bir şeydi*" şeklinde yorumlanmıştır[340].

VI. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, Musul'u teslime mecbur kalmış ancak geri çekildikten sonra, anlaşma gereği mevcut askerini terhis etmemişti. Bunun için iki gerekçe göstermekteydi. İlk olarak savaşta hayatta kalmış efradın memleketlerine gidecekleri uygun yolların olmadığı, demiryollarının tamirinden sonra terhis edilmelerinin uygun olacağı için sadece yakın bölgelere gidecek askerlerin terhis edildiğini söylemekteydi. İkinci olarak gösterdiği gerekçe de Vilayet-i Şarkiye'de işgal tehlikesi yaratacak bir durumun vuku bulmasına karşı tedbir almaktı[341].

Ordu komutanlarının mütareke hükümleri karşısındaki tutumlarının bir diğer örneğine ise IX. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın tavrında rastlamak mümkündür. İngilizlerin Brest-Litowsk Antlaşması'nı tanımaksızın Evliye-i Selase dâhil Osmanlı'nın Kafkasya'yı boşaltması talebini Yakup Şevki Paşa, kabul etmekte zorlanırken terhis ve çekilme durumunu oldukça ağırdan alıyordu. İngilizler buna karşılık memur ve askerlerden ihmali görülenlerin ve kötü niyetlilerin cezalandırılması için Harbiye Nezareti'ne baskı yapmaktaydılar. Aralık 1918'de İngilizler Batum'u işgal etmiş, Osmanlı Hükümeti'nin diplomatik temasları neticesinde askerler sorunlu da olsa şehri terk etmek zorunda kalmış ve buranın idaresi çok uluslu bir güce devredilmiştir. Bölgede kalan işlerin düzenlenmesi amacıyla yine Yakup Şevki Paşa görevlendirilmişti. Paşa, Ocak 1919'da Kars'ta İngiliz General Walker ile bir görüşme yapmış ise de Genelkurmay'dan aldığı emir doğrultusunda Ordu merkezini Kars'tan Erzurum'a çekmiştir. İhtiyatlı bir çekilmeyi göz ardı etmeyen Yakup Şevki herhangi bir zayiat vermeden merkezin talebi doğrultusunda bu isteği yerine getirmiştir. Ancak Yakup Şevki Paşa'nın başında bulunduğu IX. Ordu lağvedilmiş, yerine XV. Kolordu oluşturulmuştu. Yakup Şevki Paşa'nın takınmış olduğu bu tavır İngilizleri ziyadesi ile

[339] Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul (1960), s. 3; Zekeriya Türkmen, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)*, Atatürk Araştırma Merkezi, (2011), s. 14.
[340] Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, IV, Nehir Yayınları, İstanbul (1991), s. 324.
[341] Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, IV, s. 326.

rahatsız etmiş olacak ki, Ali İhsan Paşa gibi o da esir alınarak Malta'ya sürgüne gönderilmiştir[342]. Osmanlı tarafında Mondros'a tepkiler sadece Doğu Cephesi ile sınırlı kalmamış, benzer gelişmeler Güney Cephesi'nde de cereyan etmişti.

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sıralarda, Osmanlı ordusunun Güney Cephesi'nde Yıldırım Orduları Grubu Komutanı olarak görev yapan Mustafa Kemal Paşa'ya, Harbiye Nezareti'nden gönderilen telgrafla Suriye'nin kuzeyine çekilerek savunma hattı kurup kuramayacağı sorulmuştu. Kendisine mütareke şartları tebliğ edilinceye kadar yerinde kalması talimatı verilen Mustafa Kemal Paşa ise ordunun bir arada tutularak bir müdafaa imkânının kalmadığını ve geri çekilmekte olduğunu bildirmiştir[343]. Bu sırada II ve VII. Ordu Komutanlıkları da Yıldırım Orduları Grubu'na dâhil edilmiş, grup komutanlığının merkezi olarak Adana seçilmişti. Mustafa Kemal Paşa, kendi bölgesinde emniyeti tesis ettikten sonra Harbiye Nezareti'nden mütarekenin bazı maddelerinin açıklanmasını talep ederken özellikle Suriye sınırının belirlenmesi ve terhis işinin nasıl olacağı konularını sormuştu[344]. Aynı zamanda yetki alanındaki komutanlara, Toros tünellerinin mümkün olduğunca elde tutulması ve terhis işlemlerinin geciktirilmesini tavsiye etmişti. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa'ya çektiği bir telgrafta ise mütareke şartları hakkındaki anlaşmazlıklar giderilmeden ordunun terhis edilmesinin sakıncalı olduğu noktasındaki endişelerini dile getiriyordu. Ahmet İzzet Paşa 6 Kasım'da Amiral Calthorpe'un İskenderun'un boşaltılmasına dair talebini Mustafa Kemal Paşa'ya iletmişti[345].

Mustafa Kemal Paşa, Hükümetin bu tutumuna rağmen konumunu muhafazada ve İskenderun'u müdafaa etmekte ısrarcıydı. Bu hususdaki kararlılığının bir göstergesi de İskenderun'a her ne sebeple olursa olsun çıkacak yabancı askerlere ateş açılmasına dair emir vermesidir[346]. Mustafa Kemal Paşa Hükümetten, eğer İngilizler lehinde karar alınırsa bölgeye yeni bir komutan tayin edilmesini isterken kararlılığını daha ileri taşımıştır. Harbiye Nezareti, artan gerginlik üzerine 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nı lağvetmiştir. 9 Kasım'da İskenderun'un işgali Hükümetin kararı ile gerçekleşmiştir. 10 Kasım günü ise Mustafa Kemal Paşa'ya, Harbiye Nezareti

[342] Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920),* Türk Tarih Kurumu, Ankara (2001), s. 47
[343] Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, s. 46.
[344] Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 64.
[345] Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, s. 46-47.
[346] Genelkurmay Başkanlığı, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 67.

emrine alındığı tebliğ edilmişti. Görevini II. Ordu Komutanı Nihat Paşa'ya bırakarak, İstanbul'a dönen Mustafa Kemal Paşa'nın tavrı, halefi tarafından kısmen de olsa bir süre devam ettirilmiştir.

İngiliz ve Fransızların devlet memurlarına kötü muamelede bulunmasını protesto eden Nihat Paşa Harbiye Nezareti'nden tepki almıştır. Nihat Paşa, İngilizlerin keyfi faaliyetleri neticesinde geri çekilme mecburiyetinde kaldığında dahi elindeki cephaneyi Anadolu içlerine nakletmeye çalışmıştır. Ne var ki araç yetersizliği nedeniyle önemli miktarda cephane geride bırakılmıştı. Bu gelişmeler üzerine Harbiye Nezareti tarafından 15 Aralık 1918'de II. Ordu lağvedilmiş ve Nihat Paşa Adana Vali Vekilliği'ne tayin edilmiştir. Nihat Paşa, artan İngiliz baskıları neticesinde 22 Ocak 1919'da tüm görevlerinden alınarak İstanbul'a çağrılmış, bir süre Genelkurmay emrinde çalıştıktan sonra Milli Mücadele'ye katılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın komutası altındaki komutanlardan birisi de 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa idi. Sonrasında VII. Ordu'ya da vekâlet eden Ali Fuat Paşa bir süre Mustafa Kemal Paşa'nın da desteği ile mütarekenin terhis hükmünden müstesna olan, jandarma birimlerini güçlendirmeyi tercih etmişti. Ali Fuat Paşa, VII. Ordu'nun mülga durumundan sonra 20. Kolordu Komutanı olarak görevini sürdürse de Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasının ardından Nihat Paşa'dan, sağlığını gerekçe gösterip izin istemiş, Harbiye Nezareti'nin uygun görmesi ile görevinden ayrılmıştı. Ordu komutanlarının Mütarekeye karşı genel tavırları bu hareketlerden anlaşılmaktaydı. Teslim olması öngörülen birliklerde de benzeri direniş teşebbüsleri mevcuttu. Trablusgarp'ta bulunan Şehzade Osman Fuat Efendi padişahın emri olmadan teslim olmayacağını söylemiş, ancak emir geldiğinde silahlarını vererek teslim olmuştur[347].

Mevzubahis komutanlardan birisi de Medine'deki Fahreddin Paşa idi. Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Komutanı olan Fahreddin Paşa İstanbul'dan gelen talimatlara uymamaktaydı. Mondros Mütarekesi uyarınca teslim olmayan ve Medine'yi savunmaya devam eden Fahreddin Paşa kendi komutasındaki subayların muhalefeti ile karşı karşıya kalmıştı. Kendisine kurulan kumpas neticesinde teslime mecbur kalmıştı[348].

[347] Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, s. 48-55.
[348] Beyoğlu, *Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa*, s. 281-317.

Önde gelen ordu komutanlarının tavırlarından Mütarekeden kimsenin memnun olmadığı aşikâr iken Hükümet bunun yerine durumu daha hafif aksettirmekte kararlıydı. Mecbur kalarak imzaladıklarına inandıkları ağır koşulların tatbiki sırasında ortaya çıkabilecek aksiliklerden çekinmekteydiler. Özellikle de muğlâk maddelerin yarattığı tehlikenin farkındaydılar. 2 Kasım 1918 tarihinde Rauf Orbay gazetecilere verdiği beyanat ile mütarekeyi neredeyse başarı gibi göstermeye teşebbüs etmişti. *"Mütarekeyi akde memuren İstanbul'dan hareket ederken bugünkü gibi iftihar ve sevinç ile avdet edeceğimi tasavvur etmiyordum…"* sözü ile hedeflenen, olası tepkilerin önüne geçilmek istenmesidir. Vahdettin'in mütareke maddeleriyle ilk karşılaştığında hanedan ve kendisine yönelik bir madde olmadığı hatırlatılarak bu ifade *"…Devletimizin istiklali, saltanatımızın hukuku tamamıyla kurtarılmıştır"* cümlesi ile devam etmiştir[349]. Hatta Rauf Bey iddiasında bir adım daha ileri giderek *"Bu mütareke, galip ile mağlup arasında münakit bir mütareke değil, belki hal-i harbden çıkmak isteyen mütevazi iki kuvvet beyninde akdolunabilecek bir tatil-i muhasemat mahiyetindedir"* sözü ile açıkça gerçeğin aksini söylemiştir. Oysaki İngilizler bu mütarekeye bir "capitulation" yani teslimiyet belgesi olarak bakmaktaydılar[350].

Rauf Bey anılarında, mevzubahis basın açıklamasından bahsederken sözlerinin kısmen yayınlanması şartını koyduğundan bahsetmekteydi. Bu bile söz konusu konuşmanın, siyaseten yapılmış olduğunu ve olumsuz olan durumu idare etme hamlesinden fazlası olmadığını göstermekteydi. Ayrıca Rauf Bey'in anılarında, gazetecilerin milletin izzeti nefsine mugayir hareketler konusunda kendisine Yunanlıların mütarekenin tatbikine katılıp katılmayacağı hakkında açıklama istediklerini anlatmıştır. Mondros müzakereleri esnasında Osmanlı Heyeti'nin üzerinde durduğu bu hususu Rauf Bey basına açıklarken istihkâmların işgalinde Yunanlıların iştiraki olmayacağı ve İngiliz Amiral Calthorpe'un Yunan gemilerinin boğazlardan geçişi hakkında icap ederse gece yapılacağı vaadinde bulunduğunu söylemişti. Rauf Bey, gazetecilere özel olarak ifade ettiği bu kısmın yayınlanmamak kaydıyla anlatıldığını aktarmaktaydı[351].

İngiliz Savaş Kabinesi'nin mütarekeden bir gün sonra yaptığı görüşmelerde Yunan gemileri konusunda isteğe muvafakat etmediğinden habersiz olan Rauf Bey diplomatik

[349] Murahaslar Geldi–Rauf Beyle Mülakat, Reşid Akif Beyin Beyanatı", *Yeni Gün*, 2 Teşrinisani 1918, No:59; Bayar, *Ben De Yazdım*, I, s. 213.
[350] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 231.
[351] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, s. 154.

bir meselede Amiral Calthorpe'un sözlü garantisine dayanarak açıklamada bulunmuştu. Kendisi bunun gibi pek çok konuda İtilaf temsilcisinden aldığı sözlü garantileri öne sürerek İstanbul'un, Adana'nın işgal edilmeyeceğinden Evliye-i Selase'de Osmanlı mülki idaresinin sürdürüleceğinden söz etmişti. Rauf Bey'in benzeri görüşleri 4 Kasım'da Minber Gazetesi'nde de yer bulmuştu. Buna göre Rauf Bey, hayatında elde edebileceği en iyi mütarekeyi imzaladığını düşünmekteydi[352].

Mütareke'nin imzalandığı ilk günlerdeki önemli olaylardan bir tanesi de ülke kamuoyunda büyük tesir uyandıracak olan İttihat ve Terakki'nin feshedilmesi konusu olmuştur. Kapatılan parti ileri gelenlerinin ülkeyi terk etmesi akabinde uzlaşılması güç tartışmaları ve Hükümetin istifasını getirmiştir[353]. Mütarekenin akdinden sonra mecliste İttihatçılara karşı olan cephe, sesini daha da yükseltmekteydi. Savaşa girmekten ve harpte çekilen çileden büsbütün eski hükümetleri sorumlu tutanlar ile sabık kabinelere bağlılığını koruyan kişiler arasında çeşitli tartışmalar meclis zabıtlarına yansırken, İttihatçı liderlerin memleketi terk etmesinden hemen sonra 4 Kasım 1918'de, Mebusan Meclisi'nde mevzubahis hükümet mensuplarının yargılanmasına dair konu açıldı. Aynı gün gerçekleştirilen birleşimlerde harp sırasında hükümet olmuş kişiler hakkında üst üste suçlayıcı takrirler verilmişti. Öncelikle Trabzon Mebusu Emin Bey ve beraberindekiler, verdikleri önerge ile savaş suiistimallerinin araştırılması için 15 kişilik heyet oluşturulmasını istemişlerdi. Divaniye Mebusu Fuat Bey bununla istenilene ulaşılamayacağını açıklayarak Talat ve Sait Halim Paşa kabinelerinin Divan-ı Ali'ye sevk edilmesini teklif eden 10 maddelik bir önerge vermişti[354]. Soruşturulması ya da yargılanması istenen İttihatçıların üç lideri ve beraberindekiler, 1 Kasım'da yurdu terk etmiş olduğundan meclisteki bu gibi tartışmalar aslında manasını çoktan yitirmişti.

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin mütareke sonrası zorlu sürecine son darbe, İttihatçı liderlerin memleketti terk etmesi olmuştu. İttihatçı liderlerin yurdu terk etmesi sırasında hiçbir engellemenin yapılamaması konusunda Hükümetin ihmali olduğu ağır şekilde eleştirilmekteydi[355]. Ayrıca Padişah da söz konusu hükümetin içinde bazı İttihatçıların da bulunmasında son derece rahatsızdı. 6 Kasım günü Abdurrahman Şeref Efendi bu konu hakkında saraya çağrılmıştı. Vahdettin son günlerdeki firar haberlerini de

[352] "Mütarekenin Mahiyet-i Tatbiki", *Minber*, 4 Teşrinisani 1918, No: 4.
[353] Şakir, *İttihat ve Terakki*, III, s. 580.
[354] MMZC, Devre: 3, I, On birinci İnikad, 4 Teşrinisani 1918, s. 95-103.
[355] Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 252.

göstererek gazetelerin kabineye saldırılarından, imzalı veya imzasız şikâyet mektuplarından bahsetmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden hükümette olanları öne sürerek bu duruma çare bulunmasını istemiştir. Padişah, ivedilikle sonucun ertesi gün bildirilmesini emretmiştir. Sadrazam buna karşılık İttihatçı olarak bilinen kabine üyelerinden Hayri Efendi ve Cavit Bey'in istifa ettiğini, Fethi Bey'in ise hâlihazırda mecliste bir parti başkanı olduğunu, İttihat ve Terakki Partisi'nden olmadığı için istifasına lüzum olmadığını bildirmiştir[356].

Padişah Vahdettin, bu kararı önce uygun bulmuş olsa da kısa bir süre sonra Ahmet Rıza Bey aracılığı ile Fethi Bey'in kabineden tasfiyesini emretmiştir. Sarayın kabine üzerindeki tasarrufunda ısrarı neticesinde hükümet istifaya karar vermişti[357]. Rauf Bey anılarında bu süreç içerisinde Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey'in üç kez Sadrazam ile görüştüğünü aktarmaktadır. Ahmet Rıza Bey'in, Vahdettin'in kabinede tasfiye yapılmasını dair kararlılığını ısrarla bildirdiğini anlatan Rauf Bey, padişahın Kanun-ı Esasî'ye dayanarak hükümeti azletmesinin gündeme geldiğini de eklemektedir. Sadrazam'ın henüz hasta olduğu bir dönemde yaşanan krizden ayrıca müteessir olduğu bilgisini de vermekteydi. Kanun-ı Esasi'de, usulü dairesinde azil hakkının olduğunu ancak bunun hükümetin Mecliste düşmesi durumunda olabileceğini bildiren Fethi Bey, keyfi olarak bunun yapılamayacağını ifade etmiştir. İstifa kararının alındığı günden önceki akşam Fethi Bey ve Rauf Bey, Ahmet Rıza Bey'i ziyaret etmişse de bir zamanlar istibdadın en büyük muhaliflerinden olan Ayan Meclisi Başkanı bu meselede saltanattan yana tavır sergilemişti. Bunun üzerine Fethi Bey, Cavit Bey ve Hayri Efendi ile birlikte kendi istifasını da vererek hükümetin küçük bir değişiklikle devamını istediyse de Rauf Bey bunu uygun görmemekteydi[358]. Ahmet Rıza Bey, padişahın söz konusu hamlesindeki en önemli gerekçeyi, mütarekeden sonra yabancıların İstanbul'a gelecek olmasına bağlamaktaydı. Ona göre savaş zamanı kabinede bulunmuş kişilerin mevcut şartlarda hükümette bulunması mümkün değildi. Aynı zamanda Padişah Vahdettin, isteğinin yerine getirilmesi halinde İzzet Paşa'nın tekrar atanmasını da teklif ediyordu[359]. Ancak bu durum sonuç vermemiş, hükümet istifa etmişti.

[356] İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 1889-1890.
[357] Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 173-174.
[358] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, s. 181-183.
[359] İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 2008.

7 Kasım'da İngiliz subaylardan kurulu heyetin İstanbul'a ulaşması ile yeni bir süreç başlamıştı[360]. Söz konusu heyet Albay Murphy, Binbaşı Chilton, Yüzbaşı Hoylet, Teğmen Dveyk'ten oluşmaktaydı. İstanbul'a ayak basan İngiliz Heyeti bazı gruplar tarafından tezahüratlar ile karşılanırken, heyetin ilk işi tersaneye el koymak olmuştur. Osmanlı Hükümeti ise karşılamaya memur göndermiş, gelenler için Pera ve Tokatlıyan Otellerinde 80 oda ayrılmıştı. Albay Murphy, İstanbul'a ulaştığında Sabah Gazetesi'ne verdiği demeçte *"İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında herhangi bir sorun kalmadığını, Türklerle dost kalmak istediklerini"* beyan etmiştir[361]. Hükümetin istifasına dair tezkire 8 Kasım'da hazırlanarak saraya iletilmek üzere Nabi Bey'e verilmiştir. İstifaname hükümetin son krizini yaşatmış ve anayasaya aykırılık bakımından padişaha karşı kısmen suçlayıcı dil kullanılan ilgili metin, Padişah Vahdettin'in tepkisini çekmiştir[362].

İstanbul'da hükümet krizi devam ederken İtilafın askeri gücü de vakit kaybetmeksizin yeni şartlar dâhilinde, Türkiye üzerine hamlelerine başlamıştı. Mütarekenin yürürlüğe girmesinin üzerinden yirmi dört saat dahi geçmeden, İtilaf donanmaları Çanakkale Boğazı'na yöneldiler. Gelibolu'daki tahkimatların ve mayın alanlarının temizlenmesi için 2 Kasım'da bölgeye ulaşmışlardı. Franchet d'Esperey 6 Kasım 1918'de, 26. ve 122. Fransız bölüklerine boğaz tahkimatlarını işgal etme emri vererek önemli bir inisiyatif alırken, bu hamle İngiliz General Milne ve Amiral Calthorpe tarafından tepki ile karşılanmıştı. D'Esperey'in işgale hemen kalkışmasının bir nedeninin de İstanbul İtilaf Orduları Başkomutanı olma isteği olduğunu değerlendiren İngiliz komutanlar, söz konusu işgalin mütarekeye aykırı olduğunu iddia ederek Fransızları mütarekeyi çarpıtmak ile suçlamışlardı. Ancak İngiliz Savaş Bakanlığı Calthorpe ve Milne gibi düşünmüyordu. İstanbul'un işgalini gerekli gören İngiliz Savaş Bakanlığı ilgililere Fransızlarla birlikte işgale katılmalarını emretti. 7 Kasım gününe gelindiğinde, İngiliz Heyeti'nin Başkanı General Fuller ile Müstahkem Mevki Komutanı Selahaddin Adil Paşa arasında istihkâmların boşaltılmasına dair bir protokol imzalanmıştır[363].

Hükümetin istifasının ardından sadrazamlık için gündemde iki kişi vardı. Bunlar biri Ahmet Tevfik Paşa, diğeri ise Vahdettin'e olan yakınlığı ile bilinen Damat Ferit Paşa

[360] Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, I, s. 48.
[361] Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2014), s. 5-6.
[362] Türkgeldi, *Görüp İşittiklerin*, s. 173-177
[363] Bozkurt, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, s. 4-5.

idi. Vakit Gazetesi'nin istifa haberinin ardından yeni kabine için Tevfik Paşa'ya görev verilebileceği iddiasında bulunduğu haberin gerçeklik payı yüksekti[364]. İttihatçılar ile teşkil edilen hükümetin istifasından ardından Vahdettin, dünürü Ahmet Tevfik Paşa'ya sadareti vermiştir[365]. Böylelikle işgal kuvvetlerinin, İttihatçı olmayan bir hükümet ile karşılanması amacı hâsıl olmuştur.

Mütareke sonrası gelişen ortamda, Tevfik Paşa'nın sadrazamlık görevinden en temel beklenti, şüphesiz ki İtilaf Devletleri'nin olası tepkilerinin önüne geçilmesi ve mütareke koşullarının tatbik edilmesiydi[366]. Kurulan hükümet, sarayın takdiri olmakla birlikte basından da destek almaktaydı. Uzun süre hücuma uğrayan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin aksine Tevfik Paşa birçok gazetenin övgüsüne mazhar olmuştu. Öyle ki Yeni İstanbul Gazetesi'nde "Osmanlılar, Eski Türkler Ancak İngiliz Kavm-i Necibinin Samimi Müzaheretiyle Temin-i Hissiyat ve Refah Edebilir" başlıklı yazı ile Tevfik Paşa Hükümeti'nin İtilaf ve Amerika nezdinde ki değerine atıf yapmıştı. Akşam Gazetesi ise 13 Kasım'da, hükümeti "en namuslu ve faydalı hükümet" olarak överken buna dair matbuattaki içerikler benzer şekilde cereyan etmekteydi[367]. Olumlu bir kamuoyu desteği ile iş başına gelen hükümete umut dolu bir bakış açısı ile bakılmaktaydı.

İzzet Paşa'nın 8 Kasım'daki istifasının ardından kurulan Tevfik Paşa Hükümeti'ni hatıratında sert ifadelerle suçlayan Ali İhsan Paşa, mütarekenin tatbikinden dolayı hükümeti ağır şekilde eleştirmekteydi. Ayrıca dönemin önemli sorunlarından bir tanesi olan İttihatçı devlet adamlarının ne olacağı meselesi, ileri gelen siyasetçilerin Harbiye Nezareti'ndeki Bekir Ağa Bölüğü Tevkifhanesine kapatılması ile çözüme ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu hususta da İtilaf temsilcilerine, sorumluların cezalandırıldığı mesajı verilmek istenmişti[368].

Mütareke görüşmeleri sırasında İstanbul'un işgali gibi bir durumun vuku bulmayacağını Türk tarafına, hislerine dayanarak söyleyen Amiral Calthorpe, İngilizler tarafından İstanbul'a yüksek komiser olarak atanmıştı[369]. 13 Kasım sabahı önce 4 İngiliz torpidosu ve ardında 61 parçalık İtilaf donanmasının başında Superb Dretnotu'nda donanma

[364] "İzzet Paşa Kabinesinin İstifası", *Vakit*, 10 Teşrinisani 1918, No: 377.
[365] Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2015), s. 192.
[366] Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, I, s. 78-82.
[367] Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, s. 195-200.
[368] Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, IV, s. 327.
[369] "High Commissioner at Constantinople", *The Times*, 11 November 1918, No: 41944.

komutanı olan Calthorpe İstanbul'a geldi. Boğaza demirleyen donanmayı iki İtilaf uçağı takip etmekteydi. İstanbul'a gelen İtilaf gemisinin sayısı aynı gün 73'e çıktı. Üç bin beş yüzün üzerinde askerle karaya çıkan İtilaf kuvvetleri, şehrin farklı noktalarına dağıldılar. İngilizler; Beyoğlu ve Haliç'in kuzeyinden Karadeniz açıklarına kadar Rumeli'yi, İtalyanlar; Anadolu Yakası ve Marmara Adalarını, Fransızlar ise İstanbul-Çekmece hattından Marmara'nın Rumeli tarafını tuttular. Bu arada karargâh binası olarak İngilizler Harbiye Mektebini, Fransızlar Şehremanetini ve İtalyanlar Nişantaşı'ndaki Cevat Paşa Konağı'nı kullanacaklardı. Halka İtilaf donanmasının birkaç gün içinde ayrılacağı bildirilirken, Boğaz öğleden önce trafiğe kapatılmıştı. Osmanlı Hükümeti adına Bahriye Nezareti Kurmay Başkanı Albay Rıza Bey, Amiral Calthorpe'u karşıladı[370].

13 Kasım günü başlayan fiili işgalin bir sonraki aşaması antlaşmada yazdığı şekilde istihkâmların işgaliydi. Anadolu Kavağı'nda mevkileri işgale giden İngiliz Albay ile Mevki Komutanı Yarbay Keramettin (Kocaman) arasında bir protokol imzalanmıştı. İşgalin mütarekeye uygun tek noktası müstahkem mevkilerin işgaliydi[371]. İşgalin başlamasının hemen ardından İstanbul'daki azınlıklar taşkınlık yapmaya başladılar. Daha İtilaf subayları bir heyet olarak İstanbul'a ayak bastığında onları tezahüratlarla karşılayan gayrimüslimler işgal kuvvetlerini, İtilaf Devletleri ve Yunanistan'a ait kokart ve bayraklarla karşılamış, bu durum Türk-Müslüman ahalide ve basında rahatsızlıklara sebep vermişti[372].

15 Kasım itibariyle işgal yeni bir boyut kazandı. İtilaf Donanma Komutanlığı ve İstanbul Boğaz Komutanlığı arasında boğazlardaki müstahkem mevkilerin işgaline dair bir protokol imzalanmış, yalnızca bu noktaları işgal etmesi gereken İtilaf askerleri ise bunun haricinde birkaç noktayı daha işgal etmişlerdi[373]. Ayrıca mütareke görüşmeleri sırasında İngilizlerin Yunan gemileri hakkında gerekirse boğazdan gece geçirme vaadi de unutulmuş Yunan gemisi Averof boğaza demirlemişti[374]. Rauf Bey anılarında,

[370] Tolga Başak Mondros hakkındaki çalışmasında İngiliz belgelerine dayandırdığı mütarekenin uygulanması hakkında Calthorpe'u karşılayanları "Sadrazam ile Hariciye, Harbiye, Bahriye Nazırları temsilcileri" olarak aktarmaktadır; Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 292.
[371] Bozkurt, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, s. 8-9.
[372] BOA, DH. KMS., 49/34, Tarih: 13 Teşrinisani 1918.
[373] Bozkurt, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, s. 9.
[374] İtalya'da inşa edildiği sırada Osmanlı'nın da talip olduğu ancak Yunanlıların satın aldığı ve Balkan Savaşları sırasında Adalar Denizi'nde etkili olan bir savaş gemisidir.

mütareke görüşmelerin esnasında Calthorpe'tan aldığı garantiye atıf yaparak, İngilizlerin kendisini aldattığını ancak bu hadise ile anlamış oluyordu[375].

The Times Gazetesi ateşkesten sonra İngilizlerin bazı uygulamaları ve usulsüz işgaller karşısında Türk makamlarının şaşkınlık ve üzüntü yaşadığını aktarmaktaydı. Gazetenin 26 Kasım 1918 tarihli sayısında, 16 Kasım günü İstanbul'daki G. Ward Price'tan aldıkları haberler aktarılırken Müttefiklerin Boğaz garnizonları ile birlikte İstanbul etrafındaki bazı noktaları da işgal etmesinin Türk Hükümeti'nde şaşkınlık yarattığı ifade edilmiştir[376].

The Times Gazetesi 16 Kasım 1918 tarihli haberinde Türk Hükümeti ile yapılan mütareke şartlarının yerine getirilmesi için gereken ve maddelerde bahsi olmayan bazı gelişmeleri sıralamaktaydı. The Times'a göre; Musul Vilayeti boşaltılacak, mühimmat ve erzak dâhil olmak üzere acil ihtiyaçlardan fazlası teslim edilecekti. Kafkasya ve İran'da Türk ordusu savaştan önceki sınırlara çekilecekti. Arabistan'da özellikle iletişim zorluğu nedeniyle yaşanan gecikmeler aşılmaktaydı. Suriye ve Kilikya'da; 15 Kasım 1918 tarihine kadar Türk kuvvetlerinin Pozantı'nın batısına ve Adana'nın kuzeyine çekilerek terhis edilmesi, Suriye'nin kuzeyinde demiryolu boyunca mevkilerin mühimmatları ile teslim edilmesi öngörülmekteydi[377].

17 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti şehre gelen İtilaf askerlerinin durumu hakkında çeşitli sorular yönelten bir tezkireyi Sadarete göndermiştir. Burada merak edilen, gelen kuvvetlerin kalıp kalmayacakları ve mezkûr kuvvetlerin komutanlarının isteklerinin yerine getirilip getirilmeyeceğiydi[378]. Ertesi gün Mebusan Meclisi işgal nedeniyle tartışmalara sahne olmuş Divaniye Mebusu Fuat Bey bu hususta sert eleştirilerde bulunmuştu[379]. Vakit Gazetesi'nde Ahmet Emin 17 Kasım 1918 tarihli yazısında gelinen durumun vahameti hakkında bir değerlendirmede bulunmuştur. İtilaf Devletleri ve Amerika arasında Türkiye'nin geleceği hakkında bir karar verildiğini aktaran yazar, mezkûr devletlerin Osmanlı için murakabe (kontrol) formülünü uygun gördüklerini ifade etmektedir. Bazı İtilaf subaylarından da alınan bilgiye göre; Türkiye için

[375] Orbay, *Cehennem Değirmeni*, s. 227.
[376] "Turks Surprised", *The Times*, 26 November 1918, No: 41957.
[377] "The Withdrawal of Forces to Asia Minor", *The Times*, 16 November 1918, No: 41949.
[378] Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, s. 370; Bozkurt, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, s. 11.
[379] Fuat Beyin bu hususstaki görüşleri için daha detaylı olarak bkz. MMZC, Devre: 3, I, On Dördüncü İnikad, 18 Teşrinisani 1918, s. 137-139.

düşünülen model, Hindistan'da uygulanan müstakil hükümetlere nezaret eden İngiliz memurların bulunması ile benzer olabilirdi. Bu noktada Ahmet Emin, savaşın mağlubiyetle sonuçlanmasının ardından İngiliz-Fransız taraftarı gibi hareket edilmesinin yanısıra savaşta yaşanan onca hadisenin üzerine ortalıkta görülen ciddiyetsiz havadan da rahatsızlığını açıkça ifade etmekteydi. Sulh için, ise eski usullere uygun bir şekilde karşı tarafın tekliflerini beklemek yerine ülkenin düşünürleri tarafından hükümetin önüne milli bir sulh programı konması gerektiğini vurgulayarak yazıyı nihayete erdirmektedir[380].

Ahmet Emin tarafından 20 Kasım'da İngiliz ve Amerikalıların Türkiye hakkındaki görüşlerini ihtiva eden bir yazı kaleme alınmıştır. Abdülhamit Devrinde de Osmanlı'ya "hasta adam" nazarı ile bakıldığını ifade eden Ahmet Emin, Osmanlı mirasının paylaşılması görünümü altındaki politikalardan rahatsızlığını dile getirmekteydi. Jön Türk inkılâbının ardından bir süre durumun farklı göründüğünü ancak iki önceki dönemde ileri bir gelişmenin olmadığını ifade eden yazar, İngilizlerin eski başbakanlarından Herbert Henry Asquith'in yakın zamanda verdiği nutku üzerinden başyazısında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.

Avrupa'daki Türk algısı ile Türk hükümetlerinin dışarıdaki yansımaları arasındaki farklara vurgu yapan Ahmet Emin, Mister Asquith'in irat ettiği nutkunda Türkiye'deki su-i idarenin ölümünü kastettiğini, bu hususu düşündükleri takdirde kendisi ile aynı fikirde olabileceklerini, ancak Türk Milleti'nin yeni bir gelişime ihtiyaç duyduğunu beyan etmektedir. Ancak yazının özellikle son kısmında İngiliz ve Amerikalıların Türkleri kontrol altında tutacak bir idare altına alması söylentilerine cevap olabilecek bir değerlendirme ile yabancı tahakkümü altında yaşamanın Türkler açısından mümkün olmadığını ileri sürerek, milletin tüm olumsuzluklara rağmen dört sene boyunca izzet-i nefsi için mücadele ettiğini ifade etmiştir[381]. Görüldüğü üzere Ahmet Emin Osmanlı'nın paylaşılma tasarılarının daha evvelden beri süregeldiğini ifade etmiş ve kendileri için takdir edilen mukadderat biçiminin Osmanlı milleti için kabul edilemez bir vaziyetten ibaret olduğunu belirtmiştir.

Neredeyse siyasi, ekonomik ve askeri anlamda büyük bir enkaz devralan Tevfik Paşa Kabinesi'nin ilk meselesi sulhun sağlanmasıydı. Nasıl ki Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu

[380] Ahmet Emin, "Sulh İçin Hazırlık", *Vakit*, 17 Teşrinisani 1918, No: 384.
[381] Ahmet Emin, "Asquit'in Nutku", *Vakit*, 20 Teşrinisani 1918, No: 387.

kabinenin amacı bir an önce mütareke imzalayarak savaş halini sonlandırmak olduysa, Tevfik Paşa Hükümeti de bir sulh elde ederek memleketin asıl ve büyük sorunlarına çare olmak düşüncesindeydi. Meselenin düşünüldüğü kadar kolay olmayacağı çok geçmeden anlaşılacaktı.

Bu dönemde Ahmet Emin'in Vakit Gazetesi'ndeki yazılarında, isimlerini açıklamadığı bazı İngiliz ve Amerikalılara dayandırılan bilgilerle sulh tahminleri yapılmaktaydı. 21 Kasım tarihinde "Sulh Hazırlığı" başlığı altında hükümetin sulh için gelişmiş bir idari sistemi benimsenmesinin gerekliliğinden bahsedilmekteydi. Bu husus batıda gelişmiş sistemlerin dinin siyasetten ayrılması konusuna dikkat çekilmesi hakkındaki görüştü. Ahmet Emin bu fikri ile üstü kapalı bir şekilde batılı devletlerin sempatisini kazanmak için laik bir devlet yapılanmasını önermekteydi. Ona göre çağdaş bir devlet modeli için bu durum zorunlu bir adımdı. Bununla birlikte Ahmet Emin, böyle bir girişimin, sulh adına batılı memleketlerde olumlu etki yaratacağı ve Osmanlı'nın izzet-i nefsini savunabilecek bir barışın elde edilmesi ve bağımsızlık noktasında böyle bir modelin kolaylık sağlayacağını ifade etmektedir[382].

Ahmet Emin'in söz konusu çıkarımının haklı yanları olabilirdi. Zira Osmanlı'nın hükümet şekli, iktisadi ve sosyal yapısının batı tarafından zayıf görüldüğü bir gerçekti. Ancak Osmanlı'nın hükümet şeklini veya siyasi idaresini değiştirmesi, Avusturya-Macaristan veya Almanya kadar İtilaf Devletleri'ni tatmin etmeye yetmeyecekti. Kendi modellerine yakın yönetim şekilleri ile bilinen Avrupalı mezkûr devletlere dahi oldukça ağır şartlarda maddeler tatbik ettirilirken, Osmanlı gibi batının uzun süre sorun ve tehdit olarak gördüğü bir coğrafyada sadece bir idari model değişikliğine istiklal ve parlak bir istikbal verilebileceği pek de kestirilebilecek bir durum değildir.

Sulh, Türkiye'de bir hayat memat meselesi haline gelmişti. Bu meselede idari ve sosyal olarak çağdaşlaşma tartışmaları, ülke kamuoyunu yoğun şekilde meşgul etmekteydi. Rusya'da Çar'ın devrilmesinin ardından, dünyada dini otoritenin hâkim olduğu son devlet modellerinden bir tanesi olarak Osmanlı İmparatorluğu kalmıştı. Vakit Gazetesi, bunun için Kanun-ı Esasi'nin tadilini önermekle beraber sulh meselesinde itidal tavsiye etmekteydi. Aynı zamanda milliyetler politikasının da değişmesi önerilirken, nüfus meselesinin ne derece önemli olduğuna vurgu yapılmaktaydı. Osmanlı vatandaşlığının

[382] Ahmet Emin, "Sulh Hazırlığı", *Vakit*, 21 Teşrinisani 1918, No: 388.

yalnızca Müslümanlıkla ifade edilmesi hatasından bahisle, anasırın eşit olarak hukuk sisteminden fayda sağlaması gerekliliği görüşü ileri sürülmüştü. Ahmet Emin 22 Kasım tarihli yazısında, sulh müzakereleri öncesi ilan edilmesi öngörülen beş maddelik bir beyanname sunmuştur. Buna göre; Osmanlı ülkesinde vatandaşların eşitliği ihlal edilmeyecekti. Devlet, bütün gücü ile vatandaşların hukuk ve refahını düşünmeliydi. Vatandaşlar dini ve fikri olarak istedikleri gibi davranma haklarına sahipti. Ancak vatandaşların da devletin hukukuna taarruz edecek noktalardan kaçınmaları elzemdi.

Bölgelerin gelirleri, genel masraflara kısmen bir hisse ayrılmakla beraber, yerinde harcanacaktı. Azınlıkların haklarının teyidi, Kanun-ı Esasi'de yer alan şekli ile olacaktır. Yine burada istenen bir diğer husus yabancı uzmanların denetim ve icra için süreli sözleşmelerle istihdam edilmesi gerekliliğiydi. Beynelmilel sahadaki durumun bu düzenlemelerle ıslah edilebileceği düşünülmekteydi[383]. Neredeyse bir anayasa taslağı görünümü arz eden bu maddelerin, hangi ortamda ve hangi siyasi elitlerle yapılacağına dair herhangi bir açıklama yoktur. Daha çok bir modelleme yoluyla batının sempatisini kazanma arzusu kokan bu gibi büyük reform önerilerinin yerine getirilmesi, yeni bir devletin teşkilinde dahi çok uzun bir süreye yayılırken, Osmanlı için günün koşullarında imkânsız öneriler görünümünden öteye geçmeyecektir.

[383] "Sulh Hazırlığı", *Vakit*, 22 Teşrinisani 1918, No: 389.

BÖLÜM 2: SULH İÇİN HAZIRLIKLAR BAŞLIYOR

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Barış İçin İlk Görüşler ve Sulh Meselesinin Kamuoyuna Yansımaları

Türkiye'nin geleceği için yeni dönemin kapıları, Kasım ayının ortasından itibaren aralanmaya başlanmıştı. Sulhun uzun müzakereler gerektireceği bilinmekle beraber kamuoyu tarafından tam olarak nasıl cereyan edeceği kestirilememekteydi. Bunun için müzakere süreci, savaşın her iki tarafı için de farklı dengeler üzerinden yürüyecekti. Amerika ve İtilaf Devletleri, gelecekteki Türkiye'yi şekillendirmekten ziyade Osmanlı arazisinde kurulacak yeni idareleri planlarken Osmanlı'da basın ve siyasetten bazı kimseler, Batı'nın olumlu görüşünü sağlayarak mümkün olan en hafif şartları içeren barışı yapabileceklerine inanacak durumdaydılar.

İtilaf Devletleri arasındaki barış hazırlıkları Paris'te, Fransa Başbakanı Clemenseau başkanlığında, İngiliz ve Fransız siyasilerin katıldığı toplantılar ile başlamıştı. Söz konusu toplantılarla paralel olarak askeri uzmanlar sulh şartlarının teknik detaylarının belirlendiği komisyonlar da çalışmaktaydı. Bu hazırlıklar ABD Başkanı Wilson'un katılımı ile nihai bir program halini alacaktı. Müzakereler için ise henüz bir yer tespit edilmemekle birlikte, Kasım 1918'lerde Brüksel ön plana çıkmıştı. Osmanlı Hükümeti de ilgili tarihlerde sulh için hazırlık yapmaya başlamıştı. Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey başkanlığında, diğerbakanlık müsteşarlarının katılımı ile bir komisyon kurulmuştu. Hariciye Nezareti bünyesinde, "İstihzarat-ı Sulhiye" adıyla oluşturulan bu komisyon, sulh hazırlıklarının tek bir elden yürütülmesini sağlamayı amaçlamaktaydı[384].

Kuruluşundan kısa bir süre sonra, Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet Bey imzası ile konferansta konu edilmesi muhtemel hususlarla ilgili bakanlıklara bir tezkere gönderilmesi komisyonun ilk icraatı olmuştu. Buna göre; barış görüşmelerinde tartışılması muhtemel meseleler üzerine nazırlıklar bünyesinde komisyonlar teşkil edilmesi istenmişti. İlgili tezkere ile meselelerin nihayete erdirilmesi beklenmeden yapılan çalışmaların peyderpey gönderilmesi ayrıca rica edilmekteydi[385]. Bu doğrultuda oluşturulan muhtelif komisyonlardan ilki, Maliye Bakanlığı bünyesinde teşkil edilmişti.

[384] BOA, HR.SYS., 2638/2, Tarih: 27 Teşrinisani 1918
[385] BOA, HR. SYS., 2704/9, Tarih: 5 Kanunuevvel 1919.

Mali meselelerde; Müsteşar Hasan Tahsin Bey, Muhasebat Genel Müdürü Berberiyan Efendi, Islahat-ı Maliye Komisyonu üyesi Mihran Efendi, Varidat-ı Umumiye Müdür Vekili ve Maliye Müfettişi Faik Bey'den oluşan bir komisyon oluşturulmuştur[386]. Posta, Telgraf ve Telefon Nazırlığı'ndan bu minvalde yapılacak çalışmalar için Telgraf Umuru Müdürü Mehmet Emin Bey ve Posta Umuru Müdürü Ali Rıza Bey, Erkan-ı Harbiye Nazırlığı'ndan Binbaşı Saffet Bey atanmıştır. Bahriye Nezareti'nden gelen yazıda ise henüz çalışmaların devam ettiği gerekçe gösterilerek şimdilik herhangi bir atamanın yapılmadığı bilgisi verilmiştir[387]. Ancak Bahriye Nezareti, herhangi bir komisyon teşkil etmeden ilgili tezkere doğrultusunda, Osmanlı donanmasının ve limanlarının durumu hakkında İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu'na detaylı bir bilgilendirme ile birlikte sayı cetvellerini sunmuştur. Harbiye Nezareti'nden gelen raporların ihtiva ettiği bilgiler, I. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak, Osmanlı'nın yabancı devletlerden sipariş ettiği gemilere kadar uzanmıştı[388].

Dâhiliye Nezareti tarafından ivedi şifreli bir telgraf ile sulh konferansında mevzubahis olması muhtemel nüfus tartışmaları için Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis Vilayetleri ile Erzincan Mutasarrıflığı'ndan, harpten önce kayıtlı nüfus miktarı ve bu vilayetlerin etnik yapısına dair detaylı raporlar talep edilmekteydi[389]. Hükümetin sulh konferansı hazırlıkları kapsamında yürüttüğü çalışmalar basına da yansımış, özellikle Ermeni meselesi gündeme geldiğinde tartışma konusu olması muhtemel nüfus meselesi matbuatta geniş bir şekilde işlenmişti. 15 Ocak tarihli Vakit Gazetesi bu kapsamda, öncelikle Ermenilerin önemli gördüğü Adana Vilayeti için yapılan hazırlıktan bahsetmiş, bölge köylerine dair savaş öncesi nüfus istatistikleri paylaşılmıştır[390].

Bakanlıklara gönderilen Mustafa Reşit Paşa imzalı bir diğer tezkere de ise Hariciye Nezareti'nde hazırlanan raporların değerlendirmesi hakkında ilk toplantının, 30 Ocak 1919 tarihinde düzenleneceği duyurulmaktaydı. İlk tezkereden yaklaşık iki ay sonra yapılacak bu toplantı Sadrazam'ın dairesinde olacaktı. Mezkûr toplantıya çağırılan bazı isimler; Damat Ferit Paşa, Ahmet Reşit Bey, Meclis-i Ayan'dan Mahmut Paşa, Cemil

[386] "Sulh Hazırlıkları Başladı", *Vakit*, 22 Teşrinisani 1918, No: 389.
[387] BOA, HR. SYS., 2638/1, Tarih: 23 Kanunuevvel 1918.
[388] BOA, HR. SYS., 2638/2, Tarih: 30 Teşrinisani 1918.
[389] BOA, DH. ŞFR., 94/204, Tarih: 22 Kanunuevvel 1918.
[390] "Sulh Hazırlıkları", *Vakit*, 15 Kânunusani 1919, No: 442.

Bey, Muhasebe-i Umumiye-i Maliye Müdür-ü Umumiyesi Berberyan Efendi, Temyiz Mahkemeleri Ceza Dairesi eski başkanı Osman Bey Efendi idi[391].

Osmanlı'nın barış hazırlıklarına ancak Kasım 1918'in ortalarında başlamasına karşın muhatapları çok daha erken vakitlerde Türkiye'nin geleceği üzerine tasavvurlarını tartışmaya açmıştı. İngiliz Savaş Bakanlığı mütareke sürecinde olduğu gibi sulha giden dönemde de Türk toprakları hakkında bir karara varabilmek için toplantılarını sürdürmekteydi. İngiliz Hükümeti, Doğu Komitesi'ni muhtemel barış konferansına hazırlanmakla görevlendirmişti. Komite başkanı, 27 Kasım 1918 tarihli toplantının henüz başında, konferansta tartışılacak bölgenin coğrafi olarak bölümlere ayrıldığını açıklamıştı.

Bu bölümlendirmeden ilkinde; Basra Körfezi, Bağdat ve Musul üzerinden kuzeydeki Kürdistan sınırlarına kadar uzanan bölgeler yer almaktaydı. İkincisinde daha kuzeyde Musul Vilayeti ile bağlantılı Kürtler sorunu, kuzeyinde Ermeni sorunu, batısında Faysal idaresi altında Arap Devleti meselesi bulunmaktaydı. Sykes-Picot Antlaşması'na bağlı kalınarak Fransız etki alanındaki Lübnan bölgesi ve Filistin'in geleceği sorunları söz konusu bölümlendirme kapsamında değerlendirilmiştir[392]. Adı geçen toprakların çoğu savaş devam ederken Osmanlı'dan kopmuştu. Ancak Musul, mütareke sonrası işgal edildiği için statüsü hukuka aykırı şekilde değişmişti. Bu nedenle Musul Vilayeti, 30 Ekim 1918 akşamı saat 20.00 veya 31 Ekim günü öğlen 12.00 sıralarında henüz Türk Ordusu'nun kontrolünde olan ve Anadolu anakarası ile bağlantısı kopmamış yani kuşatılmamış olan şehirler Osmanlı Devleti tarafından kendi toprak parçası olarak değerlendirilmekteydi.

Doğu Komitesi'nin ilk toplantısında Hindistan Dışişleri Bakanı aracılığı ile Bağdat siyasi görevlisinden bölgeye dair bazı bilgiler talep edilmişti. Buradaki halkın nasıl bir yönetim istediğine dair sorularda, Basra'dan Musul'a kadar olan coğrafyada bir Arap Devleti istenip istenmediği, istenirse hükümdarının kim olabileceği sorulmuştu. Aynı zamanda hükümdarın kişiliği hakkında Gertrude Bell ve diğer özel nitelikli memurların görüşünün alınması da istenmişti. Bir sonraki toplantılarında ise Kafkasya ve Ermenistan'a yönelik taahhütler ve antlaşmalar için bilgi istenmesi, Suriye ve Filistin

[391] BOA, HR. SYS., 2638-2, Tarih: 27 Kasım 1918.
[392] United Kingdom Parliamentary Archives (UKPA.), Bonar Law Papers(BL.), 73/14, 27 November 1918, s. 1.

hakkında Dışişleri Bakanlığı'ndan belgelerin alınması, benzer şekilde Hindistan Ofisi ve Dışişleri Bakanlığı'ndan İran hakkında da bilgilerin alınması kararlaştırılmıştı[393]. Böylelikle savaş öncesi durum yeniden değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

Sonraki toplantıda, Mezopotamya öncelikli olmak üzere, Arap coğrafyasının durumu tartışılmıştı. Tartışmaların iki kilit noktasını teşkil eden Sykes-Picot Antlaşması'nda Fransa'ya verilen taahhütler ve Mezopotamya'da kurulacak yeni idarenin tek bir devletten mi, Bağdat ve Musul merkezli iki ayrı devletten mi oluşacağı hususları tartışmalarda ana gündem maddesi durumundadır. Burada özellikle Lord Curzon, açık bir şekilde bu bölgelerde herhangi bir Türk idaresinin yeniden tesisini kesin bir dille reddetmekteydi. Barış konferansına sunulacak plan, bu doğrultuda Türklerin bölgeye dönemeyeceği bir idari modele sahip olmalıydı. Tartışmanın diğer bölümleri; Suriye, Lübnan, Ermenistan ve Filistin üzerine olurken, özellikle Arap coğrafyası hakkındaki kısımda Doğu Komitesi'nin tereddüt ettiği meselelerden bir tanesi, Arapların tek başına Şerif Hüseyin'i isteyip istemeyecekleriydi. Aynı zamanda Arap coğrafyasındaki Fransızların hâkimiyet alanını daha kuzeye, muhtemelen Anadolu içlerindeki Çukurova bölgesine kaydırarak onların Suriye'den çıkarılması düşünülmekteydi. Karadeniz, Batum ve Kafkasya ile ilgili tartışmalar da bu noktaya paralel şekilde değerlendirmeye alınmaktaydı. İngilizlerin mezkûr alanlar hakkında yeterli bilgisi olmadığını, konferansta bir fikir beyan etmemeleri gerektiğini düşünmekteydiler. Lord Curzon, Kafkasya, Trans Kafkasya ve Ermenistan bölgelerini Ermenistan meselesine dair sorunun parçaları olarak nitelemekteydi[394]. Görüldüğü şekli ile Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması adına Sulh Konferansı'nda tartışılacak konuların temelleri hazırlanmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatı hakkında Müttefikler tarafından, sulh konferansı için belirli bir nokta oluşturmaya gayret gösterilirken, Osmanlı kamuoyunun durumu ile ilgili aynı düşünceyi belirtmek mümkün değildi. Zira karmaşık hedefler üzerinden yaşanan büyük tartışmaların kaostan başka hiçbir şeye hizmet etmediği son derece açıktır. Dönemin özellikle matbuat kısmına dair olan ruh halini, İkdam Gazetesi'nde yer alan eleştiriler gözler önüne sermekteydi. İstanbul gazetelerine ağır ithamlar içeren isimsiz bir başmakalede, savaş sonrası gelinen durum hakkında yapılan

[393] UKPA., BL., 73/14, Tarih: 27 November 1918, s. 2.
[394] UKPA., BL., 73/14, Tarih: 27 November 1918, s. 12-16.

kısa bir değerlendirmeden sonra İstanbul basınının durumunun, Bizans'ın son günlerindeki haline benzediği iddia edilmekteydi. Türklerin başlarına gelen felaketten duyulan üzüntüden bahsedilirken mevcut hale lanetler edilmekteydi. En büyük yazarlardan acemi gazetecilere kadar ortalıkta büyük bir bilgi kirliliği olduğu iddia edilmiş, matbuatın acınası halinden bahsedilirken, en azından Rum matbuatından Türk gazetelerinin ibret alması gerektiği vurgulanan yazıda "*halen akıllanmadık*" ifadesi ile büyük savaşın başından o güne kadar hiçbir ilerleme olmadığına vurgu yapılmıştı[395]. İkdam'ın haberinde yer alan bilgilendirme ile matbuata birlik ve beraberliği tavsiye ederken, aslında Osmanlı kamuoyunun içerisinde bulunduğu ruh halini de ortaya koyuyordu. Gazetelerin ve muharrirlerin birbirine acımasız suçlama ve saldırıları başkentteki kaosu daha da derinleştirmekteydi. Bu nedenle basının kontrol altına alınmasını tavsiye eden kişilerin sayısı az değildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan ayrılması, İttihat ve Terakki iktidarının son bulması ile Osmanlı basını sansür uygulamasından kısa sürede olsa kurtulmuştu. Ancak Kasım 1918 sonlarında, Tevfik Paşa hükümetinin sansür uygulamasına döneceği iddiası matbuatta memnuniyetsizlikle karşılanmıştı. Gazetelerde bu yönde yer alan haberler, 24 Kasım günü çıkan Takvim-i Vekayi Gazetesi aracılığı ile hükümet tarafından yalanlanmıştı[396]. Hükümetin yalanlamasına rağmen basın söz konusu iddianın peşini bırakmamış, Minber Gazetesi 2 Aralık'ta "Sansür" başlığı ile konuyu tekrar gündeme getirmişti[397]. Sansür uygulamasına karşı olan Minber Gazetesi'nin başındaki Fethi Bey'in partisi Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nın mensuplarından Karesi Mebusu Hüseyin Kadri Bey, konuyu bir takrir ile Meclis-i Mebusan gündemine taşımış fakat önergesi kabul görmemişti[398].

2 Aralık 1918 tarihinde İleri Gazetesi, "Sansür Yine İhya Oluyor" başlığı ile aynı konuyu gündeme getirmekteydi. Ne var ki hükümetin yalanlamasından kısa bir süre sansür uygulaması tatbik edilecekti. Matbuat-ı Osmaniye Müdüriyeti'nden ilan olunan beyanname ile Posta ve Telgraf Nezareti'ndeki daire-i mahsusanın görevlendirildiği sansür işi, dönemin anayasasına da aykırıydı. Kanun-ı Esasi'nin 12. Maddesi uyarınca

[395] "Artık Yeter", *İkdam*, 1 Kânunuevvel 1918, No: 7832.
[396] Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, s. 276.
[397] Salih Tunç, *İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul (1999), s. 37-38.
[398] MMZC, Devre 3, I, İçtima Senesi: 5, Yirminci İnikad, 2 Kânunuevvel 1918, s. 216.

matbuat baskıdan önce kontrole tabi tutulamazdı. İleri Gazetesi mezkûr uygulamanın eski bir idare usulü olduğunu vurgulayarak, kararın arkasında bilinmeyen sebepler olup olmadığını sorgulamaktaydı. Yürürlüğe konulması kararlaştırılan sansürün kapsamı altı maddede belirlenmişti. Buna göre İtilaf Devletleri'nin kara ve deniz askeri hareketleri basında neşredilemeyecekti. Ülkedeki tebaa arasında sorun çıkmasına sebep olabilecek huzur bozucu yayınlar yasaklanmıştı. Halife ve Osmanlı memurları ile yabancılara hürmetsizlik yapılmayacaktı. İtilaf Devletleri'nden birini tahrik edecek nitelikte yazılar ve şahsi münakaşalar neşredilemeyecekti. Son olarak hükümet şekli hakkında aleyhte yazı yazılmayacaktı[399]. Tüm bu maddelere bakıldığında saray ve hükümetin sorgulanamaz olmasının istenildiği düşünülebilir. Ayrıca kamuoyunda İtilaf güçlerinin işgallerinin ayrıntılı olarak bilinmemesi ve bu konuda herhangi bir münakaşanın yaşanmasının önüne geçilmesi de istenmekteydi.

Matbuatın sebep olduğu karışıkların önüne geçmek isteyen Hükümet, diğer yandan sulh konferansındaki politikasını oluşturmaya çalışmaktaydı. Önem verilen hususların başında, mütareke girişimlerinde de bahsedildiği üzere, mali meseleler gelmekteydi. Zaten ekonomik olarak çökmüş olan Osmanlı maliyesinin üzerine bir de büyük savaşın ağır faturası eklenince, devletin bu alandaki tüm kabiliyeti neredeyse sıfırlanmıştı. Hatta devlet, ekonomik olarak hareket edemeyecek vaziyete düşmüştü. Gelinen durumda Osmanlı İmparatorluğu, hem savaştığı büyük devletlere hem de savaştaki Müttefiklerine borçlu durumdaydı.

XIX. Yüzyıldan beri kümülatif olarak artan borç yükünün Osmanlı önüne elbette çıkarılması kaçınılmazdı. Dolayısıyla Osmanlı Hükümeti bu konudaki hazırlığını daha ciddi şekilde yapmaktaydı. Bab-ı Âli'nin uygun görmesiyle kurulan komisyonlardan Maliye Nezareti'ndeki Esasat-ı Sulhiye Komisyonu, borçlar ve kapitülasyonlar hakkında muayyen bir politika belirlemişti. Nezaret müsteşarlarından görevli bir memur bu hususstaki düşünceyi 2 Aralık'ta basına açıklamıştı. Müsteşar Hasan Tahsin Bey'in başkanlığındaki komisyon barış konferansının mali konuları hakkında değerlendirmeler yapmaktaydı. Buna göre Osmanlı'nın borcu kaybedilen coğrafyaya göre bölünmeli, Balkan Savaşları ardından Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk hükümetlerinin paylarına düşen borcun hesaplanmasına benzer bir uygulama burada da söz konusu edilmeliydi. Bu politikanın tasarlanması için ise üç formül öne çıkmıştı.

[399] "Sansür Yine İhya Oluyor", *Ati* (*İleri)*, 2 Kânunuevvel 1918, No: 324.

Borçların araziye, nüfusa veya gelire göre bölünmesini öngören bu formülle Osmanlı borçları için barış konferansında takip edilecek maliye politikası belirlenmiş oluyordu.

Komisyonun diğer meseleleri harp tazminatı ve mali kapitülasyonlardı. Harp tazminatından feragat edilmesi kapitülasyonların ise yakın geçmişte ilgili hükümetlerle görüşüldüğü gibi ilga edilmesi hususunda ısrar edilmesi prensip olarak benimsenmişti. Kapitülasyonların iktisadi kısmıyla ilgili olarak daha öncesinde bir takım değişimler olmuş, büyük oranda bu ayrıcalıklar kaldırılmıştı. Bosna Hersek'in ilhakı sonrası Avusturya, Uşi Antlaşması ile İtalya kapitülasyonların ilgasını kabul etmişti. Bununla birlikte Fransa ve İngiltere'nin Paris ve Londra müzakereleri ile bu durumu kabul ettiği bilinmektedir. Rusya ile müzakereler sırasında savaş çıkması nedeniyle bu konuda nihai karar verilemeden şartlar değişmişti. Almanya da bir ticari antlaşma ile söz konusu durumu kabul etmişti[400]. Maliye Nezareti bünyesinde kurulan ve politikasını yukarıda anlatıldığı gibi çizen mezkûr komisyonun siyasetinin genel amacı, iktisadi büyümeyi sağlamanın yanında ekonomik bağımsızlık üzerine de bir model geliştirmekti.

Sulh, Osmanlı basınında neredeyse birinci mesele olmuştu. Vakit Gazetesi, Müdafaa-i Milliye Meclisi adını alan bir cemiyete dayandırdığı haberle, barış imzalanıncaya kadar Müdafaa-i Milliye adında Fransızca ve İngilizce bir gazete çıkarılacağını duyurmaktaydı. Haftalık yayınlanacak gazetenin amacı yurtdışındaki olumsuz propagandalara karşılık vermekti[401]. Böylelikle Osmanlı aleyhinde oluşacak kötü algıya cevap niteliğinde olacak bir yayın politikası takip edilmesi öngörülmekteydi. Bu hareketi günün koşullarında, yapılması gereken önemli bir adım olarak nitelemek mümkündür.

Vakit Gazetesi'nin nokta-i nazarı çoğunlukla, gelinen durumdan daha beterine düşme endişesine tekabül etmekteydi. Ahmet Emin 19 Aralık tarihli yazısında kabinenin halini değerlendirirken, savaş dönemine de vurgu yaparak hükümetin icraatlarına eleştiriler getirmekteydi. Ona göre; savaş dönemi memleketin başına getirilen fenalıkların ortadan kaldırılması adına yeterli adımların atılmaması milleti karamsarlığı sürüklemekteydi. Bunun en bariz örneklerinden bir tanesi de İstanbul'un içler acısı bir halde olmasıdır. Koca başkentin, idaresizlik yüzünden içerisine düştüğü durumlara dikkat çeken Ahmet

[400] "Maliyedeki Esasat-ı Sulhiye Komisyonu", *İkdam*, 2 Kânunuevvel 1918, No: 7833.
[401] "Sulh Münakaşaları Müdafaa-i Milliye'nin Bir Teşebbüsü", *Vakit*, 5 Kânunuevvel 1918, No: 402.

Emin, meselelerin çözümlenebilmesi için sağlam bir idarenin teşkil edilmesini elzem görmekteydi[402].

Osmanlı kamuoyunda sulh meselesi tartışılırken Britanya'da seçim gündeme gelmişti. Lloyd George, söz konusu seçim sürecinde, yakında yapılması muhtemel sulh konferansı hakkındaki politikasını da anlatmaktaydı. Ona göre Almanya ile ilgili olmakla beraber mezalim ve cinayetten sorumlu olanların cezalandırılması ve muharebenin yıkımları hakkındaki zararların tazmi meseleleri, Türkiye ile yapılacak barış konferansı esaslarına eklenecekti[403].

Sulh konusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun birincil muhatabı Britanya gibi görünse de Fransa'nın tavrı da kamuoyu tarafından yakından takip edilmekteydi. Aynı zamanda barış konferansının şekilleneceği toplantılar Paris'teki Yüksek Savaş Konseyi'nde sürdürülmekteydi. Bu durumda Fransız algısını yönlendirebilmek, sulh meselesinde kritik öneme haizdi. Vakit Gazetesi'nin 17 Aralık tarihli nüshasına yansıdığına göre Piere Loti ve Claude Farrère gibi Türklere yakın Fransızlar, Osmanlı hakkındaki olumlu neşriyatta rol almaktaydılar. Osmanlı tarafında bulunan kişilere nazaran, karşı tarafta yani düşmanca rol üstelenen kişiler daha fazlaydı. Özellikle Ermeni meselesi üzerinde Osmanlı İmparatorluğu ağır eleştirilere maruz kalmaktaydı. Vakit Gazetesi buna rağmen bazı eğilimler üzerinde çalışılarak Fransız kamuoyunun kazanılmasına devam etme fikrini ileri sürmekteydi[404].

Fransa'dan alınan bir diğer haber ise sulh konferansı murahhaslarının seçimine dairdi. Türkiye ile barış konusunda etkin rol oynayan Amerikan Başkanı Wilson'un da Paris'te bulunduğu dönemde ilan edilmesi planlanan barış konferansı heyetinde eski bakanlardan Leon Barjori, Dışişleri Bakanı Pişon, Mareşal Foch ve Amerika Birleşik Devletleri nezdinde fevkalade komiser olan Andre Tardi'den oluşacağı ve Clemenceau'nun bu heyete başkanlık yapacağı istihbaratı alınmıştı. Fransız gazetelerinde yazılanlara göre, sulh konferansının Wilson'un konuşması ile açılacağı ve bu nedenle Başbakan'ın Fransız heyetine başkanlık etmesi uygun görülmüştü. Konferansın nerede toplanacağı konusu da henüz netleşmemiş olmakla birlikte Brüksel

[402] Ahmet Emin, "Ya Daha Fena Olursa", *Vakit*, 19 Kânunuevvel 1918, No: 416.
[403] "İngiltere'de İntihabat Mübadelesi Başlıyor", *Vakit*, 13 Kânunuevvel 1918, No: 410.
[404] "Fransızların Türkiye Hakkında Düşündükleri", *Vakit*, 17 Kânunuevvel 1918, No: 414.

fikri ileri sürülmüş ve bundan kısa sürede vazgeçilmişti. Lahey'in seçilmesi için ise ağırlıklı destek Felemenk Hükümeti'nden gelmişti[405].

Sulh meselesi, mütarekenin ardından kısa bir süre zarfında hallolacak gibi değildi. Ahmet Emin, bu durumu değerlendirirken dünyadaki değişen şartlara da vurgu yaparak artık barış süreçlerinin alışıldığı gibi cereyan etmediğinden bahsetmekteydi. Mütarekenin imzalanmasının üzerinden iki ay gibi bir süre geçmesine rağmen henüz nihai barışın imzalanmamış olması, savaşın getirdiği ağır iktisadi, siyasi ve sosyal koşulların devamına sebep olurken, bunalımlı dönemin devam etmesine etki ediyordu.

Matin Gazetesi'nden edinilen bir bilgiyi istihbar eden Vakit Gazetesi, barışın eskisi gibi taraflar arasında değil, Müttefiklerin müzakeresi sonucu neşredileceğini aktarırken, galip tarafın mağluplara olan bakış açısı neticesinde şartların sunulacağını iddia etmekteydi. Bu tavrın oldukça sorunlu tarafları olmakla beraber, tüm meseleler bir yana, dört seneden beri akan kandan mağlup milletler sorumlu tutulacak ve sulh meselesi bir yargılama ve tecziye alanı haline gelecekti. Bu durum çağdaş adalete aykırı bir tarz-ı hareket olarak nitelendirilebilirdi. İşte bu noktada Türkler, harbin uzamasından ve Ermeni meselesinden mesul tutulacaklarından ötürü başlarına gelmesi muhtemel bazı hareketlere hazırlıklı olmalıydılar[406]. Bu doğrultuda Matin'de yer alan görüşler, Osmanlı'yı nasıl bir barış antlaşması beklediğinin ip uçlarını görmek mümkündür.

Osmanlı kamuoyunda barış hakkında tartışmalar devam ederken 13 Ocak 1919 tarihinde Paris'te, sulh hakkında bir konferans açılması kararlaştırılmıştı. Fransız hükümeti resmi bir tebliğ ile bu konferansın Versay'da yapılacağını duyurmuştu. Matin Gazetesi'nin Londra muhabiri, dört seneden beri devam eden "zillet" sürecinin sona erdiğinden bahisle hasımlara kabul ettirilen ilk şartların çatışmaların tekrar başlama riskini en aza indirdiği değerlendirmesinde bulunmaktaydı. Bu noktada düzenlenecek konferansın ne şekilde icra edileceği ise net olarak berilmemekteydi. Ancak anlaşıldığı kadarıyla klasik modeldeki gibi tarafların değil, galiplerin konferansı olacaktı. İtilaf için en önemli husus ise karşı bloktaki mağlup unsurların, tekrar toparlanarak yeni bir savaşa meydan veremeyecek vaziyette bir sulh antlaşmasına mecbur bırakılmasıydı[407].

[405] "Konferans Yakında Toplanıyor", *Vakit*, 18 Kânunuevvel 1918, No: 415.
[406] Ahmet Emin, "Sulhun Şekli", *Vakit*, 24 Kânunuevvel 1918, No: 421.
[407] "Sulh Müzakeratı Değil, Sulh Hüküm ve Kararları", *Vakit,* 24 Kânunuevvel 1918, No: 421.

Avrupa'da seyahatini sürdüren Wilson'un heyetinde bulunan Albay Hayz, Sulh esaslarına dair beyanatta bulunurken demecin içerisinde Osmanlı'yı ilgilendiren bir takım hususlar da mevcuttu. Buna göre; Boğazların İtilaf güçlerinin kontrolünde olması, Sırbistan ve Arnavutluk ile birlikte Yunanistan'a da milliyet prensiplerine göre sağlanacak arazinin ilhakı, Rusya'da düzenin tekrar sağlanması, Bükreş ve Brest-Litowsk Antlaşmalarının feshedilmesi, Türkleri de etkileyecek noktalar olarak değerlendirilebilir[408]. Hemen hemen aynı tarihlerde Independent Gazetesi İngiltere Başbakanı Lloyd George'un altı maddelik programında, Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren hususlar; harp içinde yaşanan mezalimlerden sorumlu tutulanların cezalandırılması, savaştan kaynaklanan felaketlerin tanzim edilmesi ve her unsurun bulunduğu ülkenin kalkındırılmasına dairdi[409].

Paris'te, hem Amerikan Başkanı'nın seyahati hem barış hazırlıkları sürerken Osmanlı Hükümeti'nin, muhtemel konferansa göndereceği temsilcileri belirlediğine dair haberler ortaya atılmıştı. Buna göre; Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ve müsteşarı Reşat Hikmet Bey davet halinde Tevfik Paşa Hükümeti'nin sulh temsilcileri olacaktı[410]. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa 1918'in son günlerinde, Tahidromos Gazetesi'ne beyanatta bulunarak sulh hakkındaki çeşitli meseleler ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştu. Hariciye Nazırına yöneltilen ilk soru İtilaf Devletleri ile ilişkiler olmuş, kendisi münasebetlerin mümkün olduğu derecede iyi olduğunu ifade etmiştir. Mütarekenin uygulanmasında erteleme gibi bir durumun söz konusu olmadığından bahsederek, hükümetin taahhütlerini yerine getirmeye çalıştığını da belirtmiştir. Röportajı yapan muhabir, Fransız gazetelerinde İstanbul'un işgaline dair birtakım haberler olduğundan söz ederek bu durum hakkında hükümetin görüşünü sorduğunda Mustafa Reşit Paşa, bu söylentiyi kesin bir dille yalanlayarak mütareke ahkâmı gereği İstanbul'da bulunan kıtaatın, barıştan sonra ayrılacağını ifade etmiştir. Mülakatın devamında sulh konferansına Osmanlı'nın katılması hakkında bilgi almaya çalışan muharrire cevaben Mustafa Reşit Paşa henüz Osmanlı Hükümeti'nin resmi olarak sulh konferansı hakkında bilgisi olmadığını, murahhas heyetin seçilmediğini, kendisinin katılmasına dair haberlerin de kesin olmadığını söylemekle iktifa etmişti[411]. Müttefikler

[408] "Amerika Nazarında Sulh Esasları", *Vakit*, 26 Kânunuevvel 1918, No: 423.
[409] "Lloyd George'un Programı", *Vakit*, 26 Kânunuevvel 1918, No: 423.
[410] "Sulh Murahhaslarımız", *Vakit*, 26 Kânunuevvel 1918, No: 423.
[411] "Hariciye Nazırının Beyanatı", *Vakit*, 28 Kânunuevvel 1918, No: 425.

Aralık ayı boyunca İttifak Devletleri ile yapılacak barış koşullarını belirlemeye çalışırlarken, karşı tarafın olmadığı bir masa düşünmekteydiler. Dolayısı ile bu görüşmelere Osmanlı'nın da katılmama durumu kuvvet kazanmaktaydı.

Avrupa'da Osmanlı adına kamuoyu oluşturmaya çalışan ve barış görüşmelerinin nabzını yoklayan kişilerden birisi de, II. Abdülhamit döneminde yurttan ayrılarak kendisine Paris çevresinde bir yaşam kurmuş olan, hanedan kanından gelmesinden dolayı Türk terminolojisine göre "Sultanzade", Avrupa'da ise Prens olarak anılan Prens Sabahattin Beydi. Önceki kısımlarda sulh sürecinde hükümetle yaptığı işbirliğinden bahsedilen Prens Sabahattin Bey'in özel temsilcisi Satvet Lütfi (Tozan) Bey[412], İstanbul'da Padişah'ın huzuruna kabul edilmiş, Alemdar Gazetesi'nin haberine göre de kendisine gizli bir name-i hümayun teslim edilmişti. Buna göre, Prens Sabahattin ve maiyetinde bulunan Şerif Paşa, Reşit Bey, İsmail Bey, Yusuf Rüstem Bey ve beraberindekilere memleketlerine dönmeleri için araç ayarlanmıştı[413]. Aynı dönemde Osmanlı'daki bazı siyasi aktörler de sulh konferansına katılmak ya da etki etmek amacıyla birtakım hamlelerde bulunmaktaydılar. Sulh ve Selamet-i Osmaniye heyeti adına İsmail Hakkı'nın Fransa'dan destek arayışına dair Şerif Paşa'ya çekilen telgrafının sureti Tasvir-i Efkâr'ın 22 Ocak 1919 tarihli sayısına yansımıştı[414].

Sulh Konferansı yaklaşırken Osmanlı topraklarındaki bazı unsurların İtilaf Devletleri ile temasa geçtiklerine dair haberler de ortaya çıkmaktaydı. Matin Gazetesi'nden Vakit'e yansıdığına göre Suriye Cemiyet-i Heyet-i Merkeziyesi Başkanı Şükrü Ganim ile Fransız Başbakanı Clemenceau arasında bir haberleşmede, Şükrü Ganim Fransa'dan 1916 yılında İngiltere-Fransa arasında varılan antlaşmaya dair garanti talebinde bulunmaktaydı. Clemenceau, buna karşılık sulh kongresinde Suriye'nin durumunun tartışılacağına dair teminatını içeren bir cevap vermişti[415].

2.2. Müttefikler Buluşuyor; Paris 1919

Ocak 1919 muhtemel sulh konferansı hakkında gelişmelerin sıklaştığı bir dönemi beraberinde getirmişti. En erken Şubat ayında toplanması öngörülen konferans için

[412] Satvet Lütfi Bey, Avrupa'daki temasları için doğrudan hükümet tarafından görevlendirilmişti. Bu durum kendisine 600 İngiliz Lirası tahsisat verilmesine dair bilgiler Osmanlı belgeleri görülmüştür; BOA, HR. SYS., 2396/2, Tarih: 14 Ocak 1919.
[413] "Satvet Lütfi Bey Huzur-ı Şahanede", *Alemdar*, 8 Kânunusani 1919, No: 25-1335.
[414] "Sulh Etrafında", *Tasvir-i Efkâr*", 22 Kânunusani 1919, No: 2629.
[415] "Suriye Meselesi", *Vakit*, 11 Kânunusani 1919, No: 438.

İtilafın paydaş devletleri erken tarihlerde murahhas seçimlerini yapmış, iki ana unsur olan Fransız ve İngiliz heyetleri ise ancak 1919 yılı Ocak ayının ortalarına doğru tespit edilebilmişti. Buna göre Fransız Heyeti'nin başında öngörüldüğü gibi Başbakan Clemenceau bulunacak, Dışişleri Bakanı Pişon, Maliye Bakanı ve öncesinde Amerika'da görev yapmış eski elçi Jules Cambon heyette yer alacaklardı. İngiltere adına ise Lloyd George; başkanlığında Balfour, Bonar Law, George Brans isimlerinden müteşekkil bir heyet oluşturulmuştu. Birkaç ay sürmesi düşünülen sulh konferansının iki kısım halinde icrası düşünülmekteydi. İlk kısımda Cemiyet-i Akvam'ın kurulması ve Almanya sulhu belirlenecekti. Lord Cecil *"Sulh Konferansının Cemiyet-i Akvam Şubesi İngiliz Heyet-i Murahhası Riyaseti"* olarak adlandırılan bir göreve atanmıştı. Cecil'in bu hususta anlattığına göre Cemiyet-i Akvam, uluslararası sahada denetleyicilik anlamında önemli bir rol üstlenecekti. Aynı zamanda barışın da teminatı olabileceği düşünülen bu yapıya İngilizler, büyük önem atfetmekteydiler[416].

Müttefikler yeni dönemin ilk adımını 12 Ocak 1919'da atmıştı. Bu tarihte İngiliz Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Georges Clemenceau, İtalya Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando ve ABD Başkanı Woodrow Wilson Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda ilk toplantılarını gerçekleştirmişlerdi. Başkanlar, dışişleri bakanları ve temsilcileri ile birlikte toplantıya katılmış, daha sonra bu gruba iki Japon temsilcinin de katılmasıyla "Onlar Konseyi" adını alan bir yapı ortaya çıkmıştı. Sonrasında, Japonlar ve dışişleri temsilcileri devreden çıktığında kalan başkanlar grubu "Dörtler Konseyi" haline gelmişti. Paris Barış Konferansı'nın başlangıç tarihi, Clemenceau tarafından özel olarak seçilmişti. I. Wilhelm'in Kayzer olarak taç giymesinin yıl dönümü olan 18 Ocak günü, Quai d'Orsay binasının Salle d'Horloge salonunda, Fransız Cumhurbaşkanı Poincaré'ın açılış konuşması ile başlayan Konferansta Almanya ve müttefiklerinin geleceği tayin edilecekti[417]. Bu görüşmeler tartışılacak konuların içeriği dikkate alındığında iki üç ayda çözülecek bir mesele olmadığı kısa süre içerisinde anlaşılacaktı. Uzun tartışmaların ve görüşmelerin cereyan edeceği Barış Konferansı'nda Amerika'nın diğer Müttefiklerinden taban tabana zıt görüşleri derin ayrılıkları da beraberinde getirecekti. Mesele sadece ABD özelinde kalmayacak savaş sırasında ve öncesinde

[416] "Sulh Hazırlıkları Başlıyor", *Vakit*, 12 Kânunusani 1919, No: 439.
[417] Macmillan, *Paris 1919*, s. 57-67.

imzalanmış gizli antlaşmalar dahi Müttefikler arasında revize yoluna gidilecektir. Bu durum beraberinde sancılı bir konferans sürecini getirecektir.

Konferansta Avrupa'nın klasik güçleri halen savaş ganimeti anlayışını yansıtan beklentilerini ortaya koyarken, ABD Başkanı Wilson bu anlayıştan oldukça rahatsızdı. Ona göre yenidünya düzeninin sağlanmasında ilhak ve kolonileşme haricinde yeni bir model aranmalıydı. Wilson'un düşüncesine göre kendisini idare edemeyen toplumlar için Manda fikri oldukça makul kabul edilebilirdi. Manda, uygulama olarak doğrudan Millet Cemiyeti'ne bağlı ya da onun denetimindeki bir güç idaresinde olacaktı. Manda Sistemi, süreli ve halkın ilerlemesine bağlı olabilirdi. Manda fikrinin tatbik edilebileceği araziye bakıldığında; Afrika, Osmanlı'dan kopan Ortadoğu, Rusya'dan kopan Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ön sırada gelmekteydi. Ancak sıra, kendisini yönetme yeterliliğine sahip olmayan kargaşa içindeki Avrupa toplumlarına geldiğinde Wilson, bunlar için Manda fikrini onaylamamaktaydı. Genel olarak "Manda Sistemi" ifadesi konferansta iyi karşılanmışsa da Fransızlar durumda memnun değillerdi. Clemenceau, Fransa Cumhurbaşkanı'na bu konuda Milletler Cemiyeti'nin barışı garantiye almasına evet, ancak kolonileri sahiplenmesine hayır demişti. Fransa'nın bu karşı çıkışında gerektiğinde dominyonlardan faydalanamama endişesi olduğu şüphesizdi. Manda konusu, bu endişeler ile Yüksek Konsey gündemine geldiğinde Clemenceau ve Pichon'un ağır eleştirine maruz kalmıştır. Onlara göre, ülkeleri ihtiyaç duyulduğunda bölgesel askerlerden faydalanamayacaksa bu bölgelere harcanacak para ve emek gereksizdi. Elbette bu noktada en çok endişe edenin Fransa olmasının önemli bir gerekçesi vardı. Bu da Almanya ile Kıta Avrupası'nda baş başa kalan İtilaf gücünün kendisi olmasıydı. Her ne kadar Lloyd George bu maddenin Almanya'nın gelecekte olası bir dominyon elde etmesi durumuna karşı konulduğunu iddia etse de Clemenceau, maddeye "anavatanın savunulması" ile ilgili bir madde eklenmesini talep etmiştir[418]. Böylelikle konferansın en çetrefilli meselelerinden bir tanesi olan Manda Meselesi, görüş ayrılıklarıyla tartışılmaya başlanmıştı. Bu mesele Osmanlı İmparatorluğu'nu önemli ölçüde ilgilendirmekteydi.

Paris Barış Konferansı'nın açılışından on gün sonra, Beşler Konseyi (İngiltere, ABD, Fransa, İtalya, Japonya) arasında yapılan toplantıda, mağlup ülkelerin topraklarında kurulması planlanan manda idareleri modelinde ilgili bölgelerin üç sınıfa ayrılması

[418] Macmillan, *Paris 1919*, s. 102-110.

üzerine tartışılmalar yürütülmekteydi. İlkin halkı medeni ancak teşkilatlanması için bir yüzyıla ihtiyaç olan coğrafyalar, ikinci olarak tropikal kolonilere uygulanabilecek ve açık kapı dâhil olmak üzere farklı formüller kullanılacak bölgeler, üçüncüsü ise mandater tayin edilmesi durumunda komşu büyük devlet teşkilatının bir örneğini memleketlerinde uygulayabilecek olanlar şeklinde modeller düşünülmekteydi[419]. Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl parçalanacağı da detaylandırılırken, "Ermenistan, Suriye, Mezopotamya [Irak], Filistin ve Arabistan" topraklarının tamamen İmparatorluktan ayrılmasına karar verilmişti. Filistin, Arabistan ve Mezopotamya İngilizlerin Manda idaresini almak istedikleri ve hâkimiyet kurmayı planladıkları bölgelerdi. İngilizler bu konuda gönülsüz olsa da Suriye Fransızlara verilecekti. Toplantı esnasında gündeme gelen Ermenistan ise, Karadeniz ile Akdeniz'de olmak üzere kuzeyde ve güneyde limanlara sahip olarak Anadolu'nun hemen hemen yarısını kapsıyordu.

1 Şubat günü toplanan Onlar Konseyi'nde ABD Başkanı Wilson'un, Manda yönetimleri hakkında sunduğu öneri Avrupalı güçler için önemli bir işgal yönteminin de temelini atmıştır. ABD Başkanı'nın kendi prensipleri ile çelişen önerisine göre; Osmanlı toprakları parça parça ve kalıcı olarak işgal edilmeliydi. Bu öneriye sıcak bakan Müttefikler, meseleyi Yüksek Savaş Konseyi'ne bildirme kararı almışlardı. Daha sonrasında ise henüz konferans sürerken, Anadolu topraklarının bu yöntemle muhtelif alanlarda işgal edilmeye başlandığı görülecektir[420].

Osmanlı'nın geleceğini tayin edecek toplantılarında belirleyici güçlere etki eden, siyasi anlamda önemli bir yükseliş gösteren Venizelos başkanlığındaki Yunan delegasyonuydu. Konferansta, daha çok İtalya ile rekabet eden Yunanlıların başlıca istekleri Türk ve Arnavut topraklarının kendilerine verilmesiydi[421]. Venizelos ve heyeti, İtalya'nın diğer İtilaf Devletleri mensupları ile yaşadığı problemleri lehine çevirmeye çalışarak özellikle Küçük Asya'da kendisine saha açmayı planlamaktaydı. Konferansın başlangıcından itibaren Yunanlıların bu yönde dezenformasyon çalışmalarının olduğu açıkça görülmüştü. Bu doğrultuda Barış Konferansı'nın dikkatini çekmek ve isteklerine

[419] Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, s. 5.
[420] İsmail Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies İnternational Journal of History*, VI/3, (2014), s. 219-220.
[421] Venizelos, Lloyd George tarafından Perikles'ten sonra gelmiş en büyük Yunan devlet adamı olarak tanımlanmaktaydı; Macmillan, *Paris 1919*, s. 348.

meşruiyet kazandırmak isteyen Yunan Heyeti, bazı istatistikî nüfus verilerini içeren bilgileri görüşmelerde gündeme getirmiştir. Bir hayli ilgi duyulan bu bilgilerin, güvensizliği noktası dikkate alınmaksızın, Osmanlı topraklarının Yunanlılar tarafından işgaline argüman teşkil edeceği görülecektir.

Venizelos'un Barış Konferansı'na sunmuş olduğu nüfus rakamları "Yunanistan tarafından talep edilen Trakya'nın iki kısmı [Batı ve Doğu Trakya] dâhil, Balkan Savaşları'ndan sonra Bulgaristan'a bırakılan topraklar, İstanbul ile çevresi hariç olmak üzere; Rumlar: 348.000, Türkler: 442.000, Bulgarlar: 70.000 kişi" şeklindeydi. Venizelos ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan çıkartılarak, başkentin Bursa ya da Konya'da olacak bir devletçiğe dönüştürülmesini istiyordu[422]. Venizelos'un Barış Konferansı gündemine getirdiği hayalci rakamlar ve istekler Wilson başta olmak üzere konferans üyeleri tarafından olumlu karşılanmış, hatta çok zaman geçmeden Anadolu'nun işgalinde gerçekçi politikalar olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Venizelos, Anadolu kıyılarını ve iç kısımlarındaki kentleri de kapsayan bir Helen İmparatorluğu'nu arzularken, diğer yandan Bulgaristan'ın da bazı kısımlarını içeren bir yayılma politikası takip etme eğilimindeydi.

Osmanlı ile ilgili hususlar, 30 Ocak 1919'a kadar Yüksek Konsey gündemine gelmemişti. O gün bile yalnızca eski Alman sömürgeleri hakkındaki görüşmelerde Osmanlı konusuna kısa bir şekilde değinilmişti. Buradaki konuşmalarda, hâkimiyeti altındaki Arap bölgelerine kötü davranmakla itham edilen Osmanlıların buralardan çıkarılması, Ermenilerin bulunduğu coğrafya için de aynı gerekçe ile kendilerine toprak verilmesi öngörülmüştü. Müttefiklere göre, Araplar "henüz yeterince uygarlaşamamış" bir halk olduğu için dışarıdan desteğe ihtiyaç duyacakları açıktı. Ayrıca yeni kurulacak Ermeni devleti de manda idaresi altında olmalıydı.

Britanya için önemli bir nokta da İmparatorluk içerisindeki asayiş durumuydu. Bunun için Osmanlı coğrafyasında dağılmış bir milyondan fazla askeri finanse etmek mecburiyetindeydiler. Lloyd George buradaki görüşmeler sırasında Boğazların ve Ermenistan mandasının idaresini Wilson'un üstlenmesini umuyordu[423]. Sulh Konferansı tartışmalarında İngiliz ve Amerikan kamuoyunun Ermeni meselesinde gösterdiği hassasiyet, Türkler karşısında kullanılabilecek diğer tebaa unsurları için de

[422] Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", s. 220-221.
[423] Macmillan, *Paris 1919*, s. 368-369.

görülmekteydi. Savaş sırasında yapılan paylaşım antlaşmalarının yoğunlaştığı coğrafyalar olan Doğu Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Arap Yarımadası'nda kullanılmaya elverişli gördükleri toplumlarla iletişimini sürdüren İngilizler, konferans sırasında bu unsurlardan da faydalanmaya çalışmaktaydı.

2 Ocak 1919 tarihinde konferansın toplanmasının hemen öncesinde, Kürdistan Cemiyeti adını kullanan bir heyet, İngilizlerin İstanbul Yüksek Komiserliği'ne bir mektup göndermişti. Söz konusu mektubun başında Kürtlerin ihmal edilmiş bir toplum olduğundan bahsedilirken, devamında Kürtler; Sünni Sultanlar, Halifeler ve Şeyhlerin gönüllü müttefiki olarak nitelenmekteydi. Tarihi bir değerlendirmeden sonra Kürt bölgelerindeki nüfusun büyük bir kısmının aşiret sistemi içerisinde yönetildiğine ve bu dönemde imparatorluk ile aşiretler arasında bir bağlantı kalmadığına vurgu yapılmıştır. Kendi milletlerinin uzun yıllar İran ve Osmanlı hâkimiyetinde yeterince gelişime açık olmadan işgal altında kalma durumunun ortadan kalkması gerekliliği vurgulanan mektupta, bu sorunların adil ve bilge bir hükümet ile çözülebileceği ve Kürtlerin meziyetlerini ortaya çıkarabilecekleri ifade edilmekteydi. Mektuba göre eski çağlardan beri bu coğrafyada yaşayan Kürtlerin, Osmanlı'nın doğu bölgesinden İran sınırına kadar olan sahada nüfusları beş milyonu bulmaktaydı. Sivas, Ankara, Keniş, Halep ve Adana vilayetlerinde kısmen Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Musul'da ise çoğunluk olarak Kürtlerin yaşadığı belirtilmekteydi.

Kürdistan Cemiyeti namı ile maddeler halinde iletilen istekler kısaca anlatılacak olunursa; Kürtlere belirli bir bölge tahsis edilecek ve bu bölge kendi yönetimleri altında olacaktı. Cemiyete göre Kürtler, İtilaf Devletleri'nin sayesinde bölgedeki diğer unsurlara tanınan haklardan faydalanmalarından memnuniyet duyacaklardı. Kürt Cemiyeti, İngiliz Hükümeti'nden kendilerinin çıkarlarının korunmasını ve uygarlık konusunda kendilerine yardım edilmesini, onların da bu coğrafyada garantör olarak bulunmaları istenilmekteydi. Mezkûr mektup, 5 Ocak 1919 tarihinde Yüksek Komiser Calthorpe tarafından merkeze iletilmişti. Calthorpe, Türk-İran sınırındaki meşhur aşiretlerden Bedirhanilerin reisi Ayan Şeyh Abdülkadir'in başkanlığındaki bir heyetin, mektubun nüshası ile birlikte Mr. Ryan'ı ziyaret ettiğini haber vermekteydi.

Mektubun içeriği yukarıda verildiği gibi olmakla beraber heyetin ziyaretinde coğrafyaya dair bazı notlara rastlamak mümkündü. Öncelikle Batı Avrupa kamuoyunda

Ermenilerce meskûn olarak bilinen vilayetlerde, Kürtlerin nüfus üstünlüğünün bulunduğu iddia edilmekteydi. Buna göre kendilerinin göz ardı edildiklerini düşünen Kürtler, rahatsızlıklarını iletmekteydiler. Aynı zamanda bu heyet, Ermeniler ve Nasturiler ile Kürtlerin münasebetleri hakkında da bazı değerlendirmelerde bulunmuştu. Heyet üyeleri, özerk bir Kürdistan olarak tanımladıkları coğrafyayı net bir şekilde ifade etmemekle beraber İngilizlerin algısına göre Türk Ermenistan'ı olarak kabul edilen topraklar, Beyazıt civarında ve ötesinde kalan Eski Rus topraklarıyla birlikte İran sınırında kalan Luristan'a kadar geniş bir coğrafyayı istemekteydiler. Heyet, sınırların belirlenmesi işinin barış konferansının adil kararına bırakılmasını talep etmekteydi. Aynı zamanda bu fikirlerini savunmak üzere Avrupa'ya temsilci göndermeyi istemişlerdi[424].

Osmanlı Hükümeti'nin barışın sağlanması durumunda oluşacak yeni şerait hakkındaki mütalaasında savunulacak meseleler kuvvetli bir fikir olarak, Ocak 1919 tarihli hariciye evrakına yansımaktaydı. Hükümet, bu süreçte tartışılan Boğazlar, Trakya ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı, Ermeni Devleti'nin teşkili ve Arap coğrafyasına muhtariyet hususlarında görüşlerini 26 Ocak 1919 tarihli belgede açıkça ortaya koymaktaydı. Özetle; Boğazların ve saltanatın güvenliği Türkler tarafından savunulmalıydı. Buna göre; Boğazların sulh vaktinde ticaret gemilerine açık olması tabii bir mesele iken buraların savaş süresince Osmanlı idaresi tarafından yönetilmesi, devletin en temel haklarından biri olarak kabul edilmeliydi. Mesele Sulh Konferansı'nda bu minvalde ele alınmalı, İtilaf temsilcileri ikna edilmeliydi. Anadolu vilayetlerinde ise tarafsız komisyonlar kurularak ekalliyettin mukadderatı bu komisyonların prensipleri uyarınca belirlenebilirdi. Ermenilerin çetecilik faaliyetlerinin sürdüğünün altı çizilirken, İtilaf Devletleri'nin talep ettikleri vilayetlerde olası bir Ermeni Devleti zuhurunda, Müslüman ahalinin halinden endişe edildiği de vurgulanmaktaydı. Arap vilayetlerinde ise uygun bir idari model kabul edilebilirdi[425]. Böylelikle Osmanlı murahhaslarının görüşmelere giderken belli meseleler etrafında savunacakları politikaların esasları belirlenmeye çalışılmıştır.

Müttefikler tarafından kapalı kapılar ardında geliştirilen politikaların ketum bir halde devam etmesi, dönemin en büyük sorunlarından birisiydi. Basın hareketliliğine

[424] PRO., Foreign Office (FO), 608-95, Aspirations of the Kurds, 27 January 1919.
[425] BOA, HR. SYS., 2886/18, Tarih: 26 Ocak 1919.

bakıldığında, yerli ve yabancı kamuoyunun ekseriyetinde, bu bakış açısının genel bir görüş haline geldiğini belirtmek mümkündür. Bu durumda, kapalı kapılar ardında yapılan gizli görüşmeler ve politik tartışmalar sebebiyle kamuoyunun ciddi biçimde bilgisiz kaldığı görülmekteydi[426]. Barış Konferansı'nda temsil hakkı bulunmayan Osmanlı devlet ileri gelenleri, farklı bir izleyerek Müttefikler ile görüşmelerini muhtıralar vasıtasıyla yürütmekteydiler. Ancak bu sayede Barış Konferansı'na nüfuz edileceği düşünülmekteydi.

İngiliz Yüksek Komiseri, 17 Şubat 1919 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda Türk Hükümeti'nden, Barış Konferansı'ndaki İngiliz heyetine ulaştırılmak üzere bir muhtıra aldığını yazmaktaydı[427]. Söz konusu muhtıranın 11 Şubat tarihinde verildiği, Hariciye Nazırı'nın 27 Şubat tarihli yazısından anlaşılmaktadır[428]. 12 Şubat 1919'da Osmanlı Hükümeti tarafından Sulh Konferansı'nda tartışılması olası meseleler üzerine Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerine kapsamlı bir memorandum verilmiştir. Memorandum başlangıcındaki ifade ile hükümetin bakış açısının yansıtılması amaçlanmaktaydı. Wilson ilkelerine de vurgu yapılan metnin henüz başında yer alan "…*Mevcut Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kısımları tam olarak egemenlik ve güvenlik garanti altına alınacaktır, ancak şu anda bu imparatorluğun rejimi altında yaşayan diğer milletler, diğer yandan belirli bir varlık güvenliğine sahip olmalıdır ve özerkliklerini geliştirme fırsatı engellenmeden kendilerine verilmelidir...*" ifadesi ile fiilen kaybedilen toprakların, özerk bir halde Osmanlı hâkimiyetinde kalması gerektiğinin altı çizilmekteydi. Yine burada Çanakkale Boğazı'ndan ticaret gemilerinin serbest geçişi vurgulanırken, geçiş serbestiyetinin yanı sıra imparatorluk başkentinin korunması gereğine de değinilmekteydi.

Osmanlı Hükümeti bu sebeple Barış Konferansı delegasyonlarına imparatorluk toprakları hakkında birtakım öneriler sunmaktaydı. İlk aşamada Osmanlı toprakları iki büyük bölüm halinde; Avrupa ve Asya'da bulunan Türk vilayetleri ve Arap vilayetleri şeklinde sınıflandırılmıştı. Burada sözü edilen Türk vilayetleri bölümünün içerisinde, bir kısmı Avrupa'da "Ermeni Vilayetleri" olarak anılan doğu vilayetleri de vardı ve bunların ayrı incelenmesi gerektiğinin altı çizilmişti. Bu değerlendirmede birinci

[426] "Son Ümid", *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Kânunusani 1919, No: 13624.
[427] BOA, HR. SYS., 2638/4, lef 27, Tarih: 17 Şubat 1919.
[428] BOA, HR. SYS., 2638/4, lef 28, Tarih: 27 Şubat 1919.

kategoride görülen Türk illeri bakıldığında Avrupa'da, İstanbul'a yakın olan Batı Trakya kesimi Balkan Savaşları'ndan sonra, 1914'te Bulgaristan tarafından ilhak edilmişti. Bunun haricinde Asya'da Türklerin yoğun olduğu vilayetler ise; Bursa, Aydın, Kastamonu, Konya, Ankara, Halep, Musul, Trabzon; İçişleri Bakanlığı'na doğrudan bağlı sancaklar olan Adana, Karahisar, Bolu, Karesi, Kayseri, Kütahya, Çanakkale, Maraş, Canik, Menteşe, Eskişehir, Niğde, İzmit, Urfa, İçel, Çatalca ile kıyılara yakın olan Bozcaada, İmbros, Castellerizo, Metelin ve diğer adalar olarak sayılmaktaydı. Resmi istatistiklere göre; Asya topraklarındaki nüfusun %85'i Müslümanlardan, %9'u Rumlardan, %5'i Ermenilerden oluşurken %0,8'i ise Yahudi ve diğer toplumlardan oluşmaktaydı.

Fransız hükümetinin verilerinin kaynağı olan Asya Türkiye'si adlı bir çalışma ve Sarı Kitap'a göre; %81,6 Müslüman, %10,3 Rum, %5,3 Ermeni ve %2,8 Yahudi nüfus vardı. İlgili memorandum, resmi istatistik ve Sarı Kitap'a göre nüfus verilerinin karşılaştırılması ile sürdürülmüştür. Söz konusu vilayetlerin tam bir Türk hâkimiyetinde kalması ile kongrenin öngöreceği azınlık haklarının uygulanacağı konusu da ayrıca yer almaktaydı. İstatistik ve toplumsal yapısı bakımından durumu net olan vilayetler hakkında bilgiler verildikten sonra ise Osmanlı Devleti'nin altı vilayet, Avrupa'nın ise Ermeni vilayetleri olarak anılan coğrafyanın durumuna geçilmiştir. Söz konusu vilayetlere ek olarak Trabzon, Sivas, Halep ve Adana'nın sayıları da incelemeye konu edilmiştir. Ermenilerin bu coğrafyada, resmi istatistiklere ve hatta Sarı Kitaba göre de azınlık olduğu ispatlanmaktaydı. İtilafın projesi sunulmadan önce, büyük devletlerin dikkati vilayetlerin nüfus yapısına çekilerek Wilson Prensipleri'ne uygun bir durumun sağlanması Osmanlı Hükümeti tarafından bir zorunluluk olarak görülmekteydi.

Bab-ı Ali meseleyi bir adım daha ileri taşıyarak konunun araştırılmasında; İsviçre, İspanya, Danimarka, İsveç ve Hollanda hükümetlerinin de yer aldığı bir karma komisyon dahi talep etmekteydi. Ayrıca bu bölgede savaştan ve Rus işgalinden, kaynaklanan birçok katliam hadisenin yaşandığı, Çar orduları ile Ermenilerin Müslümanlara saldırdığı ekte sunulan belgeler ile açıkça anlatılmaktaydı[429]. Oluşturulacak olan komisyonun durumu yerinde inceleyeceği vurgulanırken, bölgede

[429] Osmanlı hükümeti buradaki iddialarını Erzurum'da görev yapmış Rus Subay Twerdo Khlebof'un anılarına dayandırırken, bu hatıratın ilgili kısımları muhtıraya ek olarak komiserlere sunulmuştur. BOA, HR. SYS., 2638/4, lef 36-40, Tarih: 27 Şubat 1919.

bir Ermeni Devleti'nin teşkil edilmesinin Wilson Prensipleri'ne aykırı olacağı belirtilmekteydi. Burada önerilen iki alternatiften birincisi; bölgenin Türk hâkimiyetinde kalması ve azınlık haklarının gelişiminin sağlanması, ikincisi ise bölgedeki Ermeni mültecileri ile Zor Sancağı'na sürülen Ermenilerin yerleştirilmesini mümkün kılacak şekilde Kafkasya'daki Ermenistan Cumhuriyeti'nin genişletilmesi ve genişletilecek arazideki Müslümanların Osmanlı hâkimiyetindeki bölgeye göç ettirilmesiydi. Belgede sözü edilen bir komisyon da İsveçli bir delege başkanlığında, Ermeni ve Türklerin eşit temsilci ile katılacağı bir heyetti. Bunlar Ermenistan'a tahsis edilecek araziyi tespit edecek, savaş sırasında zarar gören köylerde tespitlerde bulunacaktı. Hükümet bu yöndeki taleplerin büyük devletler tarafından kabul görmesini umuyordu.

Mesele, muhtıranın ikinci bölümü olan Arap vilayetlerine gelince, bu topraklar; devletle siyasi, dini, sosyal ve ekonomik bağlarını kesmemiş Araplara özgür kültürel gelişmeleri için geniş haklar içeren idari özerklik tanınmalıydı. Bu model tam bağımsızlığın Araplara getireceği iç mücadelelere sebep olmaksızın ekonomik ve kültürel alanlarda gelişme özgürlüğü sağlayacaktı. Bahsedilen model için Yemen Araplarının savaş sırasında dahi saltanata (hilafete) bağlılığı örnek gösterilmişti. Osmanlı Devleti, Araplara verilecek özerkliği, İtilaf Devletleri herhangi bir ilhakçıyı desteklemediği sürece garanti etmekteydi[430].

Tevfik Paşa Hükümeti tarafından İtilaf Devletleri temsilcilerine verilen bu muhtıranın Mart ayı sonlarına doğru basın yolu ile kamuoyuna da servis edildiği görülmektedir. Osmanlı basınının oldukça önem atfettiği muhtıranın, Sulh Konferansı ve katılımcıları tarafından dikkate alındığına dair bir iddia, 31 Mart 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr Gazetesi tarafından ortaya atılmıştı. Buna göre Hariciye Nezareti sulh murahhaslarının isteği üzerine mezkûr muhtıradan çok sayıda bastırıp konferansa göndermişti. Bu durum Tasvir-i Efkâr tarafından, muhtıranın dikkatle incelendiği şeklinde yorumlanmıştı[431].

Paris'te mağlupların kaderi görüşülürken, Osmanlı Hükümeti'nin her nezareti, kendi açısından barışa ilişkin esasları belirleyecek çalışmalar yapmaktaydı. Nafia Nezareti'nde Şubat 1919'un başlarında demiryolları hususunda teminatlar tartışılırken, Maliye Nezareti'nin ilgili komisyonu, kaybedilecek bölgelerin devletin borçları konusunda yapacağı etkiyi değerlendirmişti. Balkan Savaşları'nda kaybedilen arazilerde

[430] BOA, HR.SYS., 2638/4, lef 29-36, Tarih: 12 Şubat 1919.
[431] "Sulh Muhtıramız", *Tasvir-i Efkâr*, 31 Mart 1919, No: 2691.

kurulan devletlerin Duyun-u Umumiye'nin borcundan paylarına düşen kısmın ayrılması esası burada da tatbik edilmeliydi[432].

Osmanlı basını, Avrupa'da Türkiye'nin kaderini tayin edecek toplantıların muhteviyatına çok hâkim olmasa da imkânları dâhilinde takip etmekteydi. Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, Tan Gazetesi'nin Paris temaslarından aldığı bir haberi 8 Şubat tarihli sayısında genişçe işlemişti. Bu makale de iki önemli hususa dikkat çekilmekteydi. Bunlardan birincisi sulhun şekli, ikincisi ise kalıcılığı idi. Öncesinde Avrupa'da, defalarca toplu sulh antlaşmalarının yapıldığından bahsedilmişti. Mevcut durumda ise Amerika ve Japonya'nın da katılımı ile oluşacak barış antlaşmasının "milletler sulhu" olarak adlandırılması gerektiği ileri sürülmüştü. Buna alternatif tek model ise yükselen Bolşevizm olarak görülmekteydi. Özellikle Almanya'da Bolşevizm'in etkili olma ihtimalinden bahsediliyordu. Ancak asıl nokta Paris'te toplanmış olan konferanstı. Burada tespit edilecek barışın önemi; *"...Paris Konferansı milletler sulhunu yapmak üzere toplanıyor. Bu konferansın hürmet edeceği esasatı bilmek için üzerine aldığı vazifeyi öğrenmek kâfidir. Hiçbir millet gayr-ı adilane bir muameleye maruz kalmamalıdır; Aksi takdirde harp tohumları yeniden filizlenecektir"* sözleri ile vurgulanırken, galiplerin zaferlerini tescil ettirirken yeni bir harbe meydan vermeyecek bir sistemi tesis etmesinin önemine dikkat çekilmekteydi[433]. Aynı gazetenin isimsiz başmakalesinde yukarıda bahsedilen asıl metnin detaylarıyla tartışıldığı görülmektedir. Fransa'nın önemli bir yayınından alındığından bahisle değer atfedilen makalenin ilk kısmı ile ilgili analiz, mağlupların konferansa davet edilmemesine dair sorunla başlamıştı. Paris'te toplanacak konferanstan gelen ilk haberlerden itibaren, beklenen davetin Türk murahhaslara gelmemiş olduğundan ve davet edileceklerine dair haberlerin dahi tekzip edildiğinden bahsedilmekteydi. Mağlupların, konu kendilerine geldiğinde davet edileceğinin anlaşıldığını aktaran makale, hürriyet, adalet ve insaniyet kavramlarını savunduğu iddiasıyla dört sene savaşan İtilafın, suçu açık olan şüphelilerin dahi kendilerini savunmadan cezalandırılmaması gerekliliğini görmezden gelinmesini eleştirmekteydi.

Makalenin devamında, Osmanlı'nın durumunun oldukça elim olduğu kaydedilirken, mütarekeden bulundukları tarihe kadar geçen sürede, tahayyül edilen sulhun ahkâmı

[432] "Sulh Etrafında", *Tasvir-i Efkâr*, 8 Şubat 1919, No: 2646.
[433] "Konferans Arifesinde", *Tercüman-ı Hakikat*, 8 Şubat 1919, No: 13635.

değiştirilemese dahi şartların şeklen de olsa hafifletilmesinin sağlanacağı bir tarz-ı hareketin seçilebileceği iddia edilmekteydi. Ancak kötümser bir havaya sahip makalede, bu konu hakkında herhangi bir hareket yapılmadığı gibi yapılamayacağından da şikâyetçi olunmuştur. Bu noktada ilgili yazı Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu durumun küçük bir değerlendirmesi ile sürmektedir. Makaleye göre memleket, her alanda buhran içindeydi. Buhranın yanında bir de kabinenin iş göremezliğinden şikâyet edilmekteydi. Ayrıca hükümet aciz vaziyetteydi ve memleketin ihtiyaçlarını karşılamayacak durumdaydı. Ek olarak devlet, terhis edilmiş askeri memleketlerine ulaştıracak imkânlara dahi sahip değildi. Makalenin son satırında, başlıktaki "Neredeyiz ve Nereye Gideceğiz" ifadesine cevaben önceki gün yayınlanmış Ati Gazetesi'nde yer alan bir söze atıf yapmış, içinde bulunulan durum "çıkmaz bir sokak" olarak nitelenmişti[434].

Osmanlı kamuoyunda ve devlet içerisinde sulh konferansının yakından takip edildiği, bürokratik ve diplomatik olarak daha hafif barış şartlarının nasıl elde edilebileceğine dair tartışmaların sürdüğü sırada, İngiltere'nin The Times Gazetesi'ne yansıyan bir haber ise son derece ilgi çekiciydi. Osmanlı topraklarında işgalcilere karşı mücadele niyetinde olan bazı kimselerin faaliyette olduğuna dikkat çeken gazete, "Milli Savunma Komitesi" olarak anılan bir örgütten bahsetmekteydi. Gazetenin İstanbul muhabirinin hangi kaynaktan aldığı belli olmayan bu habere göre, İttihat ve Terakki yanlısı olarak nitelenen bir grubun merkezi hükümete itaatsizlik gösterdiği iddia edilmiş, hatta Diyarbakır eski Valisi Reşid Bey'in bu örgüt tarafından kaçırıldığı bilgisine yer verilmişti. Aynı zamanda bu komitenin çeşitli sabotaj ve benzeri eylemlere imza atmasından endişe eden The Times muhabirine göre; bu örgüt ve benzerlerinin iki amacı vardı. Birincisi Ermeni, Rum ve Araplar tarafından talep edilen topraklardan mümkün olduğu kadarını elde tutmak, diğeri ise İttihat ve Terakki liderlerini cezadan, partiyi de devrilmekten kurtarmaktı. Hükümetin 30-31 Ocak gecesi İttihatçılardan bazı kimseleri tutuklaması da bu komiteye karşı bir darbe olarak değerlendirilmiş, bu hareketle Tevfik Paşa'nın konumunu güçlendirdiği iddia edilmiştir. Elbette İngilizler açısından bakıldığında İttihatçılara karşı yapılan bu iş olumlu görülmüş, onlar gibi Hristiyanlar ve İtilaf Partisi de bu gelişmeden ötürü oldukça memnun kalmıştı. Gazete iddiasını bir

[434] "Neredeyiz ve Nereye Gideceğiz", *Tercüman-ı Hakikat*, 8 Şubat 1919, No: 13635.

adım daha ileri götürerek halkın önemli bir bölümünün bu durumdan memnun olduğu belirtilmiştir[435].

Paris görüşmeleri devam ederken Osmanlı basınında, memleketin geleceği hakkında endişelerin nasıl giderilebileceğine dair çareler öneren makaleler ön plana çıkmaktaydı. Tasvir-i Efkâr'ın 11 Şubat tarihli sayısında Ebuzziyazade tarafından yazılan bir makale bu durumun örneklerindendi. Birkaç gün önce Tercüman-ı Hakikatte yer alan ve doğrudan hükümeti acizlikle suçlayan yazının aksine Ebuzziyazade'nin yazısı, hükümetin her ne kadar müşkülat içinde çırpınsa da bir şey yapamayacağına dair kısa bir değerlendirmeyi içermekteydi. Hükümetin bu doğrultuda yoğunlukla daha yumuşak bir propaganda modelini ön plana çıkarması daha iyi olabilirdi. Ebuzziyazade'nin bu konudaki temel argümanını ise mütarekede İstanbul'a gelmiş olan iki Fransız subayının Türkler hakkındaki olumlu görüşleri oluşturmaktaydı.

Ebuzziyazade, subayların kendisinde uyandırmış olduğu iyi izlenimler ile görüşünü desteklemişti. Buna göre subaylardan bir tanesi Çanakkale'de Türkler karşısında savaşmış, oradaki Türk askerinin davranışlarından oldukça etkilenmiş ve akabinde Makedonya'da görev yaparken misafir olduğu Müslüman köylerinde gördüklerinden memnun kalmıştı. Mütarekenin ardından geldiği İstanbul'da ise hem Beyoğlu hem de diğer bölgelerdeki halkın tavrı nedeniyle oldukça ılımlı bir his geliştirmişti. Diğer bahsedilen subay ise mütareke ile birlikte memlekete dahil olmuş, o da aynı şekilde gördüklerinden oldukça etkilenmişti. Ebuzziyazade buna ek olarak İkinci Balkan Savaşı'nda Edirne'nin kurtarılması ile ilgili destekleyici yayın yapan Piyer Loti'den de bahsederek bu gibi görüşlerin İngiltere ve Fransa kamuoyunda etkili olabileceğini iddia etmişti. Ona göre mümkün oldukça memleketteki İngiliz ve Fransız yetkililer ile temas edilerek olumlu hisler yaratılırsa barış sürecinde fayda sağlanabilirdi[436]. Ancak Avrupa'daki Türk algısı Tasvir-i Efkar'ın yani Ebuzziyazade'nin öngördüğü kadar kolay değişebilecek durumda değildi.

İkdam Gazetesi'nin 12 Şubat tarihli sayısında yer alan isimsiz başmakalenin girişinde tam da bu noktaya değinilmekteydi. Bu makaleye göre, Avrupa basınında Türklerin iki meseleden sorumlu tutulmasına dair haberlere yer verilmekteydi. İlkin Türklerin savaşa dahil olarak Almanya ve müttefiklerinin kısa sürede mağlup edileceği bir harbin

[435] "Blow at Turkish Intrigues", *The Times*, 10 February 1919, No: 42020.
[436] Ebuzziyazade, "Siyasiyat: Neden İstifade Edemiyoruz", *Tasvir-i Efkâr,* 11 Şubat 1919, No: 264.

uzamasına vesile oldukları, ikincisi de birçok Türkün dahli ile Rum ve Ermenilerin tehcir ve katledildikleri iddiasıdır. İkdam'daki makalede savaşa giriş kararının bir hata olduğu kabul edilmekle birlikte, yenilgiyi, üç büyük denize kıyısı olmasına karşın herhangi bir büyük zırhlıya sahip olmayan Osmanlı'nın, iki yüz zırhlısı ile otuz yıl boyunca savamayı göze almış büyük devletlere karşı harbe girmesine bağlamaktaydı. Ayrıca Müttefiklerin alışkanlık haline getirmiş olduğu, sözlerinden cayma durumu da Osmanlı'nın savaşa girmesinde önemli bir etkendi. Bu gerekçelerin Türkleri savaşa ittiği gerçeği açıklanırken yazının devamında başlangıçtaki suçlamalara izahat da getirilmekteydi. Buna göre savaşın uzamasından Türklerin sorumlu tutulması garip bir fikir olarak değerlendirilmişti.

Bu anlamsız suçlamadan sonra tehcir meselesine gelince de yaşanan hadiselerde Müslüman ahalinin eline kan bulaşmadığı, iddiaların abartılı olma ihtimalinin yüksek mantık dışı söylentilerden ibaret olduğu aktarılmaktaydı. Nihayetinde söz konusu yazı önemli bir analiz ile tamamlanmaktadır; *"Velhasıl Türkler, ekseriyetle başkalarının hatalarından dolayı mağlub oldular! Fakat mağlubiyet, dünyada hiçbir büyük milletin azade kalmadığı haldir. Lakin ne insaniyet, ne tarih, ne ahlak huzurunda kendilerini lekeleyecek bir kusurları yoktur, alınları daima açıktır"* [437]. Buradan anlaşılmaktadır ki mağlup olmaktan ziyade, karşılaşılan aşağılayıcı tavır Türk basınında tepki çekmekteydi.

İkdam Gazetesi'nde birkaç gün sonra yer alan bir başka isimsiz başmakalede milletin geleceği hakkında yeni bir değerlendirmeye yer verilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girişi sırasında iktidarda olan hükümetin ağır ifadelerle suçlanması ile başlayan bir girizgahtan sonra, Türk milletinin gelecekten ümitsiz olup olmadığı sorusu tartışılmıştır. Bu noktada makale bir milletin haritadan silinmesinin mümkün olmadığı, Lehistan örneği ile açıklanmaya çalışışmıştır. Ayrıca Alsas-Loren örneği üzerinden, Kars, Ardahan ve Batum'un Osmanlı elinde kalacağına dair ümidin de sürdüğü makalede, millet ünvanını taşımanın temal taşları olan ırk, dil ve din kavramlarının Türklerde ne denli kuvvetli olduğu ifade edilmişti. Tüm bu analizlerin nihayetinde, yazının son kısmı Paris'teki konferansa değinmekteydi. Burada her ne kadar İtilaf

[437] "Türkler Mağlubdur, Lakin Müttehim Değildirler", *İkdam*, 12 Şubat 1919, No: 7905.

Devletleri, Wilson Prensipleri'nin aksine, Osmanlı aleyhinde davransa da Türklerin hukuki olarak yok edilmesinin mümkün olamayacağının altı çizilmekteydi[438].

Tasvir-i Efkar'ın, Avrupa'da kamuoyu oluşturma yolu ile daha iyi şartlar elde edilebileceğine dair tezleri çeşitli şekillerde eleştirilmişti. Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nin 18 Şubat 1919 tarihli sayısında yer alan isimsiz bir başmakalede malum düşünceye karşı çıkılmamakla beraber Osmanlı'nın Avrupa karşısında uzun süren yozlaşma ve bozulması özetlenmişti. Nitekim büyük savaşın neticesinde ellerinde hiçbir şey kalmadığı açıklanmıştı[439].

Osmanlı'nın, gerek İtilaf ile ilişkileri gerekse hükümetin konferansa bakış açısını içeren bir görüş de Vakit Gazetesi'nin 22 Şubat 1919 tarihli sayısında yer almaktaydı. Fransızca olarak neşredilen İstanbul Gazetesi'ne atıf ile kısa bir yazıda, Sadrazam Tevfik Paşa'nın görüşleri kamuoyu ile paylaşılmıştı. Sadrazam İstanbul Gazetesi'ne verdiği beyanatta, iki nokta üzerinde durmuştu. İlk olarak, Sadrazam Paşa hükümetin İtilaf Devletleri ile ilişkilerinin iyi çerçevede yürütüldüğünü ve savaş nedeni ile oluşan olumsuz havanın yakın zamanda yerini olumlu ilişkilere bırakacağı belirtilmiştir. Sulh Konferansı için ise kesin bir şey söylemekten imtina eden Tevfik Paşa, gerektiğinde bir heyetin belirlenip Osmanlı'nın hukukunu korumak adına görevlendirileceğini söylemişti[440].

Başkente gelen İtilaf temsilcilerinin yanındaki yabancı gazetecilerin Osmanlı ve İstanbul hakkındaki görüşleri de Türk basınında yer bulmaktaydı. Tasvir-i Efkar Gazetesi 25 Şubat 1919 tarihli sayısında, İngiliz Times Gazetesi'nin şark muhabiri Mr. George Benet ile yapılan bir röportajı yayınlanmıştı. Mülakatın henüz başında İstanbul'un mevcut halinden bahisle, şehrin harap ve bitap halde bırakıldığının altını çizen muhabir, Osmanlı başkentini, Mısır'ın İngiliz kontrolündeki değişimi ile karşılaştırmıştır. Söz Türk toplumu hakkındaki görüşlerine gelince İngiliz ve Türk milletlerinin tarihsel dostluğuna vurgu yapılmış, Osmanlı'nın Almanya tarafında savaşa girmesinin kötü bir etkiye sebep olduğu açıklanmıştı. Mr. Benet, yaşanan bu durumun kabahatlisi olarak İttihatçıları gördüklerini ifade etmekteydi. İngiliz muhabir, Türkiye'nin geleceği için Türklerin iyi niyetle hareket ettiğinden emin olmaları

[438] "Türklerin İstikbali", *İkdam*, 16 Şubat 1919, No: 7909.
[439] "Ne Yapabilirdik", *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Şubat 1335, No: 13644.
[440] "Sadrazam Paşa'nın Beyanatı", *Vakit*, 22 Şubat 1919, No: 480.

gerekliliğini öne sürerek bunu dört maddede açıklamıştı. Bu maddeler eski idare olarak görülen İttihatçıların yaptıklarının tamir edilmesi ve yapanların cezalandırılması, Ermenilerle iyi ilişkiler kurulması ve İtilafa koşulsuz riayet edilmesi şeklinde özetlenebilirdi. Ticaret bahsinde, İngiliz tacirlerin yeniden Osmanlı ile ticarete başlamaya hazır olduğunu ifade edip, İstanbul'daki pahalılığın da altını çizmekten geri durmayan Mr. George Benet, verdiği beyanatın şahsi görüşü olduğunu eklemeyi de ihmal etmemişti[441].

Tasvir-i Efkar'ın görüşüne başvurduğu bir diğer İtilaf gazetecisi New York Herald'ın Şark Muhabiri Mr. William olmuştu. Mr. William'ın verdiği demece bakılacak olursa, İttihat ve Terakki aleyhtarı bazı yayınlar Amerikan kamuoyunda Türkler aleyhine kötü bir algı oluşturmuştu. Burada bir örnekten de bahsedilerek Morgenthau'nun o sıralarda yayınlanmakta olan hatıratının Ermeni meselesinde büyük etki uyandırdığı belirtilmiştir. Konferans hakkında ise pek bir bilgi vermeyen muhabir, İngiliz meslektaşı gibi İstanbul'un oldukça pahalı bir kent olduğundan şikayet etmiştir[442].

Osmanlı Devleti, Avrupa'da muhtemel sulhun şartlarını etkileyebilmek adına diplomatik girişimlerini sürdürmekteydi. Cenevre'de toplanan Osmanlı Hürriyet-perveran Kongresi, Wilson Prensipleri uyarınca Türk Milleti'nin haklarını savunmak adına Şerif Paşa'yı görevlendirmişti. Eğitimini Paris'te almış olan Şerif Paşa, Fransız askeri yetkililerlerle de yakın münasebetler kurmuştu. İttihat ve Terakki'ye muhalefeti bilinen Şerif Paşa, Fransız siyasilerle de iyi ilişkiler içerisindeydi. Şerif Paşa'nın Şubat 1919'da iki Paris gazetesine verdiği demeçler, İkdam'ın 27 Şubat tarihli sayısında aynen işlenmişti. Bu demeçlerin ortak noktası Osmanlı Devleti'nin milliyet prensibini kabul edebileceği ve olumsuz ortamdan İttihatçıların suçlu olduğuydu. Şerif Paşa açıkça İngiliz ve Fransız muhibi olduklarını ikrar ederken, kendilerinin neden memleketlerine dönmediklerine dair sorulan soruya ise İtilafın henüz izin vermediği şeklinde cevap vermişti. Şerif Paşa'nın dikkat çektiği bir diğer hususta Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan gelecek yardımlara ihtiyaç duyduğu yönündeydi. Kaybedilecek arazi hakkındaki değerlendirmelerinde ise kesin bir şey belirtmeksizin milliyetler prensibi uyarınca bu soruyu cevapladığı görülmekteydi. Bu noktada dikkat çekilecek bir diğer husus da Ermenilere muhtariyetle birlikte Kürtlere de milli bir ocak teşkilinin göz ardı

[441] "Tayms Muhabiri ile Mülakatımız", *Tasvir-i Efkâr,* 25 Şubat 1919, No: 2663.
[442] "New York Herald Muhabiriyle Mülakat", *Tasvir-i Efkâr,* 1 Mart 1919, No: 2667.

edilmemesi isteğiydi. Şerif Paşa, her iki mülakatının içerisinde İstanbul hususuna gelindiğinde, başkentin nüfus ekseriyetinin Türk olduğundan ve Türkler açısından öneminden bahsederek İstanbul'un Osmanlı elinde kalmasının gerektiğini ifade etmiştir[443].

Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin 3 Mart tarihli nüshasında genel gündem, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Sulh Konferansı'nda okunmak üzere İtilaf Devletleri İstanbul Yüksek Komiserleri'ne verilen muhtıra ve Venizelos'un Paris'teki faaliyetleriydi. Ebuzziyazade başyazısında, Osmanlı Hükümeti'nin kaleme aldığı notayı takdir ile karşılarken, Hariciye Nezareti'nde bu notayı hazırlayanların gerekçelerini Wilson Prensipleri'ne dayandırmasını memnuniyetle karşılaşmıştır. Ayrıca Ebuzziyazade nüfus istatistiklerinin verilmesini de son derece yerinde bularak, bu durumun ileri sürülen fikirlere temel teşkil etmesi bakımından fayda sağlayacağından bahsetmekteydi. Bu nota hakkındaki tek kusur olarak biraz geç kalınmış olduğunu iddia etmişti. Ebuzziyazade, Tevfik Paşa Hükümeti'nin uzun süredir kabinede değişiklik yapmak yerine Sulh Konferansı için genel politikaların belirlenmesine daha fazla mesai harcanmasının isabetli olacağı önersinde de bulunmuştu[444].

Tasvir-i Efkâr Gazetesi'ne göre Yunan Başbakanı Venizelos, Paris Barış Konferansı'nın en etkin politikacılarındandı. Venizelos'un faaliyetlerini yakından takip eden Tasvir-i Efkâr Gazetesi, Yunan Başvekili'nin Jurnal Gazetesi'ne verdiği demeci sayfalarına taşımıştı. Venizelos'un buradaki beyanatının açıkça Avrupa kamuoyunda ilgi uyandırmaya yönelik olduğuna dikkat çekmiştir. Venizelos'un demecini iki parça halinde değerlendiren gazeteye göre; birinci konu Wilson'un milletlerin mukadderatını tespit ilkesi uyarınca toprak talebi, ikincisi ise İstanbul'un mukadderatıydı. Kuzey Epir, Trakya ve İstanbul ile birlikte Adalar ve Asya kıyılarında Rum nüfus çoğunluğu olduğunu iddia ettiği için bu coğrafyaları talep etmekten çekinmeyen Venizelos, buraların ya ait oldukları milletlerin devletlerine ilhakı ya da Cemiyet-i Akvam'ın tayin edeceği bir şekilde idaresinden bahsederek, Türklerin elinden alınmasını istemekteydi. Hatta İstanbul meselesinde daha ileri giderek buranın Yunanistan'a katılması ve bir kısmının da Cemiyet-i Akvam tarafından himayesini talep etmişti[445]. Venizelos sadece

[443] "Şerif Paşa'nın Beyanat-ı Mühimmesi", *İkdam*, 27 Şubat 1919, No: 7920.
[444] Ebuzziyazade, "Bend-i Yevmi: Hükümetin Sulh Notası", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Mart 1919, No: 2669.
[445] "Yunan Mutalebi Etrafında: Venizelos'un Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Mart 1919, No: 2669.

basına vermiş olduğu demeçlerle değil, Sulh Konferansı gündemindeki Osmanlı'ya dair kısımların birçoğunda bu talebini resmi olarak da dile getirmiştir. Böylelikle Yunanlıların Anadolu toprakları ve Osmanlı Devleti'ne yönelik politikaları hemen her alanda dünya kamuoyuna açıklanmaktaydı.

Şubat ayı içerisinde Konferans nezdinde Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik tartışmalar çok fazla gündeme gelmemekle beraber yakın zamanda bu soruna yönelik adımları atılması tavsiye edilmekteydi. Buna göre; 24 Şubat Pazartesi günü yapılan Müttefik Dışişleri Bakanları oturumunda mutabık kalınan konuların yer aldığı Ek A, IV no'lu kararıda; Türkiye ile ilgili barış antlaşmasının gecikmeden hazırlanmasına, Türkiye'nin sınırlarının belirlenmesine, Türkiye'ye uygulanacak mali yaptırımların karar altına alınmasına ve Türkiye'nin savaş hukukunu ihlalinden doğan sorumluluklarının cezalandırılmasına karar verildiği tutanaklarda görülmektedir[446].

Konferans, 3 Mart 1919'da Trakya ve Boğazlar meselesini gündeme almıştı. Reuters Ajansı'nın, Londra'dan 3 Mart tarihinde edindiği bir bilgiye göre Yunanistan ile Asya'da yeni vaziyet görüşülmüş, İstanbul ile Boğazların uluslararası bir hale getirilerek Anadolu merkezinde bir Türk hükümeti kurulması planlanmıştı. Tasvir-i Efkâr, Reuters'dan istihbar ettiği bu bilgiye çekince ile yaklaşmış ve doğru olmama ihtimalini de metinde belirtmişti[447]. Ancak Venizelos bundan yaklaşık bir ay önce 3-4 Şubat 1919 tarihlerinde uzun uzadıya tüm Rumların tek bayrak altında toplanması gerektiğini konferansa izah etmeye çalışmıştı. Ona göre; Kuzey Epir, Ege Adalarının tamamı, Trakya ve Batı Anadolu gibi çok geniş bir alanın Yunanistan'a verilmesi gerekmekteydi. Bu denli geniş arzuları içeren taleplerin değerlendirilmesi için "Yunan İstekleri Komitesi" adı altında bir komisyon teşkil edilmişti. İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bu komite bazı çekincelere sahip olsa da 6 Mart 1919 tarihinde tamamladığı raporda Yunan isteklerini kabul etmiştir. Gizli antlaşmalar ile

[446] Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", s. 222.
[447] "Memleketimiz Hakkında Müzakere Cereyan Ediyor–Reuters Ajansının Bir Rivayeti", *Tasvir-i Efkâr*, 5 Mart 1919, No: 26671 (Gazete nüshasında yer alan numaralar 5 Mart-9 Mart aralığında 5 basamaklı olarak verilmektedir. Hatalı olarak verildiğini düşündüğümüz numaralar dipnot kısmında aynı şekilde verilmiştir. Bu tarihten sonra eski sayıya dönülmüş, genel olarak hatanın 6 rakamının iki kere basılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir).

İtalya'ya tanınan haklar hususunda görüşünü belirtmeyen İtalyanlar, meselenin toptan ele alınması taraftarıydı[448].

Tasvir-i Efkâr yine Reuters'den almış olduğu bilgiler ile 6 Mart 1919 tarihli sayısında, konferansta görüşülen bu konu hakkında önemli istihbarat vermekteydi. Ebuzziyazade tarafından kaleme alınan başyazıda, Venizelos'un taleplerinde olduğu gibi Yunan heyeti ile Paris'te yapılan görüşmelerde, İstanbul ve Boğazların uluslararası idare altına alınması ve Türklere Anadolu'nun ortasında bir hükümet verilmesi kararlaştırılmıştı. Reuters'den alınan bir telgraf uyarınca edinilen bu bilginin henüz resmi bir karar haline gelmediği, Ebuzziyazade tarafından ayrıca vurgulanmıştı. Ebuzziyazade yazısının geri kalanında Paris'teki sulh planları hakkında Osmanlı'nın durumuna dair önceki yazılarında da görülen genel değerlendirmelerini yaptıktan sonra yeni iktidara gelen Ferit Paşa'dan ümitli olduğunu dile getirerek metni sonlandırıyordu[449]. Ancak Tasvir-i Efkâr 9 Mart tarihindeki nüshasında Amerika'nın Yunan tezinin aleyhinde olduğundan bahsetmiş, hatta Doğu Trakya'daki bir grup Rum'un Amerikan Başkanı Wilson'u protesto ettiğini ifade etmiştir[450].

Osmanlı İmparatorluğu hakkında konferans ve Müttefikler özelinde devam eden olumsuz cereyanların dağıtılabilmesi adına birçok girişimde bulunduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Osmanlı Hükümeti savaşın başından sonuna kadar diplomaside etkisi olabilecek her unsuru kullanmaya çalışmıştı. Hahambaşı Nahum Efendi de bunlardan birisiydi. Tercüman-ı Hakikat 8 Mart 1919'da, Nahum Efendi'nin Monitor Gazetesi'ne verdiği bir mülakatını yayınlamıştı. Hahambaşı beyanatında, Osmanlı İmparatorluğu adına çok kez sulh-u münferit teşebbüsünde bulunduğundan bahsetmişti. Bunlardan iki tanesinden özellikle bahsederek, İzzet Paşa'nın kendisinden Amerika'ya giderek teşebbüste bulunmasını istediğini, Lahey'e gittiğini ancak Wilson'un Avrupa seyahatinden dolayı orada muhatap bulamayacağı için ABD'ye geçmediğini belirtmiştir. Bu seyahatten önce Veliaht Abdülmecit Efendi ve Padişah'la da görüştüğünden bahisle, İzzet Paşa'nın da kendisinden Amerika ile yeniden ilişkileri kurması isteğine karşı, Rum ve Ermeni meselelerinden dolayı bunun zor olduğunu ifade

[448] Laurance Evans, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924),* çev. Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul (2003), s. 130.
[449] Ebuzziyazade, "Bend-i Yevmi: Memleketimizin Mukadderatı", *Tasvir-i Efkâr*, 6 Mart 1919, No: 26672.
[450] "Amerikalıların Hakşinaslığı", *Tasvir-i Efkâr*, 9 Mart 1919, No: 26675.

ettiğini, Sadrazam'ın ise ilgili hadiselerde dâhli olanların cezalandırılacağı vaadini kullanmasını istemişti. Mülakatında, bu görev için neden hükümetin kendisini seçtiği sorusuna da, kendisinin Müttefikler ile iyi ilişkilerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Nahum Efendi, bu girişiminin ilk kez olmadığını savaşın başlarında, 1915 yılında Sait Halim Paşa'nın kendisinden İngilizlerle münferit sulh için iletişime geçmesini istediğinden bahsetmekteydi[451]. Söz konusu girişimler akim kalmış olsa da Nahum Efendi'nin devlet nezdinde bu konuda güvenilir bir kişi olduğu faaliyetlerinden anlaşılmaktadır.

Osmanlı ileri gelenleri sadece Müttefikler ile iyi ilişkiler kurmakla kalmayıp, İtilaf Devletleri'nin kamuoylarının kazanılması içinde girişimlerde bulunduğu belgelere yansımaktadır. Bu doğrultuda Osmanlı Hükümeti, sulh sürecinde Türkiye'nin karşısındakilerin oldukça yüksek miktarlarda harcama yaparak propaganda çalışmalarını gerçekleştirdiklerinin farkındaydı. Belgelerden de görüldüğü üzere batı kamuoyunda neşriyat yapmak ve Osmanlı menfaatlerini korumak amacı ile Hariciye Nezareti'nce faaliyete girişilmiş, Sadaretten de bunun için bütçe talep edilmiştir. Ayrılan bütçe ise bazı ileri gelen gazetecilere gönderilerek Osmanlı lehinde Müttefik hükümetlerin kazanılması arzulanmaktaydı[452].

Mart ayının başında, Osmanlı başkentinde yeni hükümeti kuran Damat Ferit Paşa'nın da gündeminde Sulh Konferansı bulunmaktaydı. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'in 5 Mart 1919 tarihli raporunda *"Damat Ferit İngiltere'ye teveccüh göstermek için her istediğimiz kişiyi tevkif etmeye hazırdır"* ifadelerini kullanarak, Sadaret makamına gelen kişinin kendileri ile alakasını açıkça ortaya koymaktaydı[453]. Damat Ferit Paşa, Amiral Webb'i ziyaretinde Sulh Konferansı'na dair yakınmalarda bulunmaktaydı[454]. Damat Ferit Paşa 15 Mart tarihinde İtalyan gazetesi Giornale d'Italia'ya verdiği demeçte, Sulh Konferansı'nın kendileri hakkında hazırladığı şartlar için iyimser olduğunu ve konferanstaki ricale itimat ettiğini söylemişti[455].

[451] "Hahambaşının Pek Mühim Beyanatı", *Tercüman-ı Hakikat*, 8 Mart 1919, No: 13661.
[452] Bu konudaki temaslar ise Bern Sefiri Reşat Halis Bey üzerinden yürütülmekteydi. BOA, HR. SYS., 2304/12, Tarih: 16 Mart 1919.
[453] Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, I, s. 205.
[454] Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 9-10.
[455] "Türkiye Türklerindir", *Tasvir-i Efkâr*, 16 Mart 1919, No: 2686.

Osmanlı merkezinde sık olarak yapılan hükümet değişiklikleri istikrarlı bir politikanın sürdürülmesini imkânsız kılarken, hükümetler bu konuda kamuoyunun endişelerini teskin etmekten uzak bir haldeydiler. Bunun sonucunda ortaya çıkan cereyanlar, Tasvir-i Efkâr'ın 22 Mart tarihli sayısında haber olarak geçmekteydi. Sulh Konferansı sırasında Türkiye'de cereyan eden milli hadiselerden biri olan İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Kongresi bu kapsamda görülen en önemli hadiselerden bir tanesiydi[456]. Tasvir-i Efkâr'ın İzmir özel muhabiri kongreyi yakından takip etmişti. İzmir Beyler Sokağı'ndaki Milli Sinema binasında toplanan kongre, yabancılar karşısında hukuk-ı milliyeyi savunmak amacını taşımaktaydı. Kongre toplantısına, Aydın Vilayeti mülhakatı ile Balıkesir ve Menteşe müstakil sancakları kazalarından otuz yedi müftü, on yedi belediye meclisi başkanı, yüzlerce vatandaş ve basın temsilcileri katılmıştı. Kongre'de uzun bir nutuk veren, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyet-i Kâtip-i Umumisi Cami Bey ve idare heyeti tarafından, kongrede Düvel-i Muazzama temsilcilerine verilmek üzere bir muhtıra tasdik edilmişti. Paris'teki konferansa hitaben yazılan muhtırada, İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmasının öneminin haricinde, Anadolu sahillerinin Türk nüfusundan da bahsedilerek Türk milletinin haklarının müstakbel barış antlaşmasında göz ardı edilmemesi talep edilmişti[457].

Osmanlı kamuoyunda sulh süreci hakkında tasavvurları olan herkes siyasal ayrışmalardan azade ortak bir milli fikrin gelişmesi ihtiyacının farkındaydı. Aynı zamanda devam etmekte olan Sulh Konferansı'na da çeşitli propaganda araçları ile ulaşılması gerekmekteydi. Türkiye'nin mukadderatını tespit edecek antlaşmada milletin hukukunun savunulması için somut bir şeyler ortaya konarak Avrupa kamuoyu etkilenmeliydi. Bu itibarla memleketin çeşitli köşelerinde ortaya çıkan oluşumlar "Muhafaza ve Müdafaa-i Milliye Hareketi", "Milli Kongre" veya "Milli Blok" (Avrupalı söyleyişi ile "Blok Nasyonal") çatısı altında toplanmıştı. Milli Kongre, beyannamesinde yer verdiği üzere siyasetten bağımsız bir hareket olma iddiası taşımaktaydı. İkdam Gazetesi 28 Mart 1919 tarihli sayısında, bu teşkilatın ilk hamlesinin Suriye, Irak ve Hicaz haricinde kalan tüm coğrafyanın nüfus istatistiklerini içeren cetvellerin bulunduğu bir eser neşretmek olduğunu belirtmiştir. Bu hamle,

[456] "Bend-i Yevmi: Milli Tezahürler ve Müdafaalar", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Mart 1919, No: 2688. İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti hakkında daha detaylı bilgi için bkz. İzzet Öztoprak, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, (2014).
[457] "İzmir'de Milli Kongre'nin İçtimaı", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Mart 1919, No: 2688.

vilayetlerde talepleri bulunan Rum ve Ermenilere karşı Türk demografik ekseriyetin ispatı için son derece önemliydi[458].

İzmir'de meydana gelen bu gelişmeleri daha anlamlı kılan bir haber The Times Gazetesi 14 Mart tarihli sayısında görülmüştü. Gazete, Atina muhabirine dayandırdığı istihbaratında, İzmir ve civarındaki Türkler aleyhinde oldukça ağır ithamlarda bulunmaktaydı. Buna göre İzmir'de Türkler terhis etme yükümlülüğüne rağmen askere alınmaktan muaf olan Hristiyanlara baskı yapmaktaydılar. Onları zorla askere alma, taciz etme, haraç kesme ve hatta mallarına el koymaya kadar giden cebri hareketlerde bulunulmaktaydı. Aynı zamanda çok sayıda Hristiyan, Aydın, Denizli ve Manisa'da, İngiliz Albay Smith'e verilen serbest bırakma sözüne rağmen tutuklu durumdaydılar. Gazeteye göre Türkler Ödemiş'te jandarma ve eşkıyalar eliyle nüfusu terörize etmekteydiler.

Aydın'da ise Hristiyan nüfus, katliam ile tehdit edilmekteydi. Hatta gazetenin iddiasına göre Hristiyanların katledilmesine dair yazılı emirler, Yunan makamları tarafından elde edilmişti. Bütün bu ağır ithamlar neticesinde İzmir'in İngilizler tarafından geçici olarak işgal edilmesinin planlandığı iddiası ile yazı sonlanmaktaydı[459]. The Times bu yöndeki iddialarını fikri takip ile sürdürmekteydi. 21 Mart günü yayınlanan sayısında Paris'teki muhabirinden aldığı bir iddiayı da dile getirmekteydi. Buna göre Konferansta'ki Yunan temsilcileri Küçük Asya'dan gelen haberler dolayısıyla endişelenmişlerdi. Aydın polis teşkilatının komutanı tarafından polis tugayına ve Reşadiye'deki polis teşkilatına gönderilen gizli talimatların kopyalarının, Yunanlıların eline geçtiği iddia edilmekteydi. Venizelos tarafından Büyük Güçler Konseyi'ne verilen belgelere göre; Türk polisinden Yunanlıların imhası için hazırlanması istenmekteydi. Kamu güvenliği için hiçbir çabadan kaçınılmaması ve bir bahane ile katliam başlatılmasına dair emirler verildiği iddia edilmekteydi[460]. Görüldüğü gibi İngiliz basının önde gelen gazetelerinden The Times, İzmir üzerinden Yunanlılar lehine kamuoyu oluşturmaya çalışmaktaydı. Bu haberler Sulh Konferansı'nda İzmir ve Batı Anadolu için alınacak olumsuz haberlerin ilk işaretleriydi.

[458] "Milli Kongre", *İkdam*, 28 Mart 1919, No: 7949.
[459] "Smyrna District Terrorized", *The Times*, 14 March 1919, No: 42048.
[460] "Extermination of Greeks", *The Times*, 21 March 1919, No: 42054.

Ronald M. Burrows'un 1 Nisan 1919'da The Times Gazetesi editörüne yazdığı ve ilgili gazete tarafından 2 Nisan tarihli nüshasında yer alan yazıda, İzmir bölgesi ile ilgili durum değerlendirilmekteydi. Türklerin, bu bölgede Rumları katledip İngilizler ve diğer Avrupalılara iyi davrandığı iddia edilen yazıda milliyetler ilkesinin mezkûr coğrafya için geçerli olup olmayacağı sorgulanmaktaydı. 1912 yılı seçimlerine göre, 449 bin Rum nüfusun olduğu iddia edilen İzmir Vilayeti için Türk nüfusunun miktarı tartışılmaya açılırken şehrin tüm ekonomik unsurlarının Rumların elinde olduğu belirtilmiştir[461]. Bir süre sonra İzmir'de yaşayan Britanya vatandaşı Levanten'den The Times Editörüne bir diğer mektup gelmişti. Bu mektupta özetle; İzmir ve civarının Yunanlılar tarafından işgalinin oldukça büyük sorunlara sebep olabileceği ve bölgenin beynelmilel bir vesayet ile Türk kontrolünde kalmasının daha mantıklı olduğu anlatılmaktaydı[462]. Böylelikle Batı Anadolu ve İzmir hakkında çıkan haberlere ve kamuoyu oluşturma eğilimine karşı The Times'ta zıt görüşlere de yer verilmekteydi.

The Times Gazetesi 25 Mart 1919 tarihli nüshasında ise Yunan ve Osmanlı'nın parçalanması fikrine karşı Hint Müslümanlarının, Dışişleri Bakanı Balfour'a verdiği bir muhtırayı yayınlamıştı. Ağa Han, Ameer Ali, Abbas Ali Bey ve Ispahani imzalarını taşıdığı ifade edilen muhtırada; Türkiye'nin parçalanmaksızın sulh yolunun bulunması, hilafetin manevi otoritesine zarar verilmemesi ve Müslüman coğrafyasında Yahudi Devleti'nin kurulmaması esaslarına dayanan talepler iletilmekteydi[463]. Söz konusu muhtıra, 20 Nisan 1919 tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesi başmakalesinde incelenmişti. Gazetede yer alan makaleye göre Hint Müslümanlarının hamlesi olumlu bir etki yaratmıştı. Müslüman bir kitlenin maddi ve manevi anlamda desteğinin sağlanması, Osmanlı Devleti için iyi bir gelişme olarak yorumlanabilirdi[464].

Damat Ferit Paşa, 30 Mart 1919'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe ile görüşerek devletin yıkımdan kurtarılması adına, Osmanlı'nın yalnızca Britanya'ya tabi olacağı tasarısını sunmuştu. Buna göre; Anadolu ve Arabistan arasında bulunan Türkçe konuşan bölge doğrudan Sultan'ın egemenliğinde kalmalıydı. Arapça konuşan coğrafyada geniş bir özgürlük olacaktı. Hicaz, Avn Hanedanı'nın elinde kalarak iç işlerinde bağımsız olurken dış işleri için Emir'in yanında siyasal bir temsilci

[461] "Greece in Asia Minor", *The Times*, 2 April 1919, No: 42064.
[462] "Greeks in Asia Minor", *The Times*, 22 April 1919, No: 42080.
[463] "Future of Turkey", *The Times*, 25 March 1919, No: 42057.
[464] "Hint Müslümanlarının Muhtırası", *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Nisan 1919, No: 13704.

bulunacaktı. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bu temsilcinin emrinde yüz kişilik bir tabur bulunacak, Medine'de ise dinsel birliğin simgesi olarak bir generalin komutasında Türk garnizonu bulunacaktı. Müslüman toplumlar ile Halife arasındaki bağlar aynen kalacak, Akdeniz'den, Güney'de Arabistan Denizi'ne kadar Ön Asya bölgesi dini olarak İstanbul'daki hilafete bağlı kalacaktı. Bu ülkelerde para basma hakkı Sultan'ın olacak, hutbe Halife'nin adına okunacak, Osmanlı Devleti'nin bayrağı dalgalanacaktı. Avrupa ve Asya'da ister doğrudan doğruya Sultan'ın egemenliği altındaki ülkelerde, ister özgür olanlarda İngiltere, 15 yıl boyunca Türkiye'nin yabancılara karşı bağımsızlığını korumak ve iç asayişini sağlamak için gerekli gördüğü yerleri işgal edebilecekti. Ermenistan, diğer büyük devletlerle anlaşacak olan İngiltere'nin isteğine göre, bağımsız ve özgür bir cumhuriyet olacaktı. Boğazlar etrafındaki güçlendirmeler yıkılacak, her iki boğaz da İngilizler tarafından işgal edilecekti. İngiltere iç işleri hususunda padişahın lüzumlu göreceği Osmanlı nezaretlerine İngiliz müsteşarlar atanmasına muvafakat edecekti. 15 yıl boyunca her Osmanlı valisi yanına bir danışman olarak İngiliz başkonsolosu atanacaktı. Belediye meclisleri, vilayet meclis-i umumileri ve milletvekili seçimleri İngiliz konsolosların denetimi ile yapılacaktı. İngiltere istediği gibi başkent veya taşrada mali denetim yapabilecekti. Kanun-ı Esasi doğu uluslarının siyasal kabiliyetine göre sadeleştirilecekti. Meclisler bütçeyi onaylamaya ve yerel gereksinimleri merkezi hükümete bildirmeye çalışacak Sultan, imparatorluğun dış politikasını yönetmekte özgür olacaktı[465]. Damat Ferit'in sunduğu proje Şubat ayında Yüksek Komiserlere verilen muhtıranın detaylı bir halini ihtiva etmekteydi. Ancak bu isteklerin kabul edilmesi daha sonraki gelişmelerde görüleceği üzere Müttefiklerce yerine getirilmesi mümkün değildi.

7 Nisan'da İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu, vazifesini yerine getirerek fezlekesini Sadarete sunmuştu. Sulh Konferansı'nda Osmanlı menfaatlerini korumak adına vesaik ve muhtemel sorulara cevaplar böylelikle bir çalışmada toplanmıştı[466]. Osmanlı Hükümeti ise henüz Konferans daveti almadığı Nisan 1919'da, muhtemel bir katılım halinde imza yetkisine haiz murahhasları tespit etmişti. Tasvir-i Eflar Gazetesi'ne göre 5 Nisan 1919 tarihli irade-i seniyede, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa ile önceki Sadrazam Tevfik Paşa, Meclis-i Vükela'nın kararıyla murahhas olarak tayin

[465] Şerafettin Can Erdem, *Sadrâzam Damat Ferit Paşa*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul (2002), s. 29-31.
[466] "Sulh Hazırlıklarımız", *Tasvir-i Efkâr,* 7 Nisan 1919, No: 2697.

edilmişti[467]. Bu heyetin başkanlığını Sadrazam Damat Ferit Paşa yürütecekti. Kendisinin Paris'te bulunacağı sürede Sadarete Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin vekâlet edeceği iddia edilmişti. Heyette ise Hariciye Eski Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Ayan Azasından Rıza Tevfik Bey, Hariciye Müsteşarı Keçecizade İzzet Fuat Paşa, Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali, Hariciye Umur-ı Siyasiye Müdürü Reşit Bey ve askeri erkândan iki kişi olacak, heyetin kâtipleri ise Hariciye Nezareti'nden tespit edilecekti. Konferans daveti geldiği anda icabet etmesi planlanan azalar bu şekilde belirlenmişti[468]. Ancak Hariciye Nazırı Müsteşarı İzzet Fuat Paşa, kendisini ziyaret eden Tasvir-i Efkâr muhabiri aracılığıyla söz konusu haberi tekzip etmiştir. 21 Nisan 1919 tarihinde gazetede yer alan beyanatında, henüz kesin kararın verilmediğini açıkça dile getirmişti[469].

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nin 8 Nisan tarihli nüshasındaki isimsiz başmakale uzun süredir kamuoyunda dillendirilen iddialara karşılık henüz Osmanlı'ya dair Konferans'ta bir karar olmadığını kamuoyu ile paylaşmaktaydı. Başmakalede, yakın zamanda Lloyd George'un nezdinde gerçekleşen bir müzakerede sunulan Amerikalı murahhasların bir teklifi hakkında değerlendirmelerde bulunulmaktaydı. Buna göre Osmanlı Asya'sı hakkında bir komisyon olayları yerinde tetkik etmeliydi. Tercüman-ı Hakikat, büyük devletlerden sulh için adalet beklediklerinden bahsetse de başta Tan Gazetesi olmak üzere Avrupa basınında haklarında olumlu bir düşünce olmadığını dile getirmekteydi.

Fransa'da çıkan Tan Gazetesi, yukarıda sözü edilen teklifin mantığa uygun olduğunu, ancak bu durumun barışın imzalanmasında gecikmeye sebep olacağından dolayı bu adımın tehlikeli olabileceğini iddia etmişti. Ayrıca Tan Gazetesi, Paris'teki Ermeni ve Suriyelilerin bu fikri paylaştığını da belirtmekteydi. Tercüman-ı Hakikat ise bu iddianın doğruluğunu sorgulamaktaydı. Onlara göre, ilgili milletler de kendi geleceklerinin sağlam temellerde kurulması için tahkikatın yapılmasını istemekteydiler[470]. Tan Gazetesi, Ermeni meselesinde olduğu gibi Yunanlılar ile Türklerin ihtilafında da

[467] BOA, MV., 251/1, Tarih: 5 Nisan 1919.
[468] "Osmanlı Sulh Heyet-i Murahhasası", *İkdam,* 11 Nisan 1919, No: 7963.
[469] "Hariciye Müsteşarı İzzet Fuad Paşa'nın Muharririmize Beyenatı", *Tasvir-i Efkâr*, 21 Nisan 1919, No: 2702.
[470] "Yine Mukadderatımız", *Tercüman-ı Hakikat*, 8 Nisan 1919, No: 13692.

Osmanlı aleyhinde yayın politikasını sürdürmüştü. Türkiye'ye Yunanistan üzerinden gönderdiği muhabiri Reoposo'nun faaliyetleri bu algının bir resminden ibaretti[471].

İkdam Gazetesi 18 Nisan 1919 tarihli nüshasında, Damat Ferit Paşa kabinesinin sulha dair çalışmalarına yer verirken, özellikle Anadolu meselesine önem veren Hükümet tarafından Heyet-i Nasihaların kurulmasına yer ayırmıştı. Söz konusu komisyonların kurulması ile topluluklar arasındaki ihtilaflar hakkında çözüm getirilmesi hedeflenmekteydi. Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey iki heyet oluşturulacağına ve bunların birinin İzmir ve civarına, diğerinin ise Anadolu Vilayat-ı Şarkiyesi'ne gideceğine dair bir bilgi verirken bilahare Anadolu'nun muhtelif vilayetlerinde görev yapacaklarını da ifade etmişti. Komisyonlar açıkça Müslümanlar, Rumlar ve Ermenileri barışmaya ikna etmeye çabalayacaklardı[472].

Sulh Konferansı'nın Türkiye hakkındaki kararına tesir etmesi düşünülen iki komisyona dair birtakım bilgiler, 19 Nisan 1919 tarihli İleri Gazetesi'nde irdelenmekteydi. Yukarıda ayrı ayrı sözü edilen uluslararası tahkik komisyonu ile Anadolu sathında şimdilik iki heyetten mürekkep olması planlanan Heyet-i Nasiha iki önemli örnekti. Öyle ki beynelmilel komisyon için Amerikalıların hızlı davranarak mümessillerini tespit ettiği iddia edilirken bu komisyonun yakın bir tarihte vazife yapması da beklenilmekteydi. Heyet-i Nasiha ise Osmanlı unsurlarının bir arada tutulması için önemli bir adım olarak görülmekteydi[473].

Tasvir-i Efkar Gazetesi, 23 Nisan 1919 tarihli nüshasında ilgi çekici bir beyanat yayınlamıştı. Pontus tehdidi ile karşı karşıya olan Doğu Karadeniz'in önemli kenti Trabzon'da Türk ve Müslümanların hukukunu savunmak üzere kurulmuş olan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Kongresi Mümessili ve Murahhaslarından Selamet Gazetesi'nin sahibi ve Baş Muhabiri Ömer Fevzi Bey ile yapılan mülakata gazetede yer verilmişti. Mülakatın genel yapısına bakıldığında, Trabzon'un beş asırdır Osmanlı toprağı olduğu, Wilson Prensipleri'ne uygun hareket edilecek olursa Rum taleplerinin reddinin gerektiği, nüfusun yalnızca yüzde on altısının Rum olduğu hususlarının altı çizilmiştir[474]. Bu beyanatın en önemli yanlarından bir tanesi olarak,

[471] "Tan'ın Şark Mektupları, *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Nisan 1919, No: 13702.
[472] "Anadolu Hakkında", *İkdam*, 18 Nisan 1919, No: 7970.
[473] "Ümitlerimiz", *İleri*, 19 Nisan 1919, No: 461-79.
[474] "Pontus Efsanelerine Karşı: Trabzon Vilâyetinde Türk ve Müslüman Hukuku/ Heyet- i Murahhasa İle Mülakatımız", *Tasvir-i Efkâr*, 23 Nisan 1919, No: 2704.

Anadolu Müslüman halkının görüşlerini yansıttığını belirtmek mümkündür. Zira bu görüşe benzer binlerce telgrafın Anadolu'nun her tarafından İtilaf Komiserlerine, Sulh Konferansı'na ve Osmanlı Hükümeti'ne ulaştığı kayıtlarda mevcuttu.

Bunlardan bir tanesi, Sulh Konferansı'nda Osmanlı haklarını savunması istenen Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya iletilmişti. Mevcut temel konular haricinde hazırlanan bu mektupta İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu tarafından hazırlanan bir taslak proje de yer almaktaydı. İzmir merkezli Muhacirin-i İslamiye Müdafaa-i Hukuk-u Vatan Cemiyeti tarafından belirlenen taleplerin başında, Balkan Savaşları'nın ardından kaybedilen arazideki terk edilen mallar ile ilgili konunun da gündeme getirilmesi gelmekteydi[475].

Sadrazam Damat Ferit Paşa bu sıralarda Antant isimli Fransızca gazeteye bir beyanatta bulunmuştu. Sözlerinin henüz başında Osmanlı Hükümeti ile batının hürriyetperver milletleri ve özellikle Fransa arasında ilişkilerin tekrar kurulmasına dair siyasetinden bahsederek, yakın zamanda Rusya'dakinden daha etkili bir Bolşevik saldırıya maruz kaldıklarından bahsederek sorumluların hesap vereceğini vurguluyordu. Aynı zamanda Türkiye'nin mukadderatı hakkında, dünya milletlerinin huzurunda adalet talep ediyor, itham edildikleri hususlarda müdafaa imkânı verilmesini istiyordu[476]. Damat Ferit Paşa'nın buradaki tutumuna bakıldığında ise İngilizler hakkındaki görüşlerine benzer olarak bu sefer Fransız eğilimi dikkat çekmektedir. Bu hareketinin temelinde Osmanlı Hükümeti'nin Fransız desteğini de alma gibi bir eğiliminin olduğu sezilmektedir.

Osmanlı kamuoyu sakin bir şekilde, Sulh Konferansı için hazırlanırken, İleri Gazetesi'nin 15 Mayıs tarihindeki iddiası, Osmanlı ile barışın en sona bırakıldığı yönündeydi. Avusturya-Macaristan, Dörtler Meclis'inde sulh şartlarını öğrenmiş, devletin hudutları meselesi Onlar Meclisi gündemine alınmış, onların imzasının ardından ise Bulgaristan barışının masaya yatırılması planlanmıştı. En son Türkiye ile barışa sıra gelecekti[477]. Ancak bu sıralarda konferans tarafından alınan yeni bir karar Osmanlı ve Türkiye tarihi için önemli kırılma noktalarından bir tanesi olacaktı.

Müttefikler Osmanlı hakkında sürdürdükleri tartışmaların eksenini Yunan istekleri üzerinden devam ettirmekteydiler. Venizelos'un Yüksek Şura'ya devamlı olarak baskı halindeki talepleri ve İtalyanların ise bir oldubitti karşısında Batı Anadolu'ya asker

[475] BOA, HR. SYS., 2665/3, Tarih: 20 Nisan 1919.
[476] "Sadrazam Paşa Hazretlerinin Beyanatı", *Tercüman- ı Hakikat*, 30 Nisan 1919, No: 13714.
[477] "Bizimle En Sonra", *İleri*, 15 Mayıs 1919, No: 487-105.

çıkarmasını engellemek adına bu konu hakkında nihai kararın verilmesi gerekiyordu[478]. İtalya'nın, zamanında Trablusgarp'a gizliden asker sevketmiş olması bugünlerde Lloyd George'u endişelendiren ana konulardan bir tanesi olmuştur. Eğer ki İtalya bu bölgeye çıkarma yapacak olursa, onların bu bölgeden atılması son derece güç olabilirdi[479]. 6 Mayıs oturumunda; Lloyd George, ABD Başkanı Wilson ve Fransız Başbakanı Clemenceau tarafından alınan karar ile İzmir Yunan işgaline terk edilecekti. Büyük gizlilik içerisinde cereyan eden görüşmeler, İtalyan ve Osmanlı tarafına işgalden kısa bir zaman zarfında haber verilecekti[480]. Böylelikle bir oldubitti karşısında kalan tarafların bu konuya verebileceği tepkilerin en aza indirilmesi amaçlanmaktaydı.

Anadolu toprakları için yeni bir sayfanın açılmasına sebep olan Paris Barış Konferansı'nın kararı neticesinde İzmir'in işgali büyük tepkileri beraberinde getirmişti. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümeti yayınlamış olduğu resmi tebliğde en yüksek sesle ama çaresizce durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu tebliğde;

"Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesinden: ...Dün sabah saat on bir raddelerinde Nişantaşı'nda konaklarında Sadrazam Ferid Paşa hazretlerine Amiral Webb tarafından verilen notada Paris Konferansı kararına atfen İzmir'in İtilaf Kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirildiği gibi İngiliz Donanma Kuvvetleri Kumandanı Sayın Amiral Chalthorpe tarafından Aydın vilayetine dün sabah tebliğ olunan notada Paris Konferansı'nın mukarreratına ve mütarekenamenin yedinci maddesine istinaden İzmir istihkâmlarının işgal edileceği ve öğleden sonra verilen ikinci bir notada dâhi yine mütareke ahkâmına müsteniden İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline İtilaf Devletlerince karar verilmiş olduğu bildirilmiştir. Hükümet bu bapta hukuk-ı millet ve devletin muhafazası için kendilerine düşen vazifeyi ifaya teşebbüs eylemesi ve milletin vakarlı bir şekilde olması lüzumu lisan-ı münasebetle ahaliye tavsiye şeklinde Dâhiliye Nezaret-i Celilesi tarafından Osmanlı vilayetlerine tebligatı lüzumlu kılınmıştır…" şeklindeki ifadeler ile kamuoyuna meselenin itidal ile ele alınması ve bu durum karşısında sakin kalınması bildirilmişti[481].

İleri Gazetesi tebliğdeki hususu dikkate almış olacak ki İzmir işgalini oldukça sakin karşılayan bir yazıyla çıkmıştı. 16 Mayıs 1919 tarihli nüshasında, öncelikle iki günden

[478] Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 69-72.
[479] Evans, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası*, s. 166-167.
[480] Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", s. 223-225.
[481] "Tebliğ-i Resmi", *İleri*, 16 Mayıs 1919, No: 488-106.

beri gelen şayiadan bahsedip İzmir'in Yunanlılara terki iddialarını analiz ettikten sonra söz konusu iddialardan oluşan heyecanı yatıştırmak üzere Hükümetin ilan ettiği resmi tebliğden söz etmişti. Ardından ise işgalin bölgeyi Yunanlılara terki amacıyla değil, mütarekenin ilgili maddesi (7. madde) ve Barış Konferansı'nın kararı neticesinde gerekli görülerek gerçekleştirildiği ve bunun için de Yunan kuvve-i askeriyesinin memur edildiğinden bahsetmişti. Elbette bu gelişmenin Türklerin ve Osmanlı milletinin hissiyatında olumsuz aks ettiğini de eklemişti[482].

Hükümet ise Akdeniz'de bu tarz bir tedbiri gerektirecek bir durum olmadığını beyan etmekten geri durmamıştı. Ayrıca Hükümetin, İzmir ve çevresinde asker sayısını arttırmak konusunda İtilaf Devletleri'ne yaptığı başvurunun kabul edilmesi halinde asayişin sağlanabileceği eklenmekteydi. Yine de Osmanlı Hükümeti, Paris Konferansı'nın kararına itiraz etmeyecekti. Yalnızca Asya sahilleri ile tarihi ve etnik olarak bağı olmayan Yunan Hükümeti'nin burada bulunmasının kaosu arttıracağı öngörülmekteydi[483]. İleri Gazetesi 18 Mayıs günü yaptığı haberde, İzmir'deki işgalin sakin seyrettiğinden, yedinci madde uyarınca en yakın coğrafya olmasından dolayı Yunan askerinin kullanıldığından bahsetmiş, Aydın ve civarında yaşanan bazı heyecanlara binaen İngiliz askerinin bir kısım Yunan askeri yerine ikame edilerek durumun geçiştirildiğinden bahsetmekteydi[484].

The Times Gazetesi ise işgalin yansıtıldığı kadar sakin cereyan etmediğine dair haber yayınlamıştı. İlk aldıkları raporlara göre şehirde Türk birlikleri tarafından gerçekleştirilen bir direniş olduğu ve Müslüman halkın onlara katıldığı iddia edilmekteydi. Buna karşılık Hristiyanların da Yunanlılara destek verdiği ve sokaklarda önemli oranda can kaybına sebep olan çatışmaların başladığı iddia edilmişti. Türk kayıplarının 300, Hristiyan kayıplarının ise 100 kadar olduğu tahmin edilirken; İngiliz, Fransız ve İtalyanların katılımı ile İzmir'de sükûnetin sağlandığı eklenmişti. Ayrıca Türk yerel makamlarının kontrolünü kaybettiği de haberin içeriğinde yer almaktaydı[485].

İzmir'in işgali İstanbul'da büyük fırtınalara sebebiyet vermişti. Anavatandan ayırmak istenilen İzmir'in işgalini protesto etmek üzere, Fatih'te bulunan Belediye Başkanlığı önünde birçoğu kadın olmak üzere seksen bin civarında Müslüman tarafından büyük bir

[482] "İzmir'in İşgali", *İleri*, 16 Mayıs 1919, No: 488-106.
[483] "İzmir'in İşgali Sadrazam Ferit Paşa'nın Notası", *İleri*, 18 Mayıs 1919, No: 490-108.
[484] "Dünkü Haberler", *İleri*, 18 Mayıs 1919, No: 490-108.
[485] "Smyrna Street Battles", *The Times*, 23 May 1919, No: 42107.

miting yapılmıştır. Belediye balkonundan sıcak ve samimi hissiyatın göstergesi olarak irad edilen nutuklar tüm topluluk üzerinde büyük etki etmiştir[486]. Fatih'teki mitingin bir sonucu da bir Redd-i İlhak kararnamesinin ortaya çıkarılmasıydı. Halide Edip'in tespit ettiği kararname, Şehremini Cemil Paşa ve Cemiyet-i Umumiye Belediye azalarından oluşan bir heyet tarafından ilgili devlet ricaline teslim edilmek üzere İtilaf temsilcilerine verilecekti. Kararnamede *"İzmir ve civarının Yunan askeri tarafından işgal edildiğini matbuat vasıtasıyla ve kemal-i tesirle istihbar ettik. Tarih nokta-i nazarından Rumluk ve Yunanlılık ile katiyen irtibatı olmadığı gibi hükümet-i Osmaniye'nin yed-i tasarrufatına geçtiği beş asrı mütecaviz zamandan beri hakiki bir Türk şehri olan İzmir civarının mevcut ve bilumum istatistiklere nazaran bir bucuk milyona karip Türk ve İslam ahaliye tespitle ancak iki yüz küsur bin nüfus muhtevi olmasına rağmen asker-i Yunan tarafından işgalini hak ve adaletin takdir ve teyidi uğrunda pek çok kâinler dökmüş ve nice fedakârlık ihtiyar etmiş olan düvel-i itilafiyenin gaye-i âlilileri de gayr-ı kabil telif gördüğünden mezkûr işgali protesto eder ve ilelebet mucib-i neza' olacak şu halin neticesine müsaraatla hukuk-u milliyemizin muhafaza ve sıyanet edileceğini ümit ediyoruz"* ifadeleri yer almaktaydı[487]. İzmir meselesinin yaşattığı heyecanın bir örneği de Üsküdar'da görülmüştü. Doğancılar'da gerçekleştirilen mitingde, İzmir konusunda milletin hassasiyeti bir kez daha yansıtılmıştı[488].

İstanbul'daki itirazlar ve mitingler günlerce devam etmişti. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, mütarekeden beri birtakım ümitleri diri tutulmaya çalışılan toplum için bir şok etkisi yaratmış ve Türk yurdunun bir parçasının ilelebet kaybedilmesi tehlikesi yüzünden halk harekete geçmişti. Bu bapta, öğretmenlerin de padişaha telgraf çektiği ve herkesin İzmir konusunda hassasiyetini en yüksek tondan dile getirdiği görülmekteydi[489]. İzmir için görülen en büyük miting ise 23 Mayıs 1919 tarihinde Sultanahmet Meydan'ında gerçekleştirilmişti. Yüz binlerce insanın katıldığından bahseden dönemin gazeteleri, mahşeri bir kalabalık toplandığını vurgulamaktaydılar. Etrafı simsiyah bezlerle örtülmüş yüksek hitabet kürsüsünün önünde, Wilson

[486] "Payitahttaki Tezahürat-ı Milliye", *İleri*, 20 Mayıs 1919, No: 492-110; "İzmir Hadisatının İstanbul Vilayeti'ndeki Tesiratı", *İkdam,* 19 Mayıs 1919, No: 8001; "Sevgili İzmir İçin İstanbul Müslümanlarının Dünkü Tezahüratı", *İkdam,* 19 Mayıs 1919, No: 8001.
[487] "Dünkü Tezahürat", *Tasvir-i Efkâr*, 20 Mayıs 1919, No: 2730.
[488] "Dünkü Tezahürat-ı Milliye", *İleri*, 21 Mayıs 1919, No: 493-111.
[489] "Milli Matem Devan Ediyor", *İleri*, 22 Mayıs 1919, No: 494-112; "İzmirimiz İçin Darülfünun ve Taşra Tezahüratı", *İkdam,* 22 Mayıs 1919, No: 8004.

Prensipleri'nin Türkleri ilgilendiren on ikinci maddesi siyah bir çerçeve ile asılmıştı. Mitingde siyah pankartlarda *"Müslümanlar Ölmez ve Öldürülemez", "Hak isteriz iki milyon Türk iki yüz yirmi bin Rum'a feda edilemez", "Türk hürdür, esir olamaz"* gibi sloganlar yazılmıştı. Mitingin ilk konuşması şair Mehmet Emin Bey tarafından yapılmıştı. Akıllarda en çok kalan konuşma ise Halide Edip tarafından yapılmıştı. Mitingdeki coşku minarelerden okunan dualarla desteklenmişti[490].

İzmir'in işgali devam ederken, Barış Konferansı'nda Osmanlı'nın vekâleti yani Manda Meselesinin de önemli konulardan bir tanesi olarak tartışılmasına devam edilmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri'nin, Paris'te tartışılan vekâlet meselesi için Türkiye'de tespitler yapması noktasında Osmanlı'yı yakından tanıyan isimlerden teşkil edilecek bir heyetin oluşturulmasını uygun bulmaktaydı[491]. Bu sırada Türkiye ve Bulgaristan ile imzalanacak sulh antlaşmaları hakkında tartışmalar ve tahkikatlar uzarken Wilson, ileriki günlerde devam etmesi muhtemel görüşmeler için Paris'e murahhas bırakarak buradan ayrılmış, Amerika'ya dönmüştü[492]. Bu durum tartışmaların uzayabileceği ve sulhun daha ileriye kalabileceğinin işaretlerinden birisi gibiydi.

Osmanlı topraklarında tahkikat yapacak Amerikan Heyeti ise 1919 Mayısının sonunda netleşmişti. Tasvir-i Efkâr'ın 29 Mayıs 1919 tarihli haberi ile Konferans için Türkiye'nin siyasi, ticari ve iktisadi durumunu tespit etmekle görevli heyet hakkında birkaç gün içinde Türkiye'ye geleceklerini dile getirmekteydi. Robert Koleji Müdür Vekili Doktor Handington'dan beyanat alan Tasvir-i Efkâr'da, gelecek heyetin yapacağı çalışma hakkında kısa bilgiler de yer almaktaydı. Buna göre Doktor Handington, Amerika'nın Avrupa gibi siyasi ihtiraslarla değil insaniyet nokta-i nazarı ile hareket edeceğinin altını çizmekteydi[493]. Ne var ki bu görüş, İzmir'in işgalinde ABD'nin takındığı tavır ile derin bir çelişki arz etmekteydi.

Matin Gazetesi ise Türkiye'nin geleceği hakkında yaptığı haberde, Amerikan vesayetinin Osmanlı ve Ermenistan için olacağını, Türkiye topraklarının farklı Avrupa güçlerinin nüfuz bölgelerine ayrılmasının öngörüldüğünü yazmıştı. Tasvir-i Efkâr,

---

490 "Sultanahmed'de Yüz Binlerce Müslüman", *İleri*, 24 Mayıs 1919, No: 496-114.
491 "Mukadderatımız Hakkında", *İleri*, 26 Mayıs 1919, No: 498-116.
492 "Sulh Müzakeratı ve Mukarreratımızın Tayini Mesaili Uzayacak", *İleri*, 26 Mayıs 1919, No: 498-116.
493 "Amerikan Heyeti Hakkında Doktor Handington İle Mülakat", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Mayıs 1919, No: 2739.

konuyu Matin aracılığı ile böyle görmekteydi[494]. Anadolu'daki bazı bölgelerinin hâkimiyeti konusundaki Yunan-İtalyan anlaşmazlığı Paris'te açıkça görülmekteydi. Ayrıca İzmir hadisesi üzerine İtalyanlar da harekete geçmiş, Söke'yi işgal ederek İzmir civarına yaklaşmıştı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto eden bazı Türkler, Yunan askeri yerine İzmir'de İtalyan askerinin ikame edilmesini talep etmekteydiler[495].

Türkiye'nin mukadderatı ile yakından ilgilenen Hint Müslümanları, 25 Mayıs 1919'da Essex Salonu'nda bir protesto toplantısı organize etmişti. Sir Abbas Ali Bey, Lloyd George ve Wilson'a Türk İmparatorluğu'nun parçalanması hususundaki planlar nedeniyle itirazlarını dile getirmişti. Bu durumun, malum ilkeler ve insaniyet açısından İslam'a bir adaletsizlik olduğu açıkça dile getirilmekteydi[496].

The Times Editörü aracılığı ile yayınlanan en ağır yazılardan birisi, Albay A. Phrantzes adındaki Yunan Askeri Misyon Başkanı tarafından gönderilen makaleydi. Gazete yakın zamanda farklı açılardan da olsa Türk yanlısı makalelerin ulaştığı iddiası ile başlattığı yazısını, Türkleri hilafet hususunda gaspçılıkla suçlayacak kadar ağır ifadelerle tamamlamıştı[497].

İleri Gazetesi 1 Haziran tarihli nüshasında İzmir'in işgali sonrasında Avrupa kamuoyunda tartışılan Türkiye'nin taksimatı konusuna eğilmişti. 18 Mayıs 1919 tarihli The Times Gazetesi'nin siyasi muhabirinin verdiği bilgiye dayandırılan habere göre, Dörtler Meclisi son bir iki gündür taksimat konusunu tartışmaktaydı. Yunanistan'ın İzmir ve Adalar Denizi sahilindeki Rumlarla meskûn bölgeyi alacağı; Adana Vilayeti ile Mersin Sancağı ve Trabzon Vilayeti'nin bir kısmı daha işgal olunarak Ermenistan hükümeti için Amerika Hükümet-i Müttehidesi'ne Cemiyet-i Akvam tarafından vekâlet-i siyasiye ita olunacaktı. Kilikya ile Yunanistan'a verilecek arazi arasındaki mıntıkada, payitahtı Konya ve iskelesi Antalya olmak üzere diğer bir hükümet teşkil edilecek ve bunun siyasi kontrolü İtalya'ya tevcih olunacaktı. Anadolu'nun kuzeyinde, Fransa'nın himayesi altında bir Türk hükümeti tesis edilmesi planlanmıştı. İstanbul meselesine gelince, Türk saltanatının Ankara, Kastamonu veya Trabzon vilayetinin bir kısmına

[494] "Akıbet Mukadderatımız Hakkında Matin'in Verdiği Haberler Matin Gazetesinde Okunmuştur", Tas*vir-i Efkâr,* 29 Mayıs 1919, No: 2739.
[495] "Topraklarımız Etrafındaki İtalya-Yunan Davası, Yunan Kıtaatı Yerine İtilaf Kıtaatı", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Mayıs 1919, No: 2739.
[496] "Partition of Turkey-The Protest of Islam", *The Times*, 26 May 1919, No: 42109.
[497] "The Break-up of Turkey", *The Times,* 28 May 1919, No: 42111.

taşınması düşünülürken, Hint Müslümanlarının reaksiyonları ve Ağa Han'ın hassasiyeti, en çokta İngilizleri endişeye düşürmekteydi[498]. Hint Müslümanları ve Ağa Han'ın çabaları, Hindistan Bakanı Mr. Montagu nezdinde etki göstermekteydi. Ağa Han'a göre Halifenin İstanbul'dan çıkarılması ve Türkiye'nin parçalanması durumlarında Hint Müslümanlarının tepkisiz kalmayacağı aşikârdı[499].

Hindistan Bakanı Montagu, Türkiye'nin mukadderatına dair kararların Hindistan'da önemli etkiler meydana getireceğini Konferansa bildirmişti[500]. İkdam Gazetesi'nin aynı sayısında, Avusturya meselesini görüşmekte olan Dörtler Meclisi'nde Türkiye'nin taksimatına dair projeden vazgeçildiği iddiası yer almaktaydı[501]. 22 Mayıs tarihli Tan Gazetesi'nden alınan bir bilgiye göre; Türk olan memleketlerin mülkiyetinin korunması öngörülmekteydi[502]. Ancak aynı Tan Gazetesi'nin 19 ve 21 Mayıs tarihli nüshaları, Fransızların şarkta elde etmesi öngörülen nüfuz sahaları hakkında değerlendirmelerde Türk hâkimiyeti açıkça tartışılmaya açılmakta, şarkın mirasının İngiliz ve Fransızlar arasındaki taksimatı için analizlerde bulunulmaktaydı[503]. Bu durumda mezkûr gazetenin nüshaları arasında çelişkili haberlerin yer aldığı görülmektedir. Eğer çelişki kabul edilmeyecekse şark, Fransızlara göre neresidir sorusunu akla getirmektedir.

Tan Gazetesi 10 Haziran tarihli nüshasında Cenve'deki Osmanlı Kulübü'nün İngiltere'nin Hindistan Bakanı'na gönderdiği bir telgrafına yer vermişti. Telgrafta: *"…Osmanlı Kulübü zat-ı âlilerinin Sulh Konferansı'nda Türkiye'nin mukadderatına dair irat eylediğiniz nutka mutlu oldu. Biz, İngiltere'nin en meşhur devlet adamlarının uygun gördüğü siyasete bağlı olarak, vasiî müstakilenin huzur ve asayişini istikrar zımnında teminat-ı lâzımeyi aldıktan sonra, Müslümanları tasdik etmeyeceğinden emin idik. Osmanlı İmparatorluğu'nun izmihlâlinden ve asırlardan beri Müslümanların bütün istihlalini cem' eden ve amme-i İslam'ın makarrı olan makam-ı hilafetine vuku bulacak taarruzdan husule gelecek olumsuz sonuçlara İngiltere Hükümeti, düvel-i*

[498] "Türkiye İmparatorluğu'nun Taksimi İstanbul Meselesindeki Müşkülat", *İleri*, 1 Haziran 1919, No: 504-122.
[499] "Mukadderatımız Hakkında Hint Müslümanlarının Teşebbüsatı", *Tasvir-i Efkâr*, 2 Haziran 1919, No: 2743.
[500] "Morning Post'un Makalesinden–Dünya Yüzünde Bir Türk Mevcuttur", *Tasvir-i Efkâr*, 2 Haziran 1919, No: 2743.
[501] "Türkiye'nin Taksim Bulunmayacağı Zannediliyor", *İleri*, 1 Haziran 1919, No: 504-122.
[502] "22 Mayıs Tarihli Tan Gazetesinden", *İleri*, 1 Haziran 1919, No: 504-122.
[503] "Avrupa Matbuatı", *İleri*, 1 Haziran 1919, No: 504-122.

muazzamının tamamından ziyade vakıftır..."[504] şeklinde ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler ile Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve Hilafetin Osmanlı'dan alınması ihtimalinin İslam âlemi için derin etkilere sahip olacağı uyarısı yapılmaktaydı. Müttefikler arasında bu zararı en belirgin şekilde hissedecek devletin de İngiltere olduğuna dikkat çekilmiştir.

2.3. Osmanlı Heyeti Konferansa Davet Ediliyor

Osmanlı Hükümeti, İzmir hadisesinin ardından diplomatik girişimlerine oldukça yoğunluk kazandırmıştı. En azından İkdam Gazetesi, durumun böyle olduğu iddiasındaydı. Buna karşılık 1919 yılının Haziran ayının henüz başında Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti, Paris'te devam etmekte olan konferansa davet edilmişti[505]. Hükümet bu davete dair yayınladığı resmi tebliğde, davetin Fransız temsilci Mösyö M. Defrance tarafından yapıldığından bahsetmişti[506]. Yine İkdam Gazetesi'nin 3 Haziran tarihli sayısı da bu davet hususu üzerinde durmuştu. Uzun süreden beri devam eden müzakerata, Türklerin davet olunmamasının endişe yarattığı, kararların tebliğ dahi edilmeksizin icra edileceğine dair şayiaların Türk kamuoyunda üzüntüye sebep olduğu değerlendirilmekteydi. Dolayısıyla bu davetin söz konusu menfi hissiyatı kısmen de olsa kıracağı yorumu yapılmıştı. İkdam Gazetesi bu davet ile konferansa gidecek heyetin pazarlık yetkisine sahip olabileceğini belirtmekteydi. Bu nedenle murahhasların arazi meseleleriyle beraber mali ve umur-ı nafiaya ait müesseseler ile ilgili konuların murahhaslar için zorlu geçecek tartışmalara sahne olacağını tahmin edilmekteydi. Bu sebeple İkdam Gazetesi, ilgili davete icabet ederek heyete katılacak müşavirlerin bu hususlara göre seçilmesinin önemli olduğunun altını çizmekteydi. Gazeteye göre konferansta takip edilmesi gereken plan, Tevfik Paşa Kabinesi'nin 12 Şubat muhtırasında açıkça ortaya konmuştu. Ancak Ferit Paşa Kabinesi'nin, muhtıradaki noktaları ne derece benimsediği malum değildi[507].

Fransa Fevkalade Mümessil-i Siyasisi Mösyö Defrance'ı ziyaret eden matbuat erkânından Yusuf Razi Bey ve İleri Gazetesi muharrirlerinden Giridi Ahmet Saki Bey,

---

[504] "Cenve'deki Osmanlıların Bir Müracaatı", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Haziran 1919, No: 2763.
[505] "Sadrazam Paşa Konferansa Davet Olundu", *İkdam*, 2 Haziran 1919, No: 8015; "Nihayet Sulh Konferansında Hukukumuzu Müdafaa Edebilmek İmkanı Hasıl Oldu-Sulh Murahhaslarımız Gidiyorlar" *Tasvir-i Efkar*, 2 Haziran 1919, No: 2743.
[506] "Tebliğ-i Resmi", *İkdam*, 2 Haziran 1919, No: 8015.
[507] "Türkiye Sulh Konferansında", *İkdam*, 3 Haziran 1919, No: 8016.

Konferans daveti hususunda çeşitli bilgilere erişmişti. Öncelikle bu şekil bir davet, diğer mağlup devletlere uygulanmayan bir metottu. Bu gelişme son günlerde Türklerin gösterdiği tezahüratın iyi neticesi olarak değerlendirilmişti. Konferansa gidecek heyete Sadrazam ve Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa başkanlık edecekti. Heyete Eski Sadrazam Tevfik Paşa, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik Bey ve Maliye Nazırı Tevfik Bey gibi isimler seçilmişti. Nafia Nezareti adına Müsteşar Muhtar Bey, Harbiye Nezareti adına Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa tayin edilmişti. Heyetin, Fransızlara ait Pateri Zırhlısı ile seyahat etmesi haberleri çıkmış olsa da mezkûr zırhlının yetersizliği nedeniyle daha geniş olan Fransız gemisi Demokrasi zırhlısı tercih edilecekti. İleri Gazetesi, gidecek heyet için Ertuğrul Gemisi'nin de kullanılmasının gündemde olduğunu iddia etmişti[508].

Konferansa gideceği Maliye Nezareti'ne bildirilen kişilerin listesi, resmi evraka göre şöyleydi: Murahhaslar; Damat Ferit Paşa, Tevfik Paşa, Müşavir-i Vükela; Maliye Nazırı Tevfik Bey, Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik Bey. Birinci Sınıf Müşavirler; Bern Sefiri Reşat Halis Bey, Hariciye Nezareti Umur-ı İdare Müdür-i Umumisi Şevki Bey. Kâtipler; İsmailpaşazade Cemil Bey, Reşat Nuri Bey, Rıfat Bey Kâtip-i Hususi, Asaf Bey Yaver[509]. Sadrazam Damat Ferit Paşa sulh konferansına katılmak ile birlikte kararları imzalamakla da yetkilendirilmişti[510].

Paris'e gitmesi kararlaştırılan Maliye Nazırı Tevfik ve Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik Beylerin yerine Maliye Nezareti umurunun Hariciye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Şura-yı Devlet üyeliğine de Ticaret ve Ziraat Nazırı Ethem Bey vekâleten görevlendirilmişti[511]. Damat Ferit Paşa'nın yerine Sadarete, Şeyhülislam vekâlet edecekken Hariciye Nezareti için Sofya Sefiri Rıza Bey uygun görülmüştü[512]. Murahhas heyetin Paris'e gidişi ve oradaki masrafları için hükümet, başlangıçta bir milyon frank belirlemiş, bununla birlikte murahhaslara on bin, birinci sınıf müşavirlere sekiz bin, ikinci sınıf müşavirlere yedi bin, kâtiplere beş bin frank harcırah ayırmıştı[513].

[508] "Konferansa Davetimiz", *İleri*, 4 Haziran 1919, No: 507-125.
[509] BOA, BEO, ML., 4577/343247, Tarih: 4 Haziran 1919.
[510] BOA, MV., 254/116, Tarih: 8 Haziran 1919.
[511] BOA, MV., 260/62, Tarih: 3 Haziran 1919.
[512] BOA, MV., 260/61, Tarih: 3 Haziran 1919.
[513] BOA, MV., 216/20, Tarih: 3 Haziran 1919.

İkdam Gazetesi, Hükümeti'n bir yayın organı olmamasından da şikâyet ederek Sulh Konferansı'ndaki temasların ve tartışmaların kamuoyu tarafından takip edilmesinde sıkıntı yaşanabileceğinden yakınmaktaydı. Ancak bu konuda kamuoyunu bilgilendirmekten geri kalmayan İkdam Gazetesi, hükümetin takip edeceği politika hakkında bilgilendirme yapmaktaydı. Hükümetin izleyeceği birincil politikanın ilk işareti Nafia Nazırı Ferit Bey'in demecinde görülmekteydi: "…*Konferansta başlıca müdafaa edilecek şey, müddet-i milliyemiz meselesidir. Hükümetin bundan evvel ifade edilen bir projesi var idi. Sonra o projeyi teyit eden Sadrazam Paşa'nın telgrafları da vardır. Bu telgrafname de buna ilave edilecektir. Hükümetin bu iddiası da bittabi' o dairede olacaktır. Yani Arap hudutlarından Karadeniz'e kadar bütün Osmanlıyı müdafaa ediyoruz. Arap hudutlarının haricinde kalan memalik-i Osmaniye'nin taht-ı hâkimiyetimizde kalmasını talep edeceğiz. Bizim tarafımızdan ortaya konulacak teklifler hep bu merkezde olacaktır. Onlar tarafından edilecek teklifler ne ise bizde ona mukabil bazı teklifler ortaya koyacağız..."* Bu ifadeler, Damat Ferit Paşa ve heyetinin sınırlar konusundaki politikasından işaretler taşımaktaydı. Sadrazamın Sulh Konferansı'nda gündeme gelmesi muhtemel, Wilson Prensipleri hususunda Konferansa çektiği telgraftan anlaşıldığı şekli ile taraftar olduğu ve on ikinci maddenin vasi manasıyla tatbik edilmesini istemekteydi[514].

Her nezaret İsthizarat-ı Sulhiye Komisyonları aracılığı ile hazırladığı dosyaları Hariciye Nezareti'ne ileterek burada tetkik edilmesini sağlamaktaydı. Bunlardan birkaç örneğe bakıldığında Dâhiliye Nezareti'nin nüfus cetvelleri üzerinde çalıştığı, nüfus alanlarına göre haritalar ve grafikler hazırlattığı, İslam ve Hristiyan köylerinin işaretlendiği ve nüfus istatistiklerinin Sarı Kitap ile karşılaştırdığı görülmüştür. Evkaf Nezareti; Arabistan'da bulunan Evkaf-ı İslamiye ile İstanbul ve diğer vilayetlerde bulunan, vakıflar hakkında belgeler hazırlamıştı. En büyük hazırlığı ise Maliye Nezareti yapmış, Duyun-ı Umumiye, gümrük, zarar ve hasarlar, ecnebi tebaaya ait olup kapitülasyonların kaldırılması nedeniyle hükümete devrolunan mali problemler ve devletin imkânlarına dair evraklar düzenlenmişti. Hariciye Nezareti'nde ise siyasi ve askeri konular, bunların mütareke ve İtilaf Devletleri ile olan meseleleri tetkik edilmekteydi[515].

[514] "Davamız Ne Olacak", *İkdam*, 5 Haziran 1919, No: 8018.
[515] "Nezaretlerde Sulh Hazırlıkları", *Tasvir-i Efkâr*, 5 Haziran 1919, No: 2746.

Osmanlı Hükümeti'ne, Paris'teki Konferansa katılma talebi iletilmesinin ardından kamuoyunda olumlu bir hava oluşmuş, sulh murahhaslarının tayin ve tespiti tartışmaları başlamıştı. Ancak İkdam Gazetesi, 6 Haziran tarihli sayısında görüldüğü üzere resmi yetkililerin beyanatları, mezkûr heyetin sulh değil müdafaa için seçileceği ihtimalini öngörmekteydi. Sadrazam kısa bir süre önce Konferansa gönderdiği telgraf da Müttefiklerin, müdafaa hakkı olmaksızın Osmanlı İmparatorluğu'nun akıbetine karar vermemesini talep etmişti. Buna cevaben Mösyö Defrance tarafından Konferansın kararı uyarınca müdafaanın gerçekleşeceği bir oturum yapılması için murahhasların tayin edilmesi Bab-ı Ali'den istenmişti. Hükümet de bu sebeple tayin edilecek heyete sulh murahhasları sıfatı yerine müdafaa heyeti murahhasları unvanı vermeyi uygun görmüştü. Söz konusu heyetin vazifesi "*Türk sözünü işittirmekten ibaret*" olacaktı. Böylelikle bu heyet o ana kadar Osmanlı aleyhinde sürdürülen kötü propagandaya cevap vermekle görevli olup bir barış antlaşması imzalamaya yetkili olmayacaktı. Ancak heyetin üst düzey Hükümet ve devlet memurlarından seçilmiş olması yetkisi ile heyetin mahiyeti arasında tezatlık oluşturmaktaydı. Yine hükümetin Meclis-i Mebusan'ı toplama sürecini başlatmaya teşebbüs etmesi, bir barış antlaşması imza ve tasdik etme ihtimalini ortaya çıkarmaktaydı[516]. Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin 6 Haziran 1919 tarihli nüshasına göre *"sulh değil müdafaa heyeti"* olarak nitelenen Ferit Paşa'nın riyasetinde Paris'e gidenlerin yapacağı iş, Dörtler Meclisi'nde Venizelos, Rum Patrik Kaymakamı Derinsos ve Bogos Nubar tarafından verilmiş muhtıralara karşı Osmanlı'nın hakkını savunmaktı[517].

Tasvir-i Efkâr Gazetesi seçilen heyetin birincil vazifesinin müdafaa olduğunu belirtmekle beraber zeminin uygun olması halinde imza yetkilerinin de Meclis-i Vükela tarafından kendilerine tanındığı yönünde bilgi geçmekteydi[518]. İleri Gazetesi 7 Haziran 1919 tarihli nüshasında ilk kafilenin Konferans için hareket ettiğini bildirirken, Heyetin en büyük amacının Osmanlı aleyhinde cereyan ettirilen kara propagandaya karşı mücadele etmek olduğunu belirtmiştir. Dörtler Meclisi'nin Osmanlı'nın akıbeti hakkında vereceği kararlarda etkili olunması amaçlanmaktaydı[519].

[516] "Heyet-i Murahhasımız", *İkdam*, 6 Haziran 1919, No: 8019.
[517] "Sulh Heyeti Değil Müdafaa Heyeti", *Tasvir-i Efkâr*, 5 Haziran 1919, No: 2746.
[518] "Murahhaslarımız Bugün Hareket Ediyor", *Tasvir-i Efkâr*, 6 Haziran 1919, No: 2747.
[519] "İlk Kafile Hareket Etti", *İleri*, 7 Haziran 1919, No: 510-128.

Paris'e hareket eden heyet hakkında Padişah Mehmet Vahdettin muvaffakiyetler dilerken vatanın mukadderatının ellerinde olduğunu beyan etmişti[520]. Sadrazam Damat Ferit Paşa ise gidişinden hemen önce Bab-ı Âli'deki beyanatında: *"Biz memleketi gayet fena şerait altında bulunduğu halde hareket ediyoruz. Mamafih hukukumuzun mukadderatı cihanı ellerinden bulunduran devlet tarafından vekaya edileceğinden ümitvarız, milletimiz kabahatli değildir. Çünkü kin ve ihtirasla hareket eden birkaç cahil kendilerini Almanya'nın kucağına attılar. Sulh Konferansı bu cihetleri nazar-ı dikkate alacaktır. Biz maruz bulunduğumuz fedakârlıkları ihmal etmiyoruz. Fakat bu fedakârlığın sevgili vatanımız için ahun bir tarzda olmasına çalışacağız"* şeklinde his ve ümitlerini dile getirmişti[521]. Matin Gazetesi ise Sulh Konferansı için hareket eden heyeti bir istişare heyeti olarak nitelemişti[522].

Osmanlı Heyeti 10 Haziran günü Marsilya'ya ulaşmıştı. Eleksiyer Gazetesi'nin iddiasına göre; "*Sulh Konferansı komisyonları vazifelerini ikmal etmek üzere bulunuyorlar. Yeni muahede Çarşamba veya Perşembe günü tevdi' edilecektir"*[523]. Ancak Müttefik gazetelerden biri olan Monitör Oryantal Gazetesi'nin istihbaratına göre Dörtler Meclisi, Temmuz ayının ortasından önce Türkiye meselesini sonlandıramayacaktı. Bu meselenin halledilebilmesi için Türkiye'de tahkikatını gerçekleştiren Amerikan heyeti ile diğer uluslararası heyetlerin, Dörtler Meclisi'ne raporlarını sunması gerekmekteydi. Almanya muahedesinin imzasının ardından Türkiye'nin geleceği tartışılacaktı. Ayrıca Dörtler Meclisi tarafından Osmanlı Heyeti'ne, Arabistan ve Ermenistan'ın müstakil devlet olarak kabul ettirilmesi prensip olarak benimsenmişti[524]. Osmanlı basınında, Paris'e davet konusu bir hükümet başarısı gibi telakki edilmişti. Bu başarı ise Ferit Paşa'nın son günlerde ortaya çıkan vaziyet hakkında girişimlerinin sonuçları olarak görülmekteydi[525]. Ayrıca Türk kamuoyu, Paris'te yaşanan her nezaket hamlesinden bir ümit devşiriyordu. Fransızların davetinden sonra giden ilk heyete tahsis edilen binanın muhteşemliği ve Paris'teki hava, Türk basınında olumlu yorumlanmıştı[526].

---

[520] "Murahhaslar Hakkında Beyanat-ı Şahane", *Tasvir-i Efkâr*, 8 Haziran 1919, No: 2749.
[521] "Sadrazam Paşa'nın Söyledikleri", *Tasvir-i Efkâr*, 8 Haziran 1919, No: 2749.
[522] "Murahhaslarımız ve Paris Matbuatı", *Tasvir-i Efkâr*, 8 Haziran 1919, No: 2749.
[523] "Murahhaslarımızın Muvasalatı", *İkdam,* 12 Haziran 1919, No: 8025.
[524] "Monitorun İstihbaratı", *İkdam*, 15 Haziran 1919, No: 8028.
[525] "Osmanlı Heyet-i Murahhası", *Tasvir-i Efkâr*, 4 Haziran 1919, No: 2745.
[526] "Ümitlerimiz Artıyor", *İleri*, 13 Haziran 1919, No: 516-134.

Paris'te, Konferansa katılmak ile görevlendirilmiş Eski Sadrazam Tevfik Paşa, Hariciye Nezareti Umur-ı İdariye Müdürü ve Umur-ı Şehbenderi Müdür-i Umumisi Şevki ve müşarünileyh hazretlerinin mahdumu Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden Binbaşı Ali Nuri Bey ile birlikte İngiliz kruvazörü "Siros" ile Marsilya'ya, oradan Paris'e gidecekti. İlk heyetten ayrı, gecikmeli olarak Paris'e gidecek bu kişileri devlet erkânından önemli kişiler uğurlamıştı. Ayrıca Amiral Web ve çeşitli siyasi heyetler de Tevfik Paşa ve beraberindekileri uğurlamak için hazır bulunmuşlardı[527].

1919 Haziran'ının 12'sinde, Fransız Demokrasi Zırhlısı ile yola çıkan Osmanlı Heyeti'nin Fransa da Ermenistan, Arabistan ve Trakya işgali hususlarında temaslarda bulunacağı öngörülmekteydi. Ayrıca Heyetin, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesini de protesto etmesi beklenmekteydi. Aynı zamanda Osmanlı Heyeti, savaşın suçunu İttihat ve Terakki'ye yıkarak müdafaalarını buradan kuracaklardı. Osmanlı Heyeti 13'ünde Lyon İstasyonu'na ulaşmıştı[528]. Heyet, müttefik temsilcileri tarafından nezaket ve askeri tören kurallarına göre karşılanırken, Rıza Tevfik Bey Hariciye Nezareti'yle muhaberede bulunarak istişare komisyonunun bir an önce ilk toplantı zamanının tespit edilmesini talep etmişti[529].

Sadrazam Damat Ferit Paşa, Paris'e ulaşmasının ardından basın ile temas kurmaktan da geri durmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu adına yürütülecek politikaları Avrupa kamuoyuna duyurmaya çalışan Ferit Paşa, gazetecilerle vermiş olduğu mülakatta "*Buraya Osmanlı'nın layık olduğu adilane bir sulhu Müttefiklerden talep etmek üzere geldik*" sözü ile gayesini dile getirmişti[530]. İkdam Gazetesi 17 Haziran tarihli nüshasında, Damat Ferit Paşa'nın adilane bir sulh talebi ile birlikte sulh murahhaslarının statüsünü tartışan bir makale yer almıştı. İlgili metne göre, İtilaf temsilcilerinin mağluplarla şifahi müzakere yapmama kuralı, Osmanlı Heyeti için esnetilebilirdi. Avusturya ve Almanya için bu ilkeden vazgeçmeyen İtilaf Devletleri'nin, Türk Heyeti'ne kendilerini ifade edebilme hakkı tanıması sulh konusunda mesafe alınması için gereken imkânı sağlayabilirdi[531].

---

[527] "Sulh Konferansının Osmanlı Murahhasları", *İkdam*, 15 Haziran 1919, No: 8028.
[528] "Osmanlı Heyet-i Murahhaslarının Gayesi", *İkdam*, 15 Haziran 1919, No: 8028.
[529] "Vukresun'a Muvasalat", *İkdam*, 15 Haziran 1919, No: 8028.
[530] "Sadrazam Paşa Hazretlerinin Mülakatı", *İkdam*, 16 Haziran 1919, No: 8029; "Damat Ferit Paşa'nın Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr*, 16 Haziran 1919, No: 2757.
[531] "Adilane Sulh Talep Ediyoruz", *İkdam*, 17 Haziran 1919, No: 8030.

Türklerin Paris macerası başlarken Daily Telegraph Gazetesi Avam Kamarası'nda Türkiye'yi ilgilendiren bir tartışmanın yaşandığını haberleştirmişti. Tasvir-i Efkâr'a yansıdığına göre Avam Kamarası üyelerinden Kaymakam Harbord Türkiye'nin parçalanması ile ilgili durumun, Wilson'un on dört maddesine tevafuk edip etmediği sorusuna müspet veya menfi cevap veremeyeceğini söylemiş, taksim hakkında bir bilgisinin olmadığını eklemişti. Arapların Türk hâkimiyetinde kalıp kalmaması sorusuna da cevap vermekten geri duran Harbord, Enver Paşa hakkındaki soruları, nerede olduğunu bilmediğini ancak antlaşmada kendisinin iadesine dair madde konulacağını söyleyerek yanıtlamıştı. Aynı şekilde, Talat Paşa'nın da iltica ettiği yer hakkında malumatı olmadığını söylemişti. Bu dönemde New York Herald Gazetesi, Türkiye lehine bir rüzgâr başladığını, Amerika'nın şarkta vesayeti kabul etme eğiliminde olduğunu, Bab-ı Âli'nin İngiliz Kabinesi ile dost bir mevki edinmeye başladığını, konferansa davet edilen Türkiye'nin üzerinde bir mali kontrol kurulmasının söz konusu olduğunu iddia etmişti[532].

Paris'ten gelen haberlere göre Osmanlı Heyeti, 16 Haziran'da Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda toplanacak ve Onlar Meclisi oturumuna katılacaktı. Galip devletler ilk kez konferansta şifahi müzakere yapacaktı. Bu durum bir istisna olarak görülebilirdi[533]. İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya ve Japonya'nın ikişer murahhasından teşekkül eden söz konusu Onlar Meclisi toplantısı, gazetelerde yer alan tarihten bir gün sonra 17 Haziran 1919 tarihinde gerçekleşmişti[534]. Ayrıca bu sırada Ferit Paşa, gazeteci ve devlet adamlarıyla kuruduğu temaslar hakkında Padişah'a bilgi iletirken Müttefiklerin kendilerinin aleyhinde olmadığı kanaatini bildirmişti[535].

Sadrazam Damat Ferit Paşa, Onlar Meclisi toplantısında bir muhtıra vermiş ve bu metnin mahiyeti karşısında İtilaf temsilcileri büyük bir şaşkınlık yaşamışlardı. Onlar Konseyi'nde sunulan muhtıra karşısında Wilson, *"Ömrümde bundan daha aptalca bir şey duymadım"*, Lloyd George *"İyi espri"* ifadelerini kullanarak, Osmanlı Heyeti'nin Konferansa sunmuş oldukları muhtıra hakkında görüşlerini dile getirmişlerdi[536]. Müttefikleri şaşırtan muhtıraya göre; Osmanlı halkının harbe dair herhangi bir

[532] "Mukadderatımız Etrafında", *Tasvir-i Efkâr*, 16 Haziran 1919, No: 2757.
[533] "Paris'te Murahhaslarımız", *Tasvir-i Efkâr,* 17 Haziran 1919, No: 2758.
[534] Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", s. 232.
[535] "Murahhaslarımız Onlar Meclisinde", *Tasvir-i Efkâr*, 19 Haziran 1919, No: 2760.
[536] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul (1996), s. 81.

mesuliyeti bulunmamaktaydı. Tüm bu belaları milletin başına İttihatçılar açmıştı. Yine muhtırada Osmanlı'nın tamamiyet-i mülkiyesinin gerekliliği üzerinde durulurken, Osmanlı Heyeti Manda Sistemi'ni kabul etmiyordu. Edirne'nin ve Trakya'nın hakkıyla korunabilmesi için 1878 Berlin Antlaşması'na dönülmeli ve İran sınırına kadar Musul toprakları Osmanlı hâkimiyetinde kalmalıydı. Kıbrıs ve Mısır meselelerinin yeniden tartışılmasının gerekliliği vurgulanırken, eyaletlerde muhtariyetin (Arap Eyaletleri) Padişahın kontrolü dâhilinde sağlanabileceği savunuluyordu[537]. Daha çok galip bir devletin talepleri şeklinde algılanabilecek bu muhtıra, Müttefiklere göre kabul edilemez taleplerden müteşekkil idi. Buna karşılık Onlar Meclisi cevabını takip eden Cuma günü verecekti[538].

Onlar Meclisi'ne sunulan ve Müttefikler tarafından tepki ile karşılanan muhtıranın hikâyesi hakkında, Osmanlı Heyeti'nde bulunan üyelerin hatıralarından yola çıkarak bir değerlendirme yapılacak olunursa, bu metnin tamamen Damat Ferit Paşa'nın ürünü olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Heyet ile müzakere etmeden bir emrivaki ile hazırlamış olduğu bu muhtıranın düzenlemesine dahi fırsat vermemiş olan Damat Ferit Paşa, görüşmede bir muhtıranın daha verileceğini Onlar Meclisi'ne bildirmişti[539]. Bu noktada usullere aykırı hareketler içerisinde olan Damat Ferit Paşa, takınmış olduğu tavır ile olumsuz bir havanın oluşmasına sebep olmuştu.

Tasvir-i Efkâr 21 Haziran tarihli nüshasında 19 Haziran'da Paris'ten gelen bilgileri okuyucularına aktarırken, Clemenceau tarafından kısa bir nutuk irat edildikten sonra Damat Ferit Paşa'nın uzun bir muhtıra okuduğundan bahsetmekteydi. Muhtırada Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile savaşa girme kararından Padişahın dahi haberdar olmadığından bahsederek meselenin bütün suçunun, Jön Türklere ait olduğunu iddia etmişti[540]. Türk Heyeti bu haftayı takip eden Pazartesi veya Salı günü Osmanlı'nın müdafaasına dair bir muhtıra daha vereceğini 21 Haziran günü Konferans heyetine bildirmiştir. 23 Haziran tarihli Tasvir-i Efkâr, Onlar Meclis'indeki görüşmelerle ilgili Monitör Oriental ve New York Herald gazetelerinden aldığı bilgileri aktarırken, heyetin

[537] Mehmet Tevfik Biren, "*Bir Devlet Adamının" Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları 2,* Haz. F. Rezan Hürmen, Arma Yayınları, İstanbul (1993), s. 219-222.
[538] "Murahhaslarımız, Mukadderatımız", *Tasvir-i Efkâr*, 20 Haziran 1919, No: 2761.
[539] Biren, *II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, s. 207; Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Biraz da Ben Konuşayım*, Haz. Abdullah Uçman, İletişim Yayınları, İstanbul (2019), s. 71-73.
[540] "Murahhaslarımız ve Mukadderatımız", *Tasvir-i Efkâr*, 21 Haziran 1919, No: 2762.

Türk Milletinin İngiltere ve Fransa'ya karşı iyi hisler beslediğini açıklarken bu duruma sebep olan Enver ve Talat Paşaları suçlamaktaydı[541].

Avrupa basınında yer alan, Türkiye'nin taksimatına dair planların hükümetçe de uygun görüldüğü yönündeki propagandanın gerçek dışı olduğu, Tasvir-i Efkâr'ın 26 Haziran 1919 tarihli nüshasında özellikle vurgulanarak işlenmişti. Gazeteye göre, Meclis-i Vükela tarafından hazırlanıp Damat Ferit Paşa tarafından Sulh Konferansı'na sunulan muhtırada da katiyen bu gibi planların kabul edilmediği vurgulanmıştı. Nafia Nazırı Ferit Bey de murahhasların esaslarının Meclis-i Vükela tarafından tespit edildiğinden bahsederek söz konusu iddiaların gerçek dışı olduğunu açıklamıştı. Bununla birlikte Torosların şimali ve cenubunda kalan Türk vilayeti ve livalarının anavatandan ayrıldığı bir anlaşmanın imza edilemeyeceği de Tasvir-i Efkâr'ın ilgili sayısında açıkça yazılmıştı.

Wilson Prensipleri uyarınca; Halep ve Musul'un güneyinden Kerkük'ten Süleymaniye'ye kadar giden hattın Türk sınırları içerisinde kalmasının gerektiği iddia edilmekteydi. Sadrazamın hareketinden önce çektikleri telgrafta, kabul edilen prensipler uyarınca, Arap sınırının kuzeyinden Karadeniz'e, Edirne Vilayeti hudutlarından Anadolu'nun şark hududuna kadar olan mıntıkanın dışındaki teklifler ihtimal dâhilinde görülmemekteydi. Hudutlar hakkında izahatta bulunan Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Sulh Konferansı'na sunulan sınırlara Vilayat-ı Şarkiye'nin de dâhil olduğunu açıklamaktaydı. Rumeli sınırında ise Karaağaç-Edirne tashih hududu kabul edilmemekle birlikte Balkan Harbinde kaybedilen Şark-i Trakya istenmekteydi. Hatta Cezzar Mustafa Paşa, Gümülcine ve İskeçe dâhil bütün Şark-i Trakya'yı -Wilson Prensipleri gereğince- talep etmekteydi. Harbiye Nazırı, İzmir'in işgalinin ise İzmir Sancağı ve Ayvalık kasabası ile münhasır kalacağını öngörmekteydi. Bu sırada Damat Ferit Paşa, merkezden dâhil-i siyasiye hakkında malumat talebini içeren bir telgraf çekmişti[542]. Damat Ferit Paşa, Konferansta İzmir meselesi için de çaba göstermiş, sunduğu muhtırada uzun uzadıya İzmir vakasından bahsederek buradaki Yunan askerinin yerine diğer İtilaf kuvvetlerinin ikamesini talep etmişti[543].

[541] "Murahhaslarımız Onlar Meclisinde", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Haziran 1919, No: 2763.
[542] "Paris Konferansında Mukadderatımız", *Tasvir-i Efkâr*, 26 Haziran 1919, No: 2767.
[543] "İzmir ve Murahhaslarımız", *Tasvir-i Efkâr*, 23 Haziran 1919, No: 2764.

Onlar Meclisi'ndeki ilk celse hakkında yaptıkları tahkikat sonucu ulaştığı bilgileri aktaran Tasvir-i Efkâr, toplantıya Ferit Paşa ve Tevfik Paşa'nın katıldığını belirtmekteydi. Ferit Paşa, Clemenceau'nun nutkundan duyduğu memnuniyeti merkeze çektiği telgrafta dile getirmişti. Müdafaa konusuna gelince, buradaki politika dört husus etrafında kurulmuştu. Birincisi harbe katılış, ikincisi tehcir hadisesi, üçüncüsü İzmir faciası, dördüncüsü teminat-ı mülkiye. Harbe giriş konusunda İttihatçı liderler suçlanmış, ikinci nokta olan tehcir hususunda da kabahat tamamen dönemin idaresine yüklenmişti. Bu noktada Damat Ferit Paşa, olaya bir "mezalim" tanımı yükleyerek, belki de farkında olmadan açıkça Osmanlı İmparatorluğu'nu suçlu duruma sokmuştu. İzmir ve Osmanlı mülkünün bekası meselelerinde de fikirlerini beyan eden Damat Ferit Paşa'nın müdafaasından sonra Onlar Meclisi Heyeti, başka bir odaya geçerek Türk Heyeti'nin görüşlerine dair değerlendirmelerde bulunmuştu[544].

Avrupa basını, Osmanlı Devleti'nin sulh taleplerini yakından takip ederken heyetin savunması hakkında olumsuz yorumlar yapmaktaydılar. Matin, Türk Heyeti'nin harpten önceki statüko ısrarını eleştirirken, Le Petit Jurnal Gazetesi Osmanlı Heyeti'nin talepleri karşısında İtilaf'ın Osmanlı'ya mağlup devletlerden olduğunu hatırlatması gerektiği yönünde ağır bir değerlendirmede bulunmuştu. New York Herald Gazetesi Sulh Konferansı'na tevdi edilen Osmanlı notasını harikulade ve hayali bulmakta, mezkûr notada Ermenistan'ın istikbali esbabının kabul ve tasdik-i faaliyesinden Türkiye tarafından tayin edilmiş, hükümetin taht-ı idaresinde kısmen istikbali, Padişah namına tevdi-i adalet meselelerinin mevzubahis olduğunu yazmaktaydı[545]. Journal des Debats Gazetesi'nin 20 Haziran 1919 tarihli sayısında, Damat Ferit Paşa'nın Almanlarla ittifak hususunda kabahati Jön Türklere yükleyen savunmasına cevaben bir yazı kaleme alınmıştı. Türklerin, Abdülhamit devrinde de Almanlarla yakın olduğunu, çeşitli dönemlerde Hristiyanlara verilmiş ıslahat sözlerinin de tutulmadığını dile getirmekteydi. Bununla birlikte Hristiyanların idaresinin, tamamen Kuran-ı Kerim ile yönetilen bir ülkeye bırakılamayacağı ifade edilmişti. Makalede, Türklerin Anadolu'da herhangi bir devletin himayesinde olabileceği ancak İstanbul'un ortak bir komisyon kurularak iradesinin yürütülebileceği ileri sürülmekteydi[546].

[544] "Onlar Meclisindeki İlk Müdafaamız", *Tasvir-i Efkâr*, 24 Haziran 1919, No: 2765.
[545] "Gazeteler Teklifimizi Müfred Buluyor", *Tasvir-i Efkâr*, 28 Haziran 1919, No: 2769.
[546] "Journal des Debats" Gazetesinin Bir Makalesi", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Haziran 1919, No: 2770.

Türk Heyeti 27 Haziran 1919'da verdiği ikinci notada Hükümetin Osmanlı topraklarının taksimini kabul etmeyeceğini, imzalanmadan önce Filistin'in de dâhil olduğu şekli ile Türk İmparatorluğu'nun tamamiyet-i mülkiyesinin temin edilmesi gerekliliğini bildirilmekteydi. Notayı neşreden resmi ceride, *"Türkler galiba harbin devam ettiği müddetçe uyumuşlardır"* yorumunu yaparak taleplerin nazarı dikkate alınmayacağının işaretini vermişti[547].

19 Haziran tarihinde verilen notaya 28 Haziran'da Clemenceau tarafından ret cevabı verilmişti[548]. Tasvir-i Efkâr'ın 30 Haziran günü neşredilen nüshasında ise 17 Haziran tarihinde verilen notaya dair bir cevaptan bahsedilmekteydi. Paris'ten alınan bilgiye göre, 28 Haziran'da Türkiye'nin harp ve zulümden dolayı geçmiş hükümeti sorumlu tutarak milletin ve mevcut hükümetin mesul olmadığı yönündeki tezi kesinlikle reddedilmişti. Bununla birlikte Osmanlı hâkimiyetinin terakki ve gelişimi sağlamadığını, Türkiye notasında dini bir referans olarak sunulan tüm Müslümanların gücendirilmemesi fikri ise harp dönemindeki deneyim nedeniyle herhangi bir kıyam ihtimali olmayacağı düşüncesiyle kabul görülmemişti[549].

Gerçekten de Müttefikler namına kaleme alınan notada Damat Ferit Paşa'nın kabahati İttihat ve Terakki yönetimine yıkma politikası Konferans tarafından beklenilen karşılığı görmemişti. Paris'ten 27 Haziran günü alınan bir istihbarata göre, kendisinin 17 Haziran tarihli notasına Konferans başkanı tarafından aksi yönde bir cevap verilmişti. Cevabın en dikkat çeken noktası, her milletin seçtiği hükümetlerinin icraatından sorumlu olduğu, Türkiye'nin kendisine saldırı ve mazereti olmaksızın İtilaf Devletleri'ne saldırdığı hususuydu[550]. İlgili nota hakkında Paris'ten 28 Haziran'da edinilen bilgide Osmanlı Murahhaslarına verilen cevap notasının şu şekilde başladığı, İleri Gazetesi'ne; "*...Türkler harpten ve zulüm ve haksızlıktan dolayı mesuliyetin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait olduğunu iddia ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü talep ve bunun dünyanın dini bakış açısından kaynaklı olarak düşünmemin elzem bulunduğunu ve muvafık-ı adalet olduğunu ve fert itibariyle Türklerin hüsn-ü niyetini teslim etmekle beraber bir kavmin teçhiz ettiği hükümetlerin mesuliyetlerinden tamamen*

[547] "Murahhaslarımızın Notası", *Tasvir-i Efkâr*, 28 Haziran 1919, No: 2769.
[548] "Notamıza Verilen Cevap", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Haziran 1919, No: 2770.
[549] Biren, *II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, s. 224-229; "Muhtıramıza Verilen Cevap", *Tasvir-i Efkâr*, 30 Haziran 1919, No: 2771.
[550] "Muhtıramıza Cevap Verdiler", *İleri*, 29 Haziran 1919, No: 532-150.

müstesna bulunduğunu kabul edemez…" şeklinde yansımıştır. Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından sulh konferansında verilen muhtırada ise; "…*Türkler cereyan etmekte olan bütün olumsuz gelişmelerin Türkiye'yi gayr-i müsait bir mevkide gösterdiğine kanaat getirmiştir. Fakat Şark'ta zuhur eden harbin mesuliyeti tamamen ahali-i Osmaniyece meçhul bulunan hakkı, (gizli) muahedenameleri imza edenlere aittir…*" ifadeleri yer almaktaydı.

Yine Damat Ferit Paşa tarafından harpten önceki statükonun iadesi talep edilirken, oluşturulan Milletler Cemiyeti'nin faydalı bir organı olarak hareket etme konusunda teminat vermekteydi. Ancak savunmanın temel dayanağı olan milletin değil dönemin hükümetinin mesuliyetine dair iddiaya Müttefikler ayrıca şu şekilde cevap vermişti: *"…Türkiye harp vasıtasıyla elde ettiği sulhu hiçbir zaman inkişaf ettirmek iktidarını göstermemiştir. Müttefikler, Türkiye hükümetinin selefleri tarafından takip edilen siyaseti son derece kabahatli bulduğuna şüphe etmemektedir. Türkiye silahlar donanarak İtilafa taarruz etmiştir. Türkiye İmparatorluğu dâhilindeki muhtelif ahalinin mukadderatını tayin etmekle mükellef bulunan İtilaf Devletleri'ne hal-i hazırda ağır bir vazife kalmıştır. Bu vazifeyi mezkûr ahalinin temenniyatına ve daim-i menfaatine tevafuk edecek bir surette ikmal edecektir…*[551]*"* ifadeleri ile Osmanlı'nın kendilerine barışçıl bir noktada yaklaşmadığı dile getirilmekteydi. Ayrıca Müttefiklerin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikalarının temelinde; gayrimüslim ahalinin geleceği hususunun garanti altına alınacağı bir surette Osmanlının görevleri olduğu vurgulanmaktaydı. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Hükümeti'nin mevcut kabinesinin iddiaları ve sorumluluğu diğer hükümetlere atma çabası yersizdi.

Barış Konferansı'nda, Osmanlı Heyeti'nin faaliyetleri Britanya kamuoyu tarafından da yakından takip ediliyordu. Bu kapsamda The Times Gazetesi, gelişmeleri okuyucuları ile paylaşmaktaydı. Damat Ferit Paşa'nın 26 Haziran 1919 tarihinde yaptığı konuşması, The Times ertesi gün yayınlanan sayısında yer verilmişti. Konferansa sunulan muhtıra içeriği ile Osmanlı basınında yer alan muhteviyat birebir örtüşmekteydi. Gazeteye göre Sadrazam'ın konuşmasının giriş kısmı, açıkça bir suç ikrarı niteliğindeydi. Devletini zor duruma düşürebilecek bir mahiyette olup, savaş sırasında bazı suçlar işlendiğinden ve bunların sorumlularının savunulmasından ziyade delilleriyle dünyaya ilan edileceğinden

[551] "Murahhaslarımıza Verilen Cevaplar Etrafında Sulhu Nasıl İmza Etmişler", *İleri*, 30 Haziran 1919, No: 533-151.

bahsetmekteydi. Savaşa girişi de şu ifade ile izah etmekteydi: *"Bir Alman amiralin komuta ettiği bir Alman gemisinin, Ege'nin veya Karadeniz halkının bilgisi olmaksızın üstlendiği Doğu savaşının sorumluluğu, tamamen Osmanlı halkının bilmediği gizli antlaşmaları imzalayanlara ve Avrupa Şansölyelerine aittir".* Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Damat Ferit, Osmanlı-Almanya ittifakını İttihatçıların gizli anlaşmasıyla gerçekleşmiş olarak gösterme niyetindeydi. Konuşmasının bir bölümünde, İstanbul'a hâkim olma hırsı nedeniyle Rus Çarlık'ını da açgözlü politika takip etmekle suçlayan Sadrazam, yine kendi ülkesinin geçmiş hükümetlerini Hristiyanlarla beraber 3.000.000 Türk'ü de zor durumda bırakılmakla suçluyordu. Osmanlı halkının, uzun süre komite idaresinde kaldığından bahsetmiş ve nihayetinde halkın bir kaos hali içinde yaşamını idame ettirmek durumunda kaldığını ifade eden Sadrazam, yapılmış olan ateşkese rağmen İzmir'deki işgalin savunmasız Müslüman nüfusun incinmesine sebep olan aşırılıklara sahne olduğundan bahsetmişti. Son olarak, Wilson Prensiplerine uygun olarak savaştan önceki statükonun devamını talep etmiş, gerekçelerini sıralayarak 300.000.000'dan fazla Müslüman adına bu sorunun çözümünü istemişti[552].

Türkiye'nin akıbetini belirleyecek konferans Hint Müslümanları tarafından da yakından takip edilirken, Ağa Han ve Emir Ali'nin bu hususta yazdığı bir metin, 6 Haziran günü neşredilen The Times Gazetesi'nin sütunlarında yer almıştı. Gazetede uzun uzadıya yer alan mektubun özetinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskûn arazisinin bölünmesi ve devletlerarasında taksim edilmesine karşı bir duruş söz konusuydu. Bu noktada İngiltere Başbakan'ından aldıkları bir sözden ve Afgan İsyanı'ndan kısaca bahsedilen yazıda, bu gibi gelişmelerin başbakanı, sözünü yerine getirmesinden alıkoymaması istenmekteydi. Türkiye'nin İstanbul, Trakya ve diğer Türklerle meskûn araziden mahrum bırakılacağı bir planın gelecekte barış değil sonu gelmez çatışmalara sebep olabileceği endişesi de metnin içerisinde yer almaktaydı[553]. Hint Müslümanlarının Türk İmparatorluğu'na atfettiği değerin en önemli noktası şüphesiz ki Hilafet makamıydı. Hintlilerin, Hilafetin Osmanlı'da kalmasına yönelik tezleri, Albert Gresswell tarafından The Times Gazetesi'ne gönderilen bir makalede şiddetle reddedilmişti. Gresswell'e göre, Hilafet Araplara verilmeliydi ve Hint Müslümanlarının

[552] "The Turk's Case", *The Times*, 27 June 1919, No: 42137.
[553] "The Future of Turkey-Appeal from Moslem Leaders", *The Times,* 6 June 1919, No: 42119.

da buna tabi olması, İslamiyet'in gelişmesi için hayati bir öneme sahipti. Yazara göre Hilafet zaten "materyalist Jön Türkler" elinde anlamsız bir hale gelmişti[554].

The Times Gazetesi'nin gündeme aldığı konulardan bir tanesi de Ermeni Meselesi olmuştur. Ermeni meselesinin konferanstaki en önemli temsilcilerinden Bogos Nubar'ın Ermenistan hakkındaki yazısı, The Times'ın 25 Haziran tarihli sayısında neşredilmişti. Makale, yeni teşkil edilmesi düşünülen Ermenistan hakkında bir değerlendirmeyi içermekteydi. Öncelikle arzulanan, Rus Ermenistan'ı ile Türkiye Ermenistan'ının birleşmesiydi. Oluşturulacak devlet kendi idaresini sağlayana kadar kuruluş döneminde idari ve mali anlamda Amerikan yardımına ihtiyaç duyabilirdi. Ayrıca mandater güç tarafından, her biri on beş bin kişilik iki tümenin gönüllü Ermeniler tarafından desteklenmesiyle yeterli askeri güç elde edilebileceğine inanılmaktaydı. Ermeniler, Kafkasya Ermenistan Cumhuriyeti'nde 30.000'in üzerinde askere sahip bir ordu kurabilirdi. Bunlara ek olarak, Fransa'daki Amerikan Ordusu'nda görev yapmış 8.000 Ermeni de burada görev üstlenebilirdi. Zaman içinde mandater kuvvetler azaltılabilir, iktidar subaylarının komutası altında Ermeni birlikler yerini alabilirdi[555].

Haziran 1919'un sonlarına gelindiğinde, İzmir meselesi derinleşmekteydi. Menemen ve Bergama'da aynı hafta içinde, birbiri ile alakalı olduğu iddia edilen iki elim hadise The Times sütunlarında eleştirilmişti. Yunanlıların Bergama'dan askerlerini çektikten hemen sonra saldırıya uğradıkları, çekilmenin Ermeni bir rahibin Türklerden saldırı geleceğine dair ihbarından sonra gerçekleştiği ve bölgeye gelen Türk birliklerinin söz konusu rahibi öldürdüğü iddia edilmişti. Çekilen Yunan askerlerinin ise Menemen'i işgal ederek, vali ve en az 100 kadar sivili öldürdükleri iddiası da yine buradaki anlatımda mevcuttu. The Times Gazetesi yazarı mevzubahis coğrafyada yeni bir Makedonya inşa ederek Türklerin cezalandırılması ve Yunanlıların da yorulması amaçlanıyorsa doğru yolda olunduğu, ancak bir barış ve düzen tesis edilmek isteniyorsa yapılan işin hatalı olduğu yönünde yorumda bulunmuştu. Yunanlıların yeterince kontrollü olmadıkları, bu nedenle başlarına İngiliz veya Fransız subaylar atanarak idare edilmeleri gerektiği de eklenmişti. Bölgedeki Rumların kinleri nedeniyle taşkınlık yaptığından bahsedilirken, Türklerin merkezi hükümet tarafından direnişi engelleme

[554] "The Caliphate", *The Times*, 13 June 1919, No: 42125.
[555] "The New Armenia", *The Times*, 25 June 1919, No: 42135.

faaliyetlerine rağmen düzensiz yerel güçler aracığı ile gerilla savaşı yürütme ihtimalinin yüksek olduğu da belirtilmekteydi[556].

Yerel kuvvetlerin organize edilmesinde başta Rauf Bey olmak üzere Batı Anadolu'daki subayların bu konudaki hareketliliğinden bahsedilmekteydi. "Milli Milis Teşkilatı" kurduğu iddia edilen Rauf Bey'in girişiminden hariç, Balıkesir bölgesine son dönemde çok fazla Çerkez kolonileri yerleştirildiği ve Makedon Müslüman yerleşimcilerinin de bunları desteklediği eklenmişti. Ayrıca Samsun ve Trabzon bölgesindeki haydut faaliyetlerini bastırmak üzere Türk Harp Dairesi tarafından görevlendirilen Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'a dönmesine dair emirlere uymadığı bilgisi verilirken, bu tavrın Müslüman ve Hristiyanlar arasında paniğe yol açtığı iddia edilmişti. The Times'a göre Mustafa Kemal Paşa, Türk eleştirmenler tarafından Padişaha saygısız telgraflar göndermekle suçlanmaktaydı. Aynı zamanda kendisinin yerel bir parlamento kuracağı iddiaları da ortaya atılmaktaydı. Tüm bu gelişmelere rağmen halen İtilaf Devletleri'ni çok rahatsız eden bir asayiş problemi yaşanmadığı ifade edilmekteydi[557].

The Times Gazetesi 4 Temmuz 1919 tarihli nüshasında 29 Haziran'da Osmanlı Heyeti'nin Sulh Konferansı'ndaki durumuna dair İstanbul muhabirinden aldığı haberleri geçmekteydi. Öncelikle dikkat çektikleri husus Osmanlı Heyeti'nin uzun yıllar sonra ilk defa hiçbir gayrimüslim üye olmaksızın görüşmelere katılmasıydı. Bu durum, bir tavrın göstergesi olarak yorumlanmıştı. Yine bu sırada Türklerin süreci uzatma çabaları olduğu iddia edilmekteydi. Savaş yıllarında İttihatçılar adına Avrupa'ya para çıkarmakla suçlanan Cavit Bey'in isminin dahi anıldığı makale Türk tavrının Avrupa kamuoyunda rahatsızlık yarattığı iddiası ileri sürülmüştür[558].

30 Haziran tarihinde Daily Mail Gazetesi'ne bir beyanatta bulunan Clemenceau, Türk Heyeti'nin Konferanstaki durumunu ele almıştı. Kendilerinin takrirlerine teşekkür ettikten sonra: *"...Bize verilen bütün takrirler layık oldukları tetkiki ve telakkiyi görecektir. Fakat ahval, Türkiye'den ziyade beynelmilel bir mesele şeklini aldığı için ne yazık ki bu konuda hemen bir karar vermek kabil olmayacaktır. Meclisin birçok teferruata uğraşmağa ve sulha uzanmağa vakti müsait olmadığından, sulhun genel şartlarını müzakere edeceğiz. İşte bundan dolayıdır ki Türkiye'nin rica ederek*

[556] "Smyrna Racial Conflict", *The Times*, 5 July 1919, No: 42144.
[557] "Turks Rebuff at Versailles", *The Times*, 7 July 1919, No: 42145.
[558] "Turkey Playing for Time", *The Times*, 4 July 1919, No: 42143.

gönderdiği murahhasların bugün için burada kalmalarına hacet kalmamıştır. İleride Türkiye Hükümeti'nin de fikrine lüzum hissedildiği zaman, onlarla da istişare edilecektir" sözleri ile bu sürecin şimdilik kapandığını ifade etmiştir[559].

Osmanlı Heyeti'ne verilen müsaade dâhilinde iştirak edilen Sulh Konferansı devam etmekte iken Konferans Başkanı Clemenceau tarafından Damat Ferit Paşa'ya gönderilen mektup, Heyetin Paris'te kalmalarına lüzum olmadığını ve ihtiyaç hâsıl olursa Osmanlı Hükümeti'nin tekrar davet edileceğini bildirmekteydi[560]. Damat Ferit Paşa, Türk Heyeti için Paris günlerinin sonuna gelindiğini bir telgraf ile merkeze bildirmişti. Telgrafının başında, Paris'teki ikameti sırasında defalarca Sulh Konferansı ile temaslarda bulunduğunu ifade eden Damat Ferit Paşa'nın öngörüsüne göre, Edirne ve İstanbul'un savunmasını temin edecek bir sınır teşkil edilecek, Osmanlı Asya'sında ise halkı Türkçe konuşan bölgeler doğrudan Osmanlı hâkimiyetinde kalacak, Arapça konuşulan coğrafya da ise Meclis-i Vükela kararı dairesinde muhtariyet ile yönetileceği ifadesi yer almaktaydı[561].

İkdam Gazetesi'nin 3 Temmuz tarihindeki nüshasında, durum değerlendirilirken hadisenin müteessir olmaya sebep olmaması gerektiğinden bahsedilmişti. Bu ifaden daha çok Clemenceau'nun, Türklerin diğer milletleri idare edebilecek nitelikte olmadığı görüşü sulh süreci için daha tehlikeliydi[562]. Osmanlı Heyeti mensupları, Clemenceau'nun mektubu üzerine şehri terk etmeye karar vermişlerdi. İkdam Gazetesi, Türk kamuoyundaki bazı grupların bu geri dönüşü başarısızlık olarak göstermeye teşebbüs ettiğinden söz etmekteydi. Heyetin Paris'ten ayrıldığı bilinmekle beraber Tevfik Paşa'nın, İstanbul'a değil Londra'ya giderek bazı temaslar gerçekleştireceği iddiaları ortaya atılmıştır[563]. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi bir karantinada tutulduğu bu süreçte Tevfik Paşa'nın, Avrupa'da kalmasından fayda umulmaktaydı. Konferansa davet ile bu ablukanın kırılması arzu edilmişse de karşı cenah bulduğu her

[559] "Clemenceau'nun Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr*, 10 July 1919, No:2779.
[560] "Sadrazam Paşa'ya Mösyö Clemenceau'nun Bir Mektubu", *İkdam*, 3 Temmuz 1919, No: 8044; "Murahhaslarımızın Avdeti", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Temmuz 1919, No: 2772.
[561] "Heyet- i Murahhasa Reisi Ferit Paşa'nın Mühim Bir Telgraf", *İleri*, 4 Temmuz 1919, No: 535-153.
[562] "Sulh Konferansında Murahhaslarımız", *İkdam*, 3 Temmuz 1919, No: 8044.
[563] Söz konusu iddiaları takip eden süreçte 15 Temmuz 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde yer alan heyetin dönüş haberine göre İstanbul'a dönen heyette Tevfik Paşa yoktu. Ancak bir gün sonraki haberde Tevfik Paşa İstanbul'a gelmiş beyanat bile vermişti; "Heyet-i Murahhasımız Bu Sabah Muvasalat Edecektir", *Tasvir-i Efkâr*, 15 Temmuz 1919, No: 2786; "Heyet-i Murahhasımız Dün Geldi", *Tasvir-i Efkâr*, 16 Temmuz 1919, No: 2783.

alanda propagandaya devam ederken, buna karşılık olarak Osmanlıların yeterince hamle yapamadığı görülmekteydi[564].

Paris'ten Londra'ya geçeceği iddia edilen Tevfik Paşa, murahhaslarla birlikte İstanbul'a döndüğünde, Tasvir-i Efkâr, kendisinin Dolmabahçe Sarayı'nda verdiği bir beyanatı sütunlarına taşımıştı. Tevfik Paşa, Müttefiklerin vermiş oldukları cevaba rağmen oldukça ümitli bir beyanat vermiş, bu görüşmelerin yakın zamanda memnuniyet verici neticeler vermesini beklediğini ifade etmişti. Osmanlı'nın tekrar ne vakit Konferansa davet edileceği yönündeki soruya ise böyle bir ihtimalin var olduğunu belirterek, icap ettiği takdirde tekrar davet edileceklerini söylemişti. Memlekete dönen heyetin ruh hali oldukça ümitli bir havaya malik oldukları yönünde yorumlanmaktaydı[565]. Sadrazam Damat Ferit Paşa ise verdiği beyanatta, Konferans teşebbüslerinin memnuniyete şayan olduğunu söylemiş, önümüzdeki günlerde neşredilecek muhaberat-ı mündericatı ile gelinen durumun efkâr-ı umumiyeye bildirileceğini açıklamıştı[566]. Murahhaslardan röportajda ismi verilmeyen bir kimsenin, İstanbul meselesinin Yunanistan lehine hallolma ihtimali olmadığını, hilafet konusunun ise İslam meselesi olduğunu ve Konferansta gündem olmayacağını, Kürtlere ve Ermenilere muhtariyet verilmesi durumunda Osmanlı'ya bağlı bir muhtariyet talep ettiklerini açıklamıştı[567].

Osmanlı murahhaslarının memlekete dönmelerinin üzerinden kısa süre geçmeden, Sulh Heyeti'nin Konferansa sunmuş olduğu notalar, gazeteler aracılığı ile kamuoyuna duyurulurmuş ve bununla birlikte Müttefik notalarına da geniş yer ayrılmıştı[568]. Bazı yorumlar ilave edilerek basına servis edilen bu haberlerin sansüre uğramadan yayınlanması, nadir görülen durumlardandı. Osmanlı Heyeti'nin Konferans nezdinde ki ilk temsilleri böylelikle son bulurken, döneme ait kaynaklardan anlaşıldığı üzere Konferans girişimi büyük bir fiyasko ile sonuçlanmıştı. Damat Ferit'in takınmış olduğu tavır, Osmanlı'nın barış konusunda yürüttüğü politikaların temelsiz argümanlara dayandığı hissi tüm taraflarca anlaşılmış bulunuyordu. Daha çok galiplerin takınabileceği bir tavır üzere taleplerin ileri sürüldüğü Konferans görüşmelerinde, Türk

564 "Murahhaslarımızın Avdeti", *İkdam*, 6 Temmuz 1919, No: 8047.
565 "Heyet-i Murahhasımız Dün Geldi", *Tasvir-i Efkâr*, 16 Temmuz 1919, No: 2783.
566 "Sadrazam Paşa Neler Söylüyor", *Tasvir-i Efkâr*, 18 Temmuz 1919, No: 2785.
567 "Murahhaslarımızdan Bir Zatın Beyenatı", *Tasvir-i Efkâr*, 18 Temmuz 1919, No: 2785.
568 "Sulh Konferansına Verilen İkinci Muhtıra", *İkdam*, 23 Temmuz 1919, No: 8064; "Mösyö Klemenso'nun Sadrazam Paşa'ya Cevabi Mektupları", *İkdam*, 27 Temmuz 1919, No: 8068; "Üçüncü Beyanname", *Tasvir-i Efkâr*, 27 Temmuz 1919, No: 2794.

tarafı kibarca Paris'ten gönderilmişti. Görüşmelerin gizliliği sebebiyle sadece sızdırıldığı kadarıyla kamuoyu konu hakkında bilgi sahibi olurken, genel anlamda bu bilgiler büyük oranda yanıltıcı etkilere sahipti. Osmanlı kamuoyu duruma sakin bir tavırla yaklaşırken, doğru bilgiler basın tarafından araklı bir şekilde istihbarat boyutunda paylaşmaktaydı. Bu durumda süreç hakkında kesin bir kanaatin ortaya çıkmasına engel teşkil etmiştir.

2.4. İngilizlerle Gizli Antlaşma İddiası

Osmanlı İmparatorluğu ileri gelenleri, Sulh Konferansı görüşmelerinin uzamasını ve özellikle Paris'ten sonuç alınamadan dönülmesini büyük bir hüsran olarak görmekteydiler. Neredeyse yıl dönümü gelecek olan mütareke sürecinde, barış görüşmelerine dair atılan tek adım Paris'te vuku bulan görüşmelerdi.

Mütarekenin ardından, sarayın politikasının İngilizlerle yakınlık kurmak üzerine olduğu, dönemin kaynaklarında ve beyanatlarında açıkça görülmekteydi. Damat Ferit Paşa'dan önce Tevfik Paşa'nın da bu politikayı benimsediği görülmektedir. Amiral Webb ile 8 Eylül 1919 tarihinde görüşme yapan Damat Ferit Paşa mütareke sürecinin uzamasının zararlarından bahsetmiş, İngilizlerle bir gizli antlaşma yapma niyetini açmıştı. Söz konusu antlaşmanın amacı, Barış Konferansı'nda Osmanlıların karşılaştığı belirsizliği gidermek olarak gösterilmişti. İngiltere, 9 Ağustos 1919'da İran ile bazı lojistik ihtiyaçları için benzer bir antlaşma imzalamış, Damat Ferit Paşa'nın bu antlaşmayı örnek göstermesi üzerine Webb, İran'ın dostça tarafsızlık yürüttüğünü hatırlatarak Osmanlı'nın bu düşüncesinden vazgeçmesini önermişti[569].

Antlaşma ile ilgili Salahi Sonyel tarafından kaleme alınan makalede, Damat Ferit Paşa'nın, 3 Nisan 1919 tarihinde, o dönem için İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a vekâlet eden Amiral Webb ile görüşerek neticesini padişah ile paylaştığından bahsetmişti. Amiral Webb Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği raporda Padişah ve Sadrazamın amacının Osmanlı İmparatorluğu'nun Majestelerinin Hükümeti'ne bağlanması olduğunu bildirmişti. Amiral Webb, bu nevi bir başvurunun sadece kendilerine yapıldığından ve diğerlerine yapılmayacağından emindi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan N.D. Peterson 22 Nisan 1919'da durum hakkında yaptığı değerlendirmede; bu girişimi idaresizlik ve yenilginin sonuçlarından kaçmaya çalışan

[569] Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, I, s. 512.

Türklerin, İngilizlere rüşveti olarak değerlendirmişti. Peterson, teklifte bulunanların böyle bir antlaşmanın İtilaf Devletleri arasında soruna yol açacağını da öngördüklerini düşünmekteydi. Ona göre bu durum Müttefiklerin arasını açmak için siyasi bir manevra olabilirdi.

Amiral Calthorpe 29 Mayıs 1919'da Lord Curzon'a gönderdiği kapalı telgrafta Türklerin, Padişahından en son köylüsüne kadar, eğer bir Manda kabul edecekse İngiltere'yi seçeceğine dair fikrini paylaşmaktaydı. 5 Haziran tarihinde ise Amiral Calthorpe yine Curzon'a gönderdiği kapalı telde, Fransızların, Türklerden iltimas kazanmak üzere yaptığı girişimlerin netice vermeyeceği ve Damat Ferit'in bu yönde meyilli olmayacağını belirtmekteydi. Calthorpe devamla, Sadrazamın Müslümanları yönetecek tek gücün İngiltere olduğuna inandığını ve bu sağlanamazsa ancak Amerika güdümünü kabul edebilecek görüşte olduğunu açıklamaktaydı. Ona göre bu durumdan haberdar olan Fransızların böyle bir işe girişmeyeceği de öngörülmekteydi[570].

26 Ağustos 1919 tarihinde ise bu sefer Amerikan Yüksek Komiserliği, Türklerin İngilizlerle İran'ınkine benzer bir antlaşma çabası içinde olduğunu Dışişleri Bakanlığı'na bildirmekteydi. Nihayet 8 Eylül tarihi geldiğinde Amiral Richard Webb, Damat Ferit Paşa ile gerçekleştirdiği mezkûr temasından bahsetmişti[571]. Osmanlı Hükümeti'nin mütarekenin getirdiği büyük güçlüklerden sızlanarak süreci kısaltmanın tek yolunun İngilizlerle gizli antlaşma yapmakta gördüğünü ileten Webb, kendisine İtilaf'ın diğer üyelerinden ayrı bir karar almayacakları yönünde cevap verildiğini aktarmaktaydı. Amiral Webb görüşmede Damat Ferit Paşa'ya Majesteleri Hükümeti'nin Türk Hükümeti ile bir antlaşma imzalaması durumunda Müttefiklerin bunu nasıl karşılayacağını sormuştu. Sadrazam buna karşılık, Bab-ı Âli'nin klasik siyaseti olduğu öngörülen büyük devletlerle ayrı ayrı görüşerek plan kurma politikasını uygulamadığını, Türkiye'yi savaşarak ele geçiren ve burada en büyük çıkarları olan devletin Birleşik Krallık olduğunu anlatarak Lloyd George'un 18 Ağustos'ta, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmaya dikkat çekmişti. Konuşmadaki Türk sorununun bir an önce halledilmesinin İngiliz çıkarları açısından önemli olduğunu hatırlatan Damat Ferit Paşa, Türk çıkarlarının da Büyük Britanya'dan başka bir güce dayanmadığı şeklinde

[570] Salahi R. Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması" , *Belleten*, XXXIV/135, Türk Tarih Kurumu, (1970), s. 437-444.
[571] Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, I, s. 512.

yorumlamıştı. Damat Ferit Paşa 30 Mart 1919 tarihli önerilerine ve bu önerilerin bağlaşıklar tarafından duyulmadığına vurgu yapınca Webb, bunların kabul edilmediğini hatırlatmak durumunda kalmıştı[572].

Söz konusu girişim sürerken Anadolu Hareketi, Sivas Kongresi'ne hazırlanmaktaydı. Bu sırada milliyetçilerin, ABD'yi yanlarına alma ihtimali de öngörülmüştü. Ancak 10 Eylül 1919'dan iki gün sonra sarayın, İngilizler ve yerel işbirlikçilerle yaptığı planı bozulunca Amiral Webb'in, karşı çıktığı bu antlaşmayı imzaladığı iddia edilmektedir. Mezkûr antlaşmanın birinci maddesi, Türkiye'nin "tamamiyet ve istiklalini" öngörüyordu. İkinci maddeye göre; İstanbul, hilafet ve saltanat merkezi olacak, Boğazlar İngiltere'nin denetimi altında bulunacaktı. Üçüncü madde Türkiye'nin bağımsız bir Kürdistan'a itiraz etmemesini hükme bağlamaktaydı. Dördüncü madde ile Türkiye, gerektiği halde İngiltere'nin Suriye ve El-Cezire'de egemenliğine yardım edecekti. İngiliz sömürgelerinde Hilafet gücünü İngiltere'den yana kullanacaktı. Beşinci maddede ise ulusal akımları önlemek ve yarı meşruti sistemi korumak adına İngiltere'nin bir zabıta kuvveti tahsis etmesi hakkındaydı. Altıncı madde; Türkiye'nin Kıbrıs ve Mısır üzerindeki tüm haklarından vazgeçmesini öngörüyordu. Yedinci madde; antlaşmanın gizliği üzerineydi. Buna göre İngiliz Hükümeti, Barış Konferansı'nda Osmanlı delegasyonunu destekleyecekti. Sekizinci madde ise dördüncü maddenin genişletilip genelleştirilmesi için Padişah ile İngiliz Hükümeti arasında bir özel antlaşma yapılmasını öngörüyordu. İddiaya göre antlaşma Damat Ferit Paşa ile M. S. Francer, H. Morland, G. Churchill ya da J. W. Strauss, Polack ve N. Churchill arasında yapılmış, Padişah tarafından onaylanmıştı[573].

23 Ocak 1920'de ise Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Lord Derby Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a çok ivedi kodu ile gönderdiği telgrafta anlattığına göre The Times Gazetesi muhabiri olan Adam adlı birisinin kendisini bu konu hakkında ziyaret etmişti. Kendisine Eylül 1919'da İstanbul'da J. W. Strauss, Polack, N. Churchill isimli yetkili İngiliz ajanları tarafından imzalanmış bir belge gördüğünü ve bunun her an Fransız basınında yayınlanması ihtimalinden bahsetmişti. Bu durumda söz konusu ajanlar hakkında hükümetin bilgisi olmadığına dair açıklama yayınlayabilmek adına izin

[572] Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması", s. 437-444.
[573] Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, I, s. 513-514.

istemişti. Lord Curzon bu bilgiye cevaben Lord Derby'e söz konusu belgenin asılsız olduğuna inandığını bildirerek derhal yalanlanması için yetki vermişti. Ayrıca Curzon, İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe bu belge hakkında bilgilerine başvurmuştu.

Dışişlerinde 24 Ocak 1920 tarihinde belgenin yorumlanmasıyla W.S. Edmonds, Polack ve Churchill isimlerinin Levanten kimselerin adı olduğundan bahsedilmekteydi. Bu iki şahsın gizli teşkilat veya İngiliz Askeri İstihbarat Servisi'nde görevli değildi. Kendilerine İngiliz temsilcileri olarak yetki verilmediği de ayrıca belirtilmiştir. Dışişlerinin belalı olarak nitelediği bu antlaşmanın uydurma olduğu iddia edilmiştir. Amiral Webb ise 28 Ocak 1920'de Curzon'a gönderdiği telgrafta antlaşmanın uydurma olduğunu ve şüphesiz propaganda malzemesi olarak kullanılmaya çalışıldığını bildirmiştir. Söz konusu metnin güya üç kişi tarafından imzalandığı bildirilirken imzası olan üç kişiden ikisinin Churchill ve Morlan olduğu ilave ediliyordu.

W.S. Edmonds 30 Ocak 1920'de bu belgeyi, Türklerin, İngilizlerle Fransızlar arasını açmaya çalışan bir metin olarak tanımlamaktaydı. Aynı dönemde Amerika'nın Londra'daki büyükelçisi, gizli antlaşma söylentisi hakkında izahat istemişti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Lord Grey, 24 Ocak günü ABD Büyükelçisi'ne gönderdiği mektupta, söylentilerde tek bir doğru kelime olmadığını açıklamıştı. Ek olarak da bu söylentiyi yayanların doğuda karışıklık çıkarmak isteyen kimseler olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştı. 29 Mart 1920'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndaki yetkililerden D. G. Osborne, belgeye koyduğu nota ile dışişlerinden Sir John Tilley'in dikkatini çekmişti. Türk-İngiliz gizli antlaşması hayaletinin diriltilmesi ile İngilizlere karşı propaganda yapıldığı iddia edilirken, New York Times Gazetesi'nin bir adamının Mr. Harris ile görüştüğünü ve bu konuda Paris'te bir resmi yalanlama yayınlandığını hatırlatmıştı. Lord Grey, Amerika'da namına verilen değere atfen kendisinin ABD Büyükelçisi Davis'e yazdığı mektubun da yayınlanması gündeme gelmişti. Belgenin İstanbul'daki yolculuğu ise 3 Şubat 1920'de Lord Curzon'a gelen İstanbul kaynaklı bir yazıda mevcuttu. Saray çevrelerinden bildirildiğine göre antlaşma 12 Eylül 1919 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ni temsilen Damat Ferit Paşa ile İngiltere Hükümeti adına M.S. Francer, H. Morlan ve G. Churchill tarafından imzalanmıştı. Amiral Robeck özünü bildirdiği antlaşmanın suretini yabancı bir hükümetin gazetecisinden almak için 300 Türk lirası teklif ettiğini bildirmekteydi. Bu antlaşma Damat Ferit'i iktidardan indirmek

isteyenlerin ona karşı kurguladıkları kampanya için kaleme alınmış olması da muhtemel görülmekteydi.

Paris'te İngiliz elçisine vekâlet eden George Graham Fransız L'eclair Gazetesi'nde M. Georges Bonnamour tarafından yayınlanan "*Türkiye Konusunda İngiltere'nin Üç Tutumu"* başlıklı bir yazının kupürünü Curzon'a göndermişti. Bu gönderisinde, Lord Derby'nin 23 Ocak 1920 tarihli telgrafında temas ettiği belgenin metni aynen verilmiştir. Yazar bu belgenin varlığından Fransız Hükümeti'nin bilgisi olduğunu ve Fransa ile İngiltere'nin arasını açmak amacıyla yayınlanmış olmakla beraber, bunu yine de gün ışığına çıkarmanın kendine düşen bir görev olduğunu belirtmiştir.

George Graham ayrıca şunları ekliyordu: *"24 Ocak tarih ve 118 sayılı telinizdeki direktif gereğince, söz konusu belgenin tamamen uydurma olduğuna dair bir açıklama yayınlanmasını Havas Ajansından rica ettim."* Bu belgeyi 12 Şubat'ta yorumlayan İngiliz Dışişlerinden, E. Phipps Eclair adlı yayının savaştan önce Almanlar tarafından finanse edildiğini ve şu anda da Türkiye tarafından finanse edilme ihtimali olduğunu vurguluyordu. Tekraren bir yalanlama yazısının yayınlanması gerektiği de burada söylenmekteydi. Ancak haber bu şekilde yok olmamış, 24 Nisan 1920'de İtalya'da yeniden dirilmişti. 25 Nisan günü Roma'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George Buchanan tarafından Curzon'a bildirildiğine göre, İngilizler'in aleyhinde yazan ve emperyalist İtalyan amaçlarını savunan, İdea Nazionale Gazetesi, 24 Nisan nüshasında bu antlaşmadan bahsediyordu.

1919'un Aralık ayında, Padişah Vahdettin'in İngilizlerle aracısız olarak yaptığı bir antlaşmadan bahsettiğini aktaran gazete, İtalyan, Yunan ve gereği halinde Fransızların dahi Türk topraklarından gönderileceğinden bahsediyordu. Gazete, Damat Ferit ile imzalandığı iddia edilen antlaşmanın koşullarını da vermiş ve haberi gerçek olarak tanımlamıştı. İngiliz Dışişleri Roma büyükelçisine haberin yalan olduğunu bildirse de Dışişlerinden Max Muller sürekli ortaya çıkan bu haber için 4 Mayıs 1920'de *"Ne kadar gülünç olursa olsun, bu çılgın belgenin tesirsiz bırakılması güç"* yorumunu yapıyordu. Salahi Sonyel böyle bir belgenin hiç imzalanmamış olma ihtimalinden bahsederek tamamladığı makalesinde meseleye iki yorum getirerek yaklaşıyordu. Belge

ya Fransızlar tarafından uydurulmuştu ya da Damat Ferit çift taraflı çalışan (İngiliz-Fransız) ajanlar tarafından aldatılarak söz konusu antlaşma imzalatılmıştı[574].

Antlaşma, dönemin İngiliz siyasetine uyumluluğu iddiasında olan Feridun Kandemir, Rahmi Apak, Kemal Karpat ve Ali Fuat Cebesoy söz konusu antlaşmanın varlığına inanırken, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan "Tarih" adlı eserde bunun varlığından bahsedilmekteydi. Ancak Atatürk bu antlaşmanın gerçekçiliğinden şüpheliydi. 12 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye Başkanı unvanı ile XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'e Sivas'tan gönderdiği kapalı telgrafta Damat Ferit ile İngiliz murahhaslar arasında 12 Eylül 1919 tarihinde imzalanan antlaşma suretinin ele geçirilmesine çalışıldığından bahsetmekteydi. Celal Bayar da bu antlaşmayı rivayet olarak görmekteydi[575]. İmzalandığı iddia edilen Osmanlı-İngiliz Gizli Antlaşması'nın (12 Eylül 1919) metni şu şekildedir:

"İstanbul 12 Eylül 1919

İngiltere Devlet-i Fehimesi namına vaz'-ı imzaya mezun Mr. M. Fresrer ve H.N. Churchill ile Devlet-i Aliye-i Osmaniye namına vaz'-ı imzaya mezun Sadrazam Damat Ferit Paşa beynlerinde âtideki mevad takarrür etmiştir:

1. İngiliz Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde umumi bir manda salahiyetine sahip olması şartı ile tamamiyet ve istiklalini deruhte edecektir.

2. İstanbul, boğazların İngiltere'nin murakabe ve kontrolü altında olması şartı ile makarr-ı hilafet ve saltanat olacaktır.

3. Türkiye müstakil bir Kürdistan teşekkülüne mümanaat etmeyecektir.

4. Bunlara Mukabil, Türk hükümeti, İngiltere'nin Suriye ve El-Cezire'deki hâkimiyetinin, icabında muavenet-i fiiliye ibraz ile teminini ve Hilafete ait manevi kudret ve salahiyetin, İngiltere'nin gerek Suriye ve El-Cezire'de, gerek Müslümanlarla meskûn diğer aksamında istimalini taahhüt eder.

5. Milli cereyanların önüne geçebilmek için Osmanlı hükümetinde tesis edilecek olan nim-meşruti idareye karşı vuku bulacak aksülamelleri teskine, İngiltere, bir kuvve-i zabıta teşkil edecektir.

6. Türkiye, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün hukukundan feragat edecektir.

7. Bu mukavele hususi ve nim-resmi bir mahiyeti haiz olup, İngiltere Hükümeti konferansta Türk murahhaslarının bu babdaki arzularını is'afa meyyal olacak ve bunun kabulünü deruhte edecektir.

---

[574] Sonyel,"İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması", s. 444-449.
[575] Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması", s. 438-439.

8. Sulh şeraitinin takarrüründen sonra, Zat-ı Şahane, dördüncü ve beşinci maddelerdeki hususatı tevsian, İngiltere Hükümeti ile ayrı bir mukavelename teati edecektir.

Bu mukavelenin ahkâmı mahrem tutulacaktır.

Haşiye-İşbu mukavele Dersadet'te nüshateyn olarak tanzim ve tarafeyn-i akideyn beynlerinde teati ve kabul edilmiştir"[576].

Varlığı kanıtlanamayan bu antlaşma Britanya Hükümeti'nin adeta kabusu haline gelmiştir. Böyle bir antlaşmanın dönemin İngiliz siyasetine uygunluğu görüşü ise Haziran'daki Paris görüşmelerine ve Aralık ayındaki Britanya'nın Fransa ile yaptığı Osmanlı barışı müzakerelerinin ruhuna aykırı bir durumda olduğu ortadadır. Ayrıca bu duruma karşı Britanya'nın böyle bir antlaşmaya imza atarak Müttefiklerini kaybetme riskini almaya değer olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Nihayetinde iddia edildiği gibi Damat Ferit Paşa ve Fransızlar tarafından bu antlaşma ortaya atıldıysa amaç hasıl olmuş, Britanya ve Müttefiklerinin ilişkileri neredeyse zedelenme durumuna gelmişti.

[576] Biren, *II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları 2,* s. 277-278.

BÖLÜM 3: OSMANLI BARIŞININ GÖRÜŞÜLMESİ VE İMZALANMASI

1919 sonbaharına geldiğinde Osmanlı İmparatorluğu için barışa dair ufukta beliren herhangi bir durum söz konusu değildi. Müttefiklerin demeçlerine bakıldığında bunun kısa bir zaman zarfında gerçekleşmesinin imkansızlığı görülecektir. Müttefik temsilcileri ara ara bazı konular hakkında demeçler vererek, Osmanlı barışına dair ipuçlarını kamuoyu ile paylaşmaktaydılar. Bu yolla Osmanlı kamuoyu Müttefik görüşlerini tam anlamıyla yansıtmayan bu görüşlerle süreci takip etmekteydi.

Türkiye meselesi sona bırakılmış olsa da barışın imzalanması hem Yakın Doğu hem de İngiltere için büyük öneme sahipti. Lloyd George bu hususa verdiği önemi Avam Kamarası'ndaki konuşmasında *"Türkiye meselesi kadar yüksek bir derecede İngiltere'yi alakadar eder mesele yoktur. İngiltere imparatorluğunun istikbali Türkiye meselesinin tesviyesine bağlıdır"* sözleri ile Britanya için meselenin önemine dikkat çekiyordu[577]. Osmanlı'nın hakim olduğu coğrafya ve halifelik makamı tabii bir şekilde Britanya için önemli idi. George, bu meseleyi Britanya'nın geleceğine etki edecek bir boyutta görmesi, Osmanlı barışının önem sırasına göre imzalanacak olması ile duyulan endişe arasında çelişki olup olmadığı ise ayrı bir tartışma konusudur.

Osmanlı barışına yönelik ilgisini muhafaza eden ABD Başkanı Wilson ise Sulh Konferansı'nın Anadolu meselesini daha fazla tehir edilmemesi gereken konular arasında görmesi gerektiği düşüncesindeydi. Anadolu'dan gelen tetkik heyetlerinin raporları neticesinde Wilson, Sulh Konferansı'nda Trakya meselesiyle başlayarak Anadolu sorunu ile daha fazla meşgul olmaya başlamıştı[578]. Wilson'un Trakya meselesindeki temel endişesi ise Barış Konferansı'nın bu bölgeyi tamamen Yunanistan'a verecek olması fikrinden kaynaklanıyordu. Bu görüşe karşı çıkan Wilson, Batı ve Doğu Trakya ile İstanbul bölgesinde ayrı bir idarenin kurulmasını öngören notasını Konferans Heyeti'ne iletmiştir[579].

Ayrıca Anadolu meselesi hakkında Başkan Wilson'dan geldiği belirtilen bir telgrafta; *"Anadolu'daki kıtal hadiseleri durdurulmazsa Osmanlı'nın Wilson Prensipleri'nden*

[577] "Monitörden İngiltere ve Türkiye -1-", *İkdam*, 10 Eylül 1919, No: 8110.
[578] "Sulh Konferansında Türkiye Meselesi", *Tasvir-i Efkâr*, 10 Eylül 1919, No: 2836.
[579] BOA, HR. SYS., 2462/63, Tarih: 10 Eylül 1919.

istifade hakkının kalmayacağı" bildirilmekteydi. Wilson bu telgrafında Anadolu'daki hareketlenmelerin engellenmesini istemişti. Sadrazam ve Hariciye Nazırı görevlerini üstlenmiş olan Damat Ferit Paşa telgrafta Anadolu'daki hareketlenmeler hakkında *"...durumun İzmir işgali sebebi ile..."* oluştuğu cevabını vermişti. Ferit Paşa bu durumun önlenebilmesi adına Osmanlı'nın mütareke gereği yeteri sayıda kuvvetinin olmadığı ve bunun sağlanabilmesi için askeri kuvvetler ile jandarma gücünün arttırılmasına Müttefiklerin onay vermesi gerekliliğini vurgulamaktaydı. Aynı zamanda Ferit Paşa, Aydın Vilayeti'ne bir an önce zahire gönderilmesini, milli heyecan ve galeyanın yatıştırılması için hükümetin acil olarak Konferans'a davet edilmesini talep etmişti[580]. Nota içerisinde Osmanlı Hükümeti'ne yöneltilen suçlamalar rededilirken, problemlerin temelinde asayişsizliğin etkili olduğu savunulmaktaydı. Dolayısıyla bu süreçte ABD'nin beklentileri ancak kuvvet sayısının arttırılması ile sağlanabilirdi. Açıkca Osmanlı cevabı satır aralarında sorunu Mütereke Antlaşması koşullarına bağlıyordu. Ayrıca Hükümet, İzmit işgalinin ortaya çıkardığı olumsuzluklara da dikkat çekmekteydi.

Wilson'un mezkûr notası Sulh Konferansı'nda bir sorun haline gelmişti. Tasvir-i Efkâr'ın istihbaratına göre, konferansa başkanlık yapan Clemenceau, Wilson'a konferansı aşarak Osmanlı ile doğrudan temasa geçmesinin doğru olmadığını ve bu hamlesini geri çekeceğini ümit ettiğini bildirmişti. Wilson ise Clemenceau'ya cevaben Amerika'nın bütün dünyaya hitaben ilan ettiği hususları takip etmeyi namus borcu saydığını, bundan dolayı Osmanlı hakkındaki 12. maddenin konferansta savunulabilmesi için bu müracaata cevap vermeye mecbur kaldığını bildirmişti[581]. Söz konusu nota teatisi ile ilgili olarak bir husus da Kafkasya'da yaşananlar ile alakalı idi. Burada yaşanan olaylarla alakalı Osmanlı Hükümeti sorumlu tutulmaktaydı. Osmanlı Hükümeti ise Kafkasya'da yaşanan hadiselerden kendilerinin mesul olmadığı iddiasındaydı[582].

---

[580] Tasvir-i Efkâr ilgili telgrafı irdelerken, öncelikle ismini kullanmadıkları bir gazeteye atıf ile mezkûr yayının aktardığı telgraf metnine göre; Wilson'un gönderdiği metinde *"kıtal"* kelimesinin bulunmadığını, ilgili telgrafın bu mahiyetten uzak, daha nazik bir üslupla yazıldığı da eklenmişti. "Amerika Reis-i Cumhuru Mistır Wilson'un Telgrafına Hükümet-i Osmaniye'nin Cevabı", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Eylül 1919, No: 2837.

[581] "Wilson'un Babıâli'ye Notası Hakkında", *Tasvir-i Efkâr*, 14 Eylül 1919, No: 2840.

[582] "Amerika ve Mukadderatımız Mösyö Wilson'un Notası", *Tasvir-i Efkâr,* 17 Eylül 1919, No: 2843.

Anadolu Hareketi'nin gündeme geldiği bugünlerde matbuatta da konuya dair ilgi ziyadesiyle artmıştı. Osmanlı Hükümeti ve Padişah nezdinde basına verilen demeçler kamuoyu ile paylaşılırken, devlet merkezinin meseleye yaklaşım ve çözüm noktası hususunda tek bir sesliliğin olduğunu söylemek güçtür.

Sadrazam Damat Ferit Paşa Ajans Havas'a verdiği beyanatta, Anadolu'da yükselen hareketi Amerika Başkanı'na verdiği cevap ile çelişen, küçümseyici bir yaklaşımla ele almaktaydı. Ona göre bu tarz hareketler normaldi. Mütareke imzalanmasının ardından Almanya ve Avusturya'da bile bu tarz hareketler zuhur etmişti. Bilakis Osmanlı halkının Wilson Prensipleri'ne olan inancı sebebiyle sakin kaldığını söylemiş, Fransa'nın Avrupa'da Alman milliyetine riayet etmesini örnek göstererek aynı anlayışı Türkler için de göstereceklerine güvendiğini açıklamıştı. Buna ek olarak Anadolu hareketi vatanperverlerin İzmir'in işgalinden doğan üzüntüsüne bağlayan Ferit Paşa, "yağmacıların" vatanperverlik duygularına zarar verdiğini iddia etmişti. Ancak Damat Ferit Paşa, Osmanlı Hükümeti'nin yavaş yavaş düzeni sağladığından, isyana sebep olanların cezalandırılacağından, Harbiye Nezareti'nin faaliyetleri ile "isyan ateşinin" sönmeye yüz tuttuğundan bahsetmişti. Beyanatının sonunda acilen mütareke için Paris'e davet edilmeyi beklediğini yineleyen Damat Ferit Paşa, bu defa Meclis-i Ali'yi kendisine inandıracağını da eklemişti[583]. Bu görüşleri ile ortada önemsenecek kadar büyük bir mesele olmadığına dikkat çeken Ferit Paşa'nın, bu sefer yapılacak konferansa kendisini inandıracağına dair sözü bir önceki Paris seyahatinin başarısızlığına dair bir itiraf mahiyetindeydi.

Anadolu'da yaşanan hadisatın Damat Ferit Paşa'nın gördüğü kadar önemsiz bir mesele olmadığı Padişah'ın 21 Eylül 1919'da basında görülen beyannamesinden anlaşılmaktaydı. 20 Eylül 335 tarih ve Mehmet Vahdettin imzalı beyanname-i hümayun başlangıç itibariyle Sadrazamın da belirttiği gibi İzmir hadisesinin yarattığı hissiyatı işaret etmişti. Anadolu'daki hareketin Hükümeti'n müşkülatını arttırdığı yönünde değerlendirmede bulunan Padişah, Anadolu hareketini merkeze muhalif bir oluşum olarak değerlendirmişti. Ona göre; ahaliyi Hükümet'e muhalif göstermeye çalışan bir hareket olarak nitelenen Milli Mücadele'den halkın uzak durması arzu edilmekteydi. Vatandaşlara sükûnet ile hükümetin faaliyetlerini beklemeyi tavsiye ederek kamuoyunu

[583] "Sadrazam Paşa'nın Ajans Havas Muhabirine Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr*, 13 Eylül 1919, No: 2839.

itidale davet etmişti. Ayrıca son dönemde kamuoyuna yansıyan Kafkasya'daki olumsuz gelişmeler hakkındaki suçlamalar reddedilmekteydi[584].

Sultan Mehmet Vahdettin'in beyannamesi İstanbul'da Askeri Nigehban Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından olumlu karşılanmış, bu hususu destekleyen nitelikte muhtıralar kamuoyu ile paylaşılmıştır. Her iki muhtıranın da ortak noktası Anadolu'da yürütülen hareketin bir İttihat ve Terakki oyunu olduğu, vatandaşların bu gibi hareketlere artık inanmaması gerektiği vurgulanmıştır[585]. Bu hareketlerin isyan olarak ifade edildiği bu muhtıralar, Anadolu hareketi karşısında bir kamuoyu oluşturmaya hizmet etmekten başka, Müttefiklere de mesele hakkında Osmanlı merkezinin yaklaşımını göstermekteydi.

Tasvir-i Efkâr'ın 30 Ekim'de Londra'dan aktardığı bir bilgi ortada görünmeyen Osmanlı barışı için Britanya açısından önemli bir bakış açısını dile getirmekteydi. İngiliz Hazine ve Maliye Bakanı'nın Büyük Britanya'nın iktisadi durumu hakkında yaptığı konuşmada, Türkiye ile henüz sulh olunmamasına dair kısımda; *"Türkiye sulhunun henüz akdedilmemiş olması ve Şark mesailinin âdem-i tesviyesi İngiltere üzerine gerek nakden ve gerekse insan itibarı ile mühim bir hamule teşkil etmektedir. Bu cihetten pek müteessif isek de bundan dolayı biz mesul ve muhatap değiliz. Türkiye sulhunun bir an evvel akdi bizim yed-i iktidarımızda olmadığı gibi bu babda teşvikatta bulunmakta bize ait bir keyfiyet değildir. Zira bu, beynelmilel bir meseledir ve neticesinin Amerika'nın bu babda ittihaz edeceği karara menut olduğu cümlenin malumudur. Biz Hükümet-i Müttehide'nin bu meselelerin icap ettireceği hamuleye iştirak edip etmeyeceğini bilmek için Amerika'nın cevabına intizar eyliyoruz. Aynı zamanda Hükümet-ı Müttehide'nin Cemiyet-i Akvam'a bilfiil iştirak etmek emelinde olup olmadığı hakkında da Amerika'nın cevabını bekliyoruz"*, ifadelerini kullanmıştır[586]. Bu görüşle Maliye Bakanı Osmanlı barışının gecikmesinde Britanya'ya mal olan ekonomik külfetten dolayı şikâyetlerini dile getirmekteydi. Kendisine göre sulhun gecikmesi ise Amerika'nın Osmanlı hakkındaki kararına bağlanmaktaydı.

Kasım ayı içerisinde Londra'da toplanan Müttefiklerin üç günlük görüşmeden sonra yayınlamış olduğu bildiriye Osmanlı hakkında yüzeysel bir açıklama eklenmiştir.

[584] "Anadolu Ahvali Hakkındaki Beyanname- i Hümayun", *Tasvir-i Efkâr*, 21 Eylül 1919, No: 2847.
[585] "Beyanname- i Hümayun Münasebetiyle Verilen Muhtıralar", *İkdam*, 23 Eylül 1919, No: 8123.
[586] "Türkiye Sulhunun Esbab-ı Tehiri", *İkdam*, 1 Teşrinisani 1919, No: 8162.

Konferans'a dair, başta Osmanlı barışı olmak üzere muallâkta bulunan meseleler hakkında görüşmelerin yapıldığı, yakın zamanda bu konulara dair adımların atılacağı bildirilmekteydi[587].

Müttefikler Britanya ve Fransa hükümetleri adına Lloyd George ve Clemenceau ABD'nin Versailles Antlaşması'ndaki olumsuz durumundan kaynaklı olarak Avrupa Meseleleri ve genel durumu değerlendirmek adına Londra'da bir araya gelmişlerdi[588]. Bu görüşmelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun da paylaşımı hakkında konuşmalar yapılmıştı. 11 Aralık 1919'da Lloyd George ve Clemenceau arasında yapılan bu antlaşmalara yönelik görüşmeler, daha çok Fransız Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Philippe Berthelot ve Lord Curzon arasında cereyan etmişti. Curzon uzun süredir, Osmanlı ile barışın yapılmasındaki ısrarcı tutumunu birçok yerde dile getirdiği gibi burada da ifade etmekteydi[589].

Clemenceau bu görüşmelerde şaşırtıcı bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Arap toprakları hariç Manda Sistemi'nden vazgeçilmesi hususunda Lloyd George'un kendisine katılıp katılmayacağını sormuştu[590]. Britanya adına şaşırtıcı olan bu sorunun arka planında, Anadolu topraklarında başlayan Kuva-yı Milliye'nin Suriye topraklarında da tesirine dair gelişmeler Fransızları son derece endişelendirmişti. İstanbul Hükümeti'nin İngilizler lehine eğilimleri olduğunun farkına varan Fransızlar, Lübnan ve Ermenistan Yüksek Komiseri François Georges Picot vasıtasıyla Anadolu hareketi liderleri ile temas kurulmasını istenmişti[591].

Bunun üzerine Picot, eskiden tanıdığı Bekir Sami Bey üzerinden Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için temas kurma girişimlerinde bulunmuştu. Suriye'deki görevini devrederek Fransa'ya geçiş güzergâhını Sivas üzerine çeviren Picot 6-7 Aralık tarihinde Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye ile görüşmüş, Osmanlı için değişim gösteren Fransız politikası hakkında bilgiler vermişti. Picot'un üzerinde durmuş olduğu nokta; Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmaması yönünde yeni politikalarını Sulh Konferansı'na sunmak için Fransızların hazır olduğuydu. Buna mukabil Mustafa

[587] "Londra Konferansına Dair Tebliğ-i Resmi", *İkdam*, 16 Kânunuevvel 1919, No: 8206.
[588] PRO. CAB., 23/35, 11 December 1919.
[589] Lord Curzon'dan Ortadoğu hakkında ve Osmanlı barışı için uyarı niteliğinde ki muhtırası için bkz. PRO. CAB., 27/77, 25 March 1919.
[590] A. E. Montgomery, "The Making of the Treaty of Sevres", *The Historical Journal*, XV/4, University of Birmingham, London (1972), s. 776.
[591] Helmreich, *Sevr Entrikaları,* s. 141-142.

Kemal'in Kilikya hakkındaki fikirlerini öğrenmek isteyen Picot, bu konuda Fransızlar aleyhinde yanıt alması üzerine bölgedeki askerlerinin çekilebileceğini söylemişti. Uzlaşmacı bir yaklaşım içerisinde Heyet-i Temsiliye ile temas kuran Picot, Fransız alanlarına yönelik propagandaların ve desteklerin kesilmesinin karşılıklı olarak iyi ilişkilerin geliştirilmesi hususunda önem arz ettiğini belirtmişti. Hatta ilgili kanallarla iletişime geçerek, gerekli adımların atılması noktasında taleplerini kendi Hükümeti'ne iletmişti[592]. Görüldüğü gibi Fransızlar Anadolu'daki durumu yerinde analiz ederek, olası sıkıntılar hakkında erken ve münferit adımlar atmışlardı. Bu sebeple Fransa'nın değişim gösteren politikası Britanya ve Fransa arasındaki Osmanlı barışı görüşmelerine etki etmişti.

Berthelot Osmanlı barışı için müstakbel sulhun 25 maddelik ilk taslağını hazırlamıştı. Söz konusu taslak Lord Curzon ve Berthelot arasında 21 Aralık'taki toplantılarında görüşülmüştü. Bu taslakta en önemli hususlardan birisi Bab-ı Âli'nin İstanbul'dan çıkarılıp çıkarılmayacağı meselesi idi. Görüşmelerde Osmanlı'nın başkentinin neresi olacağı tartışılırken, Berthelot Konya'yı, Curzon ise Bursa'yı yeni başkent olarak önermekteydi[593]. Tartışmalarda dikkati çeken önemli husus henüz her iki tarafında Osmanlı'nın İstanbul'dan çıkarılmasını istemesiydi. Ancak alternatif başkentin Anadolu'da seçilmesinden, Osmanlı'nın yarımadada devlet hayatını sürmesine izin verilmesi noktasında da uzlaşıldığı anlaşılmaktadır.

Berthelot-Curzon görüşmelerinde ana gündem maddelerinden bir tanesi de Irak ve Suriye bölgelerinin kuzeyinde bulunan Kürtleri ilgilendirmekteydi. Henüz bölgenin kaderinin ne olacağına dair bir ortak görüş olmadığı ancak Britanya'nın kesinlikle Fransızları Irak'ın kuzeyine yaklaştırmayacakları görülmekteydi. Buna dair bir Fransız yaklaşımı kesinlikle reddedilecekti. Fransa, Suriye coğrafyasındaki Kürtlerin buradaki devletin mandası altında aşiret federasyonu halinde örgütlenme kurmalarını sağlayacaktı. Ancak Ermeni meselesinin çözümüne bağlanan Kürt Devleti hakkında neler olabileceği daha sonraki görüşmelere bırakılması kararlaştırılmıştır[594].

---

[592] Cemal Güven, *Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşanın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri(Mondros'tan Mudanya'ya Kadar)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya (2005), s. 96-109.
[593] Montgomery, "The Making of the Treaty of Sevres", s. 777-778.
[594] Ulusan, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", s. 238.

Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın Le Journal muhabiri ile gerçekleştirdiği mülakat 24 Aralık 1919 tarihli İkdam Gazetesi'nde yayınlanmıştı. Sadrazam Paşa kendisine sorulan İtilaf Devletleri'nin Hükümeti'n telgrafına cevap verip vermediğine dair soruya henüz yazılı bir cevap alınmadığı şeklinde yanıt vermişti[595]. Hükümetin başvurusuna cevap ise Aralık ayının son günlerinde, Türkiye sulhunun tetkikine başlandığı, kararların yakında tebliğ edileceği bildirilmişti[596].

Sulh Konferansı hakkında resmi bir tebliğ İkdam Gazetesi'nin 28 Aralık tarihli nüshasında yerini bulmuştu. Buna göre on beş gün çalışması planlanan Sulh Konferansı Paris'te toplanacak, Türkiye meselesini görüşecekti. Bunun için Lloyd George beraberinde Balfour ile birlikte Paris'e gidecekti. İngiltere'nin murahhas heyeti ise tam olarak Lloyd George, Balfour ve Lord Curzon'dan müteşekkildi[597]. Böylelikle ilk olarak Osmanlı barışının bir konferans nezdinde somut şekilde görüşüleceği kamuoyuna duyurulmuştu.

Şura-yı Devlet Reisi Abdurrahman Şeref Bey sulh hakkında beyanatta bulunmuştu. Sulh Konferansı davetinin gelmemiş ve heyetinin belirlenmemiş olmasına karşılık asıl işi yapacak diyerek nitelediği müşavirlerin Nafia, Maliye, Harbiye, Ticaret, Ziraat ve Bahriye nezaretlerinden alınanlarla birlikte tamamlandığını açıklamıştı. Kabinenin uyum içinde olduğunu ve Meclis-i Mebusan'ın içtimaına kadar herhangi bir istifa fikrinde bulunmayacaklarını da eklemişti. Abdurrahman Şeref Bey Meclis-i Mebusan toplantısı için de Anadolu'nun bazı yerlerinde seçimlerin tamamlandığını, İstanbul'da neler olduğu hakkında bilgisi olmadığını, Aralık ayı sonuna kadar meclisin toplanmasını ümit ettiğini söylemiştir[598].

Asosyand Press muhabiri Mösyö Hayet'in sorularına Padişah Mehmet Vahdettin tarafından verilen cevaplar Beyanat-ı Padişahî olarak Tasvir-i Efkâr'ın 11 Aralık nüshasında neşredilmişti:

"…1- Sulhun tehir-i ini'kadı memleketin ahval-i siyasiye ve iktisadiyesine elbette muharebeden ziyade su-i tesir etmektedir. Binaenaleyh bir an evvel akdolunması şiddetle arzu olunur.

[595] "Sadrazam Paşanın Beyanatı–Hükümetin Nokta-i Nazarı", *İkdam,* 24 Kânunuevvel 1919, No: 8213.
[596] "Müracaatımıza Varit Olan Bir Cevap", *İkdam,* 30 Kânunuevvel 1919, No: 8219.
[597] "Türkiye'nin Sulhu ve Daveti Meselesi", *İkdam,* 28 Kânunuevvel 1919, No: 8217.
[598] "Sulh Meselesi, Kabinenin Vaziyeti, Evkaf Müdüriyeti, Meclisin İçtimaı" *Tasvir-i Efkâr*, 10 Kânunuevvel 1919, No: 2927.

"2- Avrupa devletlerinin de alakadar oldukları sükûn ve asayişin şarkta tesis ve idamesi, Devlet-i Osmaniye'nin istiklal-i tamamını temin iden bir sulh akdine mütevakkıftır. Ahval-i şarkiyeye hakkıyla vakıf olanlar bunu tasdikte tereddüt itmezler. Ancak bu şart dairesinde akdolunacak bir sulhtan âlem-i İslam memnun ve mütemmim olabilir.

"3- Amerika Meclis-i Ayanı'nın Devlet-i Osmanîye hakkında ittihaz edeceği karar ve hatt-ı hareketin adilane olacağına mu'tekadım. Çünkü Mösyö (Wilson) tarafından ilan edilip düvel-i muhtelife caniplerinden dahi kabul olunmuş olan esasata riayet edilmesi bir haysiyet-i milliye meselesi olduğundan lehimizde olan bir prensibin hakkımızda tatbik olunmamasını Amerikalıların ciddiyet ve medeniyetleri kabul edemez ümidindeyim. Bu esasat hilafında olarak hakkımızda bir karar-ı istisnai ittihazı, itidal ve sükûn ile muhakeme-i ahval idenler nezdinde, bitarafane tetkikat ve tahkikatda bulunanlar indinde zahir ve sabit olduğu üzere bir su-i idare kurbanı olmuş ve merkuz tıyneti olan fazail-i ahlakiye cihetiyle her suretle teveccüh ve itimada müstehak bulunmuş olan milyonlarca Türkleri pek büyük bir mağduriyete maruz bırakmak demek olacaktır ki vicdani ve şaibe-i garezden azade olan hiçbir Amerikalının buna razı olmayacağına eminim.

"4- Son meselelerinin halli ezmece-i ahali-i mahalliye ve mukteziyat-ı asriyeye tevfikan ıslah-ı idare ve teşkilat-ı cedide yolunda sarf edeceğimiz mesaiye ve düvel-i muazzama tarafından da hak ve adl dairesinde ibraz olunacak müzaherete mütevakkıftır. Memlekette umran ve terakki, vesait-i medeniyenin kabulü ve maarifin cihan şümul bir surette neşr ve tamimi ile hâsıl olacağına kanaatim ber-kemaldir. Medeniyetin telkin ettiği her türlü vesail ve vesaite tevessül ile Devlet-i Osmanîye'nin az zaman zarfında şarkta bir anasır-ı selim ve terakki olması ahz-ı amaldendir ve bu neticeye vusule azmim lâyetegayyer, sebatım katidir…"[599]. Bu beyanatta Padişah Osmanlı sulhunun biran önce yapılmasının İslam âlemi için büyük önem arz ettiğini belirtirken, Amerika Başkanı'nın ilan ettiği umdeler çerçevesinde bir barışın tesis edilmesini ummaktaydı. Böyle bir noktadan sulhun tesis edilmemesi ya da edilmeyecek olmasının Amerika kamuoyunun kabul etmeyeceği bir mesele olduğu gibi bu durum milyonlarca Türkü ve İslamı zor durumda bırakacaktı. Padişah sulh meselesinin tamamlanması ile Osmanlı'nın modernleşme yolunda adımlar atacağı ve aşamada Müttefiklerin desteğini

[599] "Beyanat-ı Padişahî", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Kânunuevvel 1919, No: 2928.

ve yol göstericiliğini kabul edebileceklerini dile getirmiştir. Bu sayede Osmanlı doğuda az zamanda modern ve gelişmiş bir devlet halini alacağına olan inancını da belirtmiştir.

Kısa süre sonra Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa sulh hazırlıkları ile ilgili beyanat vermişti. Hükümetin kabul edilebilir şartları belirleyip belirlemediğine dair bir soruya; *"…Tevfik Paşa'nın riyasetinde bulunan sulh hazırlıkları komisyonu Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'a kabul ettirilen şerait-i sulhiyeyi detaylı ve dikkatli bir surette tetkik etti. Bu şartlardan yola çıkarak Türkiye'ye tatbik edilebilecek noktaları tayin ederek, böylelikle memleketin menfaatlerinin müdafaası kanıtlanabilir surette tespit edilmiştir. Binaenaleyh hükümet, sulh müzakereleri esnasında bu komisyonun netice-i mesai ve mukarreratını rehber kabul edecektir…"* şeklinde bir cevap vererek Osmanlı barışı için izlenecek yolun kanıtlanabilir argümanlar ışığında tespit edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca sulh heyetinin tespit edilip edilmediğine dair soruya da bunun öncelikle Konferans davetinin gelmesine bağlı olduğunu belirterek, konferansa dâhil olma girişimlerinin Müttefikler tarafından dikkate alınacağı ve yakın zamanda karşılık bulacağını belirtmişti[600]. Ancak bu iyi niyet beklentilerinin aksine Lloyd George fırsatını bulduğu her vakit Osmanlı barışı hakkında olumsuz bir tavır takınmakta, kötü işlerin tüm sorumlusu olarak Türkleri görmeye devam etmekteydi.

George, Rumca yayımlanan bir gazeteye Türkiye ile sulh hakkında vermiş olduğu beyanatında; *"…İngiltere'nin Mondros'ta İtilaf Devletleri vekili sıfatıyla Osmanlı Hükümeti ile imzalamış olduğu mütareke esasları üzerinden barış antlaşması imzalanacaktır. O zaman saklı tutulmuş olan gizli maddeler barış antlaşmasına dâhil olunacaktır. Türkiye'nin Müttefiklere ihanet ederek boğazları kapadığı gibi istikbalde de barış şartlarını ihlal edememesi için tedbir alınacaktır. Arapların, Ermeni ve Rumların sakin bulunduğu yerlerde Türk su-i idaresine suret-i katiye de nihayet verileceği hakkındaki sözlerimi tekrarda tereddüt etmem. Pek yakın bir zamanda, Türkiye barış antlaşmasının içeriği ve şartları resmen ilan ve tebliğ edildiği zaman, iyi niyetli adamlar, ümit ettiğim bir şekilde sulhtan memnun kalacak olan İslam kitlelerine ihanet edilememekle beraber anasır-ı Hristiyaniyeye; maruz bulundukları su-i idareye hitam verileceği hakkındaki vaatlerimizin birçok noktalarda pek ziyade iyimser olanların ümit ve tahminlerini fersah fersah geçtiğini tasdik ve itiraf edeceklerdir"*

[600] "Hadi Paşa'nın Beyanatı", *İleri*, 1 Kânunusani 1920, No: 716.

şeklinde sert ifadeler kullanmıştır"[601]. Bu beyanat vasıtasıyla Osmanlı ile yapılacak barış hakkında ipuçlarını vermeye çalışan Lloyd George, adeta aba altından sopa göstermekteydi. O, herkesin malum olan kötü şöhretli Mondros'tan daha katı bir antlaşma ile Hristiyan unsurların Osmanlı boyunduruğundan çıkarılacağını açıklamaktaydı.

Muhtelif görüşlerin demeçler halinde kamuoyu ile paylaşıldığı süreçte Osmanlı Hükümeti'nin Konferans'a katılmak hususunda muhataplarına verdiği bir muhtıra İkdam'ın 8 Ocak 1920 tarihli nüshasında yer almıştır. Bir gün önceki ve sonraki gazetelerde de yer alan muhtıra şu şekildeydi: *"...Müttefik Devletler ile Osmanlı Devleti arasında imzalanacak sulh esaslarını hazırladığı şu esnada Hükümet-i Seniye aşağıda yer alan bazı mütalaayı beyan eder. Adı geçen mütalaanın Paris Konferansı'nın nazar-ı takdirine arz edilmesine tavassut-ı asilanelerini rica eylerim.*

"Gerek İtilaf Devletleri'nin ve gerek Birleşik Amerika Cumhuriyeti'nin adı geçen mütalaayı bir itina-yı hayırhane ile tetkik edeceklerine ümidimiz tamdır. Hükümet-i Osmaniye Türkiye'nin harp sonucundan mütevellit vaziyet-i elimesini tamamıyla anlamış bulunmaktadır. Fakat harpte alınmış olunan muvaffakiyetsizlikler bir milletin adalet ve insaniyet şartlarına ait olan mevcudiyet-i siyasiyesi hakkını noksan eylemeyecektir. Bu umdeler Mösyö Wilson'un açık beyanıyla teyit edilmiş ve bütün düvel, muharebe tarafından dahi bunlar sulh-ı umumiye esas olmak üzere kabul olunmuştur. Bu esaslar üzerine Devlet-i Osmaniye ile İtilaf Devletleri arasında bir mütarekename imzalandı. İş bu mütarekenin imzasına hâkim olan fikre nazaran şimdi imzalanacak antlaşmanın Şark'ta bir ahd-i intizam ve sükûn temin eylemesi icap eder. Osmanlı bütünlüğünü ihlal edecek bir suret-i hal sükûn ve umranı temin şöyle dursun bilakis Şark'ta nihayetsiz karışıklıklara bir merkez oluşturacaktır. Bununla beraber Şark'ta payidar yeni bir vaziyet tesisine çare-i yegâne Osmanlı hâkimiyetinin muhafazasıdır.

"Devlet-i Osmaniye'nin tekraren icrasına teşebbüs ettiği ıslahatın beklenen sonuca ulaşamaması harici ve dâhili zincirleme ahvallerden sebeplendiği için bu vesile ile teslimini muvafık-ı hakkaniyettir.

[601] "Lloyd George'un Söyledikleri", *Tasvir-i Efkâr,* 4 Kânunusani 1920, No: 2948.

"Babıâli bugün hükümran olan bu tahammül keder vaziyete mümkün olduğu kadar süratle nihayet vermek gerekliliğine kanaat hâsıl ederek Şark'ta bir ilerleme devri ve imarının açılmasına hizmet edecek olacak usul-i idaresini mukteziyat-ı asriyeye muvafık bir yolda tanzim samimi arzu ile pek geniş bir fikir-i hür; adliye, maliye ve zabıtaya ait ıslahata şamil ve ekalliyetlerin hukukuna kefil olmak üzere yeni bir teşkilat vücuda getirmeğe kemal-i azim ile karar vermiştir.

"Bu ıslahat tamamıyla tatbikini temin için Hükümet-i Osmaniye istiklalini haleldar ve izzet-i nefis-i milliyi yaralamayacak bir şekilde İtilaf Devletleri'nden birinin muavenetini kabule amade olduğunu beyan eder.

"Bu ıslahat cümlesinden olmak üzere memalik-i Osmaniye'de bir teftiş heyetinin adliye tesisine dair olan layihanın iki nüshasını Meclis-i Vükela kararıyla asilanelerine sunmaktan şeref duyarım. Mevcut dairenin idaresi hakkındaki layihanın dahi irsaline teşebbüs edeceğini beyan ile ihtiramat-ı faikemin kabul buyrulmasını rica eylerim..."[602] Hükümet, Müttefik temsilcilerine vermiş olduğu bu notayla birlikte mali ve idari ıslahat için bir proje sunmuştu. Muhtırada ilgi çekici noktalardan en önemlisi hükümetin resmi anlamda bir muavenet ya da Manda şeklinde, teftiş edilebilir bir devlet idaresini kabul etmesiydi. Bu notada Osmanlı Hükümeti'nin düşüncesi ile Damat Ferit Paşa'nın Paris'te Müttefiklerden talep ettiği şartlar arasında büyük bir uçurumun olduğu barizdir. Ayrıca ilgili muhtıra Osmanlı'nın sulha bakış açısının bulunduğu noktayı tespit edilebilmek açısından son derece önemlidir.

Muhtırada dikkat çeken hususlardan bir diğeri ise artık yaşananların unutulması gerektiği ve bu noktada Şark'ın gelişmesi için gerekli olan tüm koşulların sağlanması noktasında Osmanlı İmparatorluğu'na bir fırsat daha verilmesinin istenmesiydi. Bu sayede harbin bırakmış olduğu olumsuzlukların telafi edilmesi sağlanabilirdi. Bu ıslahat programına ise maliye ve adliye alanlarında başlanılması noktasında sunulan program ile Osmanlı Hükümeti niyetini açık şekilde ortaya koymuştu[603]. Bu muhtıranın mahiyeti ile Padişah'ın beyanatı ortak bir fikir etrafında cereyan etmektedir.

---

[602] "Babıâli'nin Düvel-i Mü'telife Mümessillerine Muhtırası", *İkdam*, 8 Kânunusani 1920, No: 8228; "Babıâli'nin Muhtırası", *İleri*, 8 Kânunusani 1920, No: 719; "Hükümet-i Osmaniye Sulh Konferansına Verdiği Muhtırada Düvel-i Muazzamadan Birinin Muavenetini İstiyor", *Tasvir-i Efkâr*, 8 Kânunusani 1920, No: 2952.

[603] Osmanlı hükümetinin mali ıslahat için öngördüğü program dört maddeden oluşmaktaydı:

Hariciye Nazırı Reşit Paşa basına vermiş olduğu beyanatta Müttefik Devletlere verilen muhtıranın mahiyeti hakkında açıklamalarda bulunmuştu. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşu Padişah'ın beyanatında ve Hükümet'in muhtırasında yer aldığı gibi asri olmayı becerebilmekle mümkün olacaktı. Bunun için de sağlam bir ıslahat projesinin gerekliliği ortaya çıkıyordu. Reşit Paşa daha önceki yıllarda büyük devletlere verilen sözlerin yerine getirilmemesi nedeniyle doğan güvensizliği haklı ama şiddeti bakımından yersiz buluyordu. Muhtırada yer alan ıslahatların uygulanması hususundaki güvence meselesi işte buradan ortaya çıkmaktaydı. Bu güvence sayesinde yürütülecek ıslahatın, bizzat İtilaf tarafından denetlenebilir olmasından daha büyük bir şart koşulamazdı. Bu durumunun muavenete kadar varmasını da değerlendiren Reşit Paşa, meseleyi yine Osmanlı'nın kurtuluşuna bağlayarak başka çarelerinin olmadığını, hatta Müttefikler tarafından muhtariyetlerin dahi kabul edilebilir olabileceğini belirtmiştir. Ancak İstanbul noktasında kendilerinin taviz vermek taraftarı olmadıklarını, İstanbul olmadan Osmanlı'nın başsız bir bedenden farkı kalmayacağını ifade etmiştir[604].

Vakit Gazetesi'nden Ahmet Emin de muavenet meselesine, Reşit Paşa gibi yaklaşarak hükümetin bu noktadaki talebine ve gerekçelerine izahat getirerek bu görüşü yerinde bulmaktaydı. Ahmet Emin, gelinen noktada artık bir muavenet olamadan gelişmenin mümkün olmayacağını, daha önceleri meselenin gevşek tutulmasından kaynaklı ihmallerle amacın hâsıl olmadığını belirtmekteydi. Ayrıca yazar muavenet edecek devletin hangisi olduğunun bir önemi olmadığının, bu konularda sağlam temeller

---

"…1- Sulh konferansından umur- ı maliyeyi teftiş ve ıslah etmek üzere bir heyet-i maliye talep ile Türkiye'nin bağımsız gelişimini temin hususuna hasr edilmek ve borç talep edilecek ve mezkûr para gelecek heyetin kontrolü ve nezaretiyle sarf edilecektir.
2- Türkiye'nin servet-i maliye ve hayat-ı iktisadiyesinin temini için kapitülasyonların ilgası istenecektir.
3- Badema memurin maaşlarından emeklilik kesintisi yapılmayacak ve hizmet müddetini ikmal eden memurine memuriyeti zarfındaki göstermiş olduğu hüsn-i hizmet ve liyakat derecesine göre ikramiyeler ita olunacaktır.
4- Bilatevfikat ve muntazaman verilecek olan memurin maaşları için hazinenin tasarruf-u nokta-i nazarından şimdiki gibi şubeye devrinde muhasebe ve bordro ve muamelatı ilga edilecek ve memurine karneler tevzi' edilerek maaşlar her ay peşinen hükümet bankası tarafından tevzi' edilecektir." "Islahat- ı Maliye", *İkdam*, 8 Kânunusani 1920, No: 8228. İdari ıslahat ise meclis-i vükela tarafından tetkik edildikten sonra Meclis-i Mebusan'a ve Konferansa sunulacaktı. "İdari Islahat", *İkdam*, 8 Kânunusani 1920, No: 8228.

[604] "Reşit Paşa'nın Mühim Beyanatı", *Vakit,* 9 Kânunusani 1920, No: 782.

üzerine kurulu bir devletin yardımı ile gerekli gelişimin gösterilebileceğine inanmaktaydı[605].

Osmanlı sulhuna dair hararetli tartışmaların sürdüğü Ocak ayındaki en önemli gelişmelerden birisi 13 Ocak 1920 tarihindeki Sultanahmet Mitingi'dir. Mütarekenin getirdiği ağır şartlara, Türk milletine yapılan haksız muamele ve suçlamalara karşı itiraz ve protestolar mümkün oldukça sürdürülmekteydi. Bu tarihte Sultanahmet Meydanı bahsedilen protesto faaliyetlerinden birisine daha sahne olmuştu. Yüz elli bin kişinin iştirak ettiği mitinge Veliaht Abdülmecit Efendi bizzat katılmıştı. Pek çok önemli ismin katıldığı mitingde muhtıra niteliği taşıyan bir dizi karar ilan edilmiştir. Bu kararlara şu şekildedir:

"…1- Yalnız Hilafetin başkenti değil, Türk tarihinin de yegâne abidesi, Türk milletinin münferit merkez-i hayatı olan İstanbul'un eskide olduğu gibi Saltanat-ı Osmaniye'ye başkent olarak kalması.

"2- Hilafet ve saltanat başkentinin müdafaa hattı olan Edirne ve çevresinin Osmanlı topraklarında kalması.

"3- Bütün Batı Anadolu'nun yegâne ticaret kapısı ve bin seneden beri en halis Türk memleketi olan İzmir'le mülhakatının yabancı ellerden kurtarılarak ana ocağına iadesi.

"4- Anadolu'nun Şark ve Güney bölgelerinde ahalisi ekseriyetiyle Türk ve Müslüman olan vilâyetlerimizin Saltanat-ı Osmaniye'ye bağlı kalması suretiyle Türk milli bütünlüğü ve siyasiyesinin halelden korunması.

"5- Gerek Osmanlı topraklarında bulunan Hıristiyan, gerek toprakların haricinde kalan Türk ve Müslüman ekalliyetlerin hukuk ve meşruu menfaatleri sağlam bir halde tutacak tedbirlerin alınması ve bunların tatbiki.

"6- Avrupa ve Asya birleştiği önemli noktalardan bir yerde bulunan Osmanlı Devleti, üç asırdan beri türlü türlü düşmanlara karşı koyarak hayatını idame etmeye çalışmıştır. Bu mücadeleden kurtulamayan Türk milletinin huzur, fikir ve vicdana ve diğer medeni milletlerin tam emniyetine nail olarak bu gönüllü vazifeyi tamamen imar edebilmesi için ciddi ve samimi muavenet ve irşadata mazhariyeti"[606]. Görüldüğü gibi bir muhtıra

[605] Ahmet Emin, "Hangi Devlet?", *Vakit,* 9 Kânunusani 1920, No: 782.
[606] "Hak ve Hakikat Huzurunda Bir Dava-yı Mukaddes: İstanbul Türk'ün, Türk İstanbul'undur", *Vakit,* 14 Kânunusani 1920, No: 787.

metnini andıran kararlarda, en büyük tepki Osmanlı toprak bütünlüğüne olan yaklaşımdır. İşgallerin protesto edildiği mitingin ana gündemlerinden bir tanesi de Müttefik cephesinde sıkça dile getirilen İstanbul ve Edirne meseleleriydi. Osmanlı payitahtının merkezi ve kapısı olarak ifade edilen bu büyük şehirlerin eskiden olduğu gibi Osmanlı hâkimiyetinde kalmaya devam etmesi gerekliliği vurgulanmıştı. Ayrıca İzmir konusuna da değinilen Miting kararlarında, buranın bin yıllık Osmanlı kenti olduğu, diğer büyük kentlerde olduğu gibi yabancıların buradan da ellerini çekmeleri gerektiği belirtilmiştir.

Miting kararlarında dikkat çeken ana husus; Padişah'ın ve Hükümetin basına yansıyan görüşlerindeki muavenet ya da Manda meselesi idi. Buna göre Osmanlı'nın gelişimini ve özgürlük alanlarını etkilemeyecek gönüllülük esasına uygun bir muavenet modelinin Osmanlı halkı tarafından kabul edilebileceği belirtilmekteydi. Böylelikle resmi kanallardan ilan edilen muavenet düşüncesi kamuoyunda da kabul edilen bir fikir halini almıştır.

Hükümetin muhtırasına ve Sultanahmet Mitingi'nde ilan edilen kararlara yakın bir düşünceyi Galip Kemali Bey'in Lloyd George'a gönderdiği mektupta görmek mümkündür. Ona göre tüm milletlere adil bir sulh tesis edilirken, Müttefiklerin Osmanlı'yı yıkmak ve Hilafet makamına leke sürmek gibi bir eğiliminin olması doğru değildi. Galip Kemali Bey bu yöndeki fikrini İngiliz Başbakanı'na açıkça bildirmekteydi. Galip Kemali Bey, Osmanlı'nın gelişiminin Şark'ta birçok problemi çözeceğini ve bunun da İtilaf Devletleri'nin muaveneti ile olabileceğini bildirmekteydi[607].

İkdam Gazetesi'nin 20 Ocak tarihli nüshasında, Tevfik Paşa başkanlığındaki Sulh Hazırlık Komisyonu çalışmalarının detayları hakkında ilginç bilgiler yer almıştı. İsmi verilmeyen bir komisyon üyesinin beyanatına dayandırılan habere göre; komisyonun Dâhiliye Encümeni vazifesini tamamlayarak mülkiye hakkında sunduğu mazbatayı tetkik edilmesi için Dâhiliye Nezareti'ne göndermişti. Maliye Encümeni ve Hukuk Encümeni'nin de iki üç celselik işinin kaldığı bildirilmekteydi. Bu komisyonlardaki işler de tamamlandıktan sonra Sulh Hazırlık Komisyonu birkaç celse gerçekleştirerek görevini tamamlayacaktı. Haberin devam eden kısmında ise ismi verilmeyen kişinin ilgi

[607] "Lloyd George ve Galip Kemali Bey", *Vakit*, 22 Kânunusani 1920, No: 793.

çeken beyanatı şu şekilde idi; *"...Bize verilen malumata nazaran Maliye Nezareti'nce sunulan layiha ile Sulh Hazırlıkları Komisyonu tarafından hazırlanmakta olan layihanın bir alakası olmadığı gibi ahiren Hariciye Nezareti tarafından ıslahat-ı adliye hakkında tertip ve İtilaf Devletleri'ne verilmiş olan projede Sulh Hazırlık Komisyonu tarafından sunulan adliye ıslahatı projesi dahi mezkûr projeden mahiyeten ve külliyeten farklıdır. İstihbarat şubemize nazaran adı geçen projeler meclisin nazar-ı tasvibine arz olunmadan evvel İtilaf Devletleri mümessillerine tevdi' olunmayacaktır. Zira hükümetin meclisin küşadından evvel İtilaf Devletleri mümessillerine muhtıra vermesi ve ona adliye ıslahatı projesinin zeyl edilmesi Heyet-i Temsiliye'nin Sivas Kongresi mukarreratına gayr-ı muvafık görülmekte, bu cihetten tenkit edilmekte ve bu tarz-ı hareketin kabulünü icap etmektedir. Sulh Hazırlıkları Komisyonu azalarından bazıları evvelîsi gün Maliye Nezareti'nde toplanarak maliye ıslahat projesini tetkik ve ikmal eylemişlerdir"*[608]. Gazetedeki beyanatın kim tarafından verildiği bilinmemekle beraber, bu konudaki endişeler 14 Ocak tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi dile getirilmekteydi.

Zira Osmanlı kamuoyu ve devlet erkânında iyiden iyiye dillendirilmeye başlayan muavenet fikri şüphesiz ki Anadolu Hareketi'nin istemediği bir hususstu. Hakimiyet-i Milliye'nin ikinci sayısında bu konu hakkında detaylı bir bilgilendirme ve analiz yer almaktaydı. Gazeteye göre zaman ve şekli bakımından son derece gereksiz olan bu muhtıranın acele ve zamansız yayınlanması eleştri almıştır. Gazeteye göre böyle bir görev ancak yakın zamanda seçimleri tamamlanacak Meclis-i Mebusan tarafından millet adına yeni kurulacak hükümet tarafından Müttefik Devletleri'ne verilmeliydi. İçerik bakımından da eleştirilen muhtıra mahiyet ve hedefleri bakımından Kuva-yı Milliye Hakereti'nin Erzurum ve Sivas kongrelerindeki kararlara aykırı idi. Bu sebeple Anadolu Hareketi'nin meclis açılsa dahi bu mahiyette bir belgenin altına imza atmayacağı kesin bir dille ifade edilmiştir[609].

1920'nin ilk ayında, sulha dair tartışmalar sadece Osmanlı kamuoyunda değil Müttefik Devletler'in gündeminde de geniş yer tutmaktaydı. Çünkü Lloyd George ve Clemenceau'nun Osmanlı barışının görüşülmesine başladıkları Fransız matbuatına yansımıştı[610]. Böylelikle Almanya ve Avusturya barışı hazırlanırken kısa gündemlerle

[608] "Sulh Hazırlıkları", *İkdam*, 20 Kânunusani 1920, No: 8240.
[609] "Hükümetin Muhtırası", *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Kânunusani 1920, No: 2.
[610] "Paris'te Mukadderatımızın Müzakeresine Başlandı", *Vakit,* 15 Kânunusani 1920, No: 788.

görüşmelere konu olan Osmanlı sulhu da artık etraflı bir şekilde görüşülmeye başlanmıştı[611]. Bu görüşmelerde gidişatı İstanbul'un ne olacağı sorusu belirleyecekti. Fransızların yaklaşık dört yüzyıla yakın münasebetlerini derinden etkileyecek bu kararda Britanya'nın Rusya'ya karşı çekinceleri de meselenin istikametini büyük oranda belirlemekteydi[612]. Osmanlı barışına yönelik bu noktadaki değişimlerin şüphesiz ki Osmanlı matbuatına yansıması olumlu yönde olmaktaydı.

Genel olarak bu haberleri memnuniyetle karşılayan Osmanlı basını, meseledeki fikir ayrılığını, Türklere karşı Müttefiklerin adilane bir merkeze doğru hareket etmeye başladıkları fikri ile değerlendirilmekteydi. Ayrıca Fransız ve İngiliz gazetelerinin görüş ve haberleri bu dönemde daha fazla kamuoyu ile paylaşılmaya başlanmıştı. Ocak ayı içerisinde Osmanlı ve Müttefik gündemini işgal eden Osmanlı barışına dair görüşmelerin uzun süreye yayılması tahmin edilmekteydi. Henüz ne noktada olduğu tam olarak kestirilemeyen barış taslağının ortaya çıkabilmesinin 1920 İlkbaharından önce olmayacağı genel bir kanı olarak tüm kesimler tarafından dile getirilmekteydi[613].

Sulh Konferansı devam ettiği sırada Müttefikler kendi iç meseleleriyle de meşgul olmak durumunda kalıyorlardı. Uzayan görüşmeler sırasında Britanya Hükümeti'nin bir süre merkezden ayrılmama isteği Paris'te sürdürülen Osmanlı barışı görüşmelerinin Londra'ya taşınmasını beraberinde getirmişti. Müzakerelere burada devam edilmesi kararlaştırılmıştı. Yeni aşamanın toplanması Şubat ayının ortasını bulacak olan Londra Konferansı barış için önemli noktalardan bir tanesi olacaktı[614]. Henüz konferansın toplanmasına dair haberler kamuoyu ile paylaşılmamışken hararetli tartışmaların hem Osmanlı matbuatında hem de Müttefik matbuatında cereyan etmekteydi.

The Times Gazetesi'nde yayınlanan yazıda Britanya ve Müttefiklerin ilk olarak verdikleri sözlerde durması, Türklerin İstanbul'dan atılarak Osmanlı'nın tarihe karışması için gerekli olan adımların atılması talep edilmekteydi. Ayrıca bir Ermeni Devleti'nin kurulması zorunluluğunun yanında Türkler ve Hintliler tarafından yerine getirilmesi talep edilen reform taleplerine de inanılmaması gerektiği, bunun için

611 "The Future of the Turkish Empire", *The Times,* 7 January 1920, No: 42301.
612 "Turkey's Future", *The Times,* 5 January 1920, No: 42299; "The Paris Conference", *The Times*, 9 January 1920, No: 42303.
613 "Bizim Sulhumuz", *Vakit*, 27 Kânunusani 1920, No: 798; "Sulhumuz Ne Zaman Akdedilecek", *Tasvir-i Efkâr,* 27 Kânunusani 1920, No: 2971.
614 "Mukadderatımızın Müzakeresine Başlanıyor", *Vakit,* 2 Şubat 1920, No: 804; "Yeni Londra İçtimaine Doğru", *Tasvir-i Efkâr,* 2 Şubat 1920, No: 2975.

muhtelif tarihlerdeki başarısız deneyimlerin kanıt olarak gösterilebileceği ileri sürülmekteydi[615].

The Times ve Avrupa matbuatında Osmanlı aleyhinde çıkan haberlere cevap niteliğinde Ali Kemal'in kaleme almış olduğu yazısında, Osmanlı'nın son dönemlerde girişmiş olduğu reformlar ile batıya yakınlaştığı, bu hususta Avrupalıların haksız şekilde Türkleri İstanbul'dan çıkartmayı ve Hilafet'e son vermeyi arzu ettiğini ifade etmiştir. Ali Kemal'e göre bu durumu sadece son büyük savaşa bağlamak doğru değildi. Son yüzyılda bu gibi çok girişimlere sahne olunduğu tarihi sayfalarda delilleri ile sabitti[616].

Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde ise Ebuzziyazade tarafından sulh süreci etraflı bir şekilde değerlendirilmekteydi. Ebuzziyazade'ye göre uzun zamandan beridir süregelen söylentilere dayalı bir sulh süreci bu bilgiler üzerinden takip edilememekteydi. Çünkü iddiaların bir süre sonra yeni demeçler ile çürütüldüğü ortamda artık resmi tebliğlerle hareket edilmesi gerekliydi. Ayrıca ona göre Avrupa'nın Osmanlı barışı hakkında nasıl bir yol izleyeceği belirsizdi. Buna karşın Osmanlı kamuoyunun Kuva-yı Milliyeyi, Meclis-i Mebusan'ı ve Hükümeti ile bir olarak sulha hazırlanılması gerekliliğini savunmuştu[617].

Vakit Gazetesi ise Hint Müslümanlarının Osmanlı lehindeki hareketlerini takdir ile karşılayarak bu hareketleri minnetle sütunlarına taşımaktaydı. Hint Müslümanlarını temsilen Sulh Konferansı'na Ağa Han ve Emir Ali ile birlikte Hademeyn-i Kâbe-i Muazzama Cemiyeti Katib-i Umumisi Kideyay'ın Fransızca Enformasyon Gazetesi'ne vermiş olduğu demeci de ayrıca sütunlarına taşımıştı. İlgili demeç şu şekilde okuyucular ile paylaşılmıştır:

"…Biz öyle görüyoruz ki Asya ve Avrupa'da bağımsız ve kuvvetli bir Türkiye'nin devamı Müslümanlar ve Asyalılar için hayati bir öneme sahiptir. Bunun gerekli sebepleri bulunmaktadır. Birincisi Müttefiklerin harb-i umumide temin ettiği zafer yolunda pek çok kan dökmüş olan Müslümanlık âleminin hissiyatı bunu gerektirir. İkincisi Balkanlarda ve Asya'daki siyasi denge bu tarz bir durumu zorunlu kılar. Eğer Türkler Trakya ve İstanbul'dan çıkarılacak olursa Fransa'nın Şark'da ve Akdeniz'de ki

[615] "Peace With Turkey", *The Times,* 4 February 1920, No: 42325.
[616] Ali Kemal, "İstanbul'un Türklerden Alınması", *Peyam-ı Sabah,* 7 Şubat 1920, No: 429-10859.
[617] Ebuzziyazade, "İtilafiyun Hazırlanıyorlarmış, Bizde Hazırmıyız?", *Tasvir-i Efkâr,* 9 Şubat 1920, No: 2982.

konumu zaafa uğrayacaktır. Eğer Türkiye bağımsız bırakılmıyor, paylaşılıyorsa bundan dolayı Şark ile Garb arasındaki mutabakat bozulacaktır.

"Benim fikrimce Türkiye ile Fransa ve İngiltere arasında bir ittifak yapılmalıdır. Bir kere Alman-Rus itilafı vuku bulduğunu farz ediniz. Böyle bir halde Lehistan'ı Almanya ve Rusya'nın eline düşmekden kurtaracak yegâne çare kuvvetli ve teşkilâtlı bir Türkiye olabilir. Müsaade ederseniz nokta-i nazarımı izah edeyim: Hint ve Mısır Müslümanları Türkler gibi mazisi parlak güvenilir bir Müslüman milletin idâma mahkûm edilmesi karşısında lakayd kalamazlar. Bilirsiniz ki bazı koşullarda ölüm hayattan daha tatlı gelir.

Yeni teşkil edilecek Türkiye hakkındaki düşüncelerime gelince: Tüm Trakya ile bütün Küçük Asya, İzmir ve havalisi ve diğer mühim aksamı dâhil olduğu halde meşruiyete müstenid saltanat ve bütün âlem-i islama şâmil hilafet sıfatlarını haiz olan zât-ı şahanenin makarrı İstanbul'da bulunmak şartıyla bir Osmanlı İmparatorluğu'nun esasını teşkil edecekdir. Bu hükümete Amerika veyahut Almanya hükümetlerine veya İngiliz sömürgelerine tatbik edilen kurallar dairesinde diğer bir takım küçük özerk hükümetler katılacaklardır. Bilfarz bu küçük hükümetler şunlar olabilir:

"1-Suriye (Filistin dâhil olduğu halde); 2- Irak; 3- Arabistan; 4- Ermenistan; 5- Mısır; 6- Trablusgarb; 7- Arnavutluk; 8- Karadeniz sahilinde Türkce lisanıyla konuşan ekalliyetler; bütün bu yerler İngiliz sömürgeleri gibi Cemiyet-i Akvam vasıtasıyla ihtiyaca göre idari uzmanlar ve müşavirler talep eylemelidir. Bu küçük hükümetlerin idaresi meşrutiyet esasına sahip olmalı, bağımsız olmamalı ve ekseriyeti Müslüman olmayan yerlerin valileri gayr-i müslim olmalıdır"[618]. İsimsiz yayınlandığı takdirde neredeyse bir hükümet muhtırasını andıran bu demeç ile Osmanlı Hükümeti'nin talepleri arasında paralellik mevcut iken, Britanya kamuoyunun beklentilerinin çok uzağında ütopik bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir.

3.1. Londra Konferansı (12 Şubat 1920-10 Nisan 1920)

Londra Konferansı 12 Şubat 1920 tarihinde Britanya İmparatorluğu adına Lloyd George, Lord Curzon, Fransa adına, Millerand, Berthelot ve İtalya adına Başbakan Nitti'nin katılımı ile açılmıştı. Konferansın açılışını yapan Lloyd George Konferansın

[618] "Hint Müslümanlarının Nokta-i Nazarı", *Vakit,* 13 Şubat 1920, No: 815.

ilgilenmesi gerektiği ilk meselenin Türk barışına ait olduğunu Müttefiklere belirtmiştir[619]. Ayrıca bu meselenin tehlikeli bir boyuta varacak süreye yayıldığını ifade eden Lloyd George, bunun sebebinin kendilerinden değil, ABD Başkanı Wilson'un Manda konusundaki gecikmesinden kaynaklandığını, Konferans'taki temsilcilere ifade etmişti. İlk görüşmelerde taraflar, Türk barışının ele alınmasında mutabık kalmışlardı. Lloyd George'un barış görüşmelerinin Londra'da sürdürülmesi gerekliliğini en çok da Britanya'nın göstermiş olduğu özveriden kaynaklı bir borç olduğunu belirtmişti. Millerand ise meselenin genel barış sürecine aykırı bir durum olduğunu iddia etse de problemin çok büyütülecek bir sorun olmadığını, görüşmelerin ve asıl işlerin Londra'da yürütülebileceğini, antlaşma metninin ise Türk Heyeti'ne Paris'te verilebileceğini kabul etmişti. Ayrıca Millerand bu barış görüşmelerinin daha alt kademelerde yürütülmesinin kendileri için mümkün olup olmadığını da Britanya Heyeti'ne sormuştu.

Londra Konferansı'nın 14 Şubat 1920 tarihinde gerçekleştirdiği altı numaralı oturumda Lord Curzon Türkiye barışının esaslarını altı temele dayandırmıştı. Bunlar ana hatlarıyla şu şekildeydi: Yenilmiş olmakla birlikte bağımsız Türk Devleti'nin bir biçimde ayakta tutulması öngörülmekteydi. Çanakkale ve Karadeniz (İstanbul) Boğazlarının uluslararası denetiminin sağlanması amacıyla bir mekanizma kurulması gerekmekteydi. Dünya barışını tehdit edebilecek büyüklükte bir Türk askeri kuvveti bulundurulamayacaktı. Müttefikler bağımsız Ermenistan'ın kurulması konusunda sorumluluk üstlenmeliydi. Devletler Türk olmayan arazinin Türkiye'den ayrılması konusunda kesin kararlıydı. Bunlar; Suriye, Mezopotamya, Irak, Filistin ve benzeri bölgelerdi. Türkiye'de kalacak azınlıklara gerçek korunma sağlanması düşünülmekteydi[620]. Bu bakış açısına göre uzun zamandan beri devam eden tartışmaların kapalı kapılar ardında hangi boyuta geldiğini görmek mümkündü. Görüşlerin bir kısmı nispeten Osmanlı İmparatorluğu'nun barışa bakış açısı ile uyuşurken, bazı noktaları ise beklentilerin uzağında kalmıştı. Bir kere Osmanlı yaşamaya devam edecekti ancak nerede olacağı meçhul idi. Osmanlı Boğazları devletin denetiminden çıkacakken, Osmanlı tarafından muhtariyet verilmesi öngörülen toprakların tamamen Osmanlı'dan koparılması görüşü benimsenmişti.

[619] Wagner, *The Division of the Middle East The Treaty of Sevres*, s. 2.
[620] Osman Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul (2019), s. 2-6.

Bu oturumdaki görüşmeler The Times Gazetesi sütunlarına yansırken, temel olarak Fransa'nın talep ettiği şekli ile İstanbul'un Türklerde kalacağı, Boğazların ise Müttefiklerin kontrolü altında bir komisyon ile yönetileceği açıklanmaktaydı. Ayrıca haberin devamında Anadolu topraklarının da büyük bir kısmının Osmanlı'da kalacağı, ancak Suriye, Mezopotamya ve Arap Yarımadası'nda yeni devletlerin kurulacağı ifade edilmekteydi[621]. Bu bilgi itibari ile Konferans'ta, resmi olmasa da İstanbul'un belirli koşullar altında Osmanlı'da kalacağı kamuoyuna duyurulmuştu.

The Times Gazetesi'ne benzer bir surette Matin Gazetesi'ne atıfla Vakit'in 17 Şubat 1920 tarihli nüshasında Konferans kararlarına dair bazı bilgiler yer almıştı. Buna göre Suriye, Filistin, Irak ve Arabistan üzerindeki Türk hâkimiyetinin kaldırılması, Ermenistan'ın teşkili için de anlaşıldığı gazetenin okuyucularına duyurulmuştu. Fransız Hükümeti, Trakya haricindeki bölgenin Türkiye'de kalmasına meyilliyken İzmir ve Antalya mıntıkalarının Yunanistan ve İtalya'ya verilmesinden yanaydılar. Kilikya'da ise kendileri için ticari hak istemekteydiler[622].

17 Şubat 1920 günü gerçekleştirilen oturumda ise Venizelos, Trakya ve İzmir'in Yunanistan'a terkinden bahsederken, görüşmelerde Anadolu'daki Türk egemenliğinin devamı fikri öne çıkmıştı[623]. Konferans'ın 18 Şubat tarihli oturumda ise üç komisyon teşkiline karar verilmişti. Komisyonlardan birincisi Ermenistan sınırları, ikincisi Avrupa menfaatlerine göre Osmanlı borçları ve Türkiye'nin genel mali durumu hakkında çalışacak, üçüncüsü ise Yunanistan'ın İzmir hakkındaki talepleri ile ilgili faaliyetleri yürütecekti[624].

Ermenistan konusunda Müttefikler eski dayanak ve politikalarından uzak bir halde meselenin ne olacağını tartışmaktaydılar. Ermeni devleti için Manda oluşturulması konusunda ABD'nin yaklaşımı ortadayken, büyük güçler Mandayı kabul etmeye yanaşmıyorlardı. Ekonomik güvenceler hakkında da çok net olmayan tutumları, meselenin Cemiyet Konseyi'ne aktarılmasına neden olmuştur. Ne varki Konsey, beklenilenin aksine çözüm getirilecek konulardaki bilgi eksikliklerini bahane ederek

621 "Turks to Stay in Europe", *The Times*, 16 February 1920, No: 42335.
622 "Büyük Bir Tebşir: İstanbul Hakkındaki Kati Karar Lehimizdedir", *Vakit,* 17 Şubat 1920, No: 819.
623 "Anadolu Meselesinde Hukuk-ı Osmaniye'nin Muhafazası", *İkdam* 19 Şubat 1920, No: 8270.
624 "Sulh Konferansında Türkiye Mesaili; Çanakkale ve Karadeniz Boğazları", *İkdam*, 20 Şubat 1920, No: 8271; "Mukadderatımıza Dair", *İleri*, 20 Şubat 1920, No: 762; "Boğazlar Hakkındaki Kati Mukarrerat", *Peyam-ı Sabah*, 20 Şubat 1920, No: 442-10872.

olayı yeniden Yüksek Konsey'in dikkatine sevkediyordu. Bu haliyle tam bir mutabakat sağlanamayan Ermeni meselesi San Remo Konferansı'na bırakılmıştı[625].

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un Lordlar Kamarası'nda yaptığı konuşma Britanya İmparatorluğu'nun ve Müttefiklerinin Osmanlı barışına ve Şark'a bakış açısını detaylı bir şekilde ortaya koymaktaydı. Lord Curzon'un vermiş olduğu beyanat şu şekildedir; *"Türkiye sulhunun lüzumundan fazla tehirinden ihtimal ki birçok kişi müşteki ve gayrı memnundur. Hiç şüphe yok ki bizler ve bizim için bütün âlem bu tehir için ağır bir cezaya vermeğe mecburdur. Bu tehir bizim kabahatimiz ile vukua gelmediğini ve bunun sebebi Amerika'ca Şark'ın müstakbel nizam-ı umurunda ika olunacağı zan ve ümit olunan rolü ika etmek imkân ve fırsatını Amerika'ya bahiş eylemek hususundaki arzumuzdan ileri geldiğini esef ile beyan ederim. Harbi umumîye bütün canı ve kalbi ile ve gayrı hodgamane maksatlar için atılan ve bu muaveneti ile harbin netice-i katiyesini takrir ve tayine o kadar yardım etmiş olan Amerika'nın, zafere ulaşmak için o derece çalıştığı prensiplerin kuvveden fiile ihracına ait mesaiye iştirak edeceği ümit olunmuş idi. Bunu, hodgâmane bir arzumuz değil fakat endişesiz ve samimane bir arzumuz idi. Bazı devletlerin, feth-i arazi ve tevsi-i nüfuz ve satvet amalini, elyevm ziri hâkimiyetlerinde yaşayan ahaliden fazla miktarda halka ferman olmak ve ticaretleri için yeni mahreçler, yeni pazargahlar elde etmek gibi ihtirasat beslemekle itham olunduklarını sık sık işitiyorum. Fakat öyle zan ediyorum ki eğer Avrupa düvel-i muazzaması Amerika'nın iştirak-ı mesaisini temin etmeğe ve onu, kendi hissesine isabet eden humule-i mesaiyi tahammül eylemeğe ikna-yı muvaffak olurlar ise yukarıda zikr olunan mahiyetteki emellerini –bu gibi olmayacak makasadın peşinde hakikaten dolaşıyorlar ise- feda etmeğe razı olacaklardır. Amerika'yı bütün Türkiye'nin mandateri sıfatı ile selamlamak ister idik"*[626]. Lord Curzon beyanatının bu kısmında Türkiye ile yapılacak sulhun geçikmesinin kendilerine olumsuz bir şekilde döneceğini ifade ederken, yukarıda belirtilen memnuniyetsizliğini burada ortaya koymuştur. Curzon, neredeyse bir yıldır ısrarla kapalı kapılar ardında ileri sürdüğü bu fikri açık şekilde kamuoyuyla da paylaşmıştı. Ona göre sulhun gecikmesindeki temel sorun bilindiği üzere ABD'nin üzerine düşen ya da bırakılmak istenilen Manda konusundaki

[625] Helmreich, *Sevr Entrikaları,* s. 203-204.
[626] "Lord Curzon'un Nutku", *Peyam-ı Sabah,* 22 Şubat 1920, No: 444-10874.

çekimser durumuydu. Oysa ki Curzon'a göre Müttefikler ABD'yi Osmanlı'ya Mandater devlet olarak görmek istiyorlardı.

Curzon beyanatına devamla Osmanlı barışının fazlaca meşakati ve birçok sorunu barındırdığı için bu durumun son derece zor bir görev olduğunu şu ifadeler ile belirtmekteydi; *"...Bağdat havalisine gelince öyle zan ediyorum ki faaliyetimiz ancak Basra Vilayeti'ne hasrolunacağı zaman artık geçmiştir. Elde ettiğim malumata binaen şu kanaati hâsıl ettim ki Bağdat havalisinden çekilmek üzere bulunduğumuz, ora ahalisine ilan edilse, ilanı büyük bir üzüntü ve bezginliğe düşer idi. Irak cihetindeki faaliyetimizin ancak Basra Vilayeti ile sınırlı kalmasına imkân yoktur. İngiltere Hükümeti, bu faaliyetin Basra Vilayeti gibi kısıtlı bir sahaya tatbik edileceğine dair sözler ve teminatlar bulunamaz. Türkiye sulhunu kabul ve tanzim etmek kolay ve basit bir şey olduğunu zan ve iddia edenlere şurasını diyeceğim ki, bu emir-i muazzam hakkında bir itilafa varmadan evvel birçok mesaili derinlemesine tetkik etmek lazımdır. Bu meseleler arasında Dersaadetin geleceği durumu, Boğazlar hakkında elde edilecek teminat, Dersaadet ile Bulgaristan hududu arasındaki havalinin ileride hangi hâkimiyet ve idare altında kalacağı meselesi, Anadolu'nun mukadderatı atiyesi ve İzmir'de Yunanlıların mevcudiyeti mühim bir yer tutuyor. İtiraf ederim ki, Son yirmi otuz sene zarfında Şark ahvalini mümkün mertebe araştırmış ve görmüş olan bendeniz, Şark vaziyet-i hazırasını pek endişeli buluyorum. Hal etmeğe mecbur olduğumuz muhtelif ve çok sayıda mesaili birer birer zikr ve saymaya, Şark'ta ki vaziyeti hakkıyla tanzim ve ıslah edecek bir yolu veya birkaç yöntemi bulmak ne kadar zor ve hatta imkansız olduğunu ispata kâfidir.*

"Şurasını hatırınıza getirmek isterim ki iki büyük imparatorluğun umurunu taht-ı intizama almağa çalışıyoruz, bu iki imparatorluktan her birinin mahiyet-i mahsusası ve şekil-i hükümet ve idaresi ne olur ise olsun bunların ikisi de kendi hudutları dâhilinde yaşayan efrat-ı ahalinin mal ve canı üzerinde –asırlar müddetçe- mutlak ve cebri bir kontrol icra etmişlerdir. Bu imparatorluklar Rusya ve Türkiye'dir. Rusya'ya atıf-ı nazar ettiğimiz zaman karşımızda korkunç ve üzüntü veren bir manzara görüyoruz. Rusya'nın şimdiki durumu tarihte görülmemiştir. Hududumuzun haricinde her dakika akıl şaşırtan zorluklar ve dertler ile karşı karşıya geliyoruz. Uğradığımız zorlukların büyük bir kısmı harbin ilk devresinde bazı Müttefiklerimiz ile akdettiğimiz itilaftan ve bunlara karşı gösterdiğimiz saygıdan neşet ediyor. Fransa, İtalya ve sair hükümetler ile akdolunan

itilafat kâh bu devletleri harbe sürüklemek kâh İtilaf zümresinin zaferi takdirinde bazı arazinin taksimat ve teşkilat-ı müstakbelesini tanzim ve tayin eylemek maksadı ile vücuda getirilmiştir. Bu itilafatı şimdi ayıplamak ve tenkit etmek istemiyorum. Bununla beraber şurasını beyana mecburum ki bu itilafat istikbalde aynı bir tecrübenin kabul ve tekrarına karşı bir ihtar teşkil ediyor" [627]. Curzon'un dikkat çektiği en önemli hususlardan bir tanesi Osmanlı topraklarına ve doğuya dair son derece çetrefilli olayların kolay şekilde çözümlenemeyeceğidir. Curzon Osmanlı'nın vaziyetinden bahsederken Rusya'nın da içler acısı bir halde olduğunu vurgulamaktaydı. Ayrıca Lord Curzon, Müttefiklerin kendi aralarında yürütmüş olduğu yanlış politikaların zararlı sonuçlara sebebiyet verdiğini, gelecekte ise bu politikaların ders mahiyetinde algılanması gerekliliğini vurgulamıştır.

Curzon devamla;

"Muallak meselelerin şu iki endişeli haller ve koşullar içinde durumun gerçekleşmesi neye bağlıydı? Evvel emirde Müttefiklerimiz ile ve bilhassa Fransa ile en sıkı surette ortaklık etmemize. İngiltere ve Fransa Yakındoğu ve Şark merkezi memalikinin tabiî koruyucu konumundadırlar. Her iki millet ve hükümet, Şark'ta, diğer millet ve hükümetlerden ziyade alakadar ve faydalıdırlar. Fransa ve İngiltere'nin namuskârane ve dostane ortalığına engel olacak güçlüğün hariciten meydana gelmesine katiyen rıza gösteremeyiz. Muallak olan meseleleri fasıl edebilmek için ikinci şart, mesuliyetlerimizi, malî ve askerî uzmanlarımız tarafından tayin olunan hudutlara tahsis edilmiştir. Üçüncü şart Türkiye'de sakin muhtelif kavimlere iyi bir hayatı bahş ve temin eylemektir. Dördüncü ve sonuncu şart ise uzak bir istikbale yönelik çalışmaktır. Şu zamanda Şark'a bakan bir adam geniş bir çevrenin ötesine belirli bir görüş ve uzak bir istikbalin hikayesini keşif ve sezmeye çalışmalıdır. Bu hafta Londra'da başa çıkarmağa çalışacağımız vazife bundan ibarettir"[628] ifadesiyle Osmanlı hakkında ele alınacak meseleleri maddeler halinde sıralamıştır. Ona göre problemler Britanya ve Fransa'nın adil bir ortaklık ile meselelerin çözülebileceği ve Osmanlı için sorunsuz bir gelecek inşa etme noktasında dikkatli hareket edilmesini tavsiye etmekteydi. Londra Konferansı

[627] "Lord Curzon'un Nutku", *Peyam-ı Sabah*, 22 Şubat 1920, No: 444-10874.
[628] "Lord Curzon'un Nutku", *Peyam-ı Sabah*, 22 Şubat 1920, No: 444-10874; "Curzonun Beyanatı", *Vakit,* 22 Şubat, No: 824.

Lord Curzon'un ilgili beyanatında yer alan sorunlar etrafında iki aylık bir surece yayılacağ çıkarımı Osmanlı kamuoyunda genel bir kanaat halini almıştır[629].

Lord Curzon'un bu nutkunun haricinde Londra Konferansı'nın 14 Şubat tarihli oturumuna Britanya kamuoyu tarafından adeta ateş püskürtülmekteydi. Başbakan ve Curzon ağır eleştirilere maruz kalmaktaydılar. The Times başta olmak üzere İngiliz gazetelerinde yer alan tepkilere göre; *"Türklerin geçmişten beri dünyaya yaşatmış olduğu uğursuzlukların hesabı kesilmeliydi"*[630]. Bu şekilde bir kararın cezadan çok bir ödül mahiyetinde olduğunu belirten birçok mektup gazete sütunlarında yer almıştı. Aynı tarihlerde Samuel Hoare, Robert Cecil, J. H. Thomas gibi kişiler tarafından da benzer ifadeler ile İngiliz Hükümeti'nin tavrı eleştirilmekteydi. Onlara göre *"Türklerin İstanbul'da kalması birçok gayrimüslimi kötü bir kadere mahkûm etmekten başka bir anlamı yoktu".* Dolayısı ile böyle bir kararın alınması, Lloyd George'un Türkler hakkında vermiş olduğu sözler ile çelişmekteydi[631].

Hükümete ve Barış Konferansı Yüksek Konseyi'ne tepkilerin ardı arkası kesilmiyordu. Bu sefer de The Times Gazetesi sütunlarında Başbakan'a hitaben, bazı tanınmış yazarlar, papazlar ve ünlü onlarca kişi tarafından kaleme alınan ortak bir protesto metni yayınlanmıştı. Metinde özetle; *"...Konseyin almış olduğu son karar ile savaş boyunca ölen gençlerimizin kanları yerde kalmıştır. Burada tüm kamuoyu ve Müttefiklerin beklentileri, Türklerin cezalandırılması ve onların acılarına maruz kalan milletlerin artık Türk boyunduruğundan kurtulmasıdır. Şuan alınan karar ile acıların dindirilmediği gibi tüm çabaların boşuna olduğu görülmektedir…"* şeklindeki ifade ile hükümete tepkiler dile getirilmiştir[632].

Londra Konferansı'nda müzakerelerinin geldiği nokta bakımından birçok konu başlığı belirlenerek alt komisyonlar oluşturulmuştu. Neredeyse San Remo Konferansı'na kadar devam edecek raporlama konusunda Lloyd George artık Konferansı'n iş bölümüne ayrılması gerektiğini, meselelerin, Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Konferansı'nda görüşülmeye devam etmesi yönündeki düşüncesini taraflara sunmuştu. Lord Curzon

[629] "Mukadderatımız Hakkında Müzakerat", *Vakit,* 23 Şubat 1920, No: 825.
[630] Edith Sykes, "The Future of Turkey", *The Times,* 21 February 1920, No: 42340.
[631] Zeynep Yıldız Taşdemir, *Batı Kamuoyunda Sevr Antlaşması,* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Esntitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri (2018), s. 80.
[632] "The Turks and Europe", *The Times*, 23 February 1920, No: 42341.

başkanlığında toplanan bu heyetler, barış görüşmelerinin geri kalan kısımlarını olgunlaştırmaya çalışacaklardı[633].

Londra Konferansı Mart ayının ilk günlerinde meselelerin Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Konferansı'nda görüşmesi modeliyle mesaisine devam etmişti. Meseleler üzerinde kurulan komisyonlardan gelen raporlar tetkik edilerek antlaşma maddeleri olgunlaştırılmaya çalışılmaktaydı. Ne var ki kapalı kapılar ardında devam eden bu görüşmelere dair taraf kamuoyları konferansın ilerleyişi hakkında neredeyse sadece sızıntı bilgiler vasıtasıyla bilgi edinebilmekteydiler[634]. Bu tarihe kadar meselelere ait birçok başlığın hallolduğu, ancak kararların tebliğ edilene kadar gizli kalacak olması nedeniyle gelinen durum taraf devletlerce ilan edilmemişti[635].

Londra'da devam eden görüşmelere dair bu ketum ahval, kamuoylarının bilgi noktasında eksik kalmasına sebebiyet vermekteydi. Osmanlı basını bilgileri çok yüzeysel olarak alabilmekte, bu da yanlış yorumların gelişmesine sebebiyet vermekteydi. Bazı gazeteler genel havanın Osmanlı lehinde olduğunu ileri sürerken, bazıları vaziyetin kendileri açısından kötü olduğunu ortaya atmaktaydılar[636]. Yorum farklılıklarının yanı sıra bilgi kirliliği de oluşmaktaydı belirtmek mümkündü. Örneğin Osmanlı murahhaslarının yakın zamanda hatta 22 Mart günü Hariciye Murahhasları'nın toplantısına davet edileceği haberi basında işlenmiş, meselenin ciddiye alınması üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından bu haberlerin tekzip edilmesi ihtiyacı doğmuştur[637].

İki dönem halinde toplanmış olan Londra Konferansı'nın ilk bölümü 10 Mart 1920 tarihine, ikinci kısmı ise 10 Nisan tarihine kadar çalışmalarını yürütmüştür. Antlaşma taslağının çok büyük bir kısmının belirlendiği görüşmeler yaklaşık olarak iki aylık bir süre zarfına yayılmıştır. Bu toplantılarda karar verilemeyen bazı ufak noktalar ise San-Remo Konferansı'na bırakılmıştı[638].

Londra Konferansı'nın ardından Müttefikler için böylesine devasa bir antlaşmanın nasıl uygulanacağı ya da uygulatılacağı konusunda derin endişeler mevcuttu. Britanya

---

633 Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru,* s. 180-181..
634 "Londra'da Türkiye Hakkındaki Müzakerat", *İkdam,* 5 Mart 1920, No: 8285.
635 "Sulhumuza Takarrür Etti", *Peyam-ı Sabah,* 1 Mart 1920, No: 452-10882.
636 "Vaziyet Vahim İmiş!", *Peyam-ı Sabah,* 6 Mart 1920, No: 457-10887; "Daha Kaç Konferans Olacak?", *Tasvir-i Efkâr,* 13 Mart 1920, No: 3011.
637 Türkiye Müsalahası Sürefara Konferasında", *İkdam,* 7 Mart 1920, No: 8287; "Murahhaslarımız Konferansa Gidiyormu", *Vakit,* 12 Mart 1920, No: 843.
638 Tolon, *Sevre Giden Yol…,* s. 138.

Genelkurmayı 1 Nisan 1920'de Türk Sulh Muahedesi hakkındaki memorandumunda teklif edilen sulh şartlarının tatbik ettirilmesi için ne gibi askeri harekât icrası lazım geldiği hakkında Mareşal Foch'a sorulan bir soruya Mareşal; *"umumi bir Yunan taarruzunun sadece mahalli tesiri haiz olacağı…"* şeklindeki cevap ile Yunan baskısı ile böylesi bir antlaşmanın uygulanmasını hayal ürünü olarak görmekteydi. Bu sebeple Mareşal Foch, süreci yönetecek bir Müttefik kuvvetinin olmaması, böyle bir antlaşmanın uygulanmama ihtimalinde Britanya ve İtilaf Devletleri'nin prestijine büyük darbe indireceği uyarısında bulunmuştu[639]. Bu sözleri ile Mareşal sulhun uygulanmasını güçlü İtilaf kuvvetine bağlı olduğunu belirtirken, aslında mantık dışı bir antlaşmanın fayda getirmeyeceğinin farkındaydı. Antlaşmanın hazırlanma sürecinde diğer konferanslarda bu uyarının dikkate alınmadığı, Müttefiklerin üzerinde uzlaştığı antlaşma metninde görülecektir.

Londra'daki toplantılar genel yapısına bakıldığında barışın temel düğümlerinin çözülmesini de beraberinde getirmişti. Örneğin İstanbul hakkında mütarekeden itibaren süregelen fikrin Londra Konferansı sırasında farklılaşması, Amerika'dan istediği cevabı alamayan İngiltere'nin Küçük Asya'da, Mezopotamya'da ve Arap nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerdeki politikasını ekonomik çıkarlar ile eski sömürgeler üzerine kurduğu görülmekteydi. Aynı dönemde Fransa'nın artan milli cereyan karşısında halen elinde olan imkânları korumaya yöneldiği fark edilirken, İtalya'nın en önemli meselesi İngilizlerin doğrudan desteklediği Venizelos ve Yunanistan'ın başta Anadolu sahilleri olmak üzere kendisi ile çarpışan çıkarlarıydı.

3.2. San Remo Konferansı (18 Nisan 1920-26 Nisan 1920)

Londra Konferansı sona ererken, Fransızlar nihai müzakerelerin Paris'te yürütülmesini istemekteydiler. Ancak Britanya Hükümeti buna engel olabilmek adına ev sahipliği sırasının İtalya olduğunu ileri sürerek bu konuda ısrarcı olmuştu. İtalya'nın da sıkı desteği ile barış görüşmeler İtalya'nın San Remo bölgesinde devam etmiştir[640].

Müttefik temsilcileri Büyükelçiler Konferansı'nda ve alt komisyonlardaki Osmanlı barışına dair konuları görüşerek, antlaşma tasarılarının büyük bir kısmını Yüksek Konsey'e sunmuşlardır. Bu doğrultuda Osmanlı barışının büyük oranda hazırlanmasıyla

[639] Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 201.
[640] Montgomery, "The Making of the Treaty of Sevres", s. 785.

ilk ve ikinci bölümlerinde eksik kalan konuların çözümlenebilmesi amacıyla San Remo Konferansı'nda tekrar bir araya gelinmişti[641]. Konferansta, Britanya İmparatorluğu'nu Lloyd George ve Lord Curzon, Fransa'yı Millerand ve Barthelot, İtalya'yı ise Nitti ve Scioloja temsil etmekteydi[642]. Osmanlı murahhaslarının başlangıç itibariyle davet edilmediği San Remo Konferansı, Müttefikler arasındaki tek taraflı bir antlaşma hazırlamanın ürünü olmuştu.

İtalya'da gayri resmi temsilci statüsünde görev yapan Galip Kemali Bey ise San Remo Konferansı'na uzaktan müşahit sıfatıyla katılabilmek amacıyla İtalya Dışişleri Bakanı Comte Sforza ile görüşmüş ancak İngiltere'nin katı tutumu nedeniyle olumlu cevap alamamıştı. Bunun üzerine Galip Kemali Bey, Osmanlı barışıyla ilgili görüşlerini şu muhtıra ile konferansa duyurabilmişti: "*Türk milleti alnı açık olarak ve en gururlu bir sükûnet içinde tarihe karşı dünyayı adalet, ittihat ve sulhun sağlam temellerine istinat ettirmek gibi ağır bir mesuliyeti yüklenmiş olan galip devletlerin adilane ve insani kararlarını beklemektedir*". Ayrıca konferanstan kısa bir süre önce Cenova Şehri'nde kurulan "Türk-İtalyan Ticaret Odası", İtalya Başbakanı Nitti ve Paris'te bulunan Heyeti Murahhassalar Riyaseti'ne 500 imzalı bir telgraf göndererek; Türk milletinin istiklalinin Wilson Prensipleri doğrultusunda muhafaza edilmesini istemiştir[643].

San Remo'da bir araya gelen Müttefik temsilcileri Londra Konferansı sırasında varılan sistematik anlaşmaları gözden geçirdiklerinde, birkaç önemsiz değişiklikle antlaşmanın son haline yakın bir metnin ortaya çıktığını görmüşlerdi. Bu doğrultuda Türkiye'nin Avrupa sınırlarına dair koşullar, Boğazlar Komisyonu ve Anadolu'nun mali denetimi hakkında ufak bazı değişiklikler yapılmıştı. Fransızların gönülsüz yaklaşımına rağmen Osmanlı Duyun-u Umumiye'sinin dağıtılması yönündeki İngiliz görüşü kabul edilmiştir[644].

Konferans'ta Anadolu topraklarına dair tartışmalar öne çıkan iki meseleden ilki İzmir, diğeri Üçlü Pakt'da statüsü yeni bir hale getirilen Ereğli Kömür Havzası'nın durumudur. İzmir sınırları aynı kalmakla birlikte, bölgenin ilhak durumunu netleştirecek

[641] Helmreich, *Sevr Entrikaları*, s. 219; Wagner, *The Division of the Middle East The Treaty of Sevres*, s. 43.
[642] Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru*, s. 611.
[643] Mehmet Sait Dilek, Evren Küçük, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, VII/3, (2012), s. 962.
[644] Montgomery, "The Making of the Treaty of Sevres", s. 782.

halk oylaması süreci iki yıldan beş yıla çıkartılmıştır. İngiliz ve Fransız ortak görüşü etrafında cereyan eden bu yeni gelişme, Venizelos ve Yunan heyetine "soğuk duş" etkisi yaratmıştı. Ancak Yunan Heyeti'nin meseleyi kabul etmekten başka çaresi yoktu.

San Remo'da pürüz olan konulardan bir tanesi de Üçlü Pakt taslağı içerisinde "feragat" zemininde Anadolu ganimetlerinin paylaşılması meselesi olmuştu. Üçlü Pakt taslağında İtalya'ya tanınan Anadolu ekonomik ayrıcalıklarının yanında, Eregli Kömür Havzası işletmesi de kendilerine verilmekteydi. Daha öncesinde 25 yıllığına altmış beş kilometrelik alanın işletmesi, Osmanlı Hükümeti tarafından Fransız şirketine devredilmişti. Haliyle Fransa'nın sert tepkisine sebep olan paylaşım tasarısı Britanya'nın da zorlaması ile İtalya'ya bıraklmaktaydı. Ancak bu imtiyaz hakkının daha fazla genişletilemeyeceği gibi şirketinde büyümemesi öngörülmekteydi. Konu bu haliyle 11 Mayıs 1920'de Fransa ve İtalya arasında imza altına alınırken, Britanya Hükümeti Sevr'in imzalanmasına kadar bu antlaşmaya taraf olmamıştı. Britanya Hükümeti'nin temel gerekçesi ise olası değişiklilerin olması ihtimalini değerlendirmiş olmasıdır[645].

San Remo Konferansı'nda Müttefiklerin yeniden yüzleştiği konulardan bir tanesi de Ermeni Meselesi olmuştur. Londra Konferansı'nda Milletler Cemiyeti'ne havale edilen bu konu, olduğu gibi yeniden Müttefiklerin önüne gelmişti[646]. Cemiyet, Müttefiklerin bölgede kurulacak Manda Sistemi için gerekli finansmanı ve askeri kuvvetleri sağlayıp sağlayamayacakları konusunda ki görüşlerine başvurmaktaydı[647]. Ancak üç büyük devletin de on milyon sterlinlik devasa bir finansmanı sağlama gibi bir düşünceleri yoktu. Bunun yanında tartışmalar sonunda muhtemel askeri destek konusunda bölgede kurulcak bir Ermeni devletine destek verilebileceği üzerinde görüş birliğine varmışlardı[648]. Müttefiklerin asıl olarak üzerinden atmaya çalıştığı Ermeni sorununu, ABD'nin yardımıyla çözebileceği formülü yeniden masaya getirilmişti. Bu doğrultuda Müttefikler, ABD'den bölgedeki Manda Sistemi'nin garantörü olma formülü hakkında Wilson'a başvurmuşlardı. Bu görevin üstlenilmemesi karşısında hiç yoksa sınırların

[645] Helmreich, *Sevr Entrikaları,* s. 219-220.
[646] PRO. CAB., 24/103, 10 April 1920.
[647] PRO. CAB., 24/103, 9 April 1920; Dilek-Küçük, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", s. 964.
[648] Umar-Yenisu, "Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları", s. 55.

belirlenmesi için ABD'den talepte bulunuşmuştur[649]. Müttefiklerin burada yürütmüş olduğu politika ile en azından Ermeni meselesini ABD'nin üzerine yıkma gibi bir eğilim söz konusu iken, bu plan büyük oranda amacına ulaşmamıştı.

San Remo Konferansı'nda Ermeniler için denize ulaşacak bir devletin kurulması kararlaştırılırken, bu devletin hangi Mandater sisteme dahil olacağına atıf yapılmazken, sadece sorunların çözümünde Milletler Cemiyeti komisyonunun kurulmas karara bağlanıyordu. Buna göre; *"...Türkiye Ermenistan Devleti'ni bağımsız bir devlet olarak tanıyordu. Türkiye ve Ermenistan ile diğer Yüksek Konsey tarafları, Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı'nın tahkiminde Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis Vilayetleri'nde Türkiye ve Ermenistan arasında tespit edilecek sınır sorununu sunmayı kabul etmişlerdir, bunun üzerine kararını ve Ermenistan'a denize erişim ve Türkiye topraklarının herhangi bir bölümünün askersizleştirilmesi için öngördüğü hükümleri kabul edilebilir"* şeklindeki ifade ile Ermeni Devleti'nin denize erişim ve sınır konusunda ABD Başkanı'nın garantörlüğü öngörülmektedir[650].

San Remo Konferansı'nda değişime uğruyan politikalardan bir diğeri de Kürdistan meselesi olmuştur. Lloyd George'un en başından beri savunmuş olduğu mandasız müstakil bir Kürt devleti projesinden vazgeçilerek, Kürtlerin Türk Devleti hakimiyetinde özerk bir yapıya sahip olması konusu benimsenmiştir. Bu değişiklik ise Britanya'nın daha fazla yayılmasını istemeyen Fransa için memnuniyet verici bir gelişmeydi. Bu haliyle Fransızlar belli dereceye kadar yerel bir özerlik şeklinde Kürt bölgesinin Türk Devleti'ne bırakılmasını kabul etmiştir[651].

3.3. Osmanlı Barışı İçin Müttefikler Tarafından Ele Alınan Başlıca Konular

3.3.1. İstanbul, Boğazlar ve Trakya Meselesi

Britanya Savaş Bakanlığı Doğu Komitesi'nin Irak, Suriye ve Kafkasya haricindeki en önemli başlıklarından biri Osmanlı başkenti İstanbul'du. Kırk dördüncü toplantıda İstanbul meselesinin ele alındığı komitenin üç önemli belgeyi yayınladığı toplantı evrakından öğrenilmektedir. Bu evrak; Sir Eyre Crowe'un "Avrupa'da Türkiye" başlıklı memorandumu, "Amirallik Memorandumu" ve "Konstantinopolis'in Stratejik Önemi"

[649] Helmreich, *Sevr Entrikaları,* s. 224-225.
[650] PRO. CAB., 24/104, 26 April 1920.
[651] Helmreich, *Sevr Entrikaları,* s. 226-227.

adını taşıyan Genelkurmay bildirileri idi. Dışişleri Bakanı Balfour toplantıda kullanılan argümanların İngiliz delegeler tarafından barış görüşmelerinde kullanılması şeklinde öneride bulunmuştu. 23 Aralık 1918 tarihinde ki toplantıda bu konu hakkında iki evrak dağıtılmıştı.

Lord Curzon'un toplantı notlarından İstanbul'a verdiği tarihi önemi üç maddede özetlemekteydi. Birincisi Roma İmparatorluğu'nun Doğu dünyasının kaderini Bizans'a taşıması, ikincisi boğazı geçerek İstanbul'a yerleşen Türklerin sonraki beş yüz yılda insanlık tarihini değiştirdiğiydi. Üçüncüsü ise Türklerin İstanbul'daki varlığının Büyük Britanya'nın önceki Doğu politikasını temelden etkileyen bir unsur olduğuydu. Kırım Savaşı'na müdahalelerinin de San Stefano Antlaşması'nın (Ayastefanos Antlaşması) ortadan kaldırılması için yapılan müdahalenin de amacı buydu. Son yirmi yıla kadar geçen sürede mevzu bahis politikadan dolayı Lord Salisbury'nin doğru yapıp yapmadığı konusunda tereddüt olduğu da toplantı kayıtlarına yansımıştı. İngilizlerin Osmanlı başkenti hakkındaki düşüncesinin temelinde Türklerin tamamen buradan çıkarılması olduğuna dair ipuçları, toplantı belgelerine yansımıştır.

Toplantı tutanaklarında görüldüğü şekli ile Türklerin Avrupa'daki varlığı kötülüğün kaynağı olarak tanımlanmıştı. Türklerin hem Avrupa hem de Asya'da varlığı tarihin hiçbir yerinde eşi benzeri görülmemiş yönetimi, baskı ve entrikaları barındırmaktaydı.Toplantıda İstanbul'a yani Osmanlı yönetimine asıl olarak duyulan nefretin perde arkasına değinilmektedir. Türklerin boğazlardaki hâkimiyetinin Rusya'nın Akdeniz'e ulaşmasını engellediğini ve aynı zamanda İtilaf Devletleri'nin tarihi başarısızlığına sebep olduğu Britanya ve Müttefikler için Türklerin İstanbul'dan atılması için geçerli bir sebepti[652].

Lord Curzon tartışmaların ardından İstanbul'un geleceği hakkındaki planını ihtiva eden bir muhtıra hazırlamıştı. Ayrıca Doğu Komitesi tartışmaları ardından Dışişleri Bakanı Balfour'un önerisi ile düşünülen çözümlerin kayda geçirildiği bir metin hazırlandı. Bu toplantı sonunda alınan kararlar gereği, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı uluslararası bir statüye kavuşturularak geçiş serbestîsi için uygun bir hale getirilecek, etrafında suyollarına hükmedecek hiçbir unsur bırakılmayacaktı. Stratejik sebeplerle boğazlar üzerinde köprü, suların altında tünel ve benzeri geçişlerin

[652] UKPA., BL., 73/14, 23 December 1918, s. 4.

yasaklanması planlanmaktaydı. Bu öneri üzerinde oluşan fikir birliği üç temel sorunu da beraberinde getirmekteydi. Curzon'un muhtırasında belirtilen bu sorunların ilki, Avrupa'da Türklerin yönetici gücünün olup olmayacağı, ikincisi İstanbul'dan çıkarılmaları durumunda bu konuda yetkili olarak kimin söz konusu şehre davet edileceği meselesi ve son olarak İstanbul'un önerilen koşullar altında denetlenmesi için bir komisyon veya benzeri organ kurulup kurulmaması şeklinde özetlenebilirdi. Asıl itibari ile bu üç temel sorun İstanbul konusunda problemlerin çözümü için temel programı oluşturuyordu. Müttefik Devletlerin İstanbul hakkındaki görüşlerini açıkladığı 1920 yılı ortalarına kadar bu konu, büyük tartışmaların ve çekişmelerin odağı haline gelmişti.

Müttefiklerin İstanbul hakkındaki tasavvurları savaş sırasında şekillenmişti. Önce, 1915'te, Rusya'ya bırakılması üzerinde anlaşılan şehir için 1917 Ocağı'nda Wilson'a hitaben İtilaf Devletleri'nin savaş amaçlarının aktarıldığı beyannamede Türklerin Avrupa topraklarından çıkarılması öngörülmekteydi. İlgili metnin ilk kısımları Türklerin Avrupa'dan çıkarılması fikrinin dayanakları üzerine olsa da ardından gelecek sorunlara dair herhangi bir çözüm noktası tavsiye edilmemekteydi. Zira bu durumun öngörülemeyen hadiselere sebep olabileceği kaçınılmaz bir gerçek idi. Ancak saldırgan olabileceği gücü elinden alındığında Türklerin Doğu ile Avrupa arasında bir tampon olabileceği öngörülmekteydi ki bu durum Britanya ve Rusya arasında tarihsel tampon olma durumunun devamı anlamına gelmekteydi.

Osmanlı'nın İstanbul'dan çıkarılmasının diğer bir sonucu ise İslam dünyasında yaratabileceği etkiler üzerinde durulmuştur. Böyle bir durumun sorun yaratabilme ihtimali de düşünülmüş, bu fikre bir antitez olarak Britanya hâkimiyetinde bulunan Hindistanlı Müslümanların hiçbir zaman İstanbul'a özel bir hissiyat göstermemiş olmaları sebebiyle büyük etkileri olmayacağı şeklinde tartışmalı bir kanaate varılmıştı[653]. Bu tartışmalar ile Barış Konferansı'na içerisinden çıkılamayacak derin bir mesele sevk edilmiş oluyordu. Uzun müddet ne olacağı kestirilmeyen İstanbul ve Boğazlar meselesine, bir süre sonra Doğu Trakya Meselesi de eklenince Osmanlı'nın Rumeli'deki son parçasının akıbeti yeni bir problem olarak ortaya çıkmıştır.

[653] PRO., Indiana Office Record (IOR)/Politicial and Secret Department Records (PS) 18, "The future of Constantinople, Memorandum by Lord Curzon", 2 January 1919.

İstanbul meselesi tüm taraflar açısından tartışmalıydı. Osmanlı basını da bu meselenin Avrupa'daki akislerini yakından takip etmekteydi. Tasvir-i Efkâr Gazetesi 4 Ocak 1920 tarihinde neşredilen nüshasında 2 Ocak'ta Londra'dan aldığı bir bilgiyi aktarmaktaydı. The Pall Mall Gazette'den öğrenildiğine göre İstanbul'un ve Boğazların uluslararası hale getirilmesi düşüncesi kuvvetlenmişti. İngiltere ve Fransa'nın ortak olarak İstanbul'da bulunması ve Türk Hükümeti'nin Anadolu'ya taşınması planlanmaktaydı. Ancak İslam Halifesi unvanı ile padişah kalacak ve İstanbul İslam'ın dini başkenti olacaktı. İlgili gazeteye göre Lloyd George'un açık planı bu şekildeydi[654]. Ancak Tasvir-i Efkâr Gazetesi bir gün sonra neşrettiği nüshasında bu haberlerin İngilizler tarafından tekzip edildiği bilgisi yer alırken, haberi veren gazetenin maksatlı olarak bunu yaptığı da iddia olunmuştu. Avam Kamarası'nda Lloyd George ile Liberal Grubun başındaki Donald Maclean arasında geçtiği iddia edilen bir konuşmada ise Türkiye ile yapılacak sulh hakkında aralarında büyük bir tartışma yaşanmıştı. Lloyd George'un bu noktada en çok takıldığı husus, savaş sırasında Osmanlı'nın Almanya safında olması nedeniyle Rusya ve Romanya'ya istenilen yardı yardım yapılamamış olması sonucunda savaşın uzamasıydı[655].

Gazetelere yansıyan haberler büyük oranda gerçek durumla yakından ilgili idi. Aralık ayında İngiliz ve Fransızlar arasında yapılan görüşmeler neticesinde İstanbul ve Boğazlar Türklerden alınacak, uluslararası bir komisyon tarafından idare edilmesi kararlaştırılmıştı[656]. 6 Ocak 1920 tarihinde Lloyd George ve Curzon'un desteğine rağmen Türklerin İstanbul'dan çıkarılması planı İngiliz Kabinesi tarafından geri çevrilirken, aylardır sürdürülen bu politika kesin bir çoğunluk tarafından ret edilmişti[657]. Böyle Britanya Hükümeti'nin savaş başladığı dönemden itibaren bir "intikam" göstergesi olarak Osmanlı'nın İstanbul'dan çıkarılması politikası en yüksek mertebelerde kabul edilmemiş oluyordu. Bu politikanın getireceği ekonomik külfet, olası savaş endişeleri ve Hindistan kamuoyunun uzun zamandır Britanya'nın Fransa ile

[654] "İstanbul Hakkında Meşum Bir Haber: Şehirle Boğazlar Beynelmilel Mi Olacak?", *Tasvir-i Efkâr*, 4 Kânunusani 1920, No: 2948; "İstanbul ve Boğazlar Beynelmilel Olacakmış–Dini Payitaht Derdi", *Vakit,* 4 Kânunusani 1920, No: 777.
[655] "İngiliz Gazeteleri İstanbul'a Ait Mahîc Haberleri Tekzip Ediyor", *Tasvir-i Efkâr,* 5 Kânunusani 1920, No: 2949.
[656] PRO. CAB., 23/35, 11 December 1919.
[657] PRO. CAB., 23/20, 6 January 1920.

yürütmüş olduğu müzakere tarzına tepkili yaklaşımaları İngiliz Parlamentosu'nun bu konuda muhalif bir tutum sergilemesinde önemli etkiye sahip başlıca konulardır.

Vakit Gazetesi 5 Ocak 1920 tarihli nüshasında Lloyd George'un Boğazların durumunu yakından ilgilendiren bir konuşmasını yayınlayarak okuyucularına duyurmuştur. Değerlendirilmesi hususunda birkaç madde üzerinden verilen demeç şu şekildeydi;*"...Paris'ten avdet ettiğim zaman, Türkiye ile muahede-i sulhiye hakkında bazı izahat ve tafsilat vermeme heyet-i muhtereminiz müsaade edecektir. Mamafih avam kamarası, bütün teferruat üzerinde Londra ile Paris arasında bir itilaf-ı tam hâsıl olduğundan emin olabilir. Türkiye muahede-i sulhiyesi, İngiltere'nin Mondros'ta düvel-i müttefike ve mütarekenin vekili sıfatıyla akd eylemiş olduğu mütareke esasatına tevfikan imzalanacaktır. O şerait-i mütareke mahfi tutulmuştur. Çünkü bu şerait tanzim edilmekte bulunan muahede-i sulhiyeye vaz' olunacaktır. Fakat herhalde tanzim edilmekte bulunan şerait-i sulhiye de Türkiye'nin mazide Müttefiklere ihanet ederek, Boğazların sed ve Prusya militarizmine teslim ettiği gibi istikbalde de ahkâm ve muahedatı ihlal edememesi için icap eden tedbirler ittihaz olunmaktadır. Namuskarane olmayan bu hareketten dolayı o zaman Türkiye'yi cebir ve tedhiş altında edare eden ve Berlin'den telakki-i evamir eden oligarşinin mesul bulunduğu doğrudur. Binaenaleyh İstanbul'da böyle hataların tekrarı kabil olmaması ve Çanakkale Boğazlarının bütün cihana serbest ve Karadeniz'e seyr-i seferin açık bulunması için icap eden tedbirler ittihaz edilmektedir. Efendiler, İngiltere'nin Bahr-i Sefid'de Hindistan tarik-i bahriyesini taht-ı emniyette bulundurmak suretiyle müdafaa ve himaye edilecek pek azim menafi' vardır. İngiltere bu menafini, hem istikbalde kendisini suret-i katiyede taht-ı emniyette bulunduracak ve hem de İslam kitlelerinin haksızlığını ve asabiyet ve hiddetlerini mucip olmayacak bir surette himaye ve müdafaa edecektir"*[658]. Lloyd George'un bu beyanatından yola çıkarak Osmanlı Sulhu hakkında bir yorum yapılacak olursa Mondros'a göre bir barış antlaşmasının imzalanacağını, Boğazlar konusunda ise temel meselenin müttefik güçlere her daim açık kalması noktası olmuştu. Satır aralarında Osmanlı İmparatorluğu'na olan hiddeti aşikâr olan George, aynı hataların tekrar etmemesi için tüm tedbirlerin alınması gerekliliğini ifade etmiştir.

Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, İstanbul'un geleceği hakkındaki haberlerin gerçeği yansıtmadığını, bunun gibi sulh muahedesinde gizli madde var, iddialarını da

[658] "Lloyd George'un Mühim Beyanatı", *Vakit,* 5 Kânunusani 1920, No: 778.

yalanlayarak, barış konusunda henüz resmi bilgi gelmemişken bu tarz bilgi kirliliğine inanılması gerekliliğini vurgulanmıştır[659].

İngiliz ve Hintli birçok önemli ismin aralarında bulunduğu bir heyet Türkiye ile yapılacak barış hakkında muhtıra verirlerken, burada İngiliz Başbakan'ın 5 Ocak 1918 tarihinde İstanbul, Anadolu ve Trakya'nın Türklere bırakılmasına dair taahhüdü olduğunu hatırlatılarak, Türkiye meselesinde yanlış yollara sapılmaması yolunda ricalarını ifade etmişlerdi. Muhtıraya göre halifenin başka bir hükümetin nüfuzu altında bulunması uygun değildi. Yine bu muhtırada Türk olmayan Irak, Suriye ve Filistin'in Türkiye'den ayrılması kabullenilmişti. Diğer yerler için ise istatistiksel veriler gösterilerek 560.000 Türk'e karşılık 250.000 Rum ve 86.000 Ermeni bulunan İstanbul'un mutlaka Türklerde kalması tavsiye edilmişti. İzmir'de 15.000 Müslüman'ın Yunanlılar tarafından katledildiği ve iki yüz binden fazla kişinin yurtsuz bırakıldığı açıklanmıştı. Muhtırada Şark siyaseti için Türklerin uzman İngilizlerin desteği ile geliştirilmesi tavsiye edilirken Osmanlı'nın Manda Sistemi içerisinde bırakılmaması da tavsiye edilen diğer bir hususdu[660].

8 Ocak 1920 tarihli Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde 23 Kasım 1919 tarihindeki Hindistan Hilafet Konferansı'nda alınan kararlar şu şekilde yer almıştı:

> *"…1- Türkiye'ye, Halife'ye, kutsal yereler ve İran'a ait olan sulh şartlarının kararına kadar bütün Hint Müslümanları sulh şenliklerine katılmamayı kendilerine dini bir vazife olarak telakki edecekler ve bütün Müslümanların, bütün Hilafet teşkilatının bu hususta manevi birliği talep olunacaktır.*
>
> *"2- Türkiye ile imza olunan sulh Müslümanları memnun etmediği takdirde, Müslümanlar bu memnuniyetsizliklerini İngiltere ticari ürünlerine karşı sürekli olarak bir boykot ilan etmekle izhar edeceklerdir.*
>
> *"3- Müslümanlar gayr-i memnun kalmadıkları takdirde, tedrici ve fiili bir surette hükümete ibraz-ı muavenetten feragat edeceklerdir..."*.

[659] "Hariciye Nazırının Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr,* 6 Kânunusani 1920, No: 2950.
[660] "İstanbul Hakkında Mühim Bir Muhtıra", *Vakit,* 6 Kânunusani 1920, No: 779.

Bunların haricinde dördüncü madde konferansın prensiplerini iletmek üzere seçtiği heyetti. Ayın yirmi dördünde Müslüman ve Hindu murahhaslar müşterek bir toplantı yaparak hilafet meselesini tartışmışlardı. Nihayetinde bu konunun milli bir mesele olduğu yönünde görüş birliğini içeren bir telgraf Genel Vali'ye iletilmiştir[661].

Britanya'nın Hindistan Bakanı Montagu ise bu çağrıları göz ardı etmediğini, Paris'te Konferansı'n toplanmasından kısa bir süre önce Pall Mall Gazette Gazetesi'ne verdiği demeçte vurgulamıştı[662]. Görüldüğü gibi İstanbul ve Hilafet Meselesinin tartışıldığı bir dönemde Hint Heyeti'nin faaliyetleri hatırlatılarak, kamuoyunda bunların takibine ilgi duyulması sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı matbuatında Hint Heyeti'nin faaliyetleri takip edilirken Fransız matbuatında İstanbul'un geleceğine dair Clemenceau'nun meclisteki şu sözleri yer alıyordu: *"...Evvelce de söyledim. Londra'da bu meseleyi ancak mevki-i münakaşaya vaz' edebildik, henüz bir suret-i hale ulaşmadı. Bu müzakeratın netice-i katiyeye ulaşması tehlikeye düşürecek izahatta bulunmağı şüphesiz arzu etmezsiniz. Bütün söylediklerim hakikattir ve tekzip olunamaz. İstanbul'dan, Boğazların muhafazasından bahis edildi. Meselenin bazı noktalarında itilaf ettik, bazı noktalarda ise henüz uzlaşamadık. Mösyö Lloyd George'un Kânunusani iptidalarında iade-i ziyaret edeceğini ve bu ziyaret esnasında meselenin tetkikatına devam olunacağını kuvviyen ümit ediyorum"*[663]. Bu ifade ile İstanbul Meselesi hakkında görüş alışverişine başlandığını, ancak buna dair konuşmanın henüz erken olduğu, bu hususta verilecek erken demeçlerin icra edilmesi planlanan daha sonraki manevraların durumunu tehlikeye sokacağı endişesi dile getirilmekteydi.

İngilizlere göre İstanbul hakkındaki yapılan değerlendirmeler Rusya'nın yokluğunda oldukça şüpheliydi. Dünyanın en büyük iki Müslüman nüfusunu barındıran İngiltere ve Fransa alınacak kararların olumsuz etkilerini Hindistan ve Kuzey Afrika'da görebilirlerdi. Fransa'nın İstanbul'un geleceği hakkındaki tasavvuru; buranın sert bir İngiliz-Fransız kontrolünde kalmasıyken, İngilizler, Türk başkentinin Küçük Asya'ya aktarılmasından yanaydı[664]. The Times Gazetesi'nin 7 Ocak tarihli sayısında Türklerin

[661] "Hilafetin Atisi Hakkında", *Tasvir-i Efkâr*, 8 Kânunusani 1920, No: 2952.
[662] "Londra'dan Paris'e Hareket Ettiler", *Tasvir-i Efkâr*, 10 Kânunusani 1920, No: 2954.
[663] "Mukadderatımız ve İstanbul Meselesi Etrafında Fransız Matbuatının Neşriyatı", *Tasvir-i Efkâr*, 6 Kânunusani 1920, No: 2950.
[664] "Turkey's Future", *The Times*, 5 January 1920, No: 42299.

ve Avrupa'nın geleceği tartışmalarında en büyük pay İstanbul'a ayrılmıştı. Hintli Müslümanların manevi olarak önem verdiği bu konu, Avrupa'nın kalıcı barışı meselesinde hayati öneme haizdi. Özellikle Bolşeviklerin de etkin olduğu coğrafyaya paralel olan bu hattın Türklerin egemenliğine bırakılması bir Müslüman-Bolşevik Federasyonu'na sebep olup Güneydeki Britanya ve Fransız nüfuz alanları tehdit altında bırakabilirdi[665]. Yine The Times Gazetesi'nin 9 Ocak nüshasında 7 Ocak tarihli nüshaya da cevaben olduğu belirtilen bir makale yayınlanmıştı. Burada Hintlilerin Britanya için olan önemine dikkat çekilirken, Fransa'nın takınmış olduğu dikkatli tavırlarına karşılık İngilizlerin daha da dikkatli olması gerekliliğine vurgu yapılmaktaydı. Ayrıca gazeteye göre İstanbul Türk hâkimiyetinde kalırsa Avrupa için bir uyumsuzluk elması olacağı öngörülürken, uluslararası kontrol planı henüz nasıl olacağı netleşmemişti[666].

Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa Fransızca İstanbul Gazetesi'ne verdiği röportajda *"...İstanbul'a gelince: Gazeteler bundan çok bahis ettiler. Bizim için ise böyle bir mesele mevcut değildir. İstanbul dört asrı mütecaviz bir zamandan beri Saltanat-ı Osmaniye'nin payitahtıdır. İstanbul olmazsa Osmanlı Devleti başsız, ruhsuz, cansız bir cesettir. Bu sözlerim her şeyi ifade eder..."* beyanı ile İstanbul'un ne ifade ettiğini belirtmişti[667].

İstanbul hakkında Yunanistan'ın yeni süreçteki tutumu Atina'da neşredilen Embros Gazetesi'nde yer alan Venizelos'un beyanatından anlaşılmaktaydı. Venizelos Atina'dan ayrıldığı sırada; *"Yunanistan kendi yurdunun selametini temin zımnında nokta-i nazarında ısrar eyleyecektir. İstanbul'a gelince, Yunanistan oranın himayesini talep eylemeyecek yalnız beynelmilel bir hale ifrağı iddia edilecektir"* sözleri ile politikalarını açıklamıştı[668].

13 Ocak 1920'de The Times'da yayınlanan çok imzalı bir metin İstanbul için daha önce gündeme getirilmemiş bir modeli savunuyordu. Buradaki iddiaya göre plan, İstanbul'un bir dünya merkezi haline getirilmesiydi. Cemiyet-i Akvam'ın merkezi olacak bu şehrin mülkiyeti herhangi bir devlete verilmeksizin, uluslararası bir yapı ile idare edilecek ve bu sayede gelecekte oluşabilecek lokal sorunların önüne geçilecekti. Bununla birlikte

[665] "The Future of the Turkish Empire", *The Times*, 7 January 1920, No: 42301.
[666] "Turkish Question", *The Times*, 9 January 1920, No: 42303.
[667] "Hariciye Nazırının Beyanatı", *İleri*, 9 Kânunusani 1920, No: 720; "Reşit Paşa'nın Mühim Beyanatı", *Vakit*, 9 Kânunusani 1920, No: 782.
[668] "İstanbul ve Venizelos", *Vakit,* 10 Kânunusani 1920, No: 783.

Rusya'nın ve Milletler Cemiyeti'nden uzak kalması muhtemel bir Almanya'nın bu bölgeye sorun olma ihtimali de vardı. Bu şehir Doğu ve Batı'nın buluşma noktası olacak ve tarihsel kurumları korunacaktı. Aynı zamanda uzun süredir sorunların yaşandığı Balkanlara yakınlığından dolayı problemlerin yerinde çözümü hususunda etkili olabilecekti[669].

İngiliz ve Fransızların İstanbul planları elbette kamuoylarında tamamen tamamen destek görmekteydi. Edward G. Browne isimli bir kişinin The Times'ta yazdığı makaleye bakılacak olursa Hindistan Müslümanlarından Emir Ali'nin yürüttüğü Türklerin İstanbul'dan çıkarılmaması politikası birçok İngiliz tarafından destek bulmaktaydı[670].

Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul'dan çıkarılması hususu artık "hükümetin yeni merkezi neresi olmalıdır?" sorusunun tartışılması aşamasına gelmişti. The Times Gazetesi bu konuda yaptığı haberde İngiltere için Osmanlı Hükümeti'nin Bursa'ya taşınması görüşünün daha ağır bastığının altını çizmişti. Bunun kendilerince birkaç önemli sebebi vardı. Öncelikle Türk yönetici sınıfın Avrupa ile temasının kesilmesinin sakıncalı olacağı düşünülmekteydi. Ayrıca Osmanlı başkenti Bursa'dan ziyade Anadolu içlerine taşınacak olunursa hükümetin askeri maceracıların eline geçme ihtimali vardı. Bu da Müttefikler için önemli bir sorundu. Ne var ki ihtimallere karşı ne yönde bir fikir belirttiği sonucuna varılamayan haberde ifade edildiğine göre; Bursa'daki binaların, kentin olası bir hükümet merkezi haline gelmesi uygunluğu buranın cazip bir seçenek olmasını sağlıyordu[671].

Hint Müslümanlarından Emir Ali, Türk İmparatorluğu'nun Avrupa'dan atılması konusunda çıkan şayialara karşılık The Times Gazetesi'ne bir mektup yazmıştı. 14 Ocak 1920'de yazıldığı anlaşılan mektup metni İleri Gazetesi'nin 26 Ocak tarihli nüshasında şu şekildeydi[672]:

> *"…Ceridenizin bugünkü nüshasında çok sayıda imzalarla yayımlanan eden mektubu acilen protesto etmek lazımdır. İleri sürdükleri teklifin Müslümanlar tarafından hemen kabul edileceğine dair olan sözler*

[669] "The Turkish Constaninapole", *The Times*, 13 January 1920, No: 42306.
[670] "Constantinople", *The Times*, 14 January 1920, No: 42307.
[671] "The Future of Turkish Capital", *The Times*, 13 January 1920, No: 42306.
[672] "Emir Ali'nin Yeni Bir Mektubu", *İleri*, 26 Kânunusani 1920, No: 737.

alaya sığmaz. Osmanlı Hükümeti'ni Avrupa kıtasından ve başkentinden mahrum bırakmak arzusunun ilanı üzerine husule gelen şiddetli tesirlerin iç yüzüne galiba hiç vakıf değildirler. Mektup sahipleri tarihi olayları karıştırdıkları sırada en iyi zamanlarında Osmanlıların Avrupa-yı Garbî'ye ne büyük hizmetlerde bulunduklarını unutuyorlar. Onaltıncı ve on yedinci asırlarda Türkler vakit vakit Fransa'nın yardımına gelerek onu Habsburg'ların hücumlarından kurtarmışlardır. 1857 senesinde Devlet-i Âliye Hint karışıklığının önü alınmasına yardım etmiştir. East India Company ile Hindu Sultanı arasında husule gelen çekişmede Osmanlı Hükümeti buna dini bir harp mahiyeti vermek için bütün kudretini sarf etmiştir. Fransızlar elbette hatırlarlar. Tarihi hakikatlerin çoğu, gözden çabuk kaybolur, fakat verilen vaatlere iman ederek şu harpte Müslüman askerlerinin ettiği hizmetler hatırlardan silinmemelidir. Hiçbir milletin zebde-i amali hatadan, lekeden tamamıyla münezze değildir. Fakat son ortaya çıkan olaylar üzerine Türk su-i idaresine daha az ehemmiyet atfedilmiştir.

"Bütün bunlardan sarf-ı nazar edeceğim acaba size o mektubu gönderenler teklif ettikleri siyaset yüzünden İngiliz Hükümeti ve insaniyet için ne kadar meseleler ortaya çıkacağının farkında mıdırlar? Dini ve ananevi bağlılık, günün koşullarında Atlas Okyanusu sahillerinden Çin'e kadar öyle müthiş bir nefret ve heyecan doğuracaktır ki bunun sonucu endişesiz alakadar olacak hiçbir siyaseti tasavvur edemiyorum… Emir Ali"

Böylelikle Emir Ali Britanya kamuoyunda ileri sürülen fikirlere karşılık Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Hint Müslümanlarına olan yardımlarından bahsederek bu örnekler ışığında, Britanya ve Fransız kamuoyuna yardımlar hatırlatılmaya çalışılmıştır. İstanbul yalnızca diplomasi masalarının veya Hint Müslümanlarının meselesi değildi. Anadolu'dan da gerek İstanbul gerekse İzmir için pek çok ses gelmekteydi. Konya'da 11 Ocak Pazar günü yirmi bin kişilik bir gösteri düzenlenmişti. Neredeyse herkes şehirdeki Alaattin Tepesi'nde düzenlenen protestoya gitmişti. Burada dile getirilen hususlardan bir tanesi İstanbul'du. Protestoya hâkim olan görüş İstanbul'un dini ve

siyasi olarak Osmanlı'nın payitahtı olmaktan başka bir statüye getirilmesinin Türklerin ve Müslümanların hukuk-ı esasi ve diniyelerinin imha edilmesi yönünde bir adım olacağı iddia olunmuştu. Aynı şekilde 13 Ocak 1920 günü Bursa Sultan Orhan Cami önünde toplanılmış devletlere tebliğ edilmek üzere şu kararlar alınmıştır;

Birincisi; *"Yedi asırlık bir hayat-ı medeniye yaşamak ve Şark'ın en büyük amil ve temdin ve kafil-i sulh ve selahı olan islamların hakk-ı hayatı hiçbir kuvvetle ihlal edilemez".*

İkincisi; *"Dört yüz küsur senelik Osmanlı payitahtını ve 350 milyon Müslümanın başkenti olan İstanbul'un tebdil-i şekil ve mahiyeti İslam aleminin asla hasım ve kabul edemeyeceği bir zulümdür".*

Üçüncüsü; *"Hilafet ve Saltanatın başketi ayrılık kabul etmez mukaddes bir bütün olarak tanınmalıdır."*

Dördüncüsü ise; *"Gayrimeşru bir tarzda işgal edilen memleketlerimizin devam eden işgaline nihayet verilmesi"*[673]. Bu protesto metninde yer aldığına göre Osmanlı İmparatorluğu Şarkın medenileşmesine ve barış ortamının sağlanmasına büyük katkıları olan bir devlettir. Bu sebeple gayrimeşru bir halde ne başkenti ne de hilafet makamına dokunulmaması gerekliliği dile getirilmiştir.

Tasvir-i Efkâr'ın Jurnal Doryan'dan istihbar ettiği bilgiye göre çeşitli gazetelerde Lloyd George ve Clemenceau'nun İzmir meselesi hakkında müzakereler gerçekleştirdiği, İstanbul ve Boğazlar konusunda İngiliz ve Fransız bakış açıları arasında bir uyum yakalamaya çalıştıkları iddia edilmişti[674]. İkdam Gazetesi ise İstanbul hakkında aldığı haberleri aktardığı 18 Ocak günü neşredilen nüshada Observer Gazetesi'nin Boğazlar hakkındaki değerlendirmesine yer vermişti. Gazete İstanbul için bir komisyonun oluşturulmasını önermekteydi. Burada öngörülen modelde İstanbul'da Papalık benzeri bir şekilde Halife'nin ikamesine müsaade edilmesi uygun bir politika olabilirdi[675].

Tasvir-i Efkâr 22 Ocak 1920 tarihli nüshasında Times Gazetesi parlamento muhabirine dayandırarak Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlar hakkındaki görüşlerine dair bilgi paylaşmıştı. Lloyd George'a göre Boğazların Türkiye denetiminde olmaması esas

[673] "Anadolu Diyor Ki: 'İstanbul ve İzmir Yüreğimize Dert Oldu", *İkdam*, 16 Kânunusani 1920, No: 8236.
[674] "İzmir ve İstanbul Hakkında Gayet Hafi Müzakerat", *Tasvir-i Efkâr,* 17 Kânunusani 1920, No: 2961.
[675] "İstanbul'da Türkiye", *İkdam*, 18 Kânunusani 1920, No: 8238.

olarak kararlaştırılmıştı. Ancak her ne kadar Britanya Hükümeti Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını arzu etse de İngiliz Başbakanı, Hindistan Bakanı'nın fikrine temayül etmekteydi. Bu fikre göre İstanbul Türklerde bırakılacaktı[676]. İngiltere'nin bakış açısını değiştirdiği şeklinde İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın kontrolü için uluslararası bir komisyon teşkil edilecekti. İstanbul'da ise Vatikan tarzında bir modelle halife sıfatıyla padişahın kalmasına müsaade edilecekti. Ülkesindeki muhalefete rağmen Lloyd George Hindistan Bakanı Montagu'nun fikrine yaklaşmaktaydı[677]. Fransız basınının ise bu hususa oldukça değer verdiği görülmekteydi. Fransızca yayın organları Britanya ve Fransa'nın en başından beri sürdürdüğü politikayı terk ederk, Türklerin İstanbul'da bırakılması fikrine yöneldiklerini iddia etmekteydi[678].

İstanbul'un Türklerde bırakılması ihtimali Trakya Rumlarının yeni diplomatik girişimlerini beraberinde getirmişti. Sulh Konferansı'na gönderilmek üzere Rum Patrikhanesi'ne verdikleri bir muhtırada Çatalca hudut olmak üzere bütün Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi, bu olmayacaksa uluslararası hale getirilmesi talep edilmekteydi. Rumlar bunun yapılmaması halinde Osmanlı egemenliğinde kalmayı bir tehdit olarak görmekteydiler[679].

İstanbul'un geleceği hakkında diplomatik girişimlerde bulunan İstanbul Şehremini Cemil Paşa'nın çeşitli devletlere muhtıralar yazacağı haberini veren Vakit, 22 Ocak'ta Amerikan Başkanı Wilson'a gönderilen telgrafın metnini yayınlamaktaydı: *"...Amerika Birleşik Devletleri reisi Mister Wilson cenaplarına, Washington'un mezarı önünde ve asil Amerika milletinin haysiyet ve şerefi namına elyevm nam-ı asilanelerine izafetle yâd edilmekte bulunan ve bütün Amerika milleti tarafından kabul edilip karar verilecek umumi sulha esas teşkil edecek olan prensiplerin tatbik ve uygulanacağını taahhüt etmiştiniz. Bugün birinci toplantısını yapan İstanbul Şehri Cemiyet-i Umumiye-i Belediyesi'nin mezkûr prensiplere aydiyet ile muhtevi oldukları bütün kısımları ve bilhassa Türkiye ve İstanbul şehri ile alakalı on ikinci maddesinin tamamen tatbik ve infaz olunarak Türklüğe aidiyetine ihtiva eylediği bunca asırdide emâkin ve mabed-i tarihiye ve makabir-i İslam'ın ilan ve şahadet ettiği payitahtımızın sahipleri olan*

[676] "İstanbul Hakkında İngiliz Nokta-i Nazarı", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Kânunusani 1920, No: 2966.
[677] Alexander Lyon Macfie, "The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920: The Straits Clauses", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4, (1976), s. 228; "İngiltere Nokta-i Nazarını Değiştiriyor", *Vakit*, 18 Kânunusani 1920, No: 791.
[678] "İngiliz Nokta-i Nazarının Tebdili", *Vakit*, 20 Kânunusani 1920, No: 793.
[679] BOA, DH. KMS., 52/41, Tarih: 24 Kânunusani 1920.

Türkler elinde ibka edileceğine tamamen itimat eylemekte olduğunu arza memurum. Bu vesile ile ta'zimat-ı fevkaladenin kabulü ricasına Amerika millet-i necibesinin selamet-i halli temenniyatını terdif eylerim"[680]. Görüldüğü gibi İstanbul hakkında en önemli kuruluşlardan bir tanesi olan Şehremaneti kurumu adına başkan, başkent ve Osmanlı için Amerika'nın vermiş olduğu sözlerin ardında durmasını rica etmekteydi.

Osmanlı merkezinde bu gibi gelişmeler yaşanırken, Hint Heyeti Osmanlı hukukunu en üst perdeden savunmaya devam ediyordu. Emir Ali ve Ağa Han'ın da imzacıları arasında bulunduğu Britanya'nın önemli siyasetçilerine ait bir muhtıra Ocak ayının sonlarına doğru Lloyd George'a verilmişti. Muhtırada İstanbul mevzusu şu şekilde işlenmişti: *"...Türk milleti için talep edebildiğimiz en büyük lütuf, onun nimet-i sulhtan mutena'im kılınması ve cismani ve dini reis olan Padişah'ın hâkimiyeti altında serbest bir hayat yaşamasına müsaade edilmesidir. Eminiz ki Mister Lloyd George'un verdiği söz –ki müşarünileyh bu sözü verdiği zaman yalnız İngiltere hükümetinin değil lakin İngiliz milletinin ve hatta bütün Britanya İmparatorluğu ahalisinin fikrine tercüman idi- kemal-i halis ve istikamet ile yerine getirilecektir. Mister Lloyd George her milletin kendi hükümetini bizzat intihap etmesi prensibi, harpten sonra arazi meselelerine mantık olarak vücuda getirilecek bütün suret-i hallerin esasını teşkil edeceğini vaat ve temin eylemiştir. Türkiye imparatorluğunun, Türk kavminin vatan-i aslisinde ibka olunacağı ve Dersaadet'in bundan böyle dahi Türkiye'nin payitahtı kalacağı vaadi, adil ve devamlı bir sulhun şart-ı esasisi olmak üzere verilmiştir.*

"Boğazlarda seyri sefain meselesinin bütün milletleri alakadar eden bir mesele olduğunu, bu seyri sefaine ait umuru, Tuna Komisyonu'na meş'abe-i beynelmilel bir komisyonun zir-i murakabesine vaz' etmek, Asya'da ve Avrupa'da ki Türk vilayetleri arasında bir fark gözetmek ve Avrupa-yı Osmanî'de sakin gayrimüslimlerin hukukunu sıyanet için icabat-ı mahaliyeye muvafık bazı ıslahat tatbik eylemek lazım geldiğini teslim ve itiraf ederiz. Eminiz ki Türkiye Hükümeti bu hususta muktezi olan bütün teminat-ı ita vaatlerini sadakate incaz eyleyecektir.

"Halifenin cismani ve dini şeref ve istiklali bütün Müslümanları alakadar eden bir meseledir. Sulh ve cihanın saadeti namına cidden rica ediyoruz ki, Müslümanların hayatı ehemmiyet ve hürmet ile nazar-ı itibara alınsın. Bir medeniyeti veya teşkilatı

[680] "İtilafın Şark Siyaseti", *Vakit*, 22 Kânunusani 1920, No: 795.

tahrip etmek kolaydır. Fakat bunları yeniden vücuda getirmek güçtür. Anarşinin intişar ve tevsii, rey-i umurda bulunanların ahali üzerindeki hüküm ve nüfuzlarının gitgide azalması ve ika-yı şüruş eden anasırın harekât-ı mecnunanesi ki –bu gibi ahval her hareket ihtilaliyeden sonra zuhur eder- ıslahatın esasını kısa sürede tatbikte, itidal ve sükûn ile hareket olunmasını ve ıslahatı, mümkün olduğu kadar doğrudan doğruya alakadar milletler bunları yaptırılmasını zaruri kılıyor.

"Bu nokta, Reis Wilson'un ilan ettiği ve düşman memleketlerine teşmil olunmak üzere düvel-i müttefike tarafından kabul olunan 'her millet kendi mukadderatını tayin edecektir' prensibinin temel esasını teşkil ediyor. Sulh, adalet, hulus-ı niyet ve iki milyon ahalinin saadeti namına talep ederiz ki bu prensip Türkiye'ye dahi tatbik olunsun..."[681]. Britanya Başbakanı'na verilen bu muhtıra, şüphesiz ki Osmanlı için son derece büyük önem arz etmektedir. Lloyd George'un beyanatı dikkate alınarak yazılan bu muhtıra, Hint Heyeti'nin başta Müslümanlar ve Halife için olmak üzere Osmanlı hâkimiyetindeki topraklarda barışın temelini teşkil edecek bir sulh metninin oluşması adına istekte bulunmaktadır. Muhtırada, İstanbul'un başkent olarak kalması ve Halifenin özgür ve istikrarlı bir halde devamı tüm Müslümanlar için önemi vurgulanırken, boğazlar için uluslararası bir vaziyetin teşkil edilmesinin tüm taraflar için en doğru yol olacağı tavsiye edilmektedir. Ayrıca Wilson Prensipleri gereği bu tarzda bir barış ve geleceğin tesisi Müttefik Devletlerin de bir vaadi olduğu için, bunun yerine getirilmesi Müslüman kamuoyunun da yegâne isteği olduğu vurgulanmaktaydı.

Fransa'nın Clemenceau'dan sonraki başbakanı olan Alexandre Millerand, 12 Şubat 1920 tarihinde yayınlanan The Times sayısına göre Osmanlı meselesi hakkında sorunun Londra'daki Başbakanlar Konferansı'nda tartışılacağına dair bilgi vermişti. Türkiye sorunun en önemli parçalarından biri olan İstanbul için masada iki çözüm vardı. Fransız Başbakan'a göre bunlardan ilki, Türkleri İstanbul'dan mahrum edilmesi, diğeri de uluslararası garantilerle birlikte şehrin Osmanlı'da kalmasına izin verilmesiydi. Başbakan Fransa'nın ikinci çözüme daha sempati ile yaklaştığını söylemişti[682]. Millerand'da bu görüşü ile İstanbul'un Osmanlı'da kalmasına daha yakın durduğunu kamuoyu ile paylaşmıştı.

[681] "Lloyd George'a Verilen Mühim Yeni Bir Muhtıra", *Peyam-ı Sabah*, 29 Kânunusani 1920, No: 420-10850; "Mukadderatımız Hakkında Mühim Bir Muhtıra", *Vakit,* 29 Kânunusani 1920, No: 800.
[682] "Allied Council in London", *The Times*, 12 February 1920, No: 42332.

Londra Konferansı'nın altıncı toplantısı olan 14 Şubat 1920 tarihli oturumda Boğazların denetimi gündeme getirilmişti. Sevr Antlaşması'nın nihai haline yansıyan komisyon toplantısında Osmanlı Hükümeti'nin Boğazların idaresindeki yetkisi meselesi de tartışmaya açılmıştı[683]. The Times Gazetesi 16 Şubat tarihli nüshasında yüksek şuranın yani Müttefiklerin Türk yönetimini İstanbul'da bırakmak yönünde bir karar aldığını ve kamuoyunun henüz bunu bilmediğini iddia etmişti. Türkler şehirde bırakılırken Boğazlar üzerinde askeri ve denizyolları, Müttefikler kontrolünde bir heyete verilecektir. Ancak Boğazlar'ın savunması hakkındaki belirsizlik ise devam etmekteydi[684]. Müttefiklerin İstanbul hakkındaki kararında İtalyan Başbakanı Francesco Saverio Nitti'nin de etkisi büyüktü. Nitti 14 Şubat'ta Londra'daki konuşmalarında İstanbul'un Türk nüfusuna dikkat çekmiş, buradaki toplumların kendilerine düşman edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Nitti İstanbul'da %80 civarındaki Türk nüfusu olduğu söylemine Curzon'un istatistikler noktasında itirazıyla karşılaşmıştı. Balkan istatistiklerine güvenilmeyeceğini ifade eden Nitti'nin, daha sonra da tartışılan Vatikan örneğinin İstanbul'a tatbiki teklifini de gündeme getirmişti.

The Times İstanbul meselesinde gelinen duruma önem vererek bu tarihlerdeki hemen tüm sayılarında konuya geniş yer ayırmaktaydı. İstanbul'da Türk egemenliğinin devamına dair resmi olmayan söylentilerin Türk basını tarafından sevinçle karşılandığı aktarılırken, Müttefikler tarafındaki bazı çevrelerde İstanbul meselesinin Barış Antlaşması'nın diğer hükümlerine bağlanarak şartlı hale getirilmesine dair bir fikrin geliştiği gazete tarafından kamuoyuna duyurulmaktaydı. Tüm bu gelişmelerle birlikte Lord Robert Cecil, Mr. J. H. Thomas, Sir Samuel Hoare, Mr. T. P. O'Connor ve Binbaşı David Davies Avam Kamarası mensuplarına gönderdiği mektupta; *"...Konstantinopolis'in acil sorununa dikkatinizi çekmek istiyoruz. Değerli açıklamaların aksine, bildiğiniz gibi, şimdi Türklerin Konstantinopolis'te kalıcı olarak bulunmasına izin verilmesi öneriliyor. Son zamanlarda tebaa katliamları ve Konstantinopolis'in yüzyıllardır uluslararası bir huzursuzluk kaynağı olması gerçeği göz önüne alındığında, şehrin artık Osmanlı egemenliğine bırakılmaması gerektiğini düşünüyoruz. Aşağıdaki beyan imzaya eklenmiştir: Bize göre, çıkarlar veya kalıcı barış için (bu durum) esastır; Konstantinopolis'i Türklerin kontrolüne bırakmaması*

[683] Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru*, s. 5-6.
[684] "Turks to Stay in Europa", *The Times*, 16 February 1920, No: 42335.

gerektiğine dair, bu bildirgenin Başbakan'a sunulması amaçlanmaktadır…" şeklindeki ifade ile karşıt bir görüşte The Times sayfalarında kendisinde yer bulmuştur[685].

İstanbul meselesinde ortaya atılan şehrin Türklerde bırakılacağına dair kuvvetli haberler İngiltere'de ne derece tepki çektiyse Türkiye'de de o kadar destek görmüştü. Fransız Başbakanı'nın beyanatına yer verilen haberlere göre Boğazların serbestîsi Müttefik askerlerin kontrolünde, İstanbul ise Türklerin elinde kalacaktı[686]. İstanbul hakkındaki haberle ilgili görüşünü beyan eden Harbiye Nazırı Fevzi Paşa henüz resmi bir tebliğ gelmese de söz konusu bilginin doğruluğuna kani olduklarını açıklamıştı[687]. İkdam Gazetesi'nin 19 Şubat nüshasında yer alan haber, üç müttefik başbakanın toplantısında Mareşal Foch, Mareşal Wilson ve General D'esperey'den oluşan bir askeri meclisin Boğazları idare edecek uluslararası bir komisyon kurulması ve Müttefikler tarafından ortak ordu teşkil edilmesi önerilmişti[688].

Müttefikler 16 Şubat 1920 günü Mareşal Foch başkanlığında gerçekleştirilen bir toplantıda Boğazlar hakkında esasları ile ilgili bazı kararlar almışlardı. Öncelikle toplantıya katılanlar; Fransa adına Mareşal Foch, General Franchet d'Esperey, Amiral Levavasseur, Büyük Biritanya adına Mareşal Sir Henry Wilson, Oramiral Sir Osmond Brock, İtalya adına General Cavallero, Binbaşı Ruspoli, Japonya adına Korgeneral Otami, Koramiral Oida şeklinde idi. Heyette, Boğazların serbestîsi ve güvenliğinin sağlanması için öncelikle barış antlaşmasında bulunması öngörülen şartlar sağlanıncaya kadar her biri dokuz taburlu iki tümenlik bir kuvvetin Boğazlarda bulundurulması ve buna ek olarak İstanbul'a uygun büyüklükteki bir deniz gücünün tutulması kararlaştırılmıştır. Tutanak metninin ikinci paragrafında bu maddenin, anlaşmanın tatbik edilmesi sürecinde tedrici olarak ortadan kalkacağı benimsemişti. Üçüncü madde ise barış antlaşmasın da yer alması planlanan hükümleri ihtiva etmekteydi.

Buna göre Boğazlar, Marmara Denizi kıyıları, Limni, Gökçeada, Semadirek, Bozcaada, Midilli ve Marmara'daki adalar silahsızlandırılarak üzerindeki askeri savunma amaçlı her şey yıkılacaktı. Bunun gibi gezici topçu birliklerinin kolayca geçirileceği yol ve

685 "Turkish Rule At Constantinople", *The Times*, 20 February 1920, No: 42339.
686 "İstanbul'da Türk Hâkimiyeti İbka Edilecek, Fakat Boğazların Serbestîsi Katiyen Temin Olunacak", *İkdam*, 18 Şubat 1920, No: 8269.
687 "Harbiye Nazırının Beyanatı", *İkdam*, 21 Şubat 1920, No: 2872.
688 "Boğazların İdaresi Hakkındaki Proje: Beynelmilel Boğazların İdaresi", *İkdam*, 19 Şubat 1920, No: 8270.

demiryolu geçişi yasaklanacak ve mevcut olan yollar da yıkılacaktı. Söz konusu bölgeler ve adalar Boğazların güvenliğini garanti altına almış devletler haricinde kullanılamayacaktı. Boğazların serbestliğine zarar verecek herhangi bir eyleme karşı önlenmesi veya karşı koyulması amacıyla Boğazların her iki yakasında Müttefik askeri kuvveti bulunacaktı. Bu kuvvetler üç tabur, iki çakılı topçu bataryası, bir telsiz birliği ile yeterli teknik birlikten az olmayacak şekilde hesaplanacaktı. Boğazların işgalinin tamamlanabilmesi için garantör devletlerden her birinin karakol gemisinin denetimi altında denizden gözetim yapılması öngörülmüştü. Ayrıca komite, kendi alanlarına girmeyen kısıtlamaları da değerlendirmişti. Savaşta kullanılabilecek maddelerin Boğazlardan transit geçişinin yasaklanması planlanırken bu konuda boğazlardan geçen tüm ticaret gemilerini araştırmak hakkı bulunan ve garanti veren devletler, buna izin verebilecekti. Savaş gemilerinin limana girmesini düzenleyen kurallara göre, geçiş yapmak isteyen savaş gemileri, önceden garantör devletlerin iznini sağlayacaktı. Bu koşulların Türkiye-Yunanistan sınırı ne olursa olsun uygulanması öngörülürken, sınır Çatalca olursa, Boğazların özgürlüğünü yalnızca garantör devletlerin sağlaması benimsenmişti[689].

Fransız Başbakanı Alexandre Millerand Dışişleri Komisyonu'nda İstanbul hakkında ise şu açıklamayı yapmıştı: *"Fransa Hükümeti, Türkleri İstanbul'a tasarruftan mahrum bırakmaktan ise, beynelmilel sıkı bir kontrol altında bunların İstanbul'da ibkasını tercih edecektir. Londra'da iki nazariye mevcuttur: Biri Türkleri icap eden teminatla beraber İstanbul'da bırakılmasını iddia ediyor. Diğeri Türkleri oradan çıkarmak istiyor. Fransa, söylemek icap ederse, Türklerin ibkası taraftarıdır. İngiltere efkâr-ı umumiyesi Türklerin kâmilen Asya-yı suğraya (küçük asya) tebidinden tevellüt edecek mehaliki pekiyi anlamıştır".* Başbakan bu ifadesi ile Fransa'nın İstanbul hakkındaki politikasını Türklerin İstanbul'da kalması yönünde açıklamıştır[690]. Vakit Gazetesi'nin 16 Şubat 1920 tarihli nüshasından anlaşıldığı şekli ile Fransa, Osmanlı'nın Trakya'daki hâkimiyetinin de devamlılığından yana bir görüşü benimsemişti[691].

The Times Gazetesi 21 Şubat 1920 tarihli sayısında İngiliz Hükümeti'nin politik değişimini ağır şekilde eleştiren bir çıkış yapmıştır. İlk eleştiri büyük savaşın sonucunda

[689] Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru*, s. 85-87.
[690] "Mukadderatımıza Dair", *İleri,* 14 Şubat 1920, No: 756.
[691] "Fransa'nın Sulhumuz Hakkındaki Nokta-i Nazarı", *Vakit,* 16 Şubat 1920, No: 818.

Avrupa'da Türk egemenliğinin bitirileceğine dair kamuoyunun inandırılması hususunda olmuştu. Bonar Law'ın Türkiye'ye Müslüman vatandaşlarımız arasında hissiyat uyandıracak şartlar dayatılmasının İngiltere'nin çıkarına olmayacağı yönündeki açıklaması Hükümetin politika değişikliğinin ilk işareti olmuştu. Ardından The Times'ın İstanbul'un Türklerde kalması yönünde alınan karar hakkındaki –yukarıda bahsedilen- haberi yayınlanmıştı. The Times bu noktada Hindistan Bakanı'na resmi duyuru için talimat verildiğinden ve İstanbul'da konu hakkında Amiral de Robeck'in durumu kabullenmesi yönünde bir açıklaması olduğundan bahsetmekteydi[692]. İngiliz Hükümeti'nin karar değişikliğine yönelik en büyük tepkiler 23 Şubat 1920 tarihli The Times Gazetesi'ne yansımıştı. İlgili haberde önceki hafta sonu Londra'da bazı ibadethanelerde kararın protesto edildiğini geniş bir şekilde işlenmekteydi. Yine aynı sayıda İngilizlerin tanınmış din adamları, yazarlar ve eğitimcilerinin imzasının bulunduğu bir makale ile yakın doğu hakkında ki politik değişim sert bir şekilde eleştirilmişti[693].

Osmanlı matbuatı da İstanbul ve Boğazlar hakkındaki süreci yakından takip etmekteydi. Londra'da on beş gün sürmesi beklenen Konferansı'n oturumlarından alındığı iddia edilen bilgileri veren Osmanlı basını muhtemel sulhun şeklini anlamaya çalışıyordu. 17 Şubat 1920 tarihli İkdam Gazetesi ayın 15'inde Londra'dan alınan bir bilgiye dayanarak Mareşal Foch başkanlığında kara ve deniz uzmanlarından müteşekkil bir askeri meclisin Boğazlar'ın serbestîsi hakkında görüştüğünü iddia etmişti[694]. İkdam Gazetesi'nde 20 Şubat günü yer alan habere göreyse, Londra'daki Sulh Konferansı 18 Şubat tarihli oturumunda Çanakkale'yi kontrol altına alacak kuvvetin belirlenmesine dair bir karar almıştı[695].

İkdam Gazetesi, Tan Gazetesi'ne atıfla Lloyd George'un 25 Şubat 1920 tarihinde Avam Kamarası'nda söylemiş olduğu; *"…Türkleri İstanbul'dan tebide karar vermeseydik bu suretle iyi bir harekette bulunduğumuzu zan edecek kimselerin mevcut olup olmadığını bilmiyorum. Hakikatte bu tedbirin hem faydaları hem de sakıncaları vardı. Müttefikler Konferansı bilcümle ahval ve vekayi uzun uzadıya bir surette tetkik ettikten sonra*

[692] "The Cabinet and Turkey", *The Times*, 21 February 1920, No: 42340.
[693] "The Turks and Europa", *The Times*, 23 February 1920, No: 42341.
[694] "Hakkımızda İtilaf Hâsıl Olmuş, *İkdam*, 17 Şubat 1920, No: 8268.
[695] "Sulh Konferansında Türkiye Mesaili; Çanakkale ve Karadeniz Boğazları", *İkdam*, 20 Şubat 1920, No: 8271; "Mukadderatımıza Dair", *İleri*, 20 Şubat 1920, No: 762; "Boğazlar Hakkındaki Kati Mukarrerat", *Peyam-ı Sabah*, 20 Şubat 1920, No: 442-10872.

umumî bir surette olarak Türkleri İstanbul'da muhafazası daha iyi olduğu neticesine vasıl oldu..." sözlerini aktarmaktaydı[696].

Lloyd George Boğazlar hususunda ise Şubat sonunda şu demeci vermişti: *"...Bu gayelerin birincisi Boğazların serbestîsidir. İkincisi Türk ve Alman bilcümle cemaatlerin Hükümet-i Osmaniye'den kurtarılmasıdır. Türklere tabi olan Türk olan cemaatler için bağımsızlık verilmesi gayet mühim iki şartı kapsamaktaydı: İlk olarak mazide Türkler tarafından tazyik edilmiş olan ekalliyetlerin himayesi için elimizde ciddi teminat bulunmalıdır. İkinci olarak Türk kendi hâkimiyeti altında bulunan ve vaktiyle bahrisefidin zahire anbarı olan zengin arazinin inkişafı hususunda muhalefette bulunmak salahiyetinden mahrum edilmelidir. Türkiye kapıların muhafızlığından tamamen mahrum edilecek, bu istihkamlar tahrip olunacak, bu suların civarında hiçbir mahalde bundan sonra askeri birlik bulunmayacaktır. Bundan başka Müttefikler bu kapılarda kendileri muhafızlık vazifesini göreceklerdir. Mazide kendisine Çanakkale'de fenalık için o derece iktidar bahşeden Karadeniz'de kapanan yolu kendisinden tamamen açtık. Nihayet mazide pek çok ıstırap çekmiş olan Hıristiyan ekalliyetleri himaye etmek için ileride Hariciye Nezareti'nin yazışmalarına ve notalar teatisine istinada gerek kalmamak üzere bunların gözetlenmesi maksadıyla iktidarımız dâhilinde her türlü tedbiri ihtiyatla aldık. Artık bunlar Britanya, Fransa ve İtalya toplarının himayesi altında bulunduklarından emin olacaklardır"*[697]. Bu ifadeler ile Lloyd George bu ifadesi ile Osmanlı'nın İstanbul'da kalması ve Boğazlar'ın durumun yukarıdaki şartlar dâhilinde kabul edildiğini bildirmekteydi. Bu demeç ile kamuoyunun tepkilerine cevap vermek isteyen Lloyd George konunun tamamen Müttefiklerin kontrolünde olduğunu beyan ederek, endişelenecek bir durumun olmadığını ifade etmeye çalışıyordu..

İleri Gazetesi'nin Le Petit Parisien Gazetesi'ne yaptığı atfa göre İstanbul'un Türklerde kalması kararı Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının Müttefikler arasında nöbetleşe idare edilmesi usulünün kabulü ile bu iki başlık halledilmiş meseleler arasında yerini alacaktı[698].

1 Mart 1920'de Sulh Konferansı'nın deniz uzmanları, Boğazlar geçişi hakkında neredeyse hiçbir açıklık bırakılmayan bir tasarı metni hazırlamışlardı. 27 madde ve alt

[696] "Mösyö Lloyd George'a Göre: İstanbul", *İkdam*, 28 Şubat 1920, No: 8279; "Lloyd George'un Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr*, 28 Şubat 1920, No: 3000
[697] "İngiltere'nin Türkiye'de Ki Sulh Gayeleri", *Peyam-ı Sabah*, 1 Mart 1920, No: 452-10882.
[698] "Mukadderatımıza Dair", *İleri*, 24 Şubat 1920, No: 766.

bentlerinden oluşan bu taslak metin ile yüzyıla yakındır süre gelen Boğazlar sorununu bir statüye kavuşturulmak isteniliyordu. Boğazlar hakkında oluşturulan bu metin son derece detaylı olmakla birlikte, komisyonda yer alan üyelerin ücretlerinden, atama durumlarına kadar, Osmanlı ve komisyon üyelerinin mensup olduğu ülke görevlerinin tespitine dair detaylı bir şekilde hazırlanmıştır. Boğazlardaki durumun hassasiyeti her daim büyük öneme sahip olduğunu gösteren bu metin, Müttefikler tarafından en ince ayrıntısına kadar belirlenmiştir. Bu metinde yer alan maddelerle Müttefikler, Boğazlardaki durumu büyük oranda kendi lehlerine göre düzenlemiş, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yürüttüğü polikanın tekerrürüne imkân sağlamaması için tüm noktaları açık bırakmadan Boğazlara dair antlaşma metnini buna göre tespit etmişlerdir[699].

Lord Curzon'un 12 Mart tarihinde Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada İstanbul'da son dönemde hayırlı olmayan fikirler türediğinden bahsetmiş, İstanbul'daki hükümet ile Türk güçleri tarafından mütarekenin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Bununla ilgili *"Pek çok defalar hasmane tecavüzat vaki' olmuştur. Payitahtla Anadolu'da ki Kuvva-yı Milliye arasında suret-i daimede esliha ve kuvva-yı müsliha nakil edilmiştir. Türk zabıtanı sokaklarda öyle bir tavır takınmışlardır ki bu ancak amirlerinden telakki eyledikleri emrin neticesi olabilir"* sözleri ile son dönemde İstanbul ve Anadolu arasındaki ilişkilerden duyulan rahatsızlığı anlatmaktaydı[700]. Kronolojiye bakıldığında İstanbul'un resmen işgaline oldukça yakın bir zaman kalmışken İngiliz Dışişleri Bakanı tarafından söylenen bu sözler Sadrazam Salih Paşa'dan önceki pek çok hükümet ile uyumlu çalışan İtilafın mevcut durumdan hoşnut olmadığı ve sürecin devamında anlaşılacağı üzere kısa bir müddet içerisinde tedbir almak ihtiyacına altyapı oluşturmaktaydı.

İtilaf Devletleri'ni endişelendiren süreç hakkındaki önemli bir değerlendirme 28 Şubat 1920 tarihinde ABD'li diplomat Cornelius Van Hemert Engert'in telgrafında açıkça görülmekteydi. Kendisi Türkiye'deki durumdan bahsederken, Mustafa Kemal liderliğindeki hareketin iyi subaylar tarafından silahlandırılmış Müslümanlardan oluştuğu, gerilla savaşı için geniş çapta hazırlık yaptıkları ve Yunanlıları İzmir'den,

[699] Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru*, s. 224-229.
[700] "Lord Curzon'un Mühim Bir Nutku", *Tasvir-i Efkâr*, 15 Mart 1920, No: 3013.

Fransızları Kilikya'dan çıkarmakta kararlı olduklarını bildirmekteydi[701]. Her iki gelişme değerlendirildiğinde İstanbul'a ya da Kuva-yı Milliye'ye Müttefikler tarafından müdahale ihtimalini ortaya çıkarıyordu.

Lord Curzon'un konuşmasından takribi bir hafta sonra Lloyd George Avam Kamarası'nda İstanbul'da Türk varlığının devamlılığı hakkındaki kararın açıklanmasına dair bir konuşma yapmıştı. Özetle Lloyd George Hindistan hassasiyetinin bu kararda önemli bir yer tuttuğunu ve savaşta Hindistan'dan gelen gerek Müslüman gerekse diğer askerlerin katkılarından bahsederek onların kamuoyundan gelen isteklere kayıtsız kalınamayacağını belirtmişti[702]. Böylelikle Ağa Han ve Emir Ali gibi kişilerin mütareke döneminde yürütmüş oldukları Osmanlı ve Halife lehindeki girişimlerin Türkler adına olumlu sonuç vermişti. Ayrıca Hindistan Bakanı Montagu'nun da bu konudaki fikirlerinin hükümeti etkilediğini söylememiz mümkündür. Barış Konferansı Yüksek Konseyi'ne sunduğu memorandumda bu memnuniyetini dile getirirken, Müttefiklerin yeni bir savaşın önüne geçtiklerini ya da Osmanlı'yı yeniden karşı güçlerin yanına geçmesi engellenmiş olunuyordu[703].

İki konuşma arasındaki zaman diliminde yaşanan ve süreçteki bir yeni kırılma noktası olan İstanbul'un Müttefiklerce resmi işgali hadisesi gerek Türk gerekse yabancı basında değerlendirmelere konu olmuştu. Ebuzziyazade Tasvir-i Efkâr'da konuyu işlerken İstanbul Gazetesi'nden aldığı bir ifade ile işgalin müsebbibi olarak kimlerin suçlanacağını sorgulamaktaydı. Bu ifade *"Eğer Anadolu'da Hıristiyanların katliamı, itilaf askerlerine karşı tecavüzat ve yolsuzluk devam edecek olursa bunların failleri hasta adamın senin mezarına (Türkiye ölmüştür) kitabesini yazacaklardır. Türkler arasında imparatorluğun intiharına mani' olmak isteyen devr-i endiş, müdebbir ve ciddi fikirli birçok anasır vardır"* şeklindeydi[704]. Burada Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Milli Mücadele Hareketi bu gibi olaylara sebebiyet ile suçlanırken son cümledeki *"ciddi fikirli anasır"* hitabı İngilizler ve tam kapsayıcı anlamıyla işgalcilerle uyumluluğu isteyen işbirlikçilerden başkası değildi. Bu da yakın gelecekte İstanbul'daki idarenin İngilizlerle uyumlu hale getirilmek üzere bir politika izleneceği fikrini geliştirmekteydi.

---

[701] Kıymet Yasavul, *Amerikan Dışişleri Bakanlığı Belgelerinde Türkiye'deki Siyasal Gelişmeler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul (2021), s. 55.
[702] "Avam Kamarasında Pek Mühim Müzakerat", *Tasvir-i Efkâr*, 18 Mart 1920, No: 3015.
[703] PRO. CAB., 24/103, 9 April 1920.
[704] "Bend-i Yevmi–Anlaşmak Lazım", *Tasvir-i Efkâr*, 19 Mart 1920, No: 3016.

İşgalin hemen ardından, Hükümet kısa bir beyanname ilan etmişti. *"İtilaf Devletleri Mümessil-i siyasilerinin bu sabah hükümete verdikleri notada ve bu akşam gazetelerinde intişar ettiği görülen tebliğ-i resmilerinde beyan olunduğu üzere İstanbul mevkuvundan itibaren ve muvakkaten işgal-i askeri altına alınmış ve ahıren hükümete terettüb iden vezâif ifa kılınmasında bulunmuş olduğundan cümleten kemâl-i sükûn ile iş ve güçleriyle meşgul olmaları tavsiye kılınır"*[705]. Osmanlı Hükümeti işgali soğukkanlılık ile takip ederken, kamuoyunca meselenin sakin karşılanmasını ve gündelik hayatlarına devam etmeleri tavsiye edilmiştir.

Yine aynı gün İtilaf temsilcileri ise aşağıdaki bildiriyi ilan etmişti: *"Beş buçuk sene evvel Memalik-i Osmaniye'nin mukadderatını her nasılsa elde itmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesası Alman telkinatına kapılarak devlet ve millet- i Osmaniye'yi Harb-i Umumiye iştirak ettirdiler.*

"...Bu haksız ve meşum siyasetin neticesi malûmdur. Devlet ve millet bin türlü felaket geçirdikten sonra öyle bir mağlubiyete duçar oldu ki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesası bile bir mütarekename akdederek firar etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekenamenin akdini müteakip düvel-i itilafiyeye gayet ağır bir vazife terettüp etti. İş bu vazife eski Osmanlı memleketlerinin bütün ahalisi ayrımsız ve mezheb-i saadet-i müstakbelelerini inkişaflarını hayat ve içtimaice ve iktisadiyelerini temin edecek bir sulhun temellerini atmaktan ibaret idi. Sulh konferansı bu vazifenin ifasıyla meşgul iken kararı İttihat ve Terakki erkânının müruc-ı efkârları bulunan bazı eşhas teşkilat-ı milliye nam-ı müstearı altında bir tertip teşkil ederek ve padişah ile hükümet-i merkeziyenin emirlerini dikkate almadan harbin elim sonuçlarından büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak anasır-ı muhtelife beyanında nifak çıkararak milli yardım bahanesiyle ahaliyi soymak gibi efale cerait ettiler. Ve bu suretle sulh değil adeta yeni bir muharebe devrini açmağa teşebbüs ettiler. Bu teşvikat ve tahrikâta rağmen sulh konferansı vazifesine devam etti ve nihayet İstanbul'un Türk idaresine kalmasına karar vermiştir. İş bu karar Osmanlı'yı rahatlatacaktır. Ancak bu kararlarını Babıâli'ye tebliğ ettikleri zaman icrasının ne gibi şeraite tabi' olduğunu da ihtar eylediler. İş bu şerait Vilayat-ı Osmaniye'de bulunan Hıristiyanların hayatlarını tehlikeye maruz bırakılmamak ve elyevm Düvel-i İtilafiye ile Müttefiklerinin kuvva-yı askeriyeleri aleyhine mütemadiyen vuku bulmakta olan hücumlara hitam vermekten

[705] "Hükümetin Tebliğ-i Resmisi", *Vakit*, 17 Mart 1920, No: 848.

ibaret idi. Hükümet-i merkeziye bu ihtara karşı bir dereceye kadar hüsn-i niyet göstermiş ise de teşkilat-ı milliye müstearı altında hareket iden eşhas maatteessüf teşvikat ve tahrikâtlarından vazgeçmek istemediler. Bilakis hükümeti kendi hareketlerinde iştirak ettirmeğe teşebbüs eylediler. Herkesin kemal-i heves ile beklediği sulh için büyük bir tehlike tenkil iden bu vaziyete karşı Düvel-i İtilafiye yakında taht-ı karara alınacak ahkâm-ı sulhiyenin tatbikini temin edebilmek üzere tedabir-i lâzımeyi temin eylemeğe mecbur oldular, bunun için bir tek çare buldular. Bu da İstanbul'u muvakkaten işgal itmek idi. İş bu karar bugün mevki-i icraya vaz' edildiğinden efkâr- ı umumiyeyi bera-yı tenvir nukat-ı atiye tasrih olunur:

"1- İşgal muvakkattir (geçicidir).

"2- İtilaf Devletleri'nin niyeti saltanat makamının değil değil, bilakis Osmanlı'da kalacak olan memleketlerde o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir.

"3- İtilaf Devletleri'nin niyeti yine Türkleri Dersaadet'den mahrum etmemektir. Fakat mazallu Teâlâ taşrada iğtişaş-ı umumî veya katliam gibi vukuat zuhur ederse bu kararın tadili muhtemeldir.

"4- Bu nazik zamanda müslim olsun gayr-i müslim olsun herkesin vazifesi kendi işine gücüne bakmak asayişi temine hizmet itmek Devlet-i Osmaniye'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin ihdası için son bir ümidi cinnetleri ile mahvetmek isteyenlerin ağkalatına kapılmak ve hala makarr-ı saltanat kalan İstanbul'dan ita olunacak evamire itaat etmektedir.

"5- Yukarıda zikrolunan teşvikata iştirak eden kişilerden bazıları Dersaadet'de derdest olunarak anlar tabii kendi fiillerinden ve bilahare o fiilin neticesi olarak düşünülen ahvalden mesul tutulacaktır.

"Beyanname

"Türkçe, İngilizce, Fransızca, Rumca ve Ermenice lisanlarıyla ve hurufat ile matbu' olup sureti harfiyen atiye nakil olunan bir beyanname sokak başlarına talik olunmuştur:

"Dersaadet Ahalisine

"Dersaadet'de bulunan itilaf kuvvetlerinin koruması için aşağıdaki beyannamenin tamimi lüzumuna binaen: İstanbul müttefik devletler Kumandanı tarafından imza edilen beyan:

"Ahalinin kemal-i sükûnetle hareket ve mümkün olduğu kadar günlük alışkanlıklarına devam etmesi icap eder. Ahali bu suretle hareket ve İtilaf kuvvetlerine karşı düşmanca hareketlerden kaçınırsa Müttefik kuvvetler tarafından müdahaleye maruz kalmayacakları gibi hayatları hiçbir tehlikeye uğramayacak ve serbesti-yi emvallerine riayet edilecektir. Fakat, ahali bu hususstaki vazifesini yapmadığı takdirde icabat-ı harp, ibret-i misal teşkil edecek bir ceza iltizam ettirecekdir. Binaenaleyh her kim olursa olsun, emirlere muhalif veya müttefik kuvvetleri veyahut mezkûr müttefik kuvvetlerine mensup bir şahsa ve şamatane veya zararlı veya genel asayişi ihlal edecek veya düşmanlarına muavenet edebilir bir harekette veya hareket teşebbüsünde veya iş bu beyannamenin ahkamına muhalif bir harekette bulunursa Divan-ı Harp tarafından muhakeme ve idam veya cürmün iltizam edeceği daha hafif bir ceza ile hüküm edilecektir.

"Yukarıda zikrolunan zararlı harekât her kimin olursa olsun demiryollarını, cadde ve posta, telgraf ve telefonlarını, su veya ziya-ı mahzen ve sistemlerini ve levazım-ı askeriyeyi şamildir.

"Müttefik Devletler Kumandanı 16 Mart 1920

"İstanbul Ahalisi'ne İlan

"Mademki İstanbul'da nizam ve intizamı idame için idare- i örfiye ilanına lüzum görülmüştür. Ben aşağıda imzam bulunan İstanbul'da bulunan kuvva-yı muhtelif umumî kumandanı halinde ilan ederim ki:

"Kuvva-yı muhtelife zabıtan ve efradından yahut düvel- i muhtelife ya tarafsız hükümet sefarethanesinden yazılmış vesikası olmayanlardan başka herhangi bir kimsenin kendi şahsi meskeni dairesinden hariç bir mahalde silah taşıması katiyen yasaktır. Bilcümle ateşli silah ve

namlusu sekiz santimetreden uzun bıçak ve hançerler silah ad olunacaktır. Yukarıda tanzimata muhalif hareket edenler divan-ı harb-i örfiye verilip oradan karargir olacak idam veya buna mümasil mücazatla tecziye olunacaktır.

"Her türlü toplantı katiyen yasaktır. Böyle bir toplantıda mesul olanlar divan-ı harb-i örfiye verilip, çıkacak idam veya buna benzer hükümlerle cezalandırılacaklardır .
16 Mart 1920

Kuvva-yı Muhtelife Kumandanı

General H.F. Wilson

"Vazifesinden dolayı verilen hareket emrine ait Müttefik Devletler Deniz Kuvvetleri personelinden başka hiçbir kimsenin Galata'da merkez rıhtım hanında İtilaf Devletleri Pasaport Dairesi'nde vize alınmadan İstanbul'dan İstanbul vilayetinin Anadolu Fener-Pendik hattından Şark'a herhangi bir noktaya yolculuk etmesine müsaade olunmayacağı şimdiden itibaren ilan olunur.

16 Mart 1920 İtilafiyun Pasaport Dairesi"[706].

İstanbul'un resmi işgali üzerine ilan edilen yukarıdaki tebliğlerde hem Osmanlı hem de İtilaf tarafı kamuoyunu ve vatandaşları sakin olmaya davet etmekteydiler. İstanbul'un işgalinden Anadolu hareketini sorumlu tutan İtilaf Devletleri işgalin geçici olduğunu duyurmuşlardır. Sulh meselesi üzerinde bu kadar emek sarf edilirken Anadolu Hareketi'nin gereksiz yere bir tarz-ı hareket geliştirmesi ve Osmanlı Hükümeti'nin bu kadar "kötülük kaynağı" olmasına rağmen İstanbul'un Türklerde bırakılması hususları Müttefiklerin yayınlamış olduğu resmi tebliğlerde bir lütuf şeklinde sunuluyordu. Ne gerekçe ile olursa olsun kendilerine karşı bir hareketin yapılması bir anlamda vefasızlık olarak algılanmakta ve daha olumsuz durumlar vuku bulursa ilan edilen sulha dair konularda değişiklik olabileceği tehdidi ile beraber İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'na kalmasından vazgeçileceği dahi söz konusu edilmiştir. Ayrıca

[706] "İtilafiyunun Tebliğ-i Resmisi", *Tasvir-i Efkâr*, 20 Mart 1920, No: 3017.

gayrimüslim vatandaşlara karşı yürütülecek olumsuz hareketlerin de ağır cezalar ile karşılık bulacağının altı çizilmekteydi[707].

San Remo'da Osmanlı'nın geleceği hakkında verilen kararlarda İstanbul ile ilgili kısmında boğazlar beynelmilel hale getirilecek, İstanbul'da Müttefik askerleri bulunacaktı[708]. Bu karar 21 Nisan 1920 tarihli The Times Gazetesi'ne San Remo'dan gelen yarı resmi açıklama olarak yansımıştı. Karar *"Türk sorunuyla ilgili olarak, Yüksek Kurul, gelecekte Türk liderlerinin komşuları ve Müttefikler için tekrar tehlike oluşturma riskine karşı korunmak için Boğazları uluslararası hale getirmeye ve İstanbul'da Müttefik müfrezeleri kurmaya kesinlikle karar vermiştir"* sözleri ile ifade edilmekteydi. The Times'ın Reuters'i kaynak gösterdiği bir bilgiye göre Müttefiklerin askeri uzmanları Türkiye'nin gelecekteki kontrolünü organize etmek için 21 Nisan itibariyle toplantılar icra edeceklerdi[709].

San Remo'da Müttefik Devletleri'nin askeri erkânının sulhun imzalanmasının ardından İstanbul'daki muvakkat işgalin nihayete ereceği kararlaştırılmıştı[710]. Boğazlar konusunda ise uluslararası statünün getirilmesi ve burada bir komisyon idaresi tesis edilmesi kararlaştırılmıştı[711]. İstanbul sorunu geldiği nokta bakımından her ne kadar Müttefikler tarafından Osmanlı Devleti'nde kalacağı kararı alınmış olsa da, son derece kritik bir vaziyetteydi. Bunca sorun içerisinde İstanbul meselesi, bazı hususların geri planda kalmasına sebebiyet vermekteydi. İstanbul ile bir bütün olarak düşünülen Trakya meselesiyle ilglili ABD Başkanı Wilson'un müttefiklerine verdiği notada; *"...İstanbul mıntıkası addedilmiş olan Doğu Trakya Bulgaristan'a verilmelidir. Çünkü bu eyaletin kuzey tarafları tamamen Bulgardır. Edirne ve Kırkkilise havalisinin Bulgaristan'a terk edilmesi adaletin gereğidir. Bulgaristan'ın bura üzerindeki iddiası tarihi ve ırki olmakla nazar-ı dikkate alınmağa şayandır..."* ifadesi yer almıştı[712]. Trakya, ABD Başkanı'nın bakış açısıyla İstanbul'a ait bir alandı ve bu alanlar bir bütün olarak değerlendirilmeliydi. Ayrıca dikkat çeken hususlardan bir tanesi de ABD Başkanı'nın Müttefiklerinden farklı olarak bölgenin Bulgaristan'a bırakılmasını tavsiye etmekteydi.

---

[707] "Tebliğ-i Resmi", *İkdam*, 17 Mart 1920, No: 8295.
[708] "Konferansın Bize Dair Verdiği Kararlar", *İleri*, 23 Nisan 1920, No: 818.
[709] "The Terms to Turkey", *The Times*, 21 April 1920, No: 42390.
[710] "İstanbul'un İşgal-i Askeriyesinin Hitamı", *İkdam*, 25 Nisan 1920, No: 8332.
[711] "Sulhumuzun Takarrür Eden Ahkâmı: İstanbul, Boğazlar ve Mali Murakabe", *İkdam*, 25 Nisan 1920, No: 8332.
[712] "Amerika'nın Trakya, İzmir, Ermenistan, Anadolu Vilayatı Hakkındaki Nokta-i Nazarı", *İkdam*, 3 Nisan 1920, No: 8310.

San Remo Konferansı'nda Trakya için verilen karara göre, Edirne'deki dini müesseseler ve camilerin korunması müstesna olmak üzer bütün Trakya kayıtsız şartsız Yunanistan'a terk edilecekti. Gelibolu bölgesinde ise Seddülbahir sahili boyunca Yunanistan hiçbir istihkâm inşa etmemeyi kabul etmişti. Yunanistan Boğazların serbestîsi için oluşturulacak kontrol komisyonunda diğer devletlerle eşit hukuk ile temsil edilecekti. Yunan-Bulgar sınırı ise Nöyyi Antlaşması ile çizilen Makedonya'dan Akçahisar suyuna kadar hududu takip edecekti. Bu son noktadan Meriç'e kadar sınır Bükreş Antlaşması ile belirlenen Türk-Bulgar hududunu takip edecekti[713].

11 Mayıs 1920 tarihli The Times Gazetesi'nde antlaşmanın Boğazlar hakkındaki bölümünde dair bilgiler özetle şu şekildeydi. Sulh antlaşmasının üçüncü bölümünün ilk maddesine göre Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı dâhil olmak üzere Boğazlar tüm zamanlarda açık olacak, bu sular ablukaya alınamayacaktı. Milletler Cemiyeti'nin bir kararının uygulanması haricinde hiçbir savaş hakkı veya herhangi bir millete düşmanlık yapılamayacaktı. İkinci maddeye göre ise Boğaz trafiği için bir komisyon kurulacaktı. Temsil edilmek isterse ABD burada yer alacak, Rusya ve Bulgaristan cemiyete üye olursa komisyona dâhil olacaktı. Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya delegelerinin her birinin iki oyu olacaktı ve Türkiye ile Yunanistan'da burada olabilecekti. İki oyu olan ülkeler dışındakiler tek oya sahip olacaktı. Boğazlar Komisyonu, Süveyş Kanalı Komisyonu'na benzer şekildeki yetkilere sahip olacaktı. Bağımsız bir organizasyona ve bütçeye sahip olacak, aynı zamanda kendi bayrağını dalgalandıracaktı[714]. Boğazların güvenliğinin tehdidi durumunda komisyon gerekli önlemleri alacak, İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerini bilgilendirecekti. Aynı zamanda komisyon kredi toplama hakkına da sahipti. Boğazda rıhtımlar, deniz fenerleri vs. benzeri tüm yapıları komisyon koruyacaktı. Buralardaki imtiyazlar konusunda da komisyon yetkili olurken kendi yerel polis gücü olacak ve denetimi altındaki bölgenin tamamında bu gücü kullanabilecekti. Tüm uluslar için bu bölgede eşit haklar sağlanacaktı. Savaş gemilerinin Boğazlar'dan kömür alıp alamamasına dair karar komisyona aitti. Yine bu savaş gemilerinin durumuna göre 24 saat Boğaz'da kalmalarına izin verilecekti. Milletler Cemiyeti Türkiye'ye karşı savaş malzemesi ve kaçak malların geçişini engellemek üzere komisyonun kontrolü altındaki

[713] "Türkiye Mesailinin Tamamen Hallinden Sonra İzmir ve Trakya", *İkdam*, 30 Nisan 1920, No: 8337.
[714] "Bizi Nasıl Parçalıyorlar?", Hakimiyet-i Milliye, 15 Temmuz 1920, No: 46.

bölgeye asker ve cephane sokulması yasaklanmaktaydı. Komisyon başkanı iki oya sahip büyük güçlerin temsilcilerinden seçilecek ve bu görev iki yıl süre ile sıralı bir şekilde icra edilecekti[715].

Osmanlı Heyeti'ne tevdi edilen ve Tevfik Paşa'nın merkeze bildirdiği sulh metni taslağı şekli ile Edirne Vilayeti Yunanistan'a ilhak edilirken bütün Trakya elden çıkıyor, sınır başkente kadar gerilemiş oluyordu. Savaşı bitirecek barışın kuvvet değil, adalet esasına dayanacağına dair taahhütlere güvenen Osmanlı, ekseriyeti Türk olan Doğu ve Batı Trakya'yı kaybediyordu. Daha önce yapılan sulh antlaşmalarında gerek güvenlik gerekse ihtiyaçtan dolayı ekseriyetin aleyhine karar alındığına dair örneklerden bahseden İkdam'daki yazı, Trakya'da yaratılan durumun ise sebepsiz olduğunu vurgulamaktaydı. Bununla birlikte İstanbul'un getirildiği statü de oldukça tartışmalıydı. Lloyd George'un Hint murahhaslara söylediğine göre Hristiyan mağluplara sağlanan şartlardan daha kötüsü ile karşılaşılmayacağı taahhüdüne uymayacak şekilde muamele Türklere reva görülmüştü. İstanbul'un başkent kalmasına müsaade edilirken Dersaadet havalisi Osmanlı'nın bulunmadığı bir komisyonun taht-ı idaresinde olacaktı[716].

The Times'ın ulaştığı şekli ile Türkiye'nin Avrupa sınırı yaklaşık olarak Çatalca hattına kadardı. Söz konusu hatların kuzey yarısı, Terkos Gölü'nün tamamını Osmanlı sınırı içinde bırakacak şekilde kuzey-batı yönünde ilerletmiştir. Burada ki amaç İstanbul'a su temiydi. Antlaşmaya göre İstanbul'da Türk egemenliğinin devamı kabul edilmiş ancak konvansiyonel sözleşmelerin korunması noktasındaki çekinceler karşısında Müttefik Devletler antlaşmadaki hükümlerde değişiklik yapma hakkına sahiptirler. Osmanlı bu konuda her türlü tasavvuru kabul ediyordu. Antlaşma taslağında Boğazlar için belirlenen durumda ise Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının dolayısıyla Marmara Denizi'nin seyrüsefer ve uçakların geçişine açık olması öngörülmekteydi. Bayrak ayrımı olmaksızın savaş ve barışta kısıtlama getirilemeyecek, ablukaya alınamayacaktı. Buradaki herhangi bir durum savaş hakkı olarak kabul edilemeyecek ve düşmanlık eylemi gerçekleştirilemeyecekti.

Mezkûr suyollarında kontrol için Türk ve Yunan Hükümetlerinin gerekli yetkileri devrettiği "Boğazlar Komisyonu" kurulacaktı. Komisyon sırasıyla ABD (hükümeti kurmaya istekliyse), Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Rusya (Milletler Cemiyeti'ne ne

[715] "Partition of Turkey", *The Times*, 11 May 1920, No: 42407.
[716] "Şerait-i Sulhiyemiz", *İkdam*, 15 Mayıs 1920, No: 8352.

zaman üye olursa) tarafından atanan temsilcilerden oluşmaktaydı. Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan (Milletler Cemiyeti'ne üye olduğunda) komisyona üye verecekti. Her ülke bir temsilci atayacak ABD, Britanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya (katılması durumunda) iki temsilciye sahip olacaktı. Her birine bir oy ve diğer üç ülkenin temsilcilerine birer oy hak veriliyordu. Boğazlar Komisyonu kendi bayrağı, bütçesi ve organizasyona sahip olacaktı. Yerel otoriteden tamamen bağımsız kalacaktı. Komisyon kanalların ve limanların iyileştirilmesinden, ışıklandırılmasından, şamandıraların yapılması, kılavuzluk, römorkajın kontrolü, demirlemelerin kontrolü, limanlarda yürütülmesini sağlamak için gerekli kontroller için her işi yapmakla görevliydi. Boğazların geçiş serbestîsini garanti altına almak için Marmara Denizi Boğazlar kıyısında 20 km içeride uzanan ve Marmara Denizi'ni kapsayan bölgedeki askeri yapı, tahkimat ve bataryalar yıkılacaktı. Limni, İmroz, Semadirek, Bozcaada ve Mitlyene buna dâhildi.

Bu bölgede karayolları ve demiryolları inşası yasaklanmış, bunlarla ilgili hazırlama veya yıkma işleri Müttefiklere verilmişti. Müttefikler gerekli durumlarda askeri kuvvetlerini içeride tutma hakkına sahipken Türk ve Yunan Jandarmalar ile padişah muhafızları buna dâhil olamazdı. Boğazlardaki geçiş özgürlüğüne yönelik tehdit durumunda Büyük Britanya, Fransa, İtalya'nın İstanbul temsilcilerine komisyon tarafından başvuru yapılması hükme bağlanırken, Boğazlar bölgesinin işgali için müttefik kuvvetlerin deniz ve kara komutanlarıyla tehdidin Boğazlar bölgesinin içinden veya dışından gelmesine karşı önlemler alınacaktı.

Komisyon özel bir polis gücü oluşturma yetkisine sahipti. Türk ve Yunan yerel mahkemeler tarafından komisyonun yönetmelik ve tüzüklerinin ihlalleriyle ilgilenmek için hükümler konulmuştu. 1888 Süveyş Kanalı Sözleşmesi'nin hükümlerine benzer maddeler ile transit geçiş, savaş gemilerinin geçişi, komisyonun denetimi altındaki sularda kalmaları, onarımı, ikmali ve ikmal ile ilgili hareketler düzenlenmişti. Mürettebatlarının tamamlanması ancak Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararı uyarınca hareket eden savaşların özgürlüğü özel olarak saklıdır. Türkiye'nin düşmanlarına gönderilen savaş malzemelerinin ve kaçak malların geçişi, diğer akrabalık meseleleri hakkında Milletler Cemiyeti ilave düzenlemeler yapacaktı[717].

[717] "The Turkish Treaty", *The Times*, 12 May 1920, No: 42408.

İkdam'ın 17 Mayıs tarihli nüshasında Boğazların serbestîsi hakkında antlaşmanın getirdiği durumu şu şekilde açıklamaktaydı:

> *"...Boğazların temin-i serbestîsi için bir komisyon teşkil edilmiştir. Bu komisyonda (arzu ederse) Amerika Murahhasları, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Cemiyet-i Akvam'a dâhil oldukları takdirde Rusya ve Bulgaristan murahhasları bulunacaktır...*
>
> *"...Bu komisyonun daire-i salahiyeti Akdeniz Boğazı müdahilinden Karadeniz'de ki çıkışına yani üç mil mesafeye kadar olan kısmı kapsamaktadır. Komisyonun ayrı bir zabıtası bulunacaktır. Bu heyet-i zabıta, Marmara ahalisinden alınacaktır. Marmara'nın Türk idaresinde kalan havalisinde kapitülasyonlar etkin olacaktır. Yunanistan'a verilen Marmara havalisinde ise olan suçlar, Yunan kanunlarının kaza sahası dâhilinde bulunacaktır. İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri, Boğazların serbestîsini muhtemel bir taarruza karşı sıyanet ve müdafaa için Marmara'nın bazı nukatında kuva-yı askeriye bulundurmak hakkını haiz bulunuyorlar..."*[718].

Gazetede yer alan ifadelere göre; yukarıda ismi geçen devletler tarafından üyeler atanacak ve boğazların serbestîsi için gerekli koşullar sağlanacaktı. Ayrıca bu komisyonun ve boğazların güvenliği için Müttefikler tarafından Boğazlarda askeri kuvvet bulundurulması öngörülmekteydi.

Yunanistan'ın Garbi Trakya'yı işgali ardından yaşadığı ilk sorunlardan birisi Bulgar komitacıların tedhiş hareketleriydi. Proya Gazetesi, askeri müfrezelerin bölgede Bulgar çetelere karşı harekât yürüttüğünü bildirmekteydi[719].

Osmanlı Sulh Murahhaslarının kendilerine sunulan şerait karşısında hazırladıkları cevabi notalarının ilkinde Boğaziçi, Marmara Denizi ve Çanakkale boğazında kurulacak ve buraları idaresinde tutacak Boğazlar Komisyonu'nda Bulgaristan dahi temsil edilirken Türkiye'nin üye olmaması protesto edilmişti. Burada üç işgalci güçten kurulacak uluslararası güçte Osmanlı jandarmasının bulunmayacak olması olumsuz

[718] "Devlet-i Osmaniye'ye Hukukundan Feragat Etmesi Teklif Edilen Yerler: Muahedename Ahkâmı", *İkdam,* 17 Mayıs 1920, No: 8354.
[719] "Garb-i Trakya", *İkdam,* 9 Haziran 1920, No: 8377.

olarak vurgulanmıştı. Bu kararlar muvacehesinde Osmanlı payitahtı düşmanın top menzilinde kalmış olacaktı[720].

Doğu Trakya hususunda ise açılan bölümde ilk olarak Edirne nüfusunun yoğunluğunun Türk olması öne sürülmüş ve bu çerçevede milletlerin mukadderatını tayin hakkı hatırlatılmıştı. Edirne hakkında tahkikat için gerekirse uluslararası bir komisyonun teşkili de teklifler arasındaydı. Gelinen durumun Osmanlı başkenti açısından bir tehdidi daha beraberinde getirdiği de açıklanmaktaydı. Yunanistan oluşan yeni sınıra göre Trakya ve Karadeniz sahiline, aynı zamanda Marmara havzasına yerleşmekteydi. Bu durum Dersaadet ve civarının yarım daire şeklinde sarılmasına sebep olmaktaydı. Oldukça güçlendirilmiş Yunan Ordusu karşısında donanması kaldırılmış ve hemen hemen ilga edilmiş Türk Ordusu'nun durumu İstanbul'un korunmasını tehlikeye düşürmekteydi. Bununla beraber İstanbul yaşamını sürdürebilmek için hinterlanda ihtiyaç duymaktaydı. Terkos Gölü ve Istranca havalisi İstanbul'un suyunu ve yakıtını sağlamaktaydı. Bunun dışında Doğu Trakya'nın iktisaden İstanbul'dan ayrılığı düşünülemez olarak nitelenmişti. Çünkü İstanbul iaşesini buradan sağlamakta, vilayetin inkişafı ise İstanbul'a bağlıydı. Bu nedenle Trakya'nın İstanbul'dan ayrılması hür ve müstakil bir Osmanlı milletinin geleceğini tehdit etmekteydi. Aynı zamanda Makedonya ve İzmir'de olduğu gibi Yunanlılar Türklerin kendi arazilerine girmelerine karşı koyacağı görüşü hakimdi. Orada ortaya çıkacak kargaşa Balkanlar ve İstanbul'da akislerini gösterecekti. Hükümet bu nedenlerle Şarki Trakya'nın Osmanlı ile Bulgaristan arasında 1913'te imzalanmış statü ile ibkasını talep etmekteydi[721].

Barış antlaşması nihai halini alırken Trakya'nın doğusunda Yunan işgali ilerlemekteydi. Daha önce Bulgar çetecilerle de karşılaşan Yunanlıların bu bölgede Cafer Tayyar ile karşı karşıya geldikleri The Times'a yansımış önemli bir haberdi. Bulgaristan'ın bazı gruplarından da destek alan Cafer Tayyar'ın ise elindeki imkânlar oldukça kısıtlıydı. Kendisinin elinde 15.000'i geçmeyecek kadar bir kuvvet varken, destek olabilecek Bulgar mevcudu 6.000 kişi civarındaydı[722].

[720] "Heyet-i Murahhasamızın Sulh Konferansına Birinci Cevap Metni", *İleri*, 16 Temmuz 1920, No: 899.
[721] "Heyet-i Murahhasamızın Sulh Konferansına Birinci Cevap Metni", *İleri*, 18 Temmuz 1920, No: 901.
[722] "Turkey to Sign", *The Times*, 23 July 1920, No: 42470.

3.3.2. Osmanlı İmparatorluğu İçin Mandater Sistem Tartışmaları

I. Dünya Savaşı'nın sonrasında yenilen devletlerin ne olacağı meselesi derin tartışmaları beraberinde getirmiştir. Özellikle yıkılan çok uluslu imparatorlukların ve küçük devletlerin akıbeti galip gelen devletlerin ana meselelerinden bir tanesi olmuştur. Bu nokta ki tartışmalar yeni bir kavram olan "Manda/Mandaterlik" kelimelesinin uluslararası siyasi literatürdeki yerini almasını sağlamıştır. Fransızca bir kelime olan 'Manda' ifadesi bu dönemde gelişmemiş bir devletin ekonomik, siyasi ve askeri olarak gelişme gösterene kadar büyük bir devlet tarafından vekâleti şeklinde tanımlanmaktaydı[723]. Bu kavramın temel çıkış noktası Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un, "Wilson Prensipleri" adıyla bilinen meşhur 14 Noktası'dır.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, savaş sonrası dengeleri de gözeterek büyük devletlerin, mağlup ve küçük devletlere karşı orantısız bir güç kullanımının önüne geçebilmek için Wilson Prensipleri'ni dünya kamuoyunun dikkatine sunmuştu[724]. 8 Ocak 1918 tarihinde ilan edilen bu prensiplerin temelde bir barış programını teşkil ettiğini belirtmek mümkündür. Milliyetçilik temeline ve milletlerin kendi kendilerini yönetme esasına dayanan bu programın on ikinci maddesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun tümüyle bağımsız bir devlet olarak kalmasını öngörüyordu. On ikinci maddede başlıca üç mesele: *"Boğazların milletlerarası bir idarenin teminatı altında bütün milletlerin ticaret ve ulaşımına açık bulundurulması, İmparatorluğun Türklerle meskûn kesimlerine tam bir hükümranlık hakkı tanınması, ancak Türk hâkimiyetinde bulunan diğer milletlere de yaşama ve kolayca gelişme imkânının teminat altına alınması, yani muhtariyet tanınması"* şeklinde ifade edilmişti[725]. ABD Başkanı'nın özel olarak Osmanlı İmparatorluğu için böyle bir görüşü ileri sürmesi tüm taraflarca ilgi ile karşılandığı gibi Osmanlı aydınları üzerinde de derin bir etki uyandırmıştır.

Dolayısı ile Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı kamuoyu ve aydınları Amerika'nın himayesinin devletin devamlılığı için sağlıklı bir formül olarak görmekteydiler. Elbette bu fikrin Osmanlı kamuoyunun iyimserliği ile süslenen bir

[723] Lütfi Arslan, "Milli Mücadele Döneminde "Manda ve Himaye" Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları", Ankara Üniversitesi *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, 64, (Bahar 2019), s. 2.
[724] Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun (1972), s. 1-3.
[725] Deniz Bilgen, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerika Basınına Yansıması", Ankara Üniversitesi *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, V/18, (1996), s. 123.

takım önerilerden ileri gitmeyeceği kapalı kapılar ardında yapılan görüşmelerde sabitti. Çünkü savaşın galipleri kalan coğrafya hakkında planlarını tartışmakta, Amerika'yı ise paylaşılamayan İstanbul'un ve Boğazların polis gücü olarak görevlendirmeyi tasavvur etmekteydiler. Savaşın getirmiş olduğu yıkım ve belirsizlik içerisinde çıkış yolu arayanların sayısı az değildi. Bu sebeple kamuoyunun tutunacak bir dal araması bu dönemin koşullarında normal bir durum olarak karşılanmaktaydı. Milli Mücadele Hareketi'nin ortaya çıkışına kadar bu doğrultuda tartışmaların yoğun olduğu Anadolu Hareketi ile bu meselenin kamuoyu nezdinde ağırlığını yitirdiği görülmektedir. Osmanlı kamuoyunda ön plana çıkan Amerika sempatisi aydınlar tarafından açıktan açığa tartışılmaktaydı. Hatta mesele bir adım daha ileri taşınarak ABD hakkında olumlu görüş takınanlar Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

Vakit Gazetesi bu hususlar özelinde Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin teşkilatlanması hakkındaki konuya 6 Aralık 1918 gün yayınlanan sayısında geniş yer ayırmaktaydı. Hatta bu noktada "*gazetecilerimizden ve bazı mütefekkirlerimizden mürekkep bir heyet-i esasat*[726]" ifadesi kullanılmıştır. Bilindiği üzere gazetenin başmuharriri Ahmet Emin (Yalman) Columbia Üniversite'sinde bulunmuş, burada ABD sempatisi gelişmiştir. Bazı yazıları ile de Amerika lehinde görüş bildiren önemli isimlerden olmuştur. Gazete ilgili haberinde, Wilson Prensipleri Cemiyeti Türkçe yayın yapan gazetelerin temsilcileri ve bazı mütefekkirler olarak açıklanan heyeti ile ortaya çıkmış, mevcut şartlar dâhilinde tartışmalarda bulunarak ortak bir görüşe vardığını açıklamıştı[727].

Wilson Prensipleri Cemiyeti adına iki kısımdan mürekkep on beş maddelik bir program ilan edilmişti. Öncelikle ulaşılması gereken noktayı öngören ilk beş maddelik kısma göre hükümet mekanizmasının uzmanlaştırılması, bütün halkın Osmanlı vatandaşı sıfatı ile bir arada yaşamasının sağlanması, Avrupa ve İtilafın Osmanlı'ya yönelik kötü algısının değiştirilmesi, siyasi ve iktisadi istiklalin sağlanması, bu kapsamda sermayenin siyasi değil ekonomik esaslara göre memlekete girmesi kabul edilecekti. Böylece

[726] Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin yönetim kurulu 15 Aralık tarihli Vakit Gazetesi'nde şu şekildeydi; Halide Edip Hanım, Doktor Celal Muhtar, Ali Kemal, Refik Halit, Hüseyin Beyler bu idare heyetini teşkil ederken Heyet-i Faal olarak adlandırılan cemiyet üyeleri arasında Ati ve İkdam gazeteleri başyazarı Celal Nuri, Akşam başyazarı Necmettin Sadak Bey, Tasvir-i Efkâr başyazarı Velid Bey, Zaman başyazarı Cevad Bey, Sabah Başyazarı Ali Kemal Bey, Vakit Başyazarı Ahmet Emin Bey, Yeni Gazete Başyazarları Mahmut Sadık Bey ve Yunus Nadi Bey bulunmakta, Genel Sekreterliği ise Ragıp Nurettin Bey tarafından yürütülecekti. "Wilson Prensipleri Cemiyeti", *Vakit*, 15 Kânunuevvel 1918, No: 412.

[727] Wilson Prensipleri Cemiyeti resmi olarak 14 Ocak 1919 kurulmuştur. Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara (2004), s. 17.

iktisadi çıkarlar için nüfuz ayrımına gerek kalmayacaktı. Bunların sağlanması için dokuz maddelik bir ıslahat programı da öngörülmüştü. Maddelere göre saltanatın hukuku korunacak, nispi sistemle ekalliyetlerin hukuku korunacak, Meclis-i Vükela'dan en küçük şubeye kadar tüm Osmanlı vatandaşları idareye katılabilecekti. Bir ıslahat heyeti kurularak ziraat, ticaret, sanayi, maarif ve benzeri konularda memleketin gelişimi temin edilecekti. Adliye sistemin muhtelif etkilerden kurtarılarak çağdaş ve genel kabule uygun bir modelde yapılandırılması için ıslahat yapılacak, bu kapsamda bir Heyet-i Islahiyesi kurulacaktı. Polis ve Jandarma teşkilatı yetkili bir müfettiş kontrolünde ıslahat heyetinin kontrolüne tabi olacaktı. Uzmanlardan oluşan bir heyet ile hem hapishane teşkilatı ıslah edilecek hem de ceza meseleleri yeni nazariyelere göre düzenlenecekti. Her vilayette merkezi meselelerle ilgilenen benzer bir ıslahat heyeti kurulmalıydı. Yine vilayetlerde kendi gelişimleri için yetkili yerel yönetimler kabul edilecekti. Cemiyetin dokuz maddesinin son ikisinde yapılan önerilerle çizilen sınırların üzerinde on beş ile yirmi beş sene arasında çalışmak gerektiği bununla birlikte yirmi beş sene uluslararası meselelerde tarafsızlığın temin edilmesi gerekliliği vurgulanmaktaydı[728]. Yukarıda sayılan esaslar dâhilinde oluşan cemiyet, kendilerince bir hükümet nizamı çizerek siyasi bir oluşum görüntüsü vermişti.

Ahmet Emin "Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim" adını taşıyan hatıratında Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin 4 Aralık'ta Halide Edip'in (Adıvar) teşebbüsü ile kurulduğundan bahsetmektedir. Cemiyetin ilk toplantısını Matbuat Cemiyeti binasında yapıldığından bahseden Ahmet Emin, burada Yunus Nadi ve Necmettin Sadak'ın da bulunduğunu aktarmaktadır. Cemiyetin 6 Aralık'ta yayınladığı bildiriden de bahseden Ahmet Emin, Wilson Prensipleri'nin on ikinci maddesinin mütareke ve sulh müzakerelerinde esas kabul edilmesi gereği ile bunun her gün basında işlenmesinin Osmanlı lehine kamuoyu oluşturmak adına yerinde olacağını ileri sürmüştür. Osmanlı'nın çağdaş seviyeye ulaşması için ise en az 15 en fazla 25 yıllık bir süreçte Cemiyet'e göre Amerikan yardımı ile bir irşat sistemi kurulması gerektiğinden bahsedilmiştir[729].

[728] "Wilson Prensipleri Cemiyeti", *Vakit*, 6 Kânunuevvel 1918, No: 403.
[729] Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, I, (Hzl) Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul (1997), s. 392.

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin açıkladığı beyannamesinde bir Osmanlılık vurgusu göze çarpmakla beraber bu durum milliyet esasına dayanan devletler modeline uygun bir ifade değildi. Bu ifade dönemin ruhunun getirdiği sorunlardan bir tanesiydi. İkdam Gazetesi'nde imzasız yayınlanan bir başyazıda Türklük meselesi altında Osmanlıcılığın zararları Wilson Prensipleri'ne paralel bir vaziyette değerlendirilmekteydi. İkdam Gazetesi'nde işlenmeye çalışılan Wilson Prensipleri sempatisi ekseninde bu yazıda, tarihsel bir analiz yapılmaktaydı. Başyazıda İstanbul'un uzun yıllar boyunca, Anadolu'yu sadece kaynakların temin edildiği bir arazi olarak gördüğünden bahisle devlet adamları suçlanmaktaydı. İstanbul'da bozulmuş bir düzen olduğu ifade edilerken, bu şartlarda memleketi kurtaracak ve geleceğini tesis edecek yegâne unsurun Anadolu Türkleri olduğuna vurgu yapılmaktaydı. Wilson Prensiplerine göre Türklerle meskûn arazinin Türkler tarafından idare edilmesi hakkı tanınırken Osmanlıcılık adı altında Türklüğe zarar verilmesi eleştirilmekteydi. Osmanlı toprağındaki diğer unsurlar kendi milletlerini yükseltme gayretine girmişken, Türklerin aksi davranışta bulunmaları mantığa aykırı görülmekteydi. Osmanlı adı, bir devlet adı olarak bu topraklarda yaşayan unsurların birlikteliğini ifade edecek bir kavram olarak nitelenebilirdi. Ancak bir milleti ifade etmiyordu. Osmanlıların, Fransızlar gibi genel bir adla bir araya gelmesi için yüksek medeniyet gerektiği ve Osmanlı'nın en yüksek olduğu dönemde başarılamayan bu gelişmenin mevcut şartlarda mümkün olamayacağı iddia edilmekteydi. Wilson'a Türkiye arazisinde (İzmir'den Sarıkamış'a, Bulgaristan sınırından Basra'ya kadar uzanan coğrafyada) yaşayan halkın Osmanlı olduğunu iddia etmenin bilimsel bir açıklaması olmadığından bahisle Türklerin evvela Türklüğü yükseltmek ülküsüyle çalışması gerektiği ifade edilmişti[730].

Türklük ve Osmanlılık meselesi hakkında İkdam Gazetesi'nde çıkan inceleme yazısının Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin teşekkülünün hemen ardından gelmesi ilgili cemiyetin Vakit Gazetesi'nde de yer alan ilk beyannamesindeki vatandaşlığa dair bazı hususların eleştirildiği düşüncesini akla getirmektedir. Aynı zamanda mezkûr cemiyetin kuruluş şekil ve amaçları hakkında aleyhte bir kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştı. Cemiyetin savunma mekanizması ise Ahmet Emin'in başyazarı olduğu Vakit Gazetesi'nden görülmekteydi. Örneğin 7 Aralık 1918 tarihli sayıda "Bir izah" başlığını taşıyan yazıda mezkûr Cemiyet hakkındaki eleştiri cereyanına cevap verilmeye çalışıldığı

[730] "Türklük ve Türklerin Hukuku", *İkdam,* 7 Kânunuevvel 1918, No:7838.

anlaşılmaktaydı. Burada Cemiyet'in Amerikan'ın himayesi altına girmeyi hedeflediği iddiasına karşılık aksine istiklal ve gelişmeyi amaçladıkları açıklanmaktaydı. Hatta yabancı bir devletin himayesi altına girmenin aşağılık bir his olmasından dolayı bunun Türkler tarafından kabul edilmeyeceği, Osmanlıların bu düşünceye taraftar olmayacağı vurgulanmaktaydı. Ancak bu noktada Cemiyet'in asıl isteği olarak, memleketin gelişimi esas alındığı iddiası ile ülkenin çağdaş ihtiyaçları doğrultusunda uzmanların desteğinin gerektiği açıklanmıştır. Yabancı uzmanlarla her vilayet için ıslah heyetleri oluşturulmalıydı. Bu durum Türkiye'nin yabancı olduğu bir mesele değildi, ancak ilgili haberde de belirtilmiş olan bir gerçek var ki uzun yıllardan beri uygulanan benzeri modellerden istenilen fayda elde edilememişti. Wilson Prensipleri Cemiyeti işte bu modeli Amerika'dan davet edilecek uzmanlarla yeni bir şekilde uygulamak, memleketin istekleri doğrultusunda yönetmek amacını ileri sürmekteydi. Burada da Avrupa'nın harbin zararlarını tamir ve tazmin edeceği sürede Amerika'nın son yıllarda elde ettiği sermayeyi yönlendireceği öngörüsü ileri çıkmaktaydı[731].

Osmanlı kamuoyunda, basın ve fikir çevrelerinin bilindik isimleri sulh meselesini öncelikle milletin izzeti nefsi ve geleceği üzerinden tartışırlarken barış hazırlıklarının bir diğer ayağı ise devletin kurumlarında kendine yer bulmaktaydı. Meclis-i Ayan'ın 9 Aralık 1918 tarihli toplantısında Çürüksulu Mahmut Paşa sulh esaslarına dair bir teklifte bulunmuştu. Teklif özetle; *"...hükümetin barış koşullarında Wilson Prensipleri'nin öncelemesi ve daha önemlisi İsviçre gibi bitaraftık tesis edilerek Boğazlar dâhil Osmanlı tahtı altındaki toprakların emniyette tutulmasının sağlanması..."* gerekliliği vurgulanmaktaydı. Mevzubahis teklif Ayan Meclisi'nde tartışmaları beraberinde getirirken, ilk etapta Damat Ferit Paşa, Hükümet'in Wilson Prensipleri'ni kabul etmesi gibi bir gelişmenin söz konusu olmadığını, teklifte yer alan Osmanlı tahtı altında yaşamak hususu ile Wilson Prensipleri'nin milli devletlere ilişkin maddesinin uyuşmadığını söylemiştir. Yine bu teklife başlıca itirazlardan birisi de Azaryan Efendi tarafından gelmiş, söz konusu takrire dair bir karar alınacak olursa hükümetin işlerine müdahil olunmuş olunacağı, bunun da anayasaya aykırı olduğu dile getirilmiştir. Tartışmalar neticesinde teklif komisyonlara havale edilmiştir[732]. Ayrıca mevzubahis takrir ertesi gün Vakit Gazetesi'nde de kısaca işlenmiş, gazetenin politikasını

[731] Ahmet Emin, "Bir İzah", *Vakit*, 7 Kânunuevvel 1918, No: 404.
[732] Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC), Devre: 3, I, İçtima Senesi: 5, 9 Kânunuevvel 1918, s. 157-163.

destekleyici olarak görülen bu teklifin sağlıklı bir barış için önemli olduğunu vurgulamıştır[733].

Çürüksulu Mahmut Paşa tarafından verilen, İsviçre gibi tarafsızlığın sağlanmasına dair takririn encümene havale edildiği bilinmekteydi. Komisyon Abdurrahim Şeref Bey, Reşit Akif, Topçu Rıza, Arif Hikmet, Hüsnü Paşa, Faik Bey, Aram Efendi, Mavroyani Bey, Nuri Bey ve Dilaver Efendi'den mürekkepti[734]. Aynı zamanda Harbiye Nezareti'nde sabık müsteşar İsmet Bey başkanlığında beş şubeye ayrılmış bir komisyon da teşkil edildiği görülmektedir[735].

Wilson Prensipleri hakkında Türk kamuoyuna yansıyan bir diğer görüş ise İstanbul'da Amerikan Maslahatgüzarı olarak görev yapmış olan Mr. Philip Brawn'ın Amerika Kızlar Koleji'nde gerçekleştirilen bir konferans konuşmasıydı. Öncelikle Cihan Harbine nihayet verilebilmesi için iki sulh modelinin olduğundan ve olması gerekenin adaletli bir barış yapılması gerekliliğinden bahseden Brawn, Wilson Prensipleri'nin adilane bir sulh düzeni getireceğinden ve dünyaya yeni bir hürriyet bahşedeceğinden emin bir şekilde bahsetmektedir. Bu esaslara göre dünya barışında intikam veya cezalandırma fikirlerinin olmaması gerekliliği üzerinde duran Brawn, bu noktada milletlerin kendini idare hakkı ile ilgili sözlerinde ancak kendisini ispatlamış milletlerin bu haklarını, dünya barışını koruyabilmek adına diğer unsurların haklarına riayet ederek kullanabileceklerini ifade etmişti. Bununla birlikte Başkan Wilson'un meşhur uzmanlardan kurulma otuz ayrı komisyonundan bahseden Mr. Brawn özellikle Balkan Meseleleriyle ilgilendiklerini de sözlerine eklemişti. Brawn konuşmasında 14 umdeyi açıklamış, 12. Madde de herhangi bir açıklamaya muhtaç olmaktan azade bir şekilde Türklerin hukukunun dikkate alınacağı düşüncesini telakki etmişti[736].

Osmanlı Hükümeti ve kamuoyunun ileri gelenleri Wilson Prensipleri'nin de etkisi ile Türk Milleti'nin hukukunun korunacağı ümidini taşırken, İtilaf ile tartışmalı arazilerden de Hükümet'e bağlılık bildiren telgraflar ulaşmaktaydı. Bu telgraflar, Gürcistan, Azerbaycan bölgelerindeki Türk köyleri, Adana, Tarsus, Kilis, Edirne, Trakya Paşaeli Cemiyeti, Birecik, Aydın, Doğu ve Güney Doğu'daki bazı Kürt aşiretlerinden Hükümet'e çekilmişti. Metinlerin muhteviyatında ulema ve eşrafın Osmanlı

[733] "Sulh Hazırlıkları Meselesi", *Vakit*, 11 Kânunuevvel 1918, No: 408.
[734] "Meclis-i Ayanda Teşkil Edilen Komisyon", *Vakit*, 15 Kânunuevvel 1918, No: 412.
[735] "Harbiye Nezareti'nde Sulh Komisyonu", *Vakit*, 15 Kânunuevvel 1918, No: 412.
[736] "Wilson Prensiplerine Dair Mühim İzahat" *Vakit*, 19 Kânunuevvel 1918, No: 416.

hâkimiyetinde kalma talepleri vardı. Söz konusu başvurular Sulh Konferansı'nda kullanılmak üzere Hariciye Sulh Komisyonu'na sevk edilmişti[737]. Görüldüğü gibi Hükümet'in Sulh Konferansı'nda yerel unsurların ve Wilson Prensipleri'nin milletlerin ekseriyet olduğu bölgelerde kaderlerini tayin hakkı ile ilgili maddeye önem verildiği dahili siyasette ön plana çıkmaktadır.

Wilson Prensipleri hususunda uluslararası kamuoyunda cereyan eden bir yeni gelişme ise Amerika'da gerçekleşen son seçimler olmuştu. Senato ve parlamentoda yapılan yenileme seçiminde Wilson'un karışındaki Roosevelt'in Cumhuriyetçi Partisi üstünlük kurmuştu. Vakit Gazetesi'ne yansıdığına göre Cumhuriyetçi Parti Wilson Prensipleri'ne taraftar değildi. Bu durumda Amerika'nın sürdürdüğü politikanın tersini kabul eden bu fırkanın çoğunluğu elde etmesi Wilson'un fikirlerinin önemini kaybetmesine sebep olabilirdi[738]. Ancak aynı dönemde Ahmet Emin, Paris'te cereyan eden tartışmalardan bahisle Amerika'nın emperyalist hamleler karşısında bir mücadele verdiğini iddia edecek kadar Wilson Prensipleri'ne güvenini gösteren bir yazı kaleme almıştı. Çağdaş bir fikir olarak ortaya çıkan Cemiyet-i Akvam düşüncesi karşısında geri kalmış milletleri himaye etme bahanesi ile iktisadi olarak esir etmek üzerine Paris'te çıkan tartışmalardan bahisle Ahmet Emin, muavenet ve himaye arasında bir ayrıma vararak durum hakkında değerlendirmelerde bulunmuştu[739].

Halide Edip, Vakit Gazetesi'nin 8 Ocak 1919 tarihli sayısında Herbert Adams Gibonss tarafından yazılmış *"Avrupa ve İslam"* isimli makaleden örnek vererek Wilson Prensipleri ve Türkiye meselesine dair bir yazı kaleme almıştı. Mezkûr makaleden Amerika'nın Türkiye ve İslam dünyası hakkındaki nokta-i nazarının anlaşılmasının amaçlandığının söylenmesi mümkündür. Makalede umumi olarak iki farklı fikir öne çıkmaktaydı. Birincisi tarihsel olarak Müslüman ve Hristiyanların durumu, ikincisi muhtemel barıştaki durumları. Öncelikle Abdülhamit dönemi başta olmak üzere İslam'ın siyasi kullanımının bir hata olduğunu iddia eden Halide Edip, bu politikanın iflas ettiğini ve Müslümanların birleşmesinden ziyade ayrışmasına hizmet ettiğini ileri sürmüştür. Dolayısı ile sulh konferansına statükonun korunduğu bir Osmanlıcılık modeli ön plana çıkartılmaktaydı. Aynı zamanda batılı kuvvetlerin himayesindeki

[737] BOA, HR. SYS., 2639/2, Tarih: 11 Kânunuevvel 1918.
[738] "Wilson Prensipleri Henüz Kabul Edilmemiş", *Vakit*, 19 Kânunuevvel 1918, No: 416.
[739] Ahmet Emin, "İrşad ve Himaye", *Vakit*, 27 Kânunuevvel 1918, No: 424.

Müslüman memleketlerin de aynen korunması düşünülmüştü. Söz Boğazlardan açıldığında ise Amerika'nın Panama ve Almanya'nın Kiel'deki durumunun aynısı İstanbul ve Çanakkale için de uygulanmalıydı[740].

Wilson Prensipleri Cemiyeti etkinliğini çok uzun bir müddet devam ettirememişti. Amerika kamuoyunda Ermeni sempatisinin ön plana çıkmasıyla, buradan tamamen olmasa da büyük oranda ümitler kesilmiştir[741]. Wilson Prensipleri'ne olan inancı sarsan temel durumlardan birisi de İtilaf Devletleri'nin işgal politikası olurken, bu bağlamda en son nokta İzmir'in Yunanlılarca işgali olmuştu.

Osmanlı kamuoyunda Wilson Prensipleri'ne olan sempatisi İzmir'in işgali ile temelden sarsılmıştı. Yunanlıların İzmir'i işgali Türkiye'nin kalbinde yara açarken, ekseriyeti Türk olan İzmir Vilayeti'nin ilhakı bir yana şehrin öteden beri Wilson Prensipleri'ne muhalif olan Yunanistan'a verilmesi dünya barışını ihlal edecek mahiyetteydi. İleri Gazetesi 17 Mayıs tarihli sayısındaki makalede bu hususta bahsederken Türklerin esir olmaktansa ölmeyi tercih edeceğine vurgu yapmaktaydı[742].

İzmir'in işgalinin ardından Milli Kongre Heyeti bir toplantı kararı almıştı. Yaptıkları davete icabet eden Sulh ve Selamet, Trabzon Âdem-i Merkeziyet, Milli Ahrar, Trabzon ve İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye cemiyetleri ve Darülfünun Osman-i murahhaslarının katılımı ile gerçekleştirilen toplantı Talim ve Terbiye Cemiyeti binasında gerçekleştirilmişti. Kongrenin Genel Sekreteri Abdurrahman Şerif Bey namına Dâhiliye Eski Müsteşarı Hamit Bey oturumu açmıştı. Açılışta İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin Türklerin manevi dünyasında meydana getirdiği yarayı anlattığı bir konuşma yapan Hamit Bey, ABD Başkanı Wilson'a gönderilmek üzere yazılan bir telgrafı Milli Kongre'ye teklif etmişti. Telgrafta öncelikle Wilson Prensipleri'nin Türk Devleti'ni doğrudan ilgilendiren 12. maddesine vurgu yapıldıktan sonra İzmir işgalinin buna aykırı olduğu belirtilmiştir. Hemen ardından İzmir için önemli üç temel nokta açıklanmıştı. Birincisi Batı Anadolu'nun tek iskelesi olması, ikincisi nüfusunun çoğunluğu Türk olan bir vilayetin merkezi olması, üçüncüsü nüfusun yüzde sekseninin Türkler tarafından oluşmasıydı. Türklerin savaşın sonunda Wilson

[740] Halide Edip, "Müslümanlar Kendilerine Efendi Değil Dost Arıyorlar", *Vakit*, 8 Kânunusani 1919, No: 435; "Bir Sada-yı Hak ve Müddet", *Tasvir-i Efkâr*, 9 Kânunusani 1919, No: 2616.
[741] Mehmet Şahingöz-Vahdet Keleşyılmaz, "Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri", XII/35, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (1996), s. 366.
[742] "Wilson Prensipleri Nerede", *İleri,* 17 Mayıs 1919, No: 789-107.

ilkelerinin samimiyetine güvenerek mütareke yaptığını iddia eden telgrafta, Türklerin kendilerini müdafaa hakkından mahrum bırakıldığı da belirtilmekteydi. Telgraf şu mühim ifadelerle noktalanmaktaydı: *"...Son kararı vermek bize tevcii ediyor. Bu son karar ise şeref ve namus ile ölmek, gayretimizin hun(kan) cellâdıyla yoğrulmuş bu toprak üzerindeki hâkimiyeti bizim ve evladımızın kanıyla müdafaa eyleyerek cihana yeni bir fedakârlık ve kahramanlık misali terk eylemektir"*[743].

Müttefiklerce Amerika'ya tavsiye edilen Osmanlı Mandası'nın ve İzmir olaylarının yerinde incelenmesi önerisi üzerine Sulh Konferansı tarafından Amerikalıların yoğunlukta olduğu bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir. Bu heyet raporları Amerika ve Konferansın genel politikasının belirlenmesine hizmet edecekti[744].

Osmanlı Heyeti ilk Paris Konferansı'na kabulünde Manda Meselesi'ne dair herhangi bir açıklama ya da talepte bulunmazken, konuya dair açıklamalar bu görüşmelerden sonra olacaktır. Damat Ferit Paşa, Fransız Tan Gazetesi'ne verdiği röportajda kendisine Türkiye'nin veya İstanbul'un Avrupa hükümetlerinden herhangi birinin mandaterliği konusundaki mütalaası sorulduğunda; *"...Hiçbir Osmanlı Hükümeti (manda) kelimesini işitmek, duymak istemez. Biz, bağımsız bir hükümetiz, bağımsız kalmak isteriz. Şimdiki halde özenle mütareke ahkâmını tatbik ile iktifa ediyoruz, fakat Avrupa'ya güvenimiz vardır. Şeref ve haysiyetimizle münasip bir sulh imzalamak için tekrar Paris'e çağrılacağımızı ümit ediyoruz. Fakat hiçbir himaye kabul edemeyiz. Türk olmayan anasır için her türlü teminatı vermeye hazırız. Fakat Devlet-i Osmaniye'nin toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi şarttır..."* cevabını vermişti. Kendisine sulh akdinden sonra Osmanlı'nın hangi devlete temayül edeceği sorusu yöneltildiğinde ise Paşa, sorunun temelsiz olduğunu belirterek cevap vermemiştir[745].

3.3.2.1. King-Crane Heyeti'nin Faaliyetleri

Milletler Cemiyeti'nin Manda ile ilgili maddelerine dayanarak, Paris Konferansı'nda Yakın Doğu'daki Manda Meselesi'ni yerinde incelemek adına Amerikalı bir heyet görevlendirilmiştir. Bu heyette Dr. Henry Churchill ve Charles R. Crane

[743] "Milli Kongrede Wilson'a Keşide Olunacak Telgrafname", *Tasvir-i Efkâr*, 20 Mayıs 1919, No: 2730.
[744] Osmanlı topraklarına gönderilen Amerikalı heyetler ve bunların raporları için bkz. Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*; Dört Rapor, Der. Necip Azakoğlu, çev. Lale Akalın, Tarihçi Kitabevi, İstanbul (2016).
[745] "Sadrazam Paşa'nın Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr*, 5 Eylül 1919, No: 2834.

başkanlığındaki Heyet bölgeye gönderilmişti. 3 Haziran 1919 tarihinde İstanbul'a gelen Heyet, bazı Türk yetkililer ile görüşmeler sağlamıştır. Bu görüşmelerde Heyet'in üzerinde durduğu önemli noktalardan bir tanesi ABD'nin bölge üzerinde siyasi emellerinin olmadığıydı. Ayrıca bu heyetin Türkiye için son derece faydalı bir kurul olduğunu, Türkler hakkındaki olumsuz havanın buradan gidecek raporlar sayesinde dağılabileceği vurgulanmaktaydı. Heyet, İstanbul'dan ayrılmadan bölgede yürütülecek meselelerin zorluğuna da dikkat çekmekteydi[746].

King-Crane Heyeti bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra, Filistin, Suriye ve Anadolu gibi bölgelerde çalışmalar yaparak seyahatlerine devam etmişlerdi[747]. Buralarda yoğun olarak çatışma halinde olan cemaat veya topluluklar ile görüşerek, bölgeler hakkında bilgiler toplamak çabasındaydılar[748]. Söz konusu Heyetin, tahkikat yürüttüğü yerlerden birisi de Adana Vilayeti olmuştur. Buradaki tahkikatlarda Osmanlı tebaasına bilgi verilerek kendilerini serbestçe ifade edebilecek heyetler seçmeleri istenmişti[749]. Bunun üzerine Adana Müslümanları adına; ulemadan on iki, eşraftan on iki, Belediye Meclisi'nden on iki olmak üzere toplam otuz altı kişilik bir heyet oluşturulmuştu. Amerikan Heyeti, ilk gününde Vali'yi kabul ederek vilayetin durumu hakkında kendisinden bilgi istemişti. Valinin ardından ise Türk heyeti kabul edilmiş, mezkûr heyet ile görüşmelerde iki sorunun cevabı aranmıştı. Amerika Heyeti mülakatta, "*Ahali ne istiyor? Himaye gerekirse hangi devleti tercih eder?"* şeklindeki sorular ile kamuoyunun nabzını yoklamıştı. Kendilerini 400.000'den fazla Türk ve Müslüman'ın temsilcisi olarak gören Müslüman heyeti sorulara cevaben, ırken, tarihen ve lisanen Osmanlı'ya bağlı olduklarını, yalnızca Adana'nın değil Maraş, Antep, Urfa, Kilis, Antakya gibi Müslüman ekseriyete sahip yerlerin de Osmanlı toprağı olarak kalmasından ve eğer murakabe ve müzaheret gerekiyorsa ahalinin söz hakkını padişaha bıraktığı ifade edilmişti[750]. Türk Heyeti'nin ardından diğer unsurlar da Amerikalılar ile görüşmüştü. Gazetelerde gayrimüslimlerin görüşmeleri hakkında ise ayrıntılı bir açıklama verilmemişti[751].

---

[746] Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, s. 75-76.
[747] Hasan Türker, "İstanbul Basınında King-Crane Heyeti'nin Türkiye'deki Faaliyetleri ve Mandaterlik Tartışmaları (1919)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/Özel Sayı, (2018), s. 190-191.
[748] Wagner, *The Division of the Middle East The Treaty of Sevres*, 78.
[749] "Heyetin Adana'daki Tahkikatı", *Tasvir-i Efkâr*, 31 Temmuz 1919, No: 2798.
[750] "Heyetle Mülakat ve Mütalebe-i Dermeyan", *Tasvir-i Efkâr*, 31 Temmuz 1919, No: 2798.
[751] "Türklerden Sonra Anasır-ı Gayr-i Müslime", *Tasvir-i Efkâr*, 31 Temmuz 1919, No: 2798.

Bu seyahatin ardından başkente gelen Amerika Heyeti, öncelikle Türkleri dinlemek ve kamuoyunun nabzını ölçebilmek için tüm fırkaları sefarete davet etmişlerdi. Tasvir-i Efkâr, bu duruma oldukça büyük ehemmiyet vererek, bu gelişme ile Osmanlı Devleti'nin Müttefikler karşısında savunma hakkını ikinci defa elde ettiğini iddia etmekteydi. Bu görüşmelerde Amerikalılar, Osmanlıların; gayrimüslimler, Müttefikler, Anadolu ve Trakya'nın akıbeti gibi muhtelif meseleler hakkındaki nokta-i nazarını öğrenmek istemişlerdi. Ancak Tasvir-i Efkâr, davet hakkında fırkaların halk tarafından seçilmiş bir heyetleri ve Amerikalıların soracakları sorulara dair bir hazırlıkları olmadığı yönündeki yorumuyla, "Osmanlı'nın haklarını savunma fırsatından" yeterince istifade edilip edilemeyeceğine dair endişeleri dile getirmekteydi.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, söz konusu davet için Genel Sekreteri (Kâtip-i Umumisi) Zeynel Abidin Bey'i murahhas olarak görevlendirmişti. Fırkanın amacı; memleketin Türk bölgelerinin ve hilafetin müdafaası, mali ve iktisadi müzaheretten ibaretti. Hem iktisadi olarak hem de siyasi olarak Manda fikrine yakın bir duruş sergileyen Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, Dâhiliye Eski Nazırı Mustafa Arif Bey'i seçmişti. Milli Ahrar Fırkası, davet için Genel Sekreteri Cami Bey'i görevlendirmişti. Fırka, Wilson Prensipleri'nin 12. maddesinin uygulanmasını istemekle birlikte istiklali tehdit etmeyecek bir surette Amerikan muavenetine taraftardı. Heyetin davetine icabet edecek bir diğer cemiyet ise Amerika Heyetine muhtıra veren Trakya Cemiyeti oldu[752].

Amerikan Heyeti'nin İstanbul'daki kabullerinde Adana görüşmelerinde olduğu gibi Türk ahalinin talepleri ve hangi devletin himayesini kabul edeceklerine dair sorular sorulmamış, temsilcilerin Ermeni meselesindeki düşünceleri öğrenilmek istenmiştir. Amerikalıların tahkikatlarını Ermeni meselesi üzerine inşa etmesinin temel dayanağı ise Cemiyet-i Akvam sözleşmesinin 22. maddesini oluşturan; *"...Vaktiyle Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan bazı cemaatler, o derece gelişmiş ve olgunlaşmışlardı ki kendilerine bağımsız bir mevcudiyet bahşetmek kabil bulunmaktadır. Yalnız bu cemaatlerin kendi kendilerine nümaşiyat-ı umur etmek iktidarını tamamıyla ihraz edecekleri zamana kadar idareleri hususunda bir mandaterin (yani vekâlet kabul edecek devletin) vesaya ve müzahereti rehber olmak şarttır. Mandaterin seçim ve tayini hususunda cemaat-i mezkurenin temennilerini nazar-ı itibara almak lazımdır..."* ifadeleri ile açıklanabilir. Tasvir-i Efkâr Amerikalıların Ermeni meselesinde Türklerin

[752] "Amerika Heyeti'nin Daveti ve Fırkalarımız", *Tasvir-i Efkâr*, 31 Temmuz 1919, No: 2798.

görüşüne başvurmalarını memnuniyetle yorumlamaktaydı[753]. Bu sayede Türklerin de mesele hakkındaki görüşleri öğrenilmişti

Çeşitli fırka ve cemiyetlerle beş saati aşkın süren mülakatlarda, Sulh Konferansı'nın öngördüğü gibi Vilayat-ı Şarkiye'de Ermenistan teşkili konusunda heyetlerin fikirleri alınmıştı. Heyetler, beklemedikleri bu soru karşısında hazırlıksız yakalanmışlardı. Dolayısıyla fikir beyan etme salahiyetine sahip olmadıklarını ifade eden Osmanlı heyetleri düşüncelerini daha sonra tebliğ edeceklerini bildirmişlerdi.

Toplantıya katılan heyetler, görüşme öncesi ve sonrasında basına da demeçler vermişlerdi. Toplantıdan önce Milli Kongre Başkanı Esat Paşa, idari ve mali yardıma taraftar olduklarını ve Arabistan'ın da muhtariyetinin Osmanlı İmparatorluğu ve Hilafet etrafında kabul edilebilir olduğunu açıklamıştı. Görüşmelere iştirak edenlerden Ahmet Rıza Bey ise Vilayat-ı Şarkiye konusunda fikir beyan etmediklerini söylemiş, Ermeni saadetinin temin edilmesi konusunda kendilerinin de istekli olduğunu, ancak kendi zararımıza olmaması gerektiği yönündeki şahsi düşüncesini heyete açıkladığını ifade etmişti. Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası adına katılan Dâhiliye Eski Nazırı Mustafa Arif Bey Wilson İlkeleri uyarınca Ermenilerin nüfus üstünlüğünün bulunduğu bir bölge olmadığını, İngiliz, Fransız ve Amerikalılara ait istatistiklerde de bunun böyle olduğunu söylemiştir. Ayrıca Küçük ve Büyük Ermenistan konusundaki fikirlerini ise partisi ile mütalaa ettikten sonra bildireceğini eklemişti. Hürriyet ve İtilaf Fırkası temsilcileri de söz konusu soruya cevap vermemiş, Wilson Prensipleri gereği hilafetin ve Türklerin istiklalinin korunmasını talep etmişti. Milli Ahrar Cemiyeti temsilcileri Cami Bey ve Kemal Bey, Ermenistan meselesi hakkında bir devlet tasavvurunun olabileceğini ama Türk sınırları içerisinde olmasının kabul edilemeyeceğini bildirmişti[754].

Heyetin teşekkülü hakkında Sulh Konferansı'nın Dörtler Meclisi ve Cemiyet-i Akvam'ın görevlendirmesi gereği Amerikalıların, aslında şark meselelerine bu denli dâhil olmayı istemeseler de söz konusu komisyon zorlama bir halde teşkil edilmişti[755]. Amerika'daki bir yetkilinin Tasvir-i Efkâr'a yansıyan açıklamaları da Amerika'nın Türkiye'de Türkler talep etmedikçe Mandaterliğe yanaşmayacağı, Alman sulhu ve

[753] "Amerika Heyeti ve Ermeni Meselesi", *Tasvir-i Efkâr*, 1 Ağustos 1919, No: 2799; "Amerika Heyeti Mahsusası ve Muhtelif Cemiyetler", *İkdam,* 1 Ağustos 1919, No: 8073.
[754] "Amerika Heyeti, Dün Ermenistan Hakkındaki Fikrimizi Sormuştur", *Tasvir-i Efkâr*, 1 Ağustos 1919, No: 2799.
[755] "Heyetin Bir Tebliği", *Tasvir-i Efkâr*, 1 Ağustos 1919, No: 2799.

Cemiyet-i Akvam meseleleri tartışılırken Türkiye konusunun henüz ele alınamayacağı ve İzmir faciasının yeterince aksettirilememesi nedeniyle Amerikan kamuoyunda kendine yer bulamadığı anlatılmıştı[756].

Sadrazam Damat Ferit Paşa Amerikan Heyeti'nin Ermeni meselesindeki sorularına dair beyanat vermişti. Konu hakkında kendisine yöneltilen soruya: *"...Hükümet-i seniye bu noktadaki bakış açısını gerek 12 Şubat tarihinde İtilaf Devletleri komiserlikleri vasıtasıyla Konferans'a ilettiği nota ile gerekse Osmanlı Heyeti'nin Paris Sulh Konferansı'nda vaki olan beyanatında ortaya konulmuştur. Bu noktadaki bakış açısı hiçbir vecihle değişmemiştir"* sözleriyle cevap vermişti. Yunan ve İtalyanların işgal sahalarını tahdidi meselesi hakkında ise: *"Henüz bu bapta bize malumat gelmemiştir. Mamafih Aydın Vilayeti'nde Yunanlılar mevkien bulunduğu yerlerden ileri geçmelerini İtilaf Devletleri tayin edeceklerdir. Bu yoldaki hududun takririni her an beklemekteyim. Yunanlılar Aydın Vilayeti'ndeki her işgal hareketini 15 Mayıs'tan itibaren düvel-i muazzama nezdinde daima protesto ettik ve etmekteyiz"* ifadeleriyle açıklama getirmişti. Sulh konferansına tekrar çağrılma konusunda ise: *"Sulh murahhaslarımızın davet edileceği hakkında henüz resmi malumat gelmedi. Mamafih istihbarat gayr-i resmiyemize nazaran pek yakında yeniden davet edileceğiz"*, şeklinde görüş beyan etmiştir[757].

Amerikalıların, Anadolu'da tahkikat yürütürken Osmanlı'nın geleceği hakkındaki görüşleri de merak konusuydu. Çünkü Osmanlı kamuoyunun çoğunluğu bağımsızlığın korunması şartı ile Amerikan müzahereti taraftarı görünmekteydi. Bu hususta Amerika'nın görüşlerine dair bir açıklama Tasvir-i Efkâr'da şu şekilde yer almıştı: *"...1- Boğazların Serbestîsi: Amerikalıların istemiş oldukları ilk şart, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının kayıtsız şartsız bir şekilde tüm devletlerin hizmetine açılmasını talep etmektedir. Ancak bu şekilde boğazlar üzerine ortaya çıkan çatışmalar son bulabilirdi ve herkesin selameti için bu durum Türkler tarafından kabul edilmeliydi. 2- Küçük ya da büyük olması pek mühim olmayan müstakil bir Ermenistan'ın teşkil edilmesi. Dolayısı ile bu devletin kurulması ile Osmanlı tabiiyetindeki Ermenilerin buradan kurulacak yeni Ermenistan devletine göç ettirilmesi ve bu konuda Türklerin sorun çıkarmaması lazım gelmektedir. Ancak bu iki maddenin Türkler tarafından*

[756] "Haiz-i Nüfuz Bir Amerikalının Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr*, 1 Ağustos 1919, No: 2799.
[757] "Sadrazam Paşa'nın Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Ağustos 1919, No: 2801.

gönülden istenerek yerine getirilmesi şartıyla Amerika'nın müzahereti kabul edebileceği..." Amerika kamuoyunun Türkleri pek fazla tanımaması dezavantajına binaen Amerikalı yetkili tarafından, Türk düşmanlarının Amerika'da ciddi propagandalar yapmakta olduğu ve Türklerinde kendilerini tanıtmaları, niyetlerini duyurmaları gerekliliği ifade edilmişti[758].

Amerikan Heyeti temaslarına Hahambaşı'nın kabulü ile devam etmekteydi. Musevi taleplerinin dinleneceği 4 Ağustos tarihli toplantı öncesi Hahambaşı Haim Nahum Efendi, Tasvir-i Efkâr'a bir mülakat vermişti. Amerikan Heyeti'ne gidecek heyetin kendi başkanlığında olacağını, ancak heyet üyelerinin henüz tespit edilmediğini söyleyen Hahambaşı, muhtemel sorulara cevaplarını hazırladıklarını beyan etmişti[759]. Sözü edilen ziyaret, 4 Ağustos 1919 günü Amerikan Sefarethanesi'nde gerçekleşmişti. Nahum Efendi, Tasvir-i Efkâr muhabirine konu hakkında beyanat vermişti. Boğazlar ve Ermenistan hususunda soru sorulmadığını ve Wilson Prensipleri'nin on ikinci maddesi uyarınca talepleri olup olmadığının sorulduğunu söyleyen Nahum Efendi, bu noktada herhangi bir talepte bulunmadıklarını açıklamıştı. Kendisine verilen tafsilat hakkında soru sorulduğunda, Musevilerin Osmanlı topraklarındaki durumu hakkında istatistik ve vaziyet bilgilerinin Heyet'e sunulduğunu söylemiştir. Hahambaşı, kendilerine manda hususunda hangi devleti kabul edebilecekleri sorulduğunu da belirterek, bu konuda fikir beyan etmediklerini belirtmiştir.

Aynı gün Amerikan Sefareti'ne giden bir diğer heyet ise Kürt Teali Cemiyeti olmuştu. Bu toplantıya Doktor Şükrü Mehmet, ayandan Seyit Abdülkadir ve Babanzade Şükrü Beyler katılmıştı[760]. Kürt Teali Cemiyeti'nin Genel Sekreteri Rüştü Bey, Tasvir-i Efkâr muharririne beyanatta bulunmuştu. Öncelikle Kürdistan hakkındaki sorulara cevap verdiklerini söylemiş, Ermenistan ve Manda Meselesi'nin gündemde olmadığını açıklamıştı. Heyet, İran ve Osmanlı Kürtlerinin nüfus ve coğrafi durumu hakkında bilgi vermişti. Amerikalılar, Karadeniz'e ulaşamayacak bir Kürdistan Devleti'nin iktisadi geçimini nasıl temin edebileceğini sormalarına karşılık, Kürt Teali Cemiyeti, İskenderun ve Basra körfezlerinden dünyaya açılabilme imkânını alternatif olarak sunmuşlardı. Ayrıca Amerikan Heyeti, Musul konusunu da gündeme getirmişti. Kürt

[758] "Amerikalılar Türklerden Ne İstiyor", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Ağustos 1919, No: 2801.
[759] "Amerika Sefarethanesinde", *Tasvir-i Efkâr*, 4 Ağustos 1919, No: 2802.
[760] "Amerika Sefarethanesinde İstimai Olunanlar", *Tasvir-i Efkâr*, 5 Ağustos 1919, No: 2803.

Teali Cemiyeti temsilcileri, buranın da Kürdistan sınırlarında olması gerektiği yönünde görüş belirtmişti. Kesin olmamak ile birlikte basına yansıyan mülakatın içeriğinde yer alan görüşlere göre Kürtler; Murat Çayı'ndan başlayarak -Sivas Türklerde kalmak üzere- Erzurum ve Erzincan'ın güneyinden Birecik Sincar Ovası ve Musul dahil olacak şekilde sınırların belirlenebileceği bir devlet istediklerini ifade etmişlerdi[761].

Amerika Heyeti, Osmanlı başkentinde muhtelif cemaatler ve siyasi parti temsilcileri ile görüşürken, asıl merak edilen konu İstanbul'un durumu hakkında en doğru bilgilerin nasıl alınacağıydı. Amerika Heyeti bu doğrultuda İstanbul Şehremini Dr. Cemil Paşa ile görüşmeler gerçekleştirmek istemişti. İlk olarak Cemil Paşa'yı makamında ziyaret eden Amerikalılar, kendilerini bir heyet ile Amerika Sefarethanesi'ne davet etmişlerdi[762].

Cemil Paşa riyasetindeki Şehremaneti Heyeti, 12 Ağustos'ta Amerikan Heyeti ile toplantısını gerçekleştirdi. Beraberinde; Cemiyet-i Umumiye Belediye Azasından Cevat, Doktor Neşet, Şehremini Muavini Raif ve Birinci Daire Müdürü bulunmaktaydı. Görüşmede Amerika Heyeti'nin merak etmiş olduğu İstanbul'un nüfusu konusundaki soruya şu cevap verilmişti: *"...İstanbul şehrinin genel nüfusun takriben 950,000 olup bunun (650,000)'i İslam, geriye kalan ise gayrimüslimdir. Nisbetin derece-i sıhhat ve hakikatini evvelce İtilaf Devletleri murahhas ve doktorlarından mürekkep bulunan muhtelit meclis-i umur-ı sıhhiye yani karantina idarehanesindeki vefat cetveli durumu pekiyi izah eder. Tetkikat neticesinde görülecektir ki vefatların çoğunluğu İslam, az olanı ise gayrimüslim tebaadandır. Beynelislam vefayatın fazlalığı iddia edilemez. Çünkü bu suret kabul edilse şimdiye kadar İstanbul'da ki Müslüman nüfus miktarının her sene gerilemesi ve bunun sonucunda vefayatında düşmesi gerekirdi. Aynı iklimler ve aynı hayat şartları dâhilinde yaşayan milletlerden birinin vefat sayısı fazla diğerinin az olması fennen ve mantıken kabul edilemez..."* şeklinde bir izahatla nüfusun Müslümanlar lehine daha fazla olduğu ölümler üzerinden ilginç bir yaklaşımla dile getirilmiştir.

Devletin bundan sonraki idare şekli hususunda ise *"Devlet ve milletin idare-i sabıkadan uğradığı zararlar meydanda olduğundan artık maziden keyfiyet ederek terakki ve talimiz için usul-i idaremizi ıslah ve yenilemek lüzumunda herkes birlikte olacaktır. İlmen ve fennen Avrupa derecesinde bir medeniyete yükselmek için her türlü olanak ve*

[761] "Kürtlerin Muttalebi", *Tasvir-i Efkâr*, 6 Ağustos 1919, No: 2804.
[762] "Amerikan Heyeti", *Tasvir-i Efkâr*, 7 Ağustos 1919, No: 2805.

vesaite müracaata milletimiz kesin karar vermiştir. Bunun için İtilaf Devletleri'nden birinin malî ve idarî muavenet ve müzaheretine muhtacız. Bu devlet de İngiltere ve Amerika devletlerinden biri olabilir…" Belediye Heyeti'nin konuşmalarından Amerikan Heyeti, Manda kavramının bir endişe kaynağı olduğu sonucuna varmıştı. Mr. Montgomery bu hususta, ilgili kelimenin himaye manasında olmadığı yönünde bir açıklamada bulunmuştu. Amerikan Heyeti'nin merkeziyet ile âdem-i merkeziyet arasında hangi modelin uygun görüldüğüne dair sorusuna ise Cemil Paşa; *"...Sıkı bir merkeziyet ile idare olunan memleketler ile diğer usul-u idareyi kabul eyleyen millet ve memleketlerin derece-i terakki ve tekâmülleri göz önüne getirilince bunun şekl-i ahirini kabul pek tabii ve zarurî olur. Çünkü terakki için başka tarik olmadığından bizlerde tevsi-i mezuniyet esasına müstenit âdem-i merkeziyet idareyi kabul zaruriyetindeyiz…"* ifadeleri ile yanıt vermişti. Cemil Paşa, gazetecinin heyetin ne suretle kabul edildiğine dair sorusunu ise *"...Heyet bizi fevkalade nezaketle kabul etti. Şimdiye kadar muhtelif zümrelerin bizim kadar kısa ve açık bilgiler vermemiş olduklarını ve bizim verdiğimiz malumattan pek memnun kaldıklarını da beyan ettiler. İhtisasatıma gelince, bu temasların Türkler hakkında hayırlı neticeler vereceğini ümit ediyorum…"* şeklinde yanıtlamıştır[763].

İstanbul Şehremaneti Heyeti'nin Amerikan Heyeti ile görüşmelerine dair Doktor Cemil Paşa, başka bir izahatta daha bulunmuştu. Nüfus meselesi hakkında Venizelos'un Konferans'a verdiği bilgilere karşılık resmi cetvellerin paylaşıldığını açıklayan Cemil Paşa, Avrupa'daki yanlış bilgilerin, Amerikan Heyeti nezdinde düzeltmeye çaba gösterildiğini söylemişti. Âdem-i merkeziyet hakkındaki görüşlerini ise *"...Amerika Heyeti, hükümetin hangi şekil ve surette idare edilmesi daha muvaffak olduğuna dair mütalaamızı istifsar eyledi. Bu işardan maksat, -su-i tefsire uğratılmasın- hükümetin tarz-ı idare-i dâhiliyesinin eşkâlinden ibarettir. Böyle bir sual müvacehesinde bulunacağımızı tahayyül bile etmemiştik. Malumdur ki, bizim nahiyelerimize varıncaya kadar salim bir usul-i idare yoktur. Bir vali bile icraatında serbestiyle hareket edemez. Bende, tevsi-i mezuniyet-i esasatına imtinaen bir âdem-i merkeziyetin muvaffak maslahat olacağını sard ettim. Hiçbir vakit siyasi bir âdem-i merkeziyet tatbik mütalaası hatırıma bile getirmeyeceğim şüphesizdir. Zaten bize, üç sual sordular. Sonra, tevsi-i mezuniyet-i usul idaresi hakkında mütalaamı da İstanbul valisi*

[763] "Amerika Heyeti", *Tasvir-i Efkâr*, 13 Ağustos 1919, No:2811.

olmaklığım itibariyle ifade eyledim. Yalnız Şehremini bulunsa idim şüphesiz ki, böyle bir salahiyetim bulunmayacağı takdirde kusur etmezdim" şeklinde izah edilmiştir. Cemil Paşa Manda hususunda müzaheret taraftarı olmakla birlikte Manda kelimesinin Cemiyet-i Akvam tarafından kaldırılmasını konu etmişti. Örneği; İzmir'de Yunan Mandası tesis edilse bile buradaki milletin beş altı ay sonra bu hakkı Yunanlılardan alacağı ileri sürülerek, Manda Meselesinin olumsuz bir yanı olduğuna dair Amerika Heyeti'ne görüş bildirildiği açıklanmıştı[764].

Amerika Heyeti, Cemil Paşa ve belediye azasından oluşan heyetle yaptığı görüşmenin ardından yine aynı gün Vilayat-ı Şarkiye hakkında görüşmelerde bulunmak üzere davet ettiği eski mebus Babanzade Hikmet Bey'i, Üstat Diyarbakırlı Ali Emir Efendiyi ve Kürt Kulübü üyelerinden Necmettin, dava vekili Abdülaziz, Jin Gazetesi başyazarı Memduh Beyleri dinlemişti. Kürt Kulübü adına görüşmeye davet edilen dava vekili Abdülaziz, Jin Gazetesi başyazarı Memduh ve Necmettin beyler Amerika Heyeti'nin Vilayat-ı Şarkiye hakkında yönelttiği sorulara; Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu mahallerde ancak Kürt hukuk-u milliyesinin söz konusu olabileceğini, bölgede asırlardan beri sahip oldukları çoğunluğu bugüne kadar devam ettiren Kürtlerin, istedikleri hakkın yalnız kendi arzularıyla değil, Amerika kamuoyunun ve onun temsilcisi olan Başkan Wilson'un Prensipleriyle onaylanan bir hak olduğu yanıtını vermişlerdir. Amerika Heyeti sadece Müslümanlar ile görüşmekle kalmamış, gayrimüslim unsurlarla da mülakatlarda bulunmuşlardır. Haim Nahum ile alakalı yukarıda değinilen temaslar haricinde, Ermeni ve Rum temsilcilerle de yapılan görüşmeler içerik bakımından kamuoyuna çok fazla aksettirilmemişti. Bunun yerine bazı rivayetlere dayanan söylentilerde Ermenilerle, Anadolu'da kurulması istenilen devletin sınırları ve o gün için muhacir olan halkın durumu üzerinde görüşmeler yapıldığı anlaşılmaktaydı. Rumlarla da Karadeniz ve İzmir işgali etrafında mülakatlar yapıldığı dönemin basınında yer alan haberlerde görülmektedir[765].

Amerika Heyeti 1919 yılı Ağustos ayı ortalarına doğru tahkikat sürecini tamamlayarak elde ettiği bilgileri Sulh Konferansı'na sunmak üzere memleketten ayrılacaktı. Bu süre zarfında Amerika Heyeti; Ermeniler, Manda meselesi ve Osmanlı başkenti hakkında

[764] "Amerika Heyeti", *Tasvir-i Efkâr*, 17 Ağustos 1919, No: 2815.
[765] Türker, "İstanbul Basınında King-Crane Heyeti'nin Türkiye'deki Faaliyetleri…", s. 202-208.

kamuoyunun eğilimlerine ulaşmıştı[766]. Amerikan Heyeti, 21 Ağustos günü ile İstanbul'dan ayrılarak Venedik'e oradan da 31 Ağustos'ta Paris'e varmıştır[767].

Anadolu ve Suriye'de tahkikat yapmak üzere Sulh Konferansı'nca görevlendirilen heyet, Paris'te vardığı sonuçları Konferansa iletecekti. Heyet, raporunu öncelikle Paris'te bulunan Amerikan murahhaslarına verecekti. Ardından Konferans temsilcileri, Amerika'da bulunan başkan Wilson ile istişare edecek, eş zamanlı olarak Amerikan yasama organları Türkiye ve Manda Meselesi hakkında bir karara varacaktı[768]. Amerika'nın Yakındoğu Manda tahkikatı için görevlendirdiği heyetin başında bulunan Charles Crane, basına verdiği beyanatta Suriye, Ermenistan ve Türkiye mandalarının Amerika tarafından üstlenilmesinin, barışın sürekliliği açısından hayati öneme sahip olduğunu vurgulamıştı[769]. Heyetin ABD Başkanı Wilson'a verdiği raporda; Kilikya hariç olmak üzere bir Ermenistan Mandası kurulmalıydı. İstanbul ve Anadolu ayrı olmak üzere, yine garantör devletler kontrolünde ayrı iki Mandanın kurulması gerekliydi. Türkiye'de kurulacak Manda yönetimi altında İzmir özerk bir yapıya sahip olacaktı. Osmanlı topraklarının Manda bölümleri ise genel bir ABD Mandası altında yönetilecekti[770]. Görüldüğü üzere Manda Meselesi üzerine tespitler amacıyla yola çıkan ABD Heyeti, yapmış olduğu gözlemler ve çalışmalar sonucunda Osmanlı topraklarında ABD garantisi altında hükümetlere ayrılmaktaydı. Bu ise Osmanlı toprak bütünlüğünün bozulması ve bağımsızlığının ortadan kalkması anlamına geliyordu.

New York'tan Morning Post Amerika'nın Yakın Doğu'da görev yapan tahkik heyetlerinin raporları hakkında verdiği bilgiler 10 Eylül 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr'ın sayfalarına yansımıştı. Crane ile King'in Konferans'taki Amerikan murahhaslarına sunduğu rapor üç kısımdan oluşmaktaydı. Birinci kısım Suriye, ikinci kısım Irak ve üçüncü kısım Arapça konuşmayan Türk memleketlerine aitti. İlk öğrenilenlere göre raporda, Mandaların kabulü veya reddine dair meseleler yer almaktaydı. Ancak üyeler bununla ilgili yazılanlara dair kamuoyuna açıklama yapmamaktaydılar. Ancak edinilen

[766] "Amerika Heyeti Tahkikatını Bitirdi", *Tasvir-i Efkâr*, 16 Ağustos 1919, No: 2814.
[767] "Amerika Heyeti Bugün Paris'e Gidiyor", *Tasvir-i Efkâr,* 21 Ağustos 1919, No: 2819.
[768] "Amerika Heyeti Paris'te", *Tasvir-i Efkâr*, 2 Eylül 1919, No: 2831.
[769] "Mister Crane'in Beyanatı", *Tasvir-i Efkâr*, 2 Eylül 1919, No: 2831.
[770] Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, s. 88.

bilgilere göre eğer Amerika Yakın Doğu'da bir Manda kabul edecek olursa bunun Türkiye olması tavsiye edilmekteydi[771].

İkdam Gazetesi'nin, İsviçre merkezli Monitör Gazetesi'nden iktibas ederek yayınladığı bir yazı dizisinin üçüncü makalesi olan "İngiltere-Devlet-i Osmaniye-3'te" Manda Meselesi ele alınmıştı. Fransız basınındaki iddialara göre İstanbul'da Osmanlı entelektüellerin başını çektiği bir kesim Amerikan himayesini arzu etmekteyken, İkdam Gazetesi öncelikle "himaye" kelimesinin uygun olmadığını "muavenet" sözünün kullanılmasının daha doğru olduğunu açıklamaktaydı. Bu noktada Monroe Doktrini gereği Amerika'nın Avrupa sahasında Manda görevi üstlenmesinin de mümkün görünmediği yazılmıştı. Amerikan Hükümeti'nin hürriyet, milliyet ve insaniyetperverlik vasıfları ile övülerek medeniyet sahasında takdir edildiği yazının devamında İngiltere'ye olan temayüle dair bir izahat getirilmişti. İngilizlerin 1916'ya kadar Türkiye'nin taksimine birden fazla defa engel olduğu anlatılırken kendilerinin Makam-ı Hilafet'ten zarar gördüğü iddiaları da reddedilerek gerek Hindistan gerekse Mısır'da bundan fayda gördüğü dahi açıklanmaktaydı. Bu noktada Osmanlı'nın İngiltere Devleti ile yakınlığı örneklerle anlatılmaktaydı[772].

3.3.2.2. Harbord Askeri Heyeti'nin Faaliyetleri ve Raporu

Britanya, Fransa ve İtalya temsilcileri Yakındoğu da bir ABD varlığını tehdit olarak görmedikleri için mümkün oldukça Wilson'u buralar ile ilgili fikirler etrafında politikalara dâhil etmeye çalışılmaktaydılar. Wilson Avrupa'dan ülkesine dönerken aklındaki belirsiz olan bu fikirler için Yakın Doğu Yardım İşleri yöneticisi olan Herbert Hoover'ı meselenin detayları ile ilgilenmesi hakkında görevlendirmiştir. Hoover ise Yakındoğu kısmındaki toprakların durumunu yakından bildiği üzere bu bölgeye, ABD çıkarlarına uygun görmemekteydi[773]. Bu mesele etrafında Hoover'ın görüşü, Mandayı kabul etmezden evvel durumun yerinde tespit edilmesini Başkan'a önermekteydi. Bu öneriyi yerinde bulan Başkan ve Senato tarafından bir heyetin Anadolu ve Kafkaslardaki durumu yerinde tespit ederek rapor etmesi uygun görülmüştür. Bu

[771] "Amerikan Heyetinin Raporları", *Tasvir-i Efkâr*, 10 Eylül 1919, No: 2836.
[772] "İngiltere-Devlet-i Osmaniye -3-" *İkdam*, 12 Eylül 1919, No: 8112.
[773] Hulusi Akar*, Harbord Askeri Heyeti Raporu*, TTK Basımevi, Ankara (2019), s. 45.

doğrultuda Türkiye'deki ve Rusya Ermenistan'ında incelemeler yapılmasını kabul etmişlerdir[774].

General Harbord'un baskanlıgındaki Heyet ABD'ye ait iki torpido refakatinde Marta Washington ismindeki nakliye vapuruyla 2 Eylül'de İstanbul'a gelmiştir. General Harbord başkanlığındaki Heyet; Generalin Erkan-ı Harp Reisi Tuğgeneral Frank R. McCoy, Tuğgeneral Horn Moseley Kuzey Fransa Amerikan Yardım Heyeti başkanı Mr. William B. Polland, iktisat uzmanlarından Profesör Cumberland ve Ticaret Bakanlığı ticari danışmanı Elliot Grinnel Mears gibi isimlerinden müteşekkildi[775].

Heyetin gelişinin hemen ardından Tasvir-i Efkâr muharrirlerinden birisi Amerikan Sefarethanesi'ne giderek Heyet Başkanı ile röportaj yapma fırsatı elde etmişti. Kendisine gezinin maksadının ne olduğu sorulduğunda General Harbord, Wilson'un Avrupa'da iken yakın doğuda bir kısım tahkikat yapmak arzusunda olduğunu, ancak memlekete dönmesi gerektiği için bu görevin kendilerine tevdi edildiği cevabını vermiştir. Açıklamaya göre bu heyet Sulh Konferansı'na bağlı değildi. ABD Başkanı tarafından müstakil olarak görevlendirilmişti. Amerika'nın yakın doğuya ait eksik kalan bilgileri bu sayede tamamlama yoluna gittiği düşünülebilirdi. Röportaj içerisinde General'e Amerikan Kongresi'nin Manda fikri sorulduğunda Harbord, kendisinin uzun yıllardır başkentten uzak kalması sebebiyle Amerikan kamuoyunda bu konunun nasıl bir etkiye sahip olduğu hakkında malumatı olmadığını belirtmiştir[776].

Harbord 3 Eylül'de Vakit Gazetesi'ne vermiş olduğu beyanatta Manda konusundaki ketum halini devam ettirirek, bu konuda herhangi bir bilgi vermemişti. Sadece seyahatlerinde izleyeceği yol hakkında açıklama yaparken bu gezide Anadolu'nun önemli kentlerinden geçerek Kafkasya ve Ermenistan'a gideceklerini belirtmiştir. Gazeteye vermiş olduğu yol güzergâhında Maraş, Malatya, Sivas, Diyarbakır, Harput, Hasankale, Muş ve Erzurum şehirlerinin yer aldığı bilgisini paylaşmıştır[777]. Heyet, bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra, Anadolu'da durumu yerinde incelemek için İstanbul'dan hareket etmiştir.

---

[774] Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, s. 89-90.
[775]"Heyet Kimlerden Mürekkep", *Tasvir-i Efkâr*, 4 Eylül 1919, No: 2833; Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, s. 91.
[776] "General Harbord İle Mülakat", *Tasvir-i Efkâr*, 4 Eylül 1919, No: 2833.
[777] Güven, *Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşanın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri,* s. 79.

Harbord ve Heyeti Anadolu'ya hareket etmeden önce buradaki durum hakkında önemli bilgilere de sahip olduğunu temaslarından anlamak mümkündür. Gezeceği yerlerde İstanbul Hükümeti'nin nüfuzunun kalmadığını, kontrolün Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının elinde olduğunu bilmekteydi. Bu sebeple İstanbul'daki temaslarında Anadolu'da yapacağı tahkikat için Milli Hareket liderlerinin kolaylık sağlamasını talep etmekteydi. Anadolu seyahati Milli Mücadele taraftarları tarafından yakından takip edilen Heyet, Mersin ve Tarsus'tan sonra Adana tarikiyle Halep ve Mardin'e ulaşmıştı. Mardin'den Diyarbakır, Malatya ve Harput'ta temaslarda bulunan heyet, oradan da 20 Eylül'de Sivas'a varmıştı[778]. Sivas'a gelen heyet burada Milli Mücadele komuta kademesi ile görüşmek istiyordu. Bu sayede Milli Mücadele'nin hedefleri ve mahiyeti hakkında doğrudan bilgi sahibi olmak, bu seyahat için öneme sahipti.

Anadolu Hareketi ile Sivas Lisesi'nde yapılan bu görüşmede, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Rauf Bey, Bekir Sami Bey ve Ahmet Rüstem Bey, ABD Heyeti'nden ise Harbord, McCoy ve Moseley hazır bulunmuşlardır[779]. Görüşmelerin içeriğine dair General Harbord'un raporundan öğrenildiğine göre; yaklaşık iki buçuk saatlik bir toplantı yapılmıştı. Harbord, "*Millî Mücadele taraftarlarının maksatları, hâlihazır durum ve tutumları hakkında dış âleme pek telaş verici haberler yayılmış olduğundan bu konuda*" kendilerine gerçek bilgiler verilmesini istemiştir. Bunun üzerine söze başlayan Mustafa Kemal Paşa, cevabında; Yunanların İzmir'i işgali ve yaptıkları mezalimden sonra ülkenin her köşesinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kurulmaya başlandığını ve bütün bu cemiyetlerin bir kongre halinde toplandığını belirtmiştir. Bu kongrenin amacı; bütün millî güçleri tek bir kuvvet ve hareket halinde birleştirmek olduğu, gerekli olduğu takdirde bu oluşumun Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü, tarafsız bir büyük devlet ve hepsine tercihle Amerika Devleti'nin mandası altında muhafaza etmek olduğunu söylemiştir[780].

---

[778] Akar, *Harbord Askeri Heyeti Raporu*, s. 74-75; Güven, *Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşanın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri,* s. 79.

[779] Akar, *Harbord Askeri Heyeti Raporu*, s. 76.

[780] Harbord'tan naklen alınan bu bilgilerin tam anlamıyla Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde alınan kararları yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda kabul gören yorum; Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tam bağımsızlık şartı ile daha çok tavsiye niteliğinde bir Manda modelini talep etmekteydiler. Harbord ve heyetinin bu konuyu nasıl anladıklarına ve Türk tarafının asıl taleplerinin tartışılması için bkz. Güven, *Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşanın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri,* s. 87-92.

Milli Mücadele komuta heyeti ile yapılan görüşmelerden memnun bir vaziyette Sivas'tan ayrılan Harbord, Mustafa Kemal Paşa'ya *"Bir Türk olsaydım ben de ancak bu suretle hareket edecektim"* şeklindeki ifadesi ile bu gelişmeler karşısındaki tutumunu ortaya koymuştur[781]. Görüşmelerin ardından gelinen bu nokta da Harbord Heyeti olumlu bir izlenim edinmiştir. Böylelikle ilk kez büyük bir devletin resmi temsil heyeti, Anadolu Hareketi ile temas kurmuştu. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu sayede Milli Mücadele'nin gerekçe, amaç ve yöntemlerini büyük bir devletin dikkatine sunmuş oluyordu.

Sivas'tan ayrılan heyet, Erzincan ve Erzurum'da benzer misafirperverliklerle karşılanmışlardı. Kazım Karabekir ile de bir araya gelen Harbord ve heyeti buradan Kafkasya ve Ermenistan'a oradan Batum üzerinden dönüş için İstanbul'a gitmişlerdir. Mustafa Kemal ve arkadaşları görüşmelerde beyan ettiklerini, bir metin halinde dönüş yolunda olan Harbord'a iletmişlerdir. Bu metin İngilizce ve Türkçe olmak kaleme alınmış, Kurtuluş Savaşı'na dair malumatlar Harbord'un ABD Senatosuna sunduğu raporda yer almıştır[782].

Amerika Senatosu yakın doğudaki Manda önerileri hakkındaki tartışmaları başlarken, Wilson'un karşısında önemli bir muhalefet olduğunu söylemek mümkündür[783]. İkdam Gazetesi'nin Morning Post muhabirine dayandırdığı habere göre ABD Hükümeti'nin genel görüşü Manda fikrinin benimsemesine aykırı bir vaziyetteydi. Konu hakkında kararı kongre verecek olsa da Hükümet'in, İstanbul veya Ermenistan için Manda fikrini zaten kabul etmeyeceği yönünde bir temayül vardı[784].

Paris'ten 24 Ekim'de alınan bilgiyi 27 Ekim 1919 tarihli nüshasında aktaran İkdam Gazetesi'nin haberine göre General Harbord ve heyeti raporunu tamamlamıştı. Buna göre heyetin fikri ikiye ayrılmaktaydı. Türklerin ve Ermenilerin, Türk İmparatorluğu'ndaki diğer unsurlarla Amerika'nın Mandayı kabul etmesini arzu ettiği

---

[781] Harbord tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben bu söz Hüseyin Pektaş tarafından şu şekilde nakledilmektedir; *"Eğer Amerikan ordusunda muvazzaf bir subay olmasaydım, gelir sizinle birlikte mücadelenizi izlerdim!"* şeklinde ifade aktarılmaktadır. Fethi Tevetoğlu, "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)", *Atatürk Arastırma Merkezi Dergisi,* IV/10, (1987), s. 207; Akar*, Harbord Askeri Heyeti Raporu*, s. 76; Güven, *Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşanın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri,* s. 91.

[782] Ayışığı, Kurtuluş *Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, s. 99-102.

[783] "Amerika Ayanında", *Tasvir-i Efkâr,* 2 Teşrinievvel 1919, No: 2858.

[784] "Amerika Efkârı Mandaya Muhalif", *İkdam*, 26 Teşrinievvel 1919, No: 8156.

sonucuna varan Heyet, askeri ve iktisadi olarak iki fikir geliştirmişti. Heyetin askeri üyeleri söz konusu coğrafya için çeyrek milyonluk yani 250.000 kişilik bir kuvvet gerektiğini öngörürken, sivil azalar iktisadi olarak Amerika'dan fayda sağlanabileceği görüşündeydi. Rapor Mr. Polk ve başkana da sunulacak, son karar ise ABD'nin yasama organlarının olacaktı[785]. General Harbord'un Paris'e dönüşünün ardından Mr. Polk ile yaptığı toplantıda; teferruat hakkında bir müzakerata girmediği, ancak genel kapsamda Ermenistan için Amerikan Mandası hususunda aleyhte bir görüş belirtmiştir. Gazeteye göre Harbord, Türkiye'de umumi bir Mandanın kabulüne ise daha az karşı çıkmaktaydı[786]. Gazetede paylaşılan bilgiler büyük oranda doğru olmakla birlikte, Amerika Heyeti'nin Türkiye için Manda sistemine sıcak baktığı durumu gerçekten biraz daha farklıydı.

Harbord Heyeti, Wilson'a sundukları raporda Ermenistan Mandası için devasa bir bütçenin gerekli olduğunu, böylesi bir işe ABD'nin yalnız giremeyeciğine dikkat çekiyordu. Ayrıca raporda Ermenilerin Anadolu coğrafyasında hiçbir yerde çoğunlukta olmadığı ve burada kurulacak bir devletin büyük sorunları beraberinde getireceği belirtilmektedir. Ayrıca bu bölgelerde istikrarın sağlanması içinde sayı bakımından oldukça yüksek miktarda askere ihtiyaç vardı[787].

Manda ve muavenet meselesi aynı zamanda Britanya'nın da gündemini yoğun şekilde meşgul etmekteydi. İngiliz Başbakanı Lloyd George'un Avam Kamarası'ndaki konuşması Türkiye ile sulhun Amerika'nın Manda kararını verip vermemesinden oldukça etkilendiğinin işaretlerini taşımaktaydı. Lloyd George *"…Uzun bir intizardan sonra Müttefikler Amerika'nın iştiraki olmaksızın Türkiye ile sulh meselesini münakaşa etmektedirler. Anadolu, Ermenistan ve Küçük Asya'daki Hıristiyan cemaati himaye olunmalıdır. Bu keyfiyet ise büyük yük altında olmamakla beraber menabi-i azimeye malik olan Amerika ile pek ziyade alakadardır. Yalnız bugün mevzu bahis olan şey Cemahir-i Muttehidenin bu mesai-i temdidine, uhdesine düşen hisseyi kabul edip etmeyeceğinin anlaşılmasıdır. Amerika kendisine tevcih olunan bu hisseyi deruhte edip etmeyeceğini söylemedikçe veyahut bu hükümeti bir vuzuh-ı tam kesb etmedikçe Müttefiklerin bu babdaki bütün teşebbüsleri Cemahir-i Müttehide ile bir su-i tefehhüm*

[785] "Amerika'nın Anadolu, Ermenistan Mandaterliği", *İkdam*, 27 Teşrinievvel 1919, No: 8157.
[786] "General Harbord Türkiye Mandasına Daha Ziyade Mütemayil İmiş", *İkdam*, 28 Teşrinievvel 1919, No: 8158.
[787] Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, s. 102-107.

hâsıl edecekti. İşte şimdiye kadar Türkiye ile sulh akd edememekliğimizin sebebi bu olmuştur. Şimdi ise daha çok iyi bir mevkide bulunuyoruz. Amerika'nın kararının ne olacağını bilemem: Fakat bana herhalde gayr-i müsait bir şekilde olmayacak gibi görünüyor. Binaenaleyh şimdi kendimizi Türkiye ile sulh akd etmekte salâhiyettar ad eyliyor ve bunun mümkün olduğu kadar kısa bir zaman zarfında vuku' bulmasını teklif ediyoruz. Bu mesele hakkında bazı münakaşat-ı iptidaiyede bulunduk ve bize pek ziyade cesaret bahş edecek netayice dest-res olduk. Bu müzakerata pek yakın vakitte tekrar başlanacaktır. Ümit ederim ki karib bir tarihte Türkiye'ye şerait-i sulhiye tevdi' olunur…"[788] sözleri ile gelinen süreç ve muhtemel yakın gelecek hakkında değerlendirmede bulunmuştu. Lloyd George diğer bölümlerde de belirtildiği gibi Sulh Meselesinin gecikmesini ABD'nin tavrına bağlıyordu. Bu beyanda ABD'nin takınmış olduğu tavırdan şikayetçi olan George Müttefiklerin Sulh Meselesini gündeme alarak yakın zamanda imzalanacağını belirtmiştir.

Amerika'nın eski Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki Elçisi Henry Morgentau, Mr. Biker ve Brawn ile birlikte ABD Başkanı'na bir muhtıra vermişlerdi. Tasvir-i Efkâr'ın Amerikan basınına dayandırdığı bilgilere göre öncelikle Türkiye'nin tek bir Manda idaresinin mümkün olmadığı ve üç mıntıkaya ayrılmasının gerektiği tavsiye edilmişti. Bunlar İstanbul ve civarı, Türklerle meskûn Anadolu ve Ermenistan'dı. Her üç Manda tek bir devletin ve tek bir hâkimin uhdesine verilmeliydi. Zira İstanbul ve Ermenistan Mandası ile Asya meselelerinin hallolmayacağı, Türklerle meskûn Anadolu'nun da aynı idareler altında olmasının gerektiği öngörülmüştü[789].

Osmanlı barışında Manda Meselesi ağırlıkla İngiliz ve Amerikan mandaları fikirlerine meyilli kişilerce tartışılırken Fransızların dönem içerisindeki fikir değişikliği bazı Türk aydınlarını bu mahfile yönlendirmişti. 15 Aralık 1919'daki Türk-Fransız Muhipleri Cemiyeti kurulmasına dair teşebbüs yarım kalmış olsa da Ahmet Vefik, Süleyman Nazif, Reşat Fuat ve Celalettin Arif Beylerin burada adının geçmesi mühimdir. İkincisi ise 10 Ocak 1920'de kurulan Pieere Loti Cemiyeti'ydi. Buradaki Heyet'te Abdülhak Hamit, Ahmet İhsan, Hamdullah Suphi, Ebuzziyazade Velit, Kazım Şinasi, Süleyman Nazif, Yakup Kadri, Yahya Kemal, Arif Bey, Bedri Naim, Mösyö Kitchener vardı.

[788] "Lloyd George Nutuk-ı Mühiminde Mukadderatımızdan Bahis Ediyor", *Tasvir-i Efkâr*, 21 Kânunuevvel 1919, No: 2934.
[789] "Morgentau'nun Mukadderatımız ve Manda Hakkındaki Muhtırası", *Tasvir-i Efkâr*, 24 Kânunuevvel 1919, No: 2937.

Veliaht Abdülmecit ise bu teşkilatın fahri reisliğini üstlenmişti. Pieere Loti ismi ise şahsi olarak en kara dönemde dahi Türk dostluğundan ödün vermemesinden ötürü yaygın olarak bilinmekteydi. Fransız temayülünün sebeplerine bakıldığında Fransa'nın eğitimdeki üstünlüğü dikkat çekmekteydi. Fransız okulları ile Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumun düzeleceğini ümit eden ve Damat Ferit Kabinesi'nde Maarif Nazırı olarak görev yapan Ali Kemal Bey, Fransız Yüksek Komiseri'ne Türk Hükümeti'nin teklif edilmesi halinde Fransız Mandasını kabule hazır olduğunu söylemişti[790]. Bu görüş ise ABD ve Britanya hakkındaki görüşlerden farklı olarak bir Fransız Mandasına olan sempatinin geliştiğinin en yüksek mertebelerdeki örneğidir.

27 Şubat 1920 tarihli Tasvir-i Efkâr'da İngiliz Lordlar Kamarası'nda Türkiye meselesi ile ilgili yaşanan bazı tartışmalara yer verilmiştir. Osmanlı Sulhu'nun uzun süre tehir etmesi ile ilgili tartışmalarda Lord Curzon sorumluluğu Amerika'nın üzerine atarak Türkiye için Manda Meselesindeki kararlarını henüz belirleyip Konferans'a cevap vermemelerinin sulh sürecini uzattığını iddia etmişti[791].

San Remo Konferansı nihayetinde ortaya çıkan bir durum da Ermenistan Mandası ve geriye kalacak Osmanlı coğrafyasındaki ekalliyetlerin geleceğiydi. Tasvir-i Efkâr'ın haberine göre Cemiyet-i Akvam'da Nisan ayında gerçekleştireceği toplantıda Ermenistan Mandası ve Osmanlı dâhilinde kalan azınlıkların korunmasına dair mesele tartışılacaktı. Cemiyet tarafından belirlenecek komisyonlar bu görevi yerine getirecekti[792].

1 Haziran 1920 tarihinde Amerikan Senatosu barış antlaşmasına katılmayı ve Ermenilerin korumacılığı vazifesini reddeden bir karar almıştı. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri görüşmelerden çekilmekteydi[793]. Bu sebeple Anadolu yada Osmanlı toprakları üzerinde en makul Manda modeli olarak kabul edilen ABD Mandaterliği tartışmaları son bulmuştur.

3.3.3. İzmir Meselesi

Anadolu kamuoyu İzmir hakkında sesini hiçbir vakit azaltmamıştı. 11 Ocak 1920'da Konya'nın Alaattin tepesinde toplanan yirmi binden fazla insan İzmir'in haksızca işgal

[790] Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, s. 28-31.
[791] "İngiltere ve Şark Siyaseti", *Tasvir-i Efkâr*, 27 Şubat 1920, No: 2999.
[792] "Mukadderatımıza Dair Son Müzakerat", *Tasvir-i Efkâr*, 8 Nisan 1920, No: 3019.
[793] Cahit Kayra, *Sevr Dosyası*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul (2011), s. 115.

edilerek halkının katledilmesine tepki gösteriyordu. Yunanlılara karşı milletin meşru mücadelesine devam edileceği ve Türklerin haksızlığa tahammülünün kalmadığı ifade edilmekteydi[794].

Tasvir-i Efkâr Gazetesi, Ekler ismindeki bir gazetenin 5 Kânunusani 1920 tarihli nüshasında yer alan bilgilere dayanarak İzmir'de görev yapmış Uluslararası Tahkikat Komisyonu'nun raporunu okuyucuları ile paylaşmaktaydı. Rapor birkaç başlıkta toplanırken; ilk başlıkta faciadan sorumlu olanlar ele alınmıştı. Bu kısmın başında Aydın'daki Hristiyan anasırın durumunun iyi olduğu ve bunlara herhangi bir saldırı olmadığı belirtilmişti. İkinci maddede yaşanan hadiselere dini kin ve taassubun neden olduğu tespiti yapılmıştı. Yunan askerleri, işgali bir görev olarak değil, fetih gibi görerek, bu kin ve taassuba engel olmaktan ziyade sebep olmuşlardır. Üçüncü maddeye göre 15 ve 16 Mayıs tarihlerinde yaşanan olaylardan Yunan Başkomutanlığı ve bazı Yunan subayları sorumlu tutulmuş ve hükümetlerin sorumlu olanların cezalandırılması hakkındaki sorumluluğunu tasdik etmişti. Bununla birlikte İzmir'deki Osmanlı memurları da işgalden önce adi suçlardan hapse girenlerin firar etmelerine ve silahlanmalarına engel olacak tedbirleri almadıkları için yetkililer sorumlu tutulmaktaydılar.

İzmir ve civarında yaşananlar hakkında: *"İzmir'de kendisini temsil eden en büyük mülkiye memurini makamının şahsi itibarıyla Yunanistan Hükümeti Yunan askerlerinin ileri harekâtı esnasında memleketin mıntıka-i dâhiliyesini kana boyayan vahim iğtişaşlardan dolayı mesuldür. Çünkü mezkûr makam, Meclis-i Âli tarafından ittihaz edilmiş olup 20 Mayıs tarihinde Mösyö Venizelos tarafından tebliğ edilmiş olan talimat ahkâmına tevfik-i hareket etmemiştir. Yine mezkûr makam İtilaf Devletleri'nden hiçbir mezuniyet talep etmeksizin 23 Mayıs tarihinde İzmir Sancağı'nın hududu haricinde kalan Aydın ve Manisa'ya Yunan kumandanı tarafından asker gönderilmesi için emir verilmesine müsaade eylemiştir. Aynı makam, işgalin vesaiti hakkında ahaliye malûmat vermemiş, bu suretle Müslüman ahali arasında heyecanın fevkalade artarak bir takım iğtişaşlar vuku' bulmasına sebep olmuştur."*[795] Raporun İzmir ve çevresi hakkındaki ifadelerine bakıldığında Heyet'e göre mesuliyet bölgenin en büyük mülki memuruna

[794] İzmir'in İşgali'ne giden süreç diğer bölümlerde detaylıca açıklandığı için burada meseleyi 1920 Ocak ayından başlatıyoruz. "Anadolu Diyor Ki: 'İstanbul ve İzmir Yüreğimize Dert Oldu", *İkdam*, 16 Kânunusani 1920, No: 8236.
[795] "İzmir Tahkik Heyetinin Raporu", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Kânunusani 1920, No: 2966.

aitti. Tabiidir ki işgal ile birlikte vilayetin yönetimi Yunanistan'a geçmiştir. Bu meselede çatışma ve ölümlerin yükümlülüğü Yunan yönetimine bağlanmaktaydı. Ayrıca raporda iddia edildiğine göre Yunan Kuvvetleri'nin İtilaf Devletleri'nden izin almaksızın işgali yaymaları sorumsuz bir davranış örneğidir. Takip edilen işgal politikasında Müslüman ahalinin tepki göstermesi olağandı. Çünkü herhangi bir açıklama yada bilgilendirme yapılmayan işgaller karşısında ahali heyecana kapılıyordu. Can ve mal güvenliğini sağalamak isteyen Müslümanlar Yunan işgaline karşı tepkilerini ortaya koymaktaydılar.

Altıncı ve yedinci maddelerde de Menderes, Menemen gibi bölgelerde akan kandan Yunan askerinin sorumlu olduğu anlatılmaktaydı. İşgalin şekli başlığına gelince *"Aydın vilayetinde ve İzmir'de işgal dolayısıyla tahdis eden vaziyet sahtedir. Çünkü işgal esasen intizam ve asayişin muhafazası maksadıyla icra idilmiş olduğu halde hakikatte tamamıyla bir ilhak şeklini almıştır. Müessir bir amiriyet salahiyetini istimal eden yalnız Yunan Başkomiserliği'dir. İfa-yı vazife etmekte devam eden Osmanlı memurları hiçbir kuvvet ve salahiyete mâlik değildir. Bu memurlar İstanbul'dan emir ve talimat telakki edememekte ve Osmanlı jandarma ve polis kuvvetlerinin tamamıyla kalkmış olmasından dolayı mezkûr memurlar ittihaz ettikleri mukarreratı icra edecek vesaitden mahrum bulunmaktadır. Eğer Yunan kuvvetlerinin işgali muvakkat ise ve işgalin maksat ve gayesi sarf-ı asayişi muhafaza etmekten ibaret ise mezkûr işgal Yunanistan için bekasına memur olduğu vazife ile kabil-i kıyas olmayacak derecede azm-i askeri fedakârlıkları istilzam eylemektedir. Şekl-i hazıradaki işgal-i vekayi tehdidi altında kalan ahalinin son derecede muhtaç olduğu sükûn ve asayişin avdeti ile gayr-i kabil-i teliftir"*[796]. ifadeleriyle asayişsizlik ve akan kandan Yunanlılar sorumlu tutulmaktaydılar. Zira Osmanlı Kuvvetlerinin ve kolluk güçlerinin tasfiye edildiği alanlarda asayişin sağlanması Yunan hakimiyetindedir. Ancak buna karşılık Yunan Kuvvetleri buna dair herhangi bir girişimde bulunmamaktaydı. Bu şekli ile sorumluluk Osmanlı'da değil Yunanistan'a aitti.

İlhakın mülkiyet hakkına aykırı olduğuna dair kısımda komisyon raporunda ifadeler aşağıda anlatıldığı şekildeydi. *"Komisyon zan ve tahmin eder ki; A) Eğer memleketin işgal-i askeri altına alınması asayiş ve intizam-ı umuminin muhafazasından başka bir maksada mübteni değilse işgal mezkûr vazifesi yalnız Yunan askerlerine değil, fakat*

[796] "İzmir Tahkik Heyetinin Raporu", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Kânunusani 1920, No: 2966.

İtilaf Küçük Asya Başkumandanlığının emri altında müttefikeyn askerlerine tevdi olunmalıdır. B) İşgalin yalnız başına Yunanistan askeri zarfından icrasına müsaade edilmemeli, bu müsaade eğer sulh konferansı memleketin tamamen ve suret-i katiyede Yunanistan'a ilhakını taht-ı karara almış ise ancak o vakit ita olunmalıdır. C) Bu halinde Türk kuvvetlerine karşı Yunan kumandanlığına serbestî-i hareket bahş olunmak icap eder. Burada mevzu' bahis olan tam ve bist-i ilhak meselesi milliyetlere hürmeti ihtiva iden prensibe mugayir olacaktır. Çünkü nüfus İzmir ve Ayvalık şehirlerinden maada işgal altına alınmış olan arazide Türklerin Rum anasırına karşı tafavvukları gayr-i kabil-i itirazdır. Komisyon şu ciheti nazar-ı dikkate vaz' etmeyi vazifesinden ad eder ki elyevm asar-ı mukavemetini izhar etmiş olan Türk vicdan-ı millisi böyle bir ilhakı kabul etmeyecektir. Türkler, yalnız kuvvet önünde, yani yalnız başına Yunanistan'ın bir muvaffakiyetle neticelendirmesi mümkün olmayan sevkiyat-ı askeriye önünde ser füru edeceklerdir"[797]. Komisyon bu şartlar dâhilinde teklifini aşağıdaki gibi belirlemişti:

> *"Bu ahval ve şeraite göre komisyon tedbir-i atiyeyi teklif eder:*
>
> *"A) Mümkün olduğu kadar süratle tamamen veyahut kısmen Yunan askerlerini kaldırarak yerine ondan çok daha az miktarda itilaf askerleri ikame etmek.*
>
> *"B) Eğer Yunanistan'ın izzet-i nefsini muhafaza etmek için Yunan askerlerinin kısmen işgale iştirak etmesine karar verilir ise Türk milli kuvvetleri ile her türlü temastan içtinap etmek üzere Yunan askerlerini işgal edilen yerlerin menatık-ı dâhiliyesine sevk eylemek.*
>
> *"C) İşgalin itilaf askerleri tarafından icrası keyfiyeti tahakkuk edince Osmanlı Hükümeti'nden itilaf zabıtanının emir ve idaresi altında bir jandarma teşkilatı vücuda getirilmesini talep etmek. Bu jandarma mümkün olduğu kadar süratle bütün havalide intizamı iade edecektir. Bu maksat ile mezkûr jandarma itilaf müfrezelerinin yerine kaim olabilecek bir hale vaz' edilmelidir.*
>
> *"D) Jandarma teşkilatının tensiki ile beraber Hükümet-i Osmanîye idare-i mülkiyeyi ıslah eylemelidir.*

[797] "İzmir Tahkik Heyetinin Raporu", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Kânunusani 1920, No: 2966.

"E) Milli kuvvetlerin rüesası birçok defalar mukavemetlerinin ancak Yunan kuvvetlerine karşı olduğunu teyit eylemiş oldukları cihetle bunların elinde bulunan her türlü müsellah mukavemet esbabını izale etmeli ve İstanbul'da tamamen bi-nüfuz bir halde bulunan hükümet-i merkeziyenin kuvveti iade eylemelidir. Bundan sonra başıbozuk askerlerin terhisine mani' bir sebep kalmamış olur. Aksi halde gerek kuvva-yı milliye rüesası ve gerek Hükümet-i Osmanîye erkânı tarafından sard edilen hulus ve sadakat teminatına ne dereceye kadar itimat edilebileceğini itilaf devletleri nihayet anlayacaklardır"[798].

Görüldüğü gibi İzmir Tahkik Heyeti yerinde yapmış olduğu incelemeler sonucunda sorunların temelinde Yunan işgalinin olduğunu belirtmekteydi. Buna sorunların çözümlenmesi için acilen Yunan birlikleri yerine İtilaf kuvvetlerinin ikame edilmesini, ihtiyaç halinde ise Osmanlı kuvvetlerinden yararlanılması gerektiği tavsiye edilmiştir. Komisyona göre İzmir işgaline tepki gösteren Türk kamuoyu ancak bu haliyle sakinleştirilebilirdi. Komisyonun yerinde olan tespitlerine göre bölgede asayişin sağlanması Müttefikler ve Osmanlı için elzem bir durumdu. Ancak bu durumun sağlanamadığı ve Milli Mücadele'nin yönünün buraya doğru kuvvetli bir şekilde geliştiği görülecektir.

Vakit Gazetesi 22 Ocak 1920 tarihli nüshasında tahkikat komisyonun raporuna Türk Milleti adına teşekkür ediyordu. Amiral Bristol, General Hoover gibi isimlerin kendileri için değerli olduğu belirtilen yazıda, komisyonun raporunun oldukça önemli olduğu anlatılmıştı. Bunun üzerine Konferansın ve Yunanlıların devamındaki hal ve hareketi merak konusu olmuştu[799].

İzmir Meselesi, Londra Konferansı'nda 14 Şubat 1920 tarihinde öğleden sonra gerçekleşen 7 numaralı toplantıda ilk kez gündeme getirilmişti. Lloyd George bu konuda Millerand'ın görüşünü sormaktaydı. Millerand yaptığı değerlendirmede Nitti'nin Türkleri mümkün olduğunca az düşmanlaştırmak prensibine de atıf yaparak Yunanlıların İzmir'de kalmasının sürdürülebilirliğini sorgulamaktaydı. Lloyd George cevabında, İzmir Sancağı'nda yapılan ilk inceleme sonucunda Rumların nüfus ve ticari

[798] "Komisyonun Teklifatı", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Kânunusani 1920, No: 2966.
[799] "Türk Milleti Tahkikat Komisyonunun Bitaraflığına Minnettardır", *Vakit*, 22 Kânunusani 1920, No: 795.

olarak üstün görünmesi sonucunda İzmir'in Yunanistan'a verilmesi kararında etkili etkili olduğu, Wilson'un da bunu önce istemeyip sonradan kabul etmek durumunda kaldığını ifade etmişti. Alman yanlısı olan Yunan Kralı'na karşılık İtilaf Devletleri'nin tarafını tutan Venizelos'un da bir kenara atılmaması gerektiği, ayrıca vurgulanmaktaydı. Burada Lloyd George 1914'te kentin ekseriyetle Rum nüfusa sahip olduğunu ısrarla vurgulayarak Türklerin burayı yönetemeyeceğini iddia etmişti. Ancak bu toplantıda altı çizilmesi gereken en önemli nokta Lloyd George tarafından ortaya atılan İzmir'de Türk Bayrağı çekilerek bir sembolik egemenlik formülünün dile getirilmesiydi. Açıkçası Sevr'de kabul edilen nihai durum bu şekildeydi[800].

21 Şubat 1920 tarihli Londra Konferansı oturumunda İzmir Limanı'nın statüsü de tartışılmış, Lloyd George'un Milletler Cemiyeti güvencesi ile burasının özgür liman haline getirilmesi önerisi kabul edilmişti. Aynı zamanda Türk Hükümeti'ne de limanın bir kısmının ayrılması, masaya gelen öneriler içerisinde -kuşku ile bakılsa da- yer almaktaydı[801].

Peyam-ı Sabah'ın tanınmış isimlerinden Ali Kemal Bey, 22 Şubat 1920 tarihli nüshada yer alan *"Hakiki Vaziyetimiz"* başlıklı yazısında İzmir meselesine birkaç kelime de olsa yer vermişti. Londra'da kurulduğu bilinen üç komisyondan bir tanesi, Yunan taleplerini incelemekle görevli encümenin İzmir hadisesini tetkik ettiğinden bahsederken esas itibariyle Anadolu'da Türk idaresinin devamlılığı kararında olduğu öğrenilen Konferansın kendi gözlemine göre, İzmir hususunda da Türkiye lehine karar vermesine dair beklentisini dile getirmiştir[802].

Venizelos sulh arayışları devresinde İstanbul'dan daha çok İzmir bölgesi için temaslarını yürütmüştü. 22 Mart günü Venizelos'un İngiliz Parlamentosu'nun Dışişleri Komisyonu'nda 1919 Mayıs'ında İzmir'de yaşanan hadisat hakkında verdiği nutku da bu temaslar arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Vakit Gazetesi Venizelos'un Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmadan bahsederken, parlamento ile münasebeti olmayan yabancı bir siyasetçinin burada hitabının örneği olmadığını da eklemişti[803]. İzmir hakkında neredeyse kesinleşmiş karara göre; *"padişahın hukuk-ı hükümranisi altında*

[800] Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru*, s. 17-19.
[801] Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru*, s. 142.
[802] Ali Kemal, "Hakiki Vaziyetimiz", *Peyam-ı Sabah*, 22 Şubat 1920, No: 444-10874.
[803] "İzmir Hakkında Venizelos'un İngiliz Parlamentosu'nda İzahatı", *Vakit,* 26 Mart 1920, No: 850.

bulunacak ve kalelerinden birinde Türk Bayrağı dalgalanacaktır" şeklindeki ifade müzakerelerde kararlaştırılan maddenin bir kısmını ihtiva etmekteydi[804].

İkdam, İzmir'de teşkil olunacak mahalli parlamento hakkında elde ettiği bazı bilgileri 30 Nisan 1920 tarihli nüshasında haberleştirmişti. Nispi temsil usulünün uygulanacağı parlamento seçiminde ırk, mezhep ve cinsiyet ayırt etmeksizin herkese gizli oy kullanma hakkı tanınacaktı. Burada dikkat çeken husus, kadınlara oy hakkı verilmesi, aslında Venizelos'un ekseriyeti sağlama çabası dâhilinde gelişen bir formüldü. Henüz batı devletlerin çoğunda ve hatta Yunanistan'da tanınmayan bu hak İzmir Parlamentosu için gündeme getirilmişti. Ayrıca parlamentonun teşkili için *"Sulh muahedesinin mevki-i tatbike vaz'ından üç ay sonra Yunan Hükümeti parlamento nizamnamesi projesini Cemiyet-i Akvam kongresine tevdii mecbur olacaktır. Meclis ilk toplantısını altı ay sonra yapacaktır"* şeklinde bir işleyiş süreci belirlenmişti[805].

İzmir'de teşkil edilecek parlamento, İzmir'in geleceği hakkında oy sahibi olacaktı ve aldığı karar Cemiyet-i Akvam'a arz olunacaktı. Bu sırada Yunanistan Osmanlı borçlarından Trakya ve İzmir'in varidatı oranında hisseyi kabul etmiş olacaktı[806]. Venizelos San Remo'da Tibone Gazetesi muhabirine verdiği beyanatta Anadolu'daki ticari ürünlerin ihracı için Türkiye'ye İzmir Limanı'nın bir kısmı bırakılacağını söylemişti[807].

İzmir meselesinde gelen kötü haberlerle eş zamanlı olarak Osmanlı İngiliz Cemiyeti namında bir kuruluş Londra'da Türkler lehine bir gösteri düzenlemiştir. Burada Hint Heyet-i Murahhası namına konuşma yapan Seyit Mehmet Ali, İzmir kararı için *"İzmir'in Yunanlılara terki büyük bir haksızlık olacak ve hasmıhane bir hareket teşkil eyleyecektir"* sözlerini kullanmıştı[808].

İkdam'ın Corriere della Sera isimli bir gazeteden aldığına göre İzmir bölgesinin sınırları şu şekilde belirlenmişti: *"San Remo Konferansı yeni İzmir'in teşkili hakkında Londra'da ittihaz edilen mukarreratı tasdik etmiştir. İzmir Hükümeti'nin hudutları Edremit Körfezi'ne bir noktadan başlayarak Şark'a doğru Akhisar'ı da muhtevi olan bir*

[804] "İzmir Hakkında Verilen Karar", *Vakit,* 29 Nisan 1920, No: 887.
[805] "İzmir Parlamentosunun Suret-i İntihabı", *İkdam*, 30 Nisan 1920, No: 8337.
[806] "Türkiye Mesailinin Tamamen Hallinden Sonra İzmir ve Trakya", *İkdam*, 30 Nisan 1920, No: 8337; "İzmir Meselesi Nasıl Hal Edildi", *İleri*, 30 Nisan 1920, No: 825.
[807] "Venizelos'un Beyanatı", *İleri*, 30 Nisan 1920, No: 825.
[808] "Londra'da Lehimizde Akdedilen Miting", *İleri,* 4 Mayıs 1920, No: 829.

kavis teşkil etmektedir. Akhisar'dan sonra hudud-u şimendifer hattını Salihli karibinde kat ediyor. Salihli Türkiye arazisinde kalmaktadır. Bade-i hatt-ı hudut Küçük ve Büyük Menderes vadileri arasındaki tepeleri takip etmektedir. Büyük Menderes kâmilen Türkiye arazisi dâhilinde kalıyor. Bu yolda tahdit edilen mıntıka Türkiye'den tamamen tefrik edilerek Yunanistan'a terk olunmaktadır. İzmir üzerinde muvakkaten Türkiye hâkimiyet-i lafziyesi bulunacaktır.

"Bu hâkimiyetin alamet-i zahiriyesi de İzmir kalelerinden birinin üzerindeki Osmanlı bayrağı olacaktır. Hakikatte arazi-i mezkûranın idaresi Yunanistan tarafından deruhte edileceği gibi elyevm bulunmakta olan askerlerde muhafaza edilebilecektir. Mamafih Yunanistan henüz ahaliden asker almak hakkına malik olmayacaktır. İzmir dâhilinde bir sene zarfında bir parlamentoya terk olunacaktır. Yunanistan'a ilhak talebi Cemiyet-i Akvam'a arz olunacaktır. Cemiyet-i Akvam din ve milliyet farkı olmaksızın temsil-i nisbi usulü ile intihap olunacak parlamentonun teşkiline de nezaret edecektir"[809].

The Times Gazetesi'nin antlaşma taslağına dair 12 Mayıs 1920 nüshasında yaptığı haberde, İzmir Osmanlı'nın Asya sınırlarının içinde gösterilmişti. Antlaşmanın Symrna (İzmir) kısmında, Türk Devleti egemenlik haklarını Yunan Hükümeti'ne devretmeyi kabul ediyordu. Ancak İzmir şehrinin dışındaki kalelerden birinde Türk Bayrağı dalgalanacaktı. Yunan idaresi bölgenin yönetiminden sorumlu olacakken, gümrük sistemini kendi ülkesi ile bütünleştirebilecekti. Bu bölgedeki düzeni sağlamak için asker bulundurabilecekti. İzmir'de azınlıkların oranları nispetinde temsil edileceği bir yerel parlamento kurulacaktı. Bu parlamento, Milletler Cemiyeti'ne sunulacak ve onay alınacak bir program dâhilinde yürürlüğe girecekti. Parlamentonun seçimleri Türk döneminde sürgün ve sınır dışı edilenlerin geri dönmesi sağlanana kadar ertelenebilecekti. Bu antlaşma ile azınlıkların korunması bölge sakinlerinin vatandaşlığı, yurtdışında korunmaları ve askerlik hizmetleri düzenlenirken ticaret ve transit geçiş serbestîsi hakkında da kararlar alınmaktaydı. Yine İzmir Limanı'nın Türkiye tarafından kullanılması imza altına alınırken bölgede geçerli para birimi Phocoea olarak kabul edilmişti. Son olarak beş yıllık bir süre sonunda yerel parlamentonun bölgenin Yunanistan'a ilhakı konusunda Milletler Cemiyeti'ne müracaat edebilmesi ve plebisit ile iltihakın sağlanması Türkiye tarafından da peşinen kabul edilmişti. Bununla beraber Türkiye, İmroz, Teudos, Limni, Semadirek, Midilli, Samos, Nikarin ve Sakız Adası

[809] "Edirne ve İzmir", *İkdam*, 9 Mayıs 1920, No: 8346.

üzerindeki hak ve unvanlarından Yunanistan lehine feragat etmişti. Aynı zamanda Avrupa'daki Türk toprakları da Yunanistan'a geçmekteydi[810].

Venizelos Antlaşma şartlarının ortaya çıkmasından hemen sonra Yunanistan hakkında çeşitli açıklamalarda bulunurken, İkdam Gazetesi antlaşmanın hükümlerine dair bu açıklamaya 17 Mayıs tarihli nüshasında yer vermişti. İzmir ve çevresi hususunda geçen kısım aşağıdaki gibi izah olunmuştur: *"...Aydın Ovası'nı terk ediyoruz. Fakat bütün İzmir Sancağı ve Akhisar'da dâhil olduğu halde Manisa Sancağı'nın bazı kazalarını muhafaza etmekteyiz. Akhisar Kazası özel ehemmiyete sahiptir. Zira bugün işgal ettiğimiz sahanın sınırı kuzey cihetinde iki kat mesafeye nakil etmekte ve kuzey hudutlarımız Edremit Körfezi'nin ortasına ve Kemer'in güneyine kadar uzanmaktadır. Buradaki Yunan Devleti hakimiyeti şu şekilde teşekkül ediyor: İzmir ile havalisi, Türkiye'den ayrılan arazinin şeraitine tabi tutulmakta ve padişahın hakimiyeti altında kalmaktadır. Fakat Türkiye bu hukuk-ı hâkimiyetinin infaz ve idaresi vazifesini Yunanistan'a vermektedir. Türkiye'nin bu hakkı İzmir civarında Müttefikler tarafından tayin edilecek bir kale üzerindeki Osmanlı Bayrağı ile temsil edilecektir. Yunanistan İzmir ile havalisinin idaresinden mesul bulunmaktadır. Bu maksadı tayin edeceği memurlar ile temin edecektir..."*.

Buna göre İzmir ve havalisinde asayişi Yunan askeri sağlayacakken idare için mahalli meclis seçilecekti. Yunanistan antlaşmadan altı ay sonra bir seçim kanununu Cemiyet-i Akvam'a sunacaktı. Gümrük konusunda ise İzmir'in Yunanistan ile gümrük birliği ilan edilirken, Türkiye'nin burada bir gümrük mıntıkası bulundurma hakkı olacaktı. Türkiye bu mıntıka ile ihracat ve ithalatını yapabilecekti. Yunanistan Türkiye'den aldığı yerlerin Duyun-ı Umumiye hisselerini de deruhte edecekti. Mahalli meclis beş sene sonunda ekseriyet ile İzmir ve havalisinin Yunanistan'a ilhakını Cemiyet-i Akvam'a sunabilecekti. Bu durumda Cemiyet-i Akvam Yunanistan lehine karar verirse Türkiye'nin antlaşma ile elde ettiği haklar son bulacaktı[811].

Osmanlı Devleti'nin sulh şeraitine verdiği cevapta İzmir'in akıbetine dair detaylarda bulunmaktadır. Bu kısma 1919 yılına ait bir rapor incelenerek başlanmış, devamında İzmir'in yabancı bir devletin kontrolünde olmasının Osmanlı açısından sakıncalarından

[810] "The Turkish Treaty", *The Times*, 12 May 1920, No: 42408.
[811] "Devlet-i Osmaniye'ye Hukukundan Feragat Etmesi Teklif Edilen Yerler: Muahedename Ahkâmı", *İkdam,* 17 Mayıs 1920, No: 8354.

bahsedilmişti. İzmir'in Anadolu için önemi; *"...Menteşe ve Teke sancaklarının kuzey mıntıkası ve Aydın Vilayeti'nin güney tarafı doğu tarafının bir kısım üretimini Denizli-Aydın Demiryolu Hattı ve İzmir Liman'ı vasıtasıyla ihraç etmektedir. İşte bu liman ve Karahisar-Manisa hattı öyle Konya Vilayeti ve Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın büyük bir kısmı ile Aydın Vilayeti'nin doğu kısmındaki üretimin tamamını geçirmektedir. Bandırma ve Balıkesir havalisi mahsulâtı yine bu İzmir Limanı ve Bandırma-Manisa hattı vasıtasıyla ihraç olunmaktadır. İzmir ve buna bağlı olan üç hattı Yunanlara teslim etmek Anadolu'yu boğazından yakalamalarına müsaade etmek demektir..."*. Bunun dışında İzmir Osmanlı Asya'sının başlıca sanayi merkeziydi. Burada da *"...Küçük Asya'nın batı kısmında ve Aydın Vilayeti'nin bütün başlıca ürün ve mahsulâtı orada birikmekte ve imal olunmaktadır. Böylece İncir, üzüm, pamuk ve pamuk tohumu, palamut, meyan kökü, zeytin ve susam dâhil memleketin mahsulâtı ise satış ve ihraç için İzmir'e erimektedir. Bu mahsulât kıymet-i ticariyesini İzmir'de kazanır..."* ifadesi ile İzmir'in Osmanlı için sanayi ve üretim noktasındaki önemi vurgulanmaktaydı. Tüm bu sebeplerle Anadolu'nun İzmirsiz yaşayamayacağı anlatılmaktaydı. Nihayetinde Yunan askerinin bölgeden geri çekilmesi talep edilirken azınlıkların hukuku burada Osmanlı Hükümeti tarafından garanti edilecekti. Eğer bu teminat yetersiz görülürse söz konusu arazide üç sene müddetle müttefik askerlerin işgali de kabul edilebilirdi.

Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye, Yunan askerlerinin yağma ve katliamının sadece uluslararası raporlarla değil Miralay Zafiropolo'nun 16 Mayıs 1919 tarihli emir ve 4 Haziran 1919 tarihli beyanatıyla ispat etmekteydi. Mezkûr şahıs beyannamesinde "*…Her taraftan alınan havadise nazaran vilayet ve çevresinde Rum ahalisi Türklere karşı silah kullanmakta ve bunların mallarını yağma etmektedir...."* ifadesini kullanmıştı. Bunun ardından Osmanlı Heyeti, Aydın'daki ahval hakkında bir bilgilendirme yapmış, 5800 meskenin tahrip edildiği, geriye otuz bin Türk'ten birkaç ailenin kaldığı, 51 Türk kasabasının yanarak kül olduğu eklenmiştir. Menemen'de de Müslümanların katliama tabi tutulduğunu ve bu sırada İngiliz Teğmen Haym ve Fransız Donanması'ndan üsteğmenlerin müdahalesi ile bir kısmının kurtulabildiğini beyan eden Heyet, İzmir'in Yunanlılara terkini reddetmekte ve zararın tazminini talep

etmekteydi[812]. Sevr Antlaşması'nın imzalanması ardından 12 Ağustos 1920 tarihinde İzmir'de Yunan Sivil İdaresi kuruldu[813].

3.3.4. Arap Topraklarının Müttefikler Arasında Paylaşılması Meselesi

Osmanlı'nın yoğunluk olarak Arap tebaasının bulunduğu topraklar savaş öncesinde ve savaş esnasında büyük oranda elden çıkmış durumdaydı. Savaş sonrasında ise bu coğrafyadan geriye neredeyse hiçbir toprak parçası kalmamıştı. Ancak hukuken Osmanlı toprakları sayılan bu alanların durumu da Müttefikler tarafından barış antlaşması ile garanti altına alınmak isteniliyordu.

Le Petit Parisien Gazetesi'nde yer alan bilgiye göre Emir Faysal Suriye'de Fransa ile Halep ve Şam'da Arap önde gelenleri ile çalışacaktı[814]. Mezkûr anlaşma hakkında daha geniş muhteviyat Tan Gazetesi'nden alınarak 10 Kânunusani 1920 tarihinde neşredilen Vakit Gazetesi'nde izah edilmişti. Antlaşmaya göre Fransa Şam, Hama, Humus, Halep şehirlerini kapsayacak ve Fransız müşavirler ile birlikte Emir Faysal tarafından yönetilmek üzere bir Arap Hükümeti kurulacaktı. Bununla birlikte Emir Faysal, Suriye'de Fransız Mandası fikrini benimsemekteydi. Beka mıntıkasında inzibat görevi Fransız eğitmenlerin kontrolündeki garp jandarması tarafından temin edilirken yeni hükümet Fransa tarafından mali ve iktisadi muavenet görecekti. Faysal, Suriye'nin Fransız askeri tarafından işgalinin sebeplerini Arap ahaliye açıklamak üzere Şam'a gitmişti. Daha sonra ise Suriye'nin müstakbel mıntıkasında uygulanacak idare hakkında sözleşmeleri imzalamak için Fransa'ya dönecekti[815].

Emir Faysal'ın Jurnal Gazetesi'ne verdiği röportajda kendisine Fransa'da bulunuşunun mahiyeti hakkında yöneltilen soruya; *"...Suriye milletinin vekili sıfatıyla ve Suriyelilerin emellerini Sulh Konferansı'na arz eylemek için Fransa'ya geldim. Bu emellerin hülasası şudur: İstiklal. Fakat Suriye milleti İtilaf Devletlerinden birinin desteği olmaksızın yükselmiş milletlerden birisinin derecesine gelmeyi kendisi için müşkül olacağını biliyor ve Suriyeliler bu dostluğu ve bu desteği temin eylemekten pek memnun kalacaklardır. Fakat destek, hâkimiyet demek olmadığı gibi dostlukta, himaye*

[812] "Heyet-i Murahhasımızın Sulh Konferansına Birinci Cevap Metni", *İleri,* 18 Temmuz 1920, No: 901; "Muahedeye Cevabımız", *İleri*, 19 Temmuz 1920, No: 902; "Heyet-i Murahhasımızın Konferansa Cevabı", *İleri*, 20 Temmuz 1920, No: 903.
[813] Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, s. 204.
[814] "Emir Faysal Fransa ile Anlaştı", *Vakit*, 9 Kânunusani 1920, No: 782.
[815] "Suriye Hakkında İtilaf", *Vakit*, 10 Kânunusani 1920, No: 783.

değildir. Dostane ve halisane bir destek mevzubahistir. İtilafın usul ve sureti kolaylıkla tayin edilebilir. Yalnız esaslar hakkında itilaf etmek kifayet eder ki buda hâsıl olmuştur…" sözleri ile cevap vermişti.

Kendisine yöneltilen *"Sizi vekil olarak gönderen Suriyelilere hükümetimizin teklifatını bildirmeğe mi gidiyorsunuz"* sorusuna *"Fransa'nın Suriye milletinin mütalebat-ı hürriyetperverane ve istiklalkaranesini dilemeyi ret etmediğini Suriyelilere söyleyeceğim. Bu istiklal ve hürriyette yalnız Fransa'nın ortak dostluğuyla temin edilecektir"* cevabını vermişti. Emir Faysal mülakatında Suriye'nin idare şeklinin belirlenmesinde devlet başkanının Suriyeliler tarafından seçileceğini belirttikten sonra; *"…Kendisi ile birçok sefer mülakata bulunduğum Mösyö Clemenceau beni hayırhahane bir surette kabul etti. Kendilerini göreceğim Suriyelilerin de beni aynı hissiyat ile dinleyeceklerini zannederim. Memnuniyet bahş bir suret-i tesviyeye vasıl olacağımızı kuvviyen ümit ederim. Aynı derecede samimane bir kalp ile hareket edilince dostlar arasında hiçbir zaman zorluklar mevcut olamaz. Bizde samimi bir kalp ile hareket ettiğimiz cihetle bütün zorluklar hal ve tesviye edilecektir. Suriye'ye desteğini bahş edecek olan İtilaf Devletleri'nin Suriye milletinin halis desteğinden memnun kalacağına emin olunuz. Suriye milleti medeniyete bakış açısında İslam aleminin en ilerisinde bulunuyor. Suriyelilerin nüfuzlu gazetelerde, herkes tarafından tasdik ve itiraf edilen bir kabiliyet-i mesaileri vardır. Ticaret ve tahsilde olan yetenekleri şayan-ı hayrettir. Suriye'nin büyük bir mazisi ve aynı derecede büyük bir istikbali mevcuttur. Fransa, istiklal-i millisi dairesinde Suriye milletini kendisini bekleyen parlak istikbale kavuşturmakta menfaattardır. Fransa bunu yapmak suretiyle hem iyi bir misal göstermiş olacak ve hem de sarf-ı menfaat elde etmiş bulunacaktır…"* sözleri ile Suriye'nin istikbali hakkında bir değerlendirmede bulunmuştu[816]. Fransız Başbakanı Alexandre Millerand Meclis'te ve Dışişleri Komisyonu'nda yaptığı açıklama ile Suriye'de bir fetih politikası gütmediklerini, Fransa'nın bölge halkının haklarını savunmak üzere çağrıldığını anlatmıştı[817]. The Times Gazetesi'nin 16 Şubat 1920 tarihli nüshasında, Türk topraklarının çoğunun Osmanlı'ya bırakılacağı, ancak Suriye,

[816] "Suriye ve Fransa", *İkdam*, 18 Kânunusani 1920, No: 8238.
[817] "Allied Council in London", *The Times*, 12 Fabruary 1920, No: 42332.

Mezopotamya ve Arabistan'ın kendilerine bırakılmayacağının anlaşıldığı ifade edilmekteydi[818].

Emir Faysal'ın Suriye'nin mukadderatına dair girişimlerine Lübnan'dan tepki gelmişti. Paris'te bulunan Lübnan Heyeti tarafından bir beyanname yayınlanarak Faysal'ın Şam'da düzenlediği kongre eleştirilmişti: *"...Bütün Lübnan ahalisinin vekaletine sahip olarak memleketin menfaatlerini müdafaa etmek için Paris'e gelmiş olan Lübnan Heyet-i Murahhassı Lübnan'ı Emir Faysal'ın daire-i ihtirasına idhal etmek maksadıyla Şam'da akdedilmiş olan gülünç kongreye büyük bir tesirle öğrenmiş bulunmaktadır. Bu haber Lübnan'da Mısır'da bütün Lübnan mahafilinde ve Güney ve Kuzey Afrika'da azim bir tesir tevlit etmiş ve oralardan Heyet-i Murahhasa'ya bu hareketi kabahatli gören protestolar gönderilmiştir. Lübnan'ın hakkı pek açıktır. Fransa'nın Lübnan hakkında perverde eylediği sevgi ve dostluk bu gibi müddeiyattan dolayı endişeye mahal bırakmayacak derecede samimidir. Lübnan'ı Fransa'ya bağlayan mütekabil hüsnü fedakâr-ı asri muhadenete ve Fransa'nın kendi menfaati ile sıkı bir surette alakadar olunan Lübnan'ın menfaatlerini muhafaza hususunda her türlü tedbire başvuracağı ümidini tevlit edecek mahiyette bulunduğundan ahiren vuku bulan teminat-ı aleniyeye istinaden Şam'da toplanmış olan kongrenin kararını protesto ederiz..."*[819] şeklindeki ifade ile Faysal'ın Lübnan hakkındaki görüşleri alaya alınır bir halde kabul edilmemektedir. Bu noktada Lübnan'ın ancak Fransız kontrolünde kalacağı temin edilirken, Fransa'nın da bu bağlamda hareket edeceği Lübnanlılar tarafından umulmaktadır.

Suriye meselesinde Emir Faysal rakipsiz değildi. Fransız matbuatına Emir Said'in bir beyanatına yer verilmişti. Bu açıklamada Faysal'a yoğun şekilde eleştiriler vardı. Öncelikle ilgili gazetenin muhabiri Emir Said'ten *"Emir Said Şam'da gerek Müslümanlar, gerek Hıristiyanlar ve Museviler nezdinde nüfuz sahibi olduğundan Şam'ın Türkler tarafından tahliyesinden sonra idare-i umur-ı ele almış ve bilahare Şam'da Arap istiklalini ilan etmiştir. Emir Said evvela tevkif edilmiş ise de bilahare tahliye olunmuştur. Fakat Beyrut'taki ikameti esnasında tekrar tevkif edilerek Kahire'ye sevk olunmuştur. Emir Said Fransız Hükümeti'nin delaletiyle tahliye edilerek Nice'e getirilmiştir. Mamafih Emir'in Paris'e gelmesine yine müsaade edilmiyordu. Bunun için*

[818] "Turks to Stay in Europa", *The Times*, 16 Fabruary 1920, No: 42335.
[819] "Suriye'de Vaziyet", *İkdam*, 28 Mart 1920, No: 8304.

zevcesi Paris'e giderek Meclis-i Vükela Reisi nezdinde serbest bırakılması için müsaade ricasında bulunmuştur" sözleri ile bahsederek Faysal'a rakip olan bu kişinin başından geçenleri kısaca özetlerken, Emir Said'in ilk etapta beyanatı şu şekildeydi: *"...Suriye'de çalışamayacak bir hale getirildiğimden pek müteessirim. Ne Suriye ve ne Fransa için bir hizmette bulunamıyorum. Suriye Hükümet-i Hazırası ahali üzerinde icra-yı tesir etmek iktidarından mahrumdur. Bundan dolayı Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki ihtilafı iştidad ediyor. Bu hükümet hiçbir tarafı memnun edemeyecektir. Orada icra-yı nüfuz edebilecek yalnız Abdülkadir ailesidir. Çünkü bu aile hem İslamlar hem de Hıristiyanlar tarafından takdir edilmektedir. Malûm olduğu üzere (1860)'da Şam'da Hıristiyanları umumi bir katliamdan kurtaran da büyük babamdı. Onun için Suriye'ye azimetle müsaade edilmesini istiyorum. Süfera Konferansı tarafından kabul edilerek alt üst olan memleketimde asayişin muhafazası için tevessül edilecek tedabiri de arz itmek isterim.."*. Suriye'nin geleceği hakkındaki soruya ise *"Müttehit ve gayr-i kabil-i inkısam bir Suriye istiyorum. Arazi-i dâhiliye ile sahil şehirleri yekdiğerinden ayrılamaz. Bu müstakil memleket Fransa'nın himayesi altına alınmalıdır. Suriye'nin Hicaz'la bir irtibatı olamaz. Çünkü hiçbir vakit Suriyeliler sekizinci asra rücu' etmek istemezler. Çünkü Emir Faysal ancak bir Bedevi reisidir. Hal-i hazırda Emir Said Paris'te ikamet etmektedir. Bu hal gösteriyor ki Fransa Abdülkadir'in hafidine müsait davranmaktadır"* [820] ifadesi ile görüşlerini dile getiren Said Emir, Faysal'ın Suriye için uygun bir lider olmadığını belirtmektedir. Ayrıca ailesinin yararlılıklarından bahseden Emir Said'in, Faysal'ın ancak bir Bedevi kabilesini yönetebileceğini belirterek onu küçümsemeye çalıştığı beyanattan anlaşılmaktaydı.

Wilson'un Türkiye hakkında Müttefiklere verdiği muhtırada Irak, Arabistan, Filistin ve Suriye bölgeleri için Avusturya'ya uygulanan model tavsiye edilmekteydi. Türkiye'nin bu bölgeleri istikballeri için Düvel-i Muazzama'ya tevdi etmesi önerilmişti[821].

San Remo Konferansı'nda Arap toplumunu ilgilendiren önemli hususlardan birisi de Filistin'de Musevilerin durumuydu. Siyonist cemiyetlerin İstanbul'daki temsilcisi bir gazeteye verdiği beyanatta *"Filistin'in Museviler için bir merkez-i milli haline ifrağı, İbranicenin İngilizce ve Arapça ile birlikte bir lisan-ı resmi olarak tasdiki, Cumartesi*

[820] "Suriye Hakkında", *Tasvir-i Efkâr,* 15 Mart 1920, No: 3013.
[821] "Amerika'nın Trakya, İzmir, Ermenistan, Anadolu Vilayatı Hakkındaki Nokta-i Nazarı", *İkdam,* 3 Nisan 1920, No: 8310.

gününün eyyam-ı tatiliyeden ad edilmesi. Teşebbüsat-ı nafia ve ticariyede Musevilere bir hakkı rüchan bahşi. Türkiye ile sulh muahedesinin akdinden sonra Filistin'e Musevilerin serbestçe muhaceret edebilmeleri. Filistin'de vekâlet vazifesi İngiltere'ye tevdi edilecektir" ifadeleriyle Filistin'in yeni statüsü hakkında San Remo kararlarını değerlendirmişti[822].

11 Mayıs 1920 tarihli The Times Gazetesi'nde Türk-Arap toprakları arasındaki sınır için *"...Seyhan nehrinin ağzından Maraş ve Antep arasındaki Kilikya'dan geçiyor ve ardından Bağdat demiryoluna paralel ve yaklaşık 30 mil kuzeyine gidiyor..."* ifadesi kullanılmaktaydı. Mezopotamya'daki İngiliz Mandası Musul'u da kapsarken Fransa petrol üretiminden yüzde yirmi beş pay alacaktı[823].

Osmanlı temsilcilerine tevdi edilen barış taslağına göre Suriye ve Mezopotamya bölgeleri tek başlarına ayakta kalacak hale gelene kadar bir Manda tarafından idari tavsiye ve yardım alacaktı. Devletlerin sınırları Müttefik Devletler tarafından belirlenecek olan bu coğrafyada Musevi nüfustan dolayı Filistin'in özel bir önem atfedilmekteydi. Filistin yönetimi de Milletler Cemiyeti sözleşmesi uyarınca bir mandaya tevdi edilirken 2 Kasım 1917 tarihli Arthur James Balfour'un adı ile bilinen ve daha sonrasında diğer Müttefik Hükümetler tarafından da benimsenen Yahudilerin Filistin'de ulusal yurt tutması yönündeki hüküm de burada tasdik edilmekteydi. Filistin'de farklı dini ve milli grupların taleplerini bir komisyon inceleyecekken manda şartları müttefik devletler tarafından hazırlanıp Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulacaktı.

Hicaz konusunda ise Türkiye egemenlik haklarını devretmeyi kabul etmişken burada bağımsız bir devlet oluşmasını da tanımıştır. Hicaz Kralı Müslümanların mukaddes şehirlere ulaşımını sağlamayı garanti edecekti. Yine Osmanlı'da oluşan yeni devletler ve Milletler Cemiyeti üye devletleri Hicaz topraklarında tam bir ticari eşitlik sağlaması öngörülmüştü. Türkiye, Mısır konusunda tüm hak ve unvanlarından vazgeçmekte ve 18 Aralık 1914'te Britanya'nın burada ilan ettiği himayeyi tanımaktaydı. Osmanlı 5 Kasım 1914 tarihinde Britanya'nın Kıbrıs'ı ilhak ettiğini kabul edecektir. Ayrıca Fas ve Tunus üzerindeki Fransız himayesini kabul edilirken, buradan gelecek mallara Fransız malı muamelesi yapılacaktı. Libya'da ise 18 Ekim 1912 tarihli Lozan (Uşi veya Birinci

[822] "Filistin'de Musevilere Verilecek İmtiyazat", *İkdam*, 10 Mayıs 1920, No: 8347.
[823] "Partition of Turkey", *The Times*, 11 May 1920, No: 42407.

Lozan) Antlaşması uyarınca elde edilen haklardan feragat edilmiş ve On İki Ada Grubu üzerindeki hak ve imtiyazlar da İtalya'ya bırakılmıştı[824].

Fransa Başbakanı Alexandre Millerand, Suriye meselesi hakkında Fransa Meclis-i Mebusan'ında ki konuşmasında: *"...Fransa Suriye'ye o kadar hatırat ve inanat ile merbut bulunmaktadır ki Akdeniz'de Düvel-i Muazzama ve Büyük İslam Hükümeti mevkiini gayrı kabil tamir bir surette tehlikeye ifa etmeksizin Suriye'yi terk edemez. Suriye'de bulunuyoruz. Cemiyet-i Akvam muahedesi ile tasrih edilen siyaseti ve bizden istimdad eden Suriyelileri müdafaa etmek üzere Kilikya'da ahalinin saadet ve selameti hususunda Türkiye ile teşrik-i mesai etmek için Suriye'de kalacağız. Bu siyaset takip edilecektir. Çünkü bu mevkii iktidara geldiğim zaman izah ettiğim siyasettir. Efal-i harekâtımıza ve vesaitimize tabi bulunan mezkûr siyasete sadık kalacağız"*[825] ifadesi ile Suriye'de bulunma haklarını belirli gerekçelere dayandırmaktaydı. Ayrıca dikkat çeken noktalardan bir tanesi de Kilikya'daki halkın haklarını korumak amacıyla burada kalınacağını ifade eden Millerand bu siyaseti sonuna kadar savunacaklarını da ifade etmektedir.

Lordlar Kamarası'nda bir konuşma yapan Curzon, İngiliz askerlerinin Irak'ı tahliyesi aleyhinde konuşmuştu. Curzon'a göre *"Irak'ın tahliyesi şeref ve haysiyete, vazife ve ahval-i hazıra icabatına herhalde muhalifti"*[826]. Bu sebeple İngilizler için Irak'ın terkedilmesi düşünülemezdi. Türk Heyeti'nin cevabi notasında sulh ahkâmının Suriye ve Mezopotamya kısmı hakkında ifadeler de vardı. Osmanlı tarafı projede yer alan düzenlemede sınırdışında kalan kısımlarda Türk nüfus çoğunluğu olan yerler dikkat çekmekteydi. Zira bu sınırların oluşturulmasında milliyet esası dikkate alındıysa, Osmanlı buradaki bölgeler içinde aynı talepte bulunmaktaydı. Hatta bu bölgelerin statülerinin belirlenmesi için uluslararası bir komisyon da teşkil edilebilirdi. Böylelikle yerinde yapılan incelemelerle meselenin aslı ortaya çıkacaktı.

Osmanlı Heyeti ayrıca sınır çizgisi olarak öngörülen hattın Doğu ve Güney Anadolu ticari ve iktisadi koşullarına etki etmesi için projenin gözden geçirilmesini istemekteydi. Bu proje ile Suriye'ye kadar İskenderun Limanı'nın Akdeniz ile Doğu Anadolu'nun

[824] "The Turkish Treaty", *The Times,* 12 May 1920, No: 42408.
[825] "Suriye Hakkında Milran'ın Beyanatı", *İleri*, 29 Haziran 1920, No: 882.
[826] "Irak Meselesi", *İleri*, 1 Temmuz 1920, No: 884.

bağlantısı için hayati öneme sahip olduğu vurgulanmaktaydı. Suriye için Halep kenti varken İskenderun'un Osmanlı'ya bırakılması talep edilmekteydi.

Osmanlı Hükümeti ırki, ticari ve iktisadi zorunlulukların göz önüne alınarak sınırın Halep'in kuzeyi, Nusaybin'in güneyinden ve Musul'un kuzeyiden geçerek Hanekin'e ulaşmasını talep ediyordu. Düzenlenen bu sınırın demiryollarının güneyden geçmesi ayrı bir kriterdi. Osmanlı'nın tadilini talep ettiği sınırlar böylelikle Adana-Nusaybin demiryolunun güneyinde kalacaktı[827].

Damat Ferit Paşa, Türkiye'nin güney sınırı hakkında Temmuz 1919'da Tan Gazetesi'ne verdiği beyanatta *"Türkiye İskenderun'un Suriye'ye terkine itiraz etmekte ve Türkiye'nin güney hududunun Akdeniz sahilinden Halep'in şimalinden Nusaybin'in cenubundan ve Musul'un şimalinden mürur ederek Hanekin'e varacak bir hat ile tayinini teklif etmektedir..."* sözlerini kullanmıştı[828].

Osmanlı Hükümeti, Konferansa verilen ilk cevabi notada Arap coğrafyası için Hicaz'ı bağımsız bir devlet olarak tanıdığını kabul etmekteydi. Cemiyet-i Akvam sözleşmesinin 22. maddesinin dördüncü fırkasına göre Suriye, Irak ve Filistin bağımsız hükümetler olarak tanınmıştı. Osmanlı bu antlaşma ile Mısır, Tunus ve Fas üzerindeki haklardan vazgeçmişti. Türkiye, Sudan'ın siyasi vaziyetini düzenleyen İngiltere ve Mısır hükümetleri arasında 1889-1899'da imzalanan mukavelenameyi tasdik etmekteydi[829]. Osmanlı Sulh projesine vermiş olduğu cevapta da Arap Coğrafyası'nın kendisinden ayrılmasını kabul ediyordu. Böylelikle dört asrı geçen Osmanlı hakimiyeti bu bölgeler için son buluyordu.

3.3.5. Osmanlı'nın Doğu Sınırlarının Belirlenmesi: Kürdistan ve Ermenistan Meseleleri

Berlin eski elçisi Gerard'ın başkanlığındaki Amerikan komitesi Wilson'a telgrafla bir muhtıra vererek, Kafkasya Ermeni Devleti için bir Manda modeli değil, tam bağımsız bir Ermenistan'ın tanınmasını tavsiye etmekteydi[830]. Amerika'da Ermenistan'ın bağımsızlığı için oluşturulan komitenin başkanlığını yürüten Mr. Gerard yaptığı bir konuşmada Panturanizm ve Panislamizm'i birer tehdit olarak gördüğünden bahsederek

[827] "Konferansa Verilen Cevabi Nota", *İkdam*, 20 Temmuz 1920, No: 8407.
[828] "Sadrazam Paşa'nın Yeni Beyanatı", *İleri,* 3 Temmuz 1920, No: 886.
[829] "Heyet-i Murahhasamızın Sulh Konferansına Birinci Cevap Metni", *İleri,* 17 Temmuz 1920, No: 900.
[830] "Amerika Ermenistan Mandasını da istemiyor", *Tasvir-i Efkâr*, 2 Kânunusani 1920, No: 2946.

iki çeşit Türk tehdidi olduğunu ifade etmiştir. Ancak meseleyi daha önemli kılan durum Ermeni haklarını müdafaa eden hitaplarıydı. Türklerin Kafkasya Ermenistan'ının kurulmasının ardından buradaki hâkimiyette yaşamayı istemeyen Ermenilerin Anadolu'ya gitmeleri gerektiğine kadar büyük sözler edilmişti. Burada Türk topraklarında öngördüğü Ermenistan'dan ayrılanların yurtlarına iadesinin sağlanması ve icap ederse bunun için güç kullanılmasını dahi önerilmekteydi[831].

Lord Curzon Avam Kamarası'nda gerçekleştirilen bir oturumda Ermeni, Keldani ve Süryanilere gösterilen yardım hakkında şu sözleri kullanmıştı: *"Bu havali hakkında vaki' olan vaatleri ne İngiltere ne de diğer müttefik devletler unutmamıştı. Birkaç aya, hatta birkaç haftaya kadar Türkiye meselesi mucip-i memnuniyet bir surette hal edilecektir. Bu mesele lüzumundan ziyade tehire uğramıştır. Bir denizden diğer denize kadar imtidad edecek bir Ermenistan vücuda getirilebileceğine emin değilim. Mesele yalnız para ve vesaitte değil, aynı zamanda adamdadır. Pek çokları gibi bende Amerika'nın bu büyük mesuliyeti kabul edeceğini ümit ediyordum. Bir vakitler Mister Wilson bunu kabule taraftar idi. Amerika bu işi kabul etseydi vasi' fikirleri zengin vesaiti ile diğer herhangi bir devletten ziyade görebilirdi. Maatteessüf Amerika'da ki vaziyet büyük ümitlere düşmeğe müsait değildir. Ümitlerden büsbütün fariğ olmamakla beraber Ermenistan'ın mevcudiyetini tahkim için bizzat teşebbüslere girişmek mecburiyetindeyiz".* Bu sözlerle Anadolu topraklarında İtilafın, arzu ettiği surette bir Ermeni Devleti kurulmasının artık imkân dâhilinde olmadığı belirtilmekteydi. The Times'ın parlamento muhabiri Akdeniz'den Karadeniz'e kadar bir Ermenistan oluşturulamayacak olmasına teessüf etmekle beraber, Türklerin Rumeli'de şeklen kalacağını ve Barış Antlaşması uyarınca Türklerin yalnız Anadolu'nun ortasında varlığını devam ettireceği belirtilmektedir[832].

Matin Gazetesi'nin Lahey'den aldığı bilgiye göre Amerika'nın Ermenistan Mandasını kabul etmemesi durumunda Felemenk Hükümeti'ne teklif edileceği iddia edilmişti[833]. Ermenistan'ın muhtemel istikbali hakkında görüşmeler gerçekleştirilen Sulh Konferansı, Londra Konferansı sürdüğü sırada bir Ermeni Komisyonu kurulmasını kabul ederek görevini şu şekilde tanımlamıştı:

---

831 "Amerikalılar ve Ermenistan Meselesi", *İkdam,* 19 Kânunusani 1920, No: 8239.
832 "Lloyd George ve Lord Curzon'un Beyanatı", *Vakit,* 4 Kânunusani 1920, No: 777.
833 "Ermeni Mandası", *Vakit*, 30 Kânunusani 1920, No: 801.

"GİZLİ:

"Ermeni savlarını dinlemek ve aşağıdaki hususlarda önerilerde bulunmak üzere Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya'nın her birinin ikişer temsilcisinden oluşan bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır:

"a) Aşağıdaki varsayımlara dayanılarak Ermenistan'ın coğrafi sınırının hakkında

"1. Bağımsız bir devlet olarak kurulacağı.

"2. Şimdiki de facto Bağımsız Erivan Cumhuriyeti ile çevre Türk İllerinin bazı bölümlerini içerisine alacağı.

"3. Kilikya'daki Ermeni gruplarının korunması için önlemler alınması gerektiği"[834].

Yukarıda gizli olarak belirtilen maddeler etrafında komisyonun ilgilineceği konuların sınırları belirlenmiş, kurulacak bir Ermeni devletinin ne mahiyette ve hangi sınırlardan teşkil edileceği etrafında görüş belirtilmiştir.

Anadolu hareketinin güç kazandığı dönemde Ermenistan projesi için bir gerileme devrini beraberinde getirmişti. Bogos Nubar Paşa ve heyetinin barış görüşmeleri için Londra'ya gelmesinin ardından The Times'ta çıkan bir haber Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki milli kuvvetleri Ermenilere katliam yapmakla itham etmekteydi. Bununla beraber yaşandığını iddia ettikleri hadiselerin Kilikya ve "Ermeni Vilayetleri'nin" bir bölümünün Türk idaresinde kalmasının mahsurlu olduğunu ispatladığı iddia edilmekteydi. Bu bölgelerde terhis edilmiş Türkler silahlı iken Ermeni mültecilerin savunmasız olduğu, bağımsız Ermenistan'ın da elzem olduğu noktasındaki ısrar, haberde yer almaktaydı[835].

Robert Cecil başkanlığında Milliyetperverler Fırkası adına yapılan toplantıda Ermenileri de kapsayan bazı kararlar almıştır. Bunlar; *"1- Ermeni Cumhuriyeti Karadeniz'de bir mihrace malik olmalıdır. 2- İngiltere Hükümeti Kilikya'da Türk olmayan bir hükümetin tesisini kabul etmelidir. Amanos ve Toros arasındaki bu hükümet mümkün olduğu kadar*

[834] Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru,* s. 40.
[835] "Defenceless Armenia", *The Times*, 21 Fabruary 1920, No: 42340.

Fransız himayesi altında bulunmalıdır. 3- Türk sulhunda Türkiye'nin Ermenilerin hicretini teshil edecek mevad olmalı" şeklindeydi[836].

Barış Konferansı nezdinde, ilk dönemlerde Osmanlı Barışı için Hükümet namına daha sonra ise Kürtler adına faaliyette bulunan Şerif Paşa'nın faaliyetleri hakkında Jurnal Doryan'dan aldığı bilgiyi nakleden İkdam Gazetesi, Kürt ve Ermeni temsilciler arasında görüşmelerin önemli bir seviyeye ulaştığından bahisle Şerif Paşa'nın Kürtlerin menfaatlerini temine muvafık olduğunu iddia ediyordu[837]. İkdam Gazetesi'nin 20 Şubat 1920 tarihli nüshası taraflar arasında bir anlaşma olduğundan bahsetmekteydi. İkdam Gazetesi haberinde; *"...Bu muhtırada dermeyan olunan efkâr ve mütalaata nazaran Türk boyunduruğundan halas olmak ve iktisap-ı istiklal eylemek hususunda Kürtler ile Ermenilerin amali müttehit olup, menfaatleri müşterek olan bu iki millet, bir 'müttehit Ermenistan' ile bir Kürdistan teşkiline çalışmak üzere akdi itilaf eylemiştir"* paragrafı ile Ermeni ve Kürt Barış Konferansı Delegelerinin anlaştığı belirtilmekteydi. Ancak burada Şerif Paşa'nın Kürtlerin hukuki temsilcisi olup olamayacağı tartışmalı olarak görülmüştü. Yine de kendisini muhatap kabul eden Sulh Konferansı'na Nubar Paşa ile yaptığı anlaşmaya dair muhtıra sunulacaktı. Bu da Konferans'taki delegeler için yeni bir politikanın uygulanması zorunluluğunu beraberinde getiriyordu[838]. Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin 20 Şubat 1920 tarihli nüshasında Karşıyaka'da neşredilen Bosfor gazetesine atıfla yer alan habere göre; *"İttihat ve Terakki'nin aleni veya hafi idare-i meşumesinden Ermenilerle Kürtlerin tahlisi, ancak fenni ve iktisadi bir vazife deruhte edecek olan bir devlet-i muazzamının inzimam-ı muaveneti ile her iki unsura istiklal verilmesi"* talebi ile Sulh Konferansı'na ortak muhtırada sunulmuştu[839].

Şerif Paşa ile Bogos Nubar arasındaki itilafnameden doğan muhtıra şu şekildeydi: *"...Ermeni ve Kürt milletlerinin aşağıda imzası bulunan murahhasları olan bizler, Arben ırkına mensup, menfaatleri müşterek ve resmi ve gayr-i resmi hükümetleri kendilerine bunca zulüm ve gadr eylemiş olan Türklerin boyunduruğundan tamamen kurtarmalarını ve istiklâllerinden başka gaye ve maksad takib etmeyen iki milletin emellerini Sulh Konferansı'na arz eylemekle kesb-i şeref eyleriz. Milletlerin bizzat kendi*

[836] "Londra'da Müzakerat Devam Ediyor", *Vakit,* 5 Mart 1920, No: 836.
[837] "Şerif Paşa'nın Kürt Menafini Temine Muvaffak Olduğu Bildiriliyor", *İkdam*, 5 Şubat 1920, No: 8256.
[838] "Şerif-Nubar İtilafı", *İkdam*, 20 Şubat 1920, No: 8271.
[839] "Şerif ve Bogos Nubar Paşalar'ın Muhtırası", *Tasvir-i Efkâr,* 20 Şubat 1920, No:2992.

mukadderatlarını tayin eylemek hususundaki prensibe tabi İtilaf Devletleri'nden birinin himayesi altında müstakil bir Ermenistan ile bir Kürt Devleti'nin teşkilini ve bu istek İtilaf Devletleri'nin milletlerimizin emel ve arzularını isaf ve kabul ederek emr-i teceddüd ve inkişâfda bize müzaheret-i fenniye ve sanaiyesini bahşeylemesini Sulh Konferansı'ndan tamamiyle müttefikülfikr kaldık. Arazinin suret-i taksimi meselesine gelince, evvelce Sulh Konferansı'na takdim ettiğimiz muhtıralara irca-i nazar eder ve hudutların tahdidi meselesinde de Sulh Konferansı'nın hüsn-i adl ve müsavatına tevdi-i keyfiyet eyleriz. Bundan başka ekalliyetlerin hukukuna riayet hususunda itilafı tamimizide arz eyleriz.

"Ermeni Heyet-i Murahhası Namına Sulh Konferansı Nezdindeki Ermeni Heyet-i Murahhası Reisi Bogos Nubar

" Kürt Heyet-i Murahhası Namına Sulh Konferansı Nezdindeki Kürt Heyet-i Murahhası Reisi Şerif"[840]

Ermeni ve Kürtler adına Konferans heyetine sunulan bu muhtırada ayrı ayrı Kürt ve Ermeni devletleri teşkil edilmesi Müttefik Devletler'den talep edilmekteydi. Şerif Paşa'nın Kürtler adına yetkili olup olmadığı tartışmasında ise 22 Şubat 1920 tarihli İkdam Gazetesi'nde yer alan protestolar bir hayli dikkat çekicidir. İkdam'da yayınlanan protesto yazısı aşağıda yer aldığı gibidir:

> *"İkdam Ceride- i Muhteremesine*
>
> *"Evvelki günkü gazeteler Paris'te Şerif Paşa ile Ermeni Heyet-i Murahhassı Reisi Bogos Nubar Paşa arasında Kürdistan ve Ermenistan hakkında bir itilaf akdedildiğini yazarak Kürt efkâr-ı umumiyesinden istizahatte bulunuyorlardı.*
>
> *"Dört buçuk asırdan beri vahdet-i İslamiyenin fedakâr ve cesur hadim ve taraftarları olarak yaşamak ve dini ananesine sadakati gaye-i hayat yaşamış olan Kürtler henüz beş yüz bine karib şühedasının kanı kurumadan, şişlere geçirilen yetimlerinin, gözleri oyulan ihtiyarlarının hatıralarını teessürlerle anarken İslamiyet'in zararına olarak tarihi ve hayati düşmanlarıyla itilaf akdetmek suretiyle selamet-i diniyeleri hilafında iftirakcuyane amel takip edemezler. Binaenaleyh Kürt vahdet-i milliyesinin bu tarz-ı hasene mugayir hareket eden davayı da tanımazlar ve yegâne emelleri de vahdet-i diniye ve milliyelerini muhafaza olduğundan keyfiyetin izahına delalet buyrulmasını muhterem gazetenizden istirham ederiz".*

[840] "Şerif Paşa Ne İle Uğraşıyor", *Vakit,* 20 Şubat 1920, No: 822.

Yine aynı gün yayınlanan bir diğer açıklama ise Revandiz Hanedanı'ndan Emekli Binbaşı Ahmet Reşit Bey tarafından şu sözler gazetede yer almıştır: *"Şerif Paşa Kürt milletini temsil edemez. Millet ona murahhaslık salahiyetini vermemiştir. Kürt milleti, Devlet-i Osmaniye'den infikak etmeğe şiddetle muarızdır. Hilafetten ayrılmak onlar için en büyük bir günahtır. Hatta şafiülmezhep olanlar, hilafetten iftirakın talakı mucip olacağına iman ederler. Kürtlerin mukadderatı tayin edilirken asıl Kürt milletine müracaat olunmak lazımdır. Onun bu hususta vereceği karar ise, ebediyen hilafete merbut kalmak merkezinde olacaktır. Bu babda diğer Kürt ricali ve erbab-ı siyaseti nezdinde icra etmekte olduğumuz tahkikatı dahi peyderpey iş bu sütunlarda efkâr-ı umumiyemizin piş-i dikkatine arz etmekte devam eyleyeceğiz"*[841] şeklindeki ifadeler Şerif Paşa'nın Konferans nezdinde ki girişimlerini protesto etmektedir. Buna benzer onlarca protesto mektubu ve telgrafın gazete ve arşiv belgelerinde görmek mümkündür. Kamuoyunca son döneme kadar çatışma halinde olan bölgedeki Müslüman ve Hristiyanların aynı noktada bir araya gelmesi mümkün görülmemektedir. Bu bağlamda Kürtler kendi kaderlerini Osmanlı tebaası olarak sürdürmeyi arzu etmekteydiler.

Kürtlerin söz konusu anlaşmaya dair tepkileri İkdam'da yer bulmaya devam etmiştir. Yine Kürtlerin önde gelenlerinden Ervalizade(?) Abdülhalim Efendi'nin açıklaması aynen verilmişti:

> *"Paris'ten Şerif Paşa ile Bogos Nubar Paşa arasında Kürdistan ve Ermenistan teşkili için bir itilaf akdedildiği bu sırada gazetelerce mevzu bahis olmuştur. Muhafaza-yı din ve vatan yolunda asırlardan beri Türk kavim-i necibi ile birlikte kan ve can-ı eser etmiş olan Kürtlerin yegâne emeli Hilafet ve Saltanat-ı Seniye-i Osmaniye'nin zir-i cenah rafet ve tabiyetinde vatan-ı umumimizin masuniyetindedir. Kendisinin babasından kalma malik-i sarihi gibi Kürtlerin sakin oldukları mahallere tasarruf hayal ve sevdasında bu nefisülemirde bu fikri ham ile Kürtleri mahv ve feda eyleyen öyle bir kimseyi tevkil etmek Devlet-i Âliye-i Osmaniye'den bir gûna iftirak emeli perverde eylemek hiçbir Kürt için tasavvur olunamaz. Gerek Kürtlerin şimdi Türklerle beraber sakin oldukları mahallerin vaziyet-i coğrafiyesi noktasından ve gerek merbutiyet-i diniye ve imtizaciyeleri hesabıyla*

[841] "Kürtler ve Osmanlılık", *İkdam*, 22 Şubat 1920", No: 8273.

bekaları idarelerinin mutlaka kemakân Devlet-i Âliye-i Osmaniye'ye ait ve merbut kalmak ile kabil olabilip maazallah-ı teali bu sırat-ı müstakimden inhiraf takdirinde Kürtler için iki sene bile beka ihtimali olmadığını ikan ve teslim etmeyecek bir Kürt'ün vücudu farz olunamaz. Binaenaleyh Şerif Paşa'nın o fuzuli vekâleti külliyen ret etmekle beraber bunun için her taraftan ref' edilmekte olan avaze-i taan ve itirazında hadd-i kifayede bulunduğunu ifade etmek isterim. Yine tekrar ederiz ki Kürtlerin nahibe-i amali ve gaye-i maksadı Hilafet ve Saltanat-ı Seniye-i Osmaniye'nin zir-i cenah-ı tabiiyet ve refetinde bulunmaktır. Hakikatin muhterem gazetenize dercini rica ederiz".

Bu açıklamadan da diğer protestolar gibi Şerif Paşa ve politikası tenkit edilmekte, Kürtlerin mukadderatının Ermeniler ile değil Osmanlı tebaası olarak görülmek istendiği belirtilmektedir. Ayrıca burada Şerif Paşa'nın buradaki vekaleti kabul edilmemekle birlikte aldığı kararları yok hükmünde sayılmıştır

Bitlis Vilayeti eşraf tüccarlarından ve Kürt Kulübü üyelerinden; Yusuf Kenan, Davut, Mehmet, Sadullah Ramazan, Hasan Murat, Ahaliden: Şaban, Osman, Ahmet, Eşraftan: Mehmet, Tahir, Mehmet Ali Gümrük Yazıcısı: Osman Nuri, Hizan Karibesinden: Mecit, Ali, Hasan, Yakup, Nuri, Şükrü, Lütfi Şerif, Selahattin imzalı bir diğer bildiri de şu şekildeydi:

"Matbuat-ı yevmîye ile intişar eden havadislerden bir Kürt ve Ermeni itilafı esasının Paris'te Ermeni Kongresi Reisi Bogos Nubar Paşa ile Şerif Paşa arasında takarrür ettirildiği ve bunlar tarafından bu babda Paris Sulh Konferansında Kürt ve Ermeniler namına müştereken muhtıra verildiği manzurumuz olmuştur. Buna vesile olanları Kürt milleti kıyamete kadar lanetle yâd edecektir. Bu itilafname metnine nazaran Şerif Paşa hiçbir sıfat ve salâhiyeti ve Kürt milletinin hiçbir vecihle vekâletini haiz olmadığı halde Kürt milleti namına bazı mütalebat ve taahhüdatta bulunmaktadır.

"Hâlbuki salâbet-i diniye ve ahlakiyeleriyle müştehir Kürt milleti asırlardan beri saye-i himayetinde yaşadıkları makam-ı saltanat ve

hilafet-i İslamiyeye son derece merbut oldukları gibi bu merbutiyet ve sadakatlerini asarıyla her zaman ispat eylemişler ve hâkimiyet-i Osmaniye'den infikakı hatırlarına bile getirmemişler iken Şerif Paşa'nın amal-i milliyeye muhalif olarak milletimiz namına mütalebat ve taahhüdatta bulunması salahiyeti haricinde olduğundan hareket-i vakıayı protesto eder ve bu babda müşarünileyhin milletimiz namına idare-i kelama ruhsat ve salahiyeti bulunmadığını ilan ile milletimizin ahz-ı amali makam-ı saltanat ve hilafete merbuten hâkimiyet-i Osmaniye altında yaşamaktan ibaret bulunduğunu beyan eyleriz"[842].

Diyarbakır Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise şu telgrafı çekmişti:

"Hilafet-i muazzama-i İslamiye ve Saltanat-ı Kadime-i Osmaniye'yi parçalamak fikriyle Avrupa mahafiline kadar sokulan Bogos Nubar Paşa ile hem dost-u vifak olarak Vilayat-ı Şarkiye-yi Şahane namına ve Kürt unsuru hesabına kendisi Kürtlerin vekil-i mutlağı gösterir gibi söz söylemek cüretinde bulunan Şerif Paşa'yı Kürtler namına şiddetle men ve ret ve âlem-i insaniyet ve medeniyete karşı protesto ederiz. Hilafet ve Saltanat-ı Osmaniye nam-ı mübecceli altında doğmuş ve büyümüş olan vilayetimiz halkı ilelebet o namı mukaddes ve livayı muazzam altında yaşayacak ve ölecektir. Bu emel-i millimizin Sulh Konferansı Heyet-i Muhteremesine iblağını rica eyleriz.

Diyarbekir Müdafaa- i Hukuk Cemiyeti"[843]

Şerif Paşa'nın Kürtler adına Konferansa Ermenilerle ortak teklif sunması hakkında hükümete bir telgraf da Midyat eşrafından gelmişti. Şerif Paşa hakkında kendine *"Kürdistan murahhası süsü veren"* şeklinde ağır bir ifade kullanıldıktan sonra Ermenilerle ortak bir vatan kurulması olarak algılanan metnin hiçbir Kürt aşireti için bağlayıcı olmadığını beyanla duruma itiraz edip Şerif Paşa'yı kınamışlardı[844].

Konu hakkında fikir beyan edenlerden birisi de Damat Ferit Paşa kabinesinde Şura-yı Devlet Reisi görevinde bulunmuş ayan azasından Seyit Abdülkadir Efendi'ye bir muharrir gönderen İkdam Gazetesi, kendisinin görüşüne başvurmak istemişti. Kendisi

[842] "Kürtler ve Osmanlılık", *İkdam*, 26 Şubat 1920, No: 8277.
[843] "Kürtler ve Osmanlılık", *İkdam*, 26 Şubat 1920, No: 8277.
[844] BOA, DH. EUM. AYŞ., 33/74, Tarih: 1 Mart 1920.

Şerif Paşa'nın Kürt murahhaslığını kabul etse de Kürdistan'ın istiklalini kabul etmemekteydi. Yalnızca muhtariyet talebindeydi. Abdülkadir Efendi'ye *"Paris'te Şerif Paşa ile Bogos Nubar arasında akdolunan itilafa dair nokta-i nazarınızı izah eyler misiniz?"* denildiğinde *"Biz bu hususdaki nazarımızı beyanname suretinde neşr ve izah eyledik. Ermenilerin Vilayat-ı Sitte de iddiayı hukuk eylemeleri üzerine biz burada ekseriyet-i azimenin Kürtlerde olup tamamen Kürt toprağı bulunduğunu ileri sürdük. Bu meseleyi bir heyet-i adilenin, nüfusunu nazar-ı dikkate alarak hal etmesini talep ettik. Ve bu hususta müracaatta bulunduk. Bogos Nubar Paşa'da bu ciheti kabul etti. Bahis olunan itilaf bundan ibarettir. Bogos Nubar ekseriyetin tayin ve tespiti için bir heyetin mezkûr vilayete gelmesine razı oldu ve bundan böyle Kürt ırkının aleyhinde bulunmayacağına dair bize teminat verdi"* cevabını vermişti. *"Kürt ve Ermenilerin aynı komüne mensup olup bir ırktan oldukları doğru mudur?"* sorusuna ise *"Bu hususta pek çok rivayetler ve içtihatlar vardır. Bazıları Kürt ırkının İranlara veya Farslara mensubiyetini de iddia ederler. Nim-i içtihat mütalaama göre Kürtler Pehlevi komüne mensupturlar. Binaenaleyh Ermeni kavmiyle bir alakaları yoktur"* sözleri ile yanıt vermişti. *"Kürtler ve Ermenistan arasında bahis olunan ittihat kabil midir?"* şeklinde sorulan soruya ise cevaben;*" Bu ittihadın katiyen aslı olmayıp esasen kabiliyeti olamayan bir şeydir. Biz adilane bir tarzda aramızdaki hudutların tayin ve tahdidini istiyoruz. Esasen böyle bir ittihat katiyen olamaz"* ifadesini kullanmıştı. Kendisine Şerif Paşa'nın Kürtleri temsil edip etmediği sorulduğunda *"Şerif Paşa Kürt Teali Kulübü tarafından murahhas olarak izam edilmiştir. Bizce Kürt Teali Kulübü Kürt milletini temsil etmektedir"* diyerek Şerif Paşa'nın Kürtlerin temsilcisi olarak gördüğünü ifade etmişti.

Türk ve Kürtler arasındaki rabıta hakkındaki düşüncelerini ise *"Türkler bizim aziz kardeş ve dindaşlarımızdır. Müslüman olduğumuzdan esasen aramızda adavet gayrı mümkündür. Biz yalnız serbestî-i inkişaf hakkının bize verilmesini istiyoruz. Şerif Paşa ile Bogos Nubar arasında Türkiye'ye hasmane olarak akdedildiği iddia olunan itilaf tamamen asılsızdır. Esasen böyle bir şey bizim için mevzu bahis bile olamaz. Bunların hepsi birtakım araz ile yapılan propagandalardan ileri geliyor"* sözleri ile böyle bir itilafnamenin olmadığını izah etmiştir. Son olarak Kürtlerin talebinin ne olduğu sorulduğunda *"Bugün Kürtlerle mütemekkin beş, altı vilayet vardır. Hükümet bu vilayetlere muhtariyet versin istediğimiz doğru ve namuskâr adamları kullanıp terakki*

ve tali edelim. Deminde söylediğim gibi biz katiyen Türkler aleyhinde bir his-i perverde etmiyoruz. Teşkil edilecek olan muhtariyet-i idarede Türklerde bizimle beraber irade-i hükümete iştirak etsin" ifadesi ile yanıtlarken, bir Kürt muhtariyetinin kabul edilmesi noktasında isteklerini dile getirmekteydi[845] .

Abdülkadir Efendi birkaç gün sonra Kürt meselesi hakkında Tasvir-i Efkâr'a verdiği beyanatta muhtariyet meselesindeki görüşü sorulduğunda; *"...Evet, bende Kürdistan'a muhtariyet verilmesini isteyenlerdenim. Bu talep yalnız benim tarafımdan dermeyan edilmiyor. Aynı zamanda Kürdistan Teali Cemiyeti de böyle istiyor. Malûmdur ki bu cemiyet Kürtlerin arzusuyla teşekkül etmiştir. Senelerden beri tecrübe edilen idari hatalar, bütün Kürtleri muhtariyet istemeğe sevk etmiştir…"* cevabını vererek muhtariyet meselesindeki görüşlerini yeniden dile getirmişti. Kürtlerin Ermeniler ile ittifakının olup olmadığı sorusuna ise *"Yanlıştır. Bu ittifak meselesini evvela Ali Kemal Bey ortaya attı. Hakikat halde Kürtlerin murahhası olan Şerif Paşa, Nubar Paşa ile yaptığı müzakere neticesinde şu noktalar tespit edilmiştir: Bade Kürtlerle Ermeniler yekdiğeriyle mücadele etmeyecekler, Ermeniler Kürdistan'da ki Kürt ekseriyetini tasdik edecekler. İşte mesele bundan ibaret hâlbuki bazı mebuslar ve gazeteciler Şerif Paşa'ya lanet ediyorlar. Şerif Paşa'nın mesaisi yalnız Kürtler için değil; Aynı zamanda devletimiz içinde çok faidelidir"* şeklinde cevap vermişti.

Şerif Paşa'nın Osmanlı aleyhine çalıştığı yorumlarına ise *"Bu da yanlıştır, bir zamanlar Ermeniler Vilayat-ı Sitte'de Ermenilerin haiz-i ekseriyet olduğundan bahis ederek haritalar yaptılar ve şuraya buraya müracaat ettiler. Kürdistan Teali Cemiyeti bunu haber alınca derhal mümessillere müracaat ederek Vilayat-ı mezkûrede Ermeni ekseriyetinin nüfusun yüzde yirmisini geçmediğini ispat ederek makûs bir kararın fena neticeler vereceğini söyledik. Şerif Paşa'da Avrupa'da bu maksat için çalışıyor. Lehülhamd mesaimizde muvaffak olmak üzereyiz"* sözleri ile karşı çıkmıştı[846].

Ancak Şerif Paşa hakkında farklı düşünen Kürtler de vardı. Önde gelen Kürt ailelerden Babanzade Naim Bey'in beyanatı hülasaten Tasvir-i Efkâr'ın 3 Mart tarihli nüshasında neşredilmişti. *"Şerif Paşa ile Nubar arasında bir itilaf akdedildiğini bende gazetelerde gördüm. Son derece hayret ettim. Şerif Paşa denilen adam Kürtler namına söz söylemeğe asla salâhiyettar değildir. Yeryüzünde yaşayan ne kadar Kürt varsa -belki*

[845] "Kürtler ve Osmanlılık", *İkdam*, 27 Şubat 1920, No: 2878.
[846] "Kürtler ve Hilafet", *Tasvir-i Efkâr,* 2 Mart 1920, No: 3002.

bazı müstesnaları, serdarhevaları vardır ve olabilir- bu teşebbüsü katiyen kabul edemezler ve etmezler. Kürt kavmi ta hazreti Faruk (R.A.) zamanında şeref-i İslam ile müşerref olmuşlar, o zamandan bu zamana kadar İslam'ın kılıcı ve kalkanı olmuşlardır. Kürtler camia-i Osmaniye'ye bütün kalp ve vicdanlarıyla, isteyerek girmişler ve tevaen çıkmazlar. Bin seneden beri Kürtlerle Türkler kardeş olmuşlar ve bir batından doğan tevaim kardeşler gibi yaşamışlardır. Binaenaleyh bunlar birbirinden ayrılırsa ikisi de mahv olur. Birde Şerif Paşa'nın Kürtlükle katiyen alakası yoktur. Her ne kadar anası ve babası Kürt ise de kendisi Kürtlükle alakadar değildir. Bir kelime Kürtçe bilmez. Terbiyesi Türklük ve Kürtlükle gayr-i mütenasiptir. Zaten şöhreti Fransızca Beau Chérif (Bu Şerif) derki babası da kendisine bu unvanı vermiştir. Buradaki Kürt kulübünün Şerif Paşa'ya salahiyet verdiği iddia olunur ki buda doğru değildir. Çünkü o kulübün azalarından ekserisi bu salahiyet meselesinden katiyen haberdar olmadıklarını söylüyorlar. Hülasa bu teşebbüsüsün Kürtlükle hiçbir münasebeti yoktur"[847]. Buradan anlaşıldığı şekli ile Babanzade Naim Bey söz konusu tavrı onaylamamaktaydı. Bu beyanatta yer alan farklı görüşlerden ziyade Şerif Paşa'nın Kürtçeyi bilmemesi sebebi ile Kürtlere murahhas olamayacağı şeklinde bir beyan veren Naim Bey, kendisini Fransızlaşmakla suçlamıştı. Şerif Paşa gelen yoğun tepkiler üzerine Kürdistan Heyet-i Murahhaslığı'ndan istifa ederek yalnızca Hilafet ve Saltanat için çalışmaya devam edeceğini duyurmuştur[848].

Lord Curzon Avam Kamarası'nda Osmanlı Ermenileri hakkında konuşurken meseleyi Ermeni devletine getirerek şunları söylemiştir; *"Yeni bir hükümetin esası sabık Rusya Ermenistan'ı dâhilinde Erivan'da teşkil edilmiştir. Ekseriyet ahalisi Ermeni bulunan yeni hükümeti kabil-i müdafaa bir hudut ile teçhiz edebileceğiz. Ve iktisaden inkişaf edebilmesi ve denizde bir mihrace malik bulunması imkânı olan aksam ve dâhilinde bir Ermenistan vücuda getirmek arzusundayız"*[849]. Bu sözleri ile Curzon kurulması düşünülen Ermeni devleti için denize çıkılabilecek bir arazinin tesis edilmesinin yeni devletin ticari ve iktisadi hayatı için önemli olduğunu söylüyordu.

ABD Başkanı Wilson'un Müttefiklere verdiği muhtıranın Ermenistan kısmı şu şekildeydi: *"...Ermenistan'ın hayatı için zaruri olan bir limana sahip olma gerekliliği*

[847] "Kürtlerin Sadakati", *Tasvir-i Efkâr,* 3 Mart 1920, No: 3003.
[848] "Şerif Paşa", *Vakit*, 24 Nisan 1920, No: 882.
[849] "Lord Curzon'un Mühim Bir Nutku", *Tasvir-i Efkâr*, 15 Mart 1920, No: 3013.

ise, Ermenistan'ın Laziztan üzerinde birtakım özel haklara sahip olması yeterli değildir. Trabzon'un, minelkadim, Ermenistan içindeki yolundaki son nokta olması; Gerek Mösyö Venizelos ve gerek o havali Rumlarının Türklerden ziyade Ermenilerle birlikte geçinmek arzularını bildirmeleri dikkate alınırsa Trabzon'un Ermenistan'a verilmesi icap eder…" Kendisine müttefik devletler tarafından verilen cevapta Ermenistan hususunda *"…Müttefik Devletler, Reis Wilson ile beraber, mümkün olduğu kadar geniş ve bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını arzu eyler…".* Bu hususta Fransa, Wilson'a şu cevabı verir: "*Mademki Ermenistan, sizi o kadar çok alakadar ediyor; Niçin Ermenistan mandasını kabul etmiyorsunuz? Gidip oralarda neşir-i medeniyet etseniz olmaz mı?"* ifadeleri kullanılmıştı[850].

Kürdistan konusu İngiltere'nin doğu siyasetinde Ermeniler ve Araplar kadar olmasa da yer tutmaktaydı. Binbaşı Noel olarak bilinen subayın etkin olduğu coğrafya için birden fazla denklemde çözüm bulunamazken Kürtlerin önemli bir kısmı Türklerle yaşamayı kabul etmekteydi. Lord Curzon ve Lloyd George Kürtlerin hissiyatı konusunda Nisan 1920'de bir görüş birliğine varmışlardı. Fransa veya İngiltere bu topluluğu himayesine almayacaksa Türklerle kalmaları fikri onlar için fena olmayacaktı[851].

Kürdistan meselesi hakkında fikri sorulan Bonar Law, *"…Kürdistan istikbali meselesi, şimdi genel kurul ile Sulh Konferansı tarafından yeniden tetkik olunuyor. Konferans, gerek Kürtlerin gerek Hristiyan Asurîlerin hukuk ve menfaatini korumak lüzumunu tamamıyla takdir ediyor…"* cevabını vermişti[852].

İkdam'ın muahedenin ahkâmına dair haberinde Kürdistan'daki muhtariyet ile ilgili kısmı aşağıdaki gibi verilmekteydi:

> *"Muahede-i Sulhiye, Kürdistan'a mahalli muhtariyet, bir sene sonra ahalinin talebi üzerine tam bir istiklale müneccer olabilecektir. Bu suretle vaktiyle pek cesim olan ve üç kıta üzerine yapılmış bulunan Türkiye nüfusu Yunanistan'ın nüfusundan fazla olmayacak derecede bir devlete kelb edilmektedir"*[853].

---

[850] "Amerika'nın Trakya, İzmir, Ermenistan, Anadolu Vilayatı Hakkındaki Nokta-i Nazarı", *İkdam*, 3 Nisan 1920, No: 8310.
[851] Macmillian, *Paris 1919,* s. 437.
[852] "Kürdistan'ın İstikbali", *Peyam-ı Sabah*, 23 Mart 1920, No: 474-10904.
[853] "Devlet-i Osmaniye'ye Hukukundan Feragat Etmesi Teklif Edilen Yerler: Muahedename Ahkâmı", *İkdam*, 17 Mayıs 1920, No: 8354.

İfadesi, Kürdistan devletinin kurulması ile Anadolu coğrafyası ile Yunanistan'daki Rum nüfusunun yaklaşık bir hale geleceği umulmaktaydı. Gazetede verilen bu madde daha sonra antlaşma metninde yer alacaktı. Böylelikle Kürt bölgelerinin muhtariyetinin Müttefikler tarafından kabul edildiği duyurulmaktaydı. Antlaşma maddesini de teşkil eden bu madde ile Osmanlı sınırları içerisinde Kürdistan'ın neresi olduğuna dair belirli bir ifade bulunmamaktaydı[854].

Osmanlı ile Ermenistan sınırını oluşturacak eski Türk-Rus sınırının değişikliği için Amerika Birleşik Devletleri tahkimine başvurulacaktı. Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetleri içinde Ermenistan'a yeni bir sınır öngörülmekteydi. Kürdistan ise Fırat'ın doğusunda Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde, Türkiye'nin kuzey sınırının kuzeyinde Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde İngilizlerin teşkil ettiği bir komisyon tarafından hazırlanacak yerel özerklik planının Türkiye tarafından kabul edilmesi hükmüne bağlanacaktı. İstanbul'da ikamet eden Fransız ve İtalyan temsilciler ise bu plan dâhilinde Asur ile Keldanilerin ırksal ve dini haklarını koruyacak, İran ile Türkiye sınırında olabilecek sorunlar durumunda düzeltilmesi için sorumluluk alacaklardı. Yine bu antlaşma ile Kürdistan bir süre sonra Cemiyet-i Akvam'a müracaat ederek uygun görüldüğü taktirde bağımsızlığını elde edebilecekti[855].

Osmanlı Barış Heyeti'nin Sulh Konferansı'na verdiği cevabi notalardan bir tanesinde Kürdistan meselesi özellikle işlenmekteydi. Burada Kürtlere nüfus üstünlüğüne sahip oldukları mıntıkada muhtariyetin kabul edileceği ifade edilirken nüfus ve coğrafya hakkında *"…Lakin 62'nci maddede gösterilen hudutlar ırksal duruma uygun değildir. Mamuratülaziz ve Diyarbekir vilayetleriyle Siverek Sancak'ının batı ve doğu aksamı Türk'tür. Yalnız Diyarbekir Vilayeti'nin kuzeybatısındaki Dersim Sancağı Kürt'tür. Kürt ahali bilhassa Bitlis ve Van vilayetleriyle Musul vilayetinin bir kısmında çoğunluk haldedir. Oralarda ve İran'a komşu öteki mahallerde ve kuzey tarafta Kürtler çoğunluktadır. Buna mukabil Erbil, Altınköprü ve Tuzhurmato mıntıkaları ekseriyeti haiz Türklerle meskûndur"* şeklinde değerlendirmede bulunulmaktaydı[856].

Sadrazam Damat Ferit Paşa Temmuz 1919'da Tan Gazetesi'ne verdiği beyanatta Ermenistan hakkında *"…Türkiye Hükümeti, Ermenistan arazisinin evvelce Türkiye ile*

[854] Wagner, *The Division of the Middle East The Treaty of Sevres*, s. 60-61.
[855] "The Turkish Treaty", *The Times*, 12 May 1920, No: 42408.
[856] "Konferansa Verilen Cevabi Nota", *İkdam,* 20 Temmuz 1920, No: 8407.

Rusya arasındaki hududun öte tarafına genişletilmesine htiyaç olmadığı mütalaasındadır…." şeklinde itirazını bildirmişti[857].

Osmanlı Devleti tetkik ettikten sonra Sulh Konferansı'na verdiği metnin ahkâm-ı siyasiye kısmında Ermenistan'ın 1918'te kurulan hür ve müstakil bir devlet olarak tanındığını teyit ederken *"Devlet-i Âliye Ermenistan hududu hakkında mülahazat-ı mahsusa münderiçtir"* ifadesini eklemekteydi[858].

Osmanlı Barış Heyeti'nin muahedeye ilk cevabının büyük kısmı, söz konusu coğrafyada Ermeni nüfusun ekalliyet kalması üzerine bina edilmişti. Bununla birlikte Karadeniz ve Kafkasya'ya kurulması planlanan Ermenistan için düşünülen arazideki Müslüman nüfus üstünlüğü vurgulanmaktaydı[859].

3.3.6. Batum Meselesi

Batum, coğrafi konumu açısından Kafkasya bölgesi için önemli liman kentlerinden birisidir. Hatta Ermenistan ve Azerbaycan bölgelerinin yanısıra İran ticaret ağlarının Karadeniz'e çıkan konumunda bulunmaktaydı. Uzun yüzyıllar Türklerin idaresinde kalan bu kent Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz işgal alanı haline gelmiştir. Zayıf bir kuvvet ile bölgeyi tutmaya çalışan İngilizler, bu sayede Azerbaycan ve Ermenistan'a hâkim olma düşüncesine sahiptiler[860].

Yüksek Konsey'de Batum hakkında görüşmeler çok yoğun olmamakla birlikte net olmayan maddeler üzerinde tartışılmaktaydı. Londra Konferansı'nda Batum, Ermeni Devleti için uygun görülecek Manda Sisstemi içerisinde değerlendirilecekti. Ancak Ermeni mandasında sonuç alınamadığı için buranın Gürcistan hâkimiyetinde bağımsız bir alan olması ve ticarete serbest bir liman olması arzu edilmekteydi. Buna göre Yüksek Konsey'de Batum hakkında şu kararlar alınmıştı[861]:

a. Batum'un özgür ve bağımsız bir devlet şeklinde kurularak, Milletler Cemiyeti'nin koruyuculuğu altında bulundurulması.

b. Batum'un Milletler Cemiyeti Konseyi'nce Batum için bir yüksek komiserin atanması.

---

[857] "Sadrazam Paşa'nın Yeni Beyanatı", *İleri,* 3 Temmuz 1920, No: 886.
[858] "Heyet-i Murahhasımızın Sulh Konferansına Birinci Cevap Metni", *İleri*, 17 Temmuz 1920, No: 900.
[859] "Heyet-i Murahhasımızın Konferansa Cevabı", *İleri*, 20 Temmuz 1920, No:903.
[860] Helmreich, *Sevr Entrikaları,* s. 204-205.
[861] Tolon, *Sevre Giden Yol…,* s. 176-177.

c. Batum'un Milletler Cemiyeti güvencesi altında serbest bir liman olması.

d. Batum'da bir Britanya, bir Fransız ve bir İtalyan taburundan oluşan karma Müttefik garnizonun geçici olarak şehirde bulundurulması kaydıyla Batum'un Gürcistan'a bırakılması.

Batum hakkında her ne kadar Müttefikler Konferasta müzakerelere konu etse de Kuzey'den gelen Rus tehlikesi karşısında çok fazla direnecek bir kuvvet yoktu. O zamana dek Sovyet Rusya ile karşılaşmayan Müttefikler için doğru yer burası değildi. Bu sebeple Rusların bölgeye gelmesi ile Batum Limanı ve şehri 7 Temmuz tarihinde Müttefikler tarafından boşaltılmıştır[862].

3.4. Sevr Barış Antlaşması'nın Osmanlı Heyeti'ne Tebliği ve İmzalanması

San Remo'da Türkiye meselesini görüşen İtilaf temsilcileri, 21 Nisan günü gerçekleştirilen oturumda Türkiye'nin 10 Mayıs 1920 günü konferansa davet edilmesini kararlaştırmışlardı[863]. Osmanlı Hükümeti'nin temsili için murahhas olarak Tevfik Paşa, Dâhiliye Nazırı Reşit Bey ve Maarif Nazırı Rumbeyoğlu Fahrettin Bey, Nafia Nazırı Cemil Paşa, Meclis-i Vükela'dan Mahmut Muhtar Paşa seçilmişlerdi. Murahhasların mazbatalarında müzakereye iştirak ve kararların imza edilmesi yetkisi de vardı[864].

22 Nisan 1920'de Osmanlı Devleti San Remo'da alınan karar gereği Sulh Konferansı'na yeniden davet edildiğinde Meclis-i Vükela Damat Ferit Paşa'nın İstanbul dışına çıkmasını uygun görmemişti. Meclis-i Ayan Başkanı Ahmet Tevfik Paşa başkanlığında belirlenen sulh heyeti Dâhiliye Nazırı Reşit Bey, Harbiye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa, Maarif Nazırı Fahrettin Bey, Nafia Nazırı Cemil Paşa'dan oluşmaktaydı. Bu isimler dışında nezaretlerden müşavirlerin de yer aldığı heyetin 1 Mayıs 1920'de Paris'e hareketi kararlaştırılmıştı. 200.000 lira gibi yüksek bir ödenek ile heyet 2 Mayıs günü yola çıktı. Heyete imza yetkisi verilmiş olsa da teklif edilen tasarı İstanbul'a getirilerek padişahın onayından geçmeden imzalanmayacaktı[865].

Türkiye ile barışın oldukça ağır şartlara haiz olduğu söylentisi Türkiye'deki basın tarafından işlenirken, Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından 4 Mayıs 1920 tarihinde İngiltere, Fransa ve İtalya Başbakanları ile Times, Figaro ve Temps gibi Avrupa

[862] Helmreich, *Sevr Entrikaları,* s. 226.
[863] "10 Mayıs'ta Murahhaslarımızın Paris'e Daveti", *İkdam*, 23 Nisan 1920, No: 8330.
[864] BOA, MV., 254/83, Tarih: 25 Nisan 1920.
[865] Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, s. 358-364.

kamuoyunun başlıca gazetelerine hafifletici gerekçeleri içeren bir mektup gönderilmişti. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, sıkıntılar karşısında yaşanan durumun tüm sorumluluğunu gerekçeleriyle birlikte, İttihat ve Terakki Fırkası'na atmıştı. Bu iddialar karşısında İngiliz Yüksek Komiseri Webb'in 10 Mayıs 1920 tarihli raporunda Damat Ferit Paşa'nın oldukça üzüntülü olduğu bildirmekteydi. Webb'e göre Ferit Paşa 1878'de yapıldığı gibi antlaşmanın tadilini umuyordu[866].

Antlaşma metni 11 Mayıs 1920 günü Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda Osmanlı murahhaslarına tebliğ edilmiştir[867]. The Times antlaşma şartlarının teslim edildiği oturumu detaylıca anlatırken, Osmanlı Heyeti ve Müttefikler arasında barış şartları ile ilgili koşulların görüşülmesi hakkında müzakerelerin yazılı olarak sürdürülmesi kabul edilmiştir. Anlaşma taslağını alan Tevfik Paşa'nın *"ellerinin titrediği ve konuşmasını duygusal bir ses tonuyla"* yaptığı detayı da The Times Gazetesi'nin vurguladığı noktalardan birisi olmuştu[868].

Tevfik Paşa sulh şartlarını haiz evrakı almasının hemen ardından Damat Ferit Paşa'ya elindeki metinle ilgili bir açıklama göndermişti. 12 Mayıs 1920 tarih ve 2 numaralı telgrafında antlaşmaya bir ay içinde cevap verilmesinin istendiğini bildirirken, barış taslağı metninin tercümesi tamamlandıktan sonra ilk vapurla Dersaadet'e gönderileceğini belirtmiştir. Tevfik Paşa'nın mütalaasını içeren kısımda ise ilgili taslağın istiklal ve devletin menfaatleri uyan bir teklif olmadığını belirterek antlaşmanın şartları hakkında bir hülasa da eklemişti[869].

Dikkat çeken bu hülasa bir süre sonra Osmanlı kamuoyu ve devlet ileri gelenleri arasında neredeyse mottoya varacak şu ifadeyi yazmıştır; *"Evet, kabul edilemez bir antlaşma, ancak mecburuz!"*. Aslında barış sürecini özetleyen bu sözden anlaşılacağı şekilde Müttefikler, dayatmış oldukları barış taslağının kabul edilmesinden başka bir yol bırakmadıklarını her daim hissettirmişlerdi. Gerek İstanbul'un ve gerekse önemli noktaların işgali hususunda büyük sorunlara sahip Osmanlı kamuoyu meselenin içerisinden çıkabilecek bir durumda değildi.

---

[866] Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa,* s. 182-183.
[867] "Edirne ve İzmir", *İkdam*, 9 Mayıs 1920, No: 8346.
[868] "Turkish Terms Presented", *The Times*, 12 May 1920, No: 42408.
[869] BOA, HR. SYS., 2649/4, Tarih: 12 Mayıs 1920.

Antlaşma şartlarının ağırlığı Tevfik Paşa'nın Ali Nuri Bey'e yazdığı mektupta geçen bir ifade ile açık şekilde görülmekteydi. Tevfik Paşa *"...İdam hükmünü mahkûm imza etmez!"* sözünü yazmasından bir satır sonra *"Avrupa'dan bir şey ümit etmenin ne kadar boş olduğunu"* da mektubuna eklemişti[870]. Bu dönemde İsviçre'de bulunan Maliye Eski Nazırı Cavit Bey 20 Mayıs 1920 tarihinde günlüğüne yazdığı *"Böyle bir muahede altında Türkiye için müstakil bir hayat sürmek imkânı yoktur. Başka muhasım devletlere ceza verdiler, Türkiye'den intikam alıyorlar. Bugün nasyonalistlerin dahi yapmaları lazım gelen her türlü şey müdafaaya başvurmakla beraber bilhassa muahedenin imzalanmaması için her şeyi ve her şeyi yapmaktır"*[871] sözleri ile Osmanlı'nın karşı karşıya kalmış olduğu metnin sebep olabileceği felakete dikkat çekmekteydi.

Osmanlı Heyeti'ne verilen taslakta; İstanbul'un payitaht olarak kalmasına karşın Dersadet'in ahvali hususunda, Türkiye'nin içinde bulunmadığı bir komisyon idaresi kurulacaktı. Yunanistan ile Osmanlı sınırı Çatalca hattı olarak belirlenmişti. Beş sene sonra halk oylamasına müracaat edilmesi koşulu ile İzmir, Osmanlı Hükümeti namına Yunanistan tarafından idare edilecekti. İktisadi kapitülasyonların kabul edilip bütün Müttefik Devletlerini kapsayacak şekilde genişletilmesi, adliye teşkilatının adli kapitülasyonlara göre belirlenmesi, askeri kuvvetlerin gönüllülük usulünce kayıt edilmeleri ile birlikte 35.000 jandarma ve evvela 5.000 naktiye birliğinden ibaret olması teklif olunmuştu. Eşref Paşa ve Arif Bey'in 17 Mayıs'ta tercümesi tamamlanan sulh taslağını Dersadet'e acilen götürmek üzere hareket ettikleri bildirilmekteydi. Yine 17 Mayıs günü Tevfik Paşa Avrupa basınının olumsuz propagandasına karşılık, yerel kamuoyunun etkin kullanılmasını istemişti. Bu tarihten sonra Damat Ferit Paşa ile Tevfik Paşa arasında verilecek cevap hakkında görüş alışverişi yapılmıştı. Buna göre antlaşma taslağına cevap metni için telgraf yolu değil yetkili kişilerin İstanbul'a bizzat gitmesi usulü benimsenmişti. Bu sırada Ferit Paşa bir kez de Lloyd George'a müracaat ederek sulh şartları konusunda harici bir girişimde daha bulunmuştu[872].

Paris'teki Büyükelçiler Konferansı Osmanlı Heyeti'ne tevdi edilecek antlaşmaya cevap vermek için bir ay süre tanınmasına karar vermişti[873]. 11 Haziran 1920 günü cevabın

[870] Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, s. 367.
[871] Cavid Bey, *Felaket Günleri*, I, s. 338-339.
[872] BOA, HR. SYS., 2649/4, Tarih: 05 Ocak 1920.
[873] "Paris'te Ki Süfera Konferansı Murahhaslarımıza Bir Ay Mühlet Veriyor", *İleri*, 11 Mayıs 1920, No: 836.

iletilmesi metnin ancak 30 Mayıs'ta Babıâli'ye ulaşması nedeniyle imkân dâhilinde görülmeyip Heyet-i Murahhası'nın Hükümet adına Sulh Konferansı'ndan belirlenmiş sürenin uzatılmasını talep edeceği öğrenilmişti[874]. Girişim sonucunda cevabın tebliğ edilmesi için Müttefikler tarafından, ilave olarak 15 gün daha süre verilerek cevap süresi 26 Haziran'a kadar uzatılmıştı[875].

Osmanlı tarafına sunulan antlaşma taslağı ertesi gün neşredilen The Times sayısında genişçe yer almıştı. Gazete tarafından, 13 bölümden oluşan antlaşmanın bölümleri özet halinde açıklanarak okuyuculara duyurulmuştur. Son maddeler antlaşmanın onaylanması ve yürürlüğe girmesiyle ilgiliyken Rusya'nın antlaşmaya nihai katılımı öngörülmüştü.

The Times'ın açıkladığı antlaşma taslağında Brest-Litowsk dâhil Türkiye'nin yapıtğı bütün sözleşmelerin feshini kabul ettiğine dair hüküm de yer almıştı. Ayrıca Bolşevik Hükümeti ile yapılan antlaşmaların tamamı bu kapsamdaydı. Türkiye bu antlaşma ile tüm meskûnlarının koruma, yaşam ve özgürlük haklarını taahhüt etmekteydi. Milletler Cemiyeti Karma Komisyonlar bu kapsamda Türkiye'de gözaltında veya hapiste bulunan kişilerin teslimini sağlayacaktı. 1915 tarihli terk edilmiş mallar kanunu yürürlükten kaldırılacaktı. Azınlıklar Türk makamlarının müdahalesinden azade bir şekilde eğitimlerini yapabilecek kurumlarını yaşatabilecekti. Türkiye bu hususlarda alınabilecek Milletler Cemiyeti kararlarını peşinen kabul etmiş sayılmaktaydı[876].

The Times'ta yansıtılan barış taslağındaki askeri hususlara büyük ehemmiyet verilmiş, konuya dair açıklamalar ile kamuoyu bilgilendirilmeye çalışılmıştır. The Times'a göre; imzadan sonra üç ay içerisinde ordular terhis edilecek ve askeri kısıtlamalar uygulanacaktı. Astsubay ve erlerin 12 yıldan az olmayan bir sürede askere alınması, memurların 25 yıl süre ile göreve getirilmeleri, gönüllü ve ırki temele dayanmayan işe alım süreci kabul edilmişti. 45 yaşından evvel emekli olunmayacaktı. Savaş hizmetine sahip hiçbir yedek subaya izin verilmeyecektir ve görev süreleri sona ermeden ayrılan subayların veya erlerin yıllık olarak değiştirilmesi, görevlendirilenlerin toplam etkinlerinin %5'ini aşmayacaktı. İç güvenliği sağlamak ve sınırları kontrol etmek üzere şartlar dâhilinde bir ordu bulundurulacaktı. Jandarma kuvveti 35.000 mevcutlu olacak

[874] "Şerait-i Sulhiyemizin Tetkiki", *İleri*, 31 Mayıs 1920, No: 856.
[875] "Cevap İçin Verilen Müddetin Temdidi", *İkdam,* 9 Haziran 1920, No: 8377.
[876] "The Turkish Treaty", *The Times*, 12 May 1920, No: 42408.

özel durumlarda 15.000 takviye edilebilecekti. Padişahın korumaları 700 askerden oluşacaktı. Jandarmanın şartları: *"...Jandarma, bu amaçla kontrolü ve örgütlenmesinden Genel Kurmay Başkanlığı sorumlu olacak, Müttefikler Arası Komisyon tarafından sınırlandırılacak bir dizi toprak alanına bölünecek olan Türk topraklarına dağıtılacaktır. Her bölgede, azami kuvveti jandarma kuvvetlerinin toplam kuvvetinin dörtte birini aşacak şekilde bir jandarma birliği bulunacaktır. Jandarma birliklerinde ne topçu ne de teknik birlikler dâhil edilmeyecektir. Jandarma komuta ve eğitiminde Müttefik ve Tarafsız Güçlerden subayların işbirliği yapması öngörülmüştür..."* şeklindeydi. Padişahın muhafızları hariç Türk askeri mevcudu 50.000 ile sınırlandırılırken bunların en fazla 2.500'ü subay olarak istihdam edilecekti. Gümrük, orman veya şehir polislerinin sayısında veya demiryolu çalışanlarının askeri eğitiminde herhangi bir artış yasaklanmış, hiçbir oluşum için ek kadro verilmeyeceği hükme bağlanmıştı. Askeri okul sayısı; subaylar için bire ve astsubaylar için her bölge için bire indirilecekti. Türkiye'nin elindeki silah, mühimmat ve savaş malzemesi, yeni silahlı kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu miktara bağlı olarak, bir program dâhilinde sınırlandırılacaktı. Belirlenen sınırı aşan silah, mühimmat ve stoklar imha edilmek üzere Müttefiklere teslim edilecekti. Alev püskürtücü, zehirli gaz, tank ve zırhlı araçlar üretilemeyecek veya ithal edilmeyecekti Ayrıca ordu ihtiyaçlarının iç kaynaklardan temininde de kısıtlama yapılmıştı. Her türlü silah ve harp malzemesi imalatı yalnızca Müttefikler Arası Denetim Komisyonu tarafından yetkilendirilen fabrikalarda gerçekleştirilecekti[877].

Sulh şartlarının ahkâmı hakkında İkdam'ın 17 Mayıs tarihli haberinde Osmanlı Ordusu ile ilgili yer alan bilgiler The Times Gazetesi'ndeki bilgiler ile örtüşürken, yayınlanan haber kamuoyu için oldukça açıklayıcıydı. Buna göre *"Türk Ordusu 35.000 askerden oluşturulacaktı. Bunun yanında Jandarma kuvvetinin yüzde on beşi oranında yabancı zabitan bulunacak, jandarmalar anasır-ı muhtelifeden alınacaktı. Jandarma kuvveti komisyonun öngördüğü bölgelere dağıtılırken yer değiştirmesi komisyona bağlı olacaktı. Askeri kuvveti ise 15.000 kişiyi geçemeyecekti. Sahra topları ve mitralyözden başka topları ve savaş uçakları bulunmayacaktı. Türk donanması ise tamamen*

[877] "The Turkish Treaty", *The Times*, 12 May 1920, No: 42408.

Müttefiklere teslim edilecekti. Küçük hacimde on gemi dışında savaş gemisi bulunmayacaktı[878].

Barış için sunulan ağır şartlar karşısında Hürriyet ve İtilaf Fırkası Sultanahmet Meydanı'nda bir miting ile adalet isteğini dile getirmişti[879]. 21 Mayıs günü düzenlenen mitingde Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi barış için sunulan mevcut şartların kabul edilmeyeceğini söylemişti. Rıza Tevfik Bey ise *"hakkımızı ispat etmeliyiz"* diyordu. Amiral Robeck'in 22 Mayıs 1920 tarihli raporu ise Damat Ferit Paşa'nın antlaşmayı imzalaması halinde taraftarlarının çoğunu kaybedeceğini öngörmekteydi. Damat Ferit Paşa'nın antlaşma şartları hakkındaki dert yanmasına Robeck böyle bir antlaşmanın kaçınılmaz olacağı konusunda kendilerini mütarekeden beri sürekli uyardıklarını hatırlatarak, bunun şaşırtıcı bir taslak olmadığını belirtmişti[880].

Evkaf Nazırı Osman Rıfat Paşa, Hükümetin sulh şeraiti hakkındaki görüşü ile ilgili olarak Jurnal Doryan'a bir açıklamada bulunmuş ve İkdam'ın 22 Mayıs 1920 tarihli nüshasında bu beyanata şu şekilde yer verilmişti:

"Hükümet sulh meselesine taalluk eden bilcümle hususattan halefi haberdar etmeyi bir hatt-ı hareket ittihaz etmiştir. Millet bütün hakikate matlu olunca bi-faide harekâttan içtinap edecek ve mantık ve akıl ve hikmet dairesinde hareket edecektir. Sulh muahede metni bir memur-ı mahsus vasıtasıyla buraya getirilecektir. Bu esnada heyet-i murahhasamız cevabi notasını izhar edecek ve bunu hükümetin nazar-ı tasvibine arz edecektir. Bu vesikanın muahedenin metni ile birlikte bize gelmesi muhtemeldir. Hükümet esas itibariyle milletin saadet ve selametini temin edebilecek bir muahede imza etmeğe çalışacaktır. Bu neticeye vasıl olmak için lazım gelen teşebbüsatı icra etmekten de hali kalmayacaktır.

"Benim kanaat-i şahsiyeme göre halk şimdiden beyhude telaşa düşmemelidir. Bize kabul ettirilmek istenilen şeraitin her nokta-i nazardan memnuniyet bahşolduğunu iddia etmek istemem. Fakat me'yus olmazdan evvel muahede metin-i tamının vusülüne intizar etmekliğimiz lazım geldiğini zan ederim. Bu suretle bi-faide heyecanlardan içtinap etmiş olacağız. Mesela bundan birkaç gün evvel konferansın İstanbul'u Osmanlı

[878] "Devlet-i Osmaniye'ye Hukukundan Feragat Etmesi Teklif Edilen Yerler: Muahedename Ahkâmı", *İkdam,* 17 Mayıs 1920, No: 8354.
[879] "Dünkü İçtimaa Adalet İstiyoruz", *İkdam*, 22 Mayıs 1920, No: 8359.
[880] Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa,* s. 183-184.

hâkimiyeti altında bırakmaya ve fakat payitahtın idaresini bizim dâhil olmadığımız bir meclise tevdi etmeğe karar verdiği haber verilmişti.

"İcra ettiğimiz tahkikat ve teşebbüsat bu haberin doğru olmadığını ispat etti. Muahede mevadının hakikate gelince bunun içinde bütün kuvvetimiz ile çalışacağız. En büyük arzumuz istiklal-i millimizi ve menafi-i hayatiyemizi muhafaza edecek bir sulh akdetmekten ibarettir. Bu vazife de muvaffak olup olmadığımızı şimdiden söyleyemeyiz. Bizim gibi herkesinde vazifesini veyahut epeyce düşündükten sonra vazifesi addedeceği şeyi yapması lazımdır.

"Bilhassa 'kuva-yı milliye' vatan-ı müşterekin vaziyet-i hakikiyesini ciddiyetle nazar-ı itibara alarak hareket etmesi icap eder. Gayet nazik bir devrede yaşıyoruz. 'Teşkilat-ı milliye' taraftarları selametimizin musalihen mukavemette olduğunu zan ediyorlar. İnsan ve mühimmatça pek çok menabie malik olan bir hayli milletler yalnız bu vesait ile hak kazanamamışlar ve nihayet mağlup olmuşlardır. Bugün aynı vesaite müracaat etmek mantıki midir? Bize gelince, biz bu siyaseti suret-i katiyede tekbih ediyoruz. Bunu fiilimiz ile de ispat ettik. Fakat 'kuva-yı milliye' bazı mahafilde kendilerine bedel edilen muavenet-i maddiye ve maneviyeden istifade ettikçe hükümet-i merkeziyenin bunlara ne dereceye kadar arzularını kabul ettirebileceği bilinemez.

"Meclis-i Mebusan'ın yakında davet edileceğinden bahis edildi. Er geç muahedeyi meclis-i milli tarafından tasvip ettirmeğe mecbur kalacağımız şüphesizdir. Hükümet bu kadar hayati bir meselede milletin tasvibini temin etmeği arzu ediyor. Fakat mateessüf geçirdiğimiz bu kadar müşkül dakikalarda bile beyhude ve hodbinane birtakım mülahazat hâkim bulunuyor.

"Herkesin zat-ı hazreti padişahînin etrafında toplanması ve ahval için zaruri olan mukarreratı müştereken ittihaz eylemesi şayan-ı tercih değil miydi? Sadrazam Paşa'nın muahedeyi imza etmemeğe azim ettiği söylendi. Hakikatte resmi bir karar yoktur. Yalnız Sadrazam Paşa gazeteler tarafından neşir edilen mukarrerat tahakkuk ettiği takdirde gayet elim bir vaziyette kalacaklarını bize bildirmişlerdir. Damat Ferit Paşa tesirat-ı vatanperveranesini bize müteaddit defalar beyan etti. Sadrazam Paşa tamamen müteessirdirler. Zaten her hükümet adamı böyle bir muahedeyi imza etmezden evvel epeyce düşünmek ihtiyacını hissedecektir"[881]. Osman Rıfat Paşa, gazeteye vermiş

[881] "Sulh ve Hükümet- i Osmaniye'nin Vaziyeti", *İkdam*, 22 Mayıs 1920, No: 8359.

olduğu demeçte sulhun ağır şartları olduğunu ancak halkın kötümser bir ruh haline girmemesini, daha önceden de belirtilen birçok konuda meselenin asılsız çıktığından ve bu konuda sebat edilmesi gerekliliğinden bahsetmişti. Demeçte yer alan iki kısım dikkatleri çekerken, Osman Paşa, Kuva-yı Milliye'ye de seslenerek mevcut koşulların dikkate alarak hareket edilmesini, herkesin padişah etrafında toplanmasını rica etmişti. Bunun yanında antlaşma metninin Damat Ferit Paşa tarafından üzüntü ile karşılandığını doğrularken, böyle bir antlaşmanın imzası için Sadrazam'ın uzun süre düşünmesi gerekliliğini dile getirmişti. Osman Paşa'nın haklı bulunduğu taraflar muhakkaktı. Çünkü daha öncesinde İstanbul ve Hilafet meselelerinde Müttefiklerin takınmış olduğu tavırlardaki değişim onu iyimser davranmaya sevk etmiş olabilirdi. Ancak üzerinde yorum yapılan metin hakkında büyük değişimin olmayacağı, Müttefiklerin bu defa geri adım atmayacakları Sevr Antlaşması imzalandığında açık şekilde ortaya çıkacaktı.

Osman Paşa Kuva-yı Milliye ve kamuoyuna itidal çağrısı yaparken Anadolu'da durum beklenildiği gibi sakin bir halde değildi. İlk olarak Barış Antlaşması'ndan haber vatandaşlar her alanda protestolara daha taslak metninin tebliği itibarı ile başlamışlardı. Büyük Millet Meclisi'ne gelen sayısız protesto metnine karşılık Ankara'da kurulan yeni Meclis'te de bu protesto ve tepkiler dile getirilmekteydi. 22 Mayıs 1920 tarihli oturumda Sevr Antlaşması'na ait kısımlar hülasa şeklinde verilirken, bu taslak "Türklerin İdam Fermanı" olarak görülmekteydi. Ayrıca Saruhan vekili Mustafa Necati Bey'e göre böyle bir antlaşmayı her kim imzalar ise "hain" ve "milletini yok etmek isteyen bir canarvar"dır. Mustafa Necati, Damat Ferit ve Hükümetini milletin adamı olmadığını bu sebeple bu imzanın millet adına olmayacağını belirtmiştir. Ali Şükrü Bey ise Sevr Antlaşması'nı batılı büyük güçlerin niyetini ortaya koyan bir belge olarak tanımlamaktadır. Ona göre Sevr milletin ve Kuva-yı Milliye'nin mukaddes bir yolda olduğunun en açık örneği idi[882].

Hakimiyet-i Milliye ise ertesi sayısında Meclis'in göstermiş olduğu tepkileri milli bir galeyen olarak tanımlamış, milletin ve Büyük Millet Meclisi'nin kesinlikle böyle bir metni kabul etmeyeceğini kamuoyu ile paylaşmaktaydı. Meclis'te cereyan eden

[882] TBMMZC, Devre: 1, II, İçtima Senesi: 1, 19. İçtima, 22.05.1336;

görüşmelerin neredeyse tamamı verilerek, vatandaşların konu hakkında bilgi edinmesinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.[883]

30 Mayıs 1920 tarihli İleri Gazetesi barış antlaşması metninin Sadrazam ve Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa'ya ulaştığını haber vermekteydi. Gazete muahede metninin 433 madde ve 161 sayfadan oluştuğunu, hariciyede tercümesinin yapılarak metin üzerinde değerlendirmeler yapıldığını ifade etmekteydi[884]. Sulh şartları hakkında verilecek cevap için bir aylık süre öngörülmesi dolayısıyla muahede metninin ulaşmasının hemen ardından Sadrazam başkanlığında Muahede-i Sulhiye-yi Tetkik Komisyonu, teşekkül edilmişti. 2 Haziran'da komisyona önce Sadrazam başkanlık yaparken sonrasında bu görevi Şeyhülislam sürdürmüştü. Oturuma katılan heyet ise Maliye Nazırı Reşat Bey, eski Şeyhülislamlardan Mustafa Sabri Efendi, Şura-yı Devlet Reisi Vekili Ethem Bey, Ayandan Hadi Paşa, Keçecizade İzzet Fuat Paşa, Aristidi Paşa, Azaryan Efendi, Zeki Paşa, Pertev Paşa'dan oluşmaktaydı[885].

Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi başkanlığında çalışmalarını sürdüren ve Müttefiklere verilecek cevabı kaleme alan Muahede-i Sulhiye-yi Tetkik Komisyonu, alt komisyonlarını da oluşturmuştu. Askeri aksamı tetkik için Pertev Paşa başkanlığında Umum Jandarma Kumandan Muavini Miralay Hilmi Bey, Endaht Mektebi Müdürü Miralay Emin Bey, Şimendifer Alayı Kumandanlığından Mütekait Kaymakam Haydar Bey'den müteşekkil bir komisyon oluşturulmuştu. Ticaret ve Ziraat konularını nezarette evvelce oluşturulan İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonları'nın bakiyesi sürdürmekteydi. Maliye ve adliyede de durum aynıydı. Defter-i Hakani Emaneti'nin hukuk-ı tasarrufiyesine ait mevad, Maliye Nezareti'nde müteşekkil komisyonlarca tespit olunmaktaydı. Hukuk-ı tasarrufiyenin haiz olduğu ehemmiyet nazarı dikkate alınarak ona göre tetkikat icra kılınmaktaydı. Rüsumat meselesine ise Ser Müfettiş Veysi, Tarife Müdürü Fethi, Kontrol Müdürü Gani Beylerden mürekkep bir komisyon görevlendirilmişti[886]. Kurulan bir diğer komisyon Osmanlı Tahdit-i Hudut Komisyonuydu. Burada erkân-ı harbiye kaymakamlarından harem ve azalıklarına

[883] "Büyük Millet Meclisi'nde Milli Galeyan", *Hakimiyet-i Milliye,* 24 Mayıs 1919, No: 32.
[884] "Muahede- i Sulhiyemizin Mufassal Metni Geldi", *İleri,* 30 Mayıs 1920, No: 855.
[885] "Muahede- i Sulhiye-yi Tetkik Komisyonu", *İkdam*, 3 Haziran 1920, No: 8371.
[886] "Muahede- i Sulhiyenin Muhtelif Devairde Tetkikine Devam Olunuyor", *İkdam*, 10 Haziran 1920, No: 8378.

erkân-ı harbiye binbaşılarından Sait, Tevfik, Emin ve Burhanettin Beyler görevlendirilmişti. Komisyon muahede ile sunulan sınırları tetkik ile görevliydi[887].

Osmanlı kamuoyunda bu gibi meseleler cereyan ederken, Müttefik devletlerden Fransa Başbakanı, Dışişleri Komisyonu'nun da yaptığı konuşmada Türkiye sulhu için; *"Türkiye hakkında Müttefiklerin ittihaz ettikleri karar üzerine Fransa ile Britanya arasında (1916) akdedilen mukavelat yeniden tetkik ve tadil edilmiştir. Türkiye, Şarkî ve Garbî Trakya'yı gaip etmektedir. Her ikisi de Yunanistan'a terk edilmiştir. Sultan İstanbul'da ibka edilecek ise de Boğazlardan serbestî-i mürura ve Avrupa sahillerinin tahdidine nezaret etmekle mükellef bir komisyon ihdas edilecektir. Fransa Suriye üzerinde ve Büyük Britanya Filistin ve Irak üzerinde vekâleti (manda) kabul etmiştir. Kilikya Türkiye'de kalacak ise de Fransa'nın murakabe-i iktisadiyesi altında bulunacaktır. Burada intizamın muhafazasından Türkiye mesul olacaktır. İtalya Antalya Körfezi'nde kontrol hakkını haiz olacaktır. İzmir'e gelince Yunan işgali beş sene sonra ara-yı umumiyeye müracaat edildikten sonra kesbi katiyet edecektir"*[888] ifadeleri ile antlaşma ahkâmını bir anlamda özetlemiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere mahiyeti bakımından son derece ağır olduğu görülmektedir.

Sadrazam ve Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa sulhun imzası için yetkilendirilirken, kendisinin konferansta bulunduğu sürede yerine Şeyhülislam vekâlet edecekti[889]. Bu konuda Meclis-i Vükela mazbatası Sadrazam Ferit Paşa'nın müzakereye iştirak ve kararları imzalamak yetkileriyle murahhas olarak tayin edildiğini bildirmekteydi[890]. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın yokluğunda Meclis-i Vükela riyaseti ve sadrazam adına imza kullanma yetkisi Şeyhülislam'a verilmişti[891]. Ayrıca Meclis-i Vükela tarafından belirlenmiş muahedenin tadil edilmesi teklifi Versay'daki heyete iletilmişti[892].

Bu sıralarda Lloyd George, İtalyanları kendi lehlerine çevirmeye çabalayan Tevfik Paşa başkanlığındaki Osmanlı delegasyonundan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Damat Ferit Paşa'dan bu isimleri İstanbul'a geri çağırmasını istemiş, Ferit Paşa ise İngilizler ile sulh yapabilmek adına bizzat Paris'e gitmişti. Bu durum heyetteki Tevfik Paşa ve Reşit

[887] "Osmanlı Tahdid-i Hudut Komisyonu", *İleri*, 11 Haziran 1920, No: 867.
[888] "Türkiye Hakkında Müttefiklerin Kararı", *İkdam*, 13 Haziran 1920, No: 8381.
[889] "Ferit Paşa İmzaya Salâhiyettar", *İleri*, 17 Haziran 1920, No: 873.
[890] BOA, MV., 254/116, Tarih: 8 Haziran 1920.
[891] BOA, MV., 261/60, Tarih: 11 Haziran 1920.
[892] BOA, MV., 261/56, Tarih: 9 Haziran 1920.

Bey'i oldukça gücendirmişti. Ahmet Tevfik Paşa ile aynı otele yerleşen Damat Ferit Paşa, Fransız Albay Henry ile sık sık görüşmeler gerçekleştirmiş, Venizelos'un adamları ve Rum gazeteciler ile de temas kurmaktan çekinmezken, Tevfik Paşa ile görüşmemişti. Heyetin Sulh Konferansı'na sunmak üzere olduğu cevabı acele ile değiştiren Damat Ferit Paşa, Meclis-i Vükela ve Vahdettin tarafından onaylandığını iddia ettiği bir metni 25 Haziran'da Osmanlı'nın cevabı olarak Müttefiklere sundu. Bunun üzerine Tevfik Paşa yalnız Reşit Bey ve bir muavini, iki kâtibin kalması haricinde heyetin Paris'te ikametine lüzum olmadığı fikrini ortaya atarak dönmeyi teklif etmişti. Damat Ferit Paşa'nın müdahil olmasıyla ortaya çıkan problemler neticesinde Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa memlekete dönmüşlerdir. Ahmet Tevfik Paşa, Cemil Paşa ile birlikte 14 Temmuz'da İstanbul'a döndü[893].

Osmanlı Hükümeti'nin Haziran ayı ortalarında sürdürdüğü iç yazışmalarının temel konusu muahedenin tadil edilmesiydi. Anadolu'nun mevcut durumu daha da zorlaştırdığı görüşünde olan Damat Ferit Paşa kendilerine tanınan sürenin uzatılmasının gerekliliği konusunda ısrarcıydı. Bu hususta Paris'e gidişinin ertesi günü Konferans reisine nota verdiğini de İstanbul'a bildirmişti[894]. Müteakiben Cemil Paşa ve Reşit Bey talimat almak İstanbul'a üzere gelmiş bulunduğundan anlaşmanın imzası için süreye on beş gün eklenmesi yönünde ihtiyaç duyulduğu Meclis-i Vükela mazbatasında yer almıştı[895]. Meclis-i Vükela'nın tezkiresinden anlaşıldığı şekli ile bu talep edilen ikinci on beş günlük uzatma içindi[896]. 23 Haziran 1920 tarihli bir belgeye göre Reşit Bey ve Cemil Paşa'nın Paris'e ulaşamaması sebebi ile sürecin uzaması durumunda cevabın tehiri için çalışılması istenmekteydi[897]. Aynı tarihli bir diğer belge ise Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından Sadaret Kaymakam'ı Şeyhülislam Abdullah Efendi'ye gönderilen sulh ve Kuva-yı Milliye hakkındaki yazısıydı. Buna göre Damat Ferit Paşa ve hükümetin tüm çabalarına karşılık *"Kuva-yı Milliyecilerin yaptıkları nedeniyle bu çabanın boşa çıktığı anlatılmaktaydı. Bu insanların kendi menfaatleri için çalıştıklarını,*

[893] Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, s. 370-371.
[894] BOA, HR. SYS., 2666/1, Tarih: 14 Haziran 1920.
[895] BOA, MV., 261/63, Tarih: 17 Haziran 1920.
[896] BOA, MV., 261/62, Tarih: 17 Haziran 1920.
[897] BOA, MV., 219/95, Tarih: 23 Haziran 1920.

bunlarla yalnız Osmanlı'nın değil işgalcilerin de mücadele etmesi" gerektiğini ifade etmekteydi[898].

26 Haziran 1920'de Versay'da bulunan Damat Ferit Paşa tarafından Şeyhülislam Abdullah Efendi'ye yazılan mektup Sadrazam'ın en büyük derdinin halen Anadolu Hareketi olduğunu gösteriyordu. Barış Antlaşması'nın tadili konusunda heyetin kararlarına uymayarak kendi fikrince bir muhtırayı sunan Damat Ferit Paşa başarısızlıktan, Anadolu hareketinin İtilaf Devletleri ile çatışmasını sorumlu tutmaktaydı. Gelinen durumda İngiliz Hükümeti'ne yakın Manchester Guardian Gazetesi'nin Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını tartışmaya açtığının görülmesi muhtemel bir ret kararında Avrupa kamuoyunun yeniden bir karar değişikliğine hazırlandığını gösteriyordu[899].

İtilaf Devletleri, Osmanlı'nın akıbeti hakkındaki son toplantısı ise 5 Temmuz'da Belçika'nın Spa şehrinde başlamıştı. Fransız Başbakan Millerand 7 Temmuz günü burada gerçekleştirdiği konuşmasında Osmanlı'ya Boğazlar Komisyonu'nda temsil hakkının verilmesini ve Türklere nihai kararları için kısıtlı süre tanınmasını önermişti. Lloyd George da aynı fikirdeydi. Türklerin barış şartlarındaki hafifletme talebi ise reddedilmişti[900].

Sulh Antlaşması'nın kabulü için Konferans Yüksek Konseyi tarafından Osmanlı'ya on gün süre tanınırken, Müttefikler antlaşmanın kayıtsız şartsız bir şekilde imzalanmasını istemekteydiler[901]. Ancak ertesi gün Sadrazam Damat Ferit Paşa bu iddianın doğru olmadığını, on günlük mühletinde de imza için değil, fakat Spa Konferansı'nın ikmalini müteakip heyet-i murahhasımıza tebliğ eyleyeceği mukarrerata mukabil tarafımızdan verilecek olan cevap için verildiğini belirtmiştir[902].

Müttefikler açık bir şekilde antlaşmanın hiçbir çekince olmaksızın 27 Temmuz 1920 gününe kadar imza edilmesini ve İstanbul Hükümeti'nin, Anadolu'da maddeleri tatbik edebilecek nüfuzu elde etmesini istemekteydiler. Sulhun ortadan kalkması tehdidi ile Türklere oldukça ağır bir cevap verilmişti. 27 Temmuz gece yarısına kadar antlaşmanın imzalanmaması halinde, Türkler hakkında Müttefiklerin uygun gördükleri muameleyi

[898] BOA, HR. SYS., 2666/1, Tarih: 14 Haziran 1920.
[899] Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa,* s. 194.
[900] Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa,* s. 195-196.
[901] "On günlük Mühlet Verildi", *İleri,* 10 Temmuz 1920, No: 893.
[902] "Sadrazam Paşa'dan Gelen Telgraflar", *İleri,* 11 Temmuz 1920, No: 894.

uygulayacaklar ve bunun içinde Türklerin Avrupa'dan atılması seçeneğinin dahi masada olduğu tehditleri savrulmaktaydı[903].

İstanbul Hükümeti murahhaslarla temasını sürdürürken Tevfik Paşa ve Fahrettin Bey'in sulh sebepleri nedeniyle avdetinden dolayı Dâhiliye Nazırı Reşat Bey yalnız kalmış, Rıza Tevfik Bey ve Hadi Paşa müzakerata iştirak ve imza için görevlendirilmişti[904]. Sevr imzacılarından bir diğeri olan Bern Sefiri Reşat Halis Bey ise 19 Temmuz 1920'deki Meclis-i Vükela mazbatası ile atanmıştı[905]. 20 Temmuz 1920 tarihinde Osmanlı Hükümeti kabine toplantısında barış antlaşması hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Toplantı tutanağına göre 11 Mayıs 1920'de teklif edilen antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntılarından Trakya'nın bir parçası ile Anadolu'da küçük bir devletin Türklerin elinde kaldığı ifade edilmekteydi. Bu devlet büyük oranda denetim altında kalacaktı. Askerlik ve finansman hususlarında kısıtlanacaktı.

Bu durumda Osmanlı saltanatının önünde iki yol bulunmaktaydı. Ağır şartlar içeren antlaşmanın kabul edilmesi halinde İstanbul Osmanlı saltanatı ve hilafetinin başkenti olarak kalmak üzere küçük bir devlet ile iktifa edilecekti. Reddedilmesi halinde ise Anadolu'da devam eden savaş hali Marmara havzasında Osmanlı başkentini de içerisine alacak bir hal alacaktı. Neticesinde savaşın gelişmesine, ardından Osmanlı topraklarının askeri yollar ile parçalanmasına geçilecektir. İş bu halde devletin sonlanmasındansa küçültülmüş sınırlar ile antlaşmayı kabul etmek Bakanlar Kurulu'nca olumlu görülmekteydi. Burada Istranca-Çatalca çizgisinin önceki sınır olan Midye-Enez'e çekilmesi, tarafsız bölgenin Marmara kıyısından kaldırılarak Boğazlara ayrılması, İzmir'in Hamburg benzeri özgür kent statüsüne geçmesi, halifeliğin anlaşmaya konu edilmemesi ve Konferans'a bu hususta sunulan açıklamanın anlaşmada yer almasının yanısra İzmir ve Trakya önerilerinin kabul edilmemesi durumunda ise buraların uluslararası niteliğe kavuşturulması ve Boğazlar Komisyonu'na verilmesi Osmanlı İmparatorluğu için en hayırlı seçenekti. Kabinede bu gibi küçük değişikler yapılması için bir kez daha barış konferansına başvurulması uygun görülmüştü.

Sulh Konferansı'ndan iyileştirilmesi düşünülen maddelerin Kabine toplantısında görüşülmesinin ardından Reşit Bey'in 19 Temmuz tarihli son telgrafı da okunmuştu. Bu

[903] "Ultimatum to Turkey", *The Times*, 19 July 1920, No: 42466.
[904] BOA, MV., 252/29, Tarih: 17 Temmuz 1920.
[905] BOA, MV., 252/ 30, Tarih: 19 Temmuz 1920.

telgrafta Konferansı'n önemli isimlerinden birisi ile görüşüldüğü ve barış taslağının reddedilmesi halinde İstanbul'un da elden gideceğinin kati olduğunun anlaşıldığı bildirilmekteydi. İstanbul'un Osmanlı elinde kalması ise Anadolu'daki karışıklığın son bulmasına bağlıydı. Bu durum karşısında, ortada bir Osmanlı Devleti'nin kalmayacağını anlayan Sadrazam Damat Ferit Paşa, Roma'nın yıkılışından sonra en büyük tarihi hadise olarak Osmanlı'nın çöküşünü tanımlamaktaydı. Damat Ferit Paşa antlaşmanın ağırlığını kabul etmiş olsa da burada itiraz etmenin yok olmak anlamına geldiğini ifade eden bir hitap ile taslağın kabulü yönünde talepte bulunmuştu. Toplantıya katılanların ekseriyeti yok olmaktansa budanmış bir ağaç gibi varlığını sürdürmeyi benimsemişlerdi. Aynı zamanda Anadolu'daki hareketin bastırılmasına dair gereklilik de konu edilmişti. Nihayetinde Sultan Vahdettin antlaşmayı kabul edenlerin ayağa kalkmasını emir buyurmuşken Topçu Tümgenerali(Ferik) Rıza Paşa'nın çekimser oy kullanması haricinde meclise katılanların tamamı Sevr Antlaşması'nı kabul etmişlerdi[906]. Barışı imzalamak için başkentten ayrılan Osmanlı Heyeti'nin ayın 27'sinde Paris'e varması beklenmekteydi[907].

The Times Gazetesi antlaşmanın imzalanmasına karar verilen kabine toplantısının konuşma detaylarına kadar sütunlarına taşımıştı. Trakya, İzmir, Doğu Anadolu ve Arap topraklarının kaybedilmesine karşılık toplantıya katılan kişilerden yalnız Topçu Generali Rıza Paşa'nın muhalif görüş beyan ettiği ve çekimser oy kullandığı bilgisi dahi The Times tarafından öğrenilmişti[908]. Osmanlı tarihinin dönüm noktasındaki kararların alındığı böylesine önemli bir toplantının içeriğinin çok kısa sürede Müttefiklerin basınına sızdırılması ise istihbarat zafiyetini göstermektedir.

30 Temmuz 1920 günü Robeck Curzon'a yazdığı raporda, Damat Ferit Paşa'nın antlaşmanın uygulanmasını görev saydığını bildirmekteydi. Asayişi sağlamak için İngiliz desteğine güvenen Damat Ferit'in Shuttleworth ile birlikte plan hazırladığını eklerken 15.000 kişilik padişah ordusunun doğudaki Kürtlerin desteği ile Mustafa Kemal Paşa'ya saldırmasının planladığını yazmıştı. Yine de bu kuvvetin asayişi sağlaması şüpheliydi. İtilaf Devletleri ise Anadolu'da ordu tutma niyetinde değildi.

[906] Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2021), s. 52-59.
[907] "Sulhu İmza İçin Murahhaslarımız Gittiler", *İkdam*, 24 Temmuz 1920, No: 8410.
[908] "Turkey's Last Act of Surrender", *The Times,* 24 July 1920, No: 42471.

Robeck Yunan ordusunun ilerleyişi tehlikeli görülmekteyken en iyi formül olarak milliyetçilerin ikna edilmesi yolunun denenmesi olduğu üzerinde durmuştu[909].

31 Temmuz'da kabinenin bazı üyelerinin barış taslağına olumsuz bakması nedeniyle istifa eden Damat Ferit Paşa yine aynı gün yeni kabinesini kurmuştu. Robeck 1 Ağustos 1920 tarihli raporunda, İstanbul'da güvenebilecekleri tek adamın Damat Ferit olduğunu bildirmekteydi. Robeck, bu sebeple Damat Ferit'in görevde kalmasını istemekteydi. Ancak Barış Antlaşması'nı imzalayacağından dolayı durumunun trajik bir hal alacağını, halkın gözünde düşeceği durumun oldukça "aşağılık" olacağını da eklemiştir. Bunun için artık onun bu görevde kalmasının kendileri içinde bir kıymeti kalmadığını bildirmekteydi[910].

Paris'te Osmanlı görüşmelerini devam ettiren sulh murahhaslarından Reşit Bey, Barış Konferansı'nın başkanı Millerand'a gönderdiği yazıda imza için görevlendirilmiş kişilerin Paris'e zamanında varamama ihtimalinden söz etmekteydi[911]. 31 Temmuz 1920 tarihinde ise Reşit Paşa, Hadi Paşa'nın Osmanlı Hükümeti'nin imza için yetki verdiği heyetin başkanı olduğunu ve sulh imza heyetinin oluşturulduğunu Millerand'a bildirmekteydi. Fransız Başbakan'a bildirildiğine göre; Hadi Paşa başkanlığında Ayandan Rıza Tevfik Bey ve Bern Sefiri Reşat Halis Bey'den oluşan heyet Müttefiklerle barışı imzalamaya yetkilendirilmişti[912]. Reşit Bey bu heyetin Paris'e ulaşmasının ardından kendi görevinin sona erdiğini aynı gün Konferans Başkanı Millerand'a bildirmekteydi[913].

Heyetin tespitinin ardından gelinen nokta barışın imza edileceği tarihti. 1 Ağustos'ta sadrazama çekilen telgrafa göre; *"...telgraf-ı samilerine münderiç mevadın tarz-ı tertip ve inşaası evvelce taraf-ı fehimalerinden konferansa verilen cevap ve muahedenin bazı ahkâmıyla telif edilerek nota şeklinde bugün sulh konferansı riyasetine tevdi edilmiştir..."* ifadesiyle bilgi verilmişti. İmza tarihi ise Yunanistan ve İtalya arasındaki ihtilaftan dolayı belirsizdi[914].

[909] Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, s. 200.
[910] Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, s. 201.
[911] BOA, HR. Paris Sefareti 4(SFR.), 966/10, Tarih: 25 Temmuz 1920.
[912] BOA, HR, SFR.4, 966/17, Tarih: 31 Temmuz 1920.
[913] BOA, HR, SFR.4, 966/16, Tarih: 31 Temmuz 1920.
[914] BOA, HR. SFR. 4, 966/20, Tarih: 1 Ağustos 1920.

Osmanlı Hükümeti Barış Antlaşması'nı kabulüne dair resmi tebliğini ise 4 Ağustos 1920'de yayınlayarak kamuoyuna duyurmuştu. Hükümetin açıkça imzaladığı antlaşmanın mecburiyetlerinden bahsedilerek Anadolu'daki hareketin daha elim sonuçlara yol açma ihtimalinin millete endişe verici olacağının altı çizilmekteydi. Bu nedenle söz konusu hareketin bitirilerek Anadolu'da sükûnun sağlanmasının gerekliliği vurgulanan tebliğ-i resmi Milli Mücadele'nin bitirilmesinin millet yararına olduğunu da iddia etmekteydi[915].

4 Ağustos 1920 tarihinde Paris'teki duruma hâkim olmaya çalışan Hadi Paşa'nın Millerand'a yaptığı, Bogos Nubar hakkındaki itirazı oldukça dikkat çekicidir. Konferansa Türkiye Ermenileri temsilcisi olarak katılan ve yetkiyi Konstantinopolis Ermeni Karma Komisyonu'ndan alan Bogos Nubar'ın bir devlet temsilcisi olmamasından dolayı antlaşmaya imza atamayacağını iddia eden Hadi Paşa bunun düzeltilmesini talep ediyordu[916].

Bu sırada Hadi Paşa'nın Hükümeti'nden aldığı talimatlar muvacehesinde Mayıs ayında tespit edilen metin dışında başka bir metne imza yetkisi olmadığını bildiren bir notasını alan Millerand, Barış Antlaşması'nın basılı metninde kararlaştırılan unsurlar haricinde hiçbir değişiklik olmayacağına ve ufak tefek değişiklilerin ise kesinlikle mahiyeti değiştirmeyeceğine dair resmi güvence vermekteydi. 4 Ağustos tarihli nota ile verilen güvencede 11 Mayıs tarihli taslak metin ve düzeltmeler Osmanlı'ya bildirilmekteydi[917].

5 Ağustos 1920 tarihinde ise antlaşmanın taraf devletler haricinde kalanların da katılıma açılmasını teklif eden Jules Cambon imzalı bir protokol, Osmanlı Heyeti'ne sunulmuştu[918]. Hadi Paşa buna karşılık teşekkür ederken ek protokoller konusunda ayrıca izin alması gerektiğini bildirmekteydi. Bu sebeple Cambon'dan protokol konusunda hükümete bildirilmek üzere izahat istenmişti[919]. Cambon ise cevabı ertesi gün verirken, söz konusu protokolün Sırp-Hırvat, Sloven Devleti ve Yunanistan'ın antlaşmayı aynı anda imzalamamalarından kaynaklandığı ve daha sonra da katılabilmeleri için olduğunu, ek bir madde veya yükümlülük getirmediğini açıklayarak,

[915] "Hükümetin Beyannamesi", *İleri*, 4 Ağustos 1920, No: 917.
[916] BOA, SFR.4, 966/23, Tarih: 4 Ağustos 1920.
[917] BOA, SFR.4, 966/24, Tarih: 4 Ağustos 1920.
[918] BOA, SFR.4, 966/27, Tarih: 5 Ağustos 1920.
[919] BOA, SFR.4, 966/28, Tarih: 6 Ağustos 1920.

Osmanlı Heyeti'nin hükümetinden yetki almasına gerek olmayan bir protokol olduğu bilgisini Hadi Paşa'ya vermişti.

İstanbul'a danışma gerekliliği olmadığı iddia edilmesine karşılık Hadi Paşa 8 Ağustos'ta, Yunanistan'ın anlaşmadan kaçınmasının getirdiği rahatsızlıkları içeren bir cevap yazmış, hükümetinden telgraf yoluyla talimatı bekleyeceğini söylemişti[920]. Bu sırada Millerand'ın 4 Ağustos tarihli notası hakkında Sadaret'e yazılan 7 Ağustos 1920 tarihli şifreden anlaşıldığı şekli ile heyetin anlaşmayı tadil girişimi yanıtsız kalmıştı[921]. Hadi Paşa'nın imzalamakta çekince gösterdiği protokol hakkında da merkezle yazışmaları 8 ve 9 Ağustos 1920 tarihlerinde devam etmiş, nihayetinde Damat Ferit Paşa kabinesi bu konudaki kararını iletirken, anlaşmanın Yunanistan veya Hicaz'ın imzalamama hususlarının değişmemesinin altı çizilmişti. Yine buradaki yazışmada hükümet, İtilafa yapılması gereken öneriler arasında antlaşmayı belirli sürede imzalamaması durumunda özellikle Yunanistan'ın kazançların ellerinden alınması yönünde bir teklif dahi sunmaktaydı[922].

General Milne 5 Ağustos'ta hazırladığı raporunda Veliaht Abdülmecit'in Anadolu'ya kaçma ihtimalinden bahsederek bu hadisenin Anadolu hareketinin işi kolaylaştırabileceğini hatırlatmıştı. Damat Ferit Paşa Barış Antlaşması karşısında en büyük engel olarak gördüğü Anadolu hareketinin bu denli önemli bir güç elde etmesini engellemek için veliahdı Dolmabahçe Sarayı'na naklettirerek tel örgülerle çevrili ve polis nezaretinde tutmuştu[923].

İtilafın ültimatomu karşısında İstanbul Hükümeti imza kararı almış ancak İtalyanlar ve Yunanlılar arasındaki anlaşmazlık Ağustos'un ilk günlerinde anlaşmanın imzalanmasına mani olmuştu[924]. 9 Ağustos 1920 günü Hadi Paşa, Yunanistan'ın antlaşmayı işleme koymayı kabul ettiğini sadarete bildirirken Çarşamba sabaha kadar yanıt alabilirlerse antlaşmanın hemen imzalanmasının talep edildiğini aktarmaktaydı[925].

Damat Ferit Paşa 10 Ağustos günü 59 numaralı telgrafla bazı detayları ekleyerek imza konusuna nihayet vermekteydi. Detaylar şu şekildeydi; Birincisi eskiden olan veya yeni

[920] BOA, SFR.4, 966/30, Tarih: 6 Ağustos 1920.
[921] BOA, SFR.4, 966/31, Tarih: 7 Ağustos 1920.
[922] BOA, BEO, 4646/348414, Tarih: 21 Haziran 1920; BOA, HR. SFR.4, 966/37, Tarih: 9 Ağustos 1920.
[923] Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa,* s. 202-203.
[924] "İmzanın Tehiri", *İleri,* 9 Ağustos 1920, No: 922.
[925] BOA, SFR.4, 966/38, Tarih: 9 Ağustos 1920.

kurulan devletlerin herhangi bir bahane ile kabul edilen şartlar haricinde bir şey istemeyeceğinin ilan edilmesi, ikincisi Yunan Ordusu'nun barış sağlanır sağlanmaz hududun ötesine çekilmesi, 11 Mayıs Antlaşması ve sonrasında imzalamış devletler, imzalanan metinde herhangi bir değişiklik olmadan kabul edilmesi talep edilmekteydi. Bunlar garanti edilir edilmez imzalama yetkisi heyete verilecekti. Ayrıca Hükümet hareket özgürlüğünü kazandığı anda asayişi sağlamak üzere görevini yerine getirmeye kararlı olduğunu iletmekteydi[926]. Osmanlı İmparatorluğu için sürecinin sonu anlamına gelecek imza 10 Ağustos 1920 günü Hadi Paşa'nın *"İtalya ile hâsıl olan ihtilaftan dolayı evvelce de imzadan imtina eden Yunanistan bu kere vaz-ı imzaya muvafakat etmiş olduğundan sulh muahedenamesi bugün saat dörtte imza edildi"* telgrafı ile nihayete ermişti[927]. Millerand 10 Ağustos günü antlaşmanın 11. maddesi uyarınca İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetleri adına anlaşma metninin onaylı bir örneğini Hadi Paşa'ya iletmişti[928].

Buna mukabil hükümet *"Son günlerde Yunan Hükümeti Muahede-i Sulhiyeyi imzadan istinkâf etmiş ve buna karşı Babıâli tarafından Düvel-i Muazzama-i İtilafiye nezdinde teşebbüsat-ı lâzımede bulunulmuş idi. Bu defa Yunanistan'ın imzaya karar verdiği ahiren Heyet-i Murahhasa-i Osmaniye reisi Hadi Paşa hazretleri tarafından bildirilmekle Hükümet-i Osmaniye murahhaslarının dahi vazı imzaya mezun oldukları Babıâli'den telgrafı müşarünileyhe tebliğ edilmiş ve 22 aydan beri mütareke namı altında devam eden tezebzüb ve bikarariye nihayet verilmiştir"* ifadeleri ile resmi bir tebliğ yayınlayarak sulhu ilan etmiştir[929].

3.5. Sevr Antlaşması'nın Değerlendirilmesi

3.5.1. Sevr Barış Antlaşması'nın Genel Yapısı

Sevr Barış Antlaşması metninin giriş kısmında taraf olarak İtilaf Devletleri'nin önde gelenleri "Başlıca Müttefik Devletler" olarak anılan Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya ile birlikte Ermenistan, Belçika, Yunanistan, Hicaz, Polonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Çeko-Slovakya karşısında Osmanlı yer almaktaydı. Antlaşmanın

[926] BOA, SFR.4, 966/46, Tarih: 10 Ağustos 1920.
[927] "İtalya ve Yunanistan arasındaki meselelerin halli ile antlaşma bugün saat 4'te imzalanmıştır." BOA, HR. SFR.4, 966/42.
[928] BOA, SFR.4, 966/43, 10 Ağustos 1920.
[929] "Türkiye Muahede-i Sulhuyesi Evvelki Salı Günü İmzalandı", *İleri*, 12 Ağustos 1920, No: 925.

esası tarif edilirken Müttefik Devletlerin bazılarının doğrudan veya dolaylı olarak sürüklendiği bu savaşta, Osmanlı Hükümeti'nin müttefiki Almanya yanında savaşa katılması ve Müttefiklere karşı düşmanca yürüttüğü eylemlere karşılık sağlam, adaletli ve sürekli bir barış bırakmasının istenildiği ifade edilmektedir. Müttefikler tarafından dikte ettirilen bu antlaşmadaki taraflar şu şekildedir;

Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik-Krallığı ve Denizler Ötesi Britanya Ülkeleri Kralı, Hindistan İmparatoru Adına; Sir George Dixon Graham, K.C.V.O., Majestelerinin Tam Yetkili Paris Ortaelçisi, Kanada Dominyonu adına Sir George Halsey Perley, K.C.M.G., Birleşik Krallık Nezdinde Kanada Yüksek Komiseri, Avusturalya adına Andrew Fisher, Birleşik Krallık Nezdinde Avusturalya Yüksek Komiseri, Yeni Zelanda Dominyonu Adına tekraren Sir George Dixon Graham, K.C.V.O., Majestelerinin Tam Yetkili Paris Ortaelçisi, Güney Afrika Birliği adına M. Reginald Andrew Blankenberg, O.B.E., Birleşik Krallık Nezdinde Güney Afrika Birliği Yüksek Komiser Vekili, Hindistan Adına Sir Arthur Hirtzel, K.C.B., Hindistan İşleri Müsteşarı.

Fransa Cumhuriyeti Başkanı Adına; Alexandre Millerand, Başbakan Dışişleri Bakanı, Frédéric François-Marsal, Maliye Bakanı, Auguste Paul-Louis Isaac, Ticaret ve Sanayi Bakanı, Jules Cambon, Fransa Büyükelçisi, Georges Maurice Paléologue, Fransa Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığı umumi kâtibi.

İtalya Kralı Adına; Kont Leio Bonin Longare, Krallık Senatörü, Majeste İtalya Kralı'nın Paris'te Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi, General Giovanni Marietti, Yüksek Savaş Konseyinde İtalyan Askeri Temsilcisi.

Japonya İmparatoru Adına; Vinkont Çinda, Majeste Japon İmparatoru'nun Londra'da Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi, K. Matsui, Majeste Japon İmparatoru'nun Paris'te Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi.

Ermenistan Cumhurbaşkanı adına; Avetis Aharonyan, Ermenistan Cumhuriyeti Temsilci Heyeti Başkanı.

Belçika Kralı adına; Jules Van Den Heuvel, Olağanüstü ve Tam Yetkili Ortaelçi, Devlet Bakanı, Rolin Jaequemyns, Uluslararası Özel Hukuk Enstitüsü Üyesi, Belçika Temsilci Heyeti Genel Sekreteri.

Yunan (Helenler) Kralı adına; Eleftherios K. Venisélos, Başbakan, Athos Romanos, Majeste Yunan Kralı'nın Paris'te Olağanüstü Temsilcisi ve Tam Yetkili Büyükelçisi.

Hicaz Kralı adına imzalanmamıştır.

Polonya Cumhuriyeti adına; Kont Maurice Zamoyski, Polonya Cumhuriyeti'nin Paris'te Olağanüstü Temsilcisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi, Erasme Piltz.

Portekiz Cumhuriyeti adına; Doktor Affonso Augusto da Costa, Eski Başbakan.

Romanya Kralı adına; Nicolae Titulescu, Maliye Bakanı, Prens Dimitrie Ghika, Majeste Romanya Kralı'nın Paris'te Olağanüstü Temsilcisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi.

Sırp-Hırvat-Sloven Kralı adına; Nicolas P. Pachitch, Eski Başbakan, Ante Trumbic, Dışişleri Bakanı.

Çekoslovakya Cumhuriyeti adına; Edouard Benes, Dışişleri Bakanı, Stephen Osusky, Çeko-Slovakya Cumhuriyeti'nin Londra'daki Olağanüstü Temsilcisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi.

Karşılarında Osmanlı adına Ayandan Hadi Paşa, Ayandan Rıza Tevfik Bey, Türkiye'nin (Osmanlı'nın) Bern'deki Olağanüstü Temsilcisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi.

Metnin yürürlüğe girmesi itibariyle Türkiye'nin Müttefik Devletlerle ilişkilerini belirleyecek Sevr Barış Antlaşması yukarıdaki kişiler tarafından imzalanmıştı. Antlaşma 13 bölüm 433 maddeden müteşekkildi. Antlaşmanın birinci bölümünü oluşturan ilk 26 maddesi ABD Başkanı Wilson'un da barış hazırlanma sürecinde özel önem verdiği Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nden oluşmaktaydı. Türkiye hakkındaki maddeler ise Türkiye'nin sınırları hakkındaki ikinci bölümden başlarken dokuz maddeden oluşmaktaydı. Antlaşmanın üçüncü bölümü ise siyasal hükümler başlığı altında toplanmış on üç kısımdan oluşmaktaydı. 104 maddelik bu bölüm Türkiye'nin egemenlik hakları hakkında tüm konferans sürecinde tartışılan her bir konunun ayrıca açıklandığı kısımları ihtiva etmesi nedeniyle barış antlaşmasının en önemli parçalarından birini oluşturmaktaydı.

Antlaşmanın dördüncü bölümü ekalliyetler (azınlıklar) hususundaydı. Bu kısımda belirlenen şartlar Osmanlı İmparatorluğu'nun iç düzenlemelerinin üzerinde tutularak garanti altına alınmaktaydı. Askeri şartları düzenleyen beşinci bölüm ise beş ana kısımdan ve alt bölümlerden oluşmaktaydı. Antlaşmanın altıncı bölümü savaş esirleri ve

mezarlıklar hakkında iki ayrı kısımdan meydana gelirken yedinci bölüm Osmanlı Hükümeti'nin Müttefikler karşısında sorumlu olduğu yaptırımları kapsamaktaydı. Sekizinci bölüm ile iktisadi meseleler kısmı açılmış olup burada mali hükümler yer alırken dokuzuncu bölüm yedi kısımda sigorta işlemleri de dâhil tüm ticari hayatı ilgilendiren maddeleri içermekteydi. On ve on birinci bölümler ulaşım ve iletişime dair hususları geniş bir şekilde işlemekteydi. Antlaşmanın on ikinci bölümü ise Türkiye'deki çalışma hayatına ilişkin konular hakkındaydı. Son bölüm olarak çeşitli hükümler başlığını taşıyan on üçüncü bölüm antlaşmanın ana teması dâhilinde olmayan bazı arkeolojik konular ile antlaşmanın yürürlüğü ve katılımcıları hakkındaydı.

3.5.2. Osmanlı Devleti Topraklarının Yeniden Düzenlenmesi, Elden Çıkan Topraklar ve Vatandaşlık Konuları

Osmanlı'nın antlaşma ile oluşan yeni sınırları ikinci bölümün başladığı yirmi yedinci maddeden itibaren düzenlenmekteydi. Karadeniz ve Marmara Denizi'nde Yunanistan ile hat oluşturabilecek bir sınır tarif edilmekteydi. Bununla birlikte Karadeniz girişinden İskenderun Körfezi civarında Karataş Burnu yakınında bir noktaya kadar tanımlanan sınırda aynı antlaşmanın "Siyasal Hükümler" kısmındaki kısıtlamalar haricindeki Osmanlı'nın elinde kalan kıyılarına 3 mil uzaklık içinde olan adalar Türkiye'ye ait olarak kabul edilmekteydi. İskenderun'da Karataş Burnu'nun da hesaba katılarak devamında Suriye ve Irak ile belirlenen sınır, antlaşmada genişçe tarif edilmekteydi. Burada dikkat çeken önemli husus Suriye ile sınırlar belirlenirken coğrafi özelliklerine göre yer adları belirtilerek tarif edilmiş, Irak sınırları ise vilayetlere göre düzenlenmiştir. İran sınırı güncel olarak kabul edilirken Rusya ile sınır Sevr Antlaşması'nın Ermenistan hakkındaki hükümlerini belirleyen 89. Maddesi istisna olmakla birlikte eski hudutlara döndürülmesi şeklinde benimsenmişti[930]. Bu kısımda netleştirilen sınırlar yanında "Sınırlandırma Komisyonları" kurularak kesin hudutların tespiti sağlanacaktı. Sadece toprakları değil idari işlerde de yetkili olacak bu komisyonların teknik ihtiyaçlarını karşılama görevi Osmanlı Hükümeti'ne verilmekteydi. Aynı zamanda maddelerin tümünde antlaşma çerçevesinde ekte çizilmiş haritalara atıf yapmakla beraber metin ve

[930] İbrahim Sadi Öztürk, *Sevr Antlaşması (Tam metin),* Fark Yayınları, Ankara (2007), s. 81-84.

haritalarda uyuşmazlık yaşanması durumunda metnin kabul edilmesi prensibi kabul görmüştü[931].

Türkiye ile barış antlaşmasının hazırlanması sürecinde en çok tartışmaya konu olan İstanbul'un akıbeti 36. maddede özel olarak düzenlenmişti. Konferans süresince İstanbul hakkında çıkan her bir haberin dünyanın pek çok farklı noktasında etki gösterdiği gözlemlenmişti. Britanya Hükümeti'nin Ocak 1920'ye kadar Türklerin İstanbul'da kalmaması yönünde sürdürdüğü görüşünün değişmesinde Hindistan Müslümanları etkili olurken, Fransa kamuoyunda İstanbul meselesi farklı verilerle işlenmekteydi. İtalya ise Yunanistan'ın denkleme katıldığı andan itibaren Müttefiklerin en zayıf halkası haline gelmişti. Yunanistan adına Venizelos çeşitli istatistiklerle İstanbul'da hak iddia etmeye kalktıysa da hiçbir zaman bu şehrin doğrudan Yunanistan'a teslim edilmesi gibi büyük bir talebe cesaret edememiş, uluslararası statü formülünü savunmuştu. Buna karşılık İtalyan başbakanlarından Nitti ve bazı zamanlarda Lloyd George tarafından Vatikan benzeri bir formül de masada tutulmaktaydı. Nihayetinde antlaşmanın otuz altıncı maddesi *"Türklerin şartlı bir şekilde İstanbul'da kalmasına müsaade ediyordu".* Buna göre; Türkiye Sevr Barış Antlaşması ve onu tamamlayan antlaşma, sözleşmelerin hükümlerine göre özellikle soy, din ve dil azınlıklarının haklarına saygı göstermek konusunda kusurda bulunursa Müttefikler, İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'nda bırakılması, padişahın bu şehirde oturması ve başkentin bu şehir olması hakkındaki maddede değişiklik yapma hakkına sahipti[932].

Konferans süresince yoğun şekilde tartışılan Boğazların uluslararası hale getirilmesi projesi ise nihai halini antlaşmanın siyasal hükümler bölümünün ikinci kesiminde almıştı. *"Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'nı kapsayan boğazlarda gemilerin gidiş-gelişi (ulaşımı), gelecekte, gerek barış zamanında gerek savaş zamanında, bayrak ayırımı yapmaksızın, bütün ticaret ve savaş gemileriyle askerlik ve ticaret uçaklarına açık olacaktır. Milletler Cemiyeti Konseyi'nin bir kararının uygulanması dışında, bu sular abluka edilemez, buralarda hiçbir savaş hakkı*

[931] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 84-86.
[932] Ahmet Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması*, Puslu Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 80.

kullanılamaz ve hiçbir düşmanca eylemde bulunulamaz" maddesi ile bu bölgenin geçiş serbestîsi uluslararası garanti altına alınmıştı[933].

Otuz sekizinci madde ile Osmanlı ve Yunanistan'ın bu geçiş serbestîsini sağlamak üzere gerekli önlemlere dair yetkileri "Boğazlar Komisyonu'na" bıraktığını imza altına almaktaydı. Komisyonun yetki alanı Akdeniz yönünde Çanakkale Boğazı'nın girişi, Karadeniz yönünde Karadeniz Boğazı'nın girişi arasındaki sular ve her bir girişin üç mil açıkları olarak tespit edilmiş, gerektiğinde kıyı üzerinde otorite kullanılabileceği eklenmişti. Başlıca Müttefik Devletler haricindeki Rusya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye Milletler Cemiyeti üyesi olduktan sonra Komisyon'da temsil hakkı kazanabilecekti. ABD, Britanya, Fransa, İtalya, Japonya ve üye olursa Rusya iki oy hakkı elde edecekken Türkiye, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan tek temsilci hakkına sahip olabilecekti. Söz konusu komisyon üyeleri diplomatik dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanacaktı. Sevr Barış Antlaşması'nın 42. maddesi uyarınca komisyon kendi bayrağı, kendi bütçesi ve kendi teşkilatına sahip olacaktı. Bu tanımlama açıkça komisyonun bağımsız olmasını öngörmekteydi[934].

43. madde ise geçiş ve limanlar hakkında tüm düzenleyici yetkileri komisyona vermekteydi. Boğazların geçiş güvenliği hakkındaki 44. madde aynı antlaşmanın 178. maddesindeki şartlara bağlıydı. Öncelikle kırk dördüncü madde boğazın geçiş güvenliğinin engellenmesi durumunda komisyon temsilcileri Müttefiklerin buradaki askeri temsilcileri ile görüşerek gerekli önlemler hususunda anlaşacaklardı[935]. Bu maddede referans verilen 178. madde ise Boğaz Hattı ile bu hat alanındaki adaların silahsızlandırılmasını öngörmekteydi. Aynı zamanda buradaki askeri tahkimatlar da imha edilecekti. Yine 178. maddenin öngördüğü bir diğer husus ise Boğaz Hattı'ndaki Osmanlı ve Yunan Jandarmasının 161. madde uyarınca Müttefikler Arası İşgal Komutanlığı'na bağlı olmasıydı. Adalarda ve boğazlarda asker bulundurma hakkındaki hususlar Yunanistan'ın Midilli'deki garnizonu ile Türklerin Padişah'ın özel koruma (hassa) birliklerini etkilemeyecekti.

178. maddenin öngördüğü sınırlandırmalar için coğrafi bölge 179. maddede tespit edilmekteydi. Ancak sınırların 27. maddedeki durumla çatıştığı noktalar için İngiltere,

[933] Çağdaş Cansın Korkmaz*, Birinci Dünya Savaşı Sonunda İmzalanan İki Barış Antlaşması Sevr ve Versay*, Boyut Yayıncılık, İstanbul (2018) s. 159.
[934] Ömer Budak, *Sevr Paylaşımı*, Bilge Yayınevi, Ankara (2002), s. 87-89.
[935] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 87-90.

Fransa ve İtalya'dan askeri makamlarca atanacak üçer üye ve her biri kendi egemenlik sahası hakkında Yunanistan ve Osmanlı hükümetlerinden atanacak birer üye antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki on beş gün içinde bir komisyon oluşturarak yerinde tespit yapacaktı. Ayrıca 180. maddenin içerisinde Osmanlı için Boğaz Hattı'ndaki birlikler adına padişahın hassa birlikleri de dâhil olmak üzere izin verilen sayılar açıkça tablo olarak belirtilmekteydi. Bu da detayların üzerindeki ehemmiyete işaret etmektedir[936].

Antlaşmanın 45. maddesi komisyonun mal ve işçi alımı için borçlanma hakkı tanırken bu borçlanma için 53. maddede öngörülen harçlardan oluşacak bütçenin teminat gösterilmesine izin veriyordu. Boğazların idaresi ile ilgili İstanbul Sağlık Yüksek Meclisi, Kurtarma Gemileri Ulusal Yönetimi oluşturulacak Komisyon denetiminde özellikle hastalıkları önlemek ve mücadele etmek için Milletler Cemiyeti'nin politikaları uygulanacaktı. Komisyon yetki alanındaki asayiş meseleleri için kendi polis gücü 178. maddedeki bölgenin öngördüğü adalar ve Boğazlar bölgesindeki halktan derleyecek, komisyonca atanmış yabancı polislerin komutası altına verilecekti. Yargılama işleri ise Boğazların Osmanlı kesiminde kapitülasyonlar da gözetilerek Osmanlı yargısı, Yunan tarafında düşen kısımda ise Yunan yargısı tarafından yürütülecekti. Söz konusu Boğazları düzenleyen kısım ekonomik ve idari olarak komisyonun yararınca düzenlenmiş bir dizi maddeye daha sahipti. Komisyonun karar alma mekanizması ise eşitlik durumunda başkan oyunu üstün sayarken çekimser oyu karşıt oy kabul edecekti. Komisyon üyelerinin toplantıya katılamaması halinde vekil tayin etme hakkı vardı. Komisyon başkanlığı ise iki oyu olan ülkeler tarafından iki yıl süreyle yapılacaktı[937].

Osmanlı sınırlarını ilgilendiren bir diğer önemli mesele ise muhtariyet verilmiş bir Kürdistan'ın teşekkülüydü. Bu kısım 62, 63 ve 64. maddelerdeki hükümlerce düzenlenmekteydi. Buna göre tarif edilmiş sınırlarda Ermenistan'ın güneyinde Suriye-Irak'ın kuzeyinde teşekkül edecek Kürdistan için kararı İngiltere, Fransa ve İtalya'nın üçer temsilci ile oluşturulacak komisyon tarafından verilecekken, İran-Türkiye sınırında bir değişiklik ihtiyacı durumunda İngiliz, Fransız, İtalyan, İranlı ve Kürt temsilcilerden oluşan bir komisyon yerinde tespit çalışması yapacaktı. Kürtler bağımsız olmak ister ve

[936] Öztürk, *Sevr Antlaşması*, s. 112-117.
[937] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 90-95.

bunu Milletler Cemiyeti'ne onaylatırsa Türkiye söz konusu coğrafyadaki tüm haklarından vazgeçmek mecburiyetindeydi. Buna mukabil Musul Vilayeti'nde kalmış Kürtler bağımsız Kürt Devleti'ne katılmak için kendi kararlarını verebilecekti[938].

Osmanlı Asya'sının batıya açılan en önemli kapılarından İzmir, konferansın en önemli tartışma konularındandı. Bu konu İtalya'nın Yunanistan ile arasını açacak kadar önemli olmakla birlikte Venizelos'un Paris'ten başlayarak tüm konferans ve Avrupa başkentlerinde diplomatik faaliyetlerle propaganda kampanyası yürütmüştü. Antlaşmanın siyasal hükümlerinin dördüncü kesimi olan İzmir kısmı 19 maddede (65 dahil-83 dahil arası) belirlenmiş statü ile çizilmişti. Vilayetin sınırları da maddelerde çizilmekle beraber ince ayrıntılarının kesinleştirilmesi için İngiliz, Fransız ve İtalyan üçer üye ve Türkiye, Yunanistan hükümetlerinden birer üyeden teşkil edilecek bir komisyonun oluşturulması kararlaştırılmıştır. İzmir Osmanlı egemenliğinde kalsa da antlaşmanın 68. maddesi uyarınca Türkiye'den ayrılmış topraklarla ilgili hükümlere tabi olacaktı. Her ne kadar Osmanlı egemenliği yazıda var olsa da İzmir neredeyse bir Yunanistan şehri gibi idare edilecek bununla beraber Osmanlı'ya oldukça zayıf bir bağ ile merbut bulunacaktır. Öyle ki İzmirliler yurt dışında Yunan uyruklular gibi muameleye tabi tutulacaktı. İzmir, belirlenen şartlar dâhilinde idare edilirken yerel bir parlamentoya sahip olacak ve beş yıl sonra parlamento kararı ile Yunanistan'a bağlanmayı talep edebilecekti. Milletler Cemiyeti bu karar için plebisit isteyebilecek, eğer İzmir, Yunan Krallığı'na bağlanmak isterse Türkiye buradan vazgeçmiş sayılacaktı[939].

Türkiye'nin Yunanistan ile bir diğer sınır meselesi beşinci kısımda dört maddede düzenlenmekteydi. Burada Nöyyi Antlaşması haricinde kalan sınırlarda tüm Osmanlı Avrupa'sı Yunanistan'a bırakılmaktaydı. Yunanistan Edirne ile ilişkili olarak kendi topraklarında oturan soy, din ve dil bakımından ayrı toplulukların çıkarlarını korumak adına gerekli hükümlerin özel bir antlaşmada yer almasını kabul ederken, söz konusu topraklar için mali hükümlerde belirlenmiş borç miktarını da üstlenmişti[940].

Siyasal hükümler bölümünün altıncı kesimi Ermenistan'ın bağımsızlığının tanınması, sınırları ve topraklarında kalacak farklı unsurların haklarını düzenlerken, Türkiye ile

[938] Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması,* s. 88-89.
[939] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 97-102.
[940] Korkmaz, *Sevr ve Versay…,* s. 169-170.

Ermenistan arasında Amerika Birleşik Devletleri'ne hakem görevi yüklemekteydi. Bunu takip eden kısımda Suriye, Irak ve Filistin hakkındaki hükümleri içeren yedinci kısım bulunmaktadır. Bu coğrafyalar için bir mandaterlik sistemini öngören maddeler ile birlikte Milletler Cemiyeti ve her bölge için başlıca Müttefik Devletler ile yerel bir temsilci ve bir Osmanlı temsilcisinden oluşan komisyonlar oluşturulması kararlaştırılmıştı. Ardından gelen sekizinci kısım, Hicaz Krallığı ve Osmanlı Devleti'nin ilişkileri ile kutsal mekânlar ve hac hakkında kısa maddeleri haizdi[941].

Dokuzuncu kısım Mısır, Sudan ve Kıbrıs hakkındaydı. Özetle ifade edilecek olursa Osmanlı tarafından çok öncesinde İngiliz egemenliğine geçen mezkûr bölgelerde İngiliz egemenliği kabul edilirken buralardaki haklardan vazgeçilmekteydi. Benzeri bir durum onuncu kısımda Fas ve Tunus'un Fransız, on birinci kısımda Libya ve Ege Adaları'nın İtalya egemenliğine geçmesinin kabul edilmesinde de görülmekteydi[942]. Bu kısımlarda sözü edilen coğrafyalar Osmanlı'dan tamamen kopan topraklardı. Kimisi daha önceki antlaşmalarla kimisi ise savaş neticesinde ayrılan mezkûr bölgeler üzerinde Osmanlı Hükümeti'nin hiçbir egemenlik hakkı kalmadığı kabul edilmekteydi. Bu durum Sevr Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği anda Osmanlı İmparatorluğu'nun altı asrı aşan sürede tek seferde kaybettiği en büyük toprak miktarını gösteriyordu. Savaşa girdiği 1914'te sembolik olarak da olsa toprakları sayılan Kuzey Afrika önemli kısımları Mısır, Sudan, Tunus, Cezayir, Ege Adaları gibi bölgelerin yanında harp sırasında askeri olarak kaybedilen coğrafyalarda yeni statü tanınmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu kendisine oldukça zayıf bağlarla bırakılan muhtar vilayetler ve özel statülü İzmir gibi bölgeler haricinde Anadolu'nun merkezinde oldukça küçük bir coğrafyaya indirgenmişken, İstanbul Hükümeti ve saray mezkûr coğrafyayı çoktan Anadolu hareketine, daha doğru bir ifade ile Büyük Millet Meclisi, yani Milli Harekete kaptırmıştı. Bu durumda bakılacak olunursa antlaşmayı imzalayan İstanbul Hükümeti ve Padişah'a Boğazlar Komisyonu ve Yunanistan toprakları arasında birkaç saraylık araziden başka bir arazinin kalmamış olduğu görülüyordu[943].

Sevr Barış Antlaşması'nın uyrukluk konuları hakkındaki regülâsyonları siyasal hükümler bölümünün on ikinci kısmındaydı. Dokuz maddeden oluşan bu kısım ilk

[941] Budak, *Sevr Paylaşımı,* s. 103-106.
[942] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 104-114.
[943] Öztürk, *Sevr Antlaşması,* s. 81-88.

olarak ayrılan toprakların meskûnlarının Osmanlı vatandaşlığını kaybetmemesiyle başlamaktaydı. On sekiz yaşını geçmiş, 123. Madde uyarınca yeni bir uyruk edinmiş olanlar antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki iki yıl içinde Osmanlı uyruğunu seçme hakkına sahipti. Türkiye'den ayrılmış bir devletin topraklarında çoğunluk olan halktan olmayıp on sekiz yaşını aşmış kimseler antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki bir yıl içinde seçilen devletin nüfusunun çoğunluğunu seçme hakkını kullanan kişi ile aynı soydan ise Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Hicaz, Yunanistan, Irak, Suriye veya Türkiye'yi seçebilecekti. Ancak vatandaşlık seçme hakkını kullanan kişiler on iki aylık süre içinde ikametlerini seçtiği ülkeye taşımak zorundaydı. Yine de ayrıldıkları ülkedeki taşınmazlarını ellerinde tutma hakkına sahiplerdi. Taşınır malları ise götürülmesi veya getirilmesi durumunda gümrük resmi dâhil harç ve vergiye tabi olamayacaktı. Bunlar haricinde yalnızca Filistin'e yerleşen Yahudilerin, Filistin uyruğu taşıması haricinde özele indirgenmiş madde bulunmamakla birlikte Türkiye vatandaşlıktan ayrılmış kişiler ile ilgili göçlerini kolaylaştırmaktan yeni durumlarını tanımaya kadar detayları kabul etmiş oluyordu[944].

Sevr'in siyasal hükümler başlığı altında verilen bölümünün genel hükümler kısmında en dikkat çeken husus Osmanlı'dan ayrılan topraklardaki halklar ile ilgili 138 ve 139. maddelerdeydi. Bunlar Osmanlı idari makamlarının savaş süresince yaşanan hadiseler nedeniyle bu toplulukları rahatsız etmesini veya söz konusu bölgeler de dâhil olmak üzere Türkiye dışındaki herhangi bir coğrafyadaki Müslümanların hamiliğini yapmayı yasaklamaktaydı[945]. Bu durum Osmanlı'nın özellikle askeri açıdan zayıfladığı süreçte başlattığı uluslararası antlaşmalarda hilafetin manevi gücünden faydalanma politikasına karşı Müttefiklerin bir ön alması olarak görülebilir. II. Abdülhamit'in sıklıkla başvurduğu, büyük harbin başında da Almanların Osmanlı İmparatorluğu'nu yanına çekmekteki en önemli amaçlarından olan halifenin İslam dünyasındaki manevi etkisinin siyasi sonuçlar elde etmek için kullanılması savaşta dahi bir katkı sağlamamış olsa da Müttefikler Barış Konferansı sırasında Müslüman memleketlerde oluşan havayı da dikkate alarak muhtemel bir tehdidi bertaraf etmeyi planlamışlardı.

Müttefiklerin mütareke sonrası kamuoyu propagandalarında da en yaygın olarak kullandıkları durum Osmanlı azınlıklarının durumuydu. Antlaşmanın dördüncü bölümü

[944] Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması,* s. 104-106.
[945] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 118-119.

tamamen bu konuya ayrılmış olmakla birlikte görüldüğü şekli ile savaşın başladığı tarih milat alınarak savaş sırasında bu konudaki uygulamalar ilga edilmiş, antlaşmadan sonrası ise uluslararası garanti altına alınmaya çalışılmıştı. Azınlık hakları haricinde yine bu bölümde Türk-Yunan mübadelesi gündeme gelmiş, antlaşmanın sonrasındaki altı ay içinde Osmanlı ile Yunanistan'ın gönüllü nüfus değişimi 143. madde ile imza altına alınmıştı[946].

Sevr Barış Antlaşması'nın topraklar ve vatandaşlıklar hakkındaki söz konusu bölümlerine bakıldığında görülen temel mesele her bakımdan kısıtlanmış Osmanlı Devleti'nin durumu, Kasım 1914 ve sonrasında hükümetinin aldığı kararlar nedeniyle zarara uğrattığına inanılan başta Müttefik Devletler olmak üzere, onların himayesindeki toplulukların yeniden o dönemin statükosuna dönülemeyecek şekle getirilmesiydi. Muhtariyet verilen coğrafyaların kaderi gelecekte yerel halklara ve Milletler Cemiyeti'ne bağlı kılınırken, bu coğrafyalar hakkındaki herhangi bir kararda Türklerin peşinen tüm haklarından vazgeçtikleri imza altına alınmıştı. Bununla birlikte Türkler kendilerinden ayrılan coğrafyalardaki soydaş veya dindaşları için dahi siyasi veya diplomatik bir enstrüman kullanamayacaktı. Türk topraklarının nihai şeklini alacağı komisyonlar ise Başlıca Müttefik Devletler olarak anılan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın mutlak karar üstünlüğü ile kurulacak, yerinde inceleme heyetlerinde ilgili bölgeden bir, Osmanlı Hükümeti'nden bir temsilci hakkı verilerek bir anlamda bu unsurların yalnızca sembolik olarak varlığı sağlanacaktı.

3.5.3. Osmanlı Devleti'nin Askeri Durumu

Sevr Barış Antlaşması uzun süren bir askeri mücadelenin yorduğu ülkelerin diplomatları ve uzmanları tarafından hazırlanmıştı. Barış Konferansı'nın önem verdiği hususlardan olan Osmanlı Ordusu'nun ne durumda olacağı tartışması, yalnızca iç güvenliği sağlayacak şekilde kısıtlanması kararı ile neticelenmişti. Türk Ordusu'nun kısıtlanması hakkında kararın ana teması dönemin savaş özellikleri de göz önüne alındığında yoğunlukla kara kuvvetleri üzerineydi. 152. Madde Osmanlı kara gücünü üç sınıfa indirmekteydi. Birincisi padişahın hassa birlikleri, ikincisi iç asayişi sağlamak ve azınlıkları korumak için görevli jandarma birlikleri ve üçüncü olarak da jandarmayı da destekleyecek sınır denetimi için özel birliklerdir. Bu sınırlamaların haricinde kalan tüm

[946] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 120.

kuvve-i askeriye antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki altı ay içinde terhis edilecekti[947].

Osmanlı kara ordusu padişahın özel koruma kuvveti haricinde tüm sınıfları dâhil 50.000 kişi ile sınırlandırılmıştı. Bu kuvvetin 35.000'lik kısmı jandarma kuvveti olacaktı. Jandarmalar yurt sathında anlaşmanın ilgili maddelerince belirlenmiş şekilde dağıtılırken, her bir jandarma birliğinin mevcudu toplam personel sayısının dörtte birinden fazla olamayacaktı. Jandarma birliklere yerel olarak teşkil edilirken yaya, süvari ve makineli tüfekli olabileceklerdi. Bölgelerde yedek kuvvetlerin de bulunması öngörülürken jandarma birliklerinin topçusu veya teknik silahları bulunmayacaktı[948]. Kara birimleri için belirlenmiş üçüncü kuvvet olan özel birlikler yaya, atlı, dağ topçusu, istihkâm birlikleri ile bu birimlerin her biri için uygun teknik ve genel hizmet personeli sayısı en fazla 15.000 olacak şekilde düzenlenecekti. Tek bir birliğin güçlendirilmesi Müttefikler Arası Komisyon'a bağlanmış, personel mevcudu ise toplam sayının üçte birini aşamayacak şekilde düzenlenmişti. Jandarma ve Özel birliklerin subay oranı toplam personel sayısının yirmide birini, astsubay sayısı ise on ikide birini geçmeyecekti. Osmanlı ordusu personel sayısının yüzde on beşini geçmeyecek şekilde sınırlamaların dışında yabancı subay istihdam edebilecekti. Müttefik devletler veya tarafsız devletlerden gelebilecek bu subaylar için özel antlaşmalarla şartlar belirlenecekti. Ayrıca bir bölgede Osmanlı buyruğuna verilen tüm subaylar aynı uyrukta olmak mecburiyetindeydi. Tüm bunlar haricinde seferberliğe ilişkin bütün uygulamalar yasaklanmaktaydı. Ayrıca Harbiye Nezareti ve Genelkurmay'daki personel sayısı Müttefikler Arası Komisyon tarafından belirlenecekti. Buradaki sayılar da ordu mevcudunu belirleyen maddedeki sınırlamalara dâhil olacaktı.

Osmanlı ordusunun kara gücünün Konferans'ta tartışılan en düşük rakama göre sınırlandırılması, belirlenen mevcudun içerisine subay ve astsubay sayılarının da dâhil olması ve askeri sınıfların anlaşmada belirlenmişler haricinde olmaması, yeni bir askeri birim veya sınıf kurulmaması gibi sınırlandırmalar, Türk askerinin gelecekte muhtemel tehditler karşısında tedbir alamaması gibi büyük bir zafiyete sebep olabilirdi. Ancak Konferans sürecinin antlaşmaya yansıdığı şeklinden de anlaşılan Türk Ordusu'nun

[947] Korkmaz, *Sevr ve Versay…,* s. 186.
[948] Bu kural jandarma için belirlenen 35.000'lik sayının tamamının kullanıldığı durumda bir birliğin mevcudunun en fazla 8750 kişi olabileceğini öngörmekteydi.

hareket kabiliyetinin kısıtlanmasında Osmanlı egemenliğinde zayıf bağlarla bırakılan toplumların ileride bağımsızlığını kazanma ihtimalinin de düşünüldüğü iddia edilebilirdi. Zira jandarma kuvveti hakkındaki tüm maddelerde iç asayiş ile birlikte ayrıca azınlıkların korunmasına dair hüküm bulunmaktaydı[949].

Antlaşmanın askere alma işlemleri hakkındaki kısımda daha önce bahsedilen jandarma ifadesi dışında bir anlatım da mevcuttur. Buna göre Osmanlı kara kuvvetleri gönüllü olarak askere yazılanlardan kurulacaktı. Askere yazılmada herhangi bir ayrım gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşları eşit olacaktı. 156. madde, yani yerelde kurulacak jandarma birlikleri hakkındaki maddede, sözü edilen birimlerde imkân ölçüsünde Müslüman veya diğer grupların birliklerde temsili sağlanacaktı. Astsubay ve erlerin görev süresi on iki ay ile kısıtlanmıştı. Bu süreyi herhangi bir sebeple tamamlamayan erlerin yerine konulacakların sayısı 155. maddede belirlenen 50.000 sayısının yüzde beşini geçmeyecekti. Bunun haricinde yaş sınırlaması, halen orduda olanlardan göreve devam etmeyecekler için ayrılma kolaylığını da içeren 167. madde yeni atanan subaylara da aralıksız yirmi beş yıllık hizmet süresini üstlenmeyi beraberinde getirmekteydi[950]. Bu kısımda görüldüğü şekli ile Osmanlı kara ordusu asker temini konusunda zorunlu hizmete tabi tutma uygulamasına gidemeyecekti. Elbette bu madde yine öncekiler gibi azınlıkların korunmasının yanında Türk milletine savaşma kabiliyetini kaybettirme amacıyla yorumlanabilirdi.

Türklerin savaş kabiliyetinin köreltilmesi iddiasını destekleyebilecek bir diğer veri de antlaşmanın 207. maddesindeki hükümlerdeydi. Bu madde ile Türkiye herhangi bir askeri heyeti yabancı ülkede görevlendirmemeyi kabul ederken Osmanlı uyruğuna sahip olanlar herhangi bir yabancı devletin askeri birimlerinde görev alamayacaktı. Müttefikler kendi kara, deniz ve hava kuvvetlerinde Osmanlı uyruğundan olanları almayacaklarını benimsemiş, herhangi bir sebeple Osmanlı ordusunun eğitim faaliyetlerine destek olmayacaklarını kabul etmişlerdi[951].

Polis, gümrükçü, orman bekçisi gibi personelin sivil hizmete ait olduğunu kabul eden ilgili kısımdaki madde ile bunların mevcudu 1913'teki sayı temel alınarak düzenlenmiş, ancak görevde bulundukları yerel bölgenin nüfus artışına göre artması kabul edilmişti.

[949] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 126-128.
[950] Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması*, s. 116-118.
[951] Öztürk, *Sevr Antlaşması,* s. 128.

Bunun haricinde askeri talim yapmaları yasaklanmış, subay hizmetleri ise askeri sınırlamalara ait maddeler uyarınca oranlara göre düzenlenmişti. Söz konusu birimlerin askeri bir sınıf haline gelmemesi için denetim haricinde maddelerde bariz bir kısıtlama görülmemiştir. Osmanlı ordusunun cephanesi ve silahları tamamen Müttefiklerin denetiminde olmakla beraber, alev makineleri, boğucu, zehirleyici ve benzeri gaz ve sıvıların herhangi bir şekilde Türk ordusunda bulunması ve Türkiye'ye sokulması ilgili maddelerle yasaklanmıştı[952].

Deniz Kuvvetleri'ne gelindiğinde ise Mondros'la birlikte enterne edilen gemilerin Müttefiklere teslim edildiği kabul edilmişti. Türkiye balıkçılık ve polis hizmetleri için yedi gambot, altı torpido bulundurabilecekken bunlar Müttefikler tarafından seçilecekti. Burada kalacak gemilerin silahları ve diğer özellikleri maddeler ile sınırlandırılırken torpidolar karakol gemisine dönüştürülecekti. Bazı gemiler ise ticari olarak dönüştürülecek ve silahsızlandıracaktı. Osmanlı yeni gemi yapamayacak veya alamayacak, yapılmakta olan su üstü ve denizaltılar yok edilecek elde edilen malzeme yan sanayi ve ticarette kullanılabilecekti. Ancak yabancı ülkelere bu malzeme satılamayacaktı. Deniz kuvvetlerinin elindeki malzemelerinden personellerinin sınıfları ve sayılarına kadar tüm denetim Müttefikler Arası Deniz Kuvvetleri Denetleme Komisyonu'na verilecekti. Bu kapsamda belirlenen hizmetler için tespit edilecek sayı haricinde halen görevde olanlar terhis edilecekken ticaret filosunda görevli subay ve erlerin askerlik eğitimi görmemesine karar verilmiştir[953].

Hava kuvvetlerine ilişkin madde ise deniz ve kara havacılığı olarak bir başlık altında değerlendirilmiş, görüldüğü şekli ile Türkiye tüm havacılık faaliyetlerinden men edilmiştir. Elindeki tüm havacılık malzemeleri teslim edilecekken bu kapsamda herhangi bir maddenin ülkeye giriş ve çıkışı yasaklanmış, Türkler için bu alan kapatılmıştı. Osmanlı ordusunun tüm denetim ve organizasyonu Müttefikler Arası Kara, Deniz, Hava Denetleme komisyonları ile Müttefikler Arası Kara Kuvvetleri Örgütleme Komisyonu tarafından gerçekleştirilecekti. Bu komisyonlardan örgütleme görevini yürütecek olan komisyon için ilk etapta beş yıllık bir süre öngörülmüşse de devam edip etmemesi kararı Müttefiklere bırakılmıştır[954].

[952] Budak, *Sevr Paylaşımı,* s. 147-151.
[953] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 139-143.
[954] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 143-149.

3.5.4. Osmanlı Devleti'ne Yaptırımlar, Yeni İktisadi Yapı ve Çalışma Hayatına İlişkin Hükümler

Osmanlı İmparatorluğu savaş sırasında savaş yasaları ve alışılagelmiş uygulamalar haricinde faaliyetlerden dolayı suçlu durumda görülen görevlileri yargılamayı kabul etmişken, Müttefik Devletler bu hususlarda bazı haklar da elde etmişlerdi. Öncelikle kendi vatandaşlarına karşı suç işleyen Osmanlı yetkilileri ilgili devlet yargılayabilecek, savaş sırasında toplu ölümlerden sorumlu tutulanlar için ise Milletler Cemiyeti'nce kurulacak mahkemede bu devletlerin talepleri ile söz konusu kişiler yargılanacaktı. Yine Müttefik Devletler, mütareke döneminde olduğu gibi Osmanlı makamlarından rütbe ve görevleri belirttikleri kişileri talep edebilecek ve alabileceklerdi[955]. Buradaki hadise açık bir şekilde Osmanlı Hükümeti'nin Türkiye'deki egemenlik haklarına aykırıydı. Müttefikler savaş sırasında sorumlu gördüklerini yargılama haklarını saklı tutmaktaydılar.

Şüphesiz Sevr Barış Antlaşması'nın en önemli kısımlarından birisi mali hükümleri ihtiva eden sekizinci bölümüydü. Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ve Avusturya-Macaristan ittifakının açmış olduğu savaşa katılarak Müttefikleri zarara uğrattığını kabul etmekle beraber, Müttefikler de Osmanlı'nın bu konuda tazminat ödeyebilecek mali durumunun olmadığını kabul etmişlerdi. Müttefik Devletler, Osmanlı ekonomik yapısını göz önüne alarak Fransa, İngiltere ve İtalya'nın birer temsilci ile katılacağı, Osmanlı'nın da danışma oyuna sahip bir komiserinin olacağı Maliye Komisyonu kurulmasına karar verilmişti. Bu komisyon Türkiye'nin kaynaklarını arttırmak ve korumak için tedbirler alacaktı. Maliye Komisyonu yıllık bütçeyi parlamentodan önce görecek, parlamento komisyonun onayı olmadan değişiklik yapamayacaktı. Denetimde Maliye Müfettişliği aracığı ile faaliyet gösterecek olup, Osmanlı Hükümeti müfettişlere istedikleri kolaylıkları sağlamakla görevli olacaktı. Duyun-ı Umumiye ve Osmanlı Bankası ile anlaşmalı olarak para sürümünü de Maliye Komisyonu düzenleyecekti. Hükümet iç ve dış borçlanmaya gitmek için bu komisyonun onayına ihtiyaç duyacaktı. Osmanlı Devleti'nin borçlar idaresine verilmiş olanlar hariç tüm gelirleri Maliye Komisyonu denetiminde harcanacaktı. Bununla birlikte işgal giderleri, Osmanlı memurlarının işlerindeki ihmallerinden doğan zararların ödenmesi de komisyonun

[955] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 156-158.

Türkiye gelirlerinden yapacağı ödemelerin içerisindeydi. Savaş sırasında Türkiye'nin müttefiki olan devletler Osmanlı'dan herhangi bir ödeme talep edemeyecekken yine bu dönemde hükümetçe iç veya dış borçlanma nedeniyle güvence olarak gelirler üzerine konulan ipotekler antlaşmanın 237. maddesi gereği mülgaydı[956].

Osmanlı'dan toprak almış devletler söz konusu coğrafyadaki Hazine-i Hassa veya Osmanlı İmparatorluğu mallarını parasız elde ederken aldıkları toprak nispetince Osmanlı borçlarının anapara ve faiz ödemelerine katılacaktı. Bu devletlerden yeni kurulanlar ilgili paranın taksitlerine göre karşılayacak oranda yeterli güvence verecekti. Bu ödemeler için belirlenen formül ise 13 Ekim 1912'den önceki borçlanmalar Balkan Devletleri ve Osmanlı arasında paylaştırılırken 17 Ekim 1912–1 Kasım 1914 arasındaki borçlar Türkiye'den ayrılmış devletlerarasında bölüşülecekti. Burada hükme bağlanan bir diğer durum ise ödemelerin 1 Mart 1920 tarihinden başlayarak ilgili borcun bitişine kadar ödemelerin kalan miktara göre azaltılması formülü ile devam etmesiydi. Borçlar hususunda Muharrem Kararnamesi ve sonraki kararnamelerin Osmanlı Hükümeti'ne verdiği yetkiler Maliye Komisyonu'na aktarılırken İngiliz, İtalyan, Fransız temsilcilerle Osmanlı Bankası temsilcisinin görevli olduğu Osmanlı Dış Borçlar Konseyi Duyun-ı Umumiye'den daha geniş yetki alanı ile hareket edebilecekti. Türkiye'nin Duyun-ı Umumiye'ye ödemediği borçlar ise, varsa işgal süreci hesap dışı tutulup, ödenecekti. Ödemeye Maliye Komisyonu karar verecekti. Bu arada Almanya ve Avusturya ile yapılan barış antlaşmalarında Türkiye'ye aktarılması gereken paralara dair hüküm bulunduğunu açıklayan 253 ve 254. maddeler söz konusu aktarımların Maliye Komisyonu uhdesine yapılmasını öngörmekteydi. Diğer maddelerde de oldukça geniş yetkiler tanındığı anlaşılan Maliye Komisyonu'nun görev süresi tüm Osmanlı borcu ödenene kadar olup, görevleri tamamlandığında durumları Milletler Cemiyeti Konseyi ve Türkiye arasında tartışılacaktı[957].

Osmanlı İmparatorluğu tüm ekonomik varlığı ile birlikte savaş sırasında kazanan tarafta olduğu, en önemli diplomatik belge olan Brest-Litowsk antlaşmasından elde ettiği ekonomik artılardan vazgeçmiş, para ve benzeri değerlileri Romanya veya başlıca Müttefiklere teslim etmeyi kabul etmişti. Antlaşmanın mali bölümünden anlaşıldığı şekli ile Osmanlı İmparatorluğu borçlarını ödeyinceye kadar hiçbir ekonomik kararda

[956] Korkmaz, *Sevr ve Versay…,* s. 216-217.
[957] Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması,* s. 155-157.

söz sahibi olamayacaktı. Türkiye, Duyun-ı Umumiye'nin ilanı ile kaybettiği mali idaresinden eline kalanları da Müttefiklerin denetimindeki Maliye Komisyonu'na teslim etmeyi kabul etmişti. Bu noktada borçlar ödeninceye kadar Osmanlı Hükümeti'nin doğrudan hiçbir geliri olmayacaktı. Bağımsız bütçe ve harcamaları bulunmayacak hükümet tüm faaliyetlerinde komisyondan izin almakla yükümlü olacaktı[958].

Sevr Antlaşması'nda maliyenin kesin Müttefik denetimine verildiği bölümün hemen ardından oldukça geniş bir ekonomi bölümü gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm ticari iktisadi ilişkileri detaylı olarak şartlara bağlanırken, harpten önceki kapitülasyon rejimi tüm Müttefikleri şamil olacak şekilde genişletilmişti. Bunun dışında ihracat ve ithalat konusunda Maliye Komisyonu'na geniş yetkiler tanınırken, Türkiye'de dolaşımda olacak ürünlerin ambalaj yapısına kadar pek çok konuda denetim altında olacaktı. Aynı şekilde alkollü içeceklerin isimleri de denetim altına alınırken aykırılıklarda ceza ve yasaklama yetkisi Türkiye'ye tanınmıştı. Ancak söz konusu yetki bir sorumluluk şeklinde antlaşmaya işlenmişti. Osmanlı Hükümeti ülkesinde ve limanlarında birçok ayrıcalığı Müttefikler ve onların uygun gördüğü ülkelere tanırken kendisi uluslararası ticarete girmesi durumunda hiçbir imtiyaz ve dokunulmazlığı olmadığını antlaşanın 268. maddesi ile kabul etmiştir[959].

Osmanlı İmparatorluğu Sevr Barış Antlaşması'nın içerisinde Ekonomik Hükümler Bölümü'nün ikinci kısmında birçok antlaşma ve sözleşmeye doğal taraf olduğunu kabul etmişti. Burada sözü edilen sözleşmeler konvansiyonel anlamda dünya sistemini oluşturan antlaşmalar olmakla birlikte daha önce Müttefikleri ile imzaladıklarını ilga etmeyi benimseyen Osmanlı İmparatorluğu, antlaşma ile belirlenmeyen birçok hususu da burada vermiş oldu. Ayrıca Müttefikler Türkiye ile ikili antlaşmalarından savaş nedeniyle mülga hale gelenlerden hangilerinin yeniden uygulanmasını talep ediyorsa bunu bildirerek aktif hale getirme hakkına sahip olacaktı[960].

Endüstriyel, sanatsal ve yazın (edebiyat) işlerinin mülkiyeti hakkındaki kısımda 1 Ağustos 1914 tarihi milat kabul edilmekle beraber savaş sırasındaki özel şartlar da göz önüne alınarak bir kısım oluşturulmuştu. Patentlerin de dâhil olduğu bu kısımda sanat eserlerinin, edebiyat eserlerinin, markaların ve endüstri unsurlarının alım satımı, savaş

[958] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 158.
[959] Öztürk, *Sevr Antlaşması,* s. 163-166.
[960] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 174-180.

sırasındaki haklar ve geçmişe dönük haklar bu kısımda düzenlenmişti. Takip eden maddelerde mallar, haklar ve çıkarlar konusu işlenmişti. Mallar hakkındaki kısım savaş sırasında Osmanlı Hükümeti'nce el konulan malların iadesi hakkındaki hükümle başlamaktaydı. Osmanlı Hükümeti malları elinden alınmış kişilerin geri almaları hususunda gerekli önlemleri alırken üçüncü kişilerin görecekleri zararları da karşılayacaktı. El koyma olmadığı durumlarda da zararlar için mal sahibinin tazminat hakkı olacaktı. Müttefik Devletler uyruklularınca ve ortaklıklarında, onların denetimindeki kurum veya kişiler için Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından işaret edilecek Hakemlik Komisyonu tarafından incelenecekti. Bu noktada doğan ödemeler Osmanlı Hükümeti'nin borcu kabul edilecek, devlet topraklarında ya da Osmanlı vatandaşlarının mallarından ödenememesi halinde yıllık borç taksiti içerisinde sayılacaktı. Mal veya çıkarlara zarar verme durumunda ortaya çıkan bu durum 30 Ekim 1918 itibari ile değişiklik göstermiş, bu dönemin ödeme yükümlülüğünden Osmanlı Hükümeti'nin sorumlu olmayacağı kabul edilmişti. Bu tarihten sonraki durumlarda Müttefik makamları mesul olacaktı[961].

Bu kısımda elde edilen haklarla birlikte eski Osmanlı vatandaşları da Türkiye'deki benzeri haklarını muhafaza edecekti. Müttefikler 17 Ekim 1912 tarihi sonrası itibariyle kendi toprakları veya sömürgelerindeki Osmanlı vatandaşlarına ait veya ortaklıklı mal, çıkar ve haklar konusunda el koyma ve tasfiye etme yetkisini ele almaktaydı. Tasfiye işlemleri ilgili müttefik devletin yetkisince yapılacak, Osmanlı İmparatorluğu bu kapsamdaki haklar çıkarlar ve mallarla ilgili devletin izni olmaksızın işlem yapamayacaktı. Osmanlı Hükümeti yurt dışında kendi vatandaşlarına ait malların, çıkarların ve hakların Müttefiklerce satılması, tasfiye edilmesi ve benzeri işlemlerden doğan zararları karşılamayı üstlenecekti. Antlaşmanın bu kısmında dikkat çeken demiryolu hususunda ise ortaklıklı işletmelerin Osmanlı Hükümeti'nce alınarak Maliye Komisyonu'na aktarılması ve buradan Bulgaristan, Almanya ve Avusturya lehine doğacak paraların da ilgili devletlerle imzalanan barış antlaşmalarına atıfla onarım komisyonlarına yatırılması kararlaştırılmıştır. Yine Sevr'in ilgili maddesi gereğince Bulgar, Macar, Avusturya ve Almanya devletlerinin ve vatandaşlarının Osmanlı topraklarındaki hak, mal ve çıkarları antlaşma itibariyle işlem yapılamaz olacak, altı ay içinde başlıca Müttefik devletlere bildirilecek bu tip mülkiyetler tasfiye edilecek ve

[961] Korkmaz, *Sevr ve Versay,* s. 222-226.

buradan doğacak gelir vatandaşlara ait ise doğrudan onlara, devletlere ait ise ilgili devletin imzaladığı barış antlaşması gereğince onarım komisyonlarına aktarılacaktı. Bu kısmın diğer maddeleri savaş durumunun getirdikleri ile yeni statünün ortaya çıkardıklarının düzenlenmesi hakkındaydı[962].

Söz konusu mülkiyet konularının düzenlenmesinde savaşın başladığı 1914 yılından ve daha Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları neticesinde geniş toprak kaybettiği Ekim1912'den referans alarak belirlendiği gözlemlenmiştir. Yine bu noktada Müttefik Devletler 30 Ekim 1918 sonrası işgal dönemi hariç yaşanan bütün sürecin getirdiği yükü Osmanlı borcuna eklenecek şekilde düzenlemişti. Dikkat çekilen bir diğer husus ise mülkiyet hususunda şahıs ve devlet ayrımının gözetilmiş olmasıydı. Yine de Osmanlı vatandaşlarının yurt dışındaki varlıklarının Türkiye'deki Müttefik Devletler vatandaşları gibi muamele görmemesi, dibacesinde "adaletli" olarak tanıtılan barış antlaşmasının ruhuna aykırıydı.

Sevr Barış Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik haklarını her alanda olduğu gibi hukuki sözleşmeler bağlamında da kısıtlayıcı hükümler getirmekteydi. Ekonomik hükümlerin sözleşmeler ile alakalı kısmı olan beşinci kısım ticari antlaşmalardan borsa tahvillerine kadar, hatta sigorta sözleşmelerinin paket kapsamlarına kadar hükme bağlanmıştı. Bu kısımda sözleşmelerin geçerlilik durumları ve içeriklerinin ne olabileceği hükme bağlanmaktaydı. Söz konusu bölümün altıncı kısmında ise ortaklık ilişkileri ve imtiyazlar hakkında hükümler bulunmaktaydı. Buradaki hükümlerde Maliye Komisyonu ve Hakemlik Komisyonu'nun regülasyon rolü de bulunacaktı[963].

Sevr Antlaşması'nın su kaynakları ve sulardan faydalanma hakkındaki kararı tek bir madde ile ikili antlaşmalara bırakılmakla beraber anlaşmazlık halinde Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından atanacak hakeme verilmişti[964]. Bu kısımdan anlaşıldığı şekli ile kanalizasyon, drenaj, sulama ve benzeri faaliyetler süregelen usullere bırakılmış, özel bir düzen getirilmemişti.

Sevr Antlaşması'nın on ikinci bölümünde yer alan çalışma hayatına ilişkin hükümler bir giriş kısmı ile tanımlanırken, bağlayıcı tüm maddeler Milletler Cemiyeti'nde kurulacak

[962] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 180-194.
[963] Budak, *Sevr Paylaşımı,* s. 212-214.
[964] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 226.

Uluslararası Çalışma Bürosu'na göre düzenlenmişti. Antlaşmanın bu kısmı Osmanlı Devleti'ne özel olmaktan ziyade Milletler Cemiyeti'nin işleyişine tabiydi[965].

Osmanlı İmparatorluğu, 26 Şubat 1885 tarihli Berlin ve 2 Temmuz 1890 tarihli Brüksel Genel Senetlerinde ve bunları tamamlayan ya da değiştiren sözleşmelerde ele alınan silâh ve ispirtolu maddeler ticaretiyle, öteki konulara ilişkin olarak yapılan ya da yapılacak olan sözleşmeleri tanımayı kabul etmişti. Osmanlı İmparatorluğu yine Sevr Antlaşması'nın bir diğer hükmüne göre 17 Temmuz 1918 tarihinde Monako Prensi ile Fransa Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan antlaşma hükümleri hakkında bilgi edindiğini ve bunu tutanağa geçirildiğini benimsemişti. Osmanlı İmparatorluğu Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önce yaşanan herhangi bir olay için Müttefiklerden para talebinde bulunmayacağını da kabul etmekteydi[966].

Osmanlı İmparatorluğu, Müttefiklerin ganimet mahkemelerinde malları veya gemileri hakkında verilen kararları kayıtsız şartsız kabul etmekteydi. Söz konusu mahkemelerin kararları, buyrukları, giderleri hakkındaki buyrukları uyulması zorunlu olarak kabul edilirken kendi vatandaşlarının adına istemde bulunmayacağını taahhüt etmekteydi. Müttefik Devletler, saptayacakları koşullar altında, ganimet konusunda Osmanlı mahkemelerinin kararlarını ve buyruklarını inceleme haklarını saklı tuttuklarını hükme bağlamışlardı. Türkiye bu konuda gerekli materyali sağlamayı kabul ederken gelecek tavsiyelere uyarak yerine getirmeyi benimsemişti. Osmanlı Devleti savaş sırasında Osmanlı Deniz Kuvvetlerince batırılan veya hasara uğratılan gemiler konusunda Müttefik Devletler hükümetleri ve vatandaşlarının işine yarayacak bilgileri vermeyi kabul etmişti. Bunun amacının *"Gemilerin ve yüklerin savaş sırasında batmasından doğan zararları en az düzeye indirebilmek ve kurtarılabilecek gemilerin ve yüklerin ele geçirilmesini ve bunlara ilişkin özel istemlerin çözüme bağlanmasını kolaylaştırmak"* olarak maddede açıklandığı görülmüştür[967].

Antlaşmanın genel hükümlerinde eski eserler ve yapıtlara ilişkin yaptırımlar da bulunmaktadır. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki altı ay içinde 29 Ekim 1914'den bu yana Müttefik Devletler vatandaşlarından alınmış, bunların denetiminde olan her çeşit ortaklıkları ya da dernekleri de kapsayacak şekilde, ganimetleri, arşivleri,

[965] Hür, Her Açıdan Sevr Antlaşması, s. 215-230.
[966] Öztürk, *Sevr Antlaşması,* s. 244-245.
[967] Meray, Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 245-246.

tarihsel anıtları ya da sanat yapıtlarını geri verecekti. Bu işlem geri alacak hükümetçe belirlenecek yer ve koşulda yapılacaktı. Eski yapıt kavramı 1700 yılından önce insan eli ile yapılmış her şeyi kapsamakla birlikte antlaşmanın 421. maddesi bunlara ilişkin Osmanlı kanunlarını mülga kabul etmekteydi. Buna ilişkin geniş bir kurallar zinciri de antlaşmaya ek olarak verilmişti. Osmanlı kendi topraklarındaki eski eserlere dair hükümlere ilave olarak 422. madde ile elinden çıkan bölgelere ait, 1 Ağustos 1914 tarihi sonrasında alınmış sanatsal ve tarihi değeri olan eserlerin on iki ay içinde iadesini de kabul etmişti. Söz konusu eserleri alacak hükümetler altı ay içinde bir çizelge ile Osmanlı Hükümeti'ne başvuracak, Osmanlı Hükümeti bu eserlerden şahsi hazinelere geçen madde bulunması halinde kamulaştırma ve benzeri tedbirlerden sorumlu olacaktı. Rus Arkeoloji Enstitüsü'ne ait olmakla birlikte İstanbul'da bulunan belge, kitap ve el yazmaları Müttefiklerce belirlenecek makama teslim edilinceye kadar yetkililerin özgürce ulaşılabileceği şekilde saklanacaktı[968].

Türkiye kendisinden ayrılan topraklara ait arşiv ve kütükleri derhal vermeyi kabul ederken, bunların verilemeyeceği durumlarda bilgi sağlamayı üstlenmişti. Ayrıca Yunanistan'a 1912'den sonra terk edilen arazi ile ilgili benzeri verilerin boşaltma sırasında taşınmış olması ihtimalinden dolayı ilgili maddede açıkça bunların geri verilmesi de hükme bağlanmıştı[969]. Antlaşmanın son bölümü olan genel hükümler içerisinde yer alan bu kısımlar Osmanlı ülkesindeki arkeolojik faaliyetlerden, eski kayıtların saklanmasına kadar pek çok konu ile doğrudan ilişkiliydi. Buradaki hükümler anlaşıldığı şekli ile ayrılan toprakların geçiş süreci için gerekli görülmekle beraber Osmanlı Devleti'nin bu bölgelere ait memur kütüklerini dahi vermeye mecbur tutulması mandaterlerin söz konusu coğrafyada idari bir perspektif geliştirmek adına veri elde etme isteğini göstermekteydi.

3.5.5. Osmanlı Devleti'nde Ulaşım ve İletişim

Sevr Barış Antlaşması'nın onuncu bölümü hava ulaşımı hakkındaydı. Özetle ifade edilecek olunursa; Osmanlı karaları ve karasuları üzerinde uçuş yapma ve konma konusunda Müttefik Devletler serbest olacaktı. Karada veya denizde bir kaza yaşanması durumunda, Osmanlı hava taşıtlarıyla eşit haklar çerçevesinde muamele göreceklerdi.

[968] Budak, *Sevr Paylaşımı,* s. 278-280.
[969] Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması,* s. 234-235.

Herhangi bir yabancı ülkeye seyahat eden Müttefik Devletler uçakları, Türkiye'nin önde gelen Müttefik Devletleri'nin onayı ile yürürlüğe koyabileceği ve konmadan geçme hakkından faydalanacaktı. Müttefik devlet uçakları, Türkiye'deki hava alanlarından Osmanlı uçakları ile aynı şartlarda yararlanacaktı. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki bir yıl içinde, Müttefiklerin işaret ettiği yerlerde Osmanlı Hükümeti hava alanı yapmayı kabul etmişti. Bunun yerine getirilmemesi halinde Müttefiklerin gerekli önlemleri alabileceği de hükme bağlanmıştı. Müttefiklerin, havacılıkta verdiği ve vereceği tüm evrak, bröve ve lisanslar, Osmanlı tarafından Türkiye'de verilenlere denk kabul edilecekti.

Müttefikler, Türkiye'deki iç ticari uçuşlarda da en çok gözetilen ulus işleminden yararlanacaktı. Büyük savaşta Osmanlı ile İttifak Devletleri, müttefik olan devletler Milletler Cemiyeti üyesi olmadıkça veya 13 Ekim 1919 tarihinde Paris'te hava ulaşımı hakkında imzalanan sözleşmeye taraf olmadan transit geçiş haklarını içeren maddelerden faydalanamayacaktı. Yine aynı şart yerine getirilmediği sürece, Osmanlı'nın eski Müttefiklerinin vatandaşları havacılıkta herhangi bir imtiyaz alamayacak, ayrıcalığa dâhil edilemeyecekti. Osmanlı İmparatorluğu ise 13 Ekim 1919 tarihinde Paris'te imzalanan hava ulaşımı hakkındaki sözleşmede belirlenen, uçuş ve havaalanı kurallarını uygulayacaktı. Burada tanımlanan maddeler, Osmanlı Devleti Milletler Cemiyeti'ne dâhil oluncaya veya Paris'teki ilgili sözleşmeye katılmaya hak kazanıncaya kadar geçerli olacaktı[970].

Hava ulaşımı, mevzubahis dönem için yeni bir gelişme olmasından dolayı oldukça kısa bir şekilde antlaşmada yer almış, buna karşın deniz ve demiryolu ulaşımı hakkında çok geniş maddeler konulmuştu. Müttefikler tarafından, limanlar, suyolları ve demiryollarının kullanımı konusu detaylarıyla düzenlenmişti. Daha önce ticari kısımlarda da yer verilen ürünler hakkındaki maddeler bu kısımda da ele alınmaktaydı. Müttefikler, hava ulaşımında olduğu gibi bu alanda da Osmanlı uyruklularıyla eşit haklar elde etmekteydi. Yine bu kısımda dikkat çeken bir diğer husus; İstanbul (Yeşilköy'den Dolmabahçe'ye kadar), Haydarpaşa, İzmir, İskenderun, Hayfa, Basra, Trabzon (özel koşullar dâhilinde) ve Batum ileride belirlenecek hükümlerin sağlayacağı haklar saklı kalmak kaydıyla, serbest bölge ilan edilmekteydi. Serbest bölgelerde mal,

[970] Meray, Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 209-211.

vagon ve benzeri giriş çıkışlar özel şartlara bağlanmakla birlikte istatistik vergisi, binde birlik oran dışında vergiye tabi tutulamayacaktı.

Limanların giriş çıkışları, gemilerin buradaki işlerinin kolaylaştırılması, gerekli inşaatların gerçekleştirilmesi gibi işlerin sorumluluğu limanı elinde tutan devlete yüklenmişti. Limanlar meselesindeki bir diğer önemli husus özel statülü olanlardı. Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan ve limanlardan geçiş hakkı elde etmesinin hükme bağlandığı kısımda, genel bir sözleşme yapılıncaya kadar aynı anlaşmanın transit geçişler hakkındaki 328. Maddesi uyarınca buralardan faydalanacaktı. Türkiye'nin kaybettiği topraklarda kurulan yeni idarelerle ikili özel antlaşma imzalamasına kadar geçen sürede, 1890 Bern Antlaşması'nın ek hükümleri ile bu ilişkiler düzenlenecek, özel sözleşmeler ise Maliye Komisyonu onayına bağlı olacaktı. 350. madde ile İzmir, özel statü tanınan bir liman kenti olmuştur. Diğerleri ise Batum ve Trabzon Limanları hakkındaydı. Batum Limanı Kafkasya Devletleri'nin Karadeniz'e açılmasını sağlarken, Trabzon Limanı Milletler Cemiyeti'nin bir süre belirlememesi halinde süresiz olarak Ermenistan'a kiralanacaktı. Limanlar ve serbest bölgeleri müteakiben suyolları hakkında da özel maddelere yer verilmiş, örneğin; Meriç nehri kıyıdaş devletlerden birinin müracaatı üzerine uluslararası ırmak ilan edilecek ve bu statüde işlem görecekti. Bu durumda İngiltere, Fransa, İtalya ile birlikte kıyıdaşlardan birer temsilcinin oluşturduğu bir komisyon burayı idare edecekti[971].

Antlaşmanın demiryolları hakkındaki kısmında Türkiye; 14 Ekim 1890, 20 Eylül 1893, 16 Temmuz 1895, 16 Haziran 1898 ve 19 Eylül 1906 tarihlerinde Bern'de imzalanan sözleşmeleri kabul etmişti. Antlaşmadan sonraki beş yıl içinde 14 Ekim 1890 tarihli Bern Sözleşmesi'nin yerine geçecek bir antlaşmanın imzalanması halinde Osmanlı İmparatorluğu hazırlanmasına katılmayı reddetmiş olsa dahi bağlayıcı olarak tabi olacaktı. Yeni bir sözleşme yapılıncaya kadar Bern Sözleşmesi ve yukarıda tarihleri verilmiş eklemelere uygun davranacaktı. Antlaşmanın bu kısmında Türkiye'den ayrılan topraklarda bulunan gerek Osmanlı Hükümeti'ne gerekse çeşitli ortaklılara ait demiryollarının devri işlemleri de düzenlenmişti. Burada devredilecek demiryollarının 30 Ekim 1914 tarihli son sayıma uygun ve eksiksiz olması kararlaştırılmış ve bu konuda sorumluluk Türk Hükümeti'ne yüklenmişti. Yönetimi bölünmüş hatlardaki vagon ve yük vagonlarının bölüşülmesi konusunda ise 30 Ekim 1918'deki son sayım ölçü kabul

[971] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 211-221.

edilerek, anlaşmazlık durumunda Milletler Cemiyeti'nin atayacağı hakeme başvurulması hükme bağlanmıştı. Osmanlı'nın Hicaz Demiryolu'ndan vazgeçtiği hükmü ise 360. maddede metinde açıkça yazılmıştı. Demiryollarının sınırlar netleştikten sonraki işletilmeleri durumu ise ikili antlaşmalara bırakılacaktı[972].

Telefon ve telgraf iletişimi hakkında Türkiye, Osmanlı topraklarında Müttefiklerin talep ettikleri kolaylıkları sağlamakla birlikte hatların bakımı ve yapımı açısından da sorumluluk üstlenmişti. Bununla beraber Osmanlı Devleti, talep halinde Müttefik devletlerden gelecek ulaşım ağlarında yeni direklerin dikilmesi ve iyi durumda tutulması, söz konusu hatlarda kendi görevlilerinden yararlanılması noktasında haklar tanımayı kabul etmişti. Denizaltı kabloları hakkındaki kısımda ise İstanbul-Köstence hattının İstanbul'da karaya bağlandığı noktadaki haklar, Müttefiklerin göstereceği yönetime devredilirken, Cidde-Suakin ve Kıbrıs-Lazkiye hatlarından vazgeçilmekteydi. Bu hatlar özel mülkiyette ise ilk yapım maliyetinden yıpranma payı tutarı düşülerek hesaplanacak miktar Türkiye'nin alacaklarına yazılacaktı[973].

Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması'nın tüm ulaşım ve iletişime dair maddelerine ters düşmeyecek şekilde, Müttefik Devletler yararına antlaşmada belirlenmiş özel yükümlülüklere dokunulmamak kaydı ile bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki beş yıl içinde, Milletler Cemiyeti'nin onayı ile bu hususlarda imzalanmış genel bir uluslararası sözleşmeye katılmayı üstlenmiştir[974]. Buradaki hükümden anlaşıldığı şekli ile Osmanlı Devleti, limanlar, suyolları ve demiryolları bahislerinde verdiği herhangi bir hakkı yeniden uhdesine alamayacağını kabul etmişti. Uluslararası sözleşmeye taraf olurken de Sevr'in bu alanda getirdiği yükümlülükleri sürdürmeyi taahhüt etmekteydi.

3.6. Sevr Antlaşması'na Kamuoyun Tepkileri

Paris'e bağlı Sevr Banliyösü'nde Porselen Fabrikası Konferans Salonu'nda imzalanan antlaşmayı müteakiben Türkiye'de milli matem uygulanmaya karar verilmişti. İstanbul'da Türk ve Müslümanlar işletmelerini açmayacak, şirketler bir gün işi tatil edecekler, Seyr-i Sefain ve Şirket-i Hayriye kısıtlı bir zaman seyir ve sefer yapmayacak, bayraklar da yarıya indirilecekti[975].

---

[972] Budak, *Sevr Paylaşımı,* s. 242-246.
[973] Öztürk, *Sevr Antlaşması*, s. 227-231.
[974] Meray-Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, s. 229.
[975] "Bugün Matem-i Milli Merasimi İcra Olunacaktır", *İkdam*, 12 Ağustos 1920, No: 8429.

Sevr Barış Antlaşması ile birlikte Avrupa ve Asya'daki bazı meseleler için dört, muahedeye bağlı iki protokol daha imzalanmıştı. İlk sırada Hadi Paşa imzalamış, Yunanistan ve İtalya en son imza atmıştı. Sırbistan ve Hicaz temsilcileri hazır bulunmuş ama imzalamamıştı. Ayrıca Sırbistan temsilcisi Türkiye Duyun-ı Umumiye'sinden paylarına düşen borç nedeniyle protestoda bulunmuştu. Hicaz temsilcisi ise antlaşmayı tasdik etmediğini bildirmişti[976].

Sevr Barış Antlaşması Fransız kamuoyunda birkaç farklı şekilde değerlendirilmişti. Öncelikle Fransa'daki Yunan destekçileri nerdeyse Türklere acımayı suç olarak görecek durumdaydı. Pierre Bernus, Journal des Debats'da Türkiye'nin şikâyet hakkının olmadığını ve buna karşı çıkmalarının kaderlerini daha da ağırlaştıracağını belirtmekteydi. Bir kesim ise antlaşmanın pek de iyi olmadığı görüşündeydi. Bu kesim antlaşmayı ortanın altı olarak nitelemekteydiler. Karşı olmamakla birlikte kısmen acıma ile fikirlerini ileri sürmekteydiler. Onların gözünde Osmanlı, Avrupalı devlet olmaktan Asya prensliği olma seviyesine düşmüştü. Le Petit Marsiellais'de Mermeix bunu açıkça belirtmekteydi. Ayrıca eski Türkiye'nin Fransa'nın manevi imparatorluğunun bir parçası olduğu nitelemesi de bu yayında yer almaktaydı. Kamuoyunun çoğunluğu ise antlaşmayı kötü görmekteydi. Burada antlaşmanın Türkiye için adil olup olmadığı, Fransa ve Avrupa çıkarlarına uygunluğu ve en önemlisi uygulanabilirliği tartışma konusuydu[977].

Her ne kadar İstanbul Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu adına Barış Antlaşması'nı imzalamış olsa da uygulanabilmesini sağlamak noktasında memleketin hiçbir köşesinde muktedir değildi. İşgal edilmemiş coğrafyaların büyük çoğunluğu Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresindeydi. Bu nedenle İtilaf Devletleri'nin bir sonraki işi antlaşmanın onaylanması ve TBMM Hükümeti'ne kabul ettirilmesiydi.

İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki komiserleri Antlaşmanın uygulanması yolunun Anadolu'dan geçtiğinin farkındaydılar. Damat Ferit Paşa'nın da etkisiyle Anadolu'ya yatıştırma heyetleri gönderme fikri güçlenmişti. Komiserlerin buradan sonuç elde edilememesi halinde, geriye sadece iki seçenekleri kalıyordu. Ya İstanbul Hükümeti farklı araçlarla desteklenecek ya da Yunanlılara yol verilecekti. Ancak komiserler özellikle Damat Ferit'in öne sürdüğü Anadolu'daki ulusçu hareketi zorla bastırma

[976] "Dünkü Matem- i Milli- Sulh Hakkında Tafsilat", *İkdam*, 13 Ağustos 1920, No: 8430.
[977] Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, s. 150-160.

fikrine temayül etmemekteydiler. Milli Mücadele'yi bastıracak bir gücün oluşturulması oldukça güçtü. Öncelikle mali olarak bu nevi bir hareket yürütülemeyecekti[978]. Ancak TBMM, Sevr Antlaşması ve imzacıları hakkındaki tavrını tartışmalardan çok daha önce belli etmişti. 19 Ağustos 1920 tarihli meclis oturumunda Şura-yı Saltanat'ta Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına karar verenler ve Antlaşmayı imzalayan Heyet vatana ihanet ile suçlanması ve gıyaben haklarında hüküm verilmesi Kazım Karabekir Paşa tarafından teklif olunmuştu. Teklif telgrafında açıkça "vatansızlar" olarak nitelenen bu şahısların isimlerinin her yerde lanetlenmesi dahi istenmekteydi. Kazım Karabekir Paşa'nın telgrafının okunması ardından yapılan oylama ile teklif kabul edilerek antlaşmaya imza atanlar vatana ihanetle suçlanmıştı[979].

TBMM yalnızca Antlaşmayı imzalayanları suçlu ilan etmekle kalmamış antlaşma ahkamını anlatarak karşı karşıya kalınan felaketin boyutlarını göstermeye yönelik girişimlerde de bulunmuştu. Henüz Antlaşmanın üzerinden kısa bir süre geçmişken Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey ve Biga Mebusu Hamdi Bey'den gelen takrirler hem millete hem de İslam alemine antlaşma hakkında bilgi verecek beyanname neşredilmesini önermekteydi. TBMM 14 Ağustos 1920 tarihli oturumunda bu takrirler hakkında görüşmelerde bulunmuştu[980].

Meclisin Sevr Antlaşması hakkındaki en somut hamlelerinden bir diğeri ise "Türk Muahede-i Sulhiyyesi ve Mahiyet-i Hakikiyesi Bir Millet Nasıl Esarete Alınır" adlı yayın olmuştu. Bu yayında Sevr hakkında genişçe bilgi verilmiş, ancak asıl can alıcı nokta metnin sonlarına doğru kullanılan *"...Osmanlı devletine mensubiyet iddia eden hilafet ve saltanata hizmet ettiğini ilan eden Ferit Paşa Hükumeti kendi eliyle hilafet ve saltanatın esaret ve ölüme ve koca bir milletin yok olmasını imzalamıştır..."* ifadesiyle tüm "sorumluluk ve ihanet" Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne yüklenmişti. Bununla birlikte Ankara Hükümeti Sevr Barışı'nın Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmesinin aslında Osmanlı'nın yıkımını kabul ettiği manasına geldiğini iddia etmekteydi[981].

---

978 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (İç Savaş ve Sevr'de Ölüm)*, c. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara (2010), s. 215-216.
979 TBMMZC, Devre: 1, III, İçtima Senesi: 1, 53. İçtima, 19.08.1336.
980 TBMMZC, Devre: 1, III, İçtima Senesi: 1, 48. İçtima, 14.08.1336.
981 Mete Tunçay, "Sevres'e Karşı Anadolu'nun Bir Yayını", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XXXIV/01, (1979), s. 146.

Hakimiyet-i Milliye, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin imzalamış olduğu bu antlaşma sebebi ile milleti ve devleti uçurumlara sürüklediğini, memlekette sonu gelmeyecek bir galeyan sebep olduğunu belirtmekteydi. Gazete, İstanbul kamuoyunun bu meseleye nasıl bu kadar sakin yaklaştığını sorgularken, Anadolu'dan gelen protesto telgraf ve haberleri kamuoyu ile paylaşılmaktaydı[982].

Böylelikle 30 Ekim 1918 tarihinde başlayan mütareke dönemi sona ermiş bulunmaktaydı. Çok uzun bir sürece yayılan dünya barışının tesisi meselesi Müttefiklerin düşüncesine göre tamamlanmıştı. Mareşal Foch'un belirttiği gibi bu antlaşmalar olsa olsa bir mütareke sürecini andırmaktaydı ve ancak yirmi yıl sürebilirdi.

[982] "Sulh Muahedesi-Türkiye ve İslam Aleminde Galeyan", *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Ağustos 1920, No: 59.

SONUÇ

Osmanlı, gücünün zirvesine ulaştığı dönemde sınırları üç kıtaya yayılmış, büyük bir imparatorluk halini almıştı. Bu genişlemenin ileri boyuta ulaşması ile artan problemler, yeni düzende büyük rakiplerin edinilmesine doğrudan etki etmişti. Kuzeyden yükselen Rusya İmparatorluğu ve coğrafi keşifler sonucunda güçlenen Avrupalı güçler Osmanlı ile başa baş mücadele edecek hale gelmişlerdi. Osmanlı ise bu yükselişin aksine gerileme hatta yıkılma sürecine girmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme sürecinde Avrupalı devletler önemli ölçüde askeri teknolojilerini yenilemiş, teknik ve askeri bakımdan gelişmiş ordular teşkil etmişlerdi. Bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğu büyük kayıplar vermeye başlamıştı. Osmanlı'nın düşmüş olduğu zor durumu kendi lehlerine kullanmaya çalışan batılı güçler, Şark Meselesi Projesi'ni hayata geçirmek için en ufak bahaneleri bile değerlendirmekteydiler. Rusya ve Avusturya gibi devletlerle başlayan taarruzlar zamanla diğer güçlerinde devreye girmesiyle yıkıcı savaşlar ortaya çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu özellikle XIX. yüzyılda Avrupa'nın Şark Meselesi siyasetine karşı çeşitli tedbirler almayı denemiştir. Avrupa'da ki gelişmeleri takip ederek ekonomik, siyasi ve askeri gücünü yeniden kazanmak isteyen Osmanlı, tam anlamıyla başarılı olduğunu söylemek zordur. XIX. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı, siyasi yalnızlığını diplomaside denge politikası ile sürdürerek gidermeye çalışmıştı. Ancak bu politika da devletin, bazı Avrupa devletlerine temayül ederek, kendi ikbal ve istikbalini tehlikeye atan bir durumu da beraberinde getirmişti.

İmparatorluğu yıkıma götüren asıl felaketler silsilesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile başlamıştır. Rusya karşısında İngilizleri yanına çekmek isteyen Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs Adası'nı Britanya'ya üs olarak verirken, Akdeniz'in anahtarı konumundaki bir bölgeyi fiilen kaybetmişti. Konferansta Balkan coğrafyasının önemli bir kısmı Osmanlı'dan kopartılırken Bulgaristan, önemli bir sorun haline gelmişti. Devletin elinde kalan Makedonya'yı da yakından ilgilendiren bu mesele, II. Abdülhamit iktidarı boyunca büyük hadiselere neden olmuştu.

Kısa bir süre sonra Tunus, Cezayir ve Mısır çeşitli bahaneler ile imparatorluktan koparılırken, Akdeniz'de Anadolu sahilleri haricinde yalnızca Balkanlar ve Trablusgarp (Libya) Osmanlı'da kalmıştı. Çok geçmeden mezkûr coğrafyalar da elden çıkınca, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları tekrar büyük oranda daralmıştı. Bu kayıpların yaraları henüz sarılamamışken Osmanlı Hükümeti, Avrupa'da başlayan büyük savaşa; Almanya, Avusturya-Macaristan ve sonradan savaşa intikal eden Bulgaristan'ın yanlarında dâhil olmuştu. Bu büyük savaş diğer klasik dönem imparatorluklarının sonunu getirirken, Osmanlı İmparatorluğu da tarihinin sonuna gelmişti.

Bunun gelişmelerin sonrasın da ise Şark Meselesi'nin son sahnesinin nasıl uygulanacağı, galip devletler tarafından belirlenecekti. Uzun zaman dilimine yayılan Osmanlı'nın paylaşılması projesi esasında savaş öncesi ve esnasında son halini almaya başlamıştı. Ancak İtilaf Devletlerinden Rusya'nın savaştan çekilmesi ve ABD'nin savaşa dâhil olması, konu ile ilgili politik manevraların yeniden kurgulanmasının yolunu açtı. Bu gelişmeler de gizli antlaşmaları büyük oranda geçersiz kılacak nitelikteydi. Öyle ki, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un savaşın bitimi ve adil barışın sağlanması amacıyla ilan ettiği umdeler, başta mağlup devletler tarafından sığınılacak nokta oldu. Osmanlı ileri gelenleri de söz konusu prensipleri Türklerin yararına işletilebileceği inancına sarılarak, savaştan çekilmenin en doğru yol olduğu kanaatine varmışlardı.

Kut'ta esir edilen İngiliz General Townshend'ın aracılığı ile başlatılan mütareke görüşmeleri, emsallerinden farklı, içerisinde pek çok özellik barındıran bir ateşkes antlaşmasının imzalanmasıyla neticelendi. Müzakereleri İtilaf Devletleri adına yürüten Britanya İmparatorluğu'ndan Amiral Calthorpe, Limni Adası'nın Mondros Limanı'ndaki Agamemnon Zırhlısı'nda gerçekleştirilen toplantılarda, Osmanlı Heyeti'ne hareket alanı bırakmamak üzerine kurulu, kendi adına "başarılı" bir politika izlemişti. Eldeki imkânlar sebebiyle kendi hükümeti ile muhaberatta büyük oranda sıkıntı yaşayan Osmanlı Heyeti ise görüşmelerde yalnızca bazı sözlü teminatlar alabilmekle yetinmiş, bu sözlü vaatlerin uluslararası müzakerelerde hiçbir önemi olamayacağını dahi kavrayamamış ve neticede önlerine sunulan metni ufak tefek değişiklerle kabullenmek durumunda kalmıştı. Ortaya çıkan mütareke metni İngiliz Savaş Bakanlığı'nın prensipte kabul ederek, Paris'teki Yüksek Savaş Konseyi'ne

onaylattığı kararlar ile büyük ölçüde örtüşüyordu. Bu da Osmanlı Heyeti'nin müzakerelerde olumlu bir sonuç elde edemediğinin göstergelerindendi.

30 Ekim 1918'de imzalanarak bir gün sonra yürürlüğe giren Ateşkes Antlaşması ile Türkiye topraklarındaki neredeyse tüm denetim İtilaf Devletleri kontrolüne bırakılırken, iki ayrı muğlâk madde ile ülkenin tamamı işgale açık hale getirilmişti. Henüz barış antlaşmasına dair ortada herhangi bir şey yokken, Osmanlı askeri gücü dağıtılmakta, memlekette otorite boşluğu ile ortaya çıkacak asayişsizlik, antlaşmadaki ilgili işgallere gerekçe haline getirilmişti. Bu yapısı ile antlaşma bir mütarekeden ziyade daha çok teslimiyet metniydi. Osmanlı Hükümeti ve saray, düşülen durumu çaresizlik içerisinde kabullenmişti. Oldukça geniş kapsamlı olan mütareke şartlarını Osmanlı'ya kabul ettiren İngilizler ve müttefikleri ise buradan doğan tüm haklarını, belirsiz ifadelerden de yararlanarak, suiistimal denilecek ölçüde kullanmışlardı.

31 Ekim 1918 tarihi ile başlatılan Mütareke Süreci 10 Ağustos 1920 tarihine kadar sürmüş, oldukça uzun bir zaman dilimini ihtiva etmekteydi. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu kamuoyunda; mülkiye, askeriye ve basınında barışın elde edilebilmesi ve devletin kurtarılması adına çeşitli çözüm yolları ortaya atılmıştı. Özellikle murakabe, muavenet ve manda kavramları etrafında Osmanlı barışının koşulları bu süreçte tartışılmaya başlandı.

Murakabe kelimesi, mütareke maddelerinde gündeme girmiş, kurumların ve Osmanlı coğrafyasının İtilaf Devletleri unsurlarınca kontrol altında tutulması halini karşılayan bir kavram olmuştu. Muavenet kelimesi ise daha çok Osmanlı ileri gelenleri tarafından ortaya atılan bir terimdi. Buna göre kendi kimliğini kaybetmiş ve çağın ihtiyaçlarına yanıt veremeyen Osmanlı devlet kurumlarının tercih edilecek bir yabancı devletin uzmanları danışmanlığında yeniden organizasyonu öngörüyordu. Manda ifadesi ise Wilson'un ilkelerinde yer alan galiplerin mağluplardan toprak almaması ve milletlerin kendi mukadderatını tayin hakkı gibi prensipler karşısında bir bypass metodu olarak İtilaf Devletleri tarafından ortaya atılmış bir kavramdı. Buna göre kendi kendini idare edemeyecek topluluklar, büyük bir devletin denetiminde olacaktı.

Mütareke sürecinin ilerleyen zamanlarında Osmanlı içerisinde belli başlı üç akımın ön plana çıktığı görülmekteydi. Mülkiye ve siyasetin önemli bir bölümü devletin geleceğini İngiliz murakabesinde gelişmeye bağlarken, bir takım aydınlar henüz Türklerle arasında

bir muhasımlık bulunmayan Amerika Birleşik Devletleri'nin mandater ülke olarak bu coğrafyaya gelmesini savunmaktaydı. Cihet-i askeriyenin ağırlık verdiği bir diğer çözüm ise Osmanlı topraklarındaki işgalin silahlı mücadele ile sonlandırılması üzerineydi. Anadolu'da güç kazanan bu üçüncü yol tercih edilirse, Türkler için her ne kadar zorlu olacak olan uzun yıllardır savaştan yorgun olan Avrupa güçleri için de kolay olmayacaktı. 1914 yılından itibaren geniş bir coğrafyada sürdürdükleri savaş onlar için de hem iktisadi hem de insan kaynağı bakımından zor geçmişti ve ciddi kayıplar içermişti. Ayrıca ülkelerin iç siyasetinde savaşın devam etmemesi adına önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı da gözlemlenmekteydi.

Büyük Devletler tek taraflı olarak bir araya geldikleri Paris Barış Konferansı'nda yeni dünya düzenini belirlemeye çalışıyorlardı. Barış Konferansı'nın İzmir hakkındaki kararı Osmanlı İmparatorluğu açısından farklı bir yol izlenmesinin önünü açmıştır. İzmir'in Yunanistan tarafından işgaline izin verilmesinin ve işgal sırasındaki hadiselerin yarattığı milli heyecan karşısında Müttefikler, taleplerini dinlemek amacıyla Osmanlı temsilcilerini Konferans'a davet etmişlerdi. Sadrazam Damat Ferit Paşa riyasetinde bir heyetle görüşmelere katılan Osmanlı İmparatorluğu bu fırsattan istendiği ölçüde faydalanamamış, Sadrazam'ın keyfi hareketleri nedeniyle Konferanstaki girişimler sonuçsuz kalmıştı. Bu gelişmenin ardından Osmanlı barışı bir süre daha ertelenmiş, kendi müttefikleri aralarında barış koşullarının belirlenmesinden sonraya bırakılmıştı.

1920 yılı başında İngiltere iç siyaseti dahi geciktirilen Osmanlı barışının imzalanması gündemini tartışmaktayken, Osmanlı sulhuna giden son süreç Paris ve Londra ekseninde tekrar gündeme alınmıştı. Müttefikler Paris, Londra, San Remo ve Spa şehirlerinde düzenledikleri toplantılarda Türkiye ile yapılacak barışa son şeklini vermeye çalıştılar. Neticede ortaya 433 maddelik nicelik ve nitelik olarak çok ağır bir antlaşma metni çıkmıştı. Bu metin Wilson'un "adaletli barış prensipleri" ile çelişirken, emsallerinde görülmediği kadar ağır şartlar içeriyordu. Bu kadar ağır şartlar ihtiva etmesine rağmen 433 maddelik Sevr Antlaşması, 10 Ağustos 1920 tarihinde Paris'te bulunan Osmanlı Delegasyonuna dikte ettirilmişti. Saray ve dönemin hükümeti elde kalandan da olma korkusu ile bu ağır şartları kabul etmek zorunda kalmıştı.

"Barış Antlaşması" metnine bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde elde kalabilen Anadolu coğrafyasında bile ciddi toprak kayıpları olurken, Türklere bırakılan

sınırlı arazide idareyi elinde tutacak hükümetin tüm faaliyetleri de Müttefik Devletler kontrolüne verilmekteydi. Devlet, bağımsızlığını kaybederken kalan kısmının da kontrolü elden gitmişti. Bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu bağımsızlığını kaybetmekteydi. 433 maddelik metnin bütününe bakıldığında devlet her alanda kısıtlanmış, bir nevi uluslararası anayasaya bağlanmıştı. Sevr Barış Antlaşması vatandaşlıktan çalışma hayatına, askerlikten edebiyata, mimari eserlerden arkeolojik kalıntılara tüm konularda Türk hükümetlerinin hareket sınırlarını çizmekteydi.

Sevr Barış Antlaşması Avrupa liderleri tarafından ön planda tutulan "adaletli barış" kavramından uzak daha çok bir "intikam" metni gibiydi. Müttefikler uzun tartışmalar sonucu ortaya çıkmış metnin imzası için askeri tehditlerde bulunmaktan da çekinmemekteydiler. İstanbul Hükümeti ve Saray, antlaşmanın imzası hususunda tüm savunmalarını bu tehditler üzerine inşa etmekteydi. Türkiye'nin işgal altında olmayan coğrafyasının çoğunluğunu kontrol altına almış olan Ankara'daki Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un bu durumu karşısında konumunu oldukça güçlendirmişti.

Sevr Antlaşması Türk toplumu tarafından hiçbir zaman kabul edilmezken, Anadolu halkının gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi durumu en üst perdeden protesto etmiş, bu antlaşmayı imzalayan devletlerin politikalarıyla sonuna kadar mücadele edileceğini dünya kamuoyuna duyurmuştur. Bu uğurda gerekirse son ferde kadar savaşılacak, Anadolu merkezli olarak bağımsız yaşanabilecek kadar genişlikteki sınırların elde edilmesine çalışılacaktı. Mustafa Kemal Paşa da Meclis Başkanı olarak Sevr Antlaşması'nı yok hükmünde saymıştır. Bu azmin sonucunda Anadolu toprakları ve İstanbul Milli Mücadele sonucunda kurtarılmıştır.

Yaklaşık altı asırlık Batı ve Osmanlı mücadelesinin son sahnesi olan Sevr Barış Antlaşması sadece Anadolu'yu değil, Osmanlı'nın hâkimiyetindeki diğer coğrafyaları ciddi şekilde etkilemiştir. Osmanlı'dan kopan parçalara hâkim olan büyük güçler, bu durumu Sevr Antlaşması ile garanti altına almak istemişlerdi. Ancak bu metne konu olan paylaşımların orantısız olması; ekonomik, sosyolojik ve kültürel koşulların dikkate alınmaması, günümüze kadar süren birçok problemi dünya tarihine miras olarak bırakmıştır.

Osmanlı topraklarından koparılan Arap coğrafyasındaki paylaşım sancıları günümüze kadar devam ederken, Akdeniz, Karadeniz, Balkanlar ve Kafkaslarda da taşların yerine

oturduğunu söylemek güçtür. Sevr Barış Antlaşması'nın hükümleri tümüyle tatbik olunamasa da bu antlaşma altı asırlık büyük imparatorluğu tarihe intikal ettiren resmi metin statüsünde olmuştur. Ancak netice itibariyle antlaşmanın gerek Osmanlı Parlamentosunun onayından geçirilememesi ve gerekse Türk milletinin gerçek temsilcisi olan TBMM tarafından ret edilmesi sebebiyle mezkûr antlaşma "ölü doğan" bir antlaşma olup, tarihen geçersiz bir durumda kalmıştır. Tek önemi Batının Osmanlı Devleti ve Türkler hakkındaki somut düşüncelerini göstermesidir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Public Record Office (PRO.)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

United Kingdom Parliamentary Archives (UKPA.)

2. Resmi Yayınlar

Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC)

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları (3. Baskı), Ankara (1999).

3. Yayınlanmış Belgeler

Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması, Der. E.E. Adamof, çev. Babaeskili Hüseyin Rahmi, Kaynak Yayınları, İstanbul (2001).

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (BDA), *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I Balkanlar'da Yunan Mezâlimi,* Ankara (1995).

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (BDA), *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri* (1516-1919).

Dört Rapor (Müttefik Kuvvetler Komisyonu'nun Yunan Mezalimi Araştırma Raporları 1919-1921/General Harbord'un Ermenistan'da Amerikan Mandası Raporu 1919), Der. Necip Azakoğlu, çev. Lale Akalın, Tarihçi Kitabevi, İstanbul (2016).

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918, Supplement 1, The World War, Volume I.

4. Süreli Yayınlar

Alemdar

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Peyam-ı Sabah

Sabah

Tasvir-i Efkâr

Tercüman-ı Hakikat

The Times

Vakit

Yeni Gün

5. Araştırma Eserler

AKAR, Hulusi, *Harbord Askeri Heyeti Raporu,* TTK Basımevi, Ankara (2019).

AKÇURA, *Yusuf, Şark Meselesine Dair ve Eski "Şûrây-ı Ümmet"te Çıkan Makalelerimden*, Haz. Erol Kılınç, Ötüken Yayınevi, İstanbul (2018).

AKŞİN, Sina, *"Siyasal Tarih", Türkiye Tarihi (Osmanlı Devleti 1600-1908)*, ed. Sina Akşin, III, Cem Yayınevi, İstanbul (2002).

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Mutlakıyete Dönüş 1918-1919),* I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2010).

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (İç Savaş ve Sevr'de Ölüm), III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara (2010).

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara (2014).

AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu, Ankara (1988).

ALTUNDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi (1831-1841)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara (1945).

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul (2013).

AYIŞIĞI, Metin, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara (2004).

BAKAR, Bülent, "Savaş Döneminde Türk Basınında Tarafsız Yayın Politikası: Saraybosna Suikastı'ndan Sultan Osman ve Reşadiye Gemileri Olayına Savaş

Algısı", *II. Meşrutiyet'ten Mütareke Dönemi'ne Türkiye*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul (2018)

BARDAKÇI, Murat, *Mahmut Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2014).

BAŞAK, Tolga, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul (2013).

BAYAR, Celal, *Ben De Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş*, I, Sabah Kitapları, İstanbul (1997).

BEYOĞLU, Süleyman, *Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul (2018).

BİLGENOĞLU, Ali, *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul (2007).

BİREN, Mehmet Tevfik, "*Bir Devlet Adamının" Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları 2,* Haz. F. Rezan Hürmen, Arma Yayınları, İstanbul (1993).

BOZKURT, Abdurrahman, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2014).

BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*, Haz. Abdullah Uçman, İletişimi Yayınları, İstanbul (2019).

BUDAK, Ömer, *Sevr Paylaşımı,* Bilge Yayınevi, Ankara (2002).

C. HELMREICH, Paul, Sevr Entrikaları, çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul (1996).

ÇELİK, Yüksel, "Nizam-ı Cedid'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askeri Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (Ed.) Seyfi Kenan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul (2010).

ÇETİN, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2015).

DÖNMEZ, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci", *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, Ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara (2018).

DRIUALT, Edouard, *Şark Mes'elesi (Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar)*, çev. Nafiz, Haz. Emine Erdoğan, Berikan Yayınevi, Ankara (2003).

ERICKSON, Edward J., *Osmanlılar ve Ermeniler*, çev. İbrahim Türkmen, Timaş Yayınları, İstanbul (2015).

EROL, Mine, Türkiye'de *Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun (1972).

EVANS, Laurance, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)*, çev. Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul (2003).

FINDLEY, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi (1789-2007),* çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul (2016).

FROMKIN, David, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı*, çev. Mehmet Harmancı, Epilson, İstanbul (2016).

G. DJUVARA, Trandafir, Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913), çev. Pulat Tacar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2020).

ALLENBY, Edmund, *General Allenby'nin Hatıratı Arap Ayaklanması ve Filistin'in Osmanlı'dan Kopuşu*, Hzl. Faruk Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul (2013).

GÜLER, Şükrü Sina, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, Kıbrıs Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul (1984).

GÜNEŞ, İhsan, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2012).

HART, Basil Liddell, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2019).

HATHAWAY, Jane, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları 1516-1800*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2018).

HAYTA, Necdet, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2015).

HOURIE, Paul, *Türkiye Nasıl Paylaşıldı?,* çev. Tüccarzade İbrahim Hilmi, Haz. Emre Gör, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul (2016).

HOWARD, Harry N., *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923),* çev. Salih Sabit Togay, Türk Tarih Kurumu, Ankara (2018).

HÜR, Ahmet, *Her Açıdan Sevr Antlaşması,* Puslu Yayıncılık, İstanbul (2018).

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar,* III, Dergâh Yayınları, İstanbul (1982).

JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu, Ankara (2011).

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul (1960).

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907),* VIII, Türk Tarih Kurumu, Ankara (2007).

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1856-1861)*, VI, Türk Tarih Kurumu, Ankara (2007).

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet Ve Birinci Dünya Savaşı (1908 - 1918))*, IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara (1999).

KARAL, Enver Ziya, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul (1999).

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul (2016).

KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara (2010).

KAYRA, Cahit, *Arap İhtilali ve Şam Mahkemesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul (2008).

KAYRA, Cahit, *Sevr Dosyası*, Tarihçi Kitabevi İstanbul (2011).

KILINÇKAYA, M. Derviş, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2015).

KORKMAZ, *Çağdaş Cansın, Birinci Dünya Savaşı Sonunda İmzalanan İki Barış Antlaşması Sevr ve Versay*, Boyut Yayıncılık, İstanbul (2018).

KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara (1987).

MACMILLAN, Margaret, *Paris 1919: Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara (2004).

Mahmut Celalettin Paşa, *Mir'ât-ı Hakîkat*, Haz. İsmet Miroğlu, Berekât Yayınevi, İstanbul (1983).

Maliye Nazırı Cavid Bey, *Felaket Günleri*, I, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul (2000).

MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4),* İstanbul (2015), s. 10; Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul (2016).

MERAY, Seha L.-OLCAY, Osman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2021).

Mustafa Kamil Paşa, *Şark Meselesi*, çev. Mustafa Özcan, Özgü Yayınları, İstanbul (2016).

OKYAR, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, Haz. Cemal Kutay, Tercüman Tarih Yayıları, İstanbul (1980).

OLCAY, Osman, *Sevres Antlaşmasına Doğru*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul (2019).

ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, I, Emre Yayınları, İstanbul (1993).

ÖZTOPRAK, İzzet, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara (2014).

ÖZTÜRK, İbrahim Sadi, *Sevr Antlaşması (Tam metin),* Fark Yayınları, Ankara (2007).

PARKER, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, çev. Fusün Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2018).

RAYMOND, Andre, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktay, Alfa Tarih, İstanbul (2018).

ROBERTS, John Morris, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul (2010).

SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, IV, Nehir Yayınları, İstanbul (1991).

SAKİN, Orhan, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları (Mebde-i Kanun-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul (2019).

SOREL, Albert, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muâhedesi*, çev. Yusuf Ziya, Haz. Eyyub Şimşek, İdeal Kültür & Yayıncılık, İstanbul (2016).

SOYSAL, İsmail, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara (1999).

TOLON, Ahmet Hurşit, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2006).

TOWNSHEND, Charles V.F., *Mezopotamya Seferim*, çev. Gürol Koca, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2012).

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu, Ankara (1949).

TÜRKMEN, Zekeriya, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara (2011).

TÜRKMEN, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920),* Türk Tarih Kurumu, Ankara (2001),

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Remzi Kitabevi, İstanbul (1995).

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, I, (Hzl) Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul (1997).

YURDAYDIN, Hüseyin G, "Düşünce ve Bilim Tarihi", *Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti (1600-1908)*, ed. Sina Akşin, III, İstanbul (2002).

Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki–Nasıl Öldü*, III, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul (2014).

WAGNER, Heather Lehr, *The Division of the Middle East The Treaty of Sevres*, Chelsea House Publishers, London (2014).

6. Makaleler

AKKOR, Mahmut, "Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci ve Mütareke Tutanaklarında Boğazlar Konusu", Tarihin Peşinde Dergisi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 21, (2019).

ARSLAN, Lütfi, "Milli Mücadele Döneminde "Manda ve Himaye" Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları", Ankara Üniversitesi TİTE *Atatürk Yolu Dergisi*, 64, (Bahar 2019).

ASLANTAŞ, Selim, "Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, VI/21, (2009).

ASLANTAŞ, Selim, "Sırp İsyanlarına Giden Yol (1788-1804)", Hacette*pe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD),* III/3, (2005).

AYDIN, Mustafa, "Rus Filosu İstanbul'da (20 Şubat-10 Temmuz 1833)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XXXII, (2008).

BERKES, Niyazi, *"İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği", Belleten*, XXVI/104, Türk Tarih Kurumu, (Ekim 1962).

BİLGEN, Deniz, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerika Basınına Yansıması", Ankara Üniversitesi TİTE *Atatürk Yolu Dergisi*, V/18, (1996).

BİRBUDAK, Togay Seçkin, "1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı-Avusturya İlişkileri", *Belleten*, LXXXII/293, Türk Tarih Kurumu, (2018).

BURÇAK, Rıfkı Selim, "İtalya'nın Dış Politikası (1882-1915)", Ankara Üniversitesi *SBF Dergisi*, I/4, (1943).

ÇELİK, Yüksel, "Asakir-i Mansure Ordusu'nda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 19, (2008).

DİLEK, Mehmet Sait, KÜÇÜK, Evren, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", *Turkish Studies International Periodical For the Languages*, Literature and History of Turkish or Turkic, VII/3, (2012).

DYER, Gwynne, "The Turkish Armistice of 1918: 2: A Lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moudros", *Middle Eastern Studies*, VIII/3, October (1972).

EŞİYOK, B. Ali, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası:1838 Serbest Ticaret Anlaşması", *Mülkiye Dergisi*, XXXIV/266, (2010).

GÖRGÜN, Halil, "Mısır'da XIX. Yüzyıl Sonunda Panislamist Osmanlı Tarih Yazıcılığı: Muhammed Ferid ve Mustafa Kamil", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, (2000).

GÜZEL, Hasan Tevfik, *"Hasta Adam Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı", Vakanüvis Dergisi*, 1, (2017).

İNALCIK, Halil, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Belleten*, XXVIII/112, Türk Tarih Kurumu, (1964).

JAESCHKE, Gotthard, "Mondros'a Giden Yol", *Belleten*, XXVIII/109, Türk Tarih Kurumu, (Ocak 1964).

KARAL, Enver Ziya, "Gülhane Hatt-ı Hümâyununda Batının Etkisi", *Belleten*, XXVIII/112, Türk Tarih Kurumu, (2001).

KELEŞ, Erdoğan, "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi", *OTAM,* 23, (2008).

KIŞ, Salih, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekâti ve Konya Muharebesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23, (2013).

KÖSE, İsmail, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 89, (2019).

KÖSE, İsmail, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies İnternational Journal of History*, VI/3, (2014).

KÜÇÜKKALAY, A. Mesut, "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, (Güz 1997).

MACFIE, Alexander Lyon, "The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920: The Straits Clauses", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4, (1976).

MONTGOMERY, A. E., "The Making of the Treaty of Sevres", *The Historical Journal*, XV/4, University of Birmingham, (1972), s. 776.

MURAT, Turgay, “Kuveyt Üzerine Osmanlı-İngiliz Mücadelesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXIII/1, (2013).

ÖKE, Mim Kemal (Bülent), “ “Şark Meselesi” ve II. Abdülhamid’in Garp Politikaları (1876-1909)”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, III, (1982).

ÖZCAN, Abdülkadir, “II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, X/1, Ege Üniversitesi Basımevi, (1995).

ÖZDEMİR, Yavuz, ÇİYDEM, Erol, AKTAŞ, Elif, “Tanzimat Fermanı’nın Arka Planı”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, XXII/1, (2014).

ÖZKAN, Asaf, “Mütareke Döneminde İttihatçı Karşıtlığına Bir Örnek: Yakup Cemil Meselesinin Yeniden Gündeme Getirilmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 70, (Ocak- 2021).

SONYEL, Salahi R.,"İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması" , *Belleten*, XXXIV/135, Türk Tarih Kurumu, (1970).

SONYEL, Salahi R., “Yunan Ayaklanması Günlerinde Türkler Nasıl Yok Edildiler”, *Belleten*, LXII/233, Türk Tarih Kurumu, (1998).

SOY, Bayram, “Lord Palmerston’un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, (Güz 2007).

ŞAHİN, İsmail, ŞAHİN, Cemile, ŞÜKÜR, İsmail, “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 38, Ağustos (2015).

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri”, XII/35, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (1996).

TEVETOĞLU, Fethi “Mustafa Kemal Pasa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)”, *Atatürk Arastırma Merkezi Dergisi,* IV/10, (1987).

TOPRAK, Serap, “1821 Mora İsyanı”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, (2013).

TUNÇAY, Mete, "Sevres'e Karşı Anadolu'nun Bir Yayını", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* XXXIV/01, (1979).

TÜRKER, Hasan, “İstanbul Basınında King-Crane Heyeti’nin Türkiye’deki Faaliyetleri ve Mandaterlik Tartışmaları (1919)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/Özel Sayı, (2018)**.**

ULUSAN, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19, (2009).

UNAR, Ömer Osman, YENİSU, Melek, “Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı’nda Ortadoğu’yu Şekillendirme Çabaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXVI/101, (2020).

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Tersane Konferansının Mukarreratı Hakkında Şûra Mazbatası”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, VI/9, (1954).

YAKUT, Kemal, "Arap Dünyasının Hatay Devleti'nin Kurulmasına Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhadeneti (Dostluk) Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXI/62, (2008).

YILMAZ, Erdal, Bern İtilafnameleri 1917-1918 (Osmanlı Devleti–İngiltere–Fransa), *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XV/2, (2013 Aralık).

YÜKSEL, Sinan, “1781 Rus-Avusturya İttifakı ve Grek Projesi”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23, (2013).

7. Tezler

ASLANOVA, Sevilya, *20. Yüzyılın Başında Rusya’nın Osmanlı Politikası (1903-1917)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir (2008).

BAYRAK, Meral, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan Bağımsızlığı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir (1999).

ÇETİN, Erol, *Bulgaristan Prensliği İle Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul (2003).

ERDEM, Şerafettin Can, *Sadrâzam Damat Ferit Paşa*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul (2002).

GÜVEN, Cemal, *Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşanın Yabancı Asker, Siyasi Temsilci ve Gazetecilerle Temas ve Görüşmeleri(Mondros’tan Mudanya’ya Kadar)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya (2005).

TAŞDEMİR, Zeynep Yıldız, *Batı Kamuoyunda Sevr Antlaşması,* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Esntitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri (2018).

TUNÇ, Salih, *İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul (1999), s. 37-38.

YASAVUL, Kıymet, *Amerikan Dışişleri Bakanlığı Belgelerinde Türkiye'deki Siyasal Gelişmeler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul (2021)

8. Ansiklopedi Maddeleri

BEYDİLLİ, Kemal, "Şark Meselesi" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara (2010).

BEYDİLLİ, Kemal, "Şark Meselesi" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara (2010).

KESKİNKILIÇ Erdoğan, "Düyûn-ı Umûmiye İdaresi", *Türkler*, XIV, Ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara (2002).

KÜÇÜK, Cevdet, "Sykes-Picot Antlaşması" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara (2010),

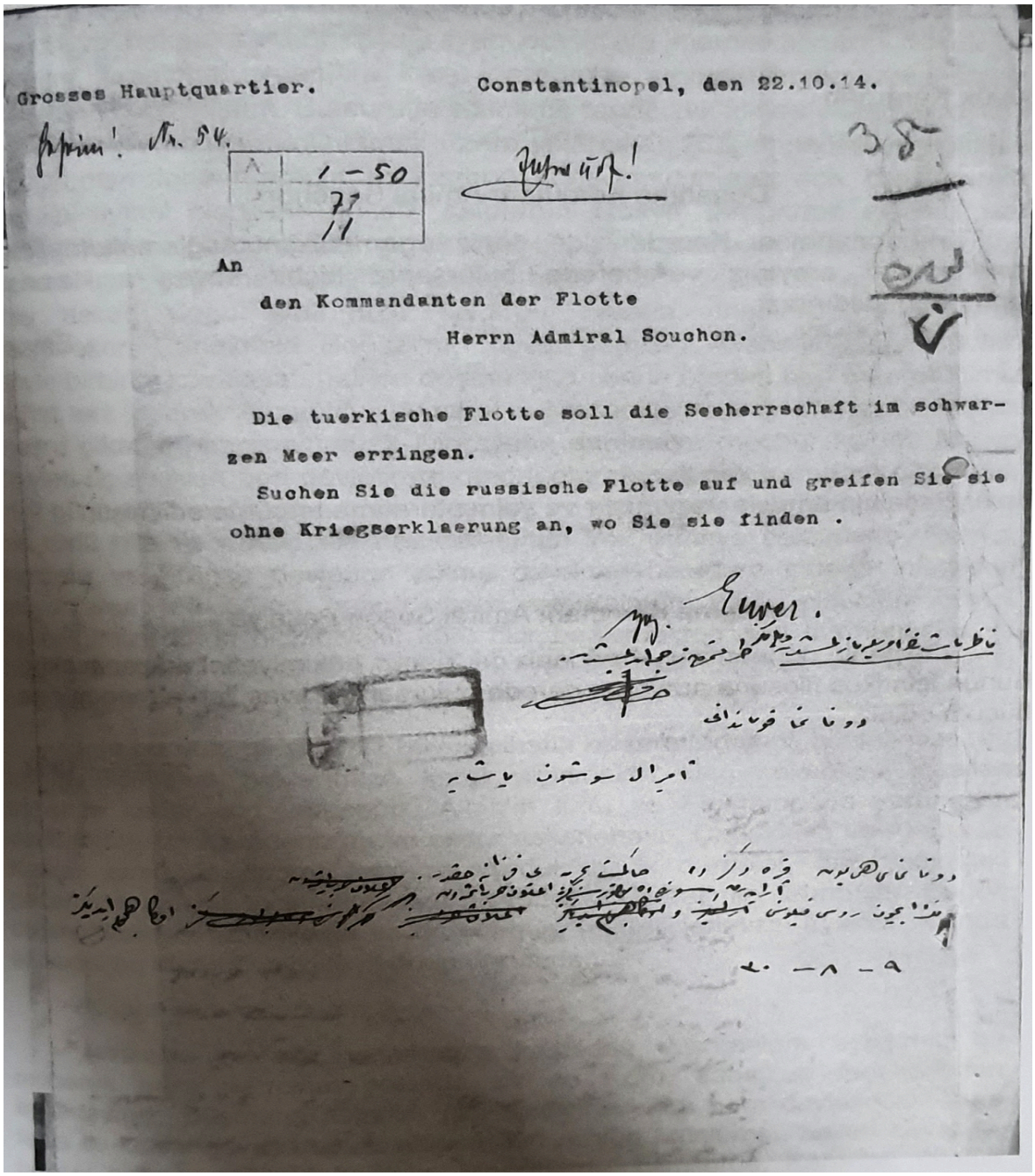
9. Sempozyum Bildirileri

KÖSE, İsmail, "İngiliz Belgelerine Göre Arap İsyanı ve Arap Milliyetçiliği (1908-1917)", Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara (2019)

TOPRAK, Seydi Vakkas, "Teşkilat-ı Mahsusa Komitacılığından İzmit Mebusluğuna: Sapancalı Hakkı Bey", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV, III, ed. Haluk Selvi-İbrahim Şirin-M. Bilal Çelik-Ali Yeşildal-Resül Narin, Kocaeli (2018).

EK

Ek 1: Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmasına sebep olan Karadeniz Hadisesi'ne dair Enver Paşa'nın Amiral Suchon'a verilen emir[983].

Grosses Hauptquartier. Constantinopel, den 22.10.14.

An

den Kommandanten der Flotte

Herrn Admiral Souchon.

Die tuerkische Flotte soll die Seeherrschaft im schwarzen Meer erringen.

Suchen Sie die russische Flotte auf und greifen Sie sie ohne Kriegserklaerung an, wo Sie sie finden .

Enver.

[983] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ile Harbe Girişi*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etür (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 355.

Ek 2: Sevr Antlaşması'nın imzalanması için yetkilendirilen heyet; Soldan sağa; Rıza Tevfik, Damat Ferit, Hadi Paşa, Reşat Halis[984].

[984] Cevdet Küçük, "Sevr Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/sevr-antlasmasi (04.12.2021).

EK 3: Türk Heyeti Sevr Çini Fabrikası Sergi salonun bir odasında antlaşmanın imza törenini bekliyor. Soldan sağa; Reşad Halis ve Rıza Tevfik Beyler ile Hâdi Paşa[985].

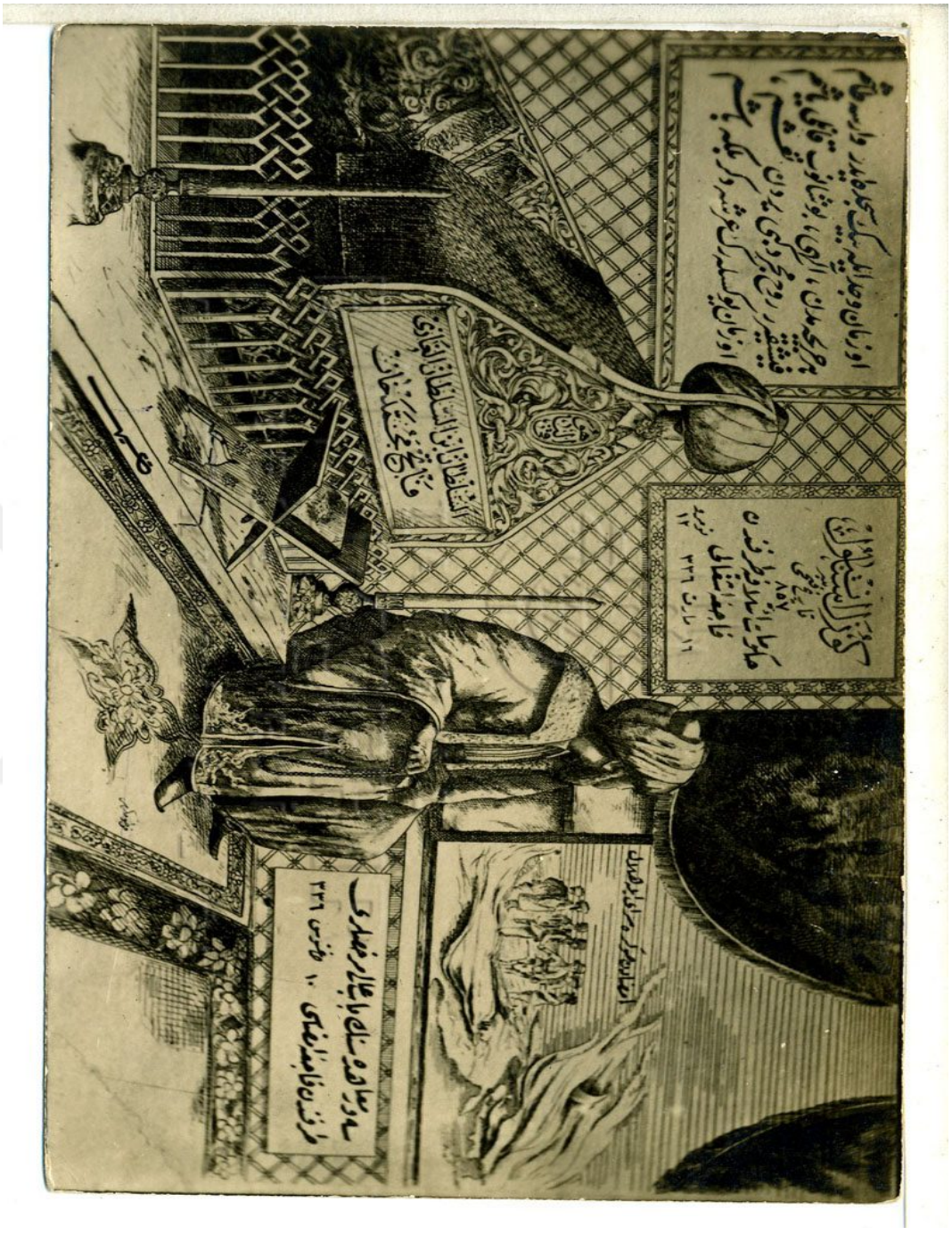
[985] Murat Bardakçı, "İşte, 'Yoktur' dedikleri Sevr'in belgeleri!", *Habertürk*, https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2099644-iste-yoktur-dedikleri-sevrin-belgeleri (04.12.2021).

EK 4: Hadi Paşa Sevr Barış Antlaşması'nı imzalıyor[986].

[986] Murat Bardakçı, "İşte, 'Yoktur' dedikleri Sevr'in belgeleri!", *Habertürk*, https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2099644-iste-yoktur-dedikleri-sevrin-belgeleri (04.12.2021).

EK 5: Sevr Antlaşması hakkında bir karikatür[987].

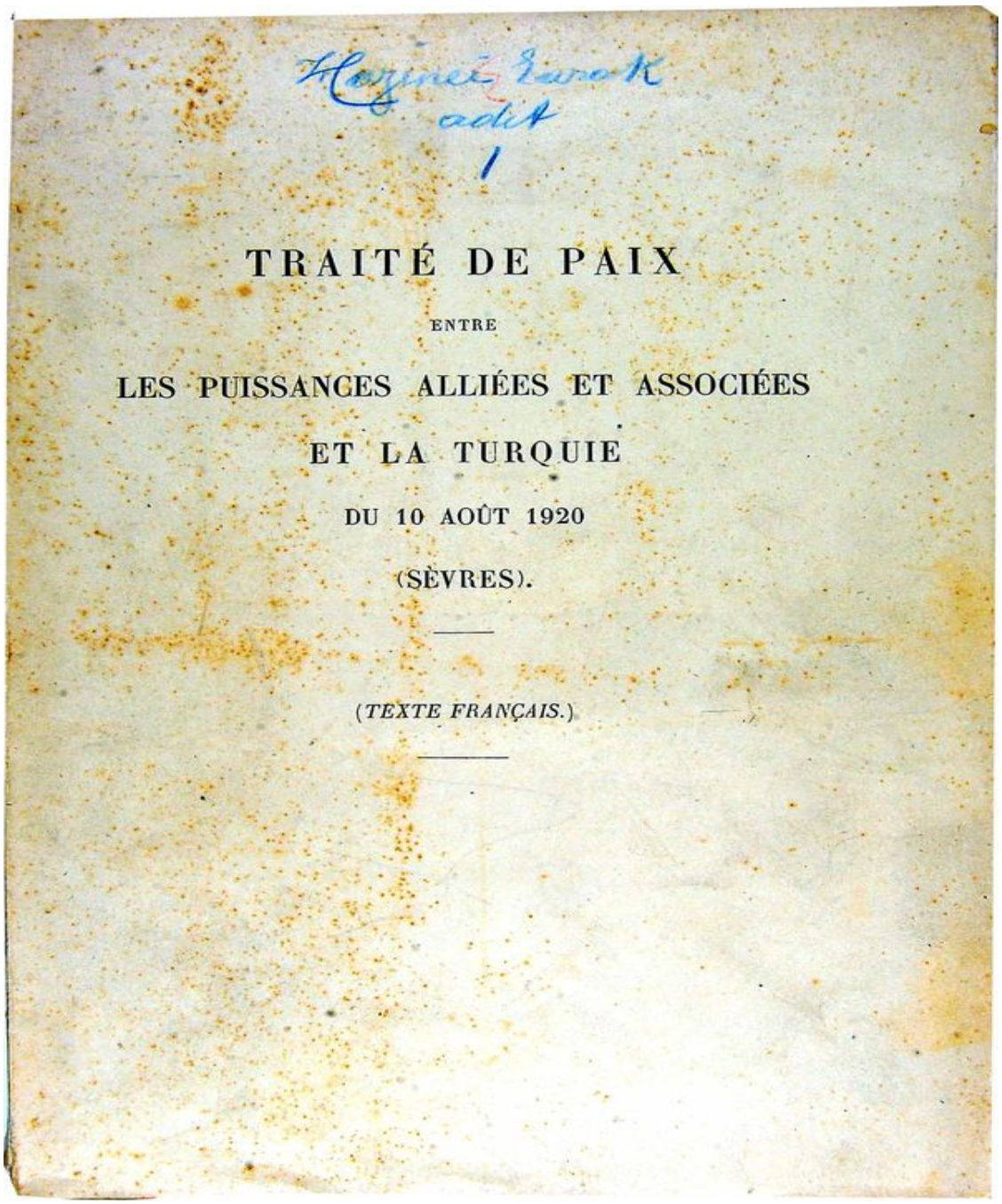
[987] Atatürk Kitaplığı, Demirbaş No: Krt_005626, (Erişim Tarihi: 02.12.2021)

Ek 6: Sevr Antlaşması'nın imzalandığı dönem Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahdettin[988].

[988] Cevdet Küçük, "Mehmed VI", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-vi (05.12.2021).

EK 7: Sevr Antlaşması Fransızca metin kapağı[989].

TRAITÉ DE PAIX

ENTRE

LES PUISSANCES ALLIÉES ET ASSOCIÉES

ET LA TURQUIE

DU 10 AOÛT 1920

(SÈVRES).

(*TEXTE FRANÇAIS.*)

[989] BOA, HR. SYS., 2307/12.

Ek 8: Sevr Antlaşması Tam Metin[990]

Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920)

Bir taraftan,

İşbu antlaşmada Başlıca Müttefik Devletler olarak belirtilen, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya ve adı geçen başlıca devletlerle, Müttefik Devletleri teşkil eden, Ermenistan, Belçika, Yunanistan, Hicaz, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven ve Çeko-Slovakya;

Diğer taraftan,

Türkiye;

Osmanlı İmparatorluğu Hükümetinin talebi üzerine, bir Barış Antlaşması yapılabilmesi için, Başlıca Müttefik Devletlerce, 30 Ekim 1918'de, Türkiye'ye bir Mütareke bahşedilmiş olduğunu göz önünde tutarak,

Müttefik Devletlerin içlerinden bazılarının, Türkiye'ye karşı doğrudan ya da dolaylı biçimde art arda sürüklenmiş oldukları ve kökeni eski Avusturya-Macaristan İmparatorluk ve Krallık Hükümetinin 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a karşı savaş ilanında ve Türkiye'nin 29 Ekim 1914'te Müttefik Devletlere karşı açtığı ve müttefiki Almanya'nın yürüttüğü düşmanca eylemlerde bulunan savaşın, yerini sağlam, adaletli ve sürekli bir barışa bırakmasını istediklerini göz önünde tutarak, bu amaçla, Bağıtlı Yüksek Taraflar, Tam Yetkili Temsilcilerini aşağıda belirtildiği üzere atamışlardır:

Majeste Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik-Krallığı ve Denizler Ötesi Britanya Ülkeleri Kralı, Hindistan İmparatoru:

Sir George Dixon Grahame, K.C.V.O., Majestelerinin Tam Yetkili Paris Elçisi.

Ve Kanada Dominyonu için:

Sayın Sir George Halsey Perley, K.C.M.G., Birleşik-Kra1lık nezdinde Kanada Yüksek Komiseri.

Ve Avustralya için:
Sayın Andrew FISHER, Birleşik Krallık nezdinde Avustralya Yüksek Komiseri.

Ve Yeni-Zelanda Dominyonu İçin:

Sir George Dixon Grahame, K.C.V.O., Britanya Kralının Paris Ortaelçisi.

Ve Güney-Afrika Birliği için:

[990] Sevr Antlaşması metininin ekler kısmındaki hali için şu eserlerden faydalanılmıştır; Seha L. Meray, Osman Olcay, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (2021); Ömer Budak, *Sevr Paylaşımı*, Bilge Yayınevi, Ankara (2002); Çağdaş Cansın Korkmaz, *Birinci Dünya Savaşı Sonunda İmzalanan İki Barış Antlaşması Sevr ve Versa*y, Boyut Yayıncılık, İstanbul (2018); Ahmet Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması,* Puslu Yayıncılık, İstanbul (2018); İbrahim Sadi Öztürk, *Sevr Antlaşması (Tam metin),* Fark Yayınları, Ankara (2007).

B. Reginald Andrew Blankenberg, O.B.E., Birleşik-Krallık nezdinde Güney-Afrika Birliği Yüksek Komiser.

Ve Hindistan için:

Sir Arthur Hirtzel, K.C.B., Hindistan işleri müsteşar yardımcısı.

Fransa Cumhurbaşkanı:

M. Alexandre Millerand, Dışişleri Bakanı.

M. Frâdâric François-Marsal, Maliye Bakanı.

M. Auguste Paul-Louis Isaac, Ticaret ve Sanayi Bakanı.

M. Jules Cambon, Fransa Büyükelçisi.

M. Georges Maurice Paleologue, Fransa Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri.

Majeste İtalya Kralı:

Kont Lelio Bonin Longare, Krallık Senatörü, Majeste İtalya Kralının Paris'te Olağanüstü Büyükelçisi.

General Giovanni Marietti, Yüksek Savaş Konseyinde İtalyan Askerî Temsilcisi.

Majeste Japonya İmparatoru:

Vikont Chinda, Majeste Japon İmparatorunun Londra'da Olağanüstü Büyükelçisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi.

B. K. Matsui, Majeste Japon İmparatorunun Paris'te Olağanüstü Büyükelçisi Tam Yetkili Ortaelçisi.

Ermenistan Cumhurbaşkanı:

B. Avetis Aharonyan, Ermenistan Cumhuriyeti Delegasyonun Başkanı.

Majeste Belçika Kralı:

M. Jules Van Den Heuvel, Olağanüstü Temsilci ve Tam Yetkili Ortaelçi, Devlet Bakanı.

M. Rolin Jacquemyns, Uluslararası Özel Hukuk Enstitüsü Üyesi, Belçika Delegasyonu Genel Sekreteri.

Majeste Yunan Kralı:

B. Elefterios K. Venizelos, Bakanlar Kurulu Başkanı (Başbakan).

B. Athos Romanos, Majeste Yunanlılar Kralının Paris'te Olağanüstü Temsilcisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi.

Majeste Hicaz Kralı:

.....

Polonya Cumhurbaşkanı:

Kont Maurice Zamoyskı, Polonya Cumhuriyeti'nin Paris'te Olağanüstü Temsilcisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi.

M. Erasme Piltz.

Portekiz Cumhurbaşkanı:

Dr. Affonso Augusto da Costa, eski Başbakan;

Majeste Romanya Kralı:

B. Nicolae Titulescu, Maliye Bakanı.

Prens Dimitrie Ghika, Majeste Romanya Kralının Paris'te Temsilcisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi.

Majeste Sırp-Hırvat-Sloven Kralı:

M. Nikola P. Paşiç, Eski Başbakan.

M. Ante Rumbiç, Dışişleri Bakanı.

Çekoslovakya Cumhurbaşkanı:

B. Edouard Benes, Dışişleri Bakanı.

B. Stephen Osusky, Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin Londra'da Olağanüstü Temsilcisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi.

Türkiye:

General Hâdi Paşa, Ayan Üyesi.

Rıza Tevfik Bey, Ayan Üyesi.

Reşat Halis Bey, Türkiye'nin Bern'de Olağanüstü Temsilcisi ve Tam Yetkili Ortaelçisi.

Tayin etmişlerdir.

Adı geçen bu temsilciler, usulüne uygun ve geçerli kabul edilen yetki belgelerin doğruluğunun kontrolünden sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, savaş durumu sona erecektir.

Bu andan itibaren işbu Antlaşmanın hükümlerine bağlı olarak, Müttefik Devletlerle Türkiye arasında resmî ilişkiler başlayacaktır.

BÖLÜM I

Milletler Cemiyeti Misakı

Bağıtlı Yüksek Taraflar, uluslararasında iş birliğini geliştirmek ve uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak için, savaşa başvurmamak konusunda birtakım yükümlülükler kabul etmek, gizlilikten uzak, adaletli ve onurlu uluslararası ilişkiler sürdürmek, hükümetlerce, bundan böyle eylemsel davranış kuralı kabul edilen uluslararası hukuk kurallarına kesinlikle uymak, örgütlenmiş halkların karşılıklı ilişkilerinde adaleti korumak ve Antlaşmalardan doğan bütün yükümlülüklere titizlikle saygı göstermek gerektiğini göz önünde tutarak,

Milletler Cemiyeti'ni kuran işbu Misak'ı kabul etmişlerdir.

MADDE 1

İşbu Misak'a bağlı Ek'te adları yazılı imzacı devletlerle, yine Ek'te adları belirtilen devletlerden, Misak'ın yürürlüğe girmesinden başlayarak iki ay içinde Sekreterliğe sunacakları ve Cemiyet'in öteki üyelerine bir tebliğ ile, hiçbir çekince öne sürmeksizin işbu Misak'a katılanlar, Milletler Cemiyeti'nin asıl üyeleridir. Kendini serbestçe idare eden ve Ek'te adı gösterilmemiş bulunan herhangi bir devlet, dominyon ya da sömürge, uluslararası yükümlülüklerini içtenlikle yerine getirme niyeti konusunda etkin güvenceler vermesi ve hava, kara ve deniz kuvvetleriyle silahları konusunda Cemiyet'in koyduğu düzenlemeleri kabul etmesi koşuluyla, üyeliğe kabulü genel kurulun üçte iki çoğunluğuyla kararlaştırılırsa, cemiyet üyesi olabilir. Cemiyet'in her üyesi, iki yıl önceden haber vermek ve ayrıldığı anda, bu Misak'ın yüklediklerini de içermek üzere, uluslararası bütün yükümlülüklerini yerine getirmiş bulunmak koşuluyla, Cemiyet'ten çekilebilir.

MADDE 2

Cemiyet, işbu Misak'ta öngörülen eylemini, bir heyet ve bunlara yardım eden daimî bir sekreterlik aracılığıyla yerine getirir.

MADDE 3

Heyet, cemiyet üyelerinin temsilcilerinden oluşur. Heyet, belirli zamanlarda ve gerektiği herhangi bir anda, Cemiyet merkezinde ya da kararlaştırılacak bir başka yerde toplanır. Heyet, Cemiyet-i Akvam'ın görev alanına dahil veyahut dünya barışını ilgilendiren

tüm meselelere bakmaya yetkilidir. Cemiyet-i Akvam'ın her üyesi heyette en çok üç temsilci bulundurabilir; her üyenin yalnız bir oyu vardır.

MADDE 4

Konsey, Başlıca Müttefik Devletler ile ortakları ve Cemiyet'in diğer dört üyesinden oluşur. Cemiyet'in bu dört üyesi heyet tarafından serbestçe ve zaman fark etmeksizin seçilebilir. Bu dört üyenin seçimine kadar, Belçika, Brezilya, İspanya ve Yunanistan temsilcileri Konsey üyesi olacaklardır. Konsey, heyet çoğunluğunun uygun bulmasıyla, bundan böyle Konseyde sürekli olarak temsil edilmek üzere başka üyeler de seçebilir. Konsey, yine heyet çoğunluğunun uygun bulmasıyla, Konseyde temsil edilmek üzere heyetçe seçilecek Cemiyet üyelerinin sayısını artırabilir. Konsey, koşullar gerekli kıldığı zamanlarda ve yılda en az bir kez, Cemiyet merkezinde ya da kararlaştırılacak bir başka yerde toplanır. Konsey, toplantılarında, Cemiyet'in görev alanına giren ya da dünya barışını ilgilendiren her sorunu ele almaya yetkilidir. Konseyde temsil edilmeyen herhangi bir Cemiyet üyesi, kendisini özellikle ilgilendiren bir sorun Konseyde görüşüldüğü zaman, Konseye bir temsilci göndererek, Konsey üyesi sıfatıyla katılmaya çağırılır. Konseyde temsil edilen her Cemiyet üyesinin yalnız bir oyu ve bir temsilcisi vardır.

MADDE 5

İşbu Misak'ta veyahut işbu Antlaşma hükümlerinde açıkça muhalif bulunmayan durumlar dışında, Heyetin veya Konseyin kararları, toplantıda temsil edilen Cemiyet üyelerinin oybirliğiyle alınır. Belirli sorunlara ilişkin olarak soruşturma yapmakla görevlendirilmiş komisyonların atanmasını da kapsamak üzere, Heyet ya da Konsey toplantılarında ortaya çıkan bütün usul sorunları, Heyet ya da Konseyce düzenlenir ve toplantıda temsil edilen Cemiyet üyelerinin çoğunluğuyla karara bağlanır. Gerek Heyetin gerek Konseyin ilk toplantısı, Amerika Birleşik Devletleri Başkanının daveti üzerine yapılacaktır.

MADDE 6

Daimî Sekreterlik, Cemiyet'in merkezinde bulunur. Bu Daimî Sekreterlik, bir Genel Sekreter ile gerekli görülecek sekreterlerden ve personelden oluşur. İlk Genel Sekreter antlaşmaya dahil ekte gösterilmiştir. Bu takip edecek Genel Sekreter, Heyetin çoğunluk kararıyla uygun bulması üzerine, Konseye atanacaktır. Daimî Sekreterlik sekreterleri ve

personeli, Konseyin uygun bulması üzerine, Genel Sekreterce atanırlar. Cemiyet'in Genel Sekreteri, bu sıfatıyla, Heyetin ve Konseyin de Genel Sekreterliğini yapacaktır. Sekreterliğin giderleri, Evrensel Posta Birliği'nin Uluslararası Bürosu için saptanmış oranlar içinde, Cemiyet üyelerince paylaşılacaktır.

MADDE 7

Cemiyet'in Merkezi, Cenevre'de kurulmuştur. Konsey, bu merkezi bir başka yerde kurmaya her vakit karar verebilme yetkisine sahiptir. Cemiyet'in bütün hizmetlerinde veyahut Sekreterliği de kapsamak üzere, bunlara bağlı bütün dairelerde, kadınlarla erkekler eşit olarak görev alabileceklerdir. Cemiyet üyelerinin temsilcileri ve Cemiyet görevlileri, görevlerini yaptıkları sırada, diplomasi ayrıcalıklarından ve bağışıklıklarından yararlanırlar. Cemiyet'in, Cemiyet bürolarının yerleşmiş bulunduğu, ya da Cemiyet'in toplantılarının yapıldığı yapıların ve alanların dokunulmazlığı vardır.

MADDE 8

Cemiyet üyeleri, barışın süre götürülmesi için ulusal silahların, ulusal güvenlikle ortak bir eylemin gerekli kıldığı uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle bağdaşabilecek en düşük bir düzeye indirilmesi zorunluluğunu kabul ederler.

Konsey, her devletin coğrafya durumunu ve içinde bulunduğu özel koşulları göz önünde tutarak, çeşitli hükümetlerin incelemesine ve kararına sunulmak üzere, bu indirimin planlarını hazırlar. Adı geçen planlar, en az her on yılda bir yeniden incelenecek ve gerekirse, değiştirilecektir.

Planların çeşitli hükümetlerce kabulünden sonra, saptanan silahların sınırı, Konseyin rızası olmadıkça aşılamayacaktır. Cemiyet üyeleri, silahların ve savaş gereçlerinin özel girişimce yapımının büyük sakıncalara yol açtığı görüşüyle, Konseyi, Cemiyet üyelerinin güvenliklerine yetecek silahlarla savaş gereçlerini kendileri yapamayan Cemiyet üyelerinin gereksinmelerini de göz önünde tutarak, bunun kötü sonuçlarını önleyecek önlemleri salık vermekle görevlendirirler.

Cemiyet üyeleri, silahlarının erişmiş olduğu düzeye, kara, deniz ve hava kuvvetlerinin programlarına ve savaşta kullanılmaya elverişli olan endüstrilerinin durumuna ilişkin bütün bilgileri en açık yüreklilikle ve eksiksiz olarak birbirlerine vermeyi yükümlenirler.

MADDE 9

1 ve 8. madde hükümlerinin yürütülmesi ve genel olarak, kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin sorunlar üzerinde Konseye görüşünü bildirmek için sürekli bir komisyon kurulacaktır.

MADDE 10

Cemiyet üyeleri, bütün Cemiyet üyelerinin ülke bütünlüklerine ve şimdiki siyasal bağımsızlıklarına saygı göstermeyi ve bunları dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı korumayı yükümlenirler. Saldırı, saldırı tehdidi ya da tehlikesi durumunda, Konsey, bu yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlayacak yolları belirtir.

MADDE 11

Cemiyet üyelerinden birine doğrudan doğruya dokunsun ya da dokunmasın, her savaşın ya da savaş tehdidinin bütün Cemiyet'i ilgilendirdiği ve Cemiyet'in ulusların barışını etkin bir biçimde korumaya özgü önlemleri almakla yükümlü olduğu kesin olarak açıklanır. Böyle bir durumda, Cemiyet'in herhangi bir üyesinin istemesi üzerine, Genel Sekreter, Konseyi hemen toplantıya çağırır. Bundan başka, Cemiyet'in herhangi bir üyesinin, uluslararası ilişkileri etkileyecek nitelikte olan ve sonuç olarak uluslararasındaki barışı ve barışın dayandığı iyi geçinmeyi bozacak bir durum üzerine Heyetin ya da Konseyin dikkatini dostça çekmek hakkı olduğu da açıklanır.

MADDE 12

Cemiyet'in bütün üyeleri, aralarında ilişkilerin kesilmesine varabilecek nitelikte bir anlaşmazlık çıkarsa, bu anlaşmazlığı ya hakemliğe ya da Konseyin incelemesine sunmayı kabul etmektedirler. Cemiyet üyeleri, hakemlerin kararından ya da Konseyin raporundan sonra üç aylık bir süre geçinceye kadar, hiçbir durumda savaşa başvurmamayı kabul ederler. Bu maddede öngörülen bütün durumlarda, hakemlerin kararlarının akla yatkın bir süre içinde verilmesi ve Konsey raporunun, anlaşmazlık Konseye sunulduğu günden başlayarak, altı ay içinde hazırlanmış bulunması gerekir.

MADDE 13

Cemiyet üyeleri, aralarında, hakemlikle çözüme elverişli saydıkları bir anlaşmazlık çıkarsa ve bu anlaşmazlık diplomasi yoluyla istekleri karşılar bir biçimde çözülemezse, bu sorunun tümüyle hakemliğe sunulacağını kabul ederler. Genel olarak hakemlikle çözüme elverişli anlaşmazlıklar arasında, bir antlaşmanın yorumlanmasına, herhangi bir uluslararası

hukuk sorununa, doğruluğu saptanırsa uluslararası bir yükümlülüğe aykırılık oluşturabilecek bir olgunun gerçekliğine ya da böyle bir aykırılığın getirdiği tazminatın niteliğine ya da kapsamına ilişkin anlaşmazlıklar gösterilebilir.

Anlaşmazlığın sunulduğu Hakemlik Mahkemesi, tarafların gösterdikleri veya daha önce yapılmış sözleşmelerde öngörülen mahkemedir.

Cemiyet üyeleri, verilen kararları iyi niyetle yerine getirmeyi, bu kararlara uyacak hiçbir Cemiyet üyesine karşı savaşa başvurmamayı yükümlenirler. Kararın yerine getirilmemesi durumunda, Konsey, bunu sağlayacak önlemleri önerir.

MADDE 14

Konsey, bir uluslararası sürekli Adalet Divanı tasarısı hazırlamakla ve bu tasarıyı Cemiyet üyelerine sunmakla görevlendirilmiştir. Bu Divan, tarafların kendisine sunacakları uluslararası nitelikte her türlü anlaşmazlığa bakacaktır. Divan, Konseyin ya da Heyetin kendisine göndereceği her türlü anlaşmazlık ya da sorun hakkında danışman görüşünü de verecektir.

MADDE 15

Cemiyet üyeleri, aralarında ilişkilerin kesilmesini doğurabilecek nitelikte bir anlaşmazlık çıkarsa ve bu anlaşmazlık 13. maddede öngörülen hakemliğe sunulmazsa, anlaşmazlığı Konseye götürmeyi kabul ederler. Bu bakımdan, üyelerden birinin, tam bir soruşturma ve inceleme için her türlü önlemleri alacak olan Genel Sekretere bu anlaşmazlığı bildirmesi yeterlidir. Taraflar, davalarının açıklanmasını, kanıtlayıcı bütün olgular ve belgelerle birlikte, en kısa süre içinde Genel Sekretere vermelidirler. Konsey, bunların hemen yayınlanmasını buyurabilir.

Konsey, anlaşmazlığın çözülmesini sağlamaya çalışır; Konsey bunu başarırsa, yararlı saydığı ölçüde, olguları, bunların açıklanışlarını ve önerdiği çözümü gösteren bir açıklama yayınlar. Anlaşmazlık çözülememişse, Konsey, anlaşmazlıkla ilgili olguları, hak gözetirliğe ve bu anlaşmazlığa en uygun sayarak salık verdiği çözümleri bildirmek üzere, oybirliğiyle ya da çoğunlukla kabul edilen bir rapor kaleme alır ve bu raporu yayınlar.

Konseyde temsil edilen Cemiyet üyelerinden her biri de anlaşmazlığın olgularına ve kendisinin varmış olduğu sonuçlara ilişkin bir açıklama yayınlayabilir. Konseyin raporu, anlaşmazlığa taraf bulunan devlet temsilcilerinin oyları hesaba katılmaksızın, oybirliği ile

kabul edilmişse, Cemiyet üyeleri, hukuku ve adaleti korumak için gerekli görecekleri biçimde davranmak hakkını ellerinde tutarlar.

Taraflardan biri anlaşmazlığın uluslararası hukukun yalnız bu tarafın kendi yetkisine bıraktığı bir soruna ilişkin olduğunu öne sürerse ve Konsey de bunu kabul ederse, Konsey bunu raporunda belirtecek, ancak hiçbir çözüm tavsiye etmeyecektir.

İşbu maddede öngörülen bütün durumlarda, Konsey anlaşmazlığı Heyete götürebilir. Taraflardan birinin istemesi üzerine de Heyet -bu istem, anlaşmazlığın Konseye sunulmasından başlayarak on dört gün içinde yapılmış olmak koşuluyla- anlaşmazlığa bakacaktır. Heyete sunulan her sorunda, Konseyin eylemine ve yetkilerine ilişkin işbu maddenin ve 12. maddenin hükümleri, Heyetin eylemine ve yetkilerine de uygulanır. Genel Kurulda her soruna ilişkin olarak, taraf temsilcileri dışında, Konseyde temsil edilen bütün Cemiyet üyelerinin Cemiyet'in öteki üyelerinden bir çoğunluğun uygun bulmasıyla hazır olan bir rapor, Konseyde tarafların temsilcileri dışında, üyelerin oybirliğiyle hazırlanmış olan bir raporla eşdeğerde olacaktır.

MADDE 16

Cemiyet üyelerinden biri 12, 13 veyahut 15. maddelerdeki yükümlülüklerine aykırı olarak savaşa başvururs a, Cemiyet'in bütün öteki üyelerine karşı, bu davranışıyla bir savaş eyleminde bulunmuş sayılır. Bu üyeler onunla, ticaret ya da maliye ilişkilerini hemen kesmeyi, kendi uyruklarıyla Misak'a aykırı davranan devletin uyrukları arasında her türlü ilişkiyi yasaklamayı ve Misak'a aykırı davranan bu devletin uyrukları ile, Cemiyet üyesi olsun ya da olmasın, başka herhangi bir devletin uyrukları arasında ticaret, maliye ilişkileriyle kişisel ilişkileri kesmeyi yükümlenirler.

Bu durumda, Konsey, ilgili çeşitli hükümetlere, Cemiyet yükümlülüklerine saygı göstermeyi sağlayacak silahlı kuvvetlere Cemiyet üyelerinden her birinin katacağı kara, deniz ve hava birlikleri konusunda tavsiyelerde bulunmakla görevlidir.

Cemiyet Üyeleri, bundan başka, işbu madde gereğince alınacak ekonomik ve malî önlemlerin uygulanmasında, bunlardan doğabilecek zararları ve sakıncaları en az düzeye indirmek için, birbirlerine karşılıklı yardımda bulunmayı kabul etmektedirler. Bunun gibi, üye devletler, Misak'a aykırı davranan devletçe içlerinden birine yöneltilen herhangi bir özel önleme karşı direnmek için de birbirlerine karşılıklı yardımda bulunacaklardır. Üye devletler, Cemiyet'in yükümlülüklerine saygı gösterilmesini sağlamak için ortak eyleme katılan her

Cemiyet üyesinin kuvvetlerinin kendi ülkesinden geçmesini kolaylaştırmak üzere gerekli önlemleri alacaklardır.

Misak'tan doğan yükümlülüklerden herhangi birine aykırı davranmaktan suçlu olan her üye, Cemiyet'ten çıkartılabilir. Bu çıkartmaya, Konseyde temsil edilen bütün öteki üyelerin oybirliğiyle karar verilir.

MADDE 17

Yalnız biri Cemiyet üyesi olan veyahut hiçbiri Cemiyet üyesi olmayan iki devlet arasında bir anlaşmazlık çıkması durumunda, Cemiyet üyesi olmayan devlet ya da devletler, anlaşmazlığı çözmek için, Konseyin uygun göreceği koşullar altında, Cemiyet üyeleri için uyulması zorunlu olan yükümlülüklere bağlı olmaya çağırılır. Bu çağırı kabul edilirse, 12. maddeden 16. maddeye kadar olan maddeler, Konseyin gerekli göreceği değişikliklerle uygulanır. Bu çağırıda bulunur bulunmaz, Konsey, hemen anlaşmazlığın çeşitli yönleri üzerinde bir soruşturma açar ve bu özel duruma, kendisine en uygun ve en etkin görünen önlemi önerir.

Davet edilen devlet, anlaşmazlığın çözümü için Cemiyet üyelerine düşen yükümlülükleri kabul etmeyerek, Cemiyet'e üye devletlerden birine karşı savaşa başvurursa, bu devlete 16. madde hükümleri uygulanır. Çağırılan iki taraf da anlaşmazlığın çözümü için Cemiyet üyelerine düşen yükümlülükleri kabul etmezlerse, Konsey çatışmaları önleyecek ve anlaşmazlığın çözüme bağlanmasını sağlayacak her türlü önlem alabilir ve her türlü öneride bulunabilir.

MADDE 18

Cemiyet üyelerinden birinin ileride yapacağı her antlaşma ya da uluslararası bağıtlanma, Sekreterlikçe kütüğe yazılacak ve olabilen en kısa süre içinde yayınlanacaktır. Bu antlaşmalardan ya da uluslararası bağıtlanmalardan hiçbiri, kütüğe yazılmadan önce bağlayıcı güçte olmayacaktır.

MADDE 19

Heyet, zaman zaman, Cemiyet üyelerini, uygulanmaz duruma gelmiş antlaşmaların ve süregitmesi dünya barışını tehlikeye sokabilecek uluslararası durumların yeniden gözden geçirilmesine çağırabilir.

MADDE 20

Cemiyet üyeleri, işbu Misak'ın, hükümleriyle bağdaşmayan, aralarındaki bütün yükümlülükleri ya da antlaşmaları sona erdirdiğini, her biri kendi bakımından kabul eder ve

gelecekte bu çeşit hiçbir bağıtlanmaya girmemeyi resmen yükümlenir. Üye devletlerden biri, Cemiyet'e üye oluşundan önce, Misak hükümleriyle bağdaşmaz yükümlülükler altına girmişse, bu yükümlülüklerden kurtulmak için hemen gerekli önlemleri almak zorundadır.

MADDE 21

Barışın süregitmesini sağlayan hakemlik antlaşmaları gibi uluslararası üstlenmeler ve Monroe Doktrini gibi bölgesel anlaşmalar, işbu Misak'ın hiçbir hükmüyle bağdaşmaz sayılmayacaktır.

MADDE 22

Savaştan sonra, daha önce kendilerini yöneten devletlerin egemenliğine bağlı olmaktan çıkmış ve çağdaş dünyanın özellikle güç koşulları altında kendi kendilerini yönetme yeteneğinden henüz yoksun halkların oturduğu sömürgelere ve ülkelere şu ilkeler uygulanır: Bu halkların gönençleri ve gelişmeleri kutsal bir uygarlık görevidir ve bu görevin yerine getirilmesi için işbu Misak'a güvenceler konulması gerekir.

Bu ilkenin uygulamada gerçekleştirilmesi için en iyi yöntem, bu halkların vesayeti, kaynakları, görgüleri ya da coğrafya durumları bakımından bu sorumluluğu yüklenmeye en elverişli bulunan ve bunu kabule razı olan uluslara emanet etmektir. Bunlar, bu vesayeti mandater sıfatıyla ve Cemiyet adına yapacaklardır.

Mandaterliğin niteliği, halkın gelişme derecesine, ülkenin coğrafya durumuna, ekonomik koşullarına ve buna benzer bütün öteki durumlara göre değişik olmasını gerektirmektedir.

Eskiden Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan kimi topluluklar, kendi kendilerini yönetmeye yetenekli olacakları zamana kadar, yönetimlerine bir mandaterin öğütleri ve yardımı kılavuz olmak koşuluyla, bağımsız uluslar olarak varlıkları geçici nitelikte tanınabilecek bir gelişme düzeyine erişmişlerdir.

Mandaterin seçilmesinde, her şeyden önce, bu toplulukla dilekleri göz önünde tutulmalıdır.

Öteki halkların, özellikle Orta Afrika halklarının, içinde bulundukları gelişme derecesi, mandaterin, buralarda ülkenin yönetimini, köle ticareti, silah ve alkol alım-satımı gibi kötüye kullanmaları yasaklamayı; kamu düzeniyle ahlak kurallarının süre götürülmesinin gerektirdiklerinden başka kısıtlamalara bağlı olmaksızın, inanç ve din özgürlüğünü sağlamayı; berkitilmiş yerler [tahkimat] ya da kara ve deniz üsleri kurmayı ve yerli halka ülkenin kolluk

düzenini ve savunmasını sağlamak amacı dışında askerlik eğitimini yasaklamayı güvence altına alacak ve aynı zamanda Cemiyet'in öteki üyelerine de alış-veriş ve ticaret konularında eşit olanaklar sağlayacak koşullar içinde, üstüne almasını gerektirmektedir.

Son olarak, Afrika'nın güneybatısı ve kimi Güney Pasifik Adaları gibi ülkeler vardır ki, bunlar, nüfus yoğunluğunun azlığı, yüzölçümünün küçüklüğü, uygarlık merkezlerinden uzaklığı, mandaterin ülkesine bitişikliği ya da birtakım başka durumlar yüzünden, yerli halkın yararına, yukarıda sözü edilen güvenceler saklı kalmak koşuluyla, en iyi biçimde ancak mandaterin yasaları ile ve sanki kendi ülkesinin bir parçasıymış gibi yönetilebilirler. Her bir durumda, mandater, yönetimini üzerine aldığı ülkeye ilişkin olarak, Konseye yıllık bir rapor gönderecektir. Mandaterin kullanacağı yetkenin, denetim ya da yönetim derecesi, Cemiyet üyeleri arasında önceden yapılmış bir sözleşmeye konu olmamışsa, bunlar, her bir durumda, Konseyce kesin olarak saptanacaktır.

Mandaterlerin yıllık raporlarını almak, incelemek ve mandaların yürütülmesine ilişkin bütün sorunlar üzerinde Konseye görüş bildirmekle görevli, daimî bir komisyon kurulacaktır.

MADDE 23

Milletler Cemiyeti üyeleri, şimdi var olan ya da sonradan yapılabilecek uluslararası sözleşmelerin hükümlerine uygun olmak ve bunlar saklı tutulmak koşuluyla:

a. Kendi ülkelerinde olduğu gibi ticaret ve endüstri ilişkilerinin kapsamına giren bütün öteki ülkelerde, erkeklere, kadınlara ve çocuklara hak gözetir ve insancıl çalışma koşulları sağlamaya ve bu koşulları sürdürmeye ve bu amaca erişmek üzere, gerekli uluslararası örgütleri kurmaya ve yaşatmaya çaba göstereceklerdir.

b. Kendi idareleri altındaki ülkelerde yerli halka hak gözetir davranmayı temin ederler.

c. Kadın ve çocuk ile afyon ve buna benzer zararlı ürünlerin ticaretine ilişkin anlaşmaların genel denetimi ile Cemiyet'i görevlendirirler.

d. Silah ve cephane ticareti denetiminin kamu yararı için zorunlu bulunduğu ülkelerde, bu ticaretin genel denetimi ile Cemiyet'i görevlendirirler.

e. Ulaşım ve transit özgürlüğünün güvence altına alınması ve sürdürülmesi ve Cemiyet'in bütün üyelerine ticaret konusunda hak gözetir bir işlem yapılmasını sağlamak için gerekli önlemleri alacaklardır. Bu konuyla ilgili olarak, 1914 yılından 1918 yılına kadar savaş esnasında yakılıp yıkılmış olan bölgelerin özel gereksinmeleri göz önünde tutulacaktır.

f. Hastalıkları önlemek ve bunlarla savaşmak için uluslararası önlemler almaya çalışacaklardır.

MADDE 24

Çok-taraflı antlaşmalarla daha önce kurulmuş bütün uluslararası bürolar, tarafların kabul etmeleri koşuluyla, Cemiyet'in yetkisi altına konulacaktır. İleride kurulacak bütün başka uluslararası bürolar ve uluslararası nitelikte sorunların çözülmesiyle ilgili komisyonlar Cemiyet'in yetki alanına dahil edilecektir.

Genel sözleşmelerle düzenlenen, ancak uluslararası büroların ya da komisyonların denetimine girmeyen uluslararası nitelikteki bütün sorunlar için, Cemiyet Sekreterliği, taraflar isterlerse ve Konsey kabul ederse, yararlı tüm bilgileri toplamak, dağıtmak ve gereken ya da istenen yardımlarda bulunmak zorundadır.

Konsey, Cemiyet'in yetkisi dahilinde bulunan herhangi bir büronun ya da komisyonun giderlerini sekreterlik giderleri içine dahil edebilir.

MADDE 25

Cemiyet üyeleri, genel sağlık koşullarının iyileştirilmesi, hastalıklara karşı önleyici önlemler alınması ve bütün dünyada çekilen acıların azaltılması amaçlarını güden, gereği gibi yetkili kılınmış ulusal Kızıl-Haç gönüllü örgütlerinin kurulmasını ve bunların aralarında iş birliği yapmalarını desteklemeyi ve kolaylaştırmayı yükümlenirler.

MADDE 26

İşbu Misak'ta yapılacak değişiklikler, Temsilcileri Konseyi oluşturan Cemiyet üyelerince ve Temsilciler Heyetini oluşturan üyelerin çoğunluğunca onaylanır onaylanmaz yürürlüğe girecektir.

Cemiyetin her üyesi, Misak'ta yapılan değişiklikleri kabul etmemekte özgürdür. Bu durumda, Cemiyet'in üyesi olmaktan çıkmış olur.

EK

1. MİLLETLER CEMİYETİ'NİN ASIL ÜYELERİ:

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
BELÇİKA
BOLİVYA
BREZİLYA
BRİTANYA İMPARATORLUĞU
KANADA
AVUSTRALYA
GÜNEY AFRİKA
YENİ-ZELANDA
HİNDİSTAN
ÇİN
KÜBA
EKUVADOR
FRANSA
YUNANİSTAN
GUATEMALA
HAİTİ
HİCAZ
HONDURAS
İTALYA
JAPONYA
LİBERYA
NİKARAGUA
PANAMA
PERU
POLONYA
PORTEKİZ
ROMANYA
SIRP-HIRVAT-SLOVEN DEVLETİ
SİYAM
ÇEKOSLOVAKYA
URUGUAY

MİSAK'A KATILMAYA ÇAĞIRILAN DEVLETLER

ARJANTİN
ŞİLİ
KOLOMBİYA
DANİMARKA
İSPANYA
NORVEÇ
PARAGUAY
HOLLANDA
İRAN
SALVADOR
İSVEÇ
İSVİÇRE
VENEZUELA

II. MİLLETLER CEMİYETİ'NİN İLK GENEL SEKRETERİ

Sayın Sir James Eric Drummond, K.C.M.G., C.B.

Birinci Bölümün (Milletler Cemiyeti Misakı) 4. maddesinde belirtilen Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler, Almanya ile yapılan 28 Haziran 1919 tarihli Barış Antlaşmasında belirtilen Başlıca Müttefik ve Ortak Devletlerdir.

BÖLÜM II

TÜRKİYE'NİN SINIRLARI

MADDE 27

Avrupa'da, Türkiye'nin sınırları aşağıdaki gibi saptanacaktır (ekli I sayılı haritaya bakılması).

1- Karadeniz:

Karadeniz Boğazı'nın girişinden aşağıda belirtilen noktaya kadar.

2- Yunanistan ile:

Podima'nın aşağı yukarı 7 kilometre kuzeybatısında bulunan Büyük Dere'nin ağzında Karadeniz üzerinde seçilecek bir noktadan başlayarak, güneybatıya doğru ve Istranca Dere havzası sınırlarının en kuzeybatı noktasına kadar (Istranca'nın aşağı yukarı 8 kilometre kuzeybatısında bulunan nokta):

Kaplıca Dağ ile Üçpınar Tepesi noktalarından geçmek üzere, arazi üzerinde saptanacak bir hat;

Oradan itibaren, güney ve güneydoğu doğrultusunda ve Sinekli demiryolu istasyonunun aşağı yukarı 1 kilometre batısında, Çorlu-Çatalca demiryolu üzerinde seçilecek bir noktaya kadar:

Istranca Dere havzasının batı sınırını olabildiğince izleyen bir hat;

Oradan, güneydoğuya doğru ve kuzeydoğuda, Büyükçekmece Gölü'ne akan ırmaklar havzalarıyla, güneybatıda doğrudan doğruya Marmara Denizi'ne dökülen ırmakların havzası arasındaki su bölümü çizgisi üzerinde Fener ve Kurfalı mevkileri arasında seçilecek bir noktaya kadar:

Sinekli'nin güneyinden geçmek üzere arazi üzerinde saptanacak bir hat;

Oradan, güneydoğuya doğru ve Kalikratya'nın aşağı yukarı 1 kilometre güneybatısında Marmara Denizi üzerinde seçilecek bir noktaya kadar: yukarıda tanımlanan su bölümü çizgisini olabildiğince izleyen bir hat.

3. Marmara Denizi:

Yukarıda tanımlanan noktadan Karadeniz Boğazı'nın girişine kadar, ikinci olarak Asya'da Türkiye'nin sınırları aşağıdaki gibi saptanacaktır (ekli 2 sayılı haritaya bakılması):

1. Batıda ve Güneyde:

Marmara Denizi üzerinde, Karadeniz Boğazı'nın girişinden başlayarak Doğu Akdeniz'de İskenderun Körfezi dolaylarında Karataş Burnu yakınında aşağıdaki gibi tanımlanan bir noktaya kadar:

Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı ve Doğu Akdeniz; III. Bölümün (Siyasal Hükümler) IV. Kesimi ile 84 ve 122. maddeleri hükümleri saklı kalmak üzere, Marmara Denizi adaları ve Osmanlı kalan kıyılardan 3 mil kadar uzaklık içinde bulunan adalar.

2. Suriye ile:

Kuzeydoğuya doğru, Hasandede geçidinin doğu kıyısı üzerinde ve Karataş Burnu'ndan takriben 3 kilometre kuzeybatıda seçilecek bir noktanın Ceyhan ırmağı üzerinde Babeli'nin takriben 1 kilometre kuzeyinde seçilecek bir noktaya kadar Karataş'ın kuzeyinden geçmek üzere, arazi üzerinde saptanacak bir hat; oradan, Kesikkale'ye kadar Ceyhan ırmağının kaynağına doğru akım yolu; oradan, kuzeydoğuya doğru ve Ceyhan ırmağı üzerinde Karapazar'ın takriben 15 kilometre doğu-güneydoğusunda seçilecek bir noktaya kadar:

Karatepe'nin kuzeyinden geçmek üzere, arazi üzerinde saptanacak bir hat; oradan ve Düldül Dağı'nın batısında bulunan, Ceyhan ırmağının dirseğine kadar: Ceyhan ırmağının kaynağına doğru akım yolu; oradan, güneydoğu genel doğrultusunda ve Gâvur Göl'ün takriben 15 kilometre güney-güneybatısında, Emir Musa Dağı üzerinde seçilecek bir noktaya kadar; demiryolundan takriben 18 kilometre uzaklıktan geçmek ve Düldül Dağı'nı Suriye'de bırakmak üzere izlenecek bir hat;

Oradan, doğuya doğru ve Urfa'nın aşağı yukarı 5 kilometre kuzeyine kadar: Bahçe, Ayıntap, Birecik ve Urfa kentlerini birbirine bağlayan yolların kuzeyinden geçmek ve bu kentlerden son üçünü Suriye'de bırakmak üzere, batıdan doğuya genel bir doğrultuda ve oldukça düz biçimde arazi üzerinde saptanacak bir hat;

Oradan, doğuya doğru ve (Cezire-i İbn-i Ömer'in 27 kilometre) batısında Azeh'in aşağı yukarı 6 kilometre kuzeyinde Dicle'nin oluşturduğu dirseğin en güneybatı noktasına kadar:

batıdan doğuya genel doğrultuda ve Mardin kentini Suriye'de bırakmak üzere oldukça düz biçimde arazi üzerinde saptanacak bir hat;

Oradan ve Habur Su ile Dicle'nin kesiştikleri yerle, bu yerin aşağı yukarı 10 kilometre kuzeyinde Dicle dirseği arasında ve Dicle üzerinde seçilecek bir noktaya kadar: Cezire-i İbn-i Ömer kentinin bulunduğu adayı Suriye'de bırakmak üzere Dicle'nin ağzına doğru akım yolu.

3. Irak ile:

Oradan, batıdan doğuya doğru genel bir doğrultuda Musul vilayetinin doğu sınırı üzerinde seçilecek bir noktaya kadar: arazi üzerinde saptanacak bir hat;

Oradan, bu hattın doğuya doğru Türkiye ile Iran arasındaki sınıra rastladığı noktaya kadar: İmadiye'nin güneyinden geçecek biçimde değiştirilmiş, Musul vilayetinin kuzey sınırı.

4. Doğuda ve Kuzeydoğuda:

Yukarıda tanımlanan noktadan ve Karadeniz'e kadar, 89. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Türkiye ile İran arasındaki şimdiki sınırla, Türkiye ile Rusya arasındaki eski sınırlar.

5. Karadeniz.

MADDE 28

İşbu Antlaşmada tanımlanan sınırlar, Antlaşmaya ekli 1/1.000.000 ölçekli haritalarda çizilmiştir. Metin ile harita arasında uyuşmazlık durumunda, metin geçerli olacaktır.

MADDE 29

Kuruluş biçimi işbu Antlaşma ile saptanan ya da tamamlayıcı antlaşmalar ve sözleşmelerle saptanacak olan Sınırlandırma Komisyonları, bu sınırları arazi üzerinde çizeceklerdir. Bu Komisyonlar, yalnız "arazi üzerinde saptanacak çizgi" diye tanımlanan kesimleri değil, gerekli görürlerse, yönetimsel sınırlarla ya da başka biçimde tanımlanan kesimlere de ayrıntılar bakımından, düzeltmeler yapmakta tam yetkili olacaklardır. Komisyonlar, bütün durumlarda Antlaşmalarda verilen tanımlamaları, yönetimsel sınırlarla yerel ekonomik çıkarları olabildiğince göz önünde tutarak, en yakından izlemeye çalışacaklardır.

Komisyonların kararları oyçokluğuyla alınacak ve ilgili taraflar için uyulması zorunlu olacaktır.

Sınırlandırma Komisyonlarının giderleri ilgili taraflarca eşit paylar olarak karşılanacaktır.

MADDE 30

Bir mecra [su yolu] ile tanımlanan sınırlar bakımından, işbu Antlaşmadaki tanımlamalarda kullanılan "mecra" veya "kanal" terimleri şu anlama gelmektedir: Bir yandan, gemilerin ulaşımına elverişli olmayan nehirlerde, akarsuyun ya da bunun ana kolunun ortay çizgisi ve öte yandan, gemilerin ulaşıma elverişli nehirlerde, ana gidiş-geliş yolunun ortay çizgisi. Bununla birlikte akım ya da gidiş-geliş yolunda değişiklikler olması durumunda, sınır çizgisinin, bu biçimde tanımlanmış olan akım yoluyla gidiş-geliş yolunu mu izleyeceğini, yoksa bu yolun işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş anındaki durumunda olduğu gibi kesin olarak saptanmış mı kalacağını kararlaştırmaya, işbu Antlaşmada öngörülen Sınırlandırma Komisyonları yetkili olacaklardır. İşbu Antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, deniz sınırları, kıyıya üç milden daha yakın bulunan adaları ve adacıkları da içine alacaktır.

MADDE 31

Alakadar bulunan çeşitli devletler, Sınırlandırma Komisyonuna, çalışmaları için gerekli bütün belgeleri, özellikle şimdiki ya da eski sınırların saptanmasına ilişkin tutanakların doğruluğu onaylanmış örneklerini, elde bulunan büyük ölçekli bütün haritaları, Jeodezik verileri, yapılmış ancak yayınlanmamış yer ölçmesi haritalarını, sınırdaki akarsuların yatak değiştirmelerine ilişkin bilgileri vermeyi yükümlenirler. Osmanlı makamlarının elinde bulunan haritalar, Jeodezik veriler, yayınlanmamış olsa bile yer ölçmesi haritaları, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra otuz gün içinde, İstanbul'da, Başlıca Müttefik Devletlerin göstereceği ilgili Komisyonların temsilcisine teslim edilecektir. Alakadar devletler, bundan başka, bütün belgeleri, özellikle planları, kadastrolarla tapu kütüklerini ve Komisyonlar isterse, mülkiyet durumuna ve ekonomik akımlara ilişkin bilgilerle gerekli her çeşit bilgileri Komisyonlara iletmeleri için yerel makamlara yönergeler vermeyi de yükümlenirler.

MADDE 32

Alakadar olan çeşitli devletler, Sınırlandırma Komisyonlarına, görevlerini yerine getirmeleri için gerekli olan ulaşım, işgücü ve araç ve gereçlere (direkler ve sınır taşları) ilişkin her türlü yardımı gerek doğrudan gerekse yerel makamların aracılığıyla yapmayı yükümlenirler. Özellikle, Osmanlı Hükümeti, Sınırlandırma Komisyonlarının görevlerinin

yerine getirilmesinde, Başlıca Müttefik Devletlere, gerekli görecekleri teknik personel yardımında bulunmayı yükümlenir.

MADDE 33

Alakadar olan çeşitli devletler, Komisyonlar tarafından konulmuş şimdiki noktalar ile işaretlere direk ve hudut alametlerine uymayı yükümlenirler.

MADDE 34

Sınır işaret taşları, birbirinden gözle görülecek bir mesafeye konulacak, bunlara sayı verilecek ve yerleriyle sayıları bir haritaya işlenecektir.

MADDE 35

Sınırlandırmaya ilişkin kesin tutanaklar, bunlara ekli haritalar ve belgeler her biri de asıl nüsha sayılmak üzere, üç nüsha olarak düzenlenecektir; bunlardan ikisi sınırdaş devletlere, üçüncüsü de doğruluğu onaylanmış birer örneğini işbu Antlaşmayı imzalamış olan Devletlere gönderecek olan Fransız Cumhuriyeti Hükümetine verilecektir.

BÖLÜM III

SİYASAL HÜKÜMLER

KESİM I

İSTANBUL

MADDE 36

İşbu Antlaşmanın hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Bağıtlı Yüksek Taraflar, Osmanlı Hükümetinin İstanbul üzerindeki haklarına ve sıfatlarına dokunulmaması ve bu hükümetle zat-ı hazret-i padişahın bu kentte oturmak ve bu kenti Osmanlı Devleti'nin başkenti tutmak bakımından özgür olduklarında görüş birliği içindedirler.

Bununla birlikte, Türkiye, işbu Antlaşma ile bunu tamamlayan antlaşmaların ve sözleşmelerin hükümlerine, özellikle soy, din ve dil azınlıklarının haklarına dürüst bir biçimde saygı göstermekte kusur ederse, Müttefik Devletler, yukarıda belirtilen hükmü değiştirmek hakkını kesinlikle saklı tutarlar ve Türkiye, bu bakımdan alınacak bütün kararları kabul etmeyi şimdiden yükümlenir.

KESİM II

BOĞAZLAR

MADDE 37

Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'nı kapsayan Boğazlarda gemilerin ulaşımı, gelecekte gerek barış zamanında gerek savaş zamanında, bayrak ayırımı yapmaksızın, bütün ticaret ve savaş gemileriyle askerlik ve ticaret uçaklarına açık olacaktır. Milletler Cemiyeti Konseyinin bir kararının uygulanması dışında, bu sular abluka edilemez, buralarda hiçbir savaş hakkı kullanılamaz ve hiçbir düşmanca eylemde bulunulamaz.

MADDE 38

Osmanlı Hükümeti, 37. maddede öngörülen ulaşım özgürlüğünü sağlamak için yeni önlemler alınması gerektiğini kabul eder ve bunun sonucu olarak, kendisini ilgilendirdiği ölçüde, "Boğazlar Komisyonu" adını alacak olan ve aşağıda "Komisyon" sözcüğü ile anılacak bir Komisyonu, 39. maddede belirtilen suların denetimine yetkili kılar.

Yunan Hükümeti, kendisini ilgilendirdiği ölçüde, aynı yetkileri Komisyona bırakır ve bu Komisyona her bakımdan aynı kolaylıkları göstermeyi yükümlenir. Denetim, Osmanlı ve Yunan Hükümetlerinden her biri adına ve işbu kesimde belirlenen biçimde yürütülecektir.

MADDE 39

Komisyonun yetki alanı, Akdeniz yönünde Çanakkale Boğazı'nın girişi ile, Karadeniz yönünde Karadeniz Boğazı'nın girişi arasındaki suları, bu girişlerin her birinden üç mil açıklara kadar kapsayacaktır. Bu yetki, işbu kesim hükümlerinin yerine getirilmesi gerektikçe, kıyı üzerinde de kullanılabilecektir.

MADDE 40

Komisyon -bir gün Komisyona katılmak isterse ve katıldığı günden başlayarak- Amerika Birleşik Devletleri'nin, Britanya İmparatorluğu'nun Fransa'nın, İtalya'nın, Japonya'nın, -bir gün Milletler Cemiyeti'ne üye olursa ve olduğu günden başlayarak- Rusya'nın, Yunanistan'ın, Romanya'nın ve -bir gün Milletler Cemiyeti'ne üye olurlarsa ve oldukları günden başlayarak- Bulgaristan'la Türkiye'nin gösterecekleri temsilcilerden oluşacaktır. Amerika Birleşik Devletleri, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya temsilcilerinden her birinin ikişer oyu olacaktır. Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve

Türkiye temsilcilerinden her birinin bir oyu olacaktır. Komisyon üyelerinden [komiserlerden] hiçbiri, kendisini atayan hükümetten başkasınca görevinden alınamaz.

MADDE 41

Komisyon üyeleri [komiserler], 39. maddede belirtilen sınırlar içinde, diplomasi ayrıcalıklarından ve dokunulmazlıklarından yararlanacaklardır.

MADDE 42

Komisyon, İşbu Antlaşma ile kendisine tanınan yetkileri, yerel hükümetten tümüyle bağımsız olarak kullanacaktır. Komisyonun özel bir bayrağı özel bir bütçesi ve kendisine özgü bir örgütü olacaktır.

MADDE 43

Komisyon, 39. maddede saptanan yetki sınırları içinde, aşağıdaki görevleri yapmakla yükümlü olacaktır:

a) Geçitlerin ya da limanlara girişlerin iyileştirilmesi için gerekli görülecek bütün çalışmaların yapılması;

b) Geçitlerin aydınlatılması, sığ ve tehlikeli yerlerin işaretlenmesi;

c) Kılavuzluk ve yedek çektirmen işlerinin denetimi;

d) Gemilerin demirledikleri yerlerin denetimi;

c) İşbu Antlaşmanın XL Bölümünün (Limanlar, Su Yolları ve Demiryolları) 335. maddesinden 344. maddesine kadar olan maddelerinde öngörülen rejimin, İstanbul ve Haydarpaşa limanlarına uygulanmasını sağlamak için gerekli denetim;

f) Kazaya uğramış gemilerin kalıntılarına ve gemilerle yüklerin kurtarılmasına ilişkin her türlü denetim işleri;

g) Mavnalara ilişkin denetim.

MADDE 44

Komisyon, Boğazlardan özgürce geçişin engellendiği kanısına varacak olursa, 178. maddede öngörülen işgal kuvvetlerini bulunduran Müttefik Devletlerin İstanbul'daki temsilcilerini durumdan haberli kılacaktır. O vakit, bu temsilciler, Boğazlarda geçiş özgürlüğünü korumak için alınması gerekli görülecek önlemler konusunda, bu kuvvetlerin deniz ve kara kuvvetleri Komutanlarıyla anlaşacaklardır. Dışarıdan gelecek bir eylemin

Boğazlarda geçiş özgürlüğünü tehdit etmesi durumunda da bu temsilciler aynı biçimde davranacaklardır.

MADDE 45

Komisyonun, gereksinme duyulabilecek malların alınması ve sürekli işlerin yapılması için gerekli göreceği borçlanmalara girişme hakkı olacaktır. Bu borçlanmalara, olabildiği ölçüde, 53. maddede belirtildiği üzere, Boğazlardan geçecek gemilerden alınacak harçlar güvence olarak gösterilecektir.

MADDE 46

İstanbul Sağlık Yüksek Meclisi ve bu Meclisin yönettiği Osmanlı Sağlık Yönetimince eskiden yapılan görevlerle, Karadeniz Boğazı'ndaki Kurtarma Gemileri Ulusal Yönetimince yapılan görevler, 39. maddede saptanan sınırlar içinde, Komisyonun denetimi altında ve Komisyonca saptanacak biçimde yapılacaktır.

Komisyon, hastalıkları önlemek ve hastalıklarla savaşmak üzere Milletler Cemiyeti Konseyinin kabul ettiği ortaklaşa her politikanın gerçekleştirilmesinde işbirliğinde bulunacaktır.

MADDE 47

Şimdiki durumda fenerlere, havuzlara, rıhtımlara ve bunlara benzer işletmelere ilişkin ayrıcalıkları ellerinde bulunduran kişilerin ve ortaklıkların hakları, Komisyona tanınan denetime ilişkin genel yetkiler saklı kalmak koşuluyla, korunacaktır. Bununla birlikte, Komisyon, genel yararlar bakımından gerekli sayarsa, İşbu Antlaşmanın IX. Bölümünün (Ekonomik Hükümler) 311. maddesinde belirtilen koşullara uygun davranılarak, sözü edilen hakları satın almaya ya da değiştirmeye ya da yeni bir ayrıcalık üstlenmeye yetkili olacaktır.

MADDE 48

Komisyon, işbu kesimin kendisine yüklediği görevlerin yerine getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla, gerekli göreceği özel polis gücünü kurmaya yetkili olacaktır. Bu polis gücü, Limni, Gökçeada, Semadirek, Bozcaada ve Midilli adaları dışında, olabildiği ölçüde, V. Bölümün (Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerine İlişkin Hükümler) 178. maddesinde öngörülen, Boğazlar ve Adalar bölgesinin yerli halkından derlenecek ve Komisyonca atanmış yabancı polis üstlerinin komutası altına verilecektir.

MADDE 49

Marmara Denizi adalarını da kapsamak üzere, Boğazlar bölgesinin Osmanlı kalan kesiminde ve 136. maddede öngörülen Osmanlı yargı örgütü reformunun yürürlüğe konulmasını beklerken, Kapitülasyonlardan yararlanan devletlerin uyruklarından, Komisyonun koyduğu kurallara ve hükümlere aykırı davrananlar, sözü edilen devletlerin konsoloslukları mahkemelerine verilecektir. Müttefik Devletler, kendi Konsolosluk Mahkemelerini ve görevlilerini bu bakımdan yetkili kılmak konusunda anlaşmış bulunmaktadırlar. Osmanlı uyrukları ile Kapitülasyonlardan yararlanmayan devletlerin uyruklarınca işlenecek suçlara, yetkili Osmanlı yargı makamları bakacaklardır. Sözü edilen bölgenin Yunan egemenliği altına konulmuş kesiminde, söz konusu suçlara, Yunan yargı makamları bakacaklardır.

MADDE 50

Komisyonun yetki sınırları içinde, karada ya da denizde işlenmiş her çeşit suç yüzünden, sözü edilen yetki sınırı içinde bulunan herhangi bir ticaret gemisinin subayları ve gemi adamları karada tutuklanacak Komisyon polisince, yetkili yargı makamlarına teslim edileceklerdir. Sanık, Komisyon polisinden başka birince tutuklanmışsa, gecikmeden Komisyon polisine teslim olunacaktır.

MADDE 51

Komisyon, üzerine almış olduğu görevleri yerine getirmek için kendisine yardımcı olmalarını vazgeçilmez saydığı bütün üst ve ast görevlileri atayacaktır.

MADDE 52

Komisyonun yetki alanı sınırları içinde gemilerin gidiş-gelişine ilişkin bütün konularda, 37. maddede belirtilen her türlü gemi tam bir eşitlik düzeyinde işlem görecektir.

MADDE 53

47. madde hükümleri saklı kalmak üzere, Komisyonun yetki sınırları İçinde, gemilerden ya da gemilerdeki yüklerden gerek Osmanlı Hükümetince doğrudan doğruya gerek uluslararası kuruluşlarca ya da özel ortaklıklarca alınmakta bulunan harçlara ya da öteki vergilere dayanak oluşturan ve şimdi var olan haklar, Komisyona aktarılacaktır. Komisyon,

bu harçları ve vergileri -Komisyonun genel yönetim giderleriyle, işbu kesime bağlı Ek'in 3.paragrafında öngörülen maaş ve ücretleri de kapsamak üzere- yerine getirilmiş hizmetleri ve yapılmış işleri karşılamak amacıyla yapılmış harcamalar için aşırı olmayacak bir tarifeye göre saptayacaktır.

Komisyon, yalnız bu amaçlarla ve Milletler Cemiyeti Konseyinin ön rızasıyla, şimdi var olanlardan başka harçlar ve vergiler de koyabilecek ve bunların miktarını saptayabilecektir.

MADDE 54

Komisyonca konulacak bütün vergiler ve harçlar, gemiler arasında, bağlama, varış ya da çıkış limanları, bayrakları ya da malikleri ya da yüklerinin uyrukluğu ya da malikleri bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin ve tam bir eşitlik düzeyinde alınacaktır.

İşbu hüküm, Komisyonun, işbu kesimde öngörülen harçları tonaja göre saptama hakkını hiçbir bakımdan sarsmaz.

MADDE 55

Osmanlı Hükümeti ile Yunan Hükümeti, her biri kendi bakımlarından, Komisyonun, kendisine verilmiş görevlerin yararlı bir biçimde yerine getirilmesi için gerekli göreceği bütün toprakları ve yapıları edinmesini kolaylaştırmayı yükümlenirler.

MADDE 56

39. maddede belirtilen sulardan transit geçecek savaş gemileri, her bakımdan, gemilerin olağan ulaşım kurallarıyla sağlık gereklerine uymayı sağlamak üzere Komisyonca çıkartılmış olan yönetim kurallarına uygun davranacaklardır.

MADDE 57

I. Savaşan devletlerin savaş gemileri, ancak Boğazlardan geçişlerini tamamlamalarını ve yanaşabilecekleri en yakın limana varabilmelerini sağlamak için kesinlikle zorunlu olan ölçüler içinde yeniden kumanya alabilirler ve depolayabilirler; bu gemiler, Komisyonun denetimi altındaki sularda kumanyalarını ya da savaş gereçlerini tamamlayamazlar ve artıramazlar ya da gemi adamlarının sayısını tamamlayamazlar. Bu gemiler, yalnız yolculuğa elverişli olmaları için kesinlikle zorunlu onarımları yapabilirler; onarımların, gemilerin savaş

gücünü hiçbir biçimde artırmaması gerekir. Zorunlu onarımların neler olduğunu Komisyon kararlaştıracaktır; bu onarımların olabildiğince en kısa süre içinde yapılması gerekir.

II. Savaşan Devletlerin savaş gemilerinin, Komisyonun denetimine bağlı sularda transit geçişi olabildiğince en kısa süre içinde ve hizmet gereklerinden doğabilecekler dışında hiçbir duruşta bulunmaksızın yapılmalıdır.

III. Sözü edilen savaş gemilerinin Komisyonun denetimine bağlı limanlarda kalışları, kaza durumu dışında, yirmi dört saati geçmeyecektir. Böyle bir durumda, bu gemiler en kısa süre içinde limanlardan ayrılmak zorunda olacaklardır. Savaşan bir devletin savaş gemisinin Komisyonun denetimine bağlı sulardan çıkışı ile, düşman tarafın bir savaş gemisinin kalkışı arasında, her zaman, en az yirmi dört saatlik bir sürenin geçmesi gerekecektir.

IV. Savaş zamanında Komisyonun denetimine bağlı sulara ilişkin ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarına gönderilen savaş gereçleri ile savaş kaçağı nesnelerin geçişine ya da bu sularda yeniden yiyecek almalara, gereksinmelerinin karşılanmasına ya da onarımlara ilişkin başka bütün kurallar Milletler Cemiyeti'nce saptanacaktır.

MADDE 58

Savaşan devletlerin ganimetleri, her bakımdan, savaşan devletlerin savaş gemilerine uygulanan koşullara bağlı olacaktır.

MADDE 59

Hiçbir savaşan devlet, Komisyonun denetimine bağlı bulunan sularda, asker birlikleri, cephane ya da savaş gereçleri yükleyemez ya da boşaltamaz; ancak, geçişi engelleyen bir kaza durumu bunun dışında kalmaktadır; bu durumda, transitin, olabildiğince hızla tamamlanması gerekecektir.

MADDE 60

57, 58 ve 59. maddeler hükümlerinden hiçbiri, Milletler Cemiyeti'nce alınmış bir karar uyarınca davranan bir ya da birkaç savaşan devletin yetkilerini sınırlayacak biçimde yorumlanmayacaktır.

MADDE 61

İşbu kesimin hükümleriyle, İstanbul ve Haydarpaşa limanlarına ilişkin olarak XI. Bölümün (limanlar, su yolları ve demiryolları) 335. maddesinden 344. maddesine kadar olan maddeleri hükümlerinin yorumlanmasında ya da uygulanmasında devletler arasında

çıkabilecek bütün anlaşmazlıklar Komisyona sunulacaktır. Komisyon kararının bir devletçe kabul edilmemesi durumunda, sorun, ilgili devletlerden herhangi birinin istemesi üzerine, Milletler Cemiyeti'nce öngörülen biçimde çözüme bağlanacak ve o zamana kadar da Komisyonun kararı uygulanacaktır.

EK

1

Boğazlar Komisyonunun Başkanlığı, iki yıl süreyle ve sırayla, iki oyu olan Komisyon üyelerince yapılacaktır. Komisyon, kararlarını oyçokluğuyla alacak ve oyların eşit bölünmesinde Başkanın oyuna üstünlük tanınacaktır. Çekimser her oy, tartışılan öneriye karşıt bir oy sayılacaktır.

Komisyon üyelerinden her birinin, toplantıda bulunamayacağı zaman, kendisini bir vekille temsil ettirme hakkı olacaktın

2

Komisyon üyelerinin ücretleri kendilerini atayan hükümetlerce karşılanacaktır; bu ücretler, Komisyonda temsil edilen hükümetlerce görüş birliği içinde kabul edilen ve vakit vakit yeniden gözden geçirilecek rakamlar göz önünde tutularak, hak gözetir bir biçimde saptanacaktır.

3

48. maddede belirtilen polis üst görevlilerinin ücretleri ile 51. madde uyarınca atanacak öteki üst görevlilerin ya da görevlilerin ve yine sözü geçen 48. maddede belirtilen yerel polis personelinin ücretleri, gemilerin gidiş-gelişinden alınan vergiler ve harçlar gelirinden karşılanacaktır.

Komisyon, atayacağı üst görevlilerin ve görevlilerin işe alınma koşullarına ilişkin yönetmelikleri hazırlayacaktır.

4

Komisyon, işbu kesim ile işbu ek uyarınca, görevlerini yapabilmesi için gereksinme duyacağı gemileri buyruğu altında bulunduracaktır.

5

Komisyon, işbu kesim ile işbu ek hükümlerinin kendisine yüklediği bütün görevleri, saptanan sınırlar içinde, yerine getirebilmesi için gerekli yönetmelikleri hazırlamaya,

yayınlamaya ve uygulamaya yetkili olacaktır. Bu yetki, şimdi yürürlükte olan yönetmelikleri, gerekirse, değiştirme ya da sona erdirme hakkım da kapsayacaktır.

Komisyon, denetimi altına konulan bütün gelir ve gider hesaplarının ne biçimde tutulacağına, bu hesapların incelenmesine ve bu hesaplar konusunda her yıl tam doğru bir rapor yayınlanmasına ilişkin yönetmelikler hazırlayacaktır.

KESİM III

KÜRDİSTAN

MADDE 62

Fırat'ın doğusunda, ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve 27. maddenin II. Kesim 2. ve 3. fıkralarındaki tanıma uygun olarak saptanan Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yerel özerkliğini, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı ay içinde, İstanbul'da toplanan ve İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinden her birinin atadığı üç üyeden oluşan bir Komisyon hazırlayacaktır. Herhangi bir sorun üzerinde oybirliği oluşamazsa, bu sorun, Komisyon üyelerince, bağlı oldukları hükümetlerine götürülecektir. Bu plan, Süryanî-Geldanîler ile bu bölgelerin içindeki öteki etnik ve dinsel azınlıkların korunmasına ilişkin tam güvenceler de kapsayacaktır; bu amaçla, İngiliz, Fransız, İtalyan, İranlı ve Kürt temsilcilerden oluşan bir Komisyon incelemelerde bulunmak ve işbu Antlaşma uyarınca, Türkiye sınırının İran sınırı ile birleşmesi durumlarında, Türkiye sınırında yapılması gerekebilecek düzeltmeleri kararlaştırmak üzere bu yerleri ziyaret edecektir.

MADDE 63

Osmanlı Hükümeti, 62. maddede öngörülen komisyonlardan birinin ya da ötekinin kararlarım, kendisine bildirildiğinden başlayarak üç ay içinde kabul etmeyi ve yürürlüğe koymayı şimdiden yükümlenir.

MADDE 64

Antlaşmanın yürürlüğe konuşundan bir yıl sonra, 62. maddede bölgelerdeki Kürtler, bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediğini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti Konseyine başvururlarsa ve Konsey de bu nüfusun bu bağımsızlığa yetenekli olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Türkiye'ye salık verirse,

Türkiye, bu öğütlemeye uymayı ve bu bölgeler üzerinde bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçmeyi, şimdiden yükümlenir.

Bu vazgeçmenin ayrıntıları Başlıca Müttefik Devletlerle Türkiye arasında yapılacak özel bir sözleşmeye konu olacaktır. Bu vazgeçme gerçekleşirse ve gerçekleşeceği zaman, Kürdistan'ın şimdiye dek Musul vilayetinde kalmış kesiminde oturan Kürtlerin, bu bağımsız Kürt Devletine kendi istekleriyle katılmalarına, Başlıca Müttefik Devletlerce hiçbir karşı çıkışta bulunulmayacaktır.

KESİM IV

İZMİR

MADDE 65

İzmir kenti ile 56. maddede belirtilen ve bu kente bitişik topraklara, 83. madde uyarınca kesin statüleri saptanıncaya kadar, işbu Kesimin hükümleri uygulanacaktır.

MADDE 66

İzmir kentine bitişik toprakların coğrafya sınırları aşağıdaki gibi saptanacaktır (ekli 1 sayılı haritaya bakılması):

Kuşadası'nın 5 kilometre kadar kuzeyinde Ege Denizi'ne dökülen ırmağın ağzından başlayarak, doğuya doğru:

Bu ırmağın kaynağına doğru akım yolu;

Sonra, güneydoğuya doğru:

Bu ırmağın güney kolunun akım yolu;

Oradan, güneydoğuya doğru ve Gümüş Dağ tepesinin batı bitimine kadar:

Çınakale'nin batısında ve Akçaova'nın doğusundan geçmek üzere arazi üzerinde saptanacak bir hat;

Oradan, kuzeydoğuya doğru:

Tepeler çizgisini olabildiği ölçüde izleyecek bir hat;

Sonra, kuzeye doğru ve Ayasoluk'tan

Değirmencik demiryolunun üzerinde Balatçık istasyonunun aşağı yukarı 1 kilometre batısında seçilecek bir noktaya kadar:

Söke-Balatçık yolunu ve demiryolunu Türk topraklarında bırakacak biçimde, arazi üzerinde saptanacak bir hat;

Oradan, kuzeye doğru ve İzmir Sancağı'nın45 güney sınırı üzerinde seçilecek bir noktaya kadar:

Arazi üzerinde seçilecek bir hat;

Oradan ve Ödemiş'in aşağı yukarı 15 kilometre kuzeydoğusundaki Bozdağ dolaylarında seçilecek bir noktaya kadar:

İzmir Sancağının güney ve doğu sınırı;

Oradan, kuzeye doğru ve Manisa-Alaşehir demiryolu üzerinde ve Salihli'nin aşağı yukarı 8 kilometre batısında seçilecek bir noktaya kadar:

Arazi üzerinde seçilecek bir hat;

Oradan, kuzeye doğru ve Gerenez Dağı'na kadar:

Mermer Göl'ün doğusundan, Kemer'in batısından, Akçealan'ın aşağı yukarı güneyinden Kumçay'ı geçmek ve oradan Kavakalan'ın batısında suları bölme çizgisini izlemek üzere, arazi üzerinde saptanacak bir hat;

Oradan, kuzeybatıya doğru ve Kırkağaç ile Akhisar kazaları arasındaki sınır üzerinde, Kırkağaç'ın aşağı yukarı 16 kilometre doğusunda ve Akhisar'ın 20 kilometre kuzeyinde seçilecek bir noktaya kadar:

Arazi üzerinde saptanacak bir hat;

Oradan, batıya doğru ve Soma ilçesinin sınırı ile birleştiği yere kadar Kırkağaç ilçesinin [kazasının] güney sınırı;

Oradan, batıya doğru ve İzmir Sancağı sınırı ile kavuşuncaya kadar: Soma ilçesinin [kazasının] güney sınırı;

Oradan, kuzeye doğru ve İzmir vilayeti sınırı ile kavuşuncaya kadar: İzmir Sancağının kuzeydoğu sınırı;

Oradan, batıya doğru ve Çarpacık (Tepe) dolaylarında seçilecek bir noktaya kadar:

İzmir vilayetinin kuzey sınırı;

Oradan, kuzeye doğru ve Köylüce'nin aşağı yukarı 4 kilometre güneybatısında arazi üzerinde seçilecek bir noktaya kadar:

Arazi üzerinde saptanacak bir çizgi;

Oradan, batıya doğru ve Dahline Burnu ile Kemer İskele arasında saptanacak bir noktaya kadar:

Kemer ile Kemer İskele'nin ve bu iki yeri birbirine bağlayan yolun güneyinden geçmek üzere arazi üzerinde saptanacak bir hat.

MADDE 67

66. maddede belirtilen toprakların sınırını arazi üzerinde saptamak üzere, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konuluşunu izleyecek on beş gün içinde bir Komisyon kurulacaktır. Bu Komisyon, İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerince atanacak üç üye ve Yunan Hükümetince atanacak bir üye ile Osmanlı Hükümetince atanacak bir üyeden oluşacaktır.

MADDE 68

İşbu kesimin hükümleri saklı kalmak üzere, İzmir kenti ve 66. maddede belirtilen arazi parçası, işbu Antlaşmanın uygulanması bakımından, Türkiye'den ayrılmış arazilerle bir tutulacaktır.

MADDE 69

İzmir kenti ve 66. maddede tanımlanan topraklar Osmanlı egemenliği altında kalmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye, İzmir kenti ile sözü edilen arazi üzerindeki egemenlik haklarının kullanımını Yunanistan'a aktaracaktır. Bu egemenliğin simgesi olmak üzere, Osmanlı bayrağı kentin dışındaki bir kaleye sürekli olarak çekilecektir. Bu kale, Başlıca Müttefik Devletlerce saptanacaktır.

MADDE 70

Yunan Hükümeti, İzmir kentiyle 66. maddede belirtilen toprakların yönetiminden sorumlu olacak ve bu yönetimi özel olarak bu amaçla atayacağı bir görevliler kurulunca yürütecektir.

MADDE 71

Yunan Hükümeti, İzmir kentiyle 66. maddede tanımlanan topraklarda kamu düzeninin ve güvenliğin korunması için gerekli askerî kuvvetleri bulundurmak hakkına sahip olacaktır.

MADDE 72

Soy, dil ve din azınlıklarını da içeren ve halkın bütün kesimlerinin oransal temsilini sağlayacak nitelikte bir seçim sistemiyle, yerel bir Parlamento kurulacaktır. Yunan Hükümetinin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyen altı ay içinde, Milletler Cemiyeti Konseyine, yukarıda öngörülen koşullara uygun bir seçim sistemi tasarısı sunması

gerekecektir; bu sistem, ancak adı geçen Konseyce oy çoğunluğuyla onaylandığı zaman yürürlüğe girebilecektir.

Yunan Hükümeti, Osmanlı makamlarınca kovulmuş ya da sürülmüş kişilerin oturdukları yerlere dönüşleri için gereken süre içinde seçimleri -bu süre işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra bir yılı geçmemek üzere erteleyebilecektir.

MADDE 73

Yunan yönetimi ile yerel Parlamento arasındaki ilişkiler, adı geçen yönetimce, Yunan Anayasası ilkelerine uygun düşecek biçimde düzenlenecektir.

MADDE 74

83. maddede öngörülen kesin statü kuruluncaya kadar, İzmir kentinde ve 66. maddede tanımlanan topraklarda hiçbir biçimde zorunlu askerlik hizmeti uygulanmayacaktır.

MADDE 75

86. maddede sözü edilen ve soy, dil ve din azınlıklarının korunması ile, ticaret ve transit özgürlüğüne ilişkin özel Antlaşmada öngörülen hükümler İzmir kenti ile 66. maddede tanımlanan topraklarda da uygulanacaktır.

MADDE 76

Yunan Hükümeti, 66. maddede tanımlanan sınır üzerinde bir gümrük çizgisi kurabilecek ve İzmir kenti ile sözü geçen maddede tanımlanan toprakları Yunan gümrük sistemi içine sokabilecektir.

MADDE 77

Yunan Hükümeti, Türk parasının şimdiki değerini düşürmek sonucunu verebilecek hiçbir önlem almamayı yükümlenir. Bu para, 83. maddede öngörülen kesin statü kuruluncaya kadar yasal akçe niteliğini koruyacaktır.

MADDE 78

Uluslararası önemi olan limanlarla, serbest limanlar rejimine ve transite ilişkin olan XI. Bölümün (limanlar, su yolları ve demiryolları) hükümleri, İzmir kenti ile 66. maddede tanımlanan topraklara uygulanacaktır.

MADDE 79

Uyrukluk bakımından, Osmanlı uyruğu olan ve işbu Antlaşma hükümleri gereğince başka herhangi bir uyrukluk savında bulunamayacak olan İzmir kenti ve 66. maddede tanımlanan topraklarda oturanlar, her bakımdan Yunan uyruğu işlemi göreceklerdir. Bunların ülke dışındaki diplomasi ve konsolosluk korunmalarını Yunanistan sağlayacaktır.

MADDE 80

VIII. Bölümün (Malî Hükümler) 241. maddesi hükümleri İzmir kentiyle 66. maddede tanımlanan topraklara uygulanacaktır.

IX. Bölümün (Ekonomik Hükümler) 293. maddesi hükümleri İzmir kentiyle sözü geçen araziye uygulanmayacaktır.

MADDE 81

83. maddede öngörülen kesin statünün kuruluşuna değin, Osmanlı Devlet Borçları [Düyun-u Umumiye] Yönetiminin olan bütün araçlar gereçler, makineler, kara ve deniz taşıtları ile, Foça tuzlalarının işletme hakları hiçbir biçimde ne değiştirilecek ne de bunlara karışılacaktır. Bu süre içinde, sözü geçen tuzlalarda elde edilen tuzun üretimi, dışa satışı ve taşınmasından hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır. Yunan yönetimi İzmir'de ve 66. maddede tanımlanan topraklarda tuz tüketimini düzenlemek ve vergilendirmek hakkına sahip olacaktır.

Bir önceki fıkrada öngörülen sürenin bitiminde, Yunanistan, yukarıdaki hükümleri değiştirmeyi uygun görürse, Foça tuzlaları ayrıcalıklardan sayılacak ve bunlara IX. Bölümün (Ekonomik Hükümler) 312. maddesinde öngörülen güvenceler, işbu Antlaşmanın VIII. Bölümünün (Malî Hükümler) 246. maddesi hükümlerine dokunulmamak koşuluyla, uygulanacaktır.

MADDE 82

İşbu Antlaşma ile çözüme bağlanamayan ve işbu kesimin uygulanmasından doğabilecek bütün sorunlar daha sonra yapılacak sözleşmelerle çözüme bağlanacaklardır.

MADDE 83

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden beş yıllık bir süre geçtikten sonra, 72. maddede öngörülen yerel Parlamento, oyçokluğuna dayanan bir kararla, Milletler Cemiyeti

Konseyinden, İzmir kentiyle 66. maddede tanımlanan toprakların kesin olarak Yunanistan Krallığı'na bağlanmasını isteyebilecektir. Konsey, kendi göstereceği koşullar içinde, daha önce bir halk oylaması [plebisit] yapılmasını isteyebilecektir. Sözü geçen bağlanma, bir önceki fıkranın uygulanması sonucu gerçekleşecek olursa, 69. maddede sözü edilen, Türkiye'nin egemenlik hakkı sona erecektir. Bu durumda, Türkiye, İzmir kenti ile 66. maddede tanımlanan arazi üzerindeki haklarından ve sıfatlarından, Yunanistan yararına vazgeçtiğini şimdiden bildirir.

KESİM V

YUNANİSTAN

MADDE 84

27 Kasım 1919'da Neuilly-sur-Seine'de imzalanan Barış Antlaşması ile Bulgaristan'a tanınan sınırlar saklı kalmak üzere, Türkiye, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasında ve işbu Antlaşma ile saptanan Türkiye sınırları ötesindeki bütün haklarından ve sıfatlarından Yunanistan yararına vazgeçer.

Bir önceki fıkrada belirtilen egemenlik aktarılmasına Marmara Denizi adaları girmez.

Türkiye, ayrıca Gökçeada ve Bozcaada adaları üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından Yunanistan yararına vazgeçer. Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki öteki adalar, özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya üzerinde egemenliğine ilişkin 17-30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 5. maddesi ve 1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 15. maddesi uyarınca, Londra'da Büyükelçiler Konferansı'nca alınan ve Yunan Hükümetine 13 Şubat 1914'te bildirilen karar, İşbu Antlaşmanın 122. maddesinde sözü edilen ve İtalya'nın egemenliği altına konulan adalar ile Asya kıyısından üç milden daha az bir uzaklıkta bulunan adalara ilişkin hükümlere dokunulmamak koşuluyla, doğrulanmıştır. (1 sayılı haritaya bakılması).

Bununla birlikte, işbu Antlaşma uyarınca Yunan egemenliği altına konulmuş, 178. maddede öngörülen Boğazlar bölgesi kesimi ile Adalarda, Yunanistan, İşbu Antlaşmanın tersine hükümleri olmadıkça, sözü geçen bölgenin, Marmara Denizi adalarını da içeren, Osmanlı egemenliği altında kalan kesiminde İşbu Antlaşmanın Boğazların özgürlüğünü sağlamak için Türkiye'ye yüklediği bütün yükümlülükleri kabul eder ve bunları yerine getirmeyi yükümlenir.

MADDE 85

27. maddenin I. Kısmı 2. fıkrasında tanımlanan sınır çizgisini yerinde saptamak üzere, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyecek on beş gün içinde bir Komisyon kurulacaktır. Bu Komisyon, Başlıca Müttefik Devletlerin atayacakları dört üye ile, Yunanistan'ın atayacağı bir üyeden ve Türkiye'nin atayacağı bir üyeden oluşacaktır.

MADDE 86

Yunanistan, özellikle Edirne'ye ilişkin olarak, Yunanistan'da oturanların çoğunluğundan soy, dil ya da din bakımından ayrı olanların çıkarlarını korumak için, gerekli görülecek hükümleri, bunların özel bir Antlaşmaya konulmasına rıza göstererek, kabul eder.

Yunanistan, ayrıca, transit özgürlüğünü ve öteki ulusların ticareti için hak gözetir bir rejimi korumak için gerekli görülecek hükümlerin özel bir Antlaşmaya konulmasını da kabul eder.

MADDE 87

Yunanistan Devleti'nin, kendi egemenliği altına girmiş olan araziler yüzünden üstlenmesi gerekecek, Türkiye'ye ait malî yükümlülüklerin oranı ve niteliği, işbu Antlaşmanın VIII. Bölümünün (Malî Hükümler) 241. maddesinden 244. maddesine kadar olan maddeleri uyarınca saptanacaktır.

İşbu Antlaşma ile çözüme bağlanamayan ve sözü geçen arazilerin aktarılmasından doğabilecek bütün sorunlar daha sonra yapılacak sözleşmelerle çözüme bağlanacaktır.

KESİM VI

ERMENİSTAN

MADDE 88

Türkiye, öteki Müttefik Devletlerin yapmış oldukları gibi, Ermenistan'ı özgür ve bağımsız bir Devlet olarak tanıdığını bildirir.

MADDE 89

Öteki Bağıtlı Yüksek Taraflar gibi, Türkiye ile Ermenistan da Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinde, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın saptanması işini Amerika Birleşik Devletleri Başkanının hakemliğine sunmayı ve bu konudaki kararını olduğu kadar,

Ermenistan'ın denize çıkışı ile sözü geçen sınıra bitişik bütün Osmanlı topaklarının askersizleştirilmesine ilişkin ileri sürebileceği bütün hükümleri kabul etmeyi kararlaştırmışlardır.

MADDE 90

89. madde uyarınca sınır saptanması, sözü geçen vilâyetler, topraklarının tümünün ya da bir kesiminin Ermenistan'a aktarılmasına yol açacak olursa, Türkiye, aktarılan toprak üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından, karar tarihinden başlamak üzere geçerli olarak, vazgeçtiğini şimdiden bildirir. İşbu Antlaşmanın, Türkiye'den ayrılan topraklara uygulanacak hükümleri, o andan başlayarak, bu topraklara da uygulanacaktır.

Ermenistan'ın, kendi egemenliği altına girmiş topraklar nedeniyle üstlenmesi gerekecek, Türkiye'ye ait malî yükümlülüklerin ya da hakların oranı ve niteliği, işbu Antlaşmanın VIII. Bölümünün (Malî Hükümler) 241. maddesinden 244. maddesine kadarki maddeleri uyarınca saptanacaktır.

İşbu Antlaşma ile çözüme bağlanamayan ve sözü geçen toprağın aktarılmasından doğabilecek bütün sorunlar, gerekirse, daha sonra yapılacak sözleşmelerle çözüme bağlanacaktır.

MADDE 91

89. maddede belirtilen toprağın bir kesiminin Ermenistan'a aktarılması durumunda, sözü geçen maddede öngörülen karardan sonra üç ay içinde, Ermenistan ile Türkiye arasında, bu kararın ortaya çıkaracağı sınırı arazi üzerinde çizmek için, kuruluş biçimi daha sonra saptanacak, bir Sınırlandırma Komisyonu kurulacaktır.

MADDE 92

Ermenistan'ın, Azerbaycan ve Gürcistan ile sınırları, ilgili devletler arasında, her biriyle ortaklaşa anlaşma yoluyla saptanacaktır.

89. maddede öngörülen karar alındığında, ilgili devletler, iki durumdan birinde, sınırlarını ortaklaşa anlaşmayla saptayamamışlarsa, bu sınır, Başlıca Müttefik Devletlerce saptanacak ve sınırın arazi üzerinde çizilmesini de bu devletler yapacaklardır.

MADDE 93

Ermenistan, Ermenistan'da oturanların çoğunluğundan soy, dil din bakımından ayrı olanların çıkarlarını korumak için, Başlıca Müttefik Devletlerin gerekli görecekleri hükümleri, bunları bu devletlerle yapacağı bir Antlaşmaya da geçirmeye rıza göstererek, kabul eder.

Ermenistan, ayrıca, transit özgürlüğünü ve öteki ulusların ticareti için hak gözetir bir rejimi korumak üzere Başlıca Müttefik Devletlerce gerekli görülecek hükümlerin bu devletlerle yapılacak bir Antlaşmaya konulmasını kabul eder.

KESİM VII

SURİYE, IRAK, FİLİSTİN

MADDE 94

Bağıtlı Yüksek Taraflar, kendi başlarına yaşayacak duruma gelinceye kadar, bir mandaterin öğütleri ve yardımı yönetimlerine yön vermek koşuluyla, I. Bölümün (Milletler Cemiyeti Misakı) 22. maddesinin 4. paragrafı uyarınca, Suriye ile Mezopotamya'nın bağımsız devlet olarak geçici tanınmaları konusunda karara varmışlardır.

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak on beş gün içinde, 27. maddenin II. Kısmında 2. ve 3. fıkralarında tanımlanan sınır çizgisini arazi üzerinde saptamak üzere, bir Komisyon kurulacaktır. Bu Komisyon, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın her birince atanacak üç üye ile Türkiye'nin atayacağı bir üyeden oluşacaktır. Bu Komisyona, gereğine göre, Suriye ile sınıra ilişkin olarak Suriye'nin bir temsilcisi, Irak ile sınıra ilişkin olarak Irak'ın bir temsilcisi yardımcı olacaktır.

Adı geçen devletlerin öteki sınırları ile mandaterin seçimi, Başlıca Müttefik Devletlerce saptanacaktır.

MADDE 95

Bağıtlı Yüksek Taraflar, 22. madde hükümlerinin uygulanmasıyla, Başlıca Müttefik Devletlerce saptanacak sınırlar içinde Filistin'in yönetimini, sözü edilen devletlerce seçilecek bir mandatere vermeyi kararlaştırmışlardır. Mandater, Yahudi halkı için Filistin'de bir ulusal yurt kurulmasından yana İngiliz Hükümetince daha önce 2 Kasım 1917'de açıklanan ve öteki Müttefik Devletlerce kabul edilen bildirinin uygulanmasından sorumlu olacaktır; şu kadar ki, Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların yurttaşlık haklarıyla dinsel haklarına ve başka herhangi bir ülkedeki Yahudilerin yararlandıkları haklara ve siyasal statüye zarar verecek hiçbir şey yapılmayacaktır.

Mandatere devlet, çeşitli dinsel toplumlara ilişkin bütün sorunları ve istemleri incelemek ve bunların çözümünü sağlamak için en kısa sürede bir Komisyon kurmak yükümlülüğünü kabul eder. Bu Komisyonun kuruluşunda ilgili dinsel çıkarlar göz önünde tutulacaktır. Komisyon Başkanı, Milletler Cemiyeti Konseyince atanacaktır.

MADDE 96

Yukarıda sözü edilen topraklara ilişkin mandaların koşulları, Başlıca Müttefik Devletlerce saptanacak ve onaylanmak üzere Milletler Cemiyeti Konseyine sunulacaktır.

MADDE 97

Türkiye, bu bölümde sözü edilen sorunlara ilişkin olarak alınabilecek her türlü kararı, 132. madde hükümlerine uygun olarak kabul etmeyi şimdiden yükümlenir.

KESİM VIII

HİCAZ

MADDE 98

Türkiye, Müttefik Devletlerin yapmış oldukları gibi, Hicaz'ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığını ve Türkiye'nin işbu Antlaşma ile saptanmış sınırları ötesinde bulunan ve ileride saptanacak sınırlar içinde bulunacak eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından Hicaz yararına vazgeçtiğini bildirir.

MADDE 99

Mekke ve Medine kentlerine ve bu kentlerin kutsal yerlerine bütün ülkelerdeki Müslümanların tanıdıkları kutsal nitelik nedeniyle, Majeste Hicaz Sultanı, Hac amacıyla ya da başka herhangi bir dinsel amaçla buralara gitmek isteyen bütün ülkelerdeki Müslümanlara giriş özgürlüğü ve kolaylığı sağlamayı, Kur'an yasası gereğince bütün ülkelerdeki Müslümanların buralarda kurmuş oldukları ya da kuracakları vakıf kurumlarına saygı göstermeyi ve göstertmeyi yükümlenir.

MADDE 100

Majeste Hicaz Sultanı, Hicaz ülkesinde, Müttefik Devletlerden birinin ya da eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde kurulan devletlerden herhangi birinin uyrukluğundaki gemilere, mallara ve kişilere ve Milletler Cemiyeti Üyesi Devletlerin

uyrukluğundaki gemilere, mallara ve kişilere, ticaret bakımından tam bir işlem eşitliği yapılmasını sağlamayı yükümlenir.

KESİM IX

MISIR, SUDAN VE KIBRIS

1.MISIR

MADDE 101

Türkiye, Mısır'daki ve Mısır üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçer. Bu vazgeçme, 5 Kasım 1914'ten başlayarak geçerli sayılacaktır. Türkiye, Müttefik Devletlerce girişilen eyleme uygun olarak, İngiltere'nin 18 Aralık 1914'te Mısır üzerinde ilan ettiği koruyuculuğu tanıdığını bildirir.

MADDE 102

18 Aralık 1914'te Mısır'da yerleşmiş bulunan Osmanlı uyrukları -o tarihte geçici olarak Mısır'da bulunmayıp da o tarihten sonra dönmemiş olanlar dışında- Mısır uyrukluğunu bütün haklarıyla elde edecekler ve Osmanlı uyrukluğunu yitireceklerdir. Bu son durumdakiler, Mısır uyrukluğunu ancak Mısır Hükümetinin özel izniyle alabileceklerdir.

MADDE 103

18 Aralık 1914'ten sonra Mısır'a yerleşen ve işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde yerleşmiş durumda olan Osmanlı uyrukları, seçme hakkı için 105. maddede yer alan koşullar altında, Mısır uyrukluğunu elde etmek üzere hak öne sürebileceklerdir. Bununla birlikte, bireysel durumlarda bu istem, yetkili Mısır makamlarınca reddedilebilecektir.

MADDE 104

İşbu Antlaşmaya ilişkin bütün sorunlarda, Mısır ve Mısır uyrukları ile bunların malları ve gemileri, 1 Ağustos 1914 tarihinden başlayarak, tıpkı Müttefik Devletler ve bunların uyrukları ile malları ve gemileri gibi işlem görecektir. Osmanlı egemenliği altındaki topraklar ya da işbu Antlaşma ile Türkiye'den ayrılan topraklar konusundaki hükümler Mısır'a uygulanmayacaktır.

MADDE 105

102. madde hükümleri uyarınca Mısır uyrukluğunu alan 18 yaşından büyük kişiler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra geçecek bir yıl içinde Osmanlı uyrukluğunu

seçmek hakkına sahip olacaklardır. Sözü edilen kişilerle 103. madde gereğince Mısır uyrukluğunu isteme hakkına sahip olanlar, Mısır halkının çoğunluğunu oluşturanlardan değişik bir soydan iseler, aynı süre içinde, kendileri yararına Osmanlı topraklarının ayrılmış bulunduğu devletlerden birinin uyrukluğunu -bu devlet halkının çoğunluğu seçme hakkını kullanan kişiyle aynı soydan ise- seçebilirler.

Kocanın yaptığı seçme, karının durumunu; ana-babanın seçmesi 18 yaşından küçük çocukların durumunu kapsar.

Yukarıda öngörülen seçme hakkını kullanmış olan kişiler, Mısır'da oturmalarını sürdürmeye izin verilmiş değillerse, bundan sonraki on iki ay içinde, oturma yerlerini seçmiş oldukları devlete taşımak zorundadırlar. Bunlar, taşınmaz mallarını Mısır'da ellerinde tutmak ve her çeşit taşınır mallarını da birlikte götürmek hakkına sahip olacaklardır. Bu yüzden, kendilerine çıkış ya da giriş için hiçbir vergi ya da harç yüklenmeyecektir.

MADDE 106

Mısır Hükümeti, Osmanlı uyruklarının Mısır'daki statülerini ve Mısır topraklarında hangi koşullarla yerleşebileceklerini düzenlemekte tam bir davranış özgürlüğüne sahip olacaktır.

MADDE 107

Mısır uyruklarının, yurtdışında, İngiltere'nin diplomasi ve konsolosluk korumasına hakları olacaktır.

MADDE 108

Türkiye'ye giren Mısır malları İngiliz mallarına sağlanan işlemlerden yararlanacaktır.

MADDE 109

Türkiye, Süveyş Kanalı'nda geçiş özgürlüğüne ilişkin olarak 29 Ekim 1888'de İstanbul'da imzalanan Sözleşme ile Padişah'a tanınan yetkilerden İngiltere yararına vazgeçer.

MADDE 110

Mısır'da Osmanlı Hükümetine ait bütün taşınır ve taşınmaz mallar karşılığı ödenmeksizin Mısır Hükümetine geçecektir.

MADDE 111

Mısır'da, Mısır uyrukluğunu almayan Osmanlı uyruklarına ait her çeşit taşınır ya da taşınmaz mallar, işbu Antlaşmanın IX. Bölümü (Ekonomik Hükümler) hükümlerine göre işlem görecektir.

MADDE 112

Türkiye, Mısır'ın daha önceleri ödemekte olduğu vergi üzerindeki bütün haklarından vazgeçer.

İngiltere, Mısır vergisi güvencesine dayanan Türk borçlanmalarının tüm yükümlülüklerinden Türkiye'yi kurtarmayı üstlenir.

Bu borçlanmalar şunlardır:

1855 güvenceli borçlanması;

1854 ve 1871 değiştirilmiş borçlanmasının yerini alan 1894 borçlanması;

1877 değiştirilmiş borçlanmasının yerini alan 1891 borçlanması.

Mısır Hidivlerinin birçok kez, sözü edilen borçlanmaların piyasaya çıkarılmasını üzerlerine alan kurumlara ödemeyi yükümlendikleri paralar, eskiden olduğu gibi borçlar ödeninceye dek, 1894 ve 1891 borçlanmalarının faiz ve amortismanlarında kullanılacaktır. Mısır Hükümeti de güvenceli 1855 borçlanmasının faizlerinin ödenmesine eskiden yapmakta olduğu ödemeleri yapmayı sürdürecektir.

Bu 1894, 1891 ve 1855 borçlanmalarının ödenmesinin sona ermesinde, Mısır Hükümetinin, eskiden Mısır'ın Türkiye'ye ödediği vergiden doğan bütün yükümlülükleri sona erecektir.

2. SUDAN

MADDE 113

Bağıtlı Yüksek Taraflar, İngiltere Hükümeti ile Mısır Hükümeti arasında, Sudan'ın statüsünü saptayan ve yönetimini düzenleyen 19 Ocak 1899'da imzalanmış Sözleşme ile, Suakin kentine ilişkin olarak bu sözleşmeyi değiştiren 10 Temmuz 1899'da imzalanmış ek Sözleşme konusunda bilgi edindiklerini ve bunu kaydettiklerini bildirirler.

MADDE 114

Sudan uyruklarının yabancı ülkelerde İngiltere'nin diplomasisi ve konsolosluk korumasına hakları olacaktır.

3. KIBRIS

MADDE 115

Bağıtlı Yüksek Taraflar, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914'te ilan edilmiş olan Kıbrıs'ın kendisine bağlanmasını tanıdıklarını bildirirler.

MADDE 116

Türkiye, bu adanın Padişah'a ödenen vergiye olan hakkı da içermek üzere, Kıbrıs üzerinde ya da Kıbrıs'a ilişkin bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçer.

MADDE 117

Kıbrıs adasında doğmuş ya da orada oturan Osmanlı uyrukları, yerel koşulları içinde, Osmanlı uyrukluğundan ayrılarak, İngiliz uyrukluğunu alacaklardır.

KESİM X

FAS, TUNUS

MADDE 118

Türkiye, Fas'ta Fransa'nın koruyuculuğunu tanır ve bunun bütün sonuçlarını kabul eder. Bu tanıma, 30 Mart 1912 tarihinden başlayarak geçerli olacaktır.

MADDE 119

Fas mallarına, Türkiye'ye girişte, tıpkı Fransız mallarına uygulanan rejim uygulanacaktır.

MADDE 120

Türkiye, Tunus üzerinde Fransa'nın koruyuculuğunu tanır ve bunun bütün sonuçlarını kabul eder. Bu tanıma, 12 Mayıs 1881 tarihinden başlayarak geçerli olacaktır.

Tunus mallarına, Türkiye'ye girişte, tıpkı Fransız mallarına uygulanan rejim uygulanacaktır.

KESİM XI

LİBYA VE EGE DENİZİ ADALARI

MADDE 121

Türkiye, 12 Ekim 1912 tarihli Lozan Antlaşması gereğince, Libya'da Padişah'a bırakılmış olan bütün haklardan ve sıfatlardan kesinlikle vazgeçer.

MADDE 122

Türkiye, şimdi İtalya'nın işgalinde bulunan Ege Denizi adaları, başka bir deyimle Stampalia, Rodos, Herkit, Kerpe, Kaşot, Piskopis, İncirli, Kalimnos, Loryos, Patnos, Limpos, Sümbeki, İstanköy adaları ile bunlara bağlı adacıklar ve Kastellorizo adası üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer (1 sayılı haritaya bakılması).

KESİM XII

UYRUKLUK

MADDE 123

İşbu Antlaşmanın hükümleri uyarınca; Türkiye'den ayrılmış ülkelerde yerleşmiş Osmanlı uyrukları hukukça ve yerel yasaların öngördüğü koşullarla, bu ülke hangi devlete bırakılmışsa o devletin uyruğu olacaklardır.

MADDE 124

On sekiz yaşını aşmış olup da Osmanlı uyrukluğunu yitiren ve 123. madde uyarınca hukukça yeni bir uyrukluk edinmiş bulunan kimseler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, iki yıllık bir süre içinde Osmanlı uyrukluğunu seçme hakkına sahip olacaklardır.

MADDE 125

İşbu Antlaşma uyarınca, Türkiye'den ayrılan bir ülkede yerleşmiş ve bu ülkede halkın çoğunluğundan soy [ırk] bakımından ayrı olan, on sekiz yaşını aşmış kimseler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak bir yıllık bir süre içinde, seçilen devletin halkının çoğunluğu seçme hakkını kullanan kişiyle aynı soydan ise, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Yunanistan, Hicaz, Irak, Suriye, Bulgaristan ya da Türkiye'yi seçebileceklerdir.

MADDE 126

124. ve 125. maddelerdeki hükümler uyarınca, seçme haklarını kullanan kimseler, bunu izleyen on iki ay içinde konutlarını [ikametgâhlarını], seçme haklarını hangi devletten yana kullanmışlarsa, o devletin ülkesine taşımak zorundadırlar.

Bu gibi kimselerin, seçme haklarını kullanmazdan önce, oturmakta oldukları öteki devletin ülkesinde malik oldukları taşınmaz malları ellerinde tutmaya hakları olacaktır.

Bu gibi kimseler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürebileceklerdir. Bu yüzden, kendilerinden, bu malların çıkarılışı ya da sokuluşu için hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır.

MADDE 127

Bağıtlı Yüksek Taraflar, işbu Antlaşmada ya da Almanya, Avusturya, Bulgaristan ya da Macaristan ile yapılmış Barış Antlaşmalarında ya da Müttefik Devletlerle ya da onlardan biriyle Rusya arasında ya da Müttefik Devletlerden herhangi birileri aralarında yapılmış bir Antlaşmada öngörülen ve ilgililere, edinme yolu açık bulunan herhangi bir uyrukluğa geçme olanağını sağlayan seçme hakkını kullanmasına, herhangi bir engel çıkartmamayı yükümlenirler.

Özellikle Türkiye, 125. maddede öngörülen seçme hakkını kullanmak isteyen kişilerin isteyerek göç etmelerini, elindeki bütün olanaklarla kolaylaştırmayı ve bu amaçla Milletler Cemiyeti Konseyince öngörülecek bütün önlemleri almayı yükümlenir.

MADDE 128

Türkiye ister bir başka uyrukluğa geçme ister bir Antlaşma hükmüyle Müttefik Devletlerin ya da yeni devletlerin yasaları gereğince ve bu devletlerin yetkili makamlarının kararları uyarınca kendi uyrukluğundan herhangi bir yeni uyrukluğa geçmiş ya da geçecek olanların bu uyrukluğunu tanımayı ve bu yeni uyrukluğu almalarıyla bu uyrukları asıl [köken] devletlerine karşı her bakımdan her türlü bağlılıktan kurtulmuş saymayı yükümlenir.

Özellikle, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce, Müttefik Devletlerden birinin yasası uyarınca bu devletin uyrukluğunu almış olan kişiler, Osmanlı yasasının buna aykırı hükmü ne olursa olsun, Osmanlı Hükümetince, adı geçen devletin uyruğu olmuş ve Osmanlı uyrukluğunu yitirmiş sayılacaklardır. Bu uyrukluğun alınması nedeniyle, Osmanlı yasasınca öngörülen hiçbir mala el koyma ya da başka ceza uygulanmayacaktır.

MADDE 129

Osmanlı uyrukluğu dışında bir uyrukluğu bulunan ve işbu Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte, 95. madde uyarınca saptanacağı biçimde, Filistin sınırları içinde yerleşmiş olan Yahudiler, herhangi bir başka uyrukluk söz konusu olmaksızın, hukukça Filistin uyruğu olacaklardır.

MADDE 130

İşbu Kesimdeki hükümlerin uygulanmasında, her bakımdan, evli kadınların durumu kocalarının, on sekiz yaşından küçük çocukların durumu da ana-babanın durumuna göre ayarlanacaktır.

MADDE 131

Bu kesimin hükümleri, 83. maddede öngörülen kesin statü kurulur kurulmaz İzmir kenti ile, 66. maddede tanımlanan topraklara da uygulanacaktır.

KESİM XIII

GENEL HÜKÜMLER

MADDE 132

Türkiye, işbu Antlaşma ile saptanan sınırları dışında, işbu Antlaşma gereğince başka herhangi bir düzenleme konusu yapılmamış Avrupa dışındaki bütün topraklar üzerinde ya da topraklara ilişkin olarak, ileri sürebileceği tüm haklarından ve sıfatlarından, her bakımdan, Başlıca Müttefik Devletler yararına vazgeçtiğini bildirir.

Türkiye, yukarıdaki hükmün sonuçlarını düzenlemek için, Başlıca Müttefik Devletlerin, gerektiğinde üçüncü devletlerle anlaşarak, aldıkları ya da alacakları önlemleri tanımayı ve kabul etmeyi yükümlenir.

MADDE 133

Türkiye, Müttefik Devletlerce, Türkiye'nin yanında savaşa katılan devletlerle yapılan Barış Antlaşmalarının ve ek sözleşmelerin tüm geçerliliğini tanımayı, eski Alman İmparatorluğu'nun, Avusturya'nın, Macaristan'ın ve Bulgaristan'ın topraklarına ilişkin olarak var olan ya da var olacak hükümleri kabul etmeyi ve yeni devletleri, bu biçimde saptanan sınırlar içinde tanımayı yükümlenir.

MADDE 134

Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, Polonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Çekoslovakya Devleti'nin sınırlarını, Türkiye, 133. maddede öngörülen Antlaşmalar ya da ek her türlü sözleşmelerle saptanacak biçimleriyle tanıdığını ve kabul ettiğini şimdiden bildirir.

MADDE 135

Türkiye, Müttefik Devletlerin 1 Ağustos 1914 tarihindeki eski Rusya İmparatorluğu topraklarının tümü ya da bir bölümü üzerinde kurulmuş ya da kurulacak olan devletlerle yapabilecekleri bütün antlaşmaların ya da anlaşmaların tam geçerliliğini ve bu devletlerin bu biçimde saptanacak sınırlarını tanımayı yükümlenir.

Türkiye, sözü edilen bu devletlerin bağımsızlığını, sürekli ve dokunulmaz olarak tanır ve buna saygı göstermeyi yükümlenir.

İşbu Antlaşmanın VIII. Bölümünün (Malî Hükümler) 259. maddesinde ve IX. Bölümünün (Ekonomik Hükümler) 277. maddesinde yer alan hükümler uyarınca, Türkiye, kendisiyle Rusya'daki Maksimalist Hükümet arasında yapılan Brest-Litovsk Antlaşmalarıyla bütün öteki antlaşmaların, anlaşmaların ya da sözleşmelerin ortadan kaldırılmış olduğunu kesinlikle kabul eder.

MADDE 136

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyen üç ay içinde, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya Hükümetlerinin her birince atanacak dört üyeden oluşan ve her biri bu amaçla birer uzman göstermeye çağrılacak, müttefik ve tarafsız öteki kapitülasyoncu devletlerin teknik uzmanlarının da yardımıyla, Türkiye'de bugünkü adalet konularındaki Kapitülasyonlar rejiminin yerini alacak bir adalet reformu tasarısı hazırlamak için bir Komisyon kurulacaktır. Bu Komisyon, Osmanlı Hükümetiy1e danıştıktan sonra ya karma ya da birleştirilmiş bir adalet rejiminin benimsenmesini öğütleyecektir.

Komisyonun hazırlayacağı tasarı ilgili Müttefik ya da tarafsız devletlerin hükümetlerine sunulacaktır. Başlıca Müttefik Devletler bunu kabul eder etmez, yeni rejimi kabul etmeyi şimdiden yükümlenen Osmanlı Hükümetine bildireceklerdir.

Yeni rejimin yürürlüğe girmesi süresi konusunda, Başlıca Müttefik Devletler kendi aralarında ve gerekirse, ilgili öteki ya da tarafsız devletlerle anlaşmak haklarını saklı tutarlar.

MADDE 137

VII. Bölüm (Yaptırımlar) hükümleri saklı kalmak üzere, Türkiye'de oturanların hiçbiri, 1 Ağustos 1914 tarihinden sonra, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişine kadar, askerlik ya da siyasal davranışları ya da Müttefik Devletlere ya da bunların uyruklarına yaptıkları herhangi bir yardımdan ötürü, hiçbir bahane ile rahatsız edilmeyecek ve incitilmeyecektir; Türkiye'de

oturan bir kişiye ilişkin olarak, bu nedenle, verilen herhangi bir yargı kararı tümüyle yok sayılacak ve başlamış herhangi bir kovuşturma durdurulacaktır.

MADDE 138

İşbu Antlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan topraklarda oturanlardan hiçbiri, 1 Ağustos 1914 tarihinden bu yana göstermiş olduğu siyasal tutumu yüzünden ya da işbu Antlaşma uyarınca uyrukluğunun düzenlenmesi nedeniyle rahatsız edilmeyecek ya da incitilmeyecektir.

MADDE 139

Türkiye, başka herhangi bir devletin egemenliği ya da koruyuculuğu [himayesi] altında bulunan Müslümanlar üzerinde, ne nitelikte olursa olsun, her çeşit egemenlik ve yargı hakkından kesinlikle vazgeçer.

İşbu Antlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan ya da şimdi Türkiye'nin andığı bir statüsü bulunan topraklarda hiçbir Osmanlı makamınca doğudan doğruya ya da dolaylı olarak hiçbir yetki kullanılmayacaktır.

BÖLÜM IV

AZINLIKLARIN KORUNMASI

MADDE 140

Türkiye, 141., 145. ve 147. maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir yasanın, hiçbir tüzüğün ve hiçbir Padişah buyruğunun ya da resmî işlemin, bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını, hiçbir yasanın, hiçbir tüzüğün, hiçbir Padişah buyruğunun ve hiçbir resmî işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

MADDE 141

Türkiye, Türkiye'de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olmak, dil, soy ya da din ayrımı yapılmaksızın, yaşamlarını ve özgürlüklerini korumayı, tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin gereklerini, fer açıkta ister özel olarak, özgürce yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Yukarıdaki paragrafta öngörülen hakkın özgürce yerine getirilmesine karşı herhangi bir saldırı, ilgili mezhep hangisi olursa olsun, aynı cezalarla cezalandırılacaktır.

MADDE 142

1 Kasım 1914'ten beri Türkiye'de bir ürkü (tedhiş) rejimi bulunduğu için, İslam dinine geçişlerden hiçbiri olağan koşullar altında gerçekleşmiş olamayacağından bu tarihten sonraki İslam'ı benimsemelerin tanınmaması ve 1 Kasım 1914'ten önce Müslüman olmayan bir kimsenin özgürlüğüne kavuştuktan sonra, kendi isteğiyle İslam'ı benimsemesi için gerekli İşlemleri yerine getirmedikçe Müslüman sayılmaması süregidecektir.

Osmanlı Hükümeti, savaş süresince Türkiye'de yapılan topluca öldürmeler sırasında kişilere verilen zararları en geniş ölçüde karşılamak için, 1 Kasım 1914'ten beri herhangi bir soydan ya da dinden olursa olsun, ortadan yok olmuş, zorla götürülmüş, gözaltı [enterne] edilmiş ya da tutuklanmış kişilerin aranması ve kurtarılması için, kendisinin ve Osmanlı makamlarının tüm desteğini sağlamayı yükümlenir.

Osmanlı Hükümeti, zarar görenlerin, ailelerinin ve yakınlarının yakınmalarını dinlemek, gerekli soruşturmalarda bulunmak ve sözü edilen kişileri özgürlüklerine kavuşturmaları için buyruk çıkarmak amacıyla, Milletler Cemiyeti Konseyince atanacak karma komisyonların çalışmalarını kolaylaştırmayı yükümlenir.

Osmanlı Hükümeti, bu komisyonların kararlarına saygı gösterilmesini ve özgürlükleri geri verilmiş herkesin güvenliğini ve özgürlüğünü sağlamayı yükümlenir.

MADDE 143

Türkiye, soy azınlıklarından olan kişilerin karşılıklı ve gönüllü göçlerine ilişkin olarak Müttefik Devletlerin uygun görecekleri hükümleri tanımayı yükümlenir.

Türkiye, karşılıklı göç konusunda, Yunanistan'la Bulgaristan arasında 27 Kasım 1919'da Neuilly-sur-Seine'de imzalanan sözleşmenin 16. maddesinden yararlanmamayı yükümlenir. İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek altı ay içinde, Yunanistan ile Türkiye, Yunanistan'a aktarılan ya da Osmanlı kalan topraklardaki Türk ve Yunan soylu halkın karşılıklı ve gönüllü göçüne ilişkin özel bir anlaşma yapacaklardır.

Bir anlaşmaya varılamaması durumunda, Yunanistan ve Türkiye, Milletler Cemiyeti Konseyine başvurmak hakkına sahip olacaklar ve Konsey sözü edilen anlaşmanın koşullarını saptayacaktır.

MADDE 144

Osmanlı Hükümeti, bırakılmış mallar [emval-i metruke] konusundaki 1915 tarihli yasa ile ek hükümlerin haksızlığını kabul eder ve bunların tümüyle hükümsüz ve gelecekte olduğu gibi geçmişte de geçersiz olduklarını bildirir.

Osmanlı Hükümeti, 1 Ocak 1914'ten beri, topluca öldürülme korkusuyla ya da başka herhangi bir zorlama yüzünden, yurtlarından kovulmuş, Türk soyundan olmayan Osmanlı uyruklarının yurtlarına dönüşlerini ve yeniden işlerine başlayabilmelerini, olabildiği ölçüde kolaylaştırmayı resmen yükümlenir. Sözü edilen Osmanlı uyruklarıyla, bunların üyesi bulundukları toplulukların malı olan ve yeniden bulunabilecek taşınır ya da taşınmaz malların, kimin elinde bulunurlarsa bulunsunlar, bir an önce geri verilmesi gerektiğini Osmanlı Hükümeti kabul eder. Bu mallar, onlara yükletilmiş olabilecek her türlü kısıtlamadan ve vergiden sıyrılmış olarak ve bugün onlara sahip olanlara ya da onları ellerinde tutanlara hiçbir tazminat ödenmeksizin, geri verilecektir; şu kadar ki, bunların, mülkiyet ya da elde bulundurma hakkını kendilerinden edindikleri kimselere karşı dava hakları saklı tutulacaktır.

Osmanlı Hükümeti, gerekli görülecek her yerde, Milletler Cemiyeti Konseyince hakemlik komisyonları atanmasını kabul eder. Bu komisyonların her biri, Osmanlı Hükümetinin bir temsilcisi ile zarara uğradığını öne süren ya da üyelerinden birinin zarara uğradığı savında bulunan topluluğun bir temsilcisinden ve Milletler Cemiyeti Konseyince atanan bir başkandan oluşacaktır. Hakemlik komisyonları, işbu maddede öngörülen bütün istemleri inceleyecek ve bunları basit yöntemle karara bağlayacaktır.

Sözü edilen hakemlik komisyonları aşağıdaki konularda buyurma yetkisine sahip olacaklardır:

1. Gerekli görecekleri her çeşit yeniden yapım ve onarım işleri için Osmanlı Hükümetince işgücü sağlanması. Bu işgücü, hakemlik komisyonunca sözü geçen işlerin yapılmasına gerek gördüğü topraklarda yaşayan soylardan kişiler arasından sağlanacaktır.

2. Soruşturma sonucu, topluca öldürmeler ya da zorla yerinden etmelere eylemsel olarak katıldığı ya da bunlara yol açtığı kanıtlanan her kişinin görevinden uzaklaştırılması; bu gibi kimselerin malları konusunda alınacak önlemleri komisyon gösterecektir;

3. Bir topluluğun, 1 Ocak 1914'ten beri, mirasçısı olmadan ölmüş ya da yitik bulunan üyelerinin bütün taşınır ya da taşınmaz mallarının kime aktarılacağı. Bu mallar, devlet yerine, topluluğa aktarılabilecektir;

4. 1 Ocak 1914'ten sonra, taşınmaz mallar üzerinde yapılan bütün satış işlemleriyle, hak yaratan işlemlerin geçersiz sayılması. Bu malları ellerinde bulunduranlara tazminat ödenmesi, geri vermenin geciktirilmesine bahane olarak kullanılamayacak biçimde, Osmanlı Hükümetinin yükümlülüğünde olacaktır. Ancak, sözü edilen malları şimdi ellerinde bulunduranlarca bir ödemede bulunulmuşsa, hakemlik komisyonunun ilgililer arasında hak gözetmeğe uygun bir çözüm yolu kabul ettirme yetkisi olacaktır.

Osmanlı Hükümeti, komisyonların işleyişini ve kesin nitelikte olacak kararlarının yerine getirilmesini, olanak ölçüsünde, kolaylaştırmayı yükümlenir. Bunlara karşı, yargısal ya da yönetimsel, hiçbir Osmanlı makamının kararı öne sürülmeyecektir.

MADDE 145

Bütün Osmanlı uyrukları, yasa önünde eşit olacaklar ve soy, dil ya da din ayrılığı gözetilmeksizin aynı yurttaşlık haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiçbir Osmanlı uyruğunun yurttaşlık haklarıyla [medeni haklarıyla] siyasal haklardan yararlanmasına, özellikle kamu hizmetlerine ve görevlerine kabul edilme, yükseltilme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Osmanlı Hükümeti, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Müttefik Devletlere, soy azınlıklarının orantılı temsili ilkesine dayalı bir seçim sistemi düzenlenmesi tasarısı sunacaktır.

Herhangi bir Osmanlı uyruğunun gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Türkçeden başka bir dil konuşan Osmanlı uyruklarına, mahkemelerde ister sözlü ister yazılı olsun, kendi dillerini kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.

MADDE 146

Osmanlı Hükümeti, tanınmış yabancı üniversitelerden ve okullardan verilen diplomaların geçerliliğini tanımayı ve bunları almış olanların, bu diplomaların tanıdığı yeteneği gerektiren mesleklerde ve sanatlarda özgürce çalışmalarını kabul etmeyi yükümlenir.

Bu hüküm, Türkiye'de oturan Müttefik Devletler uyruklarına da uygulanacaktır.

MADDE 147

Soy, din ya da dil azınlıklarından olan Osmanlı uyrukları hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Osmanlı uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Bunların, özellikle, bağımsız olarak ve Osmanlı makamları hiçbir biçimde karışmaksızın, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ya da sosyal kurumlar, ilk, orta ve yüksek okullarla, başka her çeşit öğretim kurumları -buralarda kendi dillerini özgürce kullanmak ve kendi dinlerini özgürce uygulamak hakkına da sahip olarak- kurmak, yönetmek ve denetlemek konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

MADDE 148

Soy, dil ya da din bakımından azınlıklardan olan Osmanlı uyruklarının önemli bir oranda bulundukları kentlerde ya da bölgelerde, söz konusu azınlıklar, devlet bütçesi ile, belediyeler bütçesi ya da öteki bütçelerce eğitim ya da hayır işlerine genel gelirlerden [kamu gelirlerinden] sağlanacak paralardan yararlanmaya hak gözetirliğe uygun bir ölçüde katılacaklardır.

Söz konusu bu paralar, ilgili toplulukların yetkili temsilcilerine verilecektir.

MADDE 149

Osmanlı Hükümeti, Türkiye'deki bütün soy azınlıklarının kilise ve okul konularında özerkliğini tanımayı ve buna saygı göstermeyi yükümlenir. Osmanlı Hükümeti, bu amaçla ve işbu Antlaşmanın aykırı düşen hükümleri saklı kalmak üzere, Müslüman olmayan soylara kilise, okul ya da adalet konularında Sultanlarca verilmiş fermanlar, hatlar, beratlar ve bu gibi özel buyruklar ya da fermanlarla, Bakanlık ya da Sadrazamlık buyrukları ile tanınmış ayrıcalıklarla bağışıklıkları tümüyle doğrular ve gelecekte de destekleyeceğini bildirir.

Osmanlı Hükümetinin çıkardığı ve sözü edilen ayrıcalıklarla bağışıklıkların kaldırılmasını, kısıtlanmasını ya da değiştirilmesini öngören bütün kararnameler, yasalar, yönetmelikler ya da genelgeler geçersiz sayılacaktır.

İşbu Antlaşma hükümlerine uygun olarak Osmanlı adalet rejiminde yapılacak her değişiklik -bu değişiklik soy azınlıklarından kişileri etkilemekte ise- işbu madde hükümlerinden üstün sayılacaktır.

MADDE 150

Hıristiyan ya da Yahudi dininden Osmanlı uyruklarının önemli oranda oturdukları kentlerde ve bölgelerde, Osmanlı Hükümeti, bu Osmanlı uyruklarının inançlarına ya da dinsel uygulamalarına bir saldırı sayılabilecek herhangi bir eylemi yapmaya zorlanmamalarını ve hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmamaları ya da yasal bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden, haklarını hiçbir biçimde yitirmemelerini yükümlenir. Bununla birlikte, bu hüküm, bu Hıristiyan ya da Yahudi Osmanlı uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, bütün öteki Osmanlı uyruklarına yükletilen yükümlülükler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

MADDE 151

Başlıca Müttefik Devletler, bu bölümdeki hükümlerin yerine getirilmesini güvence altına almak için ne gibi önlemler alınması gerektiğini, Milletler Cemiyeti Konseyi ile birlikte inceledikten sonra saptayacaklardır. Osmanlı Hükümeti, bu konuda alınacak bütün kararları şimdiden kabul ettiğini bildirir.

BÖLÜM V

KARA, DENİZ VE HAVA KUVVETLERİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER

Türkiye, bütün ulusların silahlarının genel bir sınırlanmasına hazırlık yapılmasına olanak sağlamak için, aşağıda sayılan kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin hükümleri kesinlikle yerine getirmeyi yükümlenir.

KESİM I

KARA KUVVETLERNE İLİŞKİN HÜKÜMLER

ALT-KESİM I

GENEL HÜKÜMLER

MADDE 152

Türkiye'nin bulundurabileceği kara kuvvetleri yalnız şunlar olacaktır:

1. Padişah'ın özel koruma birliği [Hassa Kıtaatı];

2. İçeride düzen ve güvenliği sağlamakla ve azınlıkların korunmasını güvence altına almakla görevli, jandarma birlikleri;

3. Önemli karışıklık durumunda, jandarma birliklerini destekleyecek ve gerektiğinde sınırların denetlenmesini sağlayacak özel birlikler.

MADDE 153

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek altı ay içinde, 152. maddede öngörülenler dışında kara kuvvetleri terhis edilecek ve dağıtılacaktır.

ALT-KESİM II

OSMANLI KARA KUVVETİNİN PERSONEL SAYISI, ÖRGÜTÜ VE KADROSU

MADDE 154

Padişah'ın özel koruma birliği bir kurmay kurulu ile personel sayısı subay ve er olarak 700'ü geçmeyecek yaya ve atlı birliklerinden kurulacaktır. Bu kuvvet, 155. maddede öngörülen toplam personel sayısının içinde sayılmayacaktır.

Bu koruma birliğinin kuruluşu, bu Bölüme ekli I sayılı çizelgede gösterilmiştir.

MADDE 155

152. maddenin 2 ve 3. fıkralarında sayılan kuvvetlerin toplam personeli, kurmay kurulları, subaylar, eğitim personeli ve donatım birliklerini de kapsamak üzere, 50.000 kişiyi geçmeyecektir.

MADDE 156

Jandarma birlikleri, Türkiye ülkesi üzerine dağıtılacaktır; Türkiye ülkesi, bu amaçla, sınırları 200. maddede öngörüldüğü gibi saptanacak yersel bölgelere bölünecektir.

Her yersel bölgede yaya ve atlı, makineli tüfekle silahlandırılmış, yönetim ve sağlık hizmetleriyle donatılmış birliklerden oluşan bir jandarma birliği kurulacaktır; bu jandarma birliği, vilayetlerde, sancaklarda ve kazalarda vb., bulunduğu yere bağlı bir güvenlik hizmeti kurulması için gerekli birlikleri sağlayacak ve bölgenin bir ya da birkaç noktasında gezici yedek kuvvetler bulunduracaktır.

Özel görevleri yüzünden, bu jandarma birliklerinin, topçusu da teknik silahları da olmayacaktır.

Bu jandarma birliklerinin toplam personel sayısı, 155. maddede öngörülen kara kuvvetinin toplam personelinin içinde sayılmak üzere, 35.000 kişiyi geçmeyecektir.

Tek bir jandarma birliğinin toplam personel sayısı, jandarma birlikleri toplam personelinin dörtte birini aşmayacaktır.

Herhangi bir jandarma birliğinin öğeleri, 200. maddede öngörülen Müttefikler-Arası Komisyonun özel izni olmadıkça, kendi bölgesinin toprakları dışında kullanılmayacaktır.

MADDE 157

Özel güçlendirme birliklerinden yaya, atlı, dağ topçusu, istihkâm birlikleriyle, bunların her birine uygun düşen teknik ve genel hizmetler de bulunabilecektir; bunların toplam personeli, 155. maddede öngörülen toplam personelin içinde sayılmak üzere, 15.000 kişiyi aşmayacaktır.

Tek bir birliğin özel güçlendirme öğeleriyle desteklenmesi, bu öğelerin, 200. maddede öngörülen Müttefikler-Arası Komisyonun özel izni olmadıkça, toplam personelinin üçte birini aşmayacaktır.

Bu özel güçlendirme öğelerinin kuruluşuna girecek çeşitli silahlar ve hizmetler oranı, bu Kesime ekli II sayılı çizelgede saptanmıştır.

Bunların [kışlalara] yerleştirilişi, 200. maddede öngörüldüğü biçimde saptanacaktır.

MADDE 158

156. ve 157. maddelerde sözü edilen kuruluşlarda, kurmay ve hizmetler personeli de sayılmak koşuluyla, subay oranı, hizmetteki personel toplam sayısının yirmide birini, astsubay oranı da hizmetteki toplam personel sayısının on ikide birini aşmayacaktır.

MADDE 159

Çeşitli müttefik ya da tarafsız devletlerin verecekleri subaylar, Osmanlı Hükümetinin yönetiminde, jandarmanın komutasına, örgütlenmesine ve eğitimine katılacaktır. Bu subaylar, 158. maddede öngörülen jandarma subayları sayısı içinde sayılmayacaklardır; ancak, bunların sayısı bu personelin yüzde on beşini geçmeyecektir. 200. maddede sözü edilen Müttefikler Arası Komisyonun hazırlayacağı özel anlaşmalar, bu subayların uyrukluk bakımından oranlarını saptayacak ve bu madde ile kendileri için öngörülmüş olan çeşitli görevlere katılma koşullarını düzenleyecektir.

MADDE 160

Aynı yersel bölgede, 159. maddede öngörülen koşullar içinde Osmanlı Hükümeti buyruğuna verilen bütün [yabancı] subaylar, ilke olarak, aynı uyruklukta olacaklardır.

MADDE 161

Limni, Gökçeada, Semadirek, Bozcaada ve Midilli dışında, 178 maddede öngörülen Boğazlar ve adalar bölgesinde, Yunan ve Osmanlı jandarma kuvvetleri, bu bölgedeki Müttefikler-Arası İşgal Komutanlığına bağlı bulunacaktır.

MADDE 162

İşbu Alt-Kesimde, hangi nitelikte olursa olsun, sözü edilen kuvvetlerin ya da bu kuvvetlerin taşıma araçlarının her çeşit seferberlik önlemleri ya da bunların seferberliğine ilişkin ya da güçlendirilmesi yolundaki bütün önlemler yasaktır.

Çeşitli kuruluşların, kurmay kurullarının ve hizmetlerin hiçbir durumda ek kadroları bulunmayacaktır.

MADDE 163

153. maddede saptanan süre içinde, şimdi var olan tüm jandarma kuvvetleri, 156. maddede öngörülen jandarma birlikleri içinde birleştirilecektir.

MADDE 164

İşbu Kesimde öngörülmemiş herhangi bir birliğin kurulması yasaktır.

Padişah'ın özel koruma birliği dışında, izin verilen 50.000 kişilik personel sayısını aşan kuruluşların ortadan kaldırılması, işbu Antlaşmanın imzalanmasından başlayarak, 153. madde hükümlerine uygun olarak, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden en geç altı ay sonra tümüyle gerçekleşecek biçimde, giderek yapılacaktır.

Osmanlı Savaş Bakanlığı ile Genel Kurmayı ve onlara bağlı yönetim birimlerindeki subay ve benzeri personel, aynı süre içinde, 200. maddede sözü edilen Müttefikler-Arası Komisyonca Osmanlı Silahlı kuvvetlerinin genel hizmetlerinin iyi işlemesi için kesin olarak gerektiği saptanacak personel sayısına indirilecek ve bu personel 158. maddede öngörülen en yüksek sayı içinde olacaktır.

ALT-KESİM III

ASKERE ALMA

MADDE 165

Osmanlı kara kuvvetleri gelecekte yalnız gönüllü olarak askere yazılanlardan kurulacaktır. Askere yazılma, soy ve din ayrılığı gözetilmeksizin, Osmanlı Devleti'nin bütün uyruklarına eşit olarak açık bulunacaktır.

156. maddede sözü edilen birliklere gelince, bunların kuruluşu, ilke olarak, bölgesel olacak ve her bölgedeki halkın Müslüman olan ya da olmayan öğelerinin, olanak ölçüsünde, ilgili her birlik personelinde temsil edilmelerini sağlayacak biçimde düzenlenecektir.

Yukarıdaki hükümler hem subaylara hem de erlere uygulanacaktır.

MADDE 166

Astsubayların ve erlerin hizmet süresi aralıksız on iki ay olacaktır.

Hizmet süreleri bitmeden, hangi nedenle olursa olsun, hizmetten bağışlanan erlerin yerine her yıl konulacakların oranı, 155. maddede saptanan toplam personel sayısının yüzde beşini geçmeyecektir.

MADDE 167

Bütün subaylar meslekten [muvazzaf] subay olacaktır.

Şu sırada orduda ve jandarmada hizmet gören ve yeni kara kuvvetinde kalacak olan subaylar en az kırk beş yaşına kadar hizmette kalmayı yükümleneceklerdir.

Şu sırada orduda ve jandarmada hizmet gören ve yeni kara kuvvetine alınmayacak olan subaylar, her çeşit askerî hizmet yükümlülüğünden bağışlanacaklar ve kuramsal ya da uygulamalı hiçbir askerlik talimine katılmayacaklardır.

Yeni atanan subaylar, aralıksız en az yirmi beş yıl eylemsel hizmette bulunmayı yükümleneceklerdir.

Hizmet süreleri bitmeden, hangi nedenle olursa olsun, hizmetten ayrılan Subayların yerine her yıl konulacakların oranı, 158. maddede öngörülen toplam subay sayısının yüzde beşini geçmeyecektir.

ALT-KESİM IV

OKULLAR, EĞİTİM KURUMLARI, ASKERÎ KURUMLAR VE DERNEKLER

MADDE 168

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir sürenin geçmesinden sonra, Türkiye'de, ancak izin verilen birlikler için gerekli subay ve astsubayların yetiştirilmesi için kesinlikle zorunlu bulunan aşağıda belirtilen okullar kalacaktır: ,

1 subay okulu;

Her yersel bölge için 1 astsubay okulu.

Bu okullarda öğrenim görmesine izin verilecek öğrenci sayısı, subay ve astsubay kadrolarındaki doldurulacak boşluklarla kesin orantılı olacaktır.

MADDE 169

168. maddede sözü geçen öğrenim kurumlarının dışında kalanlarla, her çeşit spor kurumları ya da başka kurumlar, hiçbir askerî konuyla ilgilenmeyeceklerdir.

ALT-KESİM V

GÜMRÜKÇÜLER, YEREL KENT VE KIR POLİSİ, ORMAN BEKÇİLERİ

MADDE 170

III. Bölümün (Siyasal Hükümler) 48. maddesi hükümlerine dokunulmamak koşuluyla, gümrük görevlilerinin, yerel kent ve kır polisi görevlilerinin, orman bekçilerinin ya da benzeri görevlilerin sayısı, işbu Antlaşma ile saptanan Türkiye ülkesi sınırları içinde, 1913 'te, benzer görevlerde çalışanların sayısını geçmeyecektir.

Gelecekte bu gibi görevlilerin sayısı, ancak, görevli bulundukları yerlerdeki ya da belediyelerdeki nüfus artışına uygun bir oranda artırılabilecektir.

Bu hizmetliler ya da görevlilerle, demiryolu hizmetinde çalışanlar, herhangi bir askerlik talimine katılmak için toplanamayacaklardır.

Her yönetim çevresinde ister kent ister kır polisi olsun, yerel polis ile orman bekçileri, jandarmaya ilişkin 165. maddedeki ilkeler uyarınca göreve alınacak ve bu ilkeler uyarınca komuta ve yönetime bağlı olacaklardır.

Türkiye'nin sivil yönetiminin bir parçası olarak Osmanlı kara kuvvetinden ayrı kalacak Osmanlı polisinde Müttefik ya da tarafsız devletlerce verilecek subaylar ya da görevliler,

Osmanlı Hükümetinin yönetimi altında, sözü edilen polisin komutasına ve eğitimine katılacaklardır. Bu subayların ve görevlilerin sayısı, benzeri Osmanlı personelinin yüzde on beşini geçmeyecektir.

ALT-KESİM VI

SİLAHLAR, CEPHANE VE GEREÇLER

MADDE 171

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek altı ayın bitiminde, Osmanlı kara kuvvetlerinin çeşitli kuruluşlarında hizmette ya da yedekte bulundurulan silahlar, bu Kesime ekli III sayılı çizelgede bin kişi için saptanmış olan sayıyı geçmeyecekti.

MADDE 172

Türkiye'nin elinde bulundurabileceği cephane, bu kesime ekli III sayılı çizelgede saptananları geçmeyecektir.

MADDE 173

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek altı aylık süre içinde izin verilen sayıyı aşan silahlar, her çeşit cephane ile savaş araçları ve gereçleri, 200. maddede öngörülen Müttefikler-Arası Askerî Denetim Komisyonuna bu Komisyonca gösterilecek yerlerde teslim edilecektir.

Bu araçların ve gereçlerin ne yapılacağına, Başlıca Müttefik Devletler karar vereceklerdir.

MADDE 174

Silahlar, cephane, savaş araçları ve gereçleri ile uçaklar ve her çeşit uçak parçaları yapımı, ancak, 200. maddede öngörülen Müttefikler-Arası Komisyonun izin vereceği fabrikalarda ve kurumlarda yapılabilecektir.

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre içinde her çeşit silahların, cephanenin, savaş araçlarının ve gereçlerinin yapımı, hazırlanması, depolanması ya da incelenmesi ile uğraşan bütün öteki kurumlar ortadan kaldırılacak ya da yalnız ticaret amacıyla kullanılmaya yarar biçime dönüştürülecektir.

İzin verilen cephane stokları için depo olarak kullanılanlar dışındaki bütün silah depolarına da aynı işlem uygulanacaktır.

İzin verilen yapım gereksinmelerini aşan kurumlardaki ve silah depolarındaki aygıtlar, 200. maddede öngörülen Müttefikler-Arası Askerî Denetim Komisyonu kararları uyarınca kullanılamaz duruma getirilecek ya da yalnız ticaret amacıyla kullanılır biçime sokulacaktır.

MADDE 175

Türkiye'ye her çeşit silahlar, cephane ile savaş araçları ve gereçleri, uçaklar ve uçak parçaları getirilmesi, 200. maddede öngörülen Müttefikler-Arası Komisyonun özel izni olmadıkça, kesinlikle yasaktır.

Aynı biçimde, yabancı ülkelere gönderilmek üzere, her çeşit silahlar, cephane, savaş araçları ve gereçleri yapımı ve bunların dışsatımı [ihracatı] da yasaktır.

MADDE 176

Alev-makinelerinin, boğucu ya da zehirleyici ya da benzeri gazların ve her türlü benzer sıvıların, maddelerin ve hazırlanmış bileşimlerin kullanılması yasak olduğundan, bunların Türkiye'de yapımı ya da Türkiye'ye sokulması kesinlikle yasaktır.

Sözü geçen maddelerin ya da bileşimlerin yapımına, saklanmasına ya da kullanılmasına yarayan özel araçlar ve gereçler de yasaklanmıştır.

Zırhlı taşıtların, tankların ya da savaş amaçları için kullanılan bunlara benzer her türlü araçların Türkiye'de yapımı ya da Türkiye'ye sokulması da yasaktır.

ALT-KESİM VII

TAHKİMAT YERLERİ

MADDE 177

178. maddede öngörülen Boğazlar ve adalar bölgesinde, sözü geçen maddede öngörüldüğü üzere, istihkamlar silahsızlandırılacak ve yıkılacaktır.

Bu bölge dışında ve 89. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, şu sırada var olan tahkimatlar şimdiki durumlarıyla olduğu gibi tutulabilecek, ancak aynı üç aylık süre içinde silahtan arındırılacaktır.

ALT-KESİM VIII

BOĞAZLARIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KORUNMASI

MADDE 178

Boğazların özgürlüğünü güvence altına almak üzere, Bağıtlı Yüksek Taraflar, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

1. İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde, aşağıdaki 179. maddede belirtildiği gibi sınırlandırılan ve Marmara Denizi kıyıları ile adalarını ve Boğazların kıyılarını içine alan bir bölge ile Limni, Gökçeada, Semadirek, Bozcaada ve Midilli adalarında tüm yapıların, tahkimatların ve bataryaların silahsızlandırılması ve yıkılması gerçekleştirilecektir.

Sözü geçen bölgede ve adalarda, bu yapıların yeniden yapılması ve benzer yapılar yapılması yasaktır. Fransa, İngiltere ve İtalya, sözü geçen bölgede ve Limni, Gökçeada, Semadirek ve Bozcaada'da yerleştirilmesi yasak kalan gezginci bataryaları hızla getirmekte kullanılabilecek şimdiki yolların ve demiryollarının kullanılmaz duruma sokulmasını hazırlamak hakkına sahip olacaklardır.

Limni, Gökçeada, Semadirek ve Bozcaada adalarında yeni yollar ve demiryolları yapımına ancak yukarıda sözü edilen üç devletin izniyle girişilebilecektir.

2. Birinci paragrafın ilk fıkrasında öngörülen önlemler, Yunanistan'ca ve Türkiye'ce, her biri kendi toprakları bakımından ve giderlerini kendileri ödemek üzere ve 203. maddede öngörülen denetim altında, uygulanacaktır.

3. Bölge toprakları ile Limni, Gökçeada, Semadirek, Bozcaada ve Midilli adaları askerî amaçlarla, ancak, birlikte davranan yukarıda adı geçen üç Müttefik Devletçe kullanılabilecektir. Bu hüküm, sözü edilen bölgede ve adalarda, 161. madde hükümleri uyarınca Müttefikler-Arası İşgal Kuvvetleri Komutanlığına bağlı bulunacak Yunan ve Osmanlı jandarma kuvvetlerinin kullanılmasına engel olmayacağı gibi, Midilli adasında bir Yunan garnizonunun kalmasına ve 152. maddede öngörülen, Padişah'ın özel koruma birliğinin varlığına da engel sayılmayacaktır.

4. Birlikte davranan sözü geçen devletler, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, Boğazların özgürlüğüne dokunabilecek bir eylemin yapılmasını ya da hazırlanmasını önlemek için gerekli görecekleri kara ve hava kuvvetlerini söz konusu topraklarda ve adalarda bulundurmak hakkına sahip olacaklardır.

Bu denetleme, denizden, adı geçen Müttefik Devletlerden her birinin birer karakol gemisi aracılığıyla yapılacaktır.

Yukarıda sözü edilen işgal kuvvetleri, gerektiğinde, 1907 tarihli Lahey IV. Sözleşmesine ekli yönetmelikte ya da bunun yerine geçecek ve sözü edilen bütün devletlerin taraf olacakları başka herhangi bir sözleşmede öngörülen koşullar altında, karada el koyma hakkını kullanabileceklerdir. Bununla birlikte, bu el koymalar ancak hemen ödemede bulunma karşılığında yapılabilecektir.

MADDE 179

178. maddede öngörülen bölge, aşağıda belirtildiği gibi sınırlandırılmıştır (1 sayılı haritaya bakılması):

1. Avrupa'da:

Saros Körfezi'nde Karaçalı'dan kuzeydoğuya doğru:

Yaklaşık olarak kuzeydoğuya yönelen ve Beylik Dere havzasının güney sınırını Kuru Dağ doruğuna kadar izleyen bir hat;

Oradan, tepeler çizgisini izleyen bir hat;

Sonra, Emirli'nin kuzeyinden ve Dereler'in güneyinden geçen düz bir hat; kuzey-kuzeydoğuya dönerek Tekirdağ-Malkara yolunu Aynarcık'ın 3 kilometre batısında kesen ve oradan Ortaköy'ün 6 kilometre doğusundan geçen bir hat;

Sonra, kuzeydoğuya dönen ve Tekirdağ-Hayrabolu yolunu Tekirdağ'ın 18 kilometre kuzeybatısında kesen bir hat;

Oradan, Muradlı-Tekirdağ yolunun Muradlı'nın yaklaşık 1 kilometre güneyindeki bir noktaya kadar: düz bir hat;

Oradan, doğu-kuzeydoğuya doğru ve Yeniköy'e kadar:

Çatalca-Çorlu demiryolunun en az 2 kilometre kuzeyinden geçecek biçimde değiştirilmiş düz bir hat;

Oradan, kuzey-kuzeydoğuya doğru ve 27. maddenin 1-2. fıkrasında tanımlanan Türkiye'nin sınırında, Istranca'nın batısında bir noktaya kadar:

Yeniköy'ü bölgede bırakan düz bir hat;

Oradan Karadeniz'e kadar:

27. maddenin 1-2. fıkrasında tanımlanan Avrupa Türkiye'sinin sınırı.

2. Asya'da:

Başlıca Müttefik Devletlerce, Edremit Körfezi'nde, Dahlina Burnu ile Kemer İskele arasında saptanacak bir noktadan doğu-kuzeydoğuya doğru:

Kemer İskele ile Kemer'in ve bu iki yeri birbirine bağlayan yolun güneyinden geçen bir hat;

Sonra, Osmanlar-Orhanlar dekovil demiryolunun Değirmendere'yi kestiği noktanın hemen güneyindeki bir noktaya kadar: düz bir hat;

Oradan, kuzeydoğuya doğru ve Manyas Gölü'ne kadar:

Değirmendere ile Karadere Suyu'nun sağ kıyısını izleyen bir hat;

Oradan, Bandırma-Susığırlı demiryolunun Karadere yatağını kestiği noktaya kadar:

Bu ırmağın ağzına doğru akım yolu;

Oradan, doğuya doğru, Atranos Çayı'nın Karaoğlan'a doğru ağzından yaklaşık 3 kilometredeki bir noktaya kadar: düz bir hat;

Oradan, kuzeydoğuya doğru, bu ırmağın ağzına doğru akım yolu; sonra, Apolyont Gölü'nün güney kıyısı; sonra, Mudanya-Bursa demiryolunun, Bursa'nın yaklaşık olarak 5 kilometre kuzeybatısında Nilüfer120 Çayı'nı kestiği noktaya kadar: düz bir hat;

Oradan, kuzeydoğuya doğru ve Bursa'nın yaklaşık olarak 6 kilometre kuzeyinde nehirlerin kesişme yerine kadar:

Nilüfer Çayı'nın ağzına doğru, akım yolu;

Oradan, kuzeydoğuya doğru ve İznik Gölü'nün en güney noktasına kadar: düz bir hat;

Oradan, İznik'in 2 kilometre kuzeyindeki bir noktaya kadar:

Bu gölün güney ve doğu kıyıları;

Oradan, kuzeydoğuya doğru, Sapanca Gölü'nün en batı ucuna kadar:

Çırçır Çeşme-Sıradağ-Elmalıdağ-Kalpakdağ-Ayıtepe-Hekimtepe tepeler çizgisini izleyen bir hat;

Oradan, kuzeye doğru ve İzmit-Armaşa yolunun, Armaşa'nın 8 kilometre güneybatısındaki bir noktaya kadar:

Olanak ölçüsünde Şocalı Dere havzasının doğu sınırını izleyen bir çizgi;

Oradan, Akabedr'in Karadeniz'e döküldüğü yerin 2 kilometre doğusundaki bir noktaya kadar: düz bir hat.

MADDE 180

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak on beş gün içinde, 178. maddede öngörülen bölgenin sınırlarını, bu sınırların 27. maddenin 1-2. Fıkrasında tanımlanan sınırla üst üste geldiği kesimler dışında, yerinde Saptamak üzere bir Komisyon kurulacaktır. Bu Komisyon Fransa, İngiltere ve İtalya askerî makamlarından her birince atanacak üçer üye ile, gerektiğinde, bölgenin Yunan egemenliği altına giren kesimiyle ilgili olarak, Yunan Hükümetince atanacak bir üyeden ya da bölgenin Osmanlı egemenliği altında kalan kesimiyle ilgili olarak Osmanlı Hükümetince atanacak bir üyeden kurulu olacaktır. Oy çoğunluğuyla karar verecek olan Komisyonun kararları, ilgili taraflar için uyulması zorunlu olacaktır.

Bu Komisyonun giderleri, adı geçen bölgenin işgal giderleri hesabına geçirilecektir.

ÇİZELGE I

PADİŞAH'IN ÖZEL KORUMA BİRLİĞİNİN KURULUŞU

BİRLİKLER	EN YÜKSEK PERSONEL SAYISI		DÜŞÜNCELER
Karargâh	100		1) Bu personel sayısına şunlar girmektedir:
Yaya [Piyade]	425	Subay	a) Sultan'ın Özel Koruma Birliği Karargâhı [Kurmay Kurulu];
Atlı [Süvari]	125	ve	b) Sultan'ın Özel Koruma Birliğine bağlı generaller, her rütbeden ve sınıftan subaylar ile askerî görevliler.
Hizmet	50	erler	
TOPLAM	700		

ÇİZELGE II

ÖZEL TAKVİYE BİRLİKLERİNİN KURULUŞUNA GİREN ÇEŞİTLİ SINIFLAR VE HİZMETLER KURULUŞLARININ PERSONEL SAYISI

BİRLİKLER	EN YÜKSEK PERSONEL SAYISI	
Karargah (Komutanlık: Subaylar ve personel)	100	
Yaya	8.200	
Topçu	2.500	Subaylar ve erler
Atlı	700	
İstihkam ve teknik bilgiler	2000	
Teknik ve genel hizmetler	1500	
TOPLAM	15.000	

ÇİZELGE III

İZİN VERİLEN EN YÜKSEK SİLAH VE CEPHANE MİKTARI

GEREÇLER	MİKTAR Her 1000 kişiye			MİKTAR Silah başına cephane		
	Sultan'ın Özel Koruma Birliği	Jandarma Birlikleri	Özel Güçlendirme	Sultan'ın Özel Koruma Birliği	Jandarma Birlikleri	Özel Güçlendirme
Tüfekler ya da filintalar	1.150	1.150	1.150	1.000	1.000	1.000
Tabancalar	Subay başına ve bindirilmiş astsubay başına 1 tabanca			Tabanca başına 100 mermi		
Ağır ya da hafif makineli tüfekler	15	15	15	50.000	50.000	50.000
Dağ topları	-	-	5	-	-	-

KESİM II

DENİZ KUVVETLERİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER

MADDE 181

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, 30 Ekim 1918 Bırakışması [Mütarekesi] uyarınca Osmanlı limanlarında gözaltını edilmiş bulunan bütün savaş gemilerinin Başlıca Müttefik Devletlere kesin olarak teslim edilmiş sayıldıkları bildirilir.

Bununla birlikte, Türkiye, balıkçılık ve polis hizmeti için kıyıları boyunca,

7 ganbot

6 torpidoyu

Geçmeyecek sayıda gemi bulundurmak hakkına sahip olacaktır.

Bu gemiler Osmanlı Deniz Kuvvetlerini oluşturacak ve 201. maddede öngörülen Müttefikler-Arası Deniz Kuvvetleri Deneme Komisyonunca aşağıdaki gemiler arasından seçilecektir:

GANBOTLAR:

Aydın Reis.

Burak Reis.

Sakız.

Preveze.

Hızır Reis.

Kemal Reis. İsa Reis.

TORPİDOLAR:

Sivrihisar.

Sultanhisar.

Dıraç.

Musul.

Akhisar.

Yunus.

Gümrüklerin denetlenmesi için kurulacak yönetim, ilgili hizmetlerin iyi işlemesi için bir artışı zorunlu görürse, daha büyük bir kuvvet sağlamak üzere, 178. maddede sözü edilen üç Müttefik Devlete başvurmak hakkına sahip olacaktır.

Ganbotlar, 77 milimetreden daha küçük çapta iki top ile, makineli tüfekten oluşan hafif silahlar taşıyabilirler. Torpidolar (ya da devriye gemileri), çapı 77 milimetreden küçük bir toptan oluşan hafif silahlar taşıyabilirler. Bu gemilerde bulunan bütün torpillerle torpil kovanları kaldırılacaktır.

MADDE 182

Türkiye'nin 181. madde de öngörülen gemilerin yerine geçecekler dışında, başka savaş gemisi yapması ya da edinmesi yasaktır. Torpidoların yerine devriye [karakol] gemileri konulacaktır.

Bu gemilerin yerini alacak gemilerden:

Ganbotlar 600 tonu;

Devriye [karakol] gemileri 100 tonu geçmeyecektir.

Bir geminin yitirilmesi durumu dışında, ganbotlar ve torpidolar, denize indirilmelerinden başlayarak, ancak yirmi yıllık bir süre sonunda değiştirilebileceklerdir.

MADDE 183

Aşağıda belirtilerek sayılan Osmanlı silahlı deniz taşıtlarıyla yardımcı silahlı gemileri silahsızlandırılacaklar ve ticaret gemisi işlemi göreceklerdir:

Reşit Paşa (eski Port Antonio).

Tir-i Müjgân (eski Pembroke Castle).

Giresun (eski Warwick Castle).

Millet (eski Seagull).

Akdeniz.

60, 61, 63 ve 70 sayılı Boğaziçi yük [araba] vapurları.

MADDE 184

Ticaret amacıyla kullanılmak üzere yapımı bitirilebilecek su üstü gemileri dışında, şu sırada Türkiye'de yapılmakta olan –denizaltılarını da içine almak üzere- bütün gemiler yok edilecektir.

Gemileri yok etme işine işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişiyle başlanılacaktır.

MADDE 185

Su üstü ya da su altı her çeşit Osmanlı savaş gemilerinin yok edilmesinden elde edilecek eşya, makineler ve gereçler ancak yalnız sanayide ve ticarette kullanılabilecektir. Bunlar yabancı ülkelere ne satılabilir ne de verilebilir.

MADDE 186

Türkiye'de, ticarette kullanılmak için bile olsa, denizaltı yapımı ya da edinilmesi yasaktır.

MADDE 187

181. maddede sayılan Osmanlı deniz kuvvetleri gemilerinde, taşıyacakları ya da yedek bulunduracakları savaş gereçleri ve silahlar, ancak, 201. maddede öngörülen Müttefikler-Arası Deniz Kuvvetleri Denetleme Komisyonunca saptanacak miktarda olacaktır. Yukarıdaki miktarların saptanmasını izleyen ay içinde, 30 Ekim 1918 Bırakışmasının [Mütarekesinin] imzalanması tarihinde Türkiye'ye ait olan bütün silahlar, cephane ya da başka deniz savaş

gereçleri ile mayınlar ve torpiller kesin olarak Başlıca Müttefik Devletlere teslim edilmiş olacaktır.

Sözü geçen nesnelerin Osmanlı topraklarında yapımı ya da yabancı ülkelere gönderilmesi yasaklanacaktır.

Her çeşit deniz savaş silahları, cephane ve gereçlerin başka her türlü stok edilmesi, depolanması ya da yedekte tutulması yasaktır.

MADDE 188

Müttefikler-Arası Deniz Kuvvetleri Denetleme Komisyonu, 189. madde hükümleri uyarınca Osmanlı Deniz Kuvvetlerine alınacak her rütbeden ve her sınıftan subayların ve erlerin sayısını saptayacaktır. Bu personel içinde, 181. madde uyarınca Türkiye'ye bırakılan gemilerin silahlı personeli, kolluk ve balıkçılık hizmetleri yönetim personeli, semafor istasyonları personeli bulunacaktır.

Yukarıdaki sayının saptanmasından başlayarak, iki ay içinde, eski Osmanlı Deniz Kuvvetlerinin, yukarıdaki fıkrada öngörülen sayıyı aşan personeli terhis edilecektir. Yukarıda öngörülen personel dışında, Türkiye'de, Deniz Kuvvetlerine bağlı hizmetler için, hiçbir kara ya da deniz kuvveti birliği ya da herhangi bir yedek birlik kurulamayacaktır.

MADDE 189

Osmanlı Deniz Kuvvetleri personeli, subaylar için aralıksız en az yirmi beş yıllık, deniz astsubayları ve erler için aralıksız en az on iki yıllık bir süre için, tüm gönüllü olarak sağlanacaktır.

Yükümlenilen sürenin bitiminden başka herhangi bir nedenle hizmetten ayrılan personelin yerini alacak olan yıllık personel sayısı, Müttefikler-Arası Deniz Kuvvetleri Denetleme Komisyonunca saptanan toplam personel sayısının yıllık yüzde beşini geçmeyecektir.

Eski Osmanlı Deniz Kuvvetlerinden terhis edilen personel, ne çeşit olursa olsun, hiçbir askerlik ya da denizcilik eğitimi görmeyecektir.

Eski Osmanlı Deniz Kuvvetlerine bağlı olan ve hizmette tutulan subaylar, haklı nedenlerle terhis edilmemişlerse, kırk beş yaşına kadar hizmet etmeyi yükümleneceklerdir.

Osmanlı ticaret filosunda hizmet gören subaylar ve erler, ne biçimde olursa olsun, hiçbir askerlik eğitimi görmeyeceklerdir.

Osmanlı ticaret filosunda hizmet gören subaylar ve erler, ne biçimde olursa olsun, hiçbir askerlik eğitimi görmeyeceklerdir.

MADDE 190

178. maddede öngörülen bölgenin telsiz telgraf istasyonları, işbu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, Başlıca Müttefik Devletlere teslim edilecektir. Yunanistan ve Türkiye, sözü edilen bölgede hiçbir telsiz telgraf istasyonu kuramayacaklardır.

KESİM III

KARA VE DENİZ HAVACILIĞINA İLİŞKİN HÜKÜMLER

MADDE 191

Türkiye'nin askerî kuvvetlerinde hiçbir kara ya da deniz hava kuvveti bulunmayacaktır.

Güdümlü hiçbir balon elde bulundurulmayacaktır.

MADDE 192

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak iki ay içinde, şu sırada Türk kara ve deniz kuvvetlerinin kadrosunda görülen bütün havacı personel terhis edilecektir.

MADDE 193

Osmanlı ülkesinin Müttefik birliklerinden tüm boşaltılmasına değin, Müttefik Devletlerin uçaklar, Türkiye'nin bütün ülkesi üzerinde havalardan geçiş, transit ve iniş özgürlüğüne sahip olacaklardır.

MADDE 194

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek altı ay süresince, her çeşit uçakların, uçak parçalarının ve uçak motorlarıyla uçak motoru parçalarının yapımı, ülkeye sokuluşu ve ülkeden çıkartılışı bütün Türkiye ülkesinde yasaklanacaktır.

MADDE 195

İşbu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, kara ve deniz hava kuvvetlerinin bütün gereçlerini, Türkiye, giderlerini kendi yüklenmek üzere, Başlıca Müttefik Devletlere teslim edecektir.

Bu teslim işi altı aylık bir süre içinde tamamlanacak ve Müttefikler-Arası Denetleme Komisyonunca gösterilecek yerlerde yapılacaktır. Bu gereçlere ne yapılacağına Başlıca Müttefik Devletler Hükümetleri karar vereceklerdir.

Bu gereçler içinde, özellikle, savaş için kullanılmakta, kullanılmış ya da kullanılabilecek olan aşağıdaki gereçler de yer alacaktır:

Tamamlanmış, yapım, onarım ya da montaj durumundaki uçaklar ve deniz uçakları;

Uçabilecek durumda, yapım, onarım ya da montaj durumundaki güdümlü balonlar;

Hidrojen yapımında kullanılan aygıtlar;

Güdümlü balon hangarları ile her çeşit uçak barınakları;

Güdümlü balonlar teslim edilinceye kadar, Türkiye hesabına hidrojenle şişirilmiş olarak saklı tutulacaklardır; güdümlü balonlar teslim edilinceye kadar, hidrojen yapımında kullanılan aygıtlar ile güdümlü balonların barınakları, adı geçen devletlerce, isterlerse, Türkiye'ye bırakılabilecektir.

Uçak motorları;

Uçak gövdeleri,

Silahlar (toplar, makineli tüfekler, bomba-atarlar, torpil-atarlar, zamanlama ve nişan aygıtları); cephane (mermiler, obüsler, dolu bombalar, bomba gövdeleri, patlayıcı madde stokları ya da bunların yapımında kullanılan maddeler);

Uçaklarda kullanılan yönetim aygıtları (güverte aygıtları);

Havacılıkta kullanılan telsiz telgraf, fotoğraf ve sinema aygıtları;

Yukarıda sayılan bütün kategorilerden her birinin yedek parçaları

Türkiye'de bulunan, ne çeşit olursa olsun, tüm havacılık gereçleri savaş gereci sayılacak ve bu nedenle ne yurt dışına çıkartılabilecek ne başkasına aktarılacak ne ödünç verilebilecek ne kullanılabilecek ne de yok edilebileceklerdir; bu gereçler, 202. maddede öngörülen Müttefikler-Arası Havacılık Denetleme Komisyonunca bunlara ilişkin olarak bir karara varılıncaya kadar, bulundukları yerde olduğu gibi tutulacaktır; bu konuda karar vermeye yetkili, bu Komisyon olacaktır.

KESİM IV

MÜTTEFİKLER-ARASI DENENEME ÖRGÜTLEME KOMİSYONLARI

MADDE 196

İşbu Bölümün özel hükümleri dışında, işbu Antlaşmadaki kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin hükümler, bu amaçla Başlıca Müttefik Devletlerce atanacak Müttefikler-Arası Komisyonların denetimi altında Türkiye'ce ve giderlerini Türkiye yüklenmek üzere, yerine getirilecektir.

Yukarıda sözü edilen Komisyonlar, kara, deniz ve hava kuvvetleriyle ilgili hükümlerin yerine getirilmesine ilişkin her konuda, Başlıca Müttefik Devletleri, Osmanlı Hükümeti katında temsil edeceklerdir. Bunlar, Türkiye makamlarına, Başlıca Müttefik Devletlerin almayı kendi yetkilerinde tuttukları kararları ya da sözü edilen hükümlerin yerine getirilmesinin gerekli kılabileceği kararları bildireceklerdir.

MADDE 197

Müttefikler-Arası Denetleme ve Örgütleme Komisyonları Örgütlerini İstanbul'da yerleştirebilecekler ve gerekli gördükçe, Osmanlı ülkesinin herhangi bir yerine gitmek ya da buralara alt-komisyonlar göndermek, bir ya da birkaç üyelerini buralara gitmekle görevlendirmek yetkisine sahip olacaklardır.

MADDE 198

Osmanlı Hükümeti, Müttefikler-Arası Denetleme ve Örgütleme Komisyonlarının görevlerini yerine getirebilmek için gerekli görecekleri her çeşit bilgiyi ve belgeyi kendilerine verecek ve kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin hükümlerin tümüyle yerine getirilmesini sağlamak için, yukarıda adı geçen Komisyonların gereksinme duyabilecekleri bütün olanakları gerek personel gerek araç olarak, giderleri kendisi yüklenmek üzere, verecektir.

Osmanlı Hükümeti, her Komisyonun yanına, bu Komisyonun Osmanlı Hükümetine gönderebileceği bildirimleri almak ve isteyebilecekleri her çeşit bilgileri ve belgeleri vermek ya da sağlamakla görevli, yetkili bir temsilci atayacaktır.

MADDE 199

Müttefikler-Arası Denetleme ve Örgütleme Komisyonlarının yönetim ve giderleri ile işlemlerinden doğan harcamalarını Türkiye karşılayacaktır.

MADDE 200

Müttefikler-Arası Denetleme ve Örgütleme Komisyonu, bir yandan, Osmanlı kuvvetlerinin izin verilen sınırlar içine indirilmesine olduğu kadar, I. Kesimin VI. Alt-Kesiminde öngörülen savaş silahlarının ve gereçlerinin teslimi ve sözü edilen Kesimin VII. ve VIII. Alt-Kesimlerinde öngörülen berkitilmiş [müstahkem] bölgelerin silahsızlandırılmasına da ilişkin askerî hükümlerin yerine getirilmesi; öte yandan da, yeni Osmanlı [silahlı] kara kuvvetinin örgütlenmesi ve kullanılışının denetlenmesi ile görevli olacaktır.

1. Müttefikler-Arası Kara Kuvvetleri Denetleme Komisyonu olarak, görevleri özellikle şunlar olacaktır:

a) Türkiye'nin, 170. madde uyarınca elinde bulundurmasına izin verilecek gümrük polisi, yerel kent ve kır polisi görevlilerinin, orman bekçilerinin ve benzeri görevlilerinin sayısını saptamak;

b) Osmanlı Hükümetinden, cephane stoklarının ve depolarının yerlerine, berkitilmiş [müstahkem] yapıların, kalelerin ve berkitilmiş yerlerin silahlarına, silah, cephane ve savaş gereçleri fabrikalarının ya da yapımevlerinin yerlerine ve işleyişlerine ilişkin bildirimleri almak;

c) Silah, cephane, savaş gereçleri ve bunların yapımına yarayacak aygıtları teslim almak, bu teslimin nerelerde yapılacağını saptamak ve işbu Antlaşma ile öngörülen işe yaramaz duruma getirme ya da biçim değiştirme işlerini denetim altında tutmak.

2. Müttefikler-Arası Kara Kuvvetleri Örgütleme Komisyonu olarak görevleri özellikle şunlar olacaktır;

a) Osmanlı Hükümeti ile iş birliği ederek, bu Bölümün I. Kesiminin I-IV. Alt-Kesimlerinde öngörülen temeller üzerinde Osmanlı kara kuvvetlerini düzenlemek ve 156. maddede öngörülen yersel bölgeleri sınırlandırmak ve son olarak, çeşitli yersel bölgeler arasında jandarma birliklerinin dağıtımını sağlamak;

b) 156. ve 157. maddelerde öngörüldüğü üzere, bu jandarma birlikleri ile özel birliklerin kullanılışını ve sözü edilen maddeler uyarınca saptanmış olan bu kuvvetlerin

olağan dağıtımında Osmanlı Hükümetinin geçici değişiklikler getirilmesi yönündeki istekleri konusunu karara bağlamak;

c) 159. maddede öngörülen koşullar altında Osmanlı jandarmasında göreve kabul edilecek Müttefik ya da tarafsız devletler subaylarının uyruklarına göre oranını saptamak ve sözü edilen maddede bunların çeşitli görevlere katılmaları koşullarını düzenlemek.

MADDE 201

Müttefikler-Arası Deniz Kuvvetlerini Denetleme Komisyonunun görevi, özellikle, tersanelere giderek gemilerin yıkımını denetlemek, deniz savaşı Silahlarını, cephaneyi ve gereçlerini teslim almak ve bunların yok edilmesini ve yıkımını denetlemektir.

Osmanlı Hükümeti, Müttefikler-Arası Deniz Kuvvetlerini Denetleme Komisyonuna, Komisyonun, deniz kuvvetlerine ilişkin hükümlerin tam yerine getirilmesini sağlamak için, gerekli göreceği bütün bilgileri ve belgeleri ve özellikle, savaş gemilerinin planlarını, silahlarının nelerden oluştuğunu, top, cephane, torpil, mayın, patlayıcı madde, telsiz telgraf aygıtlarının ayrıntılarını ve modellerini ve genellikle deniz savaşı gereçlerine ilişkin her şeyle, yasal ya da yönetimsel belgeleri ve yönetmelikleri verecektir.

MADDE 202

Müttefikler-Arası Havacılık Denetleme Komisyonunun görevi, özellikle şu sırada Osmanlı Hükümetinin elinde bulunan havacılık gereçlerinin sayımını yapmak ve uçak, balon ve uçak motoru fabrikalarını ve uçakların kullanabilecekleri silahları, cephaneyi ve patlayıcı maddeleri yapan fabrikaları denetlemek, Osmanlı ülkesi üzerindeki tüm hava alanlarını, hangarları, iniş alanlarını, parkları ve depoları gezmek ve gerektiğinde, öngörülen gereçlerin taşınmasını ve teslim alınmasını sağlamaktır.

Osmanlı Hükümeti, Müttefikler-Arası Havacılık Denetleme Komisyonuna, havacılık hükümlerinin tam olarak yerine getirilmesini sağlamak için gerekli göreceği bütün bilgilerle, yasal, yönetimsel ya da başka belgeleri ve özellikle, Türkiye'deki bütün havacılık hizmetlerinde çalışan personelin sayısı ile var olan, yapılmakta ya da ısmarlanmış bulunan gereçlerin sayısını ve havacılık için çalışan bütün kurumların yerlerinin, bütün hangarların ve iniş alanlarının tam bir dizelgesini [listesini] sağlayacaktır.

MADDE 203

Müttefikler-Arası Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Denetleme Komisyonları, 178. maddenin 1. ve 2. paragraflarında öngörülen işlemlerin yerine getirilmesini ortaklaşa denetlemekle görevlendirilecek temsilciler atayacaklardır.

MADDE 204

89. maddede söz konusu olan toprakların siyasal statüsü kesin olarak düzenleninceye değin, Müttefikler-Arası Denetleme ve Örgütleme Komisyonlarının kararları, ancak bu düzenleme yüzünden sözü geçen Komisyonların yapılmasını gerekli görecekleri değişiklikler göz önünde tutulmak koşuluyla, alınabilecektir.

MADDE 205

Müttefikler-Arası Denizcilik ve Havacılık Denetleme Komisyonları, 201. ve 202. maddelerde kendileri için öngörülen görevler sona erer ermez, işlerine son vereceklerdir. 200. maddenin 1. paragrafında öngörülen denetleme işlemleriyle görevli Müttefikler-Arası Kara Kuvvetleri Komisyonunun ilgili bölümünün de durumu böyle olacaktır.

Adı geçen Komisyonun, 200. maddenin 2. paragrafında öngörüldüğü üzere, yeni Osmanlı kara kuvvetinin örgütlenmesiyle görevli bölümü, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, beş yıllık bir süre boyunca çalışacaktır. Başlıca Müttefik Devletler, bu sürenin bitiminde, adı geçen Komisyonun bu bölümünün varlığını sürdürmesinin ya da sona erdirmesinin uygun olup olmayacağını değerlendirmek haklarını saklı tutmaktadırlar.

KESİM V

GENEL HÜKÜMLER

MADDE 206

30 Ekim 1918 tarihli Bırakışmanın [Mütarekenin], sırasıyla 7., 10., 12., 13., ve 24. maddeleri, işbu Antlaşmanın hükümlerine aykırı düşmedikçe, yürürlükte kalmaktadırlar.

MADDE 207

Türkiye, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, hiçbir yabancı ülkeye, herhangi bir kara, deniz ya da hava kuvvetine ilişkin heyeti görevle atamamayı, göndermemeyi ve gidişine izin vermemeyi yükümlenir; ayrıca, Osmanlı uyruklarının,

herhangi bir yabancı devletin ordusuna, donanmasına ya da hava kuvvetlerine katılmak ya da eğitimine yardım etmek için ona bağlanmak ya da genellikle, yabancı bir ülkede kara, deniz ya da hava kuvvetlerinde eğitime katkıda bulunmak için ülkeden ayrılmasını önlemek üzere uygun göreceği önlemleri almayı yükümlenir.

Müttefik Devletler de kendi bakımlarından, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, kendi ordularına, donanmalarına ya da hava kuvvetlerine hiçbir Osmanlı uyruğu almayacaklarını ya da askerlik eğitimine yardım için kabul etmeyeceklerini ya da genellikle, bir Osmanlı uyruğunu, kara, deniz ya da hava kuvvetleri eğitmeni olarak kullanmayacaklarını kararlaştırmışlardır.

Bununla birlikte, bu hüküm, Fransa'nın Yabancılar Alayı'na132, Fransız askerlik yasaları ve yönetim kuralları uyarınca asker alma hakkına hiçbir bakımdan aykırı düşmemektedir.

BÖLÜM VI
SAVAŞ TUTSAKLARI VE MEZARLIKLAR

KESİM I
SAVAŞ TUTSAKLARI

MADDE 208

Henüz yurtlarına geri gönderilmemiş olan Osmanlı savaş tutsaklarıyla, gözaltı [enterne] edilmiş sivillerin geri gönderilmesi, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra, olabildiğince hızla sürdürülecektir.

MADDE 209

Osmanlı makamlarına teslim edilir edilmez, savaş tutsakları ile gözaltı edilmiş siviller, bu makamlarca vakit yitirilmeden yurtlarına gönderileceklerdir.

Savaş öncesi konutları [ikametgâhları] Müttefik Devletler birliklerinin işgalindeki topraklarda olanlar da Müttefik işgal orduları askerî makamlarının kabul etmesi ve denetlemesi koşuluyla, yerlerine gönderileceklerdir.

MADDE 210

30 Ekim 1918 tarihinden başlayarak, bütün geri gönderme giderleri Osmanlı Hükümetince karşılanacaktır.

MADDE 211

Disipline aykırı kabahatler yüzünden hüküm giyebilecek ya da hüküm giymiş olan savaş tutsakları ve gözaltı edilmiş siviller, cezalarının ya da kendilerine karşı başlatılmış kovuşturmanın sona ermesini beklemeksizin, yurtlarına geri verileceklerdir.

Bu hüküm, 15 Haziran 1920'den sonraki eylemlerinden dolayı ceza gören savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş sivillere uygulanmaz.

Yurda geri dönünceye kadar bütün savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş siviller, özellikle çalışma ve disiplin açısından, yürürlükteki yönetim kurallarına bağlı kalacaklardır.

MADDE 212

Disiplin suçlarından başka olaylar yüzünden hüküm giyebilecek ya da hüküm giymiş olan savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş siviller tutuklu olarak kalabileceklerdir.

MADDE 213

Osmanlı Hükümeti, yurda dönebilecek durumda olan herkesi, ayırım gözetmeksizin, ülkesine kabul etmeyi yükümlenir.

Yurda dönmeyi İstemeyecek olan Osmanlı savaş tutsakları ya da uyrukları, bu geri gönderme işlemi dışında tutulabilirler; ancak, Müttefik Hükümetler, bunları ya geri gönderecek ya bir tarafsız ülkeye yollamak ya da kendi ülkelerinde oturmalarına izin vermek hakkını saklı tutarlar.

Osmanlı Hükümeti, bu kimselere ya da ailelerine karşı kuraldışı hiçbir önlem almamayı ve bu yüzden kendilerine, ne biçim olursa olsun, hiçbir baskıda ya da rahatsız edici işlemde bulunmamayı yükümlenir.

MADDE 214

Müttefik Hükümetler, ellerinde bulunan Osmanlı savaş tutsaklarıyla uyruklarının geri gönderilmelerini, Osmanlı Hükümetince, isteklerine aykırı olarak, Türkiye'de tutulmaları süregiden Müttefik Devletlerin bütün savaş tutsaklarıyla başka uyruklarının hemen bildirilmesine ve bunların özgürlüklerine kavuşturulmalarına bağlamak hakkını saklı tutarlar.

MADDE 215

Osmanlı Hükümeti şunları yükümlenir:

1. Müttefik Devletlerce yitiklerin aranması ya da Osmanlı ülkesinde kalmak isteğini belirtmiş Müttefik uyruklarının kimliğinin saptanmasıyla görevlendirilmiş Komisyonlara her türlü kolaylığı göstermek; bu Komisyonlara yarayacak taşıtları sağlamak, bunların kamplara, cezaevlerine, hastanelere ve başka her yere girmelerine izin vermek; araştırmalarında kendilerine yardımcı olabilecek bütün kamusal ya da özel nitelikteki belgeleri bu Komisyonlara vermek;

2. Müttefik Devletlerden birinin uyrukluğunda olan bir kimsenin varlığını gizleyen ya da öğrendikten sonra bunu bildirmeyi savsaklayan Osmanlı görevlilerine ya da özel kişilere cezalar düzenlemek;

3. İşbu Antlaşmanın VII. Bölümünde (Yaptırımlar) öngörülen cezaları gerektiren ve Türklerin, savaş sırasında, Müttefik savaş tutsaklarının ya da uyruklarının kişiliğine karşı işledikleri suç sayılacak eylemlerin saptanmasını kolaylaştırmak.

MADDE 216

Osmanlı Hükümeti, Müttefik Devletlerin subaylarına, erlerine ve denizcileriyle başka uyruklarına ait olan ve Osmanlı makamlarınca alıkonmuş bulunan her türlü eşyanın, donatımın, silahların, paranın, değerli kâğıtların, belgelerin ya da kişisel eşyanın, işbu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, vakit geçirmeksizin geri verilmesini yükümlenir.

MADDE 217

Bağıtlı Yüksek Taraflar, her birinin kendi ülkelerinde savaş tutsaklarının bakımı için harcanan paraların ödenmesinden karşılıklı olarak vazgeçtiklerini bildirirler.

KESİM II

MEZARLAR

MADDE 218

Osmanlı Hükümeti, işbu Antlaşma ile saptanan Türkiye sınırları içinde olan ve savaş alanında can vermiş ya da aldıkları yaralar, kaza ya da hastalık sonucu ölmüş askerlerin ya da denizcilerin mezarlarının bulunduğu toprak parçalarıyla, bu askerlere ve denizcilere mezarlık

ya da anıt yapılması için gerekecek toprak parçalarının olduğu kadar, bu mezarlıklara ya da anıtlara gidecek yolların tüm ve tekelci mülkiyetini İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinin her birine aktaracaktır.

Yunan Hükümeti, Boğazlar bölgesinin ve adaların kendi egemenliği altına konulmuş olan kesimi bakımından aynı yükümlülüğü yerine getirmeyi kabul eder.

MADDE 219

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, altı aylık bir süre içinde, İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinden her biri, Osmanlı Hükümeti ile Yunan Hükümetine, 218. madde uyarınca mülkiyeti kendilerine aktarılması gereken toprak parçalarını bildireceklerdir. İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinden her biri, ölülerin gömüldüğü ya da gömülmüş olabileceği bölgeleri araştırmak ve mezarların bir araya getirilmesini ve gerektiğinde, mezarlıklar kurulacak yerlerin önerilmesi bakımından tek yetkili olacak bir Komisyon atamak hakkına sahip olacaktır. Osmanlı Hükümetiyle Yunan Hükümeti, kendilerini bu Komisyonlarda temsil ettirebilecekler ve bunlara, görevlerini yerine getirebilmeleri için, tüm yardımlarını sağlayacaklardır.

Sözü edilen toprak parçaları arasında özellikle 3 sayılı haritada gösterilen Gelibolu Yarımadası'ndaki toprak parçaları da yer alacaktır; bu toprak parçalarının sınırları, önceki fıkrada da öngörüldüğü gibi, Yunan Hükümetine bildirilecektir. Bu toprak parçalarının kendisine geçirilmiş olduğu Hükümet, bunları veriliş amaçları dışında başka herhangi bir amaçla kullanmamayı ve kullandırmamayı yükümlenir. Bunların kıyısı da hiçbir askerlik, denizcilik ya da ticaret amacıyla kullanılamaz.

MADDE 220

219. madde gereğince belirtilecek olan toprak parçalarının tüm ve tekelci mülkiyetinin İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerine aktarılması için gerekli yasal ve yönetimsel önlemler, bu belirtmenin yapılmasını izleyecek altı ay içinde, Osmanlı ve Yunan Hükümetlerinden her birince alınacaktır. Kamulaştırma gerektiğinde, duruma göre, Osmanlı Hükümeti ya da Yunan Hükümeti, giderleri bu hükümetlerce karşılanmak üzere, kamulaştırmayı gerçekleştireceklerdir.

MADDE 221

218. maddede sözü edilen toprak parçalarında bulunan mezarlıkların, anıtların ya da mezarların kurulmasını, düzenlenmesini, bakımını ve korunmasını, her birinin uygun göreceği bir Komisyona ya da örgüte bırakmak, İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinin yetkisi içinde olacaktır.

Bu komisyonları ya da örgütleri hem Osmanlı Hükümeti hem de Yunan Hükümeti resmen tanıyacaklardır. Bu komisyonların, mezarların bir araya toplanmasını ve mezarlıklar kurulmasını sağlamak için gerekli gördükleri mezardan çıkarma ve ölüleri başka yere taşıma işlemlerini yapmaya hakları olacaktır; ilgili hükümet komisyonunun ya da örgütünün izni olmadıkça, hangi bahaneyle olursa olsun, erlerin ve denizcilerin cesetleri mezardan çıkartılmayacaktır.

MADDE 222

İşbu kesimde söz konusu olan toprak parçaları için, Türkiye ya da Osmanlı makamları ya da duruma göre, Yunanistan ya da Yunan makamları hiçbir çeşit vergi ya da harç almayacaklardır. Buralara gidiş geliş her zaman, İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinin Temsilcileri ile mezarlıkları, anıtları ve mezarları gezmek isteyenlere açık bulundurulacaktır. Osmanlı Hükümeti ve Yunan Hükümeti, bu toprak parçalarına giden yolları sürekli olarak bakım altında tutmayı yükümlenirler.

Osmanlı ve Yunan Hükümetlerinden her biri, sözü edilen mezarlıkların ya da anıtların bakımı ya da korunmasıyla görevli personelin gereksinmeleri ve toprakların sulanması için yeterli miktarda su sağlamak üzere gereken kolaylıkları İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerine sağlamayı yükümlenirler.

MADDE 223

İşbu kesimdeki hükümler, mülkiyeti aktarılmış olan bu toprak parçaları üzerindeki, duruma göre, Osmanlı ya da Yunan egemenliğini sarsmaz. Osmanlı ve Yunan Hükümetlerinden her biri, Müttefik Hükümetlere verilen hakka bir aykırılıkta ya da mezarlıklara, anıtlara ya da mezarlara karşı bir saygısızlıkta bulunmak suçunu işlemiş, kendi yargı yetkileri altındaki kişilerin cezalandırılmasını sağlamak için gereken bütün önlemleri alacaklardır.

MADDE 224

İşbu kesimin öteki hükümlerine dokunulmamak koşuluyla, Müttefik Hükümetler ile Osmanlı Hükümeti, Milletler Cemiyeti Misakı gereğince üzerinde manda kuracakları

toprakları da kapsamak üzere, kendi topraklarında gömülü askerlerin ve denizcilerin mezarlarına saygı gösterilmesini ve bunların bakımını sağlayacaklardır.

MADDE 225

Savaşan çeşitli devletlerin uyruklarından, tutuklu iken ölmüş savaş tutsakları ile gözaltı edilmiş sivillerin mezarları, 224. maddede öngörülen koşullar altında, gerektiği gibi bakım görecektir.

Bir yandan Müttefik Hükümetler, öte yandan Osmanlı Hükümeti, karşılıklı olarak, birbirlerine şunları vermeyi yükümlenirler:

1. Ölenlerin kimliklerinin saptanmasına yarayacak bütün bilgilerle bunların eksiksiz bir dizelgesini [listesini];

2. Kimliği saptanmadan gömülmüş bütün ölülerin mezarlarının sayısı ve yerleri konusunda bütün bilgileri.

BÖLÜM VII

YAPTIRIMLAR

MADDE 226

Osmanlı Hükümeti, Müttefik Devletlere, savaş yasalarına ve teamül kurallarına aykırı eylemlerde bulunmakla suçlanan kişileri, kendi askerî mahkemelerine vermek hakkını tanır. Suçluluğu kanıtlanan kişilere, yasaların öngördüğü cezalar uygulanacaktır. Bu hüküm, Türkiye'nin ya da müttefiklerinin mahkemeleri önündeki her çeşit kovuşturma ya da davadan ayrı olarak, uygulanacaktır.

Osmanlı Hükümeti, savaş yasalarına ve yapılageliş kurallarına aykırı bir eylem işlemiş bulunmakla suçlanmış olup, adıyla ya da Osmanlı makamlarınca kendilerine verilmiş rütbe, görev ya da iş tanımlanarak belirtilmiş olan bütün kişileri, Müttefik Devletlere ya da Müttefik Devletlerden bu kimseleri istemiş olduğunu bildirmiş olana teslim edecektir.

MADDE 227

Müttefik Devletlerden birinin uyruklarına karşı [suç sayılacak bir] eylemde bulunanlar, bu devletin askerî mahkemelerinde yargılanacaklardır.

Müttefik Devletlerden birkaçının uyruklarına karşı [suç sayılacak bir] eylem işlemiş olanlar, ilgili devletlerin askerî mahkemeleri üyelerinden kurulu askerî mahkemelerde yargılanacaklardır.

Bütün bu durumlarda, sanık, kendi avukatını seçmek hakkına sahip olacaktır.

MADDE 228

Osmanlı Hükümeti, suçlama konusu olan olayların tam bilinmesi, suçluların aranması ve sorumlulukların kesinlikle saptanması için ortaya konulması gerekli görülebilecek, ne çeşit olursa olsun, bütün bilgileri ve belgeleri sağlamayı yükümlenir.

MADDE 229

226. maddeden 228. maddeye kadar olan maddelerin hükümleri, savaş yasalarına ve teamül kurallarına aykırı eylemler işlemiş olmakla suçlanan ve kendi topraklarında ya da buyrukları altında bulunan kişiler bakımından, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları kendilerine verilen ya da verilecek olan devletlerin hükümetlerine de uygulanacaktır.

Sözü edilen kişiler, bu devletlerden birinin uyrukluğunu almışsa, ilgili devletin İstemesi üzerine ve onunla anlaşarak ya da bütün Müttefik Devletlerin topluca istemeleri üzerine, bu kişilerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlamak için gerekli bütün önlemleri almayı, bu devletin hükümeti yükümlenir.

MADDE 230

Osmanlı Hükümeti, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen topluca öldürmelerden sorumlu olan, Müttefik Devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir.

Müttefik Devletler, bu nedenle suçlanan kişileri yargılamakla görevlendirilecek mahkemeyi göstermek hakkını saklı tutarlar ve Osmanlı Hükümeti bu Mahkemeyi tanımayı yükümlenir.

Uygun bir süre içinde, Milletler Cemiyeti, sözü edilen topluca öldürmeleri yargılamaya yetkili bir mahkeme kurarsa, Müttefik Devletler, sözü geçen sanıkları bu mahkemeye vermek haklarını saklı tutarlar ve Osmanlı Hükümeti bu mahkemeyi tanımayı da yükümlenir.

228. madde hükümleri, bu maddede öngörülen durumlara da uygulanır.

BÖLÜM VIII

MALÎ HÜKÜMLER

MADDE 231

Türkiye, Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın Müttefik Devletlere karşı açmış olduğu saldırı savaşına katılmakla, Müttefik Devletleri, tümüyle ödemesi gereken her çeşit yitimlere [kayıplara] ve özverilere uğrattığını kabul eder.

Öte yandan, Müttefik Devletler, Türkiye'nin kaynaklarının bu tazminatı tümüyle karşılamaya yeterli olmadığını kabul ederler.

Bu durumda ve işbu Antlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan yeni toprak dağılımının, Türkiye'ye, eski Osmanlı İmparatorluğu gelirlerinden ancak bir bölümünü bırakacağı göz önünde tutularak, Müttefik Devletlerce, Osmanlı Hükümetinden, yalnız işbu Antlaşmanın bu Bölümündeki hükümlerle, IX. Bölümü (Ekonomik Hükümler) saklı kalmak koşuluyla, tüm tazminat istemelerinden vazgeçilmiştir.

Türkiye'ye bir ölçüde destek olmak ve yardımda bulunmak isteyen Müttefik Devletler, Osmanlı Hükümetiyle, danışma oyu bulunacak bir Osmanlı Komiserinin de katılacağı ve başlıca ilgili Müttefik Devletler olan Fransa, Britanya İmparatorluğu ve İtalya'nın birer temsilcisinin bulunacağı, bir Maliye Komisyonu kurulmasını kararlaştırmışlardır. Bu Komisyonun yetkileri ve görevleri aşağıdaki maddelerde belirtilmiştir.

MADDE 232

Maliye Komisyonu, Türkiye'nin kaynaklarını korumak ve artırmak için uygun göreceği önlemleri alacaktır.

Maliye Bakanınca, her yıl, Osmanlı Parlamentosuna sunulacak bütçe, ilk önce, Maliye Komisyonuna sunulacak ve Komisyonca uygun bulunan biçimde parlamentoya sunulacaktır. Parlamentonun getireceği hiçbir değişiklik, Maliye Komisyonunun uygun bulması alınmadıkça, yürürlüğe giremeyecektir.

Maliye Komisyonu, Türkiye'nin bütçeleriyle malî yasalarının ve yönetmeliklerin uygulanmasını denetleyecektir. Bu denetleme, Maliye Komisyonunun uygun bulmasıyla atanabilecek olan Osmanlı Maliye Müfettişliği aracılığıyla yapılacaktır.

Osmanlı Hükümeti, bu müfettişlere, görevlerini yapabilmeleri için gerekli bütün kolaylıkları sağlamayı ve hükümetin maliye hizmetlerinde çalışan yetersiz görevlilere ilişkin olarak Maliye Komisyonunun önerebileceği önlemleri almayı yükümlenir.

MADDE 233

Maliye Komisyonu, ayrıca, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye] Konseyi ve İmparatorluk Osmanlı Bankası ile anlaşmış olarak, Türkiye'de para sürümünü düzenlemekle ve uygun ve hak gözetir görülecek bütün yollarla, bunu sağlıklı bir duruma sokmakla görevli olacaktır.

MADDE 234

Osmanlı Hükümeti, Maliye Komisyonunun izni olmadıkça, hiçbir iç ya da dış borçlanmaya girişmemeyi yükümlenir.

MADDE 235

Osmanlı Hükümeti, savaş sırasında ve işbu Antlaşma yürürlüğe girinceye kadar, Osmanlı makamlarının herhangi bir eylemi ya da savsaklaması sonucu, Müttefik Devletler sivil uyruklarının kişiliklerinde ya da mallarında uğradıkları ve 236. maddede öngörülen her türlü zarar ve kaybı, işbu Antlaşma hükümleri uyarınca parayla ödemeyi yükümlenir.

Osmanlı Hükümeti, Tuna Avrupa Komisyonuna karşı, bu Komisyonun savaş sırasında uğradığı zararlar yüzünden, Maliye Komisyonunca saptanacak bütün geri verme, onarım ve tazminat ile yükümlü olacaktır.

MADDE 236

Türkiye'nin, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye'sinin] faiz ve anapara ödemelerinin güvencesi olarak ayrılmış ya da (1 sayılı Ekte bakılması) gelirler dışındaki tüm kaynakları, bunları gereğine göre aşağıdaki biçimde kullanacak olan, Maliye Komisyonunun buyruğu altına konulacaktır:

1. Birinci sırada, Maliye Komisyonunun aylıkları ve günlük giderleri ile işbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasından sonra da Osmanlı kalan topraklar üzerinde bulundurulabilecek Müttefik işgal kuvvetlerinin olağan giderlerinin ödenmesinden sonra, Osmanlı kalan topraklar üzerinde 30 Ekim 1918'den beri bulunan Müttefik işgal kuvvetlerinin giderleri ile işgal giderlerini yapmış olandan başka bir devlet yararına Türkiye'den ayrılmış olan topraklar üzerindeki Müttefik işgal kuvvetlerinin giderleri ödenecektir.

Bu giderlerin tutarı ile yıllık ödentilerin [taksitlerin] tutarları Maliye Komisyonunca saptanacak ve bu Komisyon, bu yıllık ödentileri, bu Kesim gereğince Türkiye'ye, Osmanlı Devlet Borcunun kendi üstünde kalacak faizlerinin ödenebilmesi için gerekecek parada olabilecek herhangi bir eksikliği kapatmasına olanak verecek biçimde ayarlanacaktır.

2. İkinci sırada, Türkiye'nin malî durumu ve yönetiminin temel giderlerinin karşılanması zorunluluğu göz önünde tutulmak koşuluyla, Osmanlı Hükümetinin, 235. madde gereğince, IX. Bölümün (Ekonomik Hükümler) 317. maddesinde tanımlandığı üzere, 1 Ağustos 1914'te Osmanlı uyrukluğunda olanlar dışındaki kendi uyruklarının, savaş sırasında Osmanlı makamlarının eylemi ya da savsaklaması sonucu, kişiliklerinde ya da mallarında uğradıkları kayıplar ya da zararlar yüzünden, Müttefik Devletlerce öne sürülen istemlere karşılık olarak ödenmesi gerekecek tazminat gelecektir. Maliye Komisyonu, kişisel zarar yüzünden öne sürülen istemlerin tüm tutarını saptayacak ve bunların ödenmelerini sağlayacaktır. Mala ilişkin istemler, IX. Bölümün (Ekonomik Hükümler) 287. maddesi gereğince incelenecek, saptanacak ve ödenecektir. Maliye Komisyonu, sözü geçen 287. madde gereğince, Müttefik Devletler buyruğuna verilen paralar, bu yükümlülüğün yerine getirilmesinde yetersiz kalırsa gerek kişilere gerek mallara ilişkin istemlerin ödenmesi için ayrılacak yıllık taksiti saptayacak ve bu yıllık ödentinin hangi akçe ile ödeneceğine karar verecektir.

MADDE 237

Osmanlı Hükümetince savaş sırasında üstlenilen malî yükümlülüklerin (iç borçları da içine almak üzere) güvencesi olarak, savaş sırasında Türkiye'nin gelirleri üzerinde konan ipotekler kaldırılmıştır.

MADDE 238

Türkiye, 28 Haziran 1919'da Almanya ile imzalanan Versailles Barış Antlaşması'nın 261. maddesi ve Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan ile yapılmış Barış Antlaşmalarının bunun karşılığı olan maddeleri uyarınca, Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan'ın, kendisinden olan tüm alacaklarının Müttefik Devletlere geçtiğini kabul eder. Müttefik Devletler, kendilerine bu yoldan geçmiş olan alacaklar karşılığı Türkiye'den hiçbir ödeme isteğinde bulunmamayı kararlaştırmışlardır.

MADDE 239

Maliye Komisyonu uygun bulmadıkça, Osmanlı Hükümetince ister Osmanlı uyruklarına ister herhangi bir kimseye, hiçbir yeni ayrıcalık verilmeyecektir.

MADDE 240

Kendileri yararına Türkiye'den toprak alınmış olan devletler, bu topraklar üzerinde Osmanlı İmparatorluğu ya da Hazine-i Hassa adına kütüğe yazılmış her çeşit malı ve mülkü parasız olarak elde edeceklerdir.

MADDE 241

Kendilerinden yana, gerek 1913'te Balkan Savaşları sonunda gerek işbu Antlaşma gereğince Türkiye'den toprak alınmış olan devletler, Osmanlı Devlet Borcunun 1 Kasım 1914 tarihinden önce borçlanılmış anapara ve faiz yıllık taksitlerine katılacaklardır.

Kendilerine Türkiye'den toprak ayrılmış bulunan ya da ayrılmakta olan Balkan Yarımadası Devletleri ile Asya'da yeni kurulan devletler, yukarıda söz konusu edilen yıllık ödentilerden her birinin payına düşenin ödenmesine ilişkin olarak yeterli güvenceler vereceklerdir.

MADDE 242

Bu bölümün uygulanmasında, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye], şimdiye kadar Muharrem Kararnamesi'ne bağlı olan borç ile, bu bölümün I sayılı Ek'in de belirtilen borçlanmaları içerir sayılacaktır.

1 Kasım 1914'ten önce yapılan borçlanmalar, Osmanlı Devlet Borcunun Türkiye, Balkan Yarımadası Devletleri ve Asya'da yeni kurulan devletler arasında bölüştürülmesinde göz önünde tutulacaktır.

Bu bölüştürme şöyle yapılacaktır:

1. 13 Ekim 1912'den (Balkan Savaşları'ndan) önceki borçlanmalara ilişkin yıllık taksitler, Türkiye ile Arnavutluk da içinde olmak üzere, Osmanlı topraklarından alan ya da almış bulunan Balkan Devletleri arasında bölüştürülecektir;

2. Bu ilk bölüştürmeden sonra, Türkiye'nin üstünde kalan yıllık ödenti artıkları ile buna eklenecek, Türkiye'nin 17 Ekim 1912 ile 1 Kasım 1914 arasında aldığı borçların yıllık ödentileri tutarı, Türkiye ile işbu Antlaşma gereğince kendilerinden yana Türkiye'den toprak ayrılmış bulunan devletler arasında bölüştürülecektir.

MADDE 243

Her devletin ödeyeceği yıllık taksitin tutarını saptamak için şu genel ilkeye dayanılacaktır:

Saptanacak miktarın, borcun anapara ve faiz ödemesi için gerekli toplam tutara olan oranı, aktarılan toprak parçasının ortalama gelirinin, Türkiye'nin, her bir durumda 1907'de konulan gümrük ek-vergilerinin gelirini de içermek üzere, 1909-1910, 1910-1911, 1911-1912 üç malî yılı ortalama gelirine olan oranı kadar olacaktır.

MADDE 244

Maliye Komisyonu, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra, olabildiğince en kısa süre içinde, 243. maddede konulan ilke uyarınca, sözü edilen maddeye konu olan yıllık taksitleri saptayacak ve buna ilişkin kararlarını Bağıtlı Yüksek Taraflara bildirecektir.

Maliye Komisyonu, Bulgaristan'la olan 27 Kasım 1919 tarihli Barış Antlaşmasının 134. maddesinde öngörülen görevleri yerine getirecektir.

MADDE 245

Yukarıda öngörülen biçimde hesaplanacak yıllık taksitler Türkiye'den toprak ayrılmasına yol açan Antlaşmaların yürürlüğe girişi ve işbu Antlaşma gereğince ayrılan topraklara ilişkinse, 1 Mart başlayarak ödenecektir; 252. maddede öngörülen istisna kalmak üzere, Borcun kesin olarak ortadan kalkışına kadar ödemeler sürdürülecektir. Bununla birlikte, Borcu oluşturan borçlanmalar giderek ödendikçe, yıllık ödentiler, bunlarla orantılı olarak azaltılacaktır.

MADDE 246

Osmanlı Hükümeti, Muharrem Kararnamesi ve onu izleyen kararnamelerle sahip olduğu bütün haklarını Maliye Komisyonuna aktarır.

Osmanlı Devlet Borçları Konseyi, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilcileriyle imparatorluk Osmanlı Bankası Temsilcisinden kurulacak ve görevini eskiden olduğu gibi yapacaktır. Muharrem Kararnamesi ile kendisine verilen tüm gelirleri ve 1 Kasım 1914'ten önceki tüm borçlanma anlaşmalarının yönetimini kendisine bıraktığı bütün öteki gelirleri toplayacak ve yönetecektir.

Müttefik Devletler, aşağıdaki programın olanak ölçüsünde gerçekleştirilmesi amacıyla, Maliye Komisyonunca saptanacak koşullar içinde, Konseyin Osmanlı Maliye Bakanlığına yönetim yardımında bulunmasına izin verirler: [Bu koşullar şunlardır:]

Şimdiki Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye] Yönetimince kimi gelirlerin doğrudan doğruya toplanması sistemi, Maliye Komisyonunca saptanacak koşullar altında olabildiğince genişletilecek ve Osmanlı kalan tüm illerde uygulanacaktır. Maliye Komisyonunun uygun bulmasıyla, yeni gelirler ya da dolaylı [vasıtalı] vergiler kondukça, adı geçen Komisyon bunların Osmanlı Hükümeti adına yönetiminin Devlet Borcu Konseyine bırakılması olanağını araştıracaktır.

Gümrük Yönetimi, Maliye Komisyonunca atanacak ve görevden alınabilecek, Maliye Komisyonuna karşı sorumlu bir Genel Müdürün yönetimi altına konulacaktır. Gümrük vergileri tarifesi, ancak Maliye Komisyonunun uygun bulmasıyla değiştirilebilecektir.

Konseyin şimdiki görev süresi sonunda, bu Konseyin süregitmesi ya da Yerine Maliye Komisyonunun getirilmesi konusunda Fransa, İngiltere ve İtalya Hükümetleri, hisse senedi sahipleriyle danıştıktan sonra, oyçokluğuyla karara varacaklardır. Hükümetlerin bu kararı, bu sürenin bitiminde denk gelen tarihten en az altı ay önce alınmış olacaktır.

MADDE 247

Komisyon, ilerideki bir tarihte, borçlanma senetleri taşıyıcılarına anlaşmaları ya da şimdiki kararnameler gereğince verilmiş güvenceler yerine yeterli başka güvenceler ya da Türkiye'nin genel gelirleri üzerinden bir ipotek konulmasını önermeye yetkilidir. Müttefik Hükümetler, Maliye Komisyonunun bu konuda o zaman ileri sürebileceği tüm önerileri incelemeyi yükümlenirler.

MADDE 248

Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye] Yönetiminin, taşınır ya da taşınmaz, bütün malları, nerede olurlarsa olsunlar, tümüyle bu kurumun yararlanma yetkisi altında kalacaktır.

Devlet Borcu Konseyi, malların paraya çevrilmesinden doğacak her geliri, ister Birleştirilmiş Borç [Düyun-u Muvahhide], ister İkramiyeli Türk Tahvillerinin olağanüstü amortismanında kullanmaya yetkili olacaktır.

MADDE 249

Osmanlı Hükümeti, Trablus Yedek Akçesi ve Tazminatı üzerindeki bütün haklarını Maliye Komisyonuna aktarmayı yükümlenir.

MADDE 250

Osmanlı Hükümeti, Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye] Konseyine, Osmanlı kalan topraklarda şimdiye kadar Osmanlı Devlet Borcunun anapara ve faiz ödemesine ayrılmış olup, Devlet Borcu Konseyine ödenmesi gerekmekle birlikte henüz ödenmemiş gelirlerin tutarına eşit bir para (sözü geçen topraklar Müttefik kuvvetlerin işgali altında bulunmuş iseler, işgal süresi hesap dışı tutulmak koşuluyla) ödeyecektir. Bu ödeme, Maliye Komisyonunun kanısına göre, Türkiye'nin malî durumu elverdiğinde yapılacaktır.

MADDE 251

Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye] Konseyi, Konseyin savaş sırasındaki bütün işlemlerini gözden geçirecektir. Devlet Borcu Konseyinin, savaştan önce Muharrem Kararnamesi ile ya da başka türlü saptanmış olan yetki yükümlülüklerine uygun düşmeyen giderleri, Maliye Komisyonu Hükümetince, Devlet Borcu Konseyine ödenecektir. Konsey, savaş sırasında Konseyce alınan bütün önlemleri yeniden gözden geçirmek ve kanısınca, borçlanma senetlerini taşıyanların çıkarlarına zarar verici nitelikte olan ve Devlet Borcu Konseyi yetkilerine aykırı düşen yükümlülükleri geçersiz kılmak yetkisine sahip olacaktır.

MADDE 252

İşbu Antlaşma hükümleri gereğince, her yıl, Osmanlı Devlet Borcu'nun anapara ve faiz ödemelerinden bir bölümünü üzerine almak durumunda bulunan devletlerden her biri, Borç Konseyine altı ay önce haber vermek koşuluyla, söz konusu yıllık taksitin ilgili devlet ile Borç Konseyi'nin ortaklaşa saptayacakları faiz oranı üzerinden anaparaya çevrilmesinden ortaya çıkacak bir para tutarının ödenmesiyle bu yükümlülükten kurtulabilecektir. Borç Konseyinin böyle bir yükümlülükten kurtulma isteminde bulunmaya hakkı yoktur.

MADDE 253

Almanya ile yapılan Barış Antlaşmasının 259. maddesinin 1., 2., 4. ve 7. paragrafları ve Avusturya ile yapılan Barış Antlaşmasının 210. maddesinin I. paragrafı gereğince, Almanya ile Avusturya'nın aktarmaları gereken altın para tutarları Maliye Komisyonunun buyruğu altına konulacaktır.

MADDE 254

Almanya ile yapılan Barış Antlaşmasının 259. maddesinin 3. paragrafı gereğince, Almanya'nın aktarması gereken paralar hemen Borç [Düyun-u Umumiye] Konseyinin buyruğu altına konulacaktır.

MADDE 255

Osmanlı Hükümeti, Osmanlı Sağlık Yönetiminin [Umur-ı Sıhhiye-i Osmaniye İdaresinin] ve eski Yüksek Sağlık Konseyinin [Meclis-i Âli Sıhhinin] paraları ile, eski Yüksek Sağlık Konseyinin Osmanlı Hükümetine karşı olan istemi ve Karadeniz ile Boğaziçi Kurtarma Gemileri Yönetiminin [Karadeniz ve Boğaziçi Tahlisiye Vapurları İdaresinin] paraları konusunda, Müttefik Devletlerin, gerektiğinde başka devletlerle anlaşarak, alacakları kararları kabul etmeyi yükümlenir.

Müttefik Devletler, bu konuda, Maliye Komisyonuna kendilerini temsil etme yetkisini verirler.

MADDE 256

Osmanlı Hükümeti, Müttefik Devletlerle anlaşmış olarak, savaştan sonra Almanya'dan Türkiye'ye gönderilecek malların ödenmesinde, Osmanlı Hükümetince belli bir kambiyo fiyatı ile sürüme çıkarılan kâğıt paraları kabul etmek konusunda, savaş sırasında üstlendiği yükümlülükten Alman Hükümetini aklanmış sayar.

MADDE 257

İşbu Bölümde belirtilen, Müttefik Devletlerin Osmanlı Hükümetinden olan istemleri karşılanır karşılanmaz ve savaş öncesi Osmanlı Borcu ödenir ödenmez, Maliye Komisyonunun görevi son bulacaktır. O zaman, Osmanlı Hükümeti, Milletler Cemiyeti Üyesi olan devletlerin, Türkiye'nin yararına olarak Osmanlı Hükümetine yönetim desteklerinde ve yardımlarda yeniden bulunmaları gerekip gerekmediğini ve gerekiyorsa, bu yardımın ve desteğin alabileceği biçimi, Milletler Cemiyeti Konseyi ile birlikte inceleyecektir.

MADDE 258

1. Türkiye, 1 Ağustos 1914'ten sonra Osmanlı bayrağı altına geçirilmiş bulunan bütün Alman gemilerini ulaşıma elverişli durumda ve Müttefik Devletler Hükümetlerinin gösterecekleri Müttefik Devletler limanlarında teslim edecektir; bu gemiler, Almanya ile Barış Antlaşmasının 233. maddesinde öngörülen Onarımlar Komisyonuna teslim edilecektir; bu konuda, savaş sırasında tarafsız bir bayrağa yapılmış olan bütün geçirimler, Müttefik Devletler bakımından, hükümsüz sayılacaktır.

2. Osmanlı Hükümeti, birinci paragrafta öngörülen gemilerle birlik bu paragrafta söz konusu edilen Onarımlar Komisyonunun, ne çeşit olsun, her türlü ayrıcalıklardan, ipoteklerden, rehinlerden, vergilerden yükümlülüklerden aklanmış olarak, gemilerin mülkiyetinin tam aktarılmasını sağlamak için gerekli göreceği bütün kâğıtları ve belgeleri de verecektir.

Gerekebilecek bütün yeniden satın almaları yapmak ve tazminat ödemelerinde bulunmak, Osmanlı Hükümetine düşecektir. Osmanlı Hükümeti, teslim edilen gemi konusunda yapılabilecek her çeşit geri alma istemine ya da başka herhangi bir isteme karşı sorumlu taraf olacak ve her durumda, hangi nedenlerle olursa olsun, açılacak davaya ya da mahkeme kararıyla malından edilmeye karşı, birinci paragrafta sözü geçen Onarımlar Komisyonunu güvence altında bulunduracaktır.

MADDE 259

İşbu Antlaşmanın IX. Bölümünün (Ekonomik Hükümler) 277. maddesine dokunulmaksızın, Türkiye, Brest-Litovsk ve Bükreş Antlaşmalarıyla bunlara ek Antlaşmalarda yer alan hükümlerin tümünden yararlanmaktan vazgeçer.

Türkiye, yukarıda adı geçen Antlaşmaların uygulanması sonucunda, almış olduğu tüm parasal belgeleri, madeni paraları, değerli kâğıtları ve sürüme çıkarılabilir senetleri ya da malları, Romanya'ya ya da Başlıca Müttefik Devletlere aktarmayı yükümlenir.

MADDE 260

Bu bölüm hükümlerinin uygulanması için yasal önlemler, Osmanlı Hükümeti ve ilgili devletlerce, işbu Antlaşmanın imzalanmasından başlayarak altı ay geçmeyecek bir süre içinde yayımlanacaktır.

EK I- SAVAŞTAN ÖNCEKİ OSMANLI DEVLETİ BORCU (DUYUN-U UMUMİYESİ)

(5 KASIM 1914)

Altın Türk Lirası

BORÇLANMA	SÖZLEŞME TARİHİ	FAİZ	AMORTİSMAN FONU	NOMİNAL İLK PARA	5 KASIM 1914'TEKİ ANAPARA	YILLIK ÖDENTİ (Komisyon ücretini içermek üzere)	AMORTİSMAN DÖNEMİ	ÇIKARAN BANKA
1	2	3	4	5	6[1]	7	8	9
		%	%	Altın TL	Altın TL	Altın TL		
Birleştirilmiş Borç	1903	4	.4644	42.275.772	36.799.840	1.887.375	-	-
İkramiyeli Türk Tahvilleri	1870	"	"	15.632.548	10.666.975	270.000	-	-
Osmaniye	18/30 Nisan 1890	4	1	4.999.500	2.952.400	249.975	1931	İmparatorluk Osmanlı Bankası
%5 1896	29 Şubat/12 Mart 1893	5	.50	3.272.720	2.814.020	180.450	1946	İmparatorluk Osmanlı Bankası
%4 1903. Balık Avcılığı	3 Ekim 1888; 21 Şubat/ 6 Mart 1903	4	.50	2.640.000	2.439.228	119.097	1958	Deutsche Bank
Bağdat Tertip I	20 Şubat/5 Mart 1903	4	.087538	2.376.000	2.342.252	97.120	2001	Deutsche Bank
%4 1904.	4/17 Eylül 1903	4	.50	2.750.000	2.594.064	124.059	1960	İmparatorluk Osmanlı Bankası
%4 1901-5.	21 Kas./4 Ara. 1901 6/19 Kas. 1903. 25 Nis./8 May. 1905	4	.50	5.306.664	4.976.422	239.397	1961	İmparatorluk Osmanlı Bankası
Techizat-ı Askeriye	4/17 Nisan 1905	4	.50	2.640.000	2 .441 .340	119.097	1961	Deutsche Bank
Bağdat Tertip II	20 Mayıs/ 2 Haziran 1908	4	.087538	4.752.000	4.718.120	200 .500	2006	Deutsche Bank
Bağdat Tertip III	" "	4	.087538	5.236.000	5.221.700	220 .550	2010	Deutsche Bank
%4 1908.	6/19 Eylül 1908	4	.50	4.711.124	4.538.908	212.000	1965	İmparatorluk Osmanlı Bankası

%5 1914.	13/26 Nisan 1914	5	.50	22.000.000	22.000.000	1.213.025	-	İmparatorluk Osmanlı Bankası
Doklar, tersaneler ve denizcilikle ilgili yapılar	1913	5,5	1.5	1.485.000	1 .485 .000	88.550	1943	Türkiye Milli Bankası
Tömbeki Öncelikli Borçlanma	26 Nisan/8 Mayıs 1893	4	1	1.000.000	664.510	50.250	1934	İmparatorluk Osmanlı Bankası
Kırk Milyon Frank (Doğu Demiryolları)	1/13 Mart 1894	4	.35	1.760.000	1.567.192	76.751	1957	Deutsche Bank ve grubu(Banque Internationale ile birlikte)
Gümrükler 1902	17/29 Mayıs 1886; 28 Eyl./ 11 Ekim 1902	4	.50	8.600.000	7.923.234	387 .976	1958	İmparatorluk Osmanlı Bankası
%4 1909.	30 Eylül/13 Ekim 1909	4	1	7.000.004	6.550.698	350 .864	1950	İmparatorluk Osmanlı Bankası
İstanbul Kenti Belediyesi 1909	3/16 Kasım 1909	5	.50	1.100.000	1 .073 .490	60.651	1958	Türkiye Milli Bankası
İstanbul Kenti Belediyesi 1913	1913	5	.50	1.100.000	1 .094 .500	60.500	-	Banque Perier ve Ortaklığı
Hudeyde-San'a	24 Şubat/9 Mart 1911	4	.098738	1.100.010	1.100.010	40.988	2006	Banque Française
Soma-Bandırma	20 Kasım/ 3 Aralık 1910	4	.16715	1.712.304	1.700.644	71.532	1992	İmparatorluk Osmanlı Bankası
%4 Gümrükler 1911	27 Ekim/9 Kasım 1910	4	1	7.040.000	6.699.880	352.440	1952	Deutsche Bank
Bağdat Kenti Belediyesi	1912	6	14.285	33.000	26.070	6.000	-	Türkiye Milli Bankası
İmparatorluk Osmanlı Bankası'nın Hazine Tahvilleri (bonoları)	1912	6	33.333	2.724.893	1.063.664	1.000.003	1915	İmparatorluk Osmanlı Bankası
Perier ve Ortaklığı hazine								

tahvilleri (bonolar)	1913	5	.20	4.4000.000[2]	4.400.000	1.100.000	1918	Banque Perier ve Ortaklığı
Hazine Tahvilleri (bonoları)1911 (savaş gemileri satış alımışı)	1911	5	"	1.778.587	1.778.587	125.058	-	Türkiye Milli Bankası
Tütün Rejisi Öndeliği (avansı)	...	"	"	1.700.000	890.039	1.100.000	-	
Konya Ovası sulaması	...	"	"	818.970	818.970	50.006	1912	Deutsche Bank (Anadolu Demiryolu
Toplam	……..	…..	……	161.845.116	143.241.757			

1) 5 Kasım 1914 tarihinde var olan anapara rakamları yerine, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişi tarihinde, bu tarihte geriye kalan amorti edilecek anapara rakamları konulacaktır.

2) Bu bonoların (tahvillerin) karşılığı üzerinden 833.147 Türk lirası alınmış bulunmaktadır.

I SAYILI EK'E AÇIKLAYICI NOT

5., 6. ve 7. sütunların rakamları altın Türk lirası olarak gösterilmiştir.

Türkiye'de bugün, savaştan önceki altın para yerine, kâğıt para sürümdedir. Borçlanma sözleşmelerinin hükümleri uyarınca (Eylül 1903 tarihli "Ek-Kararname" nin 1. Maddesine ve sözü geçen borçlanma sözleşmelerine bakılması), borçlanmanın sürüme çıkarıldığı ve Avrupa'da faizlerin ve amortismanların ödenmesi gereken paraya oranla kâğıt Türk lirası bugünkü kambiyo değeriyle savaştan önceki altın Türk lirasının değerini göstermekten uzaktır. Bu sütunlarda, altın Türk lirası gösterilmiş olması, kupon ve amortisman fonlarına gerekli paraların altın olarak karşılanması gerektiği anlamına gelmemektedir; ancak, Türk lirası olarak gösterilen rakamların, borçlanma senetlerini taşıyıcıların hakları olan parayla ödenebilmeleri için gerekli bir kambiyo değeriyle hesap edilmesi gerekeceğini anlatmaktadır.

EK II

1

Komisyon, kurallarını ve yöntemlerini saptayacaktır.

Başkanlık, yıllık olarak, Fransız, İngiliz ve İtalyan Temsilcilerince sırayla yapılacaktır.

Her temsilcinin, yokluğunda yerini alacak bir vekil-temsilci göstermeye hakkı olacaktır.

Kararlar oyçokluğuyla alınacaktır. Çekimser oy, görüşülmekte olan öneriye karşı bir oy sayılacaktır.

Komisyon, çalışmaları için gerekli görebileceği görevlileri ve hizmetleri atayacak ve uygun göreceği ücretleri ve hizmet koşullarını saptayacaktır.

Komisyonun ödemelerini ve giderlerini, 236. maddenin birinci fıkrası gereğince, Türkiye karşılayacaktır.

Komisyonun üyeleri ile görevlilerin ücretleri akla yatkın bir düzeyde saptanacak ve zaman zaman, Komisyonda temsil edilen hükümetler arasında anlaşma ile gözden geçirilecektir.

Komisyon üyeleri, dost devletlerce Türkiye'de görevlendirilmiş olan diplomasi görevlilerinin yararlandıkları aynı haklardan ve bağışıklıklardan yararlanacaklardır.

2

Türkiye, Komisyon üyelerine, görevlilerine ve ajanlarına, her zaman ve her yerde, Türkiye'de tüm bayındırlık işlerini ve işletmelerini gezmek ve denetlemek için tam yetki tanımayı ve Komisyonun isteyebileceği bütün arşivleri, belgeleri ve bilgileri sağlamayı yükümlenir.

3

Komisyon, Osmanlı Hükümeti ile anlaşma içinde ve bu hükümetin yükümlülüklerini yerine getirmemesinden de bağımsız olarak, bütün dolaylı vergilerin denetlenmesini, yönetilmesini ve alınmasını üstlenmeye yetkilidir.

4

Herhangi bir Komisyon üyesi, görevinden doğan tüm eylemlerden ya da savsaklamalardan, ancak kendisini atayan hükümete karşı sorumlu olacaktın Hiçbir Müttefik Hükümet, başka bir hükümet adına sorumluluk taşımayacaktır.

5

Komisyon, işleri, yöntemleri ve Türkiye'nin maliyesinin yeniden düzenlenmesi konusundaki önerileriyle, hesaplarına ilişkin olarak her yıl ayrıntılı bir rapor yayınlayacaktır.

6

Komisyon gerek işbu Antlaşma gereğince gerek Osmanlı Hükümeti ile anlaşarak, kendisine verilebilecek her çeşit görevi üstlenecektir.

BÖLÜM IX

EKONOMİK HÜKÜMLER

KESİM I

TİCARET İLİŞKİLERİ

MADDE 261

Antlaşmalardan, sözleşmelerden ve teamüllerden doğan Kapitülasyonlar rejimi, 1 Ağustos 1914'ten önce, bu rejimden doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak yararlanan

Müttefik Devletler yararına yeniden kurulacak ve 1 Ağustos 1914'te bu rejimden yararlanmayan Müttefik Devletler yararına genişletilecektir.

MADDE 262

1Ağustos 1914'ten önce, eski Osmanlı İmparatorluğu'nda posta büroları bulunan Müttefik Devletler, Türkiye'de posta bürolarını yeniden açmak yetkisine sahip olacaklardır.

MADDE 263

25 Nisan 1907 Sözleşmesinin, Türkiye'de ithalat vergileri tarifesine ilişkin hükümleri, Müttefik Devletler yararına yeniden yürürlüğe konulacaktır.

Bununla birlikte, işbu Antlaşmanın VIII. Bölümünün (Malî Hükümler) 231. maddesi uyarınca kurulan Maliye Komisyonu, bu ithalat vergilerinin değiştirilmesine ya da tüketim vergileri konmasına -bu yeni değişiklikler ya da vergilendirmeler, çıkış yeri neresi ya da sahibi kim olursa olsun, bütün mallara uygulanmak koşuluyla- herhangi bir anda izin verebilecektir.

Bu madde gereğince Maliye Komisyonunun izin verdiği, şimdiki vergilerin değiştirilmesi ya da yeni vergiler konulması, bütün Müttefik Devletlere yapılması gereken bildirimlerden altı ay geçmedikçe, uygulanamaz. Bu süre içinde, Komisyon, Müttefik Devletlerden herhangi birinin, bu konuyla ilgili olarak öne sürmüş olabileceği gözlemleri inceleyecektir.

MADDE 264

1 Ağustos 1914'ten önceki ayrıcalık sözleşmelerinden doğan haklar ve bağışıklıklar saklı kalmak üzere, Maliye Komisyonunun, 263. maddedeki eşitlik koşulları içinde, Türkiye'nin ekonomik dengesi ve iyi yönetilmesi yararına Osmanlı uyruklarından da alınan vergilerin ve harçların, Müttefik Devletler uyruklarının kişiliklerinden ya da mallarından da alınması konusunda Türkiye'ye izin vermeye hakkı olacaktır.

Aynı amaçla ve aynı koşullar altında, Maliye Komisyonunun, Müttefik Devletler uyruklarına karşı her çeşit ithalat ya da ihracat yasağı konulmasına izin vermeye de hakkı olacaktır.

Bu vergiler, harçlar ya da yasaklamalar, bütün Müttefik Devletlere yapılması gerekecek bildirimden sonra altı ay geçmedikçe uygulanmayacaktır. Bu süre içinde

Komisyon, Müttefik Devletlerden herhangi birinin, bu konuyla ilgili olarak öne sürebileceği gözlemleri inceleyecektir.

MADDE 265

Müttefik Devletlerin gemileri konusunda, gemilere savaştan önce Türkiye'nin geçerli saymış olduğu ya da başlıca denizci devletlerin ileride geçerli sayabilecekleri her çeşit kanıtlama kâğıtları ya da belgeleri, Türkiye'ce geçerli ve Türk gemilerine verilen benzeri belgelerle eşdeğerde sayılacaktır.

Deniz kıyısı olsun ya da olmasın, yeni devletler hükümetlerince kendi gemilerine verilen kanıtlama belgeleri ve öteki belgeler de başlıca denizci devletlerce uygulanan yöntemlere uygun olarak verilmiş olmaları koşuluyla, aynı biçimde tanınacaktır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, deniz kıyısı olmayan herhangi bir Müttefik Devletin ya da yeni devletin gemilerinin -bunlar, kendi ülkelerinde belirli bir tek yerde kütüğe yazılı iseler- bayraklarını tanımayı kabul ederler; bu yer, bu gemilerin kütüğe yazılma limanı sayılacaktır.

MADDE 266

Türkiye, Müttefik Devletlerden ya da yeni devletlerden herhangi birinin ülkesinde çıkan doğal ya da işlenmiş ürünleri, ticaret işlemlerinde her çeşit haksız rekabete karşı korumak üzere gerekli yasal ya da yönetimsel önlemleri almayı yükümlenir.

Türkiye, üzerlerinde, iç ya da dış ambalajlarında, çıkış yeri, cinsi, niteliği ya da özelliklerine ilişkin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak yanıltma amacıyla konulmuş her türlü markalar, adlar, yazılar ya da işaretler de taşıyan bütün ürünlerin ya da malların ithalini ve ihracını, yurt içinde satımını, sürümünü ya da satışa çıkartılmasını, el koymakla ve başka her çeşit uygun düşecek önlemlerle cezalandırmayı ve yasaklamayı yükümlenir.

MADDE 267

Türkiye, bu konuda kendisine karşılıklı işlemde bulunulması koşulu ile Müttefik bir ülkede ya da yeni bir devlette yürürlükte olup yetkili makamlarca usulüne uygun olarak Türkiye'ye bildirilmiş bulunan ve bu bölgenin bağlı olduğu ülkede çıkan şarap ve alkollü içkilerin bölgesel bir ad taşımak hakkını ya da bu bölgesel adın kullanılmasına hangi koşullarla izin verilebileceğini tanımlayan ya da düzenleyen yasalara ya da bu yasalara dayanılarak alınan yönetimsel ya da yargısal kararlara uymayı yükümlenir; sözü edilen yasalarla kararlara aykırı olarak, bölgesel adlar taşıyan ürünlerin ya da malların ithali, ihracı

ile yurt içinde yapımı, dağıtış mı, satımı ve satışa çıkartılması Türkiye'de yasaklanacak ve 266. maddede öngörülen önlemlerle cezalandırılacaktır.

MADDE 268

Osmanlı Hükümeti uluslararası ticarete girişecek olursa, bu bakımdan egemenlikten doğan hiçbir hakkı, ayrıcalığı ya da dokunulmazlığı olmayacak ya da olmayacağı kabul edilecektir.

KESİM II

ANTLAŞMALAR

MADDE 269

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle ve Antlaşmadaki hükümlere bağlı olarak, aşağıda belirtilen ekonomik ya da teknik nitelikteki çok taraflı Antlaşmalar, Sözleşmeler ve Anlaşmalar, Türkiye ile Müttefik Devletlerden bunlara taraf olanlar arasında uygulanacaktır:

1. Denizaltı kablolarının korunmasına ilişkin 14 Mart 1884, 1 Aralık 1886 ve 23 Mart 1887 tarihli Sözleşmelerle, 7 Temmuz 1887 tarihli Kapanış [Son] Protokolü;

2. Gümrük tarifelerinin yayınlanmasına ve gümrük tarifelerinin yayınlanması için bir uluslararası birlik kurulmasına ilişkin, 5 Temmuz 1890 tarihli Sözleşme;

3. Paris'te Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumu kurulmasına ilişkin, 9 Aralık 1907 tarihli Anlaşma;

4. Roma'da bir Uluslararası Tarım Enstitüsü kurulmasına ilişkin, 7 Haziran 1905 tarihli Sözleşme;

5. Türk Borçlanmasına ilişkin 27 Haziran 1855 tarihli Sözleşme;

6. Escault ırmağı üzerinde geçiş harçlarının geri satın alınmasına ilişkin, Temmuz 1863 tarihli Sözleşme;

7. Süveyş Kanalı'nın özgürce kullanılmasını güvence altına alan bir rejim kurulmasına ilişkin, 29 Ekim 1888 tarihli sözleşme.

MADDE 270

İşbu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, Türkiye'nin156, bu maddedeki özel hükümleri yerine getirmesi koşuluyla, Bağıtlı Yüksek Taraflar, aşağıda sayılan sözleşmeleri ve düzenlemeleri, kendilerini ilgilendirdiği ölçüde, yeniden uygulayacaklardır:

Posta Sözleşmeleri

4 Temmuz 1891 'de Viyana'da imzalanan Evrensel Posta Birliği Sözleşmeleri ve Antlaşmaları;

15 Haziran 1897'de Washington'da imzalanan Posta Birliği Sözleşmeleri ve Anlaşmaları;

26 Mayıs 1906'da Roma'da imzalanan Posta Birliği Sözleşmeleri ve Antlaşmaları.

Telgraf Sözleşmeleri

10-22 Temmuz 1875'te Saint-Petersbourg'da imzalanan Uluslararası Telgraf Sözleşmeleri;

1 Haziran 1908 tarihli Lizbon Uluslararası Telgraf Konferansı'nda kararlaştırılan Yönetmelikler ve Tarifeler.

Türkiye, yeni devletlerin taraf oldukları ya da katılacakları Evrensel Posta Birliği'ne ve Uluslararası Telgraf Birliği'ne ilişkin Sözleşmelerde ve Antlaşmalarda öngörülen özel antlaşmaların bu yeni devletlerle yapılmasını kabul etmeyi reddetmemeyi yükümlenir.

MADDE 271

İşbu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, Bağıtlı Yüksek Taraflar, Müttefik Devletlerce Türkiye'ye gösterilecek geçici kuralları Türkiye'nin uygulaması koşuluyla, 5 Temmuz 1912 tarihli Uluslararası Sözleşmesi'ni, kendilerini ilgilendirdiği ölçüde, yeniden uygulayacaklardır.

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyecek beş yıl içinde, 5 Temmuz 1912 Sözleşmesinin yerine, uluslararası radyo-telgraf ilişkilerini düzenleyen yeni bir sözleşme yapılırsa, bu sözleşme -Türkiye bu sözleşmenin hazırlanmasına katılmayı ya da bunu kabulü reddetmiş olsa bile- Türkiye'yi bağlayacaktır.

Bu yeni sözleşme, yürürlükteki geçici kuralların da yerine geçecektir.

MADDE 272

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak on iki aylık bir süre dolmadan, Türkiye:

1. Washington'da 2 Haziran 1911'de gözden geçirilen 20 Mart 1883 tarihli, endüstri mülkiyetinin korunmasına ilişkin Uluslararası Paris Sözleşmesi ile 13 Kasım 1908'de

Berlin'de gözden geçirilen 9 Eylül 1886 tarihli yazın [edebiyat] ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin Uluslararası Bern Sözleşmesi'ne ve 20 Mart 1914 tarihli Bern Ek-Protokolüne, usulüne uygun olarak katılmayı;

2. Adı geçen sözleşmelerdeki ilkelere uygun olarak konacak yasal hükümlerle, Müttefik Devletlerin ya da herhangi bir yeni devletin uyruklarının endüstri, yazın [edebiyat] ya da sanat mülkiyetlerini tanımayı ve korumayı yükümlenir.

Ayrıca ve yukarıdaki yükümlülüklerden bağımsız olarak, Türkiye, Müttefik Devletlerden her birinin ya da herhangi bir yeni devletin uyruklarının endüstri, yazın ya da sanat mülkiyetlerinin tümünün, en az 1 Ağustos 1914'teki ölçüde ve aynı koşullar altında, tanınmasını ve korunmasını sağlamayı sürdürmeyi yükümlenir.

MADDE 273

Türkiye, aşağıda belirtilen Sözleşmelere ya da Antlaşmalara katılmayı ya da bunları onaylamayı yükümlenir:

1. Otomobillerin uluslararası dolaşımına ilişkin, 11 Ekim 1909 Sözleşmesi;

2. Gümrük uygulanacak vagonların kurşunlanmasına ilişkin, 15 Mayıs 1886 tarihli Anlaşma ve 18 Mayıs 1907 tarihli Protokol;

3. Ticaret İstatistiklerinin birleştirilmesine ilişkin, 31 Aralık 1913 tarihli Sözleşme;

4. Denizde çatmalar, deniz kazalarında yardım ve kurtarma konusundaki kuralların birleştirilmesine ilişkin, 23 Eylül 1910 tarihli Sözleşme;

5. Hastane gemilerinin liman vergilerinden ve harçlarından bağışık tutulmasına ilişkin, 21 Aralık 1904 tarihli Sözleşme;

6. Beyaz kadın ticaretinin yasaklanıp önlenmesine ilişkin, 18 Mayıs 1904 ve 4 Mayıs 1910 tarihli Sözleşmeler;

7. Açık-saçık [müstehcen] yayınların yasaklanıp önlenmesine ilişkin, Mayıs 1910 tarihli Sözleşme;

8. 30 Ocak 1892, 15 Nisan 1893, 3 Nisan 1894, 19 Mart 1897 ve 3 Aralık 1903 tarihli Sağlık Sözleşmeleri;

9. Güçlü etkisi olan ilaçların formüllerinin birleştirilmesine ilişkin, 29 Kasım 1906 tarihli Sözleşme;

10. Filoksera'ya karşı alınacak önlemlere ilişkin, 3 Kasım 1881 ve 15 Nisan 1889 tarihli Sözleşmeler;

11. Tarıma yararlı kuşların korunmasına ilişkin, 19 Mart 1902 tarihli Sözleşme.

MADDE 274

Müttefik Devletlerden her biri, işbu Antlaşmanın genel ilkelerinden ya da özel hükümlerinden esinlenerek, Türkiye ile yeniden yürürlüğe konulmasını istediği ikili sözleşmelerin ya da antlaşmaların hangileri olduğunu Türkiye'ye bildirecektir.

Bu maddede öngörülen bildirme ya doğrudan doğruya ya da başka bir devlet aracılığıyla yapılacaktır. Türkiye bu bildiriyi aldığını yazılı olarak bildirecektir. Yeniden yürürlüğe girme tarihi, bildirinin tarihi olacaktır.

Müttefik Devletler, Türkiye ile yalnız işbu Antlaşma hükümlerine uygun olan sözleşmelerin ya da antlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmasını kararlaştırmışlardır.

Bildiride, işbu Antlaşmanın hükümlerine uygun olmadıkları için bu sözleşmelerin ya da antlaşmaların yürürlüğe yeniden girmiş sayılmayacak hükümleri de olasılıkla gösterilecektir.

Görüş ayrılığı durumunda, karar Milletler Cemiyeti'ne bırakılacaktır.

Bildirme işlemine girişmek için, Müttefik Devletlere, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre tanınmıştır.

Yalnız böyle bir bildirmeye konu olmuş bulunan ikili sözleşmelerle ikili antlaşmalar, Müttefik Devletlerle Türkiye arasında yeniden yürürlüğe konulacaktır; bütün ötekiler bozulmuş sayılacak ve öyle kalacaklardır.

Yukarıdaki kurallar bütün Müttefik Devletlerle -sözü geçen Müttefik Devletler Türkiye ile savaş durumunda olmamış bulunsalar bile- Türkiye arasındaki tüm ikili sözleşmelere ya da ikili antlaşmalara uygulanacaktır. Bu madde hükümleri, 261. madde hükümlerini sarsmaz.

MADDE 275

Türkiye, işbu Antlaşma ile 1 Ağustos 1914'ten işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesine kadar, kendisi ile Almanya, Avusturya, Bulgaristan ya da Macaristan arasında imzalanmış bulunan tüm antlaşmaların, sözleşmelerin ya da anlaşmaların bozulmuş olduğunu ve öyle kalacağım kabul eder.

MADDE 276

Türkiye, 1 Ağustos 1914'ten önce yaptığı antlaşmalar, sözleşmeler ya da anlaşmalar ile Almanya, Avusturya, Bulgaristan ya da Macaristan'a ya da bu devletlerin görevlilerine ve uyruklarına tanımış olabileceği her türlü hakları ve çıkarları, bu antlaşmalar, sözleşmeler ya da anlaşmalar yürürlükte kaldığı sürece, Müttefik Devletlerle bu devletlerin görevlilerine ve uyruklarına da bütün haklarıyla yararlanmaları için sağlamayı yükümlenir.

Müttefik Devletler, bu haklardan ve çıkarlardan yararlanmayı kabul edip etmemek hakkını saklı tutarlar.

MADDE 277

Türkiye, 1 Ağustos 1914 tarihinden önce ya da o tarihten bu yana, işbu Antlaşma yürürlüğe girinceye kadar, Rusya ile ya da toprakları önceleri Rusya'nın bir parçası olan herhangi bir devlet ya da hükümetle ve 15 Ağustos 1916'dan sonra işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişine kadar Romanya ile yapılmış bütün antlaşmalarının, sözleşmelerinin ya da anlaşmalarının bozulmuş olduğunu ve öyle kalacağını kabul eder.

MADDE 278

1 Ağustos 1914'ten bu yana, bir Müttefik Devlet, Rusya ya da toprakları önceleri Rusya'nın bir parçası olan bir devlet ya da hükümet, askerî işgal ya da herhangi bir başka yolla ya da bir başka nedenle herhangi bir kamu makamının bir eylemi yüzünden Türkiye'ye ya da bir Osmanlı uyruğuna herhangi çeşit bir ayrıcalık, çıkar ya da kayırma tanımak ya da tanınmasına izin vermek zorunda bırakılmış ise, işbu Antlaşma ile, bu ayrıcalık, çıkarlar ve kayırmalar hukukça geçersiz kılınmıştır.

Bu geçersiz kılınmalardan doğabilecek her türlü parasal istemler ve tazminat hiçbir biçimde Müttefik Devletlere ya da bu madde ile yükümlülüklerinden kurtulan devletlere, hükümetlere ya da kamu makamlarına yükletilemeyecektir.

MADDE 279

İşbu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, Türkiye, 1 Ağustos 1914'ten işbu Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihe kadar, antlaşmalar, sözleşmeler ya da anlaşmalar ile savaşa katılmayan devletlere ya da bu devletlerin uyruklarına tanımış olduğu her türlü haklardan ve çıkarlardan, bu antlaşmalar, sözleşmeler ya da anlaşmalar yürürlükte kaldığı sürece, Müttefik Devletlerle, onların uyruklarının da yararlanmalarını sağlamayı yükümlenir.

MADDE 280

Bağıtlı Yüksek Taraflardan, 23 Ocak 1912 tarihinde Lahey'de imzalanan Afyon Sözleşmesi'ni imzalamamış ya da imzaladıktan sonra henüz onaylamamış olanlar, işbu Sözleşmeyi yürürlüğe koymak konusunda anlaşmışlar ve bu amaçla gerekli yasaları olabildiğince gecikmeden ve en geç işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyecek on iki ay içinde çıkarmayı kararlaştırmışlardır.

Bundan başka, Bağıtlı Yüksek Taraflar, aralarından, adı geçen Sözleşmeyi henüz onaylamamış bulunanlar bakımından, işbu Antlaşmanın onaylanmasının bu Sözleşmenin de onaylandığı ve sözü edilen Sözleşmenin yürürlüğe konması için 1914'te toplanan Üçüncü Afyon Konferansı'nın kararları uyarınca Lahey'de açılan özel Protokolün de imzalandığı anlamına geleceğini kararlaştırmışlardır.

Fransız Cumhuriyeti Hükümeti, işbu Antlaşmanın onay belgelerinin yatırılması tutanağının doğruluğu onaylanmış bir örneğini Hollanda Hükümetine iletecek ve Hollanda Hükümetini, bu belgeyi, 23 Ocak 1912 Sözleşmesinin onay belgelerinin yatırılması belgesi ve 1914 tarihli Ek Protokolün imzalanması olarak kabul etmeye ve saklamaya çağıracaktır.

KESİM III

ENDÜSTRİ MÜLKİYETİ

MADDE 281

İşbu Antlaşmanın hükümleri saklı kalmak üzere, 272. maddede sözü edilen Uluslararası Paris ve Bern Sözleşmelerinde tanımlandığı biçimde, endüstri, edebiyat ve sanat mülkiyeti hakları, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, Bağıtlı Yüksek Tarafların ülkelerinde, bu haklardan savaş durumunun başladığı sırada yararlanmakta olan kişiler, ya da onların hak aktardıkları kişiler yararına yeniden tanınacak ya da geçerli sayılacaktır. Bunun gibi, savaş çıkmamış olsaydı, endüstri mülkiyetini ya da yazın ya da sanat yapıtlarının yayınlanmasını korumak için başvurulması üzerine, savaş süresince edinilebilecek haklar da işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, kendilerine hak aktarılmış durumunda olan kişiler yararına yeniden tanınacak ve geçerli sayılacaktır.

Bununla birlikte, bir Müttefik Devletin yasama, yürütme ya da yönetim makamınca, savaş sırasında alınan özel önlemler gereğince Osmanlı uyruklarının endüstri, yazın ya da sanat mülkiyeti konusundaki haklarına karşı yapılmış işlemler yürürlükte kalacak ve hukuk açısından tam geçerli sayılacaklardır.

Savaş süresi içinde, bir Müttefik Devlet Hükümetince ya da bu hükümetin adına ya da onun izniyle, herhangi bir kişinin endüstri, yazın ve sanat mülkiyeti haklarını kullanmasına ya da bu hakların uygulandığı herhangi bir ürünün, aygıtın, maddenin ya da nesnenin satışına, satışa sunulmasına ya da kullanılmasına karşı, Türkiye'ce ya da Osmanlı uyruklarınca hiçbir istemde bulunulmayacak ya da dava açılamayacaktır.

İşbu Antlaşmanın imzalandığı sırada Müttefik Devletlerden birinin yürürlükte olan yasaları başka bir hüküm koymamışsa, bu maddenin 2. fıkrasında öngörülen özel önlemlerin uygulanması için girişilen her çeşit eylem ya da işlem yüzünden ödenmesi gereken ya da ödenen paralar, işbu Antlaşma hükümleri gereğince, Osmanlı uyruklarının öteki alacakları gibi işlem görecek ve Müttefik Devletler uyruklarının endüstri, edebiyat ve sanat mülkiyeti hakları konusunda, Osmanlı Hükümetince alınan özel önlemlerden ortaya çıkan paralar da, Osmanlı uyruklarının öteki borçları gibi sayılıp işlem görecektir.

Müttefik Devletlerden her biri, savaştan önce ya da savaş sırasında ya da sonradan, kendi yasalarına göre, Osmanlı uyruklarınca edinilmiş olan (endüstri ya da ticaret markaları dışında), endüstri, yazın ya da sanat mülkiyeti haklarına, ulusal savunma gereksinmeleri ya da kamu yararı ya da kendi uyruklarının Osmanlı topraklarında sahip oldukları endüstri, yazın ya da sanat mülkiyeti haklarına Türkiye'de eşit hak sağlamak ya da Türkiye'nin işbu Antlaşma gereğince üstlenmiş olduğu tüm yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilmesini güvence altına almak için, bu hakları işletmek ya da bunların işletilmesine izin vermek ya da bu işletmenin denetimini elinde tutmak ya da başka yoldan, gerekli görülebilecek herhangi bir sınırlamayı, koşulu ya da kısıtlamayı getirmek yetkisini saklı tutar. İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra elde edilecek endüstri, yazın ya da sanat mülkiyeti hakları konusunda, Müttefik Devletlere yukarıda tanınan yetki, ancak ulusal savunma ve kamu yararı gereksinmeleri için sınırlamaların, koşulların ya da kısıtlamaların gerekli göründüğü durumlarda uygulanabilecektir.

Müttefik Devletlerce, yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına geçilirse, akla yatkın tazminatta ya da ödemelerde bulunulacak ve bunlar, işbu Antlaşma hükümleri gereğince, Osmanlı uyruklarına ödenmesi gerekli bütün öteki paralar gibi işlem görecektir.

Müttefik Devletlerden her biri, 1 Ağustos 1914'ten bu yana yapılmış ya da ileride yapılabilecek olan ve bu madde hükümlerinin uygulanmasını engelleme sonucunu verecek olan her çeşit endüstri, yazın ya da sanat mülkiyeti hakkının tümünün ya da bir bölümünün başkasına geçirilmesini ya da üzerinde işlem yapılmasını geçersiz saymak yetkisini saklı tutar.

Bu madde hükümleri, Müttefik Devletlerce olağanüstü savaş yasaları gereğince ortadan kaldırılan ya da 289. madde gereğince kaldırılacak olan ortaklıkların ya da girişimlerin endüstri, yazın ya da sanat mülkiyeti haklarına uygulanmaz.

MADDE 282

1 Ağustos 1914 tarihine kadar edinilmiş bulunan ya da savaş çıkmamış olsaydı, savaştan önce ya da savaş süresi içinde yapılmış bir istem üzerine, o tarihten bu yana edinilebilecek olan endüstri mülkiyetine ilişkin hakların saklı tutulması ya da geri verilebilmeleri ya da bu konuda bir karşı çıkışta bulunabilmeleri amacıyla, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her birinin uyruklarına, ek vergi ya da herhangi bir ceza olmaksızın, gerekli bütün işlemleri yapmak, her türlü yönetim gereklerini yerine getirmek, her çeşit vergi ödemek ve genel olarak, her devletin yasalarında ve tüzüklerinde öngörülen her türlü yükümlülüğü yerine getirmek için, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, en az bir yıllık bir süre tanınacaktır.

Herhangi bir işlemin yapılmasından, bir usul gereğinin yerine getirilmemesinden ya da bir harcın ödenmemiş olması yüzünden, endüstri mülkiyetine ilişkin olarak, yitirilmiş sayılan haklar yeniden geçerli sayılacaktır; bununla birlikte, buluş belgeleri ile desenler konularında, bunları, geçersiz sayıldıkları süre içinde işletmiş ya da kullanmış olan üçüncü kişilerin haklarını korumak için, her devletin hak gözetirlik bakımından gerekli sayacağı önlemleri alabilmek hakkı saklıdır. Üstelik, Osmanlı uyruklarına ait olan ve yeniden uygulanacak buluş belgeleri ve desenler, savaş sırasında kendilerine uygulanacak olan lisans verilmesine ilişkin hükümlerle, işbu Antlaşmanın bütün hükümlerine bağlı kalacaklardır.

Bir buluş belgesinin işletmeye konulması ya da fabrika ve ticaret markalarının ya da desenlerin kullanılması için tanınan süre bakımından, Ağustos 1914 tarihi ile işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki dönem hesaba katılmayacaktır; bundan başka, 1 Ağustos 1914 tarihinde geçerli bulunmakta olan hiçbir buluş belgesinin, fabrika ya da ticaret markasının ya da desenin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak iki yıllık bir süre geçmedikçe, salt işletmeye konulmamış ya da kullanılmamış olması yüzünden, geçerli olmaktan çıkmış ya da hükümsüz sayılmayacağı da kararlaştırılmıştır.

MADDE 283

Bir yandan Osmanlı uyrukları ya da Türkiye'de oturmakta olan ya da Türkiye'de bir iş tutmuş kimselerle, öte yandan Müttefik Devletler uyrukları ya da Müttefiklerin ülkesinde oturan ya da bu ülkede bir iş tutmuş kimselerce ya da bu kimselerin savaş sırasında haklarını kendilerinden yana bırakmış olabilecekleri üçüncü kişilerce, savaş durumunun başlama tarihi ile işbu Antlaşmanın yürürlüğe konuluş tarihi arasında geçen süre içinde, öteki tarafın ülkesinde meydana gelmiş olabilecek ve savaş süresinin herhangi bir anında var olmuş ya da 282. madde uyarınca yeniden tanınacak endüstri, yazın ya da sanat yapıtları mülkiyeti haklarını bozmuş sayılacak olaylar yüzünden hiçbir dava açılamayacak, hiçbir istemde bulunulamayacaktır.

Bunun gibi, aynı kişilerin, savaş durumunun başlangıç tarihi ile işbu Antlaşmanın imzası tarihi arasındaki süre içinde üretilmiş maddeler ya da mallarla, yayınlanmış yazın ya da sanat yapıtlarının, işbu Antlaşmanın imzasından başlayarak bir yıl içinde, bir yandan Müttefik Devletler toprakları ya da öte yandan Türkiye toprakları üzerinde satılması ya da satışa sunulması ya da elde edinilmeleri ya da kullanılmaları nedeniyle, endüstri, yazın ya da sanat mülkiyeti hakları çiğnendiği konusunda, herhangi bir zaman açabilecekleri davalara bakılmayacaktır; şu kadar ki, bu hüküm, hakkın sahipleri savaş sırasında Türkiye'nin işgal etmiş olduğu bölgelerde yerleşmiş ya da endüstri ya da ticaret kurumları orada bulunmakta idiyse uygulanmayacaktır.

MADDE 284

Bir yandan Müttefik Devletler uyrukları ya da bu devletlerin ülkelerinde oturan ya da orada bir iş tutmuş kimselerle, öte yandan Osmanlı uyrukları arasında, savaş durumundan önce yapılmış olan endüstri mülkiyet haklarına ilişkin işletme lisansları ya da yazın ya da sanat yapıtlarının çoğaltılması konularındaki sözleşmeler Türkiye ile Müttefik bir devlet arasında savaş durumunun başlaması tarihinde sona ermiş sayılacaktır. Ancak her konuyla ilgili olarak, daha önceleri bu çeşit bir sözleşmeden yararlanmakta olan kimsenin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak altı ay içinde, hak sahibinden yeni bir lisans ayrıcalığı istemeye hakkı olacak ve bunun koşulları, taraflar arasında anlaşma olmazsa, Osmanlı yasalarının verdiği haklar gereğince edinilen lisanslar dışında, yasaları gereğince hak edinildiği ülkede, bu konuda tam yetkili sayılan mahkemece saptanacaktır; aynı koşullar, Osmanlı yasaları uyarınca edinilen lisanslar konusunda, 287. maddede öngörülen Hakemlik

Komisyonunca saptanacaktır. Mahkeme ya da Komisyon, gerekirse, savaş süresince hakların kullanılmış olması yüzünden, ödenmesini adalete uygun göreceği parayı da saptayabilecektir.

Bir Müttefik Devletin özel savaş yasaları gereğince verilmiş endüstri, yazın ya da sanat mülkiyeti haklarına ilişkin lisanslar, savaştan önce var olan bir lisansın süregitmesi nedeniyle zarar görmeyecektir; bu lisanslar yürürlükte kalacak ve tüm etkilerini sürdüreceklerdir; bu lisanslardan biri, savaştan önce yapılmış bir lisans sözleşmesinden ilk yararlanan bir kimseye verilmişse, yeni lisans eskisinin yerini almış sayılacaktır.

Savaştan önceki herhangi bir sözleşmeye ya da lisansa göre, endüstri mülkiyeti haklarını işletmek ya da yazın, tiyatro ya da sanat yapıtlarını çoğaltmak ya da göstermek için, savaş sırasında ödemelerde bulunulmuş ise, bu paralara, işbu Antlaşma gereğince Osmanlı uyruklarının öteki borçlarına ve alacaklarına uygulanacak aynı işlem uygulanacaktır.

MADDE 285

İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılmış bulunan topraklarda oturanlar -bu ayrılma ve bunun doğurduğu uyrukluk değişikliği göz önünde tutulmaksızın- Osmanlı yasalarına göre, bu toprak geçirimi anında sahip oldukları endüstri, yazın ve sanat yapıtları mülkiyetine ilişkin haklardan, Türkiye'de tam ve eksiksiz olarak yararlanmayı sürdüreceklerdir.

İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılmış topraklarda, bu ayrılma anında geçerli olan ya da 281. madde uyarınca yeniden tanınacak ya da geçerli sayılacak olan endüstri, yazın ve sanat yapıtları mülkiyetine ilişkin haklar söz konusu toprağın geçeceği devletlerce tanınacak ve Osmanlı yasaları uyarınca kendilerine verilecek süre içinde bu ülkede geçerli olacaklardır.

MADDE 286

Endüstri, yazın ya da sanat mülkiyeti hizmetlerine ilişkin arşivlerle, kütüklerle ve planlarla ilgili bütün konularda, bunların, gereğinde Türkiye makamlarınca, kendilerine Türkiye'den toprak ayrılmış olan devletlerin makamlarına aktarılması ya da bildirilmesi konuları özel bir sözleşmede düzenlenecektir.

KESİM IV

MALLAR, HAKLAR VE ÇIKARLAR

MADDE 287

1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı egemenliği altındaki bir toprakta, savaş sırasında Osmanlı uyrukluğunda bulunmayan Müttefik Devletler uyruklarının ya da onların denetimi altındaki ortaklıkların malları, hakları ve çıkarları, Osmanlı Hükümetince ya da Osmanlı makamlarınca ya da onların adına -Kapitülasyonlar gereğince uygulanabilecek olanların dışında- hiçbir vergi alınmaksızın, hak sahiplerine derhal geri verilecektir. Mallara savaş sırasında el konulmuş ya da sahipleri bunlardan hiç yararlanamadan zoralım uygulanmışsa, bu mallar her çeşit vergiden bağışık olarak geri verilecektir.

Osmanlı Hükümeti, malları elinden alınmış mal sahibini, kendi rızası olmaksızın yüklenen her çeşit vergilerden ve kısıtlamalardan arınmış olarak, malına yeniden sahip kılmak için elinden gelen her çeşit önlemi alacaktır. Bu geri verme işleminden zarar görecek üçüncü kişilerin zararlarım adı geçen hükümet karşılayacaktır.

Bu maddede öngörülen geri verme yapılmazsa ya da mallar, haklar ve çıkarlar el konmuş olsun ya da olmasın zarar ya da hasar görmüş olursa, sahibinin tazminata hakkı olacaktır. Bu konuda, Müttefik uyruklarınca ya da onların denetimindeki ortaklıklarca öne sürülecek istemler, tazminat tutarını da saptayacak olan, Milletler Cemiyeti Konseyince gösterilecek bir Hakemlik Komisyonunca incelenecektir. Bu tazminat, Osmanlı Hükümetinin borcu olacak ve karşılığı, istemde bulunanın bağlı olduğu devletin topraklarında ya da onun denetimi altında bulunan Osmanlı uyruklarının mallarından alınabilecektir. Tazminat bu kaynaktan alınmadığı ölçüde, işbu Antlaşmanın VIII. Bölümünün (Malî Hükümler) 236. maddesinin 2. fıkrasında öngörülen yıllık taksitten karşılanacaktır.

Yukarıdaki hükümler, Müttefik Devletlerin etkin işgali altında Olan ve işbu Antlaşma ile Türkiye'den ayrılmış bulunan topraklarda, 30 Ekim 1918'den bu yana mallara, haklara ve çıkarlara verilmiş olan zararlar yüzünden, tazminat bulunmak zorunluluğunu Osmanlı Hükümetine yüklemez. O tarihten başlayarak, sözü edilen mallara, haklara ve çıkarlara işgal devleti makamlarınca verilen doğrudan zararların ödenmesi, sorumlu Müttefik makamlarına düşecektir.

MADDE 288

İşbu Antlaşma ya da Türkiye'den ayrılan toprakların yazgısını düzenleyen başka bir Antlaşma hükümleri gereğince, bir Müttefik Devletin ya da yeni bir devletin uyrukluğunu

hukukça alan eski Osmanlı uyruklarının Türkiye'deki malları, hakları ve çıkarları, bu malların, hakların ve çıkarları bulundukları durumda kendilerine geri verilecektir.

MADDE 289

İşbu Antlaşmadan doğabilecek aykırı hükümler saklı kalmak koşuluyla, Müttefik Devletler, 17 Ekim 1912 tarihinde, Osmanlı egemenliği altında bulunan topraklar dışında, kendi topraklarında ve sömürgelerinde, mülkiyetleri ya da korumaları altındaki ülkelerde bulunan Osmanlı uyruklarının ya da onların denetimi altındaki ortaklıkların bütün mallarına, haklarına ve çıkarlarına el koyarak, bunları tasfiye etmek hakkını saklı tutmaktadır. Tasfiye, ilgili Müttefik Devletin yasaları gereğince yapılacak ve Osmanlı imal, hak ya da çıkar] sahibi, bu devletin izni olmaksızın, bu malları, hakları ve çıkarları [dilediği gibi] kullanamayacak ve bunlara hiçbir yükümlülük koyamayacaktır.

MADDE 290

İşbu Antlaşmanın ya da Türkiye'den ayrılan toprakların yazgısını düzenleyen başka bir Antlaşmanın uygulanmasıyla, bir Müttefik Devletin ya da yeni bir devletin uyrukluğunu hukukça alan Osmanlı uyrukları, 281. maddenin 5. fıkrası, 282., 284., 287. maddenin 3. fıkrası, 289., 291. 292., 293., 301., 302. ve 308. maddeler anlamında Osmanlı uyruğu sayılmayacaklardır.

MADDE 291

17 Ekim 1912'de Osmanlı egemenliği altında bulunan topraklar dışında, bir Müttefik Devletin topraklarındaki Osmanlı uyruklarının malları, hakları ve çıkarları ile bunların satışı, tasfiyesi ya da başka biçimdeki kullanımlar sonucu elde edilecek salt gelir üzerinden, sözü geçen Müttefik Devletçe, 287. madde gereğince bu devletin uyruklarınca öne sürülen istemler yüzünden ödenmesi gereken tazminat tutarları ya da bu uyrukların Osmanlı uyruklarından olan alacakları tutarı alınabilecektir.

289. maddede ve işbu maddenin birinci fıkrasında belirtildiği biçimde kullanılmamış olan bu gibi malların, hakların ve çıkarların tasfiyesinden doğan gelir, Maliye Komisyonuna yatırılacak ve işbu Antlaşmanın VIII. Bölümünün (Malî Hükümler) 236. maddesinin 2. fıkrası hükümlerine göre kullanılacaktır.

MADDE 292

Osmanlı Hükümeti, kendi uyruklarının, Müttefik ülkelerdeki mallarının, haklarının ya da çıkarlarının tasfiyesi ya da bunlara el konulması yüzünden doğacak zararlarını karşılamayı yükümlenir.

MADDE 293

İşbu Antlaşma ya da 17 Ekim 1912'den sonra yapılmış bir Antlaşma gereğince, Türkiye'den ayrılmış topraklar üzerinde yetkesini kullanan bir Müttefik Devletin ya da yeni bir devletin hükümetleri, bu topraklar üzerinde Osmanlı ortaklıklarının ya da Osmanlı uyruklarının denetimindeki ortaklıkların mallarını, haklarını ve çıkarlarını tasfiye edebileceklerdir; tasfiyeden elde edilecek gelir, doğrudan doğruya bu ortaklığa verilecektir.

Bu madde, 1 Ağustos 1914 tarihinde, Müttefik Devletlerin, mandaları altındaki ülkelerin uyruklarını da kapsamak üzere, uyruklarının çıkar çoğunluğunu ellerinde bulundurdukları ortaklıklara uygulanmaz.

Tasfiyeden elde edilen gelirin ödenmesine ilişkin bu maddenin ilk fıkrası hükmü ya doğrudan doğruya ya da denetimleri altındaki bir ortaklıktaki çıkarları nedeniyle, anapara ya da denetimi Almanya, Avusturya, Macaristan ya da Bulgaristan uyruklarının elinde bulunan ya da 1 Ağustos 1914'te bulunmakta olan, bir Osmanlı ortaklığının maliki bulunduğu demiryolu ortaklıklarına uygulanmaz. Bu gibi durumlarda, tasfiyeden elde edilecek gelir Maliye Komisyonuna yatırılacaktır.

MADDE 294

İşbu Antlaşma sonucu olarak Osmanlı kalan topraklar üzerinde demiryolu imtiyazı bulunan herhangi bir Osmanlı ortaklığının işletmelerini, mallarını, haklarını ve çıkarlarını, Başlıca Müttefik Devletlerin isteğiyle, Osmanlı Hükümeti kendi üzerine alacaktır. Osmanlı Hükümeti, Maliye Komisyonunun öğütlemesine uygun olarak, söz konusu işletmeleri, malları, hakları ve çıkarları, bu demiryolunda ya da yukarıda sözü edilen işletmede olabilecek bütün çıkarlarıyla birlikte aktaracaktır; bu aktarış, Milletler Cemiyeti Konseyince atanacak bir hakemin saptayacağı fiyat üzerinden olacaktır. Bu fiyat tutarı Maliye Komisyonuna yatırılacak, Komisyon da bunu, 293. madde gereğince yatırılan bütün öteki paralarla birlikte, ortaklıkla doğrudan ya da dolaylı ilgisi olabilecek kişiler arasında bölüştürecektir; Alman, Avusturyalı, Macar Ya da Bulgar uyruklarına düşecek paylar, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın her biriyle yapılmış Barış Antlaşmalarıyla kurulan Onarımlar Komisyonuna yatırılacaktır. Bununla birlikte, Osmanlı Hükümetinin payına düşebilecek olan

paralar, işbu Antlaşmanın VIII. Bölümünün (Malî Hükümler) 236. maddesinde öngörülen amaçlar için, Maliye Komisyonunca alıkonacaktır.

MADDE 295

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir sürenin bitimine kadar, Osmanlı Hükümeti -Almanya ile imzalanan Barış Antlaşmasının 260. maddesi hükümleri ya da Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile imzalanan Barış Antlaşmalarının bunun karşılığı olan hükümlerinin yerine getirilmesi için gerekli olabilecek önlemler dışında- işbu Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kendi ülkesinde bulunan, Almanya'ya, Avusturya'ya, Macaristan'a ve Bulgaristan'a ya da bunların uyruklarına ait malların, hakların ya da çıkarların mülkiyetine ilişkin her türlü işlemi yasaklayacaktır.

İşbu Antlaşmanın adı geçen devletlere ait mallara ilişkin özel hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Osmanlı Hükümeti, sözü edilen altı aylık süre içinde, Başlıca Müttefik Devletlerce kendisine bildirilecek, yukarıda söz konusu olan malları, hakları ve çıkarları tasfiye edecektir. Bu tasfiye, adı geçen devletlerin yönetimi altında ve onların göstereceği biçimde yapılacaktır. Bu mallar üzerinde işlem yapma yasağı, malların tasfiyesi bitirilinceye kadar sürdürülecektir. Tasfiyeden elde edilecek gelir -tasfiye edilen malların sahipleri Alman, Avusturya, Macar ya da Bulgar Devletleri olduğu durumlar dışında- doğrudan doğruya sahiplerine ödenecektir. Bu durumlarda, gelir, malların sahibi olan devlet ile yapılan Barış Antlaşmasında kurulmuş olan Ormanlar Komisyonuna aktarılacaktır.

MADDE 296

İşbu Antlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan bir toprak üzerinde yetkesini kullanan hükümetler, sözü edilen toprak üzerinde bulunan ve işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulduğu tarihte Almanya'ya, Avusturya'ya, Macaristan'a ya da Bulgaristan'a ya da bu devletlerin uyruklarına ait bütün malları, hakları ve çıkarları, Almanya ile imzalanan Barış Antlaşmasının 260. maddesi gereğince ya da Avusturya, Macaristan ya da Bulgaristan'la imzalanan Barış Antlaşmalarının bunun karşılığı olan hükümleri uyarınca bir işlem görmemişlerse, tasfiye etmek hakkına sahip olacaklardır.

Tasfiyeden elde edilecek gelir, 295. maddede öngörülen koşullar içinde kullanılacaktır.

MADDE 297

Mal sahibi, 287. maddede öngörülen Hakemlik Komisyonu önünde, 293, 295, ya da 296. maddeler gereğince tasfiye edilmiş malların satış koşullarının ya da bu malların bulunduğu topraklar üzerinde yetkesini kullanan hükümetin, genel yasaları dışında almış olduğu önlemlerin, fiyat üzerinde haksızcasına zararlı bir etkide bulunduğunu kanıtlayacak olursa, bu Komisyonun, mal sahibine hak gözetirliğe uygun bir tazminat tanımak yetkisi olacak ve bu tazminat adı geçen hükümetçe ödenecektir.

MADDE 298

Müttefik Devletlerden birinin mahkemesi ya da yönetimince, kendi toprakları üzerinde, düşman mallarına, haklarına ya da çıkarlarına ilişkin olarak, savaş yasalarının uygulanması yoluyla verilen ya da alınan ya da verildiği ya da alındığı varsayılan mülkiyet hakkını bir başkasına geçiren bütün önlemlerin, işletmelerin ya da ortaklıkların tasfiyesine ilişkin buyrukların ya da öteki buyrukların, tüzüklerin, kararların ya da yönergelerin geçerliliği doğrulanır.

Herkesin çıkarları, sözü edilen mallara ilişkin bütün tüzüklerde, buyruklarda, kararlarda ve yönergelerde -bu çıkarlar, buyruklarda, tüzüklerde, kararlarda ve yönergelerde açıkça belirtilmiş olsun ya da olmasın- geçerli biçimde göz önünde tutulmuş varsayılacaktır.

Yukarıda sözü edilen tüzükler, buyruklar, kararlar ya da yönergeler gereğince yapılmış bir mal, hak ya da çıkar aktarmasının kurallara uygunluğu konusunda hiçbir karşı çıkış öne sürülemeyecektir.

Bunun gibi, Müttefik Devletlerden birinin mahkemelerince ya da yönetimince, düşman mallarına, haklarına ya da çıkarlarına ilişkin olarak, kuraldışı savaş yasaklarının uygulanması ile verilen, alınan ya da uygulanan buyruklar, tüzükler, kararlar ya da yönergeler üzerine, Müttefik Devletler toprakları üzerindeki bir mal, bir işletme ya da bir ortaklık konusunda alınan -kovuşturma, el koyma, zorunlu yönetim, kullanma, savaş salması, gözetim ya da tasfiye olsun; malların, hakların ve çıkarların satışı ya da yönetimi olsun; borçların toplanması ya da ödenmesi olsun; giderlerin, vergilerin ve gerekli harcamaların ödenmesi olsun- her türlü önlemlerin geçerliliği doğrulanır.

MADDE 299

Bir ya da birkaç Müttefik Devlet adına ya da bunların buyruğu ya da onamı ile Almanya, Avusturya, Macaristan ya da Bulgaristan'ın ya da bunların uyruklarının Osmanlı topraklarındaki mallarına, haklarına ve çıkarlarına ilişkin olup, 30 Ekim 1918 ile işbu Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih arasında alınan önlemlerin geçerliliği özellikle doğrulanır. Sözü edilen önlemler sonucunda Müttefik Devletlerin elinde kalacak paralar konusunda, 295. maddenin son paragrafında öngörülen biçimde işlem yapılacaktır.

MADDE 300

Müttefik Devletlerden birinin ya da bu devletin mahkemesi ya da yönetim kurumu adına ya da bunların buyruklarıyla davranan bir kişiye karşı, savaş sırasında ya da savaşa hazırlık için Osmanlı uyruklarının mallarına, haklarına ya da çıkarlarına ilişkin bir eylem ya da savsaklama yüzünden, Türkiye'nin ya da 1 Ağustos 1914'te Osmanlı uyrukluğunda olan ya da bu tarihten sonra Osmanlı uyrukluğuna geçen kişinin hiçbir istemi ya da davası, ya da -oturduğu yer neresi olursa olsun- bu kişi adına yapılacak hiçbir istem ya da açılacak dava dinlenemez.

Bunun gibi, herhangi bir Müttefik Devletin özel savaş önlemleri, yasaları ya da yönetim kuralları sonucu ortaya çıkan eylemler ya da savsaklamalar yüzünden herhangi bir kişiye karşı ileri sürülecek istemler ve açılacak davalar da dinlenemez.

MADDE 301

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı aylık bir süre içinde, Osmanlı Hükümeti, istenmesi üzerine, Müttefik Devletlerden her birine, işbu Antlaşma hükümleri gereğince tasfiyesi gereken, bu Devletin yasalarının izin verdiği her çeşit ortaklığın hisse senetlerini, borç senetlerini ya da taşınabilir değerlerini de içeren, mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin ve kendi uyruklarının elinde bulunan bütün sözleşmeleri belgeleri, senetleri ve başka bütün mülkiyet belgelerini teslim edecektir.

Osmanlı Hükümeti, her an, ilgili Müttefik Devletin istemesi üzerine yukarıda sözü edilen mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin bütün bilgilerle sözü geçen mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin, 1 Temmuz 1914'ten beri yapılmış olan işlemlerle ilgili bilgileri verecektir.

MADDE 302

Müttefik gruplarınca ya da uyruklarınca denetim altında bulundurulan Osmanlı ortaklıkları dışında, bir yandan Osmanlı Hükümeti ya da işbu Antlaşmanın yürürlüğe konma tarihinde Osmanlı topraklarında oturan uyruklar, öte yandan Müttefik Devletler Hükümetleri ya da bunların 1 Ağustos 1914'te ne Osmanlı uyrukluğunda olan, ne (aylıkları, emeklilik ya da resmî ödenekleri bakımından Türkiye hizmetinde bulunan yabancı görevlilerin dışında) Türkiye'de oturan, ne de Türkiye'de işleri bulunan uyrukları arasında var olan ve işbu Antlaşmanın VIII. Bölümünün (Malî Hükümler) 236. maddesi ve I sayılı Ek'inde söz konusu edilen Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye] dışındaki borçları -bu borçların savaştan önce mi, yoksa tümüyle ya da bir bölümüyle yerine getirilmesi savaş yüzünden durdurulmuş ticaret işlemleri ya da sözleşmeler sonucu olduğu için savaş sırasında mı ödenmesi gerekli duruma geldiğine bakılmaksızın ilgili Müttefik Devletlerin, sömürgelerin ve korumaları altındaki ülkelerin, İngiliz Dominyonlarını ve Hindistan'ı da içeren, kendi paraları ile ödenecek ya da borç hesabına geçirilecektir. Bir borcun başka bir para ile ödenmesi gerektiği durumlarda, paranın değiştirilmesi, savaş öncesi kambiyo değeri üzerinden yapılacaktır.

Bu hükmün uygulanmasında, savaş öncesi kambiyo değeri, ilgili devletle Türkiye arasında savaş durumunun başlamasından hemen bir önceki ay içinde, sözü geçen devletin telgrafla yaptığı para aktarmalarındaki değer ortalamasıdır.

Bir sözleşmede, borcun belirtilmiş olduğu paranın ilgili Müttefik Devletin parasına değiştirilmesinde özellikle durağan bir kambiyo oranı saptanmış bulunuyorsa, kambiyo değerine ilişkin yukarıdaki hüküm uygulanmaz.

İşbu bölümde sözü edilen, düşman mallarının, haklarının ve çıkarlarının tasfiyesinden elde edilecek gelir ile düşmanın para olarak varlığı da yukarıda belirtilen para birimi ve kambiyo değeri ile hesaplanacaktır.

İşbu maddenin kambiyo değerlerine ilişkin hükümleri, işbu Antlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan topraklarda oturan kişilerin alacaklarına ya da borçlarına uygulanmayacaktır.

MADDE 303

287. maddeden 302. maddeye kadar olan maddelerin hükümleri, Müttefik Devletlerce özel savaş yasalarının uygulanması ya da işbu Antlaşmanın hükümlerinin uygulanması ile ortaklıkların ve işletmelerin mallarının, haklarının ve çıkarlarının tasfiyesine giren ya da girecek olan endüstri, yazın ve sanat mülkiyeti haklarına uygulanır.

KESİM V

SÖZLEŞMELER, SÜRE AŞIMLARI VE MAHKEME KARARLARI

MADDE 304

Bağlı ekte öngörülen sözleşmelere (contrats) ya da sözleşme türlerine ilişkin istisnai ve özel kurallar saklı olmak üzere, düşmanlar arasında yapılmış her sözleşme, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı uyruğu bulunmayan bağıtlı tarafın uyruğu bulunduğu Müttefik Devletin yasaları uyarınca ve bu yasada öngörülen koşullar altında ya olduğu gibi tutulacak ya da bozulacaktır.

MADDE 305

Bağıtlı Yüksek Tarafların ülkesinde, düşmanlar arasındaki ilişkilerde, süre aşımına, yasada öngörülen sürelere uyulmaması yüzünden dava açma hakkının sınırlanmasına ya da yitirilmesine ilişkin bütün süreler ister savaşın başlangıcından önce ister sonra işlemeye başlamış bulunsun, 29 Ekim 1914 tarihinden başlayarak, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişine kadar ertelenmiş sayılacaktır; bu süreler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından en erken üç ay sonra yeniden işlemeye başlayacaktır. Bu hüküm, faiz ve kazanç [temettü] kuponlarının sunulması sürelerine ve kura ile ya da başka herhangi bir nedenle ödenmesi gerekli her türlü bonoların sunulma sürelerine uygulanacaktır. Japonya yasaları hükümleri nedeniyle, bu madde ve 304. madde ile aşağıdaki Ek, Japon uyruklarıyla Osmanlı uyrukları arasında yapılmış sözleşmelere uygulanmaz.

MADDE 306

Düşmanlar arasındaki ilişkilerde, savaştan önce yapılmış olan hiçbir ticaret senedi, salt kabul ya da ödeme için gerekli olan süre içinde sunulmamış olması ya da ödenmemiş bulunması yüzünden ya da savaş sırasında çekicileri yükleneceklere kabul etmeme ya da ödememe bildirisinde bulunulmaması nedeniyle ya da protestoda bulunulmamış olmasından ya da başka herhangi bir işlemi yerine getirmemiş olması yüzünden, geçersiz sayılmayacaktır.

Bir ticaret senedinin kabulü ya da ödenmesi için sunulması gerekli olan süre ya da kabul edilmeme ve ödenmemenin çekicilerle yükleneceklere bildirilmesi gerekli süre ya da senedin protesto edilmesi için gerekli olan süre, savaş içinde geçmişse ve senedi sunması, protesto etmesi ya da kabul edilmediğini ya da ödenmediğini bildirmesi gereken taraf, savaş sırasında böyle bir davranışta bulunmamışsa, senedin sunulması, kabul edilmediğinin ya da ödenmediğinin bildirilmesi ya da protesto düzenlenmesi için, kendisine, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, en az üç aylık bir süre tanınacaktır.

MADDE 307

Savaş sırasında, herhangi bir Osmanlı mahkemesince ya da yönetim makamınca, o sırada bir Müttefik Devlet uyruğu bulunan bir kişinin ya da içinde bir Müttefik uyruğunun ilişkisi bulunduğu bir ortaklığın çıkarlarına aykırı ya da bu çıkarlara zarar verici nitelikte alınmış bir mahkeme kararı ya da buyrulan yürütme önlemleri, bu [yabancı] uyruğun başvurması üzerine, 287. maddede öngörülen Hakemlik Komisyonunca yeniden gözden geçirilebilecektir. Böyle bir durumda, taraflar, olabilirse ve hak gözetirliğe uygun düşerse, Osmanlı makamınca buyrulan yürütme önleminden ya da alınan mahkeme kararından önceki duruma getirileceklerdir; buna olanak bulunamazsa, mahkeme kararı ya da yürütme önlemi nedeniyle zarar görmüş olan Müttefik Devlet uyruğu, Hakemlik Komisyonunun hak gözetirliğe uygun bulacağı tazminat alabilecek ve bu tazminatın ödenmesi de Osmanlı Hükümetine düşecektir.

Bir sözleşme, ister taraflardan birinin sözleşme hükümlerinden birini yerine getirmemesi yüzünden, ister sözleşmede yer alan bir hakkın kullanılması sonucu bozulmuş olursa, zarar gören taraf, Hakemlik Komisyonuna başvurabilecektir. Bu Komisyon, zarar gören tarafa, tazminat tanıyabileceği gibi, hükümsüz duruma gelmekle zarara uğrayan Türkiye'deki hakların, işin koşulları bunu hak gözetirliğe uygun ve olanaklı kılmaktaysa, her keresinde bunların onarılmasına da karar verebilecektir.

Türkiye, bu madde hükümleri gereğince, geri verme ya da onarma işlemlerinden zarar görecek üçüncü kişilere tazminat verecektir.

MADDE 308

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce, bir yandan Müttefik Devletlerin ya da ülkesi Türkiye'den ayrılmış yeni devletlerin uyruğu bulunan ya da sonradan uyruğu olan kişiler ile, öte yandan Osmanlı uyrukları arasında yapılmış sözleşmelere ilişkin bütün sorunlar, taraflardan birinin uyruğu bulunduğu Müttefik Devletin ya da yeni devletin ulusal mahkemelerince ya da konsolosluk mahkemelerince karara bağlanacaktır; Osmanlı mahkemeleri bu konuda yetkili olmayacaklardır.

MADDE 309

Bir Müttefik Devletin ya da ülkesi Türkiye'den ayrılmış yeni bir devletin ulusal ya da konsolosluk mahkemelerinin kararı ile 287. maddede öngörülen Hakemlik Komisyonu kararları, işbu Antlaşma hükümleri gereğince yetkili iseler, Türkiye'de kesin yargı kararı gücünde sayılacak ve yürütme buyrultusuna (exequatur) gerek görülmeden yürütülecektir.

EK

I. GENEL HÜKÜMLER

1

304. maddeden 306. maddeye kadar olan maddeler anlamında ve işbu Ek hükümlerince, bir sözleşmede taraf olan kişilerin aralarında ticaret yapmaları eylemsel olarak olanaksız duruma gelmiş ya da taraflardan birinin bağlı bulunduğu yasalar, kararnameler ya da tüzükler (yönetmelikler) gereğince yasaklanmış ya da yasadışı olmuş ise, bu kişiler, bu ticaretin eylemsel olarak olanaksız duruma geldiği ya da herhangi bir biçimde yasaklandığı ya da yasadışı olduğu günden başlayarak, düşman sayılacaklardır.

2

Müttefik Devletlerce savaş sırasında çıkartılan ulusal yasalar, kararnameler ve tüzükler (yönetmelikler) ile sözleşme hükümlerinin uygulanması saklı kalmak koşuluyla:

a) emlakin, taşınır ya da taşınmaz malların ya da kişisel malların başkasına geçirilmesi amacını güden sözleşmelerde, emlakin aktarılması ya da eşyanın teslimi, taraflar düşman olmazdan önce yapılmışsa, bu sözleşmeler;

b) kira sözleşmeleri, toprak ve yapı kiralama sözverisi sözleşmeleri;

c) ipotek, rehin ve taşınmaz mal güvencesi sözleşmeleri işbu Antlaşmada öngörülen imtiyazlara ilişkin tüm özel hükümler saklı kalmak koşuluyla, özel kişiler ve ortaklıklarla devlet, iller, belediyeler ile benzeri yönetim tüzel kişileri arasındaki sözleşmeler ve devletçe ya da illerce, belediyelerce ya da başka benzeri yönetim tüzel kişilerince verilen ayrıcalıklar,

yürürlükte kalacaktır.

Böylece yürürlükte tutulan sözleşmelerin yerine getirilmesi, ekonomik koşullardaki değişiklikler yüzünden, taraflardan birine önemli bir zarar verecekse, 287. maddede öngörülen

Hakemlik Komisyonu, zarar gören tarafın istemesi üzerine, kendisine zararı onarmak için hak gözetirliğe uygun bir tazminat hükmedebilecektir.

II. BİRTAKIM SÖZLEŞME TÜRLERİNE ÖZGÜ HÜKÜMLER:

Değerli kâğıtlar [tahviller]ve Ticaret Borsalarındaki Durumlar

3

a) Tanınmış değerli kâğıtlar [tahviller] ya da ticaret borsalarınca, savaştan önce özel bir düşman kişinin yapmış olduğu sözleşmelerin tasfiyesini öngören ve savaş sırasında yapılmış kurallarla, bu kuralların uygulanması için alınan önlemler Bağıtlı Yüksek Taraflarca şu çekincelerle doğrulanır:

1. İşlemin sözü edilen borsaların yönetim kurallarına bağlı olacağının açıkça belirtilmiş olması;

2. Bu kuralların herkes için zorunlu bulunması;

3. Tasfiye koşullarının hak gözetirliğe ve akla uygun olmuş bulunması;

b) 31 Temmuz 1914'te, Liverpool Pamuk Birliği'nin kararı üzerine, pamuk üzerinde yapılan, süreye bağlanmış işlemlerin tasfiyesi doğrulanmıştır.

Rehin

4

Bir düşmanın borcunun güvencesi olarak verilmiş bir rehinin, borcun ödenmemesi durumunda, satılışı, rehin sahibine haber verilememiş olsa bile, alacaklı iyi niyetle davranmış ve gerekli önlemleri almaya özen göstermiş ise geçerli sayılacak ve böyle bir durumda, rehin sahibi, rehinin satışı yüzünden hiçbir hak isteminde bulunamayacaktır.

Ticaret senetleri

5

Bir kişi ister savaştan önce ister savaş sırasında, düşman olan bir başka kişice kendisine karşı olan bir yükümlülükten ötürü bir ticaret senedinin ödenmesini yüklenmiş ise, bu öteki kişi, savaş durumunun başlamasına karşın, yükümlülüğünün sonuçlarına karşı birinci kişiyi güvence altına almak zorunluluğundadır.

III. SİGORTA SÖZLEŞMELERİ

6

Aşağıdaki paragrafların hükümleri, Türkiye ile ticaretin yasaklandığı zaman, yalnız Osmanlı uyruklarıyla, onlarla sigorta ve yeniden-sigorta yapmış olan Müttefik Devletler uyrukları arasındaki sözleşmelere uygulanacaktır. Bu hükümler, Müttefik Devletler uyrukları olsalar bile, işbu Antlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan bir toprak üzerinde yerleşmiş olan ortaklıklar ya da özel kişiler ile Osmanlı uyrukları arasında yapılmış sözleşmelere uygulanmayacaktır.

Aşağıdaki paragraflardaki hükümlerin uygulanmaması durumunda, sigorta ve yeniden-sigorta sözleşmeleri, 304. madde hükümlerine bağlıdır.

Yangına karşı sigortalar

7

Emlaka ilişkin olup, bu emlakta çıkarları bulunan bir kişi ile sonradan düşman olan bir kişi arasında yapılan yangın sigortası sözleşmeleri, savaşın başlamasıyla ya da o kişinin düşman olması yüzünden ya da taraflardan birinin savaş sırasında ya da savaştan sonra üç aylık bir süre içinde sözleşme hükümlerinden birini yerine getirmemesi yüzünden sona erdirilmiş sayılmayacaklardır; ancak, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasından üç ay sonraki yıllık ilk prim ödemesi zamanının gelmesinden başlayarak sona erdirilecektir.

Ödenme süresi savaş sırasına rastlayan ödenmemiş primler ya da savaş sırasında uğranılan zararlara ilişkin istemler için bir ödeme biçimi saptanacaktır.

8

Yönetimsel ya da yasal bir işlem sonucunda, savaştan önce yapılmış bir yangın sigortası, savaş sırasında ilk sigortacıdan başka bir sigortacıya aktarılmış ise, bu aktarma tanınacak ve ilk sigortacının sorumluluğu, aktarına gününden başlayarak sona ermiş sayılacaktır. Bununla birlikte, ilk sigortacının istemesi üzerine, kendisine aktarma koşulları konusunda tam bilgi verilmesine hakkı bulunacak ve bu koşulların hak gözetirliğe uymadığı anlaşılacak olursa, hak gözetirliğe uygun duruma getirilmesi için gerekli biçimde değiştirilecektir.

Ayrıca, sigortalının, ilk sigortacı ile anlaşarak, istem gününden başlamak üzere, sözleşmeyi ilk sigortacıya yeniden aktarmaya da hakkı olacaktır.

Yaşam [hayat] sigortaları

9

Bir sigortacı ile, sonradan düşman olan bir kimse arasında yapılmış yaşam [hayat] sigortası sözleşmeleri, savaşın başlaması ya da bu kimsenin düşman durumuna girmesi yüzünden sona erdirilmiş sayılmayacaktır.

Bir önceki fıkra uyarınca sona erdirilmiş sayılmayan bir sözleşme gereğince, savaş sırasında ödenmesi gerekli olmuş herhangi bir para tutarının, savaştan sonra, ödenmesi istenebilecektir. Bu para tutarına, ödenmesi gerekli olduğu tarihten ödeme gününe kadar, yıllık %5 faiz eklenecektir.

Sigorta ücretlerinin (primlerinin) ödenmemesi ya da sözleşme hükümlerinin yerine getirilmemesi yüzünden, bir sözleşme savaş sırasında geçersiz duruma düşmüşse, sigortalının ya da vekillerinin ya da hak sahiplerinin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak on iki aylık bir süre içinde her an, sigorta senedinin (poliçesinin) geçersiz ya da sona erdirilmiş sayıldığı günkü değerini sigortacıdan istemeye hakları olacaktır.

10

Yaşam sigortası sözleşmeleri, sonradan düşman olan bir ülkede yerleşmiş bir sigorta ortaklığının bir şubesince yapılmışsa, bu sözleşmenin içinde tersine herhangi bir hüküm yoksa, sözleşmeler, yerel yasalara göre işlem göreceklerdir; ancak, sigortacının, sigortalıdan ya da temsilcilerinden, sözleşmenin kendi hükümlerine ve yapıldığı sırada yürürlükte olan yasalara ve anlaşmalara aykırı olarak, savaş sırasında alınmış önlemlerin uygulanmasıyla, yapılan işlemler üzerine ya da zorunlu olarak yapılan ödemelere ilişkin paraların geri verilmesini istemek hakkı olacaktır.

11

Sözleşmeye uygulanabilecek yasanın, primler ödenmemiş olsa bile, sigortalıya sözleşmenin hükümsüzlüğü bildirilinceye kadar, sigortacıyı, sözleşmeye göre yükümlü saymayı sürdürdüğü durumlarda, sigortacı, bu haberi savaş nedenleriyle verememiş ise, sigortalıdan, ödenmemiş primleri, yılda %5 faizleri eklenmiş olarak almak hakkına sahip olacaktır.

12

9. paragraftan 11. paragrafa kadar olan paragrafların uygulanması bakımından, yaşam sigortası sözleşmesi sayılacak sözleşmeler, iki tarafın karşılıklı yükümlülüklerini hesaplamak için, insan yaşantısının olasılıklarına dayanan ve bunların faiz tutarları eklenerek hesaplanan sigorta sözleşmeleridir.

Deniz sigortaları

13

Bir sigortacı ile sonradan düşman olmuş bir kişi arasında yapılan ve gerek süreyi gerekse yolculuğu göz önünde tutan sigorta senetlerini [poliçelerini] de içermek üzere, deniz sigortası sözleşmeleri -sözleşmede öngörülen riskin düşman olmadan daha önce başlamış olması durumu dışında- bu kişinin düşman olduğu andan başlayarak sona erdirilmiş sayılacaktır.

Risk henüz işlemeye başlamamışsa, prim olarak ya da başka biçimde ödenen paralar sigortacıdan geri alınabilecektir.

Riskin işlemeye başladığı durumlarda, bir taraf düşman durumuna geçmiş olsa da sözleşme geçerli sayılacak ve sözleşme gereğince gerek prim olarak gerekse zarar karşılığı olarak ödenmesi gereken paralar işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra istenebilecektir.

Savaşan Devletler uyruklarının savaştan sonra ödenmiş, savaş öncesi ödenmesi gereken alacakları için faiz ödenmesi konusunda bir sözleşme imzalanmışsa, deniz sigortası sözleşmesi gereğince ödenmesi gereken zararlar söz konusu olduğunda, bu faiz, bu zararların ortaya çıktığı tarihten başlayarak bir yıllık süre geçtikten sonra işleyecektir.

14

Sonradan düşman olmuş bir sigortalıyla yapılmış hiçbir deniz sigortası sözleşmesi, sigortacının uyruğu bulunduğu devletin ya da bu devletin Müttefiklerinin savaş eylemlerinden doğan deniz zararlarını da kapsarmış gibi sayılmayacaktır.

15

Sonradan düşman olan bir sigortacı ile savaştan önce bir deniz sigortası sözleşmesi yapmış olan bir kişinin, savaş başladıktan sonra, düşman olmayan bir sigortacıyla aynı riskleri

kapsayan yeni bir sözleşme yaptığı kanıtlanacak olursa, yeni sözleşme, yapıldığı günden başlayarak, ilk sözleşmenin yerine geçmiş sayılacak ve ödenmesi gereken primler, ilk sigortacının sözleşme nedeniyle ancak yeni sözleşme yapılıncaya kadar sorumlu bulunabileceği ilkesine dayanılarak, hesaplanacak ve ödenecektir.

Başka sigortalar

16

7. paragraftan 15. paragrafa kadar olan paragraflarda söz konusu edilen sözleşmeler dışında, savaştan önce bir sigortacı ile sonradan düşman olan bir kişi arasında yapılan sigorta sözleşmeleri, aynı taraflar arasında sözü edilen paragraflar gereğince, yangına karşı sigorta sözleşmeleriyle her bakımdan, aynı biçimde işlem görecektir.

Yeniden-sigortalar

[Reassurances]

17

Düşman olmuş bir kişiyle yapılmış yeniden-sigorta [reassurances] sözleşmelerinin tümü, bu kişinin, düşmana dönüşmesi yüzünden sona erdirilmiş sayılacaktır; ancak, yaşama ya da denize ilişkin ve savaş öncesinde işlemeye başlamış riskler durumunda, bu riskler yüzünden yapılması gereken ödemelerin savaştan sonra alınması hakkına dokunulmamış olacaktır.

Bununla birlikte, yeniden-sigorta edilmiş kişi saldırı nedeniyle başka bir yeniden-sigorta eden sigortacı bulmak olanağından yoksun bırakılmışsa, sigorta sözleşmesi, işbu Antlaşmasının yürürlüğe konulmasından başlayarak üç aylık bir sürenin geçmesine kadar yürürlükte kalacaktır.

Bu paragraf uyarınca bir yeniden-sigorta sözleşmesi bozulacak olursa, taraflar arasında hem ödenen ya da ödenebilecek primlere, hem savaştan önce işlemeye başlamış olabilecek yaşam ve deniz riskleri için uğranılan zararların sorumluluğuna ilişkin bir hesap açılacaktır. 9. paragraftan 15. paragrafa kadar olan paragraflarda sözü edilenlerden başka riskler için, hesaplar tarafların düşman oldukları tarihten başlayarak ve bu tarihten beri uğranılan zararlar için yapılan istemler dikkate alınmaksızın, tutulacaktır.

18

17. paragrafın hükümleri, yaşam ve deniz riskleri dışında bir sigorta sözleşmesinde sigortacının kabul ettiği özel risklere ilişkin ve tarafların düşman oldukları gün var olan yeniden-sigortaları da kapsamaktadır.

19

Özel sözleşme ile yapılmış ve genel bir yeniden-sigorta anlaşmasında yer almamış bir yaşam sigortası sözleşmesinin yeniden-sigorta edilmesi yürürlükte kalacaktır.

20

Bir deniz sigortası sözleşmesinin savaştan önce yapılmış yeniden-sigorta edilmesinde, yeniden-sigorta eden kişiye aktarılmış risk -bu risk savaşın başlamasından önce işler duruma gelmişse- geçerli olmayı sürdürür ve sözleşme savaş başlamış olsa da yürürlükte kalır. Yeniden sigorta sözleşmesi gereğince gerek prim gerek uğranılan zarar karşılığı ödenmesi gereken paralar, savaştan sonra da alınabilecektir.

21

14. ve 15. paragrafların hükümleriyle, 13. paragrafın son fıkrası, deniz risklerine ilişkin yeniden-sigorta sözleşmelerine uygulanacaktır.

KESİM VI

ORTAKLIKLAR VE AYRICALIKLAR

MADDE 310

29 Ekim 1914'te önce Osmanlı Hükümetince ya da herhangi bir Osmanlı makamınca, işbu Antlaşma gereğince Osmanlı kalan topraklar üzerinde verilmiş ayrıcalıklardan ve 294. madde uyarınca Maliye Komisyonunun kendilerine verebileceği ayrıcalıklardan yararlanan Müttefik uyrukları ile Müttefik gruplarının ya da uyruklarının denetimi altındaki ortaklıkların, 29 Ekim 1914'ten önce yapılmış olmak koşuluyla, ayrıcalık sözleşmelerinden ve ondan sonraki anlaşmalardan doğan haklarının tümü, sözü geçen hükümetçe ya da makamlarca, 287. madde hükümlerinin uygulanmasıyla, kendilerine geri verilecektir. Osmanlı Hükümeti, bu sözleşmeleri ve anlaşmaları, yeni ekonomik koşullara uydurmayı ve ayrıca bunların süresini, 29 Ekim 1914 tarihi ile işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasında geçen süreye eşit bir

süre için uzatmayı yükümlenir. Osmanlı Hükümeti ile anlaşmazlık durumunda, bu anlaşmazlık 287. maddede öngörülen Hakemlik Komisyonuna sunulacaktır.

Yukarıdaki fıkrada belirtilen haklara zarar verebilecek, 29 Ekim 1914'ten sonra çıkarılan yasal ya da başka nitelikte her çeşit hüküm ile bu tarihten sonra verilen bütün ayrıcalıkların ya da anlaşmaların, Osmanlı Hükümetince hükümsüz ve geçersiz olduğu bildirilecektir.

Bu maddede sözü edilen ayrıcalık sahipleri, Maliye Komisyonunun olumlu görüşü üzerine, sözleşmeyle elde edebilecekleri tazminat karşılığında, savaş sırasında uğradıkları zarar ya da ziyan için Hakemlik Komisyonunca 287. maddede saptanan koşullar altında, kendilerine tanınan tazminatın tümünden ya da bir bölümünden vazgeçebileceklerdir.

MADDE 311

Başlıca Müttefik Devletlerden birinin yetkesine ya da vesayetine konulmak üzere Türkiye'den ayrılan topraklarda, 29 Ekim 1914'ten önce Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir yerel Osmanlı makamınca kendilerine ayrıcalık tanınmış Müttefik uyrukları ile Müttefik gruplarının ya da uyruklarının denetimi altındaki ortaklıkların usulüne uygun olarak elde ettikleri haklar, ilgili devletçe tümüyle olduğu gibi korunacaktır; sözü geçen devlet, kendilerine verilen güvenceleri olduğu gibi tutacak ya da eşdeğerde güvenceler verecektir.

Bununla birlikte, sözü geçen devlet bu ayrıcalıklardan herhangi birinin sürdürülmesinin kamu çıkarlarına aykırı olduğu kanısında olursa, toprakların kendi yetkesi ya da vesayeti altına geçtiği tarihten başlayarak altı aylık bir süre içinde, bu ayrıcalığı satın almak ya da değiştirilmesini önermek yetkisine sahip olacaktır; bu durumda, ayrıcalık sahibine, aşağıdaki hükümler uyarınca, hak gözetirliğe uygun bir tazminat vermekle yükümlü olacaktır.

Yukarıda öngörülen tazminatın tutarı üzerinde dostça bir anlaşmaya varılamazsa, bunun saptanması üç üyeden kurulu hakemlik mahkemelerine bırakılacaktır: üyelerden biri, ayrıcalık sahibinin -ya da söz konusu bir ortaklıksa- anaparanın çoğunluğuna sahip olanların uyruğu bulundukları devletçe atanacaktır; ikinci üye, ilgili toprak üzerinde yetkesini kullanan hükümetçe atanacaktır; üçüncü üyeyi ise, ilgililer arasında anlaşma olmazsa, Milletler Cemiyeti Konseyi atayacaktır.

Hem hukuka hem de hak gözetirliğe göre davaya bakacak olan mahkeme, sonraki paragrafta da gösterildiği gibi, sözleşmenin durumuna uydurularak korunması temeli üzerinden tüm değerlendirme öğelerini göz önünde tutacaktır.

Ayrıcalık olduğu gibi kalacaksa, işbu maddenin ikinci fıkrasında öngörülen sürenin bitiminden sonra altı aylık bir süre içinde, ayrıcalık sahibi sözleşmenin yeni ekonomik koşullara uydurulmasını istemek hakkına sahip olacak ve ilgili hükümetle doğrudan doğruya bir anlaşmaya varamazsa, karar, yukarıda sözü edilen mahkemeye bırakılacaktır.

MADDE 312

İster 1913'te Balkan Savaşları sonunda ister işbu Antlaşma ile Türkiye'den ayrılmış olan -311. maddede belirtilenlerin dışındaki- topraklarda, bu toprakları kesinlikle elde etmiş durumunda olan devlet, 311. maddenin 1. fıkrasında söz konusu olan ayrıcalık sahiplerine ve sözleşmelerden yararlananlara karşı, Türkiye'nin haklarını ve yükümlülüklerini hukukça üzerine alacak ve bunlara tanınan güvenceleri kendilerine saklı tutacak ya da bunların yerine eşdeğerde başkalarını tanıyacaktır.

Bu yerini alma, toprağı edinmiş devlet bakımından, toprak aktarmasını öngören Antlaşmanın yürürlüğe konması tarihinden başlayarak geçerli olacaktır. Sözü geçen devlet, ara verilmeden, ayrıcalıkların işletilmesi ve sözleşmelerin yerine getirilebilmesi için yararlı bütün önlemleri alacaktır.

Bununla birlikte, işbu Antlaşma yürürlüğe konulur konulmaz, sözü edilen ayrıcalıkların ve sözleşmelerin hükümlerini bu devletlerin yasalarına ve yeni ekonomik koşullara uygun duruma getirmek amacıyla ortaklaşa bir anlaşmaya varılmak için, [söz konusu toprağı] edinmiş olan devletlerle ayrıcalıklardan ve sözleşmelerden yararlananlar arasında görüşmeler başlayabilecektir. Altı ay içinde bir anlaşmaya varılamazsa, devlet ya da yararlananlar, bu konudaki anlaşmazlıklarını, 311. maddede gösterilen biçimde kurulmuş bir hakemlik mahkemesine sunabileceklerdir.

MADDE 313

311. ve 312. maddelerin uygulanması, kâğıt-para çıkarmak hakkına ilişkin olarak tazminat verilmesine yol açmayacaktır.

MADDE 314

Müttefik Devletler, Türkiye'den ayrılan topraklarda, Osmanlı Hükümetince ya da yerel Osmanlı makamlarınca, 29 Ekim 1914'ten sonra verilmiş ayrıcalıkların ve bu tarihten sonraki ayrıcalık aktarmalarının geçerliliğini tanımak zorunluluğunda olmayacaklardır. Bu ayrıcalıkların ve ayrıcalık aktarmalarının geçersizliği bildirilebilecek ve bunların sona erdirilmesi tazminat verilmesine yol açmayacaktır.

MADDE 315

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konduğu tarihe kadar, Osmanlı Hükümetince, 30 Ekim 1918'den beri verilmiş tüm ayrıcalıklar ya da bir ayrıcalık içindeki haklarla, 1 Ağustos 1914'ten beri Alman, Avusturyalı, Macar, Bulgar ya da Osmanlı uyrukları ya da bunların denetimindeki ortaklıklar yararına verilen tüm ayrıcalıklar ya da bir ayrıcalık içindeki haklar sona erdirilmiştir.

MADDE 316

a) Osmanlı yasasına uygun olarak kurulmuş, Türkiye'de çalışan ve Müttefik uyruklarının denetiminde olan ya da olacak olan, her ortaklık, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak beş yıl içinde, mallarını, haklarını ve çıkarlarını bir Müttefik Devlet yasasına göre kurulmuş ve bu devletin uyruklarının denetiminde olan herhangi bir başka ortaklığa aktarmak hakkına sahip olacaktır. Kendisine malların aktarıldığı ortaklık, eski ortaklığın Osmanlı yasası altında yararlanmakta olduğu ve işbu Antlaşma gereğince yararlanmış olabileceği hakların ve ayrıcalıkların tıpkısından, eskiden borçlu olduğu yükümlülükleri yerine getirmek koşuluyla, yararlanmayı sürdürecektir.

Osmanlı Hükümeti, Müttefik uyrukluğundaki ortaklıkların Türkiye'de ayrıcalıklardan ya da sözleşmelerden yararlanmalarını sağlayacak biçimde yasalarını değiştirmeyi yükümlenir.

b) Osmanlı yasasına göre kurulmuş ve Türkiye'den ayrılmış topraklar üzerinde çalışan ve Müttefik uyruklarının denetiminde olan ya da olacak olan her ortaklık, aynı süre içinde, mallarını, haklarını ve çıkarlarını, gerek sözü edilen toprak üzerinde yetkesini kullanan, gerek ortaklığı denetimleri altında tutanların uyrukluğunda bulunduğu Müttefik Devletlerden birinin yasasına göre kurulmuş herhangi bir başka ortaklığa aktarmak hakkına sahip olacaktır. Kendisine malların, hakların ve çıkarların aktarıldığı ortaklık, eski ortaklığın, işbu Antlaşma hükümlerinin kendisine tanıdıklarını da içermek üzere, yararlandığı hakların ve ayrıcalıkların tıpkısından yararlanacaktır.

c) Türkiye'de, bu maddenin a) paragrafı gereğince kendilerine Osmanlı ortaklıklarının malları, hakları ve çıkarları aktarılmış olan Müttefik Devletler uyrukluğundaki ortaklıklar ve Türkiye'den ayrılan topraklarda bu maddenin b) paragrafı gereğince kendilerine Osmanlı ortaklıklarının malları, hakları ve çıkarları aktarılmış olan Müttefik gruplarınca ya da uyruklarınca denetlenen Osmanlı uyruğu ortaklıklar ile sözü edilen toprak üzerinde yetkesini kullanan devletten başkasının uyrukluğundaki ortaklıklara, Türkiye'de Osmanlı uyrukluğunda olan ya da Türkiye'den ayrılmış topraklarda, bu toprak üzerinde yetkesini kullanan devletin uyruğu olan benzeri ortaklıklara uygulanan yasalardan ya da benzeri hükümlerden ya da vergilerden, harçlardan ya da yükümlülüklerden daha ağırları yüklenemez.

d) İşbu maddenin a) ve b) paragrafları gereğince, kendilerine Osmanlı ortaklıklarının malları, hakları ve çıkarları aktarılacak olan ortaklıklardan, bu aktarma yüzünden hiçbir özel vergi alınmayacaktır.

KESİM VII

GENEL HÜKÜM

MADDE 317

İşbu bölüm ile VIII. bölüm (Malî Hükümler) bakımından, "Müttefik Devletler uyrukları" deyimi şunlara uygulanır:

1. Bir Müttefik Devletin ya da bir Müttefik Devlet koruyuculuğu altınki bir devletin ya da ülkenin ortaklıklarını ve kurumlarını da içermek üzere, bütün uyruklarına;

2. Ellerindeki koruma belgesi 1 Ağustos 1914'ten önceki bir tarihli olan Müttefik Devletlerin koruyuculuğu altındaki kişilere;

3. Müttefik gruplarının ya da Müttefik uyruklarının denetiminde olan da içlerinde bu grupların ya da uyrukların 1 Ağustos 1914'te çoğunlukta bulunduğu Osmanlı maliye, endüstri ve ticaret ortaklarına;

4. Müttefik Devletler uyrukluğu ya da koruması altında bulunan kişilerin ilgili bulundukları din ya da hayır vakıflarına ve öğretim kurumlarına.

Müttefik Devletler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasından başlayarak bir yıllık bir süre içinde, kendi uyruklarının ilgili oldukları ya da çoğunluk payına sahip olduklarını sandıkları ortaklıkların, kurumların ve vakıfların bir listesini Maliye Komisyonuna bildireceklerdir.

BÖLÜM X

HAVA ULAŞIMI

MADDE 318

Müttefik Devletlerin uçakları, Türkiye'nin karaları ve karasuları üzerinde uçmak ve konmak bakımından tam özgür olacaklar ve özellikle karada ya da denizde kaza durumunda, Osmanlı uçakları ile aynı kolaylıklardan yararlanacaklardır.

MADDE 319

Herhangi bir yabancı ülkeye transit geçmekte olan Müttefik Devletlerin uçakları, Türkiye'nin, Başlıca Müttefik Devletlerin onamı ile koyabileceği ve hem Osmanlı hem de Müttefik ülkelerin uçaklarına aynı biçimde uygulanacak olan kurallara bağlı kalmak koşuluyla, Türkiye'nin karaları ve karasuları üzerinden, konmadan geçmek hakkından yararlanacaklardır.

MADDE 320

Türkiye'de kurulmuş ve ulusal kamu ulaşımına açık olan hava alanları, Müttefik Devletler uyrukluğundaki uçaklara da açık bulundurulacaktır; bu uçaklar, iniş ve yer düzenleri konusundaki vergileri de içeren, her çeşit vergiler bakımından Osmanlı uçakları ile eşit işlem göreceklerdir.

Yukarıda belirtilen hava alanlarından başka, Türkiye, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak bir yıllık süre içinde, Müttefik Devletlerce gösterilebilecek yerlerde, kendilerine, işbu madde hükümleri uygulanacak olan hava alanları kurmayı da yükümlenir.

Müttefik Devletler, bu madde hükümleri yerine getirilmezse, Türk toprakları ve karasuları üzerinden uluslararası hava ulaşımına olanak vermek için gereken bütün önlemleri almak haklarını saklı tutarlar.

MADDE 321

Bu hükümler saklı kalmakla birlikte, 318., 319. ve 320. maddelerde öngörülen, geçit, transit ve iniş hakları, Türkiye'nin çıkarmayı zorunlu görebileceği tüzük (yönetmelik) kurallarına uyulmasına bağlıdır; şu kadar ki, bunlar, Başlıca Müttefik Devletlerin onamını almış bulunacak ve ayırım gözetilmeksizin hem Osmanlı hem de Müttefik Devletler uçaklarına uygulanacaktır.

MADDE 322

Müttefik Devletlerden herhangi birince verilen ya da geçerli sayılan uyrukluk, uçuş belgeleri, yeterlik bröveleri ile lisanslar Türkiye'de tanınacak ve Türkiye'nin verdiği belgelere, brövelere ve lisanslara eşit sayılacaktır.

MADDE 323

İç hava ticaret ulaşımı bakımından, Müttefik Devletler uyrukluğundaki uçaklar, Türkiye'de, en çok gözetilen ulus işleminden yararlanacaklardır.

MADDE 324

Türkiye, Müttefik Devletlerin izni olmadıkça, 1914-1919 Savaşına kendi yanında katılmış olan devletlere, bu devletler Milletler Cemiyeti Üyesi olmadıkça ya da 13 Ekim 1919'da Paris'te, hava ulaşımı konusunda imzalanan Sözleşmeye katılmalarına izin verilmedikçe, 318. ve 319. maddeden yararlanma hakkı tanımayacaktır.

MADDE 325

Türkiye, Müttefik Devletlerin izni olmadıkça, 1914-1919 Savaşına kendi yanında katılmış olan devletlerin uyruklarına bu devletler Milletler Cemiyeti Üyesi olmadıkça ya da 13 Ekim 1919'da Paris'te, hava ulaşımı konusunda imzalanan Sözleşmeye katılmalarına izin verilmedikçe, sivil havacılık ulaşımına ilişkin hiçbir ayrıcalık ya da bir ayrıcalık içinde hak tanımayacaktır.

MADDE 326

Türkiye, hava ulaşımı konusunda 13 Ekim 1919'da Paris'te imzalanan Sözleşmede saptandığı biçimde, kendi toprakları üzerinde uçan Osmanlı uçaklarının fener ve işaretlere ilişkin kurallara, hava kurallarına ve hava alanları üzerinde ve çerçevesindeki uçuş kurallarına uymasını sağlayacak bütün önlemleri yürürlüğe koymayı yükümlenir.

MADDE 327

Bu bölüm hükümlerinin zorunlu kıldığı yükümlülükler, Türkiye Milletler Cemiyeti'ne kabul edilinceye, ya da 13 Ekim 1919'da Paris'te imzalanan hava ulaşımı konusundaki Sözleşme hükümleri gereğince bu Sözleşmeye katılmasına izin verilinceye kadar, yürürlükte kalacaktır.

BÖLÜM XI

LİMANLAR, SU YOLLARI VE DEMİRYOLLARI

MADDE 328

Türkiye, kendisi ile sınırdaş olsun ya da olmasın, Müttefik Devletlerden herhangi birinin ülkesinden gelen ya da oraya giden kişilere, mallara, gemilere, arabalara, vagonlara ve posta hizmetlerine, kendi ülkesi üzerinden uluslararası transite en elverişli yollardan, demiryolundan, ulaşıma elverişli su yollarından ya da kanallardan transit özgürlüğü tanımayı yükümlenir; bu amaçla karasularından geçişe izin verilecektir. Kişilerden, mallardan, gemilerden, arabalardan, vagonlardan ve posta hizmetlerinden hiçbir transit vergisi istenmeyeceği gibi bunlar gereksiz gecikmelere ve engellemelere uğratılmayacak, Türkiye'de vergiler ve kolaylıklar bakımından ve başka her bakımdan ulusal işlem göreceklerdir.

Transit malları, her çeşit gümrük vergilerinden ya da benzeri vergilerden bağışık olacaktır.

Transit taşınmasına uygulanan bütün vergiler ya da harçlar, trafik koşulları göz önünde tutularak akla uygun bir düzeyde olacaktır. Hiçbir borçlandırma, kolaylık ya da kısıtlama, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, bütün yolun herhangi bir kesimi üzerinde kullanılan ya da kullanılması gereken geminin ya da başka bir taşıt aracının uyrukluğuna ya da sahibinin niteliğine bağlı bulunmayacaktır.

MADDE 329

Türkiye, yolcuların gerçekten transit geçip geçmediklerini saptamak için gereken önlemler dışında, ülkesinden geçen göçmenlerin gidiş ve gelişlerinde, taşıma işletmeleri üzerinde herhangi bir denetleme zorunluluğunu koymamayı ya da böyle bir denetlemeyi sürdürmemeyi yükümlenir; ayrıca, bu amaçla düzenlenecek yönetim hizmetlerine hiçbir biçimde hiçbir gemicilik ortaklığının ya da taşıma işiyle ilgili hiçbir başka örgütün, ortaklığın ya da özel kişinin karışmasına ya da bu alanda doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak etkide bulunmasına izin vermeyecektir.

MADDE 330

Türkiye, ülkesinde yapılacak ithalata ya da ihracata ilişkin olarak vergilerde, harçlarda ve yasaklamalarda ve işbu Antlaşmanın içerdiği özel hükümler saklı kalmak koşuluyla, ülkesine giren ya da ülkesinden çıkan malların ve kişilerin taşınma koşullarında ve ücretlerinde, gerek giriş ya da çıkış sınırı nedeniyle, gerek kullanılan -uçakları da içine almak üzere- taşıtın niteliği, mülkiyeti ya da bayrağı, gerek geminin, vagonun, uçağın ya da başka

taşıt aracının ilk çıkış noktası ya da sınırdan önceki çıkış noktası, son gideceği ya da arada uğrayacağı yer, izleyeceği yol ya da mal boşaltacağı yerler, gerek malların dış ülkelerden getirildiği ya da dış ülkelere gönderildiği limanın bir Osmanlı liman ya da başka herhangi bir yabancı limanı olması yüzünden, gerekse malların denizden, karadan ya da havadan dış ülkelerden getirilmesi ya da dış ülkelere gönderilmesi nedeniyle doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bir ayırım ya da yeğleme gözetmemeyi yükümlenir.

Türkiye, özellikle Müttefik Devletlerden herhangi birinin limanları, gemileri zararına, Osmanlı limanlarına, gemilerine ya da başka devletinkilere yapılacak ithalatta ya da ihracatta, özellikle bileşik tarife uygulaması yoluyla hiçbir ek vergi, hiçbir doğrudan ya da dolaylı prim koymamayı ve Müttefik Devletlerden herhangi birinin limanlarından geçen ya da gemiyi kullanan kişi ve bu kişinin malları, bir Osmanlı limanından ya da başka devlet limanından geçseydi, ya da bir Osmanlı ya da başka bir devlet gemisini kullansaydı, kendilerine uygulanmayacak işlemlere ya da gecikmelere uğratmamayı yükümlenir.

MADDE 331

Yönetimsel ve teknik bakımdan, malların Türkiye sınırlarından olabildiğince kısa bir sürede geçmesini ve sözü edilen sınırlardan başlayarak bu malların, Müttefik Devletler ülkelerinden gelip o ülkelere gitmesine ya da bu ülkelerden ya da bu ülkelere transit geçip geçmemesine bakılmaksızın, özellikle hız ve yolda gösterilen özen bakımından, benzer taşıma koşulları altında Osmanlı toprakları üzerinde taşınan aynı nitelikte malların yararlandığı nesnel koşullar altında gönderilip taşınmasını sağlamak için yararlı bütün önlemler alınacaktır.

Özellikle bozulmaya elverişli malların taşınması vakit yitirmeden ve düzenli olarak yapılacak ve gümrük işlemleri, eşya taşınmasının aktarmalı katarlarda aralıksız sürdürülmesini sağlayacak biçimde yapılacaktır.

MADDE 332

Ayrıcalıktan yararlanan ortaklıkların hakları zarar görmemek koşuluyla, Müttefik Devletlerin deniz limanları, Türkiye'nin demiryollarında ya da ulaşıma elverişli su yollarında Osmanlı limanlarına ya da başka bir devletin herhangi bir limanına tanınan tüm kayırmalardan ve indirimli tarifelerden yararlanacaklardır.

MADDE 333

Ayrıcalıktan yararlanan ortaklıkların hakları saklı kalmak koşuluyla, amacı Müttefik Devletlerden birinin limanlarına, kendi limanlarına ya da bir başka devletin limanlarına tanıdığı benzer kolaylıkları tanımakta olan, tarifelere ya da tarife birleştirmelerine katılmaya Türkiye yanaşmazlık etmeyecektir.

KESİM I

DENİZ ULAŞIMI

ALT-KESİM I

DENİZ ULAŞIMI ÖZGÜRLÜĞÜ

MADDE 334

Müttefik Devletler uyrukları ile bunların malları, gemileri, Türkiye'nin bütün limanlarında ve iç su yollarında Osmanlı uyruklarına, mallarına gemilerine yapılana hiç olmazsa eşit olacak işlemlerden yararlanacaklardır.

Özellikle Müttefik Devletlerden herhangi birinin gemileri, Türkiye ülkesinde, Osmanlı gemilerinin gidebildiği bütün limanlardan ve yerlerden gelen ya da oralara giden her çeşit malları ve yolcuları, ulusal gemilerinden daha ağır olmayan koşullarla taşımak hakkına sahip olacaklardır; bunlar, durma, yükleme ve boşaltma kolaylıkları, tonilato, rıhtım, kılavuzluk, fener, karantina ve benzeri nitelikte, hükümet, kamu görevlileri, özel kişiler ya da ne çeşit olursa olsun ortaklıklar ve esnaf dernekleri adına ve yararına alınan her türlü vergileri ve harçları da içeren, her çeşit rıhtım ve liman kolaylıkları ve yükümlülükleri bakımından, ulusal gemilerle eşit işlem göreceklerdir.

Türkiye, Müttefik Devletlerden herhangi birine ya da herhangi bir yabancı devlete, ayırım gözetici bir işlem yapacak olursa, bu rejim hemen, hiçbir koşula bağlanmaksızın, bütün Müttefik Devletlere de tanınacaktır.

Kişilerin ve gemilerin dolaşımına, gümrüğe, polise, sağlık hükümlerine, iç ve dış göç ile yasak malların yurda sokulmasına ve yurt dışına gönderilmesine ilişkin hükümlerden doğanlar dışında, hiçbir engel konmayacaktır. Akla yatkın ve birörnek biçimde uygulanacak olan bu hükümler ulaşımı gereksiz olarak engellemeyecektir.

ALT-KESİM II

ULUSLARARASI ÖNEMİ OLAN LİMANLAR

MADDE 335

Adları aşağıda gösterilen Doğu limanlarının uluslararası önemde oldukları bildirilir ve işbu kesimin aşağıdaki maddelerinde öngörülen rejime bağlı olacakları açıklanır:

İstanbul, Yeşilköy'den [Ayastafanos'tan] Dolmabahçe'ye kadar;

Haydarpaşa;

İzmir;

İskenderun;

Hayfa;

Basra;

Trabzon (352. maddede öngörülen koşullar içinde);

Batum, ileride belirtilecek hükümler saklı kalmak üzere.

Bu limanlarda serbest bölgeler bulunacaktır.

İşbu Antlaşmadaki tersine hükümler dışında, yukarıda sayılan limanlar için öngörülen rejim, ulusal egemenliğe aykırı düşmemektedir.

1. Deniz ulaşımı

MADDE 336

Uluslararası önem taşıdıkları bildirilen limanlarda, Milletler Cemiyeti'ne üye olan bütün devletlerin uyrukları, malları ve bayrakları [gemileri] limanı kullanmakta tüm özgürlükten yararlanacaklardır. Bunlar, bu açıdan ve her bakımdan -özellikle durma, yükleme ve boşaltma kolaylıkları, tonilato, rıhtım, kılavuzluk, fener, karantina ve benzeri konularda- hükümet, kamu görevlileri, özel kişiler ya da ne çeşit olursa olsun ortaklıklar ve esnaf dernekleri adına ve yararına alınan her türden vergileri ve harçları da içeren, tüm liman ve rıhtım kolaylıkları ve yükümlülükleri bakımından tam eşit işlem görecekler ve limanın egemenliği ya da yetkesi [otoritesi] altında bulunduğu devletinkilerle, çeşitli devletlerin uyrukları, malları ve bayrakları [gemileri] arasında hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Kişilerin ve gemilerin dolaşımına, gümrüğe, polise, sağlık hükümlerine, iç ve dış göç ile yasak malların yurda sokulmasına ve yurt dışına gönderilmesine ilişkin hükümlerden

doğanlar dışında, hiçbir engel konmayacaktır. Akla yatkın ve birörnek biçimde uygulanacak olan bu hükümler, dolaşımı haklı bir neden olmadıkça engellemeyecektir.

2. Vergiler ve parasal yükümlülükler

MADDE 337

Limandan ya da limana girişlerden ya da limanda gösterilen kolaylıklardan yararlanma karşılığı tüm vergiler ve parasal yükümlülükler, 336. maddede öngörülen eşitlik koşulları içinde ödettirilecek ve gerek bunların oranları gerek alınma biçimleri bakımından, liman makamlarınca, liman ve girişlerinin yönetimi, bakımı ve iyileştirilmesi ya da deniz ulaşımının yararları için yapılan harcamalara uygun olacaktır.

İşbu Antlaşmanın III. Bölümünün (Siyasal Hükümler) 54. maddesi hükümleri saklı kalmak koşuluyla, bu maddede ve 338., 342. ve 343. maddelerde belirtilenler dışındaki bütün vergiler ve parasal yükümlülükler saklanmıştır.

MADDE 338

Uluslararası rejime bağlı bir limanda, dıştan satın alınan ya da dışa satılan mallardan, kurallara uygun olarak izin verilmiş olup da alınan her çeşit gümrük vergisi, yerel giriş vergisi [duhul resmi, octroi] ya da tüketim vergileri, taşımayı yapan ya da yapacak olan geminin bayrağı ister liman üzerinde egemenlik ya da yetke kullanan devletin olsun, isterse bambaşka bir bayrak olsun, aynı olacaktır. Ekonomik zorunluluklar yüzünden istisnai koşullar dışında, bu vergiler, ilgili devletin öteki gümrük sınırlarında alınan benzer vergilerle aynı temellere ve aynı oranlara göre hesaplanacaktır. Bu devletçe, başka kara ya da su yolları üzerinde ya da başka limanlardan yapılan dışalımda ya da dışsatımda gösterilen kolaylıklar, uluslararası rejime bağlı limandaki dışalım ya da dışsatım işlemlerinde de gösterilecektir.

3. Yapı işleri

MADDE 339

Limanın bakımı ve iyileştirilmesi işlerinin yapılması konusunda özel bir örgütün yokluğunda, limanı egemenliği ya da yetkesi altında bulunduran devlet, her çeşit engelleri,

deniz ulaşımına karşı bütün tehlikeleri kaldırmak ve liman içinde gemilerin hareketlerine kolaylığı sağlamakla yükümlüdür.

MADDE 340

Limanı egemenliği ya da yetkesi altında bulunduran devlet, hiçbir zaman limanın ya da liman girişlerinin kullanılma kolaylıklarını tehlikeye düşürecek nitelikte hiçbir yapım işine girişmeyecektir.

4. Serbest bölgeler

MADDE 341

Serbest bir bölgede ambarların yapımı ya da kullanılması ve malların denklenmesi ya da denklerin çözülmesi için sağlanan kolaylıklar, o sıradaki ticaretin gereksinmelerini karşılamalıdır. Serbest bölgede tüketime izin verilen her çeşit nesne, 342. maddede öngörülen İstatistik vergisi dışında, gümrük, tüketim vergileriyle başka her türlü vergiden bağışık olacaktır. İşbu Antlaşmada tersine hükümler yoksa, liman egemenliğini ya da yetkesini bulunduran devlet, serbest bölgede yapım izni tanımak ya da yasağı koymak yetkisine sahip olacaktır. İşbu madde hükümlerinden herhangi birisi için çeşitli uyrukluklardan olan kişiler arasında olduğu gibi, çıktığı ya da yerleri değişik olan ürünler arasında da hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

MADDE 342

Geldikleri ya da gidecekleri yabancı ülke hangisi olursa olsun, serbest bölgeye giren ya da bu bölgeden çıkan mallardan, 336. maddede öngörülenlerden başka, değer üzerinden [ad valorem] binde biri geçmeyecek bir istatistik vergisi dışında, hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır. Bu istatistik vergisinden elde edilen gelirin tutarı, yalnız ticaret ve deniz ulaşımı hareketlerinin hesaplarını tutmakla görevli hizmetin sürdürülmesi için kullanılacaktır.

MADDE 343

344. madde hükümleri saklı kalmak üzere, 338. maddede öngörülen vergiler, sözü geçen bu maddede saptanan koşullar altında, serbest bölgeden gelen ya da oraya giden mallar üzerinden, liman egemenliğini ya da yetkesini elinde bulunduran devlet ülkesi topraklarına girişte ya da bu topraklardan çıkışta alınabilecektir.

MADDE 344

Geliş ya da gidiş yerleri serbest bölge olan ve limanı egemenliği ya da yetkesi altında bulunduran devletin ülkesinden geçen kişiler, mallar, posta hizmetleri, gemiler, arabalar, vagonlar ve başka taşıt araçları, bir başka devletten gelmekteyseler ya da bir başka devlete gitmekteyseler, liman devletinin ülkesinden transit geçmekte sayılacaklardır.

5. Anlaşmazlıkların çözülmesi

MADDE 345

III. Bölümün (Siyasal Hükümler) 61. maddesi hükümleri saklı kalmak üzere, 335. maddeden 344. maddeye kadar olan maddelerin yorumu ya da uygulanması konusunda ilgili devletler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarla, limanın kullanılmasına ilişkin olarak ilgili devletler arasında genellikle çıkabilecek her çeşit anlaşmazlık, Milletler Cemiyeti'nce saptanacak koşullar içinde çözülecektir.

Limanın ya da liman girişlerinin kullanılma kolaylıklarını tehlikeye düşürebilecek yapım işlerinin gerçekleştirilmesine ilişkin anlaşmazlıklar özel bir hızlı usule bağlanacak ve anlaşmazlığın özü konusundaki son ve kesin tavsiyeyi ya da kararı etkilememek koşuluyla, sözü edilen işlerin hemen durdurulmasını ya da kaldırılmasını gerektiren geçici bir öğütlemeye ya da karara konu olabileceklerdir.

ALT-KESİM III

MERİÇ'E VE TUNA'YA İLİŞKİN HÜKÜMLER

MADDE 346

Kıyıdaş devletlerden birinin Milletler Cemiyeti Konseyine başvurması üzerine, Meriç, uluslararası ırmak ilan edilecek ve Almanya ile 28 Haziran 1919'da imzalanan Barış Antlaşmasının 332. maddesinden 338. maddesine kadar olan maddelerinde öngörülen uluslararası ırmaklar rejimine bağlı olacaktır.

MADDE 347

Kıyıdaş devletlerden birinin Milletler Cemiyeti Konseyine başvurması üzerine, Meriç, kıyıdaş devletlerden her birinin birer temsilcisi ile İngiltere'nin bir temsilcisinden, Fransa'nın bir temsilcisinden ve İtalya'nın bir temsilcisinden oluşacak bir Uluslararası Komisyonun yönetimi altına konulacaktır.

MADDE 348

III. Bölümün (Siyasal Hükümler) 133. maddesindeki hüküm saklı kalmak üzere, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile imzalanan Barış Antlaşmalarındaki Tuna'ya ilişkin tüm hükümlerle, bu ırmak için bu hükümlerden doğan rejimi tanıdığını, Türkiye bildirir.

ALT-KESİM IV

KİMİ DEVLETLERE BİRTAKIM LİMANLARI HÜKÜMLER KULLANMA HAKKINI TANIYAN HÜKÜMLER

MADDE 349

Türkiye'ye Akdeniz'e ve Ege Denizi'ne özgürce çıkışı sağlamak için, Türkiye'den ayrılan topraklardan ve limanlardan transit özgürlüğü tanınır. Transit özgürlüğü, bu konuda genel bir Sözleşme yapılıncaya kadar, 328. maddede tanımlanan özgürlüktür; bu Sözleşme yapıldıktan sonra, bu Sözleşmenin hükümleri bu tanımın yerini alacaktır.

Yukarıda tanınan hakkın kullanılması koşullarını, ilgili devletler ya da yönetimler, Türkiye söz konusu olduğunda Maliye Komisyonunun da izniyle, aralarında özel sözleşmelerle saptayacaklardır; özellikle limanlarla, bu limandaki serbest bölgelerin kullanılma biçimini, aktarmasız bilet ve yük belgelerini de içeren (ortaklaşa) uluslararası hizmetlerin ve tarifelerin kurulmasını ve yeni bir Sözleşme ile değiştirilinceye kadar, 14 Ekim 1890 tarihli Bern Sözleşmesi hükümleri ile ek hükümlerin uygulanmasını düzenleyeceklerdir.

Transit özgürlüğü, posta, telgraf ve telefon hizmetlerine de genişletilecektir.

MADDE 350

İzmir limanında, 341. maddeden 344. maddeye kadar olan maddelerde öngörülen serbest bölge genel rejimi altında olacak ve Türkiye'ye giden ya da Türkiye'den gelen malların doğrudan doğruya transitinde kullanılacak bir alan, Türkiye'ye -Milletler Cemiyeti'nce bir süre saptanmaz ise- süresiz olarak kiralanacaktır.

Yukarıdaki fıkrada sözü edilen alanın sınırları, bu alanın var olan demiryollarıyla bağlantıları, düzenlenmesi, işletilme biçimi ve genellikle bütün kullanılma koşulları ile kira tutarı, Türkiye'nin bir temsilcisinden, Yunanistan'ın bir temsilcisinden ve Milletler Cemiyeti'nin atayacağı bir temsilciden kurulacak bir Komisyonca saptanacaktır. Bu koşullar, her on yılda bir, aynı biçim içinde gözden geçirilebilecektir.

MADDE 351

Batum limanından Karadeniz'e özgürce geçiş, Gürcistan'a, Azerbaycan'a, İran'a olduğu gibi, Ermenistan'a da tanınacaktır. Bu geçiş hakkı, 349. maddede öngörülen koşullar altında kullanılacaktır.

MADDE 352

III. Bölümün (Siyasal Hükümler) 89. maddesinde öngörülen karar saklı kalmak koşuluyla, Ermenistan'a, Karadeniz'e özgürce çıkış Trabzon limanı üzerinden tanınmıştır; bu çıkış hakkı, 349. maddede öngörülen koşullar altında kullanılacaktır.

Bu durumda, Trabzon limanında, 341. maddeden 344. maddeye kadar olan maddelerde öngörülen serbest bölge genel rejimi altında olacak ve Ermenistan'a giden ya da bu devletten gelen malların doğrudan doğruya transitinde kullanılacak bir alan, Ermenistan'a - Milletler Cemiyeti'nce bir süre saptanmazsa- süresiz olarak kiralanacaktır.

Yukarıdaki fıkrada sözü edilen alanın sınırları, bu alanın var olan demiryollarıyla bağlantıları, düzenlenmesi, işletilme biçimi ve genellikle bütün kullanılma koşulları ile kira tutarı, Ermenistan'ın bir temsilcisiyle, Türkiye'nin bir temsilcisinden ve Milletler Cemiyeti'nin atayacağı bir temsilciden kurulacak bir Komisyonca saptanacaktır. Bu koşullar her on yılda bir, aynı biçim içinde gözden geçirilebilecektir.

KESİM II

DEMİRYOLLARI

ALT-KESİM I

ULUSLARARASI TAŞIMAYA İLİŞKİN HÜKÜMLER

MADDE 353

İmtiyazlı ortaklıkların hakları saklı kalmak üzere, Müttefik Devletler ülkelerinden Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den bu devletler ülkelerine giden mallarla, Müttefik Devletler ülkelerine gitmekte ya da bu ülkelerden gelmekte olup da Türkiye'den transit geçen mallar, Osmanlı demiryollarında (risturnlar ve primler hesaba katılarak) alınacak vergile kolaylıklar bakımından olduğu kadar her bakımdan da -eşit taşıma koşulları altında, özellikle yolun uzunluğu bakımından- aynı nitelikteki mallara herhangi bir Osmanlı demiryolunda, gerek iç

taşımada, gerekse ihracatta, ithalatta ya da transitte uygulanan en elverişli rejimden tam hakla yararlanacaktır.

Yukarıdaki fıkrada öngörülen oranlara göre saptanacak ve doğrudan göndermeyi sağlayan yük belgelerini de içeren uluslararası tarifeleri, Türkiye, Müttefik Devletlerden birince istendiğinde, düzenleyecektir.

MADDE 354

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasından başlayarak, Türkiye, bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen çekincelerle, malların demiryollarında taşınmasına ilişkin ve Bern'de imzalanan, 14 Ekim 1890, 20 Eylül 1893, 16 Temmuz 1895, 16 Haziran 1898 ve 19 Eylül 1906 tarihli Sözleşmeleri ve düzenlemeleri kabul etmeyi üstlenir.

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasından başlayarak beş yıllık bir süre içinde, yukarıda sözü edilen 14 Ekim 1890 tarihli Bern Sözleşmesi ile bu Sözleşmeye sonradan getirilen eklemelerin yerine geçmek üzere, demiryolları ile yolcu, yolcu eşyası ve mal taşınması için yeni bir sözleşme imzalanacak olursa, bu yeni sözleşme ve buna dayanılarak demiryoluyla uluslararası taşımanın düzenlenmesi konusunda konulabilecek ek hükümler, Türkiye bu Sözleşmenin hazırlanmasına ya da Sözleşmenin kendisine katılmayı reddetmiş olsa bile, Türkiye'yi bağlayacaktır. Yeni bir Sözleşme yapılıncaya kadar, Türkiye, Bern Sözleşmesi ile yukarıda sözü edilen sonradan yapılmış eklemelerin hükümlerine ve tamamlayıcı hükümlere uygun davranacaktır.

MADDE 355

Ayrıcalıklı ortaklıkların hakları saklı kalmak üzere, bir ya da birkaç Müttefik Devletin isteği üzerine, bu devletlerin kendi aralarındaki ya da başka bütün ülkelerle bağlantılarını, Osmanlı toprakları üzerinden transit geçerek demiryolu ile sağlamak için, Türkiye, yolcular ve bunların eşyası için doğrudan biletli seferler kurulmasında işbirliği yapmak zorunluluğundadır; Türkiye, özellikle, bu amaçla, Müttefik Devletler topraklarından gelen katarları ve arabaları kabul etmek ve bunları en az aynı hatlar üzerindeki kendi uzun seferlerinin en iyi katarlarındakine eşit bir hızla yola çıkarmak zorundadır. Bu doğru [aktarmasız] yolculuklarda uygulanacak ücretler, aynı hız ve rahatlık koşulları altında, Osmanlı yurtiçi yolculuklarında aynı yol için alınan ücretten, hiçbir zaman yüksek olmayacaktır.

Müttefik Devletler limanlarına gidecek ya da bu limanlardan gelecek olan göçmenlerin Osmanlı demiryollarında aynı hız ve rahatlık koşulları altında taşınmasında uygulanacak tarife, başka herhangi bir limana gidecek ya da oradan gelecek göçmenlerin, sözü edilen demiryollarında, tüm primler ya da risturnlar hesaba katılarak, yararlanacakları en elverişli tarifedekinden daha yüksek bir kilometre harcı (vergisi) tutarında olmayacaktır.

MADDE 356

Türkiye, 355. maddede öngörülen aktarmasız yolculuklara özgü ya da Müttefik Devletler limanlarına ya da limanlarından göçmen taşınmasında, bu yolculukları engelleme ya da geciktirme sonucunu doğuracak, gümrük denetimi, genel polis, sağlık ya da denetleme polisi önlemleri gibi, hiçbir teknik, akçalı ya da yönetim önlemi almamayı yükümlenir.

MADDE 357

Aktarmasız yük belgeleriyle olsun ya da olmasın, bir bölümü demiryolu, bir bölümü de yurtiçi gemilerle yapılan taşımalarda, yukarıdaki hükümler, demiryoluyla yapılan taşıma bölümüne uygulanır.

ALT-KESİM II

VAGONLAR VE YÜK VAGONLARI

MADDE 358

Türkiye, uluslararası yolculuklarda kullanılacak Osmanlı vagonlarının:

1. 18 Mayıs 1907'de değiştirilen, 15 Mayıs 1886 tarihli Bern Sözleşmesi'ne taraf olan Müttefik Devletlerin demiryollarında işleyen yük katarlarının içine, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasından başlayarak on yıl içinde, bu ülkelerde kabul edilebilecek olan sürekli fren aygıtının işlemesine engel olmayacak biçimde sokulmalarını;

2. Bu devletlerin vagonlarının Osmanlı demiryollarında işleyen bütün yük katarlarına katılmalarını sağlayacak aygıtlarla donatılmasını yükümlenir.

Müttefik Devletlerin vagonları ve yük vagonları, Osmanlı demiryollarında, gidiş-geliş bakımı ve onarım konularında Osmanlı vagonları ve yük vagonlarıyla eşit işlemden yararlanacaktır.

ALT-KESİM III

DEMİRYOLU HATLARININ BAŞKASINA GEÇİRİLMESİ

MADDE 359

İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklar üzerinde bulunan gerek Osmanlı Hükümetine gerek özel ortaklıklara ait limanlarla demiryollarının başkasına geçirilmesine ilişkin özel hükümlerle, ayrıcalık sahiplerini ilgilendiren ve personelin emekliliğine ilişkin akçalı hükümler saklı kalmak üzere, demiryollarının başkasına geçirilmesi aşağıdaki koşullar içinde yapılacaktır:

1. Bütün demiryollarının yapıları ve döşemleri [tesisatı] eksiksiz ve olabildiğince iyi durumda bırakılacaktır.

2. Kendine özgü vagonları ve yük vagonları bulunan bir şebeke tümüyle başkasına geçirilmiş topraklar üzerindeyse, bu taşıtlar, 30 Ekim 1914 tarihli son sayıma uygun olarak eksiksiz ve olağan bakım durumunda bırakılacak ve kendi denetimi altındaki nedenlerden doğabilecek yitiklerden Türkiye sorumlu tutulacaktır.

3. İşbu Antlaşma uyarınca, yönetimi bölünmüş olan hatlarda, vagonların ve yük vagonlarının bölüşülmesi, çeşitli bölümlerin paylarına düştüğü yönetimler arasında anlaşma ile kararlaştırılacaktır. Bu anlaşma, 30 Ekim 1918'deki son sayıma göre bu hatlarda kütüğe yazılı taşıtların önemini, manevra yolları da sayılmak üzere, hatların uzunluğunu, trafiğin niteliğini ve önemini göz önünde tutacaktır. Anlaşmazlık durumunda, uyuşmazlıklar Milletler Cemiyeti'nin atayacağı bir hakemce çözüme bağlanacaktır; bu hakem, gerektiğinde, her bir bölüme bırakılması gereken lokomotifleri, arabaları ve vagonları belirtecek, bunların kabul koşullarını saptayacak ve belirli bir süre içinde, var olan atölyelere aktarılan taşıtların bakımı için gereken düzenin alınmasını sağlayacaktır.

4. Araç ve gereçler, mobilya ve avadanlıklar da vagonlar ve yük vagonlarıyla aynı durumda bırakılacaktır.

MADDE 360

Osmanlı Hükümeti, Hicaz demiryolunda sahip olduğu tüm haklardan vazgeçtiğini ve ilgili hükümetlerce bunun işletilmesi ve bu demiryoluna bağlı ve bu demiryolu için kullanılan malların bölüştürülmesi için yapılan bütün düzenlemeleri kabul ettiğini bildirir. Bu düzenlemelerde, demiryolunun dinsel bakımdan özel durumu tam olarak tanınacak ve korunacaktır.

ALT-KESİM IV

DEMİRYOLLARININ İŞLETİLMESİNE İLİŞKİLERİ DÜZENLEMELER

MADDE 361

İşbu Antlaşmadaki özel hükümler saklı kalmak üzere, yeni sınırların çizilmesi sonucu, bir ülkenin iki kesimini birbirine bağlayan bir demiryolu başka bir ülkeden geçecek olursa ya da bir ülkede başlayan bir demiryolu kolu başka bir ülkede bitecek olursa, işletme koşulları, ilgili demiryolu yönetimleri arasında bir anlaşmayla düzenlenecektir. Bu yönetimler, bu anlaşma koşulları üzerinde anlaşamazlarsa, uyuşmazlıklar, 359. maddede gösterildiği biçimde atanacak bir hakemce çözüme bağlanacaktır.

Türkiye ile Müttefik Devletler ya da sınırdaş olan yeni devletler arasında kurulacak bütün yeni sınır istasyonları ve bu istasyonlar arasındaki demiryollarının işletilmesi, aynı koşullarda yapılacak anlaşmalarla düzenlenecektir.

MADDE 362

Birçok ülke arasındaki gidiş-geliş, vagon değiş-tokuşları, birçok ülke Üzerinden geçişleri öngören tarifeler ve 1 Ağustos 1914'te Osmanlı İmparatorluğu içinde olan topraklardaki demiryollarına ilişkin benzer bütün sorunlar konusunda ortak anlaşmalara varmak yetkisiyle, ilgili hükümetlerce atanacak teknik temsilcilerden oluşan sürekli bir konferans kurulacaktır.

KESİM III

ÇEŞİTLİ KONULAR

ALT-KESİM I

SULAR REJİMİ

MADDE 363

Tersine hükümler yoksa, yeni bir sınır çizilmesi sonucunda, bir devletteki sular rejimi (kanalizasyon, su baskını, sulama, akaçlama [drenaj] ya da benzeri konular), başka bir devlet topraklarında yapılan işlere bağlı ise, ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaş öncesinden kalma yapılagelişler [teamüller] gereğince, başka bir devlet topraklarından gelen sular ya da su gücü kullanılmaktaysa, ilgili devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte bir anlaşma yapılması gerekir.

Anlaşmaya varılamazsa, Milletler Cemiyeti Konseyince atanacak bir hakem sorunu karara bağlayacaktır.

ALT-KESİM II

TELGRAFLAR VE TELEFONLAR

MADDE 364

Müttefik Devletlerden herhangi birinin isteği üzerine, Türkiye, Osmanlı topraklarından geçen başlıca telgraf ya da telefon hatlarının yapımı ve bakımı için gereken kolaylıkları göstermeyi yükümlenir.

Söz konusu kolaylıklar arasında, Müttefik Devletlerden birinin göstereceği herhangi bir telgraf ya da telefon ortaklığına şu hakların tanınması da bulunacaktır:

1. Osmanlı toprakları üzerinde demiryolları ya da başka ulaşım yolları boyunca yeni telgraf ya da telefon direkleri ve telleri hatlarının kurulması;

2. Sözü edilen telgraf ya da telefon direkleri ve telleri hatlarıyla, anlaşma üzerine, var olan direklere bağlanmış tellere her an yaklaşabilmek ve bunları iyi işler durumda tutmak için gereken önlemleri almak;

3. Sözü edilen telgraf ya da telefon hatlarının kullanılmasında kendi görevlilerinin hizmetinden yararlanmak.

Sözü edilen hatların kuruluşuyla, özellikle özel kişilere ödün ya da tazminat verilmesiyle ilgili bütün sorunlar, Osmanlı Hükümetinin kendisinin kurmuş olduğu bir telgraf ya da telefon hattı konusundaki ayni koşullar içinde çözüme bağlanacaktır.

MADDE 365

Var olan sözleşmelerdeki karşıt hükümlere bakılmaksızın, Türkiye, sınırdaş olsun ya da olmasın, Müttefik Devletlerden herhangi birinden gelen ya da oraya giden telgraf yazışmalarına ve telefon görüşmelerine, uluslararası transite en elverişli hatlar üzerinden ve yürürlükteki tarifeler uyarınca, transit özgürlüğü tanımayı yükümlenir. Bu yazışmalar ve görüşmeler gereksiz hiçbir gecikmeye ve engellemeye uğratılmayacaktır; bu yazışmalar ve görüşmeler, Türkiye'de kolaylıklar ve özellikle bağlantıların hızı bakımından ulusal işlemden yararlanacaktır. Hiçbir ödeme, kolaylık ya da kısıtlama ne doğrudan doğruya ne de dolaylı olarak, gönderenin ya da alıcının uyrukluğu yüzünden etkilenmeyecektir.

İşbu Antlaşma hükümleri nedeniyle, önceleri tümü Osmanlı toprakları üzerinde olan hatlar, birçok devletin topraklarından geçmekteyse, telgraf tarifelerinin yeni bir uluslararası sözleşmede gözden geçirilmesine değin, birçok ülkede eklenen harçların tutarı, geçilen toprakların tümü Osmanlı egemenliği altında kalsaydı, varmış olacağı tutarı aşmayacak ve harç tutarının geçilen devletler arasında bölüştürülmesi, ilgili çeşitli yönetimler arasında anlaşmalarla düzenlenecektir.

ALT-KESİM III

DENİZALTI KABLOLARI

MADDE 366

Türkiye, İstanbul-Köstence kablosunun İstanbul'da karaya bağlanması haklarını Müttefik Devletlerce gösterilecek yönetime ya da ortaklığa aktarmayı kabul eder.

MADDE 367

Türkiye, Cidde-Suakin ve Kıbrıs-Lazkiye kablolarının tümü ya da bir bölümü üzerindeki bütün haklarından, yetkilerinden ve her çeşit ayrıcalıklarından gerek kendi adına gerek uyrukları adına, Başlıca Müttefik Devletler yararına vazgeçer.

Bir önceki fıkra gereğince aktarılan kablolar ya da kablo kesimleri özel mülkiyette iseler, bunların ilk mal oldukları para tutarından amortisman için pay düşüldükten sonra hesaplanacak değer Türkiye'nin alacağına geçirilecektir.

ALT-KESİM IV

BİRTAKIM YÜRÜTME ÖNLEMLERİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER

MADDE 368

Türkiye, taşıma konularında Müttefik Devletler adına davranan bir makamın:

1. İşbu Antlaşmanın yürütülmesi çerçevesinde yapılan asker taşınması ile, orduların kullanacağı araçlar ve gereçler, cephane ve yiyecek taşınması;

2. geçici olarak da kimi bölgelere ikmal maddelerinin taşınması, taşıt işlerinin olağan koşullara olabildiğince çabuk dönebilmesi ve posta ve telgraf hizmetlerinin örgütlenmesi için, kendisine vereceği yönergeleri yerine getirecektir.

KESİM IV

ANLAŞMAZLIKLARINI ÇÖZÜMÜ VE SÜREKLİ HÜKÜMLERN YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

MADDE 369

İşbu Antlaşmada tersine hüküm bulunmadıkça, işbu Antlaşmanın bu bölümünü oluşturan hükümlerin yorumu ve uygulanması konusunda ilgili devletler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklar Milletler Cemiyeti'nce öngörülen biçimde çözüme bağlanacaktır.

MADDE 370

Milletler Cemiyeti, herhangi bir zamanda, yukarıdaki maddelerden sürekli bir yönetim rejimine ilişkin olanların gözden geçirilmesini önerebilecektir.

MADDE 371

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak üç yıllık bir sürenin bitiminde, 328. maddeden 334. maddeye kadar olan maddelerle 353. maddenin ve 355. maddeden 357. maddeye kadar olan maddelerin hükümleri, Milletler Cemiyeti Konseyince herhangi bir zamanda yeniden gözden geçirilebilecektir.

373. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, karşılıklı olma tanınmadıkça, bu topraklardan herhangi bir bölümü yararına, yukarıda sayılan maddelerdeki hükümlerin hiçbirinden yararlanmayı Müttefik Devletlerden biri isteyemez.

KESİM V

ÖZEL HÜKÜMLER

MADDE 372

Müttefik Devletler yararına işbu Antlaşma ile kendisine yüklenen özel yükümlülüklere dokunmamak koşuluyla, Türkiye, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak beş yıllık bir süre içinde, Milletler Cemiyeti'nin onaylamasıyla, uluslararası transit, ulaşıma elverişli su yolları, limanlar ve demiryolları rejimlerine ilişkin olarak yapılabilecek herhangi bir genel sözleşmeye katılmayı yükümlenir.

MADDE 373

İşbu Antlaşmanın tersine özel hükümleri bulunmadıkça, bu bölümün hükümleri, Müttefik Devletler uyruklarının, kapitülasyonlar rejimi ya da adi geçen kapitülasyonların yerini alacak her çeşit düzenleme gereğince yararlanabilecekleri daha geniş hakları kullanmalarına engel olmayacaktır.

BÖLÜM XII

ÇALIŞMA

KESİM I

ÇALIŞMANIN ÖRGÜTLENMESİ

Milletler Cemiyeti'nin amacının evrensel barışı korumak olduğunu ve böyle bir barışın ancak sosyal adalet temeline dayanabileceğini;

Pek çok kimse için adaletsizliği, yoksulluğu ve yoksunlukları yaratan çalışma koşullarının varlığını ve bunun evrensel barış ve uyumu tehlikeye sokacak ölçüde bir memnuniyetsizlik doğurduğunu, örneğin, çalışma saatlerinin düzenlenmesi, günlük ve haftalık bir çalışma süresi tavanının saptanması, işçilerin işe alınması, işsizliğe karşı savaşım, uygun geçim koşulları sağlayacak bir ücret ödenmesinin güvence altına alınması, işçilerin genel hastalıklarla meslek hastalıklarına ve iş kazalarına karşı korunması, çocukların, gençlerin ve kadınların korunması, yaşlılık ve iş görmezlik emekliliği ücretleri bağlanması, yabancı ülkelerde çalışan işçilerin çıkarlarının savunulması, sendika özgürlüğü ilkesinin doğrulanması, meslek ve teknik öğretimin örgütlenmesi ve bunlara benzer daha başka önlemlerle, bu koşulların iyileştirilmesinin kaçınılmaz olduğunu;

Gerçekten insanca bir çalışma düzeninin herhangi bir ulusça kabul edilmemesinin, kendi ülkelerindeki işçilerin yazgısını iyileştirmek isteyen başka ulusların çabalarına engel olduğunu;

Göz önünde tutarak;

BAĞITLI YÜKSEK TARAFLAR, adalet ve insanlık duygularıyla olduğu kadar, sürekli bir dünya barışını sağlamak isteğiyle de davranarak, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

ALT-KESİM I

ÖRGÜT

MADDE 374

Başlangıç'ta açıklanan programın gerçekleştirilmesine çalışmakla görevli sürekli bir örgüt kurulmuştur.

Milletler Cemiyeti'nin asıl üyeleri, bu örgütün de asıl üyeleridir ve bundan böyle, Milletler Cemiyeti Üyesi sıfatı, sözü edilen örgütün de asıl üyeliği hakkını verecektir.

MADDE 375

Sürekli örgüt:

1. Üyelerinin temsilcilerinden oluşan bir Genel Konferans;

2. 380. maddede öngörülen Yönetim Kurulunun yönetimi altında bir Uluslararası Çalışma Bürosu İçerecektir.

MADDE 376

Üyelerin temsilcilerinin Genel Konferansı, gerek görüldükçe ve en az yılda bir kez toplanacaktır. Konferans, üyelerin her birinin dört temsilcisinden oluşacaktır; bunlardan ikisi hükümet temsilcileri olacak ve öteki ikisi, karşılıklı olarak, bir yandan üyelerden her birinin uyrukluğunda olan işverenleri ve öte yandan işçileri temsil edecektir.

Her temsilcinin yanında, toplantı gündeminde yazılı ayrı konuların her biri için en çok iki kişi olmak üzere, teknik danışmanlar bulunabilecektir. Kadınları özellikle ilgilendiren sorunların Konferansta görüşülmesi sırasında, teknik danışman olarak atanan kimselerden en az biri kadın olacaktır.

Üyeler, hükümete bağlı olmayan temsilcileri ve teknik danışmanları, ülkelerindeki işveren ve işçi meslek örgütlerinden -böyle örgütlerin var olması koşuluyla- en büyük temsil gücü bulunanlarla anlaşarak atamayı yükümlenirler.

Teknik danışmanlar, ancak bağlı bulundukları temsilcinin isteği üzerine ve Konferans Başkanının özel izniyle söz alabilirler; teknik danışmanlar oylamaya katılmazlar.

Bir temsilci, başkana yazıyla başvurarak, teknik danışmanlardan birisini kendisine vekil atayabilir ve bu vekil, bu sıfatla, görüşmelere ve oylamaya katılabilir.

Temsilcilerin ve teknik danışmanların adları, üyelerin her birinin hükümetlerince Uluslararası Çalışma Bürosuna bildirilecektir.

Temsilcilerin ve teknik danışmanların yetki belgeleri Konferansın incelemesine sunulacak ve Konferans, hazır bulunan temsilcilerin oylarının üçte iki çoğunluğuyla, işbu maddenin hükümlerine uygun olarak atanmış saymayacağı herhangi bir temsilciyi ya da teknik danışmanı kabul etmeyebilecektir.

MADDE 377

Her temsilcinin, Konferans görüşmelerine sunulan bütün sorunlarda kişisel oy kullanma hakkı olacaktır.

Üyelerden biri, atamaya hakkı olduğu, hükümete bağlı bulunmayan temsilcilerden birini atamamışsa, hükümete bağlı olmayan öteki temsilcinin Konferans tartışmalarına katılmaya hakkı olacak, ancak oy verme hakkı bulunmayacaktır.

Konferans, 376. maddenin kendisine verdiği yetkilere dayanarak, üyelerden birinin bir temsilcisini kabul etmezse, işbu madde hükümleri, söz konusu temsilci atanmamışçasına uygulanacaktır.

MADDE 378

Konferansın toplantıları, Milletler Cemiyeti merkezinde ya da hazır bulunan temsilcilerin oylarının üçte iki çoğunluğuyla, bir önceki toplantıda Konferansça kararlaştırılabilecek herhangi başka bir yerde yapılabilecektir.

MADDE 379

Uluslararası Çalışma Bürosu, Milletler Cemiyeti merkezinde kurulacak ve Cemiyet kurumları topluluğunun bir parçası olacaktır.

MADDE 380

Uluslararası Çalışma Bürosu, aşağıdaki hükümler uyarınca seçilmiş, yirmi dört kişiden oluşan bir Yönetim Kurulunun yönetimi altında bulunacaktır:

Hükümetleri temsil eden on iki kişi;

Konferansta işverenleri temsil eden temsilcilerce seçilmiş altı kişi;

Konferansta görevlileri ve işçileri temsil eden temsilcilerce seçilmiş altı kişi.

Hükümetleri temsil eden on iki kişiden sekizi, endüstriyel önemi en büyük olan üyelerce, dördü, yukarıda sözü geçen üyelerin temsilcileri dışında, Konferansa atanmış hükümet temsilcilerince bu amaçla seçilen üyelerden atanacaktır.

Endüstriyel önemi en büyük olan üyelerin hangileri olduğunun saptanması sorununda doğabilecek anlaşmazlıklar, Milletler Cemiyeti Konseyince çözüme bağlanacaktır.

Yönetim Kurulu üyelerinin görev süreleri üç yıl olacaktır. Boş yerlerin doldurulması biçimi, yedeklerin atanması ve aynı nitelikteki öteki sorunlar, Konferansın uygun bulması koşuluyla, Yönetim Kurulunca düzenlenebilecektir. Antlaşması Yönetim Kurulu, üyeleri arasından bir Başkan seçecek ve içtüzüğünü yapacaktır. Yönetim Kurulu, kendi saptadığı tarihlerde toplanacaktır. Yönetim Kurulunun en az on üyesinin yazılı bir istemde bulunmaları üzerine, özel bir toplantı yapılması gerekecektir.

MADDE 381

Uluslararası Çalışma Bürosunun başına bir Müdür getirilecektir; Müdür, Yönetim Kurulunca atanacak, Yönetim Kurulundan yönerge [talimat] alacak, Büronun iyi işlemesi ve görevlendirileceği bütün öteki işlerin yapılması konusunda Yönetim Kuruluna karşı sorumlu olacaktır.

Müdür ya da vekili, Yönetim Kurulunun bütün oturumlarında bulunacaklardır.

MADDE 382

Uluslararası Çalışma Bürosunun görevlilerini Müdür seçecektir. Bu seçim, en iyi verim almak amacıyla bağdaştırılabilecek bir ölçüde, çeşitli uyruklukta kişiler arasından yapılacaktır. Bunlardan bir bölümü kadın olacaktır.

MADDE 383

Uluslararası Çalışma Bürosunun görevleri, işçilerin içinde bulundukları koşulların ve çalışma rejiminin, uluslararası alanda düzenlenmesine ve özellikle uluslararası sözleşmeler yapılması için, Konferansın görüşmelerine Sunulacak sorunların incelenmesine ve aynı zamanda, Konferansça istenilecek özel soruşturmaların yapılmasına ilişkin her türlü bilginin toplanıp dağıtılmasını kapsayacaktır.

Büro, Konferans toplantılarının gündemlerini hazırlamakla görevli olacaktır.

Büro, her türlü uluslararası anlaşmazlıklara ilişkin olmak üzere, işbu Antlaşmanın bu Bölümündeki hükümleri gereğince kendisine düşen ödevleri yerine getirecektir.

Büro, Fransızca, İngilizce ve Yönetim Kurulunun uygun göreceği herhangi bir başka dilde, endüstri ve çalışma ile ilgili uluslararası bir önemi olan sorunların incelenmesine özgü, belirli sürelerde çıkacak bir dergi hazırlayacak ve yayınlayacaktır.

Genel olarak, Büronun, bu maddede gösterilen görevlere ek olarak Konferansın kendisine vermeyi uygun göreceği her türlü başka yetkileri ve görevleri olacaktır.

MADDE 384

Üyelerin işçi sorunlarıyla uğraşan bakanlıkları, Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulundaki kendi hükümet temsilcileri aracılığıyla ya da böyle bir temsilci yoksa, ilgili hükümetçe bu konuda gereken biçimde yetkili kılınan ve atanmış bulunan herhangi bir başka görevli aracılığıyla, Müdürle doğrudan doğruya haberleşebilecektir.

MADDE 385

Uluslararası Çalışma Bürosu, yardımda bulunulmak olasılığı olan her türlü sorun için Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğinin yardımını isteyebilecektir.

MADDE 386

Üyelerden her biri, duruma göre, Konferans ve Yönetim Kurulu toplantılarına katılan delegelerinin, bunların teknik danışmanlarının ve temsilcilerinin yol ve oturma giderlerini ödeyecektir.

Uluslararası Çalışma Bürosunun, konferans ya da Yönetim Kurulu toplantılarının bütün öteki giderleri, Uluslararası Çalışma Bürosu Müdürüne, Milletler Cemiyeti bütçesinden Cemiyet Genel Sekreterince ödenecektir.

Uluslararası Çalışma Bürosu Müdürü, işbu madde gereğince kendisine ödenen ödeneklerin kullanılması konusunda Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine karşı sorumlu olacaktır.

ALT-KESİM II

İŞLEYİŞ

MADDE 387

Yönetim Kurulu, Üyelerden birinin hükümetince ya da 376. maddede tanımlanan başka herhangi bir örgütçe gündeme konacak konular hakkında yapılacak tüm önerileri inceledikten sonra Konferans toplantılarının gündemini hazırlayacaktır.

MADDE 388

Müdür, Konferansın Sekreterliği görevini yapacak ve her toplantının gündemini, bu toplantının başlangıcından dört ay önce, her bir üyeye ve bunlar aracılığı ile atandıklarında, hükümete bağlı olmayan temsilcilere iletmesi gerekecektir.

MADDE 389

Üyelerin hükümetlerinin her birinin öngörülen konulardan birinin ya da birkaçının, toplantı gündemine yazılmasına karşı çıkmaya hakkı bulunacaktır. Bu karşı çıkışı haklı gösteren nedenler Müdüre sunulacak açıklayıcı bir muhtırada yer alacak ve bu belge Müdür tarafından sürekli örgüt üyelerine bildirilecektir.

Bununla birlikte, hazır bulunan temsilcilerin oylarının üçte iki çoğunluğu ile Konferans karar verdiği takdirde, karşı çıkılmış olunan konular gündemde kalacaktır.

Konferansın, aynı üçte iki çoğunlukla, incelenmesi gerektiğine karar vereceği (önceki paragrafta öngörülenlerden başka) her konu bir sonraki toplantı gündemine alınacaktır.

MADDE 390

Konferans kendi işleyiş kurallarını düzenleyecektir: Başkanını seçecek; İncelenmesi gerektiği kanısında olduğu tüm konular hakkında rapor sunmakla görevli komisyonlar kurabilecektir.

İşbu Antlaşmanın işbu Bölümünün başka maddeleri gereğince özellikle daha büyük bir çoğunluğu gerektirmeyen tüm hallerde kararlar Konferansta hazır bulunan üyelerin kullandıkları oyların salt çoğunluğu ile alınacaktır. Kullanılan oyların sayısı toplantıda hazır bulunan temsilcilerin sayısının yarısından az olursa hiçbir karar alınamaz.

MADDE 391

Konferans, kurduğu komisyonlara, görüşmelere katılmak hakkı olan, ancak oy hakları bulunmayan teknik danışmanlar katabilecektir.

MADDE 392

Konferans, gündemindeki bir konuya ilişkin Önerilerin kabulüne karar verirse, bu önerilerin: a) ulusal yasa yoluyla ya da bir başka yoldan uygulanması için üyelerin

incelenmesine sunulacak bir "öğütleme" ["tavsiye"]; b) ya da üyelerce onaylanacak uluslararası bir sözleşme tasarısı biçimini mi alacağını kararlaştıracaktır.

Her iki durumda, bir öğütlemenin [tavsiyenin] ya da bir sözleşme tasarısının son oylanmasında Konferansça kabul edilebilmesi için, hazır bulunan temsilcilerin oylarının üçte iki çoğunluğunu toplaması zorunludur.

Konferans, uygulanması genel olacak bir öğütleme ya da sözleşme tasarısı hazırlarken, iklimin, endüstri örgütlenmesinin eksik gelişmiş bulunmasının ya da başka özel durumların, endüstri koşullarını temelden değişik kıldığı ülkeleri göz önünde tutacak ve bu ülkelere özgü koşulları karşılayabilmek için gerekli saydığı değişiklikleri öne sürebilecektir.

Öğütlemenin ya da sözleşme tasarısının bir örneği Konferans Başkanı ile Müdürce imzalanarak, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine verilecektir. Genel Sekreter, öğütlemenin ya da sözleşme tasarısının doğruluğu onaylanmış bir örneğini üyelerden her birine gönderecektir.

Üyelerden her biri, Konferans toplantısının kapanmasından başlayarak bir yıl içinde (ya da kuraldışı durumlar yüzünden, bu süre içinde olamazsa, olanak bulunur bulunmaz - ancak Konferansın kapanışından başlayarak kesinlikle 18 aydan daha uzun bir süre geçmeden), öğütlemeyi ya da sözleşme tasarısını bir yasa biçimine sokmak ya da başka türlü bir önlem almak üzere, bunları, bu konuda yetkili makama ya da makamlara sunmayı yükümlenir.

Bir öğütleme söz konusuysa, üyeler, alınan önlemler konusunda Genel Sekretere bilgi vereceklerdir.

Söz konusu olan bir sözleşme tasarısıysa, yetkili makamın ya da makamların uygun buluşunu sağlayan üye, sözleşmeyi kesin biçimde onadığını Genel Sekretere bildirecek ve bu sözleşmenin hükümlerini yerine getirmek için gerekli önlemleri alacaktır.

Bir öğütlemeye ilişkin olarak bir yasama kararı ya da bu öğütleme hükümlerinin yerine getirilmesini sağlayacak nitelikte başka türlü önlemler alınmazsa ya da bir sözleşme tasarısı, bu konuda yetkili bulunan makamın ya da makamların uygun bulmasıyla karşılanmazsa, üye, başka hiçbir yüküm altında bulunmayacaktır.

Çalışmaya ilişkin konulardaki bir sözleşmeye katılmak yetkisi birtakım kısıtlamalara bağlanmış bulunan federal bir devletin söz konusu olduğu durumlarda, hükümetin, bu kısıtlamaların uygulandığı sözleşme tasarısını yalnız bir öğütleme biçiminde alma hakkı olacak ve bu durumda, bu maddenin öğütlemeler konusundaki hükümleri uygulanacaktır.

Yukarıdaki madde aşağıdaki ilkeye uygun biçimde yorumlanacaktır:

Hiçbir durumda, bir öğütlemenin ya da sözleşme tasarısının Konferansça kabulünün sonucu olarak, üyelerden herhangi birinden, söz konusu işçilere ilişkin olarak, kendi yasal kurallarıyla daha önce sağlanmış bulunan korumayı azaltması istenmeyecektir

MADDE 393

Böylece onaylanmış olan her sözleşme, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğince kütüğe yazılacak [tescil edilecek], ancak, yalnız onu onaylamış olan üyeleri bağlayacaktır.

MADDE 394

Tümü üzerinde son oylamada, hazır bulunan üyelerin üçte iki çoğunluğunu kazanamayan bir tasarı, Sürekli Örgüt Üyelerinden isteyenler arasında özel bir sözleşmeye konu olabilir.

Bu nitelikteki her özel sözleşme, ilgili hükümetlerce, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine gönderilecek ve Genel Sekreter bu sözleşmeyi kütüğe yazdırtacaktır.

MADDE 395

Üyelerden her biri, katılmış olduğu sözleşmeleri yürürlüğe koymak için aldığı önlemler konusunda Uluslararası Çalışma Bürosuna yıllık bir rapor göndermeyi yükümlenir. Bu raporlar, Yönetim Kurulunca gösterilen biçimde yazılacak ve Yönetim Kurulunun istediği kesin bilgileri içerecektir. Müdür, bu raporların bir özetini, Konferansın en yakın toplantısına sunacaktır.

MADDE 396

Üyelerden herhangi birinin, katılmış olduğu bir sözleşmenin istenir biçimde uygulanmasını sağlamadığını öne sürerek, bir işçi ya da işveren meslek örgütünce, Uluslararası Çalışma Bürosuna yapılan bir yakınma, Yönetim Kurulunca, yakınma konusu hükümete ulaştırılacak ve bu hükümet, soruna ilişkin uygun göreceği bildiride bulunmaya çağırılabilecektir.

MADDE 397

Yakınma konusu hükümetten akla yatkın bir süre içinde hiçbir bildiri alınmazsa ya da alınan bildiri Yönetim Kurulunca yeterli görülmezse, Yönetim Kurulu, alınan yakınma bildirisini ve gerekirse verilen yanıtı açığa vurmak hakkına sahip olacaktır.

MADDE 398

Üyelerden her biri, bundan önceki maddeler gereğince, birlikte onayladıkları bir sözleşmenin uygulanmasını, kendi görüşüne göre, istenir biçimde sağlamayan bir üyeye ilişkin olarak, Uluslararası Çalışma Bürosuna bir yakınma gönderebilir.

Yönetim Kurulu, yerinde görürse ve aşağıda gösterilen yöntem uyarınca, durumu, bir Soruşturma Komisyonuna bildirmeden önce, 396. maddede yazılı olduğu biçimde, yakınma konusu hükümetle ilişki kurabilir.

Yönetim Kurulu, yakınmayı, söz konusu hükümete bildirmeyi gerekli görmezse ya da bu bildiride bulunduğu zaman, akla yatkın bir süre içinde, kendisini doyuracak bir yanıt alınmazsa, ortaya atılan sorunu incelemek ve bu konuda bir rapor vermekle görevli bir Soruşturma Komisyonu kurulmasını isteyebilecektir.

Aynı yöntem gerek doğrudan doğruya gerek Konferanstaki bir temsilcinin yakınması üzerine, Yönetim Kurulunca uygulanabilecektir.

397. ya da 398. maddelerin uygulanmasının ortaya çıkardığı bir sorun Yönetim Kuruluna geldiği zaman, yakınma konusu hükümet, Yönetim Kurulunda daha önceden atanmış bir temsilcisi yoksa, Yönetim Kurulunun bu soruna ilişkin görüşmelerine katılmak üzere bir temsilci atama hakkına sahip olacaktır. Bu görüşmelerin yapılacağı tarih, yakınma konusu hükümete zamanında bildirilecektir.

MADDE 399

Soruşturma Komisyonu aşağıdaki biçimde kurulacaktır:

Üyelerden her biri, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesini izleyen altı ay içinde, endüstriyel konularda yetkili olan, biri işverenleri, ikincisi işçileri temsil eden ve üçüncüsü her ikisine karşı bağımsız bulunan, üç kişi atamayı yükümlenir. Bunların hepsi, içinden Soruşturma Komisyonunun üyeleri seçilecek olan, bir liste oluşturacaktır.

Yönetim Kurulunun, sözü geçen kişilerin niteliklerini incelemeye ve nitelikleri işbu madde hükümlerine uymayanların atanmasını, hazır bulunan temsilcilerin üçte iki çoğunluğuyla reddetmeye hakkı olacaktır.

Yönetim Kurulunun isteği üzerine, Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri, soruşturma Komisyonunu oluşturmak üzere, listedeki üç kategoriden her biri içinden birer kişi olmak üzere, üç kişi atayacak ve ayrıca bu üç kişiden birini anılan Komisyonun Başkanı olarak seçecektir. Böylece atanan üç kişiden hiçbiri, yakınmayla doğrudan doğruya ilgili bulunan üyelerden birine bağlı olmayacaktır.

MADDE 400

Bir yakınma, 398. madde gereğince, bir Soruşturma Komisyonuna gönderilecek olursa, yakınmayla doğrudan doğruya ilgisi bulunsun ya da bulunmasın, üyelerden her biri, yakınma konusuna ilişkin olarak elindeki bütün bilgileri Komisyonun yararlanmasına hazır bulundurmayı yükümlenir.

MADDE 401

Soruşturma Komisyonu, yakınmanın derinlemesine incelenmesinden sonra bir rapor kaleme alarak, bunda, yakınmanın kapsamını belirtmeye Yarayacak bütün olgusal noktalara ilişkin gözlemleriyle birlikte, yakınan hükümetin isteğini yerine getirmek için alınması gereken önlemler ve bu önlemlerin alınması için verilmesi gereken süreler konusunda uygun gördüğü öğütlemeler [tavsiyeler] bildirecektir.

Bu rapor, aynı zamanda, gerekirse yakınılan hükümete, Komisyonca uygun ve öteki hükümetlerce uygulanması kendisine haklı görülecek ekonomik yaptırımları da belirtecektir.

MADDE 402

Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri, Soruşturma Komisyonunun raporunu, anlaşmazlıkla ilgili hükümetlerin her birine bildirecek ve raporun yayınlanmasını sağlayacaktır.

İlgili hükümetlerden her biri, Komisyon raporundaki öğütlemeleri kabul edip etmediğini ve bunları kabul etmiyorsa, anlaşmazlığı Milletler Cemiyeti'nin Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na sunmak isteğinde olup olmadığını, bir aylık bir süre içinde, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine bildirecektir.

MADDE 403

Üyelerden biri, bir öğütlemeye ya da sözleşme tasarısına ilişkin olarak, 392. maddede yazılı önlemleri almazsa, başka herhangi bir üyenin, bu konuda Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'na başvurmaya hakkı olacaktır.

MADDE 404

Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın 402. ya da 403. maddeler gereğince, kendisine sunulan bir yakınmaya ya da soruna ilişkin kararı kesindir.

MADDE 405

Soruşturma Komisyonunun varabileceği sonuçlar ya da öğütlemeler, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nca doğrulanabilecek, değiştirilebilecek ya da bozulabilecektir; Divan, gerekirse, kusurlu hükümete karşı uygun göreceği ve başka hükümetlerce uygulanması Divan'a haklı görülebilecek, ekonomik yaptırımları bildirecektir.

MADDE 406

Herhangi bir üye, Soruşturma Komisyonu raporunda olsun, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı kararında olsun, bulunulabilecek öğütlemelere saptanacak süre içinde uymazsa, başka herhangi bir üye, Komisyon raporunda ya da Adalet Divanı kararında bu konuda uygulanması bildirilen ekonomik yaptırımları o üyeye karşı uygulayabilecektir.

MADDE 407

Kusurlu hükümet gerek Soruşturma Komisyonunun öğütlemelerine gerek Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın kararındaki öğütlemelere uymak için gerekli önlemleri aldığı konusunda Yönetim Kuruluna her zaman bilgi verebilir ve Yönetim Kurulundan, söylediklerinin doğruluğunu incelemek üzere, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterince bir Soruşturma Komisyonu kurdurulmasını isteyebilir. Bu durumda, 399., 400., 401., 402., 404. ve 405. maddeler hükümleri uygulanacaktır; Soruşturma Komisyonu raporu ya da Uluslararası Sürekli Adalet Divanı kararı kusurlu hükümetten yana ise, öteki hükümetler, söz konusu devlete karşı aldıkları ekonomik önlemlere hemen son vereceklerdir.

ALT-KESİM III

GENEL HÜKÜMLER

MADDE 408

Üyeler, işbu Antlaşmanın bu Bölümünün hükümleri gereğince katılmış oldukları sözleşmeleri, sömürgelerinden ya da sahibi bulundukları ülkelerden ve koruyuculukları Altındaki ülkelerden kendilerini kendi başlarına yönetmeyenlere, aşağıdaki çekincelerle, uygulamayı yükümlenirler:

1. Sözleşmenin yerel koşullar yüzünden uygulanmasına olanak bulunmaması;

2. Sözleşmenin yerel koşullara uydurulması için sözleşmede gerekli değişikliklerin yapılabilmesi.

Üyelerden her biri, kendilerini kendi başlarına tam olarak yönetmeyen Sömürgelerinden ya da sahip oldukları ülkelerden ya da koruyuculukları altında bulunan ülkelerden her biri için almayı tasarladıkları kararı Uluslararası Çalışma Bürosuna bildirecektir.

MADDE 409

İşbu Antlaşmanın İşbu Bölümüne, Konferansça, hazır bulunan temsilcilerinin oylarının üçte iki çoğunluğuyla yapılması kabul edilen değişiklikler, temsilcileri Milletler Cemiyeti Konseyini oluşturan devletlerce ve üyelerin dörtte üçünce onaylandığı zaman yürürlüğe girecektir.

MADDE 410

İşbu Antlaşmanın işbu Bölümünün ve üyelerce sonradan işbu bölüme dayanılarak yapılmış sözleşmelerin yorumlanmasına ilişkin her türlü sorun ve güçlük Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın değerlendirmesine sunulacaktır.

ALT-KESİM IV

Almanya ile 28 Haziran 1919'da yapılmış Antlaşmada Öngörülen

GEÇİCİ ÖNLEMLER

MADDE 411

Konferansın ilk toplantısı 1919 Ekim ayında yapılacaktır. Bu toplantının yeri ve gündemi ilişik Ek'te saptanacaktır.

Bu ilk toplantının çağırısı ve düzenlenmesi, sözü geçen Ek'te bu bakımdan gösterilen hükümetçe sağlanacaktır. Belgelerin hazırlanmasında, bu hükümete, aynı Ek'te gösterilen üyelerden oluşan bir Uluslararası Komisyon yardım edecektir.

Bu ilk toplantının ve Milletler Cemiyeti bütçesine gerekli ödenekler konuluncaya kadar, bundan sonraki toplantıların giderleri, temsilcilerin ve teknik danışmanların yollukları dışında, Evrensel Posta Birliği'nin Uluslararası Bürosu için saptanmış oranlar üzerinden üyeler arasında paylaştırılacaktır.

MADDE 412

Milletler Cemiyeti kuruluncaya kadar, bundan önceki maddeler gereğince, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine yapılması gereken bildiriler, Uluslararası Çalışma Bürosu Müdürünce saklanacak ve bunlara ilişkin olarak Genel Sekretere bilgi verilecektir.

MADDE 413

Uluslararası Sürekli Adalet Divanı kuruluncaya kadar, işbu Antlaşmanın işbu bölümü gereğince Divan'a sunulması gereken anlaşmazlıklar, Milletler Cemiyeti Konseyinin kuracağı üç kişilik bir mahkemeye götürülecektir.

EK

ÇALIŞMA KONFERANSININ BİRİNCİ TOPLANTISI, 1919

Konferansın toplantı yeri Washington olacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin, Konferansı toplantıya çağırması istenecektir.

Uluslararası Düzenleme Komitesi, Birleşik Devletler, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika ve İsviçre Hükümetlerinden her birince seçilen yedi kişiden oluşacaktır. Komite, gerekli görürse, başka üyeleri de Komitede temsil edilmeye çağırabilecektir.

Gündem şöyle olacaktır:

1. Sekiz saatlik gün ya da 48 saatlik hafta ilkesinin uygulanması;

2. İşsizliği önlemeye ve işsizliğin sonuçlarına çare bulmaya ilişkin sorunlar;

3. Kadınların çalıştırılması:

   a) doğumdan önce ve sonra (analık ödentisi sorununu da kapsamak üzere);

   b) gece çalışması;

   c) sağlığa elverişli olmayan işlerde çalışma.

4. Çocukların çalıştırılması:

   a) işe alınış yaşı;

   b) gece çalışması;

   c) sağlığa elverişli olmayan işlerde çalışma.

5. Endüstride çalıştırılan kadınların gece çalıştırılmalarının ve beyaz (sarı) fosforun kibrit endüstrisinde kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin 1906'da Bern'de kabul edilen Uluslararası Sözleşmelerin kapsamlarının genişletilmesi ve uygulanması.

KESİM II

GENEL İLKELER

MADDE 414

Bağıtlı Yüksek Taraflar, ücretle çalışan işçilerin fizik, moral ve düşünsel yönlerden iyi durumda bulunmalarının, uluslararası bakımdan temel Önemde olduğunu kabul ederek, bu

yüksek amaca ulaşmak için, Milletler Cemiyeti Örgütüne bağlı olmak üzere, birinci Kesimde öngörülen sürekli örgütü kurmuşlardır.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, iklim, görenek, ekonomik olanak ve endüstriyel gelenek başkalıklarının, çalışma koşullarında kesin bir tekdüzenin hemen Sağlanmasını güçleştirdiğini kabul etmektedirler. Ancak, Bağıtlı Yüksek Taraflar, emeğin yalnız bir ticaret nesnesi biçiminde sayılmaması gerektiği kanısından esinlenerek, çalışma koşullarının düzenlenmesi için, bütün endüstriyel toplulukların içinde bulundukları özel durumların elverdiği ölçüde uygulamaya çaba göstermeleri gereken birtakım yöntemler ve ilkeler bulunduğu görüşündedirler.

Bu yöntemler ve ilkeler arasında, aşağıda yazılı olanlar, Bağıtlı Yüksek Taraflara özel ve ivedi bir önemde görünmektedir:

1. Yukarıda belirtilen ve emeğin yalnız bir mal ya da ticaret nesnesi sayılmamasını isteyen ana ilke.

2. Yasaya aykırı olmayan bütün konularda gerek işçiler gerek işverenler için bir araya gelme hakkı.

3. İşçilere, içinde yaşadıkları zaman ve ülke anlayışına göre uygun sayılacak bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret ödenmesi.

4. Sekiz saatlik gün ya da 48 saatlik haftanın henüz sağlanmadığı ülkelerde, bunun, ulaşılması gereken bir amaç olarak kabulü.

5. Olabildiğince, pazar gününe rastlamak üzere, en az yirmi dört saatlik bir hafta dinlencesinin kabulü.

6. Çocukların çalıştırılmasının yasaklanması ve her iki cinsiyetten gençlere eğitimlerini sürdürmeleri ve fizik gelişmelerini sağlamak olanağını vermek için, onların çalışmalarının gerekli olan kısıtlamalara bağlı tutulması.

7. Eşit değerde bir iş için, cinsiyet farkı gözetilmeksizin, eşit ücret ilkesi.

8. Her ülkede çalışma koşulları konusunda konulan yasal kurallar, bu ülkede yasalara uygun olarak oturmakta olan bütün işçiler için adaletli bir ekonomik işlem sağlamalıdır.

9. Her devlet, işçilerin korunmasına ilişkin yasaların ve yönetim kurallarının uygulanmasını sağlamak için, kadınları da kapsayan bir denetim örgütü kuracaktır.

Bu ilkelerin ve yöntemlerin tüm ya da kesin olduklarını öne sürmemekle birlikte, Bağıtlı Yüksek Taraflar o görüştedirler ki, bu yöntemler ve ilkeler, Milletler Cemiyeti'nin

politikasına kılavuzluk edebilirler ve Milletler Cemiyeti Üyeleri olan endüstriyel topluluklarca kabul edilirlerse ve tüm olarak uygulanmaları uygun düşen bir denetim örgütünce tam bir biçimde sağlanırsa, dünya işçileri için sürekli iyilikler yaratabileceklerdir.

BÖLÜM XIII

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

MADDE 415

Türkiye, Müttefik Devletler ya da bunlardan kimileriyle başka herhangi bir devlet arasında, 26 Şubat 1885 tarihli Berlin ve 2 Temmuz 1890 tarihli Brüksel Genel Senetlerinde ve bunları tamamlayan ya da değiştiren sözleşmelerde ele alınan silah ve ispirtolu maddeler ticaretiyle, öteki konulara ilişkin olarak yapılan ya da yapılacak olan sözleşmeleri tanımayı ve bunları kabul etmeyi yükümlenir.

MADDE 416

Bağıtlı Yüksek Taraflar, 17 Temmuz 1918'de, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti ile Altes Monako Prensi arasında imzalanan ve Fransa ile Prensliğin ilişkilerini saptayan Antlaşma konusunda bilgi edindiklerini ve bunu tutanağa geçirdiklerini bildirirler.

MADDE 417

İşbu Antlaşma hükümleri saklı kalmak üzere, Türkiye, hiçbir Müttefik Devlete karşı, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasından önceki hiçbir olay nedeniyle, hiçbir para isteminde bulunmamayı yükümlenir.

İşbu hüküm, ilgilileri kim olursa olsun, bundan böyle ortadan kalkmış bu tür bütün istemlerden tam ve kesin vazgeçme anlamını taşımaktadır.

MADDE 418

Türkiye, Müttefik Devletler ganimet mahkemelerinden herhangi birince, Osmanlı gemilerine ve Osmanlı mallarına ilişkin olarak verilmiş her türlü kararlar ve buyruklarla, bu mahkemelerin giderlerine ilişkin bütün kararları ve buyrukları geçerli ve uyulması zorunlu kabul eder ve bu kararlarla buyruklara karşı, uyrukları adına hiçbir istemde bulunmamayı yüklenir.

Müttefik Devletler, saptayacakları koşullar altında, ganimet konusunda Osmanlı mahkemelerinin kararlarını ve buyruklarını -bu kararlar ve buyruklar ister adı geçen devletlerin uyruklarının ister tarafsız ülkeler uyruklarının haklarını etkilesin- incelemek haklarını saklı tutarlar. Türkiye, sorunların dosyasını oluşturan bütün belgelerin örneklerini, verilen kararları ve buyrukları da içermek üzere, sağlamayı ve bunların sözü edilen incelenmesinden sonra yapılacak tavsiyeleri kabul edip yerine getirmeyi yükümlenir.

MADDE 419

Gemilerin ve yüklerin savaş sırasında batmasından doğan zararları en az düzeye indirebilmek ve kurtarılabilecek gemilerin ve yüklerin ele geçirilmesini ve bunlara ilişkin özel istemlerin çözüme bağlanmasını kolaylaştırmak için, Osmanlı Hükümeti, savaş sırasında Osmanlı deniz kuvvetlerince batırılan ya da hasara uğratılan gemiler konusunda Müttefik Devletler Hükümetlerinin ya da uyruklarının işine yarayacak, elindeki bütün bilgileri vermeyi yükümlenir.

MADDE 420

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasını izleyecek altı ay içinde, Osmanlı Hükümeti, Müttefik Devletler Hükümetlerine, 29 Ekim 1914'ten bu yana, bu devletlerden ya da -bu devletlerin uyruklarınca denetlenen her çeşit ortaklıkları ya da dernekleri de içermek üzere- uyruklarından alınmış ganimetleri, arşivleri, tarihsel anıları ya da sanat yapıtlarını geri verecektir.

Bunların geri verilmesi, geri alınacak hükümetlerce gösterilecek yerlerde ve koşullar içinde yapılacaktır.

MADDE 421

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasını izleyecek on iki ay içinde, Osmanlı Hükümeti eski yapıtlara ilişkin şimdiki Osmanlı yasalarını yürürlükten kaldıracak ve bunların yerine, bağlı Ek'teki kurallara dayanan ve Parlamentonun oyuna sunulmazdan önce Maliye Komisyonunun uygun bulmasına sunulması gerekecek ve Osmanlı Hükümetince bütün uluslar arasında tam eşitlikle uygulanmasının sağlanacağı yükümlenecek, yeni yasalar çıkartılması için gerekli önlemleri alacaktır.

EK

1

"Eski yapıt" sözcüğü, 1700 yılından önceki her çeşit yapıt ya da insan emeği ürünü anlamına gelir.

2

Eski yapıtların korunması yasaları korkutucu olmaktan çok, özendirici yöntemleri üstün tutmalıdır.

5. Paragrafta sözü edilen izni elde etmeksizin bir eski yapıt bulup da bu buluşunu yetkili Osmanlı Bakanlığının bir görevlisine bildiren her kişiye, buluşunun değeriyle orantılı parasal bir ödül verilmelidir.

3

Yetkili Osmanlı Bakanlığı almaktan vazgeçmedikçe, hiçbir eski yapıt bu Bakanlıktan başkasına aktarılamaz.

Hiçbir eski yapıt sözü edilen Bakanlıktan izin belgesi alınmaksızın ülke dışına çıkartılamaz.

4

Kötü niyetle ya da savsaklama sonucu, bir eski yapıtı yok eden ya da ona zarar veren kişiye saptanacak bir ceza verilecektir.

5

Yetkili Osmanlı Bakanlığının izin belgesini taşıyanlar dışında, eski yapıt bulmak amacıyla toprak açmak ya da kazı yapmak yasaktır ve para cezası gerektirir.

6

Tarih ya da arkeoloji bakımından önemli görülebilecek alanların geçici ya da sürekli olarak kamulaştırılmasına olanak verebilecek, hak gözetirliğe uygun koşullar saptanacaktır.

7

Kazı yapmak izni yalnız yeterli arkeoloji deneyi olduğu konusunda güvence gösteren kişilere verilecektir. Bu izinleri verirken, Osmanlı Hükümeti, geçerli neden olmaksızın, hiçbir ulusun bilginlerini izinden yoksun kılacak biçimde davranmayacaktır.

Kazıdan elde edilecekler, kazıyı yapan kişi ile Osmanlı Bakanlığı arasında, Bakanlığın saptayacağı oranda bölüşülecektir. Bilimsel nedenlerle, bölünme olanak dışı görülecek Olursa, bulana, kazıdan elde edilenin bir bölümü yerine, hak gözetirliğe uygun bir tazminat verilmesi gerekecektir.

MADDE 422

Bugün Türkiye'nin bir parçası olmaktan çıkmış bulunan topraklardan, 1 Ağustos 1914'ten sonra alınmış din, arkeoloji, tarih ya da sanat önemi olan bütün nesneler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasını izleyen on iki ay içinde, Osmanlı Hükümetince, sözü edilen nesnelerin alındığı toprağın hükümetine geri verilecektir.

Bu nesneler özel bir kişinin mülkiyetine geçmişse, bu maddede öngörülen yükümlülüğü yerine getirmek için, kamulaştırma yoluyla ya da başka bir yolla, gerekli önlemleri almak Osmanlı Hükümetine düşecektir.

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasını izleyecek altı ay içinde, bu madde gereğince geri verilecek nesnelerin dizelgeleri [listeleri] ilgili hükümetlerce Osmanlı Hükümetine verilecektir.

MADDE 423

Osmanlı Hükümeti, şu anda elinde bulunan, İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün Kitaplığındaki kitapları, belgeleri ve elyazmalarını saklamayı ve Müttefik Devletlerin, Rusya'nın haklarını korumak üzere, belirtmek hakkını saklı tuttukları makama vermeyi yükümlenir. O zamana kadar, Osmanlı Hükümeti, Müttefik Devletlerden herhangi birince resmen yetkili kılınmış her kişinin, sözü geçen kitaplara, belgelere ve elyazmalarına özgürce başvurabilmesini sağlayacaktır.

MADDE 424

İşbu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, Türkiye, kendisinden ayrılan toprakların sivil, asker, maliye, adalet ya da başka yönetimlerinin arşivlerini, kütüklerini, planlarını, senetlerini ve her çeşit belgelerini, ilgili hükümetlere vakit geçirmeden verecektir. Bu belgeler, arşivler, kütükler, senetler ya da planlar başka yere kaldırılmışsa, ilgili hükümetin istemesi üzerine, Türkiye bunları geri verecektir.

Birinci fıkrada sözü edilen arşivler, kütükler, planlar, senetler ve belgelerden askerî nitelikte olmayanlar, aynı zamanda Osmanlı yönetimlerini de ilgilendirmekteyse ve bu yüzden, bunların sözü edilen yönetimler zarara uğratılmaksızın verilmesi olanağı yoksa,

Türkiye, karşılıklı olma koşuluyla, ilgili hükümetlere bunların içeriğini bildirmeyi yükümlenir.

1912'den sonra Yunanistan'a geçirilen Osmanlı İmparatorluğu bölgelerindeki taşınmaz mallara ilişkin olup da boşaltma sırasında Osmanlı makamlarının götürdükleri ya da götürmüş olabilecekleri yerel tapu kütükleriyle öteki kamusal kütükleri Yunan Hükümetine geri vermeyi Osmanlı Hükümeti özellikle yükümlenir.

Bir ya da birkaç kütük defterinin yitirilmiş olması yüzünden ya da başka bir nedenle geri verilmesi olanağı bulunamayacak olursa ve Yunan makamlarına sunulan senetlerin doğrulanması bakımından bunların incelenmesi gerekiyorsa, Yunan Hükümetinin İstanbul'daki merkez tapu kütüğünden gereken yazıların örneklerini almaya hakkı olacaktır.

MADDE 425

İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklar üzerinde otoritesini kullanan ya da işbu Antlaşma gereğince şimdiki statüsünü Türkiye'nin tanıdığı hükümetlere, karşılıklı olma koşuluyla,

Osmanlı Hükümeti, sözü geçen topraklardaki vakıf yönetimine ilişkin ya da bu topraklarda yerleşmiş kişilerin ya da kurumların ilgilendikleri -bulundukları yerler nerede olursa olsun- özel vakıflara ilişkin her türlü arşivlere ve belgelere başvurabilmelerini sağlamayı yükümlenir.

MADDE 426

30 Ekim 1918'den, III. Bölümün (Siyasal Hükümler) 136. maddesinde Öngörülen yeni yargı rejiminin yürürlüğe girmesine kadar, Müttefik Devletlerden her birinin bir yargıcınca ya da mahkemesince Türkiye'de verilmiş Olan kararları Osmanlı Hükümeti tanıyacaktır; gerektiğinde, bunların yerine getirilmesini sağlamayı bu hükümet [Osmanlı Hükümeti] yükümlenir.

MADDE 427

III. Bölümün (Siyasal Hükümler) 46. maddesi hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Türkiye, 27. maddede tanımlanan sınırlar içindeki toprakları bakımından, İstanbul Yüksek Sağlık Kurulunca [Sıhhiye Meclis-i Âlisi'nce] ya da bu kurulun yönetimi altındaki Osmanlı Sağlık Yönetimince daha önce ele alınmış herhangi bir soruna ilişkin olarak Müttefik Devletlerce, gerektiğinde başka devletlerle de anlaşarak, alınmış bütün kararları kabul etmeyi ve bunların yürütülmesi için işbirliğinde bulunmayı yükümlenir.

MADDE 428

İşbu Antlaşma gereğince Türkiye'den ayrılan topraklar ile işbu Antlaşma gereğince Türkiye'nin egemenliği altından çıkan topraklar bakımından, Türkiye, şimdiden, İstanbul Yüksek Sağlık Kurulunca ya da bu Kurulun yönetimi altındaki Osmanlı Sağlık Yönetimince ya da İskenderiye Denizcilik ve Karantina Sağlık Kurulunca daha önce ele alınmış herhangi bir soruna ilişkin olarak Müttefik Devletlerce, gerektiğinde başka devletlerle de anlaşarak, alınmış, aşağıdaki bütün kararları kabul etmeyi yükümlenir. Bir önceki fıkrada sözü edilen ilkeler şunlardır:

Türkiye'den ayrılıp Müttefik Devletlerden birinin denetimi altına konulan topraklarda ilgili Müttefik Devlet -ister egemen devlet ya da mandatere ya da koruyucu olarak, isterse sözü geçen toprakların yönetiminden sorumlu devlet olarak davransın- uluslararası sağlık Sözleşmeleri hükümlerine uyarak, kendi karantina istasyonlarını kurmakla ve bunları yönetmekle yükümlü olacaktır.

Hicaz'da Hac Sağlık denetimine ilişkin olarak, İstanbul Yüksek Sağlık Kurulu ya da Osmanlı Sağlık Yönetimince ya da yönetimleri altında ya da İskenderiye Denizcilik ve Karantina Sağlık Kurulunca alınan önlemler, bundan böyle, bu önlemlerin uygulanması için gerekli karantina istasyonlarıyla sağlık kurumlarının bulunduğu toprakların egemenliği, mandası, koruyuculuğu ya da sorumluluğu altında bulundukları Müttefik Devletçe alınacaktır. Bu önlemler, uluslararası sağlık Sözleşmeleri hükümlerine uygun olacak ve uygulamada tam bir tekdüzen sağlamak için, hac ziyaretlerinin denetlenmesiyle ilgili her bir Müttefik Devlet, Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında bulunacak bir Hac Ziyaretleri Karantina Koordinasyon Komisyonunda temsil edilecektir.

MADDE 429

Bağıtlı Yüksek Taraflar, sonradan aykırı bir hüküm konmadıkça, işbu Antlaşma ile kurulan her Komisyonun Başkanının, oyların eşit bölünmesi durumunda, ikinci bir oy kullanma hakkı olacağını kabul ederler.

MADDE 430

İşbu Antlaşmada tersine bir hüküm yoksa, işbu Antlaşmanın kimi devletleri ilgilendiren belirli bir sorunun ilgili devletler arasında yapılacak özel bir sözleşme ile çözülmesini öngördüğü durumlarda, bu konuda çıkacak güçlüklerin, Türkiye Milletler Cemiyeti'ne üye olarak kabul edilinceye kadar, Başlıca Müttefik Devletlerce çözüme bağlanacağı Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında kararlaştırılmıştır.

MADDE 431

İşbu Antlaşmanın özel hükümleri saklı kalmak koşuluyla ve işbu Antlaşmanın yürürlüğe konmasından başlayarak altı aylık bir sürenin bitiminde, Osmanlı yasalarının Osmanlı Hükümetince işbu Antlaşmaya uygun olarak değiştirilmiş olması ve değişmiş tutulması gerekecektir.

Aynı süre içinde, işbu Antlaşmanın hükümlerinin yürütülmesine ilişkin bütün yönetimsel ve başka önlemlerin Osmanlı Hükümetince alınmış olması gerekecektir.

MADDE 432

İşbu Antlaşmanın uygulanmasına doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak ilişkin her konuda, Türkiye, çoğunluk kararıyla davranan Milletler Cemiyeti Konseyinin gerekli göreceği her türlü soruşturmayı kabul etmekle yükümlü kalacaktır.

MADDE 433

Bağıtlı Yüksek Taraflar, Rusya'ya, Milletler Cemiyeti'ne üye kabul edilir edilmez, Başlıca Müttefik Devletler ile Rusya'nın, aralarında anlaşacakları koşullar içinde ve işbu Antlaşma ile kendisine kesinlikle tanınan haklara zarar verilmeksizin, işbu Antlaşmaya katılma yeteneğini tanımayı kararlaştırmışlardır.

Fransızca, İngilizce ve İtalyanca yazılmış olan işbu Antlaşma onaylanacaktır. Anlaşmazlık durumunda, Fransızca ve İngilizce metinlerin eşit değerde sayılacağı 1. Bölüm (Milletler Cemiyeti Misakı) ile XII. Bölüm (çalışma) dışında Fransızca metin geçerli olacaktır.

Onama belgeleri olabildiğince en kısa süre içinde Paris'te sunulacaktır.

Hükümet merkezleri Avrupa dışında olan devletler, onamalarının yapıldığını Paris'teki diplomasi temsilcileri aracılığıyla, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine bildirmekle yetinmeye yetkili olacaklar ve bu durumda, onama belgelerini olabildiğince erken ulaştıracaklardır.

Antlaşma, bir yandan Türkiye ile, öte yandan Başlıca Müttefik Devletlerden üçünce onaylanır onaylanmaz, onama belgelerinin bir ilk sunuş tutanağı düzenlenecektir.

Bu tutanak tarihinden başlayarak, Antlaşma, onu böylece onaylamış olacak Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlüğe girecektir.

İşbu Antlaşmada öngörülen bütün sürelerin hesaplanmasında, bu tarih, Antlaşmanın yürürlüğe konma tarihi sayılacaktır.

Bütün öteki bakımlardan, Antlaşma, her devlet için, bu devletin onama belgesinin sunulma tarihinde yürürlüğe girecektir.

Fransız Hükümeti, onama belgelerini sunuş tutanaklarının doğruluğu onaylanmış birer örneğini bütün imzacı devletlere teslim edecektir.

BU HÜKÜMLERE OLAN İNANÇLA, yukarıda adları belirtilen Tam Yetkili Temsilciler, işbu Antlaşmayı imzalamışlardır.

Sevr'de, on Ağustos bin dokuz yüz yirmi tarihinde, tek bir nüsha olarak DÜZENLENMİŞTİR; bu nüsha Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivlerine konulacak ve bu hükümet, imzacı devletlerden her birine, bunun, doğruluğu onaylanmış birer örneğini verecektir.

(L.S.) GEORGE GRAHAME.

(L.S.) GEORGE H. PERLEY

(L.S.) ANDREW FISHER.

(L.S.) GEORGE GRAHAME.

(L.S.) R. A. BLANKENBERG.

(L.S.) ARTHUR HIRTZEL.

(L.S.) A. MİLLERAND.

(L.S.) E FRANÇOİS-MARSAL.

(L.S.) JULES CAMBON.

(L.S.) PALÛOLOGUE.

(L.S.) BONN.

(L.S.) MARIETTI.

(L.S.) K. MATSUİ.

(L.S.) A. AHARONYAN

(L.S.) J. VAN DEN HEUVEL.

(L.S.) ROLIN JACQUEMYNS.

(L.S.) E. K. VENİZELOS.

(L.S.) A. ROMANOS.

(L.S.) MAURİCE ZAMOYSKİ.

(L.S.) ERASME PILTZ.

(L.S.) AFFONSO COSTA.

(L.S.) D. J. GHIKA.

(L.S.) STEFAN OSUSKY.

(L.S.) HÂDİ.

(L.S.) DR. RIZA TEVFİK.

(L.S.) REŞAT HALİS

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Sinan DEMİRAĞ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Programı	Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı

Makale ve Bildiriler

1. **Ulusal Hakemli Dergilerde Yayınlanan Makaleler**

   A) Sinan DEMİRAĞ, Bilal TUNÇ, "Relations Between Turkey and Poland in The First Era of The Republic (1923-1950)", Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi B) Araştırma ve Uygulama Merkezi Belgi Dergisi, 22, Denizli (2021), ss. 219-239.

   Sinan DEMİRAĞ, "Ağrı Vilâyeti'nde 1954 Genel Seçimlerinin Yerel Basına Yansımaları", Journal of History School, 49, 2020 (Aralık), ss. 3959-3986.

2. **Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında (Proceeding) Basılan Bildiriler**

   A) Enis ŞAHİN, Sinan DEMİRAĞ, *"Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilayeti Mülkî Yapılanma Tarihi II (1954-2012)",* Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu- V, 09-10-11 Mart 2018.

   B) Enis ŞAHİN, Sinan DEMİRAĞ, *"Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilayeti Mülkî Yapılanma Tarihi I (1924-1954)",* Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu- IV, 25-25-26 Mart 2017.

   C) Enis ŞAHİN, Sinan DEMİRAĞ, "*Kocaeli Vilayeti'nin Teşekkül Süreci*", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, 25-26-27 Mart 2016.

   Ç) Enis ŞAHİN, Sinan DEMİRAĞ*, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli ve Çevresindeki Mülkî Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış",* Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, 3-4-5 Nisan 2015.